BÜTÜN ESERLERİ

CENGİZ DAĞCI

O TOPRAKLAR BİZİMDİ

ÖTÜKEN

Cengiz Dağcı

Bütün Eserleri: 8

O Topraklar Bizimdi

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 224
KÜLTÜR SERİSİ: 113

1. Basım 1972

8. BASIM

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-975-437-041-6

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12
Ankara irtibat bürosu:
Yüksel Caddesi: 33/5 Yenişehir - Ankara
Tel: (0312) 431 96 49
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: GNG Tanıtım
Dizgi - Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Plato Basım
Baskı: Yaylacık Matbaası (0212)6125860
Maltepe mah. Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-Zeytinburnu
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul-Mart 2011

Yazardan Birkaç Söz

Bu eser, bir bakıma Çukurca'nın hikâyesidir. Çukurca, şimdiki Simferopol (Akmesçit) şehrinin dört kilometre kadar uzağında bir köydü. Köydü diyorum, çünkü halen New-York'ta oturan bir okurum bir süre önce bana yazdığı mektupta Salgır ırmağının önüne set çekilerek, yaz günlerinde sandal ve yelkenlilerle dolaşmak için, bir göl yapıldığını, bir zamanki Çukurca'nın da bu yapma gölün suları altında kaldığını bildiriyordu.

Kırım yarımadası yerli halkının uzun yıllar boyunca, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geçirmiş olduğu akıl almaz tragedyalar göz önüne getirilirse, okurumun verdiği bilgiye inanmanın zor olmayacağını düşünüyorum. İşin en tuhaf yanı, romanın baş kahramanı olan Selim Çilingir de, savaş öncesi yıllarında kolhoz başkanı sıfatıyla Çukurca'nın az uzağından geçen Salgır'da bir baraj kurulmasını hayal ediyordu – ama çok değişik bir amaçla.

C.D.

1

.....

O da öldü. Ve küçük evi, hiçbir şeyden habersiz, köyün öteki evleriyle birlikte esmer akşamın sessizliğine büründü. Güneş çoktan ufku kızıl renklere boyayıp battı, yamaçtaki otlar dirilip canlandılar, gün boyunca kimbilir nereleri dolaşmış olan rüzgârlar bahçelere döndüler. Kuşlar cıvıl cıvıl sesleriyle sessiz, sâkin akşamı selâmlıyorlardı.

Uzun boylu, ince yüzlü, esmer, omuzları çıkık, ihtiyarlıktan yüzünün derisi iyice buruşmuş bir kadın, arada bir eşikte duruyor; evin yanından geçen yola bakıyordu. Ama gözlerine hiçbir şey ilişmeyince gene eve girip arkadan kapıyı kapatıyordu. Yarı karanlık, tek göz evde ağır bir sessizlik sürüp gidiyordu. Orta yerde, uzun tüylü bir keçi derisinin üstünde, ayaklarını altına toplamış, genç bir kadın duruyordu. Kucağında uyuyakalmış yavrusunun başını okşuyor; ve dışarıda köpek havlıyordu.

Yaşlı kadın, genç kadının yüzüne uzun uzun baktı. Sonra yere çömeldi. Dışarıda havlayan köpeğin sesi şimdi kopuk kopuk geliyordu. Yaşlı kadın genç kadının yüzüne şöyle bir göz ucuyla yeniden baktı. Başını göğsüne eğerek homurdandı. Genç kadın ses etmedi. Dışarıdaki köpek

şimdi kapıyı tırmalayarak öylesine acı bir sesle havlıyordu ki, yaşlı kadın göğsüne düşen başını kaldırmadan hâlâ yavrusunun saçlarını okşayan kadından yana seslendi:

- Taş mı kesildin orda? Kapıyı açıp baksana, it ne ister?

Genç kadın, yavrusunun başını iki avucu arasına aldı, usulcacık yere indirdi. Yavaş yavaş ayağa kalktı. Yaşlı kadına bakmadan yürüdü, kapıyı açtı. Köpek birdenbire eşikten atlayıp avlunun orta yerine gitti ve orada ayaklarıyla kuru ve kaskatı toprağı eşeleyerek havlamasına devam etti. Solda, avlunun alçak taş duvarı gerisinde bir arada duruyordu. Kadın, ürkek gözlerle arabaya baktı. Görünürde kimseler yoktu. Kadın köpekten yana döndü ve yumruğunu sallayarak bağırdı:

- Haram it! Çatlayıp kalasıca!..

Köpek hemen sustu. Yere uzandı. Kafasını iki ön ayağı arasına gömdü, hazin hazin uludu. Genç kadın şakaklarına düşen saçlarını arkaya attı; taş duvarın gerisinde tek at koşulu arabaya bakarken, yoldan biri seslendi:

- Hüsniye!

- Ne var? Sen misin, Reis?

- Başka kim olacak! Benim elbet! Seninki nerde?

- Ne bilirim nerede? Reis değil misin? Nereye sürdüysen oradadır...

- Dilini senin arı...

Arabanın yanında duran adam bir şeyler daha söyleyecekti ama, boğazının içinde düğümlendi sesi. Atın yularını eline aldı, hızla çekti. At uzandı, arabanın üstünde çok ağır bir yük varmış gibi, yavaş yavaş ilerledi, avluyu ve evi çeviren taş duvarın açığından içeri girdi. At avlunun orta yerinde durdu ve eşikteki genç kadına, arabaya bak demek istermişcesine, kafasını sallayıp kişnedi.

Araba avluya girince, köpek atıldı ve avluda kendisi için yer bulamıyormuş gibi, sağa sola koştu. Sonra avlunun köşesine gitti ve orada duvara kısılarak evin eşiğine baka baka havladı.

Arabanın yanında uzun boylu, kuru, kolları sarkık, başı göğsüne düşük, yüzü kaygılı, kolhoz reisi duruyor, yere ayakları arasına bakıyordu. Reisin duruşundan ve köpeğin hazin hazin havlamasından genç kadın kötü bir şeyler sezmiş olacaktı ki, yüzü gittikçe sararıyordu. Ama neydi?

Genç kadın, ayak uçlarına yükselerek atın kafası üzerinden arabaya baktı. Az daha yükseldi... Ve onun açık, iri şaşı gözlerine, çarıkları topraklı iki ayak ilişti. O anda eşikten fırladı kadın, ürkek gözleri Reis'in yüzünde, arabaya doğru yürüdü. Fakat arabaya varmadan durdu, bakışlarını Reis'in yüzünden ayırıp arabaya doğrulttu. Şimdi kadın soluk almadan arabaya bakıyordu.

Derken gözleri büyüdü, sıkılı yumruklarını dudaklarına götürdü, yüzü morardı ve arabanın kenarını kavradı:

- Babam! Baba-ba-cığım!..

Kadının dudakları arasından dökülen bu acı sesle beraber Reis yorgun gözlerini yumdu.

Az ötede duvarın yanındaki köpek birden sustu. Ama kısa bir zaman sonra, daha acı bir sesle havlamaya başladı. Evden ihtiyar kadın çıktı, taş duvarın gerisindeki yolda birkaç köylü peyda oldu, komşu evlerin kapıları gıcırdayıp açıldılar...

Arabanın kenarını sımsıkı kavrayan kadın ve diğerleri bağrışıyorlar, köpek havlıyor, ihtiyar kadınsa, eşiğe çömelmiş, sıkılı yumruklarını kendi kafasına vura vura:

- Öldürdüleeeer! Kolhoz öldürdüüüüü! Gâvur alayıı!.. Ciğerinizi od yaksıın! diye ezgili sesiyle dövünüyordu.

Taş duvarın gerisindeki yolda toplanan köylülerin birikisi avluya girip çıkıyorlar, arabada sırtüstü yatan adamın gerçekten ölü olduğuna emin olmak istiyorlarmış gibi, arabaya bakıyorlardı. Ah, ölüydü, ölü!

Ölüydü. Soğuk, kaskatı, renksiz ve sessiz bir ölüydü O. Artık gözlerini açmayacaktı, şu duvarın gerisindeki yolda yürümeyecekti, kişioğlunu göremeyecekti, konuşamayacaktı.

Arabaların etrafına toplanan köylülerin arasından biri yukarı tırmandı, iki elini ölünün başına sokuşturdu, kaldırdı, sonra omuzlarını tuttu; ötekiler de ayaklarından çeke çeke, cesedi arabadan indirdiler. Kadınların acı sesleri ve ağıtları içinde, omuzlarında ceset, eve doğru yürüdüler.

İşte, tam bu sırada, sırtında iş urbasıyla, üstü-başı toztoprak içinde, avluya biri girdi. Adam, hiç kimseye bakmadan, ölüyü bile görmüyormuş gibi, dosdoğru hâlâ havlayan köpeğe yöneldi. Yerden bir sopa alıp köpeği kovdu. Köpek, acı acı sesler çıkararak avluda birikmiş insanların ayakları arasından geçti. Duvarın ötesinde gözden kayboldu. Köpekten sonra dayak sırasının kendilerine geleceğini sezen çocuklar da kaçtılar. Genç kızlarsa kısa ama sık adımlarla avludan uzaklaştılar. Ölüyü evin eşiğine kadar götürmüş bulunan adamlar cesedi usulca yere yatırdılar. Sonra doğrularak, avlunun ortasında duran adamdan yana döndüler.

Uzunca boylu, geniş omuzlu, omuzlarına göre ince belli bir adamdı bu. Yaşlı değildi. Pek genç de sayılmazdı ama. Gözlerinin içinde, geçmiş yıllardan kalma, bir acılık saklıyordu. Ama göstermiyordu bunu. Acısını yalnız insanlardan değil, üstüne basıp yürüdüğü topraktan da gizler gibiydi. Çünkü seviyordu toprağı. Toprağı ve toprağın üstünde yaşayan insanları seviyordu. Şimdi de orada öyle sessiz duruyordu. Geniş omuzları üstünde bütün bir hayat yükü vardı. Göğsü azıcık basık, dirseklerine doğru sıvalı kollarında kan damarları kabarık kabarık, eşikteki ölüye bakıyordu.

Ama ağlamıyordu.

Ölüye bakan gözlerinin ölüden başka bir şey gören bir hâli vardı. Yüzü de sâkindi. Ya kalbi? Belki seviniyordu. Çünkü ağlamaya, yanıp yakılmaya bir sebep yoktu ortada. Çünkü ölü, sanki, yüzlerce yıl yaşamış, yüzlerce yıl bu toprağa basıp yürümüş, elleriyle bu toprağı tutmuş, bu

toprağı sevmiş gibi, güneşin altında kendisi de toprak gibi kurumuş, toprak rengine girmişti. Öldüğüne pişman değildi sanki. Ayaklarından ve ellerinden, ölmeden önce, toprakta çalıştığı iyice belliydi. Zaman gelmişti işte.. Ve o da zamanın geldiğini sezmişti de iki dizi üstüne düşmüştü. İki eliyle toprağı tutmuştu. Toprağı avuçları içine alıp yüzüne sürmüş ve ölmüştü. Pişman değildi öldüğüne. Yüzünde, hayatı bırakıp gittiğine dair bir üzüntü yoktu. Yatıyordu eşikte. Dizlerinde toprak, avuçları içinde toprak, dağınık saçlarında toprak, her yerinde toprak! Yalnız çok sevdiği toprağın altına girip sonsuz uykusuna yatmadan önce, evine uğramıştı. Eviyle ve evinin içerisindeki insanlarla vedalaşmak için evine uğramıştı. Sonra toprağın altına yatıp kendisi de bir avuç toprak olacaktı. Bunun için yaşamıştı. Ve işte, şimdi toprağa gidiyordu.

Avlunun orta yerinde duran adam böylesine bir düşünce ile bakıyordu. Ötekiler de ona bakıyorlardı. Sonra onun duruşundan yüreğinin içindekileri de hissetmişler gibi, yavaş yavaş evlerine dağılmaya başladılar. Yalnız eşikteki ölünün ayaklarını kavramış olan genç kadın:

- Babacığım!.. Babam, babacığım! diye sızlanıyor, ihtiyar kadınsa:

- Kolhoz öldürdüüüüü! diye haykırıyordu.

Reis, cesedin yanından ayrıldı. Avlunun orta yerinde duran adama yaklaştı. İkisi duvara doğru yürüdüler. Yürürlerken Reis avluyu çeviren taş duvarın üstünden köyün öteki evlerine baktı ve yavaş bir sesle:

- Öldü işte, dedi.

Sonra sustu. Kısa bir sessizlikten sonra kendi kendine konuşur gibi, mırıldandı:

- Reis olmakla kime ne ziyanım dokundu? Ben de onlar gibi bir insan değil miyim? Ah, ah... Dilin kemiği yok, çevir çevirebildiğin kadar. Vallahi, isterim...

Lâfını tamamlamadan yanıbaşında duran adamın yüzüne baktı:

- Senin Hüsniye de utanmaz hiç! Ah, ateş alsın kolhozunu da, hökümetini de, reisini de! Benimki olsa idi, leşini sererdim vallahi!

Elini kaldırıp kalçasına vurdu:

- Eh, dedi, senin hatırını sayarım ama. Yoksa...

Gitmek için dönmüştü ki, adam Reis'in kolunu tuttu:

- Bilâl Ağa, kızma gözünü seveyim; baba bu, ne dersen de! Kızma... Bilirim, hastaydı.

Reis durdu, adamın yüzüne uzun uzun baktı. Kendi yüzündeki hüzün yavaş yavaş eridi, yüzü açıldı, sakinleşti. Şimdi küçük gözleriyle bir yere, bir adamın yüzüne bakarak anlatmaya başladı:

- Arabadaydım... Tarlanın kıyısında durmuş, ona bakıyordum. Sen kaynatanı bilirsin ya! Dün Sofu Cemil'in adamları ile gidip tarlanın ekinini biçecektik. Ama seninki kalktı, koluma sarıldı: Ah aman Reisçiğim, dedi, hepsini biçer, kolhoza teslim ederim; bir başağını istemem. Yalnız, gözünü seveyim, bırak şu tarlamın ekinini kendim biçeyim, dedi... Eh, biliyorsun, yasak. Yasak, oğlum, yasak! Şaka mı ya, kolhoz malı bu! Eh, yalvardı... Canına kurban olayım, dedi. Kulun, kölen olayım, dedi. Ulan, yasak! dedim. Ver şu izni, yoluna kurban olayım, dedi... Eh... Hökümet elime taş katısı bir emir verdi, ama yürek! Yürek taş değil ya. Ne yaparsın? Haydi git, dedim. Git de tarlanın ekinini biç! Sevindi zavallı. Tanda kalktı, gitti. Biçmeye başladı. Öğle üstü tarladan geçiyordum; oturduk, beraberce birer sigara içtik. Seviniyordu zavallı... Akşama kadar bitiririm, dedi. Eh, yahşı yahşı, bitir, dedim... Gündeliğine fayız da yazarım, dedim. Güldü, biçare... Bitirdi de. Ama kendisi de bitti işte.

- Ama nasıl oldu böyle?

- Oldu işte. Gık demedi bile.

- Gördünüz mü?

- Gördüm elbet. Oracıktaydım, kardaş; oracıktaydım... Gözlerimin önünde can verdi fukara!

- Öyle mi?

- Ah, öyle. Ben arabada, tarlanın kıyısındaydım. Kaynatan beni görünce tırpanını bıraktı, elini kaldırıp bir selâm verdi. Sonra bana doğru yürüdü. Ama yanıma gelmeden bir kez durdu. Durdu da iki eliyle kendi gırtlağını kavradı... Ne olduğunu anlamama vakit kalmadan iki dizi üstüne düştü, namaz kılar gibi, iki elini uzattı, toprağı tuttu, sonra da alnını kolları arasında toprağa vurdu. Ben hemen arabadan atlayıp koşa koşa gittim, ama geç. Başını kaldırdı, iri gözleriyle yüzüme baktı. Sonra gözlerini döndürdü. Bir şey söyleyecekti, söyleyemedi. Ağzına ak köpük doldu. Yalnız bir kerecik boğazı içinden bir gık çıktı da o saat yere serildi. Yürek, balam, yürek!

Reis sustu. Az sonra yavaş bir sesle:

- Kolay ölüm. Tanrı herkese vermez böylesini, dedi.

Reis tekrar sustu. Başı gittikçe ağırlaşıyor, yavaş yavaş göğsüne düşüyordu. Başını kaldırmadan kaşları altından süzdü. Bir şeyler daha söylemek isteyen bir hâli vardı Reis'in. Ama nedense, konuşmadı. Ölünün yanında ağlaşan kadınlara baktı. Elini kalçasına vurdu ve dönerek duvarın gerisindeki yola doğru yürüdü. Fakat duvara varmadan geri döndü.

- Sen, dedi Reis ve lâfa başlamadan önce, başını duvarın ötesinde durmuş, kendilerini süzen kadınlardan yana çevirdi. Hâlâ kadınlara bakarken yanıbaşında duran adamın eline, bir deste kâğıt para sıkıştırdı; sonra fısıltılı bir sesle konuştu:

- Şey... dilini sıkı tut ama ha! Sakın kimse bilmesin... Akmescit'te Eşref Efendi'yi bilir misin?.. Kantar'ın üstünde, Çardak kahve yanında... Hatim duası yapılsın, birazıyla da ufak tefek bir şeyler al. Belki biraz helva... lokma uy-

durursun bir yerde. Anladın mı? Rahmetlinin ruhu birazcık da olsa rahat eder. Ama unutma... Dilini dişine bağla, dedim. Ben sana ne bir şey söyledim, ne de bir şey verdim. Hüsniye'ye de söyleme. Yerin kulağı var.

Reis gitti. Yola doğru yürürken başını duvarın gerisinde duran kadınlardan yana kaldırdı:

- Anlatırım ben size! diye bağırdı. Kolhozun kadrini bilmiyorsanız, ben size anlatırım!

Yola yaklaşırken gene de başını göğsüne eğdi ve usulca:

- Allahu Veliy-üt-tevfik, diye mırıldanarak avludan çıktı.

Ötekiler de Reis'in avludan çıkmasını bekliyorlardı galiba ki, Reis gözden kaybolunca, avluda bir kaynaşmadır başladı. İhtiyarlar avluya giriyorlar, gençler el-kol işaretleriyle konuşuyorlar, kadınlar evvelkinden daha acı seslerle ağlaşıyorlardı. Ve nereden geliyor bilinmez, köpeğin kopuk kopuk havlaması gene işitiliyordu.

Biraz önce Reis'e konuşan adam eşiğe doğru yürüdü. Ölünün yanındakiler önce ona baktılar, sonra o eğilince, ötekiler de eğildiler. Eşikte uzanmış yatan ölüyü elleri üstüne kaldırdılar. Her ağızdan sakin sakin, birbirinden başka, fakat aynı mânâyı taşıyan kelimeler döküldü:

- Ne adamdı, yahu, ne adamdı...
- Öz toprağında can verdi, zavallı.
- Daha bu sabah kesesinden tütün yaktım, kardaş.
- Kuş gibi yaşadı, kuş gibi öldü.
- Kimseye bir ziyanı dokunmadı...
- Kalbi de dili gibi tatlıydı.
- Tatlı yaşadı, tatlı öldü.
- Çeride kalanlara Tanrı sabır versin...

Eller üstüne kaldırıp evin içerisine girdiler. Kapı kapandı. İçeriden hâlâ sesler geliyordu. Aynı seslerdi, ama kimin ne dediği belli olmuyordu artık.

Avluda küme hâlinde duran köylüler de yavaş seslerle konuşuyorlar, ölünün hayatta iken iyiliğinden, insanlığından söz ediyorlardı. Ama az sonra evin kapısı açılıp içeriden birer, ikişer, yüzleri üzüntülü adamlar çıkmaya başlayınca, avludakiler onların yüzlerindeki ve bakışlarındaki ifadeden daha demin kendi gözleriyle gördükleri ölünün gerçekten ölü olduğuna ancak şimdi inanmış ve emin olmuşlar gibi, ağır adımlarla evlerine dönmeye başladılar.

Köy tamamen akşama teslim olmuştu.

Şimdi ekin tarlaları karara karara köyden uzaklaşmış; gecenin kucağına gömülmüş uyuyordu. Ölünün bulunduğu ev sessizdi. Öteki evler de, garip sessizlikleriyle, ölü evinin kederini kendi aralarında paylaşıyorlardı sanki...

2

Reis Bilâl, köyün kuzeyindeki bahçelerin içinden geçti, bahçelerin öteki yanında uzayan geniş yola çıktı. Bayırdaki evine çıkan yola sapmadan önce durup bir sigara yakmak istedi, ama, nedense vazgeçti. Etraf iyice kararmıştı artık. Çukurca'nın üzerine ağır, kalın bulutlar birikiyordu. Bilâl, yüzü asık ve somurtkan, evine doğru ağır adımlarla yürürken arada bir duruyor, etrafı dinliyor; kulağına ses seda ilişmeyince, yürümesine devam ediyordu.

Derken arkada kalan bahçelerden sesler işitildi. Reis durdu, yolun kenarına çekildi ve kocaman bir taşın üstüne oturarak bahçelere baktı.

İki köylü, konuşa konuşa, geniş araba yolu boyunca evlerine dönüyorlardı.

- Amma da söyledi Hüsniye ha!

- Kendi kulağıyla duydu herif!

- İş kadınlara kalırsa yediği kolhoz ekmeğini burnundan getirecekler fitil fitil!

- Öyle! İş kadınlara kalırsa...
- Kolhoz öldürdü dedi, Hüsniye'nin annesi!
- Ama Reis'i gördün ya, yumruk salladı!..
- Kolhozun kadrini bilmiyorsanız, ben size anlatırım, dedi kerata!
- Anlatır a! Biz onsuz da biliyoruz kolhoz nedir!
- Ama ihtiyarda da kabahat vardı, canım!
- Tarlasının ekinini kendisi biçmek istemiş!..
- Adamın yüreği içinde gurur vardı, oğlum, gurur!
- Ama gördün ya nasıl çatladı! Gık dememiş!..
- Ağzını açmış da...

Konuşa konuşa uzaklaştılar, karanlığa karıştılar, onlar da karanlık oluverdiler. Reis Bilâl, onları dinliyordu, ama sesler işitilmiyordu artık. Biraz evvel konuşulanları devam ettiriyormuş gibi, bahçede yalnız yapraklar hışırdıyordu.

Güneyden esen rüzgâr gittikçe rutubetli oluyordu. Köy bu akşam, her akşamdan daha sakin ve sessiz, gecenin kucağına sokuluyordu; pencerelerden dışarı sızan ışıklar teker teker sönüyor ve evler, bir tehlike kokusu almış gibi, karanlığın içinde gizleniyordu.

Reis Bilâl, başını kaldırdı, göğe baktı. Ayağa kalkarken kolhoz ahırlarını, depoyu, tavlaları düşünüyordu. Deponun dışında makine falan kalmışsa, yağmurda paslanmaması için, içeri almak gerekiyordu. Ama gitmeli Bilâl. Çukurca üzerinde hâlâ bulutlar vardı ama rüzgâr o kadar hızlanmıştı ki, havanın serinlemesine, rüzgârın gittikçe bulut getirmesine rağmen Çukurca'ya yağmur yağmayacaktı bu gece. Rüzgâr bulutları Kuzeye, Akmescit'e sürüyordu.

Çukurca'nın göğündeki bulutlara baka baka, evine doğru yürüdü Bilâl.

Küçükler uyumuşlardı.

Kendisi gibi uzun boylu, ince, kuru, sarışın, Nogay gözlü, sakalı henüz tüylenmeye başlamış oğlu Şevket,

lâmbayı duvardan alıp bacakları arasına koymuş, elinde tuttuğu çulu teneke kutudaki araba yağına batıra batıra, topraklı ve kuru çizmelerini yağlıyordu. Karşıki sedirde karısı Samur, ayaklarını altına toplamış, sessizce oturuyordu.

Bilâl içeriye girince kadın kalktı. Bir süre Bilâl'in boş ellerine baktı. Reis'den ses soluk çıkmayınca gözlerini onun yüzüne çevirdi, bir şey söylemek istedi, ama konuşamadı. Kuru dudaklarını ısırdı, sonra tekrar sedire oturdu. Oğlu Şevket de ayağa kalktı, lâmbayı avuçları arasına alıp masa üzerine yerleştirdi, babasına bakmadan çizmelerini sofaya çıkardıktan sonra geri döndü. Evde ağır bir sessizlik sürüp gidiyordu. Üçü birbirine yabancıydı sanki. Karısı Samur konuşmaya başlamasıydı bu sessizlik ne kadar sürecekti kimbilir.

Kendi kendine söylenir gibi, yavaş bir sesle konuşmaya başladı Samur; ama konuştukça sesi yükseldi. Sesini dışarıda ahıra bağlı köpek de duymuş olacak ki, dışarıdan havlama geliyordu.

- Ekmek getirecektin! dedi kadın. Küçükler aşsız uyudular. Reis'im diye gece gündüz çalış, sonra eve ekmeksiz dön!.. Öte yanda millet senin reisliğini evirir, çevirir, teller pullar; herkes ambarının dolup taştığını sanır. Öyle ya... Elâlem gider Akmescit'e, arar-aktarır, bir şeyler bulur. Ya biz?

Reis Bilâl cevap vermedi. Başı göğsüne düşük, odanın orta yerinde bir heykel gibi duruyordu. Odada gene deminki ağır sessizlik başlamıştı. Masa üzerinde duran lâmbanın solgun ışığıyla aydınlanmış pencere camlarında, gözyaşları gibi yağmur damlaları süzülüyordu.

Neden sonra Bilâl, lâmbayı iki eli arasına aldı, kenar odaya girdi. Oda karardı. Odadaki sessizlik daha derin oldu. Yalnız masa üzerinde duran, sinek pislikleri altında akrebi, yelkovanı iyice görünmeyen, ama Reis'in evinin en

kıymetli eşyası sayılan saatin, Bilâl'in ikinci odada geçirdiği dakikaları sayar gibi, tik-tak'ları duyuluyordu. Şevket bir şeyler mırıldanıyor, Samur ise, karanlığın bir parçasıymış gibi, sedirde sessizce oturuyordu.

Kenar odanın kapısı açıldı ve Reis'in elindeki lâmbanın sarımtırak ışığı karanlık odaya sızdı. Kapının açılmasıyla eski saatin tik-tak'ları da duyulmaz oldu. Kapı arasında Bilâl duruyordu. Bir elinde lâmba, öbür elinde bir bez tutuyordu. Hayli durdu. Karısını süzdü, sonra bakışlarını Şevket'in yüzüne çevirdi:

- Sen, dedi, kalk da Hasanlar'a git!

Masaya yaklaşıp elindeki bezi masanın üzerine koydu. Gözleri bezde, mırıltılı sesiyle bir şeyler söyledi. Ama lâfını ne karısı anladı, ne de Şevket, çünkü beti-benzi değişmiş olduğu gibi, ağzından çıkan lâf da kendi lâfına benzemiyordu:

- Durma öyle önümde sırık gibi! Hasanlar'a git, diyorum sana!.. Bu bezi Hasan'a ver! Ama gözünü dört aç, sağına soluna bak, kimselere görünme!

Samur, bez sözünü duyunca, birden sedirden fırladı ve bezi eline aldığı gibi göğsüne bastırdı:

- Kime verecen bunu? Reis olmakla bay[1] olduğunu mu sanıyorsun? Sen ver elindekini ellere, sonra da vur başını yerlere!.. Üstüne bir de Hüsniye'nin zırıltısını dinle! Aaaa! Yooook! Görmez olasıca!..

Bilâl yumruklarını sıktı. Yüzü morarıyordu Bilâl'in. Samur'a bakmadan, sıkılı çeneleri arasından konuştu:

- Sus!

- Sus mu? Sus ha! Akmescit'te üç gün üç gece bekledim dükkân kapısında. Kaç yumruk düştü tepeme bu bezi alana dek biliyor musun? Sense kalk el-âleme ver!

- Bağırma!

---

[1] Bay – Zengin.

- Niçin bağırmayayım? Bütün Çukurca'nın altını üstüne getiririm bu kez evden çıkarsa! Bağırma ha! Sırtımdaki gömleğe baksana!.. Çingeneninkinden beter. Sense Hüsniye'ye bez veriyorsun!

- Hüsniye'ye değil.

- Hüsniye'ye değil de kime?

- Hasan'ın kaynatası...

- Hasan'ın kaynatasına bez ne gerek?

Bilâl başını eğdi, masanın kenarını tutan ağır ellerine baktı ve ağır bir sesle:

- Düğünü için değil elbet, dedi. Kefeni için...

Odada, saatin tik-taklarından başka, her şey bir mezarlık sessizliğine gömüldü. Şevket, Hüsniye'nin babasının can verişini görüyormuş gibi, şaşkın gözleriyle Bilâl'in ellerine bakıyordu. Samur susmuştu. Demincek gözlerinden fışkıran pırıltılar sönmüş, ince ve kuru dudakları arasından dökülmüş o acı sözler, kuduz köpekler gibi, kaçıp gitmişlerdi. Yüzü süzülmüştü Samur'un. Bilâl hâlâ beze bakıyordu.

Şevket, anne ve babasına bakmadan, masaya yaklaştı, bezi aldı; koltuğu altına sıkıştırarak, evden çıktı.

Bilâl ağlıyordu.

.....

İşte, Çukurca'nın o adamı da öylece ölmüştü. Çukurca'da doğmuştu, Çukurca'da yaşamıştı, ama zaman gelmişti de ruhunu Allah'a teslim etmişti ve kendisi Çukurca toprağı altına girip sonsuz uykusuna dalmıştı.

Çukurca insanları da öteki insanlar gibiydi. Öteki insanlardan belli bir ayrılıkları ve özellikleri yoktu. Doğarlardı, büyürlerdi, toprakta çalışırlardı, yaşarlardı ve ölürlerdi. Hayatta kalanlarsa doğururlardı, doğanlar ölenlerin yerlerini alırlardı ve hayat böylece sürüp giderdi her zamanki gibi. Onun ölümü de öylesine bir ölümdü işte. Köylüler acıdılar ona ah çektiler, öbür dünyada canının ra-

hat olması için dua ettiler; tarlada çalışırlarken evlerinde otururlarken onu andılar, ondan bahsettiler; ama günler gelip geçtikçe yavaş yavaş unuttular onu. Yalnız evi kalmıştı. Evinde yavruları, yakınları. Bazen evinin yanından geçerken biri durur onu anardı. Ama eskisi gibi acımaz, eskisi gibi yanıp yakınmazdı ona. Bakardı eve şöyle bir, içini çekerdi ve içinden:

"- Eeee, ölüm bir devedir; her kapıya çöker." der de geçerdi evin yanından. Unuturdu onu. Başka düşüncelere dalardı, başka tasalar, başka dertler çıkardı ortaya ve herkes gibi, kendi yağında kavrulmak gerekti.

3

Hasan, arabasıyla, köyden çıktığı zaman güneş iki sırık uzunluğunda Doğu ufku üzerine yükselmiş bulunuyordu artık. Yolun sol tarafındaki elma ağaçlarının karaltıları yola düşüyordu. Hafif bir rüzgâr esiyordu Doğu'dan, ama güneş gökyüzüne yükseldikçe rüzgâr hafifliyordu. Yolda kimseler yoktu. Yalnız arada bir ağaçların arasından bir kelebek çıkıp ata yaklaşıyordu, bir süre atın yelesi yanında uçuyordu, sonra yeniden ağaçların arasına girip gözden kayboluyordu.

Çok geçmeden seyrelen ağaçların arasından ekin tarlaları göründü. Altın başaklar, azıcık güneşten yana yatmış, güneş ışınlarında ısınıyordu ve ısınırken, cırcır böceklerinin seslerini dinliyorlardı sanki. Bahçeler, yol, ekin tarlaları tatlı bir sessizlik içindeydi; Hasan da kendinden memnun ve mutlu, bu sabah belki her sabahtan daha memnun ve mutlu, atını dehlerken gülen gözleriyle sağa sola bakıyor, arada bir bıyığını buruyordu.

Köylüler görünmeye başladı. Uzaklarda kamyon sesleri, araba gıcırtıları duyuldu. Bahçelerde başları beyaz, sa-

rı, kızıl, yeşil yağlıklarla bağlı kızlar elma topluyorlar; erkekler, başları üstünde koca sepetlerle arabalara elma taşıyorlardı. Arada bir durup Hasan'ın arabasına bakıyorlardı. Hava sıcaktı, insanlar yorgundular; biraz da uykulu ve tembel bir görünüşleri vardı.

Kara Mustafa, başı üstünde taşıdığı sepeti yere indirdi, durduğu yerde döndü, çevresine göz gezdirdi, sonra sık adımlarla Hasan'ın arabasına doğru yürüdü.

- Yolun açık olsun Hasan, kardaş! Şehire mi gidiyorsun?

- Trrrrr, hayvan, trrr! Dur hele!.. Şehire Mustafa Ağa, şehire!... Trrrr!

Hasan atın dizginlerini çekti. Araba yavaş yavaş durdu.

- Şehire!.. İş çıktı da.

- Bizim Reis izni verdi, desene!

- Verdi, Mustafa Ağa. Ama... hey, canım iş de kendi işim değil ha! Kolhoz işi... Makinelere yağ gerekmiş; makine yağı, sanma ki sarı yağ. İp de alacağım, bulursam.

Kara Mustafa, arabaya yaklaştı. Arabanın yanında durunca bir kez dönüp arkasına baktı. Az ötede birkaç köylü daha Hasan'ın arabasına doğru geliyordu. Kara Mustafa gelenleri biraz ürkek gözleriyle süzdü, yüzünü Hasan'dan yana çevirdi, yavaş, olağanüstü bir sesle konuştu:

- Benim karı dün gece rahmetlinin canı için dua okudu... Ben de!

Köylüler Hasan'ın arabasına yaklaşmışlardı. Kara Mustafa, onların da duymalarını istiyordu galiba ki, yüksek bir sesle sordu:

- Makine yağı mı getireceğim dedin, Hasan?

- Makine yağı, Mustafa Ağa!

- Hadi getir, bizim Reis, neme gerek, akıllı adam doğrusu! Gördün ya, makineleri de düşünüyor. Kendisi de çalışıyor tarlada, Reis meis demeden. Yiğit adam, doğrusu!

- Öyle. Yiğitliğine kimse dil uzatmaz.

Köylüler arabanın yanındaydılar şimdi.

- Yolun açık olsun, Hasan!

- Sağ olun, eksik olmayın!

- İhtiyarı da gömdün, desene! Kusura bakma, kardaş uğrayamadık.

- Eksik olma Veli Ağa!

- İzni verdi Reis, desene!

- Verdi, verdi!

- Araba yağı almaya gidiyormuş!

- Oradayken öbür dükkânlara da bir göz at, Hasan! Belki lâmba yağı da satılır. Bize de bildir, varsa. Bir çaresini bulur, gider alırız, belki.

- Olur, Rıdvan Dayı, olur. Bakarım.

- Geçen hafta kumaş da satmışlar dükkânların birinde.

- Alanlar olmuş...

- Bizim karı da diretiyor, kumaş diye!

- Sen bak sağa sola, Hasan! Gözüne bir şeycikler ilişirse, bildir bize de.

- Olur olur!

- Unutma ama!

- Unutmam unutmam!

- Haydi, uğurlar ola!

- Sağ olun!.. Sağlıcakla kalın!.

Hasan atı dehledi. Araba toprak yolda gıcırdadı, yavaş yavaş kalktı. Köylüler sustular. Arabaya, Hasan'a uzun uzun baktılar, sonra başlarını, enselerini kaşıya kaşıya, işlerine döndüler.

Güneş gökyüzündeydi. Rüzgâr dinmişti. Sıcak gittikçe artıyordu. Havada kuraklık kokuyordu. Çukurca bahçeleri hayli geride kalmıştı. Hasan, Akmescid şosesine yaklaşıyordu. At ağır ağır ilerliyordu. Arada bir başını kaldırıp bayırdaki şoseye bakıyordu Hasan. Gülümsüyordu.

Gülümsemesine sebep de vardı ama.

İki hafta olmuştu ihtiyarı gömeli. Ve bugün, onun ölümünden tam iki hafta sonra, Hasan kendisinin hür olduğunu hissediyordu.

Yaa, iki hafta!

Önce ölüm; boğuk çığlıklar, ağlamalar, ağıtlar... Sonra mevta. Ardı arkası gelmeyen dualar; gene için için ağlamalar, yanıp yakınmalar. Sonra da cenaze...

Şimdi, Çukurca'dan çıkınca, bütün bunların arkada kaldığını hissetti Hasan. Atın dizginlerini çekti. Araba durdu. Tütün kutusundan bir sigara sararken, başını kaldırdı. Çukurca'ya baktı. Kendi köyünü düşünüyordu. Çukurca'ya bakarken Kızıltaş'ın yeşil çayırlarını, üzüm bağlarını, bahçelerini, tütün tarlalarını, denizi görür gibi oluyordu; baktıkça boğazına bir yumruk tıkanıyor, gözleri yaşarıyordu.

Sigarasını sardı, yaktı; atını sürmeden önce bir kere daha baktı Çukurca'ya. Şimdi yatışmış gibiydi. Bahçelere bakarken dudaklarında hafif bir gülümseme belirdi; yavaşça ve kendi kendine:

- Çukurca da güzel, dedi.

Güzeldi ya...

Çukurca da güzeldi. Bir yanda, Karadeniz'in derin ve ışıltılı sularını andıran, yeşil bahçeler; öte yanda güneş ışınlarında yıkanan ekin tarlaları; orta yerde ise, kocaman bir çanak içindeymiş gibi, Çukurca. Solda, taa Çadır Dağı'nın dibinden çıkıp kara ormanlar içinde, derelerde gizlene gizlene akıp gelen Salgır, Çukurca'nın az ötesindeki ormanlardan başlayarak kendini insanlara gösterip tanıtmak istiyormuş gibi, kalınlaşıyor, büyüyor, güçleniyor ve bütün Çukurca'yı kucaklamak özlemiyle buruluyor, güneşin altın ışınları altında gümüşten bir kuşak gibi parlıyordu...

Hasan, bakışlarını Salgır'ın ışıltılı sularından ayırıp başını kaldırdı, göğe baktı. Güneş Çukurca üzerindeydi. Öğle vakti yaklaşıyordu. Akmescit'e bir saatlik yol kalmıştı.

Atı sürmek için dizginleri eline aldığı zaman, şosede duran bir otomobil ilişti Hasan'ın gözlerine. İki adam otomobilin yanında durmuş, kendi aralarında konuşuyorlardı. Hasan, hayli uzakta durduklarından yüzlerini iyice göremiyordu; urbalarından ve duruşlarından, ikisinin de şehirli olduğu iyice belli oluyordu. Biri yaşlı ve az şişmandı. Sırtındaki ak ceketiyle, bacaklarındaki ak pantolonuyla, ak ayakkabılarıyla, başındaki ak şapkasıyla, kış günlerinde Çukurca çocuklarının kooperatif meydanında yaptıkları kardan adama benziyordu. Öteki ise gençti. Ayaklarındaki asker çizmeleri, asker pantolonu, sırtındaki sivil gömleği yaşının yirmi beşi çok aşmadığını gösteriyordu. İkisi de Hasan'ı görmüşlerdi ama ilgilenmemişlerdi.

Hasan'ın bakışları şosedeki iki adamın üstündeydi. Arabayı sürdü.

Yaşlı adam elini ceketinin cebine soktu, tütün kutusunu çıkardı. Kutunun kapağı adamın parmakları arasında açılırken güneşin ışınlarında parladı ve söndü.

Adam bir sigara yaktı. Sonra Hasan'dan yana seslendi:

- Çukurcalı mısın?

Hasan, arabayı durdurmadan cevap verdi:

- Evet. Çukurcalı!

Hasan, adam bir şeyler daha soracak diye, ona bakıyordu. Ama adam fazla ses çıkarmadı. Şimdi Hasan, onların nereli olduklarını değil de başka bir şey öğrenmek istermişçesine bağırdı:

- Ya siz?

Hasan'ın sorusunu duymadılar; daha doğrusu duymamazlıktan geldiler ve Hasan'a bakmadan otomobile bindiler. Otomobil gırıldadı, ama tez sustu. İki adam gene Çukurca'ya baktılar. Sonra ikisi birden bakışlarını Hasan'a doğrulttular.

Genç adam sordu:

- Sizin Reis'in adı ne?

- Bilâl, dedi Hasan. Soytarlar'dan... Osman Soytar'ın oğlu. Yedi yıl evvelsi gömdü. Ama... Heeeey! Ben sizi gâvur sandımdı yahu! Tatarsın ha!.. Hay hay! Sen kıyı halkı gibi konuşuyor...

Hasan lâfının sonunu bitirmedi; otomobil tekrar homurdandı; egzosundan kapkara dumanlar fışkırdı ve arkada bıraktığı dumanlar içinde gözden kayboldu. Hasan birden arabadan atladı ve şoseye koştu.

Otomobil hayli uzaklaşmıştı. Hasan, hayretten açılmış gözleriyle otomobilin arkada bıraktığı dumanlara bakıyordu: Yüzü apaktı Hasan'ın. Hayli baktı. Sonra, henüz sudan çıkmış bir it gibi, bütün vücuduyla silkindi, iki eliyle gözlerini oğuşturdu, güldü ve yavaşça:

- Ben düş görüyorum galiba, dedi.

Yoldaki dumanlar incele incele yamaca çöküyorlardı. Hasan hâlâ gülümseyerek:

- Ama ona benziyordu, dedi.

Sonra arabasına döndü.

4

Tam bir saat sonra Akmescit pazarının kule saati dibinde durdu.

Hava eski saman, gübre, kır, çürük meyve kokularıyla doluydu. Kaldırımlarda, sırtlarını dükkân duvarlarına dayamış bir halde, kulakları küpeli, yalınayak, yarı çıplak çingeneler oturuyor, ona ve arabasına bakıyorlardı. Arabanın yanından geçen çocuklar, ellerini arabadaki samanlara sokuşturuyorlardı ve ellerine samandan başka hiçbir şey ilişmeyince, yere tüküre tüküre, söve söve arabadan uzaklaşıyorlardı.

Hasan çevresine göz gezdirdi, duvar diplerindeki çingenelere baktı. Bakarken çingenelere: "Çık buradan, oğlum Hasan", diye düşündü. "Atını arabanı burnun dibinden çalarlar da haberin bile olmaz. Kolhoz malını çaldırdın diye de sürerler seni. Ha! O zaman Çukurca'nın değil Kırım'ın Or Kapısı'nı[2] bile göremezsin ömrünün sonuna kadar!"

Arabayı sürdü. Akyar caddesine saptı; üç-beş dakika sonra Köyevi önünde durdu.

Köyevinin çifte kanatlı avlu kapısı ardına kadar açıktı. Kapının yanında tanıdığı Yanköylü iki genç duruyordu.

- Merhaba, Yanköylü delikanlılar! Ata arabaya bir yer arıyorum. Ne dersiniz?

- İçeriye sür, Hasan Ağa! Bizimkiler de orada! Akşama kadar biz buradayız! diye seslendiler Yanköylüler.

Hasan arabadan atladı, atın kantarmasından tutarak, avluya girdi. Avluda başka kimseler yoktu; yalnız avluyu çeviren oldukça yüksek duvara bağlı üç-beş at, sıcakta kafalarını eğmişler, durmadan kara kuyruklarını sallayarak sinekleri kovuyorlardı.

Hasan atı hamuttan kurtardı, duvara bağladı, başı ucuna bir kucak ot koydu, avludan çıktı.

Akyar caddesi kalabalıktı. Araba, kamyon ve tramvay seslerine ayakkabı boyayan çocukların sesleri karışıyordu. Köyevi önünden geçen insanların yüzlerinde yorgunluk, hayattan bıkkınlık vardı. Hava ağır ve sıkıntılıydı. Ağarmış gökyüzünden taş döşeli caddeye cehennemî bir sıcak dökülüyordu. Ayakkabı içinde bile, insan çıplak ayaklarıyla ateş üstüne basıp yürüyor gibiydi.

Hasan dükkân pencerelerine baktı, kundura boyacısı çocukların çığlıklarını dinledi; sonra Kantar'a yöneldi.

---

[2] Or Kapı- Perekop Boğazı

Her şeyden önce Çardakkahve'ye kadar yürüdü. Gizli-kapaklı sözlerle Eşref Efendi'yi bulmak istiyordu.

Gitti.

Kantar boyunca Çardakkahve'ye kadar yürüdü. Gizli-kapaklı sözlerle Eşref Efendi'yi sordu, soruşturdu; ama Eşref Efendi'yi bilen ve tanıyan bir kişi bulamadı. Umudu tamamen kesmişken doksan, belki yüz yaşlarında, saçı-sakalı pamuk gibi apak bir ihtiyar Hasan'a yaklaştı. Hasan'ın kolunu tuttu, baş işaretiyle kenara çağırdı.

Yolun karşı yakasına geçtiler. İhtiyar adam hâlâ Hasan'ın ceketini tutuyordu. Sokağın karşı yakasına gelince başını kaldırdı adam, biricik sarı dişini Hasan'a göstermek istiyormuş gibi, ağzını açtı; sonra elini kaldırıp parmaklarını sakalının kılları arasına gömdü.

- Sen Eşref Efendi'yi mi görmek istersin? diye sordu.

- Öyle, Amca. İsterim, dedi Hasan.

- Ha! Ben ne bileyim... Tanımıyorum ki.

_ Çardakkahve yanında ara, dediler bana. Onu tanıyan çok varmış buralarda.

- Öyle mi dediler? Ha... Bak hele, gelen giden çok. Herkes bir şey sorar... Ben ne bileyim. Tanımıyorum ki.. Eşref Efendi ha? Nerelisin sen?

- Çukurcalı.

Araya sessizlik çöktü. İhtiyar adam hâlâ sakalının kıllarını kaşıyordu.

Sessizliği Hasan bozdu:

- Yazık ama. Ayda yılda bir işten kurtuluyoruz... Görüyorum ki boşuna. Yazık...

Adam sakalını kaşırken kızıl göz çukurlarının içine derince gömülmüş gözlerini yere indirdi.

- Ben ne bileyim. Tanımıyorum ki, dedi gene.

Sonra gözlerini Hasan'ın yüzüne kaldırdı:

- Neye gerek sana Eşref Efendi?

Hasan çevresine göz gezdirdi; adamın kulağına doğru eğilmişti ki, ihtiyar, Hasan'ın söyleyeceklerini dinlemek istemediğini belirten bir hareketle, elini kaldırdı.

- Gel... gel yürüyelim biraz, dedi.

Yanyana yürüdüler.

Kantar'ın sonuna varınca, Hasan ihtiyarın "biraz"ı buralarda bir yerdedir herhalde, diye düşündü. Ama yanılıyordu Hasan. Adam, Hasan'la ilgisiz, yürümesine devam ediyordu.

Çingene Mahallesi'ne, ulaşınca sağa döndüler, dar ve rutubetli bir sokak boyunca yürüdüler; gene sağa döndüler, gene dar, yarı karanlık sokaklara daldılar ve ancak bir saat sonra, oldukça yüksek bir duvardaki ahşap kapının önünde durdular.

İhtiyar adam kapıya değneğiyle vurdu. Az sonra kapı açıldı ve yaşlı adam, bütün bu uzun yol boyunca Hasan'ın yanında sessizce yürüdüğü gibi, gene Hasan'a bakmadan, vedalaşmadan, sopasını yere vura vura, sessizce yanından ayrıldı, gitti.

5

Hasan, Eşref Efendi'nin evinde işini bitirip, şehre döndüğü zaman akşam olmuştu. Gün boyunca güneşin sıcağıyla ağaran gökyüzünün rengi gittikçe koyulaşmış, demir rengine bürünmüştü. Çingene Mahallesi'ne, Tatarlığa, Karayım ve Kırımçak mahallelerine doğru, taşmış bir dere gibi, insan kalabalığı akıyordu. Uzun boylu, arık, sakallı Hohol'lar[3]; yarı çıplak esmer Çingeneler; uçkurlu şalvarlarıyla ağır yürüyüşlü, dalgın, düşünceli Tatarlar; araba gıcırtıları, at kişnemeleri, Çingene kadınlarının dövüşleri,

[3] Hohol: Rusların Ukraynalılar'a verdikleri bir isim.

çocuk çığlıkları birbirine karışıyor ve Kantar Caddesi, onaltıncı yüzyıldaki Bogdan Hmelnitski'nin[4] Zaporojya'sı gibi, canlı ve hummalı oluyordu.

Hasan, bir yandan Eşref Efendi'yle buluşup merhuma Mevlit okuttuğuna candan seviniyor, öte yandan Kantar'daki kalabalık sıklaştıkça, köy evinde bıraktığı atını ve arabasını endişeyle düşünüyordu.

Ama korkmaya sebep yoktu.

Koşar adımla Akyar Caddesi'ni geçti, alnında birikmiş terleri iki eliyle sile sile, Köyevi avlusuna girdi. Yanköylüler gitmişlerdi, ama, atı ve arabayı bıraktığı yerde buldu. Çarçabuk atı arabaya koştu, dizginleri eline aldı, bir kere daha Eşref Efendi'yi, Eşref Efendi'nin evini, duayı, sakallı ihtiyarı hatırladı; içi rahat, kendinden memnun kamçısını şaklatıp atı sürdü.

Ve işte, Çukurcalı Hasan Berber'in hayatında en büyük tesadüf de o gün Köyevi önünde oldu.

Yolun kıyısında, Çukurca yanındaki şosede gördüğü, otomobil duruyordu. Beyaz elbiseli şişman adam otomobilde oturuyor, genç adam ise, ayağını otomobilin basamağına atmış, konuşuyordu.

Hasan atın dizginlerini çekti. Genç adam otomobilden iki adım geri çekildi. Motor gırıldadı ve ikisi yüksek seslerle konuşmaya başladılar. Fakat motorun gürültüsünden ne konuştuklarını anlayamıyordu Hasan.

Otomobil kalkmadan önce beyaz elbiseli adam elini kaldırdı:

- Yarın! Unutma ama! Tam dokuzda! Anladın mı?
- Anladım, Panteley Petroviç! Unutmam!
- Yarın! Uvidimsya![5]
- Uvidimsya!..

---

[4] Bogdan Hmelnitski: Onaltıncı yüzyılda Ukrayna savaşçısı.

[5] Uvidimsya: (Rusça) Görüşmek üzere.

Otomobil gitti. Genç adam kaldırımda yalnız kaldı. Sırtı Hasan'dan yana dönüktü. Kendisinden uzaklaşan otomobilin ardından bakarken şapkasını ensesine itti, elleri yanında, otomobil gözden kaybolana kadar, hiç kımıldamadı.

Hasan dikkatle genci süzüyordu. Derken genç adam Hasan'dan yana döndü ve Hasan'ın, onun yüzünü görmesiyle arabadan atlaması bir oldu. Hasan'ın gözleri ışıl ışıldı. Genç adama bakarken içinden: "Odur, O!" diyordu.

Yirmi üç, belki yirmi dört yaşlarındaydı. Sert bir yüzü, gözlerinin içinde sağlam, ama başarısız bir bakış vardı. Öyle ki, Hasan, onun gözlerini gördüğü anda genci tanıdığına tereddüt eder gibi oldu. İki adım geri çekildi, genci tanıdığına emin olmak istermişçesine, gözlerini kıstı, baktı.

Tanıyordu.

Yavaş yavaş yürüdü, gencin önünde durdu, şaşkın gözleri onun yüzünde:

- İn misin, cin misin? diye başlamıştı ki, gencin gözlerindeki hoşgörüsüz bakışlar birden kayboldu; genç adam güldü.

- Ne in, ne cin... Çilingir'in Selim'iyim, dedi, hâlâ gülümseyerek.

Heyecanla söylenecek lâf, nedense, sönük çıktı Hasan'ın dudakları arasından:

- Görüyorum, Çilingir'in Selim'isin. Ama...

- Sen de Hasan Berber'sin ya.

- Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur, derler. Doğru söz. Aradan sekiz yıl mı geçti, ne?

- Öyle, galiba.

- Görüyorum ki asker oldun... Şapka giyiyorsun. Büyüdün sen, büyüdün!

- Yaşım hükûmetin asker yasası çağına eriştiğinden asker oldum. Ama görüyorum ki büyüklüğümü ne yaşımda,

ne de boyumda görüyorsun; yalnız şapkamda. Öyleyse sen de şapka giymelisin. Büyük olmanın bir ayıbı yok ya!

Hasan elini ensesine kaldırdı, kıvırcık kuzu derisi kalpağını alnına itti, başını kaşıdı, içini belirten hafif ama biraz alaycı bir gülümsemeyle güldü:

- Hepimiz şapka giyer de büyürsek dünyada küçük kalmaz. Büyüklerin büyük olarak yaşamaları için dünyada bir sürü küçük insanın yaşaması gerekir, Selim.

- Öyle mi?

- Öyle, kardeşim, öyle! Büyük lokma ye, büyük söyleme. Bu sözü hiç duymadın mı sen?

Selim kaşlarını çattı, küçük gözlerini az daha kıstı, Hasan'a baktı:

- Eski kalpaklılar gibi konuşuyorsun sen!

Hasan; "Eski kalpaklılar senin babandı, Çoban Seyid Ali'ydi. Bekirlerdi, Enverlerdi" diyesi geldi, ama, nedense, ses çıkarmadı. Selim'in yüzü sinirsiz, duygusuz gibiydi şimdi. Gözlerinin içinde gene o hoşgörüsüz bakışlar toplanıyordu.

Sessizliği Hasan bozdu:

- Vazgeç, canım! Ben seni incitmek istemedim, dedi.

Az sustu. Sonra ilâve etti:

- Akıl ne kalpakta, ne de şapkada; şapkanın ve kalpağın altındaki kafada.

Fakat Hasan bu sözleriyle ne Selim'in gözleri içindeki ateşi söndürebildi, ne de onun kalbini anladı. Selim'in kalbinde katı, sert ve gizli bir şey vardı. Hasan büsbütün soğudu. Gitmek için dönmeden önce yavaşça:

- Yolun bir gün bizim köye düşer belki... Çukurca'ya, dedi.

- Belki, dedi Selim, soğuk bir sesle.

- Uğra bizim eve. Kahve falan hasta için bulamıyoruz, ama elma armut yiyoruz, şükür. Reisimiz iyi bir adam.

- Kahveye mi yoksa başka bir iş için mi, bilmiyorum, ama uğrayacağım.

Bu sözün gerisinde Selim'in Hasan'dan bir şey gizlediği aşikârdı. Hasan şaşkın gözleriyle baktı Selim'e:

- İyi. Konuşuruz. Senin rah... Konuşuruz daha.

Ayrıldılar.

Hasan, Selim'in arkasından uzun uzun baktı. Selim gözden kaybolduğu zaman içinden: "Ah, Selim... Babanın cesedini sırtımda taşıdığımı biliyor musun acaba?" dedi ve arabasına bindi.

6

Çingene Mahallesi'ne yakın bir yerde oturduğu eve yaklaştığı zaman Hasan'ı düşünmeye başladı. Neden Hasan'ı öyle soğuk, öyle ilgisiz bir tavırla karşılamıştı?

Bilmiyordu.

Az ötedeki duvar diplerine çömelmiş oturan ve dükkân kapısında bekleyen kadınların sesleri işitildi; Selim onlara bakarken, Hasan'ı unuttu. Tanımıyordu Hasan'ı! Kimdi Hasan? Ne bilsindi! Her yerde, her adımda bir Hasan görüyordu; ne yöne dönse, nereye baksa gözlerine bir Hasan ilişiyordu ve öyle kalpaklı, şalvarlı, dünyasından habersiz o Hasanlar'ı gördüğü zaman kaçmak istiyordu.

Üç yıl önce askere çağrılmıştı. Askerlikten Kantar'a dönünce gene o eski, küf kokulu, toprak zeminli dar odasına girmişti.

Ama o, eski Selim değildi artık. Günlerini ve gecelerini kitaplarla baş başa geçiriyordu. Kimse görmüyordu Selim'i Kantar'da. Bazen odasından çıkıp şehire iniyordu. Dalgın ve herkesten uzak, caddelerde, parklarda dolaşır-

ken kaybettiği bir şeyi arıyordu sanki. Sonra, yeryüzüne karanlık çökünce, yüzü asık ve somurtkan, soğuk odasına dönüyordu.

Gece kurslarına girmeye karar verdi.

Akşamları işinden dönünce on yaşındaki oğlunu yedirir, yatırır, üstünü örter, alnından öper ve kitaplarını koltuğu altına alarak, kursa giderdi.

Sonra Teknikum'a[6] girdi.

Teknikum'da yeni insanlar tanıdı, yeni şeyler öğrendi. Panteley Petroviç'i de orada tanıdı. Panteley Petroviç Selim'e derslerinde yardım ederdi, boş saatlerini Selim'le geçirirdi. Bazen şehir kütüphanesinde buluşurlardı, bazen de parklarda, Panteley Petroviç'in tavsiyesiyle partiye girmeye karar vermişti.

Şimdi, oturduğu eve yaklaşırken, tamamen unutmuştu. Hasan'ı, Panteley Petroviç'i, Panteley Petroviç'le birlikte yarını, yarın Parti İcra Komitesi'nde alacağı yeni ödevi düşünüyordu.

Az öteden gelen sesler ve bağrışmalarla Selim kendine geldi. Birkaç çocuk kaldırım boyunca oturduğu eve doğru koşuyordu. Sokağın orta yerinde, tramvay rayları üstüne oturmuş Çingene kadın kaldırımdaki adamlara azar ve küfür savuruyordu.

Kaldırımdaki kalabalığın içinden genç bir adam çıktı. Selim'e doğru yürüdü. Selim durdu, başını yoldaki kadından yana çevirdi.

- Haydi kes, bitir be! diye seslendi, Selim'e doğru yürüyen genç adam.

Kadın gene seslendi:

- Yetmez, it çocuk! Yetmez!

- Kes, dedim, kes! Kesmezsen gelir, boğazının içine kazık sokarım!

---

[6] Teknikum: Teknik okul.

Kadın birden ayağa fırladı, arkasını genç adamdan yana çevirdi ve elini kaba etlerine vura vura bağırdı:

- Ha, burama sok! Ha, burama sok!.. Baksana ne semiz! Ho! Ho! Hooo! Baksana beyaz yiğit, ne semiz buram!

- Tüh, kör olasıca!.. Tanrı da, başka bir yer bulamamış gibi, kalkmış Tatarcayı onun ağzı içine koymuş!

Ve genç adam yere tükürdü, elini kalçasına vurdu, gene yürüdü.

Selim sordu:

- Ne oluyor ya orda?

- Çingene Mahallesi'nde ne olur sandın? Ne olacak... Be Selîm, senin Alim yahu! Çingeneler çocuğa dayak...

Selim, genç adamın cevabının sonunu beklemedi; birdenbire, yayından fırlayan ok gibi, eve doğru atıldı. Ama duvar dibindeki ihtiyarlar Selim'i yatıştırdılar:

- Korkma, Selim! Bir şey yok; çocuğun yanağı tırmalanmış biraz.

Selim kalabalığı yardı.

Oğlu Alim'in gerçekten ciddî bir yarası yoktu. Selim, sert bakışları Alim'in yüzünde, katı bir sesle sordu:

- Ne yaptın?

Küçük Alim başını göğsüne eğdi:

- Hiç, dedi yavaşça.

- Ne yaptın? Söyle!

Alim'den büyükçe bir çocuk cevap verdi:

- Alim suçsuz, Selim Ağa. Alim'in tenekesi benim tenekemin yanındaydı...

- Ne tenekesi?

- Mahallede lâmba yağı satılacak dediler... Herkes tenekesini alıp mahalle başına çıktı. Biz de gittik. Kadınlar tenekelerini kuyrukta bırakıp evlerine gidip geliyorlardı; biz de az ötede oynuyorduk. Bir de baktık ne görelim?.. Alim'in tenekesi kayıp... Kadınlar, tenekeyi çingene çocukları çaldılar, dediler. Gittik...

Selim çocuğun sözlerini fazla dinlemedi; avlu kapısını açtı, küçük Alim'i içeriye iteledi:

- Haydi, dağılın!

Çocuklar dağıldılar.

Selim sokak ortasındaki tramvay rayları üstünde oturan çingene kadınından yana döndü:

- Sen de, Şerife, evine git! Bitir artık, söyleyeceğini söyledin! Yeter!..

Kadın elini çıplak, kuru göğsüne götürdü, yırtık mintanının altına soktu, koltuk altını kaşıdı ve Selim'e bakarak bağırdı:

- Ciğerini bit yesin, beyaz yiğit!

- Kalk ordan! Ben seni!..

Selim yere eğildi; yerde, ayakları arasında, bir taş arar gibi yaptı:

- Oğluma dokunursan kafanı kırarım ha!

Kadın, korkmuş olacaktı ki, birden ayağa fırladı ve koştu. Ama bir yüz adım kadar Selim'den uzaklaşınca durdu, iki eliyle yırtık entarisinin eteğini kaldırdı, sesinin bütün gücüyle ve sesi kısılana dek bağırdı:

- Oğlunu da! Ananı da! Neneni de!.. Eşiktekini de! Beşiktekini de! Deşiktekini de!.. Doğduğunu da! Doğacağını da! Ha, burama tıkayııım!

Gençler kahkahalarla gülüşüyorlar, az ötedeki çocuklar kadına taş atıyorlardı.

Selim sessizce eve girdi.

O gece hemen hiç uyumadı Selim.

Giyinip sokağa çıktığında karanlık seyrelmiş, gökyüzündeki yıldızlar sönmüş, gökyüzü kül rengine girmişti. Aşağıda Pazar kulesinin saati tembelce çaldı ve sustu. Uzaklaşan tramvayların madenî sesleri boşlukta eriyordu. Selim, ayaklarının altından çıkan sesleri dinleye dinleye, şehire doğru yürüdü. Nereye ve niçin gittiğini bilmiyor gibiydi, ama gidiyordu.

Aşağıda, seyrelen karanlığın içinden binalar çıkıyor, Selim'in gözleri önünde dikiliyorlardı. Yüksek, sağlam, kocaman binalar. O binalara yaklaştıkça Selim kendini daha güçlü, daha azimli hissediyordu.

Şehire indi. İşçiler öksüre öksüre, sigaralarını tüttüre tüttüre, fabrikalara gidiyorlardı; orada burada yaşlı adamlar, ellerindeki uzun çalı süpürgeleriyle, caddeleri süpürüyorlardı. Daha erkendi. Sokaklar boş ve sessizdi.

Parti İcra Komitesi bulunan binanın önünde durdu Selim. Duvarlarda Stalin'in ve başka parti liderlerinin resimleri asılıydı. Binanın önünden geçip gitmeden önce başını kaldırıp resimlere baktı. Resimler de Selim'e bakıyorlardı sanki. Onlar, Selim'e; Selim'i görüyorlar gibi geldi. Resimlere bakarken bir an o da, onlar gibi, o yüksek duvara çıkıp hayata ve insanlara yüksekten bakmayı özledi. Ama aynı anda dizlerinden kalbine kadar müthiş bir titreme geçti ve hemen gözlerini resimlerden ayırdı. Kalbindeki korkuyla küçük bir şey, kişioğlunun gözüne görünmeyecek kadar küçücük bir şey olup bir delikte saklanası geldi.

Gözlerini tekrar resimlere kaldırdığı zaman bütün bütün titriyordu.

Kaçmak gerekiyordu buradan.

Ama nereye? Belki köyüne. Kızıltaş'ın gerisindeki sık ormanlar içerisinde kimse onu görmez, o da kimse ile karşılaşmazdı. Fakat dört yanında kocaman binalar, ayaklarının altında soğuk sokak taşları ve duvardaki resimler Selim'i örümcek ağları gibi sarmışlardı.

Sokağın karşı yakasına geçerken: "Bu binaları insanlar kurdular elbet", diye düşündü. Ama nasıl?

Gene kalbi titredi. Ayaklarının altında sokak yarılıyor ve Selim, karanlık dipsiz bir uçurumun dibine yuvarlanıyordu.

Parti İcra Komitesi'nden uzaklaşınca içi yatışır gibi olmuştu, ama hâlâ kendi kendine "Nasıl?" diye tekrarlıyordu.

Evet, nasıl?

"-Bilmelisin!" diyordu içindeki ses Selim'e.

"- Evet, ama nasıl?"

"_ Oku, öğren, bil!.. Bilmelisin! Bilmeye mecbursun!"

"- Evet evet... Ama..."

"- Bilmezsen er yok senin için bu dünyada!.."

Yarım saat sonra parkın tenha bir köşesinde bir iskemlede oturuyordu Selim.

Gökyüzü yüksek ve maviydi. Doğu ufku gittikçe kızarıyordu. Selim'in gözleri içinde duvardaki resimler, binalar, asfalt caddeler... başı ağırlaştı ağırlaştı ve Doğu'da güneş doğarken, derin ve taş katısı bir uykuya daldı.

7

Geniş bir oda. Orta yerde, kan rengi kızıl bir örtüyle örtülü bir masa. Masa üzerinde Stalin'in kara büstü. Masanın gerisinde kahverengi ceviz bir koltuk. Koltuğun gerisinde yüksek bir pencere. Ama odaya gün ışığı sızmıyor. Pencere ağır, renksiz örtülerle örtülü. Oda sessiz. Sağır, soğuk.

Koltukta bir adam oturuyor. Adam da, odadaki eşyalar gibi, sağır; soğuk ve renksiz. Bir ölü gibi. Ama nefes alıyor. Adamın ince dudakları, sönük gözleri coşkunluk ne, özlem ne? Bilmiyor; bilmek istemiyor. Arada bir başını kaldırıyor adam, gözlerini sağa çeviriyor, sola çeviriyor; dinliyor, dinliyor, dinliyor... Ve düşünüyor.

Solda, ikinci odada açılan kapı yarım aralık.

İkinci odadan yazı makinesinin tıkırtıları geliyor. Makine bazen susuyor. Makine susunca oda öncesinden de

soğuk ve tılsımlı bir sessizliğe bürünüyor. Sonra gene tıkırtıya başlıyor. İnsanları, hayatı, bütün varlığı suçlayan bir iddianame yazıyor sanki; ama makinenin dilini yalnız koltukta oturan adam anlıyor.

Kapı açıldı.

Odaya uzunca boylu, sarışın, dolu göğüslü, etli ve ak ensesi tıraşlı, genç ve kıvrak vücutlu bir kız girdi. İri, güzel ve ciddî gözlerini koltukta oturan adamın yüzüne dikti. Adam yavaş yavaş başını kaldırdı, kızı mânâlı bir bakışla süzdü, ama ses çıkarmadı. Kız, başıyla adamı selâmladı. Sonra yüksek pencerenin dibinde duran küçük masaya doğru yürüdü.

İkinci odadan hâlâ yazı makinesinin tıkırtıları geliyordu; geniş odada ise aynı soğuk sessizlik sürüp gidiyordu.

Tekrar kapı açıldı ve odaya Panteley Petroviç, Panteley Petroviç'in yanında Selim girdiler. Selim yorgun görünüyordu. Yüzünün rengi uçuk, dudakları kansızdı. Ellerinde hafif bir titreme vardı ve nereye saklayacağını bilmiyormuş gibi, kâh arkasına götürüyor, kâh yanına indiriyor, bazen de ceplerine sokup çıkarıyordu. Panteley Petroviç'in yüzü, her zamanki gibi, kararlıydı.

Panteley Petroviç masaya yaklaştı. Selim, az arkadan onu takip etti. İkinci odadan hâlâ yazı makinesinin kuru tıkırtısı geliyordu.

Koltuktaki adam başını kaldırdı, önce Panteley Petroviç'e, sonra Selim'e baktı. Selim, yabancı bir yerde bulunduğunu adamın bakışından anlamış olacaktı ki, gözlerini yere indirdi. Gözleri adamın gözleriyle tekrar buluştuğu anda içinden garip bir titreme geçti. Kaçmak istedi; kaçmadı, kaçamadı. Beline dek koyu bir çamur gölüne batmış gibiydi; koltukta oturan adamsa, Selim'in bilmediği bir âlemin kapısını açmış, bakışlarıyla Selim'i içeriye çağırıyordu. Panteley Petroviç'in kolunu tutmak istedi ama, geçmişte kendine yakın hissettiği Petroviç de, bugün Se-

lim'den uzaktı. Alnında, saçları arasında ter damlaları birikiyordu. Koltuktaki adamın sessizliği, ikinci odadan gelen yazı makinesinin sürekli tıkırtısı korkusunu daha da çoğaltıyordu.

Koltuktaki adam bakışlarını Selim'in yüzünden aldı, masa üzerinde duran kâğıtları gözden geçirmeye koyuldu; ama odadaki soğuk hava değişmiyordu.

Adam kâğıtları önüne çekti, yavaş fakat sert bir sesle okumaya başladı:

"- Simferopol[7] Reyon'u[8]. Çukurca köyü. Lenin adında kolhoz.

Kolhoz'un Lenin adını taşıdığı yalnız ilçe parti komitesinde biliniyor. Başka kimseler bilmiyor. Hattâ Çukurcalılar'ın kendileri de bilmiyorlar. Köyde ne köy Sovyet'i binasında, ne de başka bir yerde bu isim yazılı değildir. Köyde buğday ve çavdar ekilmesi için tam iki bin hektarlık arazi bulunmasına rağmen geçen yıl ve bu yıl ancak bin beşyüz hektar kadar yer ekildi. Soru? Öteki beşyüz hektar araziye ne oldu? Niçin, neden bu arazi ekilmemiş kaldı?

Bu sorunun cevabı gayet basittir: Her köylünün evi önünde dört yanı çitle, hattâ duvarlarla çevrili küçük araziler bulunuyor. Devlete en gerekli olan buğday ve çavdar yerine, beş yüz hektar araziyi teşkil eden bu küçük küçük, ayrı ayrı parça topraklara Çukurcalılar, kendi ihtiyaçları için, hıyar, mısır, pancar, kabak, fasulye, patates, hatta çiçek bile ekiyorlar. Kendi ihtiyaçları için demek yanlış olur, çünkü Çukurcalılar bu sebze ve zerzevatı toplayıp şehirde satıyor, para kazanıyor, zenginleşiyorlar. Sonuç olarak da Sovyet sistemi içinde Çukurca'da bir zengin ve kapitalist sınıfı meydana geliyor. Bu hâlin Sovyetler devleti ve komünist partisinin siyasetine ne kadar aykırı olduğunu

---

7 Simferopol: Akmescit.

8 Reyon: İlçe.

açıklamayı gerekli bulmuyoruz. Hele buna yakın bir zamanda son verilmediği takdirde durumun tehlikeli bir yola gireceğinden hiç şüphe etmiyoruz. Reyon İcra Komitesi'nin kabul ettiği karara göre bu yıl ekilmiş kolhoz topraklarının her hektarından on sekiz sentner kışlık buğday, yirmi sentner kışlık çavdar devşirilmesi gerekirken Çukurca'nın bin beş yüz ekilmiş hektar toprağının her hektarından ancak on beş sentner buğday, on yedi sentner çavdar devşirildi. Niçin? Neden?

Cevap gayet basit: Çünkü Çukurcalılar kolhoz işlerinden çok kendi işlerine önem veriyorlar. On iki saatlik iş gününün en az iki saatini kendi bostanlarıyla uğraşmakla geçiriyorlar. Buna hemen son verilmezse işin çok tehlikeli bir yola gireceğine şüphe etmiyoruz. Bahçelerde meyve toplama işleri de aşağı yukarı aynı durumdadır.

Çukurca'da din, eski âdetler, gelenekler ve milliyetçi duyguların kökten silinmediği bildiriliyor.

Meselâ:

Hasan Berber adında bir şahsın evinde kaynatasının ölümü şerefine dualar okundu. Bir tane de koyun kesildi. Nişanlanma ve evlenmelerde eski âdetler hâlâ sürüp gidiyor. Bir akşam Kara Mustafa adında bir şahsın evinde gene koyun kesilmiş ve içkicilik, oburluk gecenin geç saatlerine kadar devam etmiş. Gene o geceki ziyafette bir şahıs, Stalin'in şerefine kadeh kaldırmış. Fakat misafirlerden biri:

"Yut şu itin adını, söyleme burada!" diye bağırmış. (Bunu söyleyenin adını henüz bilmiyoruz). Sonra ışık sönmüş ve karanlıkta biri ayağa kalkarak: (onun da adını henüz bilmiyoruz) "Stalin kim?" diye sormuş. Karanlıkta başka biri: "Stalin kim, bilmiyor musun?", demiş.

Öteki: "Stalin Rusya'yı zenginlerin, kapitalistlerin ellerinden kurtaran adamdır!" demiş. Ama (bunun da kim ol-

duğu henüz belli değil) başka biri: "Ah;" demiş, "Keşke bize gelse de Kırım'ı Ruslar'ın elinden kurtarsa!" diye bağırmış ve karanlıkta köylülerin çoğu kahkahalar atarak gülmüşler. Bu ziyafet gecenin hayli ilerlemiş saatlerine kadar devam etmiş ve evlerine dönerlerken, birkaç köylü yollarda:

Ant etmişim söz vermişim
Milletim için ölmeğe...

türküsünü söylemişler."

Parti Sekreteri okumaya devam ediyordu:

"- Suçu yalnız Çukurca köylülerinde bulmak doğru olamaz. Köylüler arasında milliyetçiliği ve burjuvacılık duygularını yaşatan şahıslar bulunuyor. 2856 köy ahalisinin yalnız üçü komünist parti üyesi, sekizi de komsomol üyesidir. Fakat bu on bir parti üyesinin dahi, geçen yıl S.K.V.K.P. plenyumunda kabul edilen kararlardan haberleri yok. Gazete ve parti dergileri okunmuyor. İki hafta önce "Yaş Kuvvet" gazetesinin idaresi Çukurca'ya elli nüsha gazete göndermiş. Postahanede gazeteleri kabul eden genç (adını biliyoruz) ağzında sakız, dudakları arasındaki sigarasını oynatarak, "Bu gazeteleri az daha ince kâğıda basmış olsaydılar sigara kâğıdı derdinden de kurtulurduk; kalın kâğıdın ciğere ziyanı dokunuyor", demiş.

Harman zamanında kolhozcular tarafından bir dakika dahi işsiz oturmanın bir suç sayıldığı herkesçe bilinir. Harman zamanında kolhozcuların birtakımı çalışırlarken öteki takımı yemeklerini yiyecekleri yerde, Çukurcalılar'ın hepsi, aynı saatte, en az yarım, bazı günlerde, bir, hatta bir buçuk saat paydos ediyor, yemeklerini yiyorlar. Tabiî onlar yemeklerini yerlerken makineler çalışmıyor. Öğle yemeğini tarlada değil de evlerine gidip yiyenler bile

oluyor. Çukurca'da, M.T.S.'lerle[9] hiçbir şekilde ilgileri yok; bozuk makineler haftalarca tarlalarda yatıyor, yağmurda paslanıyor. Böyle ve buna benzer misaller daha da bulabiliriz Çukurca'da."

Koltuktaki adam sustu. Geniş odadaki sessizliği bozmak istemiyormuş gibi, ikinci odadaki yazı makinesinin kuru tıkırtıları da birden kesildi.

Selim yavaş yavaş kendine geldi. Şimdi odada yalnız olmadığını, yanıbaşında Panteley Petroviç'in durduğunu anlıyordu. Duvarda asılı Stalin'in, Lenin'in, Kirof'un, Molotof'un resimleri Selim'e bakar gibiydiler; ama onların bakışları öncesi kadar korkunç değildi Selim için.

Bakışlarıyla: "Seni görüyoruz. Koltuktaki adama bak, onu dinle!" diyorlardı sanki.

Sekretere bakarken bakışları kızın gözleriyle buluştu. Kız sağ kolunu masaya dayamış, başı avucu içinde, kaleminin ucunu ağzına almış, yarı açık dudakları arasında ak dişlerini Selim'e göstermek istiyormuşçasına, gülüyordu.

Selim bakışlarını koltuktaki adama doğrulttu. Kız da bakmıyordu artık Selim'e, fakat Selim'i gördüğü, Selim'le ilgilendiği dudaklarının uçlarındaki hafif gülümsemeden belli oluyordu.

Koltuktaki adam ayağa kalktı ve sağ yanındaki iki iskemleyi göstererek:

- Oturunuz, dedi.

Oturdular.

Selim'in elleri hafifçe titriyordu. Bir sigara içmek istedi. Dışarıya çıkınca, birbiri ardından, iki sigara içeceğini düşündü. Şimdi sekreter Selim'e bakıyordu, fakat Selim'den çok daha uzak bir yeri görüyor gibiydi.

- Adınız? diye sordu.

---

[9] M.T.S. – Makine ve traktör istasyonları.

- Selim. Selim Çilingir.
- Ne zaman partiye girdiniz?
- İki yıl önce.
- Askerliğinizi hangi kıt'alarda yaptınız?
- Devlet Sınırlarını Koruma Kıt'alarında.
- Hmmm..

Sekreterin yüzü, dudakları ucundaki hafif gülümsemeyle güzelleşir gibi oldu; gözlerini Panteley Petroviç'ten yana çevirdi. Sonra gene Selim'e baktı:

- İyi, dedi. Fazla vaktinizi almayacağım. Yarın Çukurca'ya gidiniz. Orada sizi sorumlu bir iş bekliyor. Birkaç gün sonra Panteley Petroviç yeni direktiflerle gelir Çukurca'ya. Orada fazla konuşulur. Vakit kaybetmemize sebep yok. Kolhoz işlerinden başka yapılması gereken birçok işler daha var orada ama, bu işlerde başka kurumlara ihtiyacımız olacak sanırım. Siz kolhoz işleriyle meşgul olunuz şimdilik.

Üçü de ayağa kalkmıştı. Sekreterin yüzü hâlâ gülümsemeler içindeydi. Selim'in gözlerinde bir değişiklik, sert bir kıvanç vardı.

Sekreter ikisinin arasına girdi ve üçü kapıya doğru yürüdüler. Kapıya yaklaşınca durdular. Bir kadının eli kadar beyaz, beyaz ve hafif, hafif ve nazik elini kaldırdı sekreter, parmağıyla kulağının kenarını kaşıdı; kaşırken Panteley Petroviç'le konuştu:

- M.T.S.'den beş kamyon Çukurca'ya sevkedilecekti, üç hafta için. Ne zaman işe başlayacaklar?

- Ancak iki hafta sonra başlayabilir işe, yoldaş Kuzmin. Çünkü...

Sekreterin sert bakışları Panteley Petroviç'in yüzüne takıldı:

- Beş kamyon Çukurca'ya sevkedilsin! Yarın!
- Peki, yoldaş Kuzmin. Yarın.
- İyi.

Elini Selim'e uzattı:

- Adınız? Söylemiştiniz ama unuttum.

- Selim.

- Ha, evet evet! Selim... Selim Çilingirof!

Elini sıkan küçük ve nazik elinden Selim'in yüreğine bir kıvanç dalgası geçer gibi oldu. Sekreterin tekrar konuşmasını, bir emir vermesini istiyormuş gibi, onun yüzüne bakıyordu. Ömründe ilk defa olarak ciğerlerine sağlam bir hava girdiğini duyuyor, bu havayı Çukurca'ya, belki Çukurca'dan daha ötelere götürmek istiyor, götürebileceğine inanıyordu Selim.

Odadan çıkmadan önce Sekreter Kuzmin gözlerini küçük masanın başında oturan kızdan yana çevirdi:

- Natalya Vasilyevna! Önümüzdeki Pazar günü oniki numaralı okulun öğrencilerinden iki yüz kadarını alıp Çukurca'ya gidiniz. Mahsul toplama işlerine yardım ediniz. Gerekirse iki hafta orada kalınız öğrencilerle. Yoldaş Selim Çilingirof'un emrindesiniz. Pioner[10] kurumlarından yardım isteyiniz.

Natalya Vasilyevna'nın yüzü kızarıverdi. İki elini birden kaldırıp tıraşlı ensesine götürdü ve göğüslerinin zenginliğini göstermek istermişçesine gerindi. Yüzündeki kızarma gittikçe koyulaşıyordu. Işıltılı gözleriyle Selim'e bakıyor ve Selim'e: "Vız gelir senin Çukurca! İstersem bir kurdun yakaladığı kuzuyu sırtüstü attığı gibi, seni ayaklarımın arasına alır, gırtlağını kemiririm" der gibi kızıl dudaklarının arasındaki parlak dişleriyle gülüyordu.

Selim'in gözleri kızın gözleriyle buluştuğu anda bel kemiğinden soğuk bir titreme geçti. Kalbi atıyor, dizleri titriyor, gözlerini kızın gözlerinden saklanacak bir yer bulamıyormuş gibi, ellerine, ayaklarının uçlarına bakıyordu. Natalya, Selim'in yüzünde onun kalbini görmüş olacaktı

---

[10] Pioner: Çocuk yaşlarında komünistler.

ki, masaya eğildi, kaleminin ucunu dudakları arasına alarak masada duran defterin sayfalarını çevirmeye başladı.

8

Parti İcra Komitesi'nden Panteley Petroviç'le birlikte çıktı Selim. İlk defa olarak Panteley Petroviç'le konuşma isteği duymuyordu. Kendi düşünceleriyle baş başa kalmak, düşüncelerini, plânlarını bir araya toplayıp onlara bir çeki düzen vermek istiyordu.

Tez ayrıldılar.

Panteley Petroviç Selim'in elini sıkarken, onun iradesini denemek istermişçesine, Selim'in gözleri içine baktı.

- Zor ve çetin bir iş bekliyor seni Çukurca'da, Selim! dedi. Çok güçlü olman gerek.

Selim'in yüzü soğuk, bakışları biraz sertti.

- Güçsüz değilim ben, Panteley Petroviç; ama benim halkımı anlamak, onun ruhuna erişmek zor, doğrusu.

Sustu. Az sustuktan sonra ilâve etti:

- Ama ben onu anlamaya çalışacağım. Anlamaya ve anlatmaya. Gerekirse, zorla!

- Bravo! Bak, gerçek bir komünist gibi konuşuyorsun. Senin halkın kötü bir halk değil, Selim.

- Öyle mi?

- Evet. Sen Tatarsın, ama onları benim bildiğim kadar bilmiyorsun. Ben burada doğdum; Tatarlar arasında.

Bir şey bilen, fakat bildiklerini açığa çıkarmak istemeyen bir tavırla sustu Panteley Petroviç. Sonra içini çekti.

- Eh Selim, Selim! Sen gençsin, ama yavaş yavaş öğreneceksin. Ben, Tatarlar'ın birçok erdemlerinin Ruslar'da da bulunmasını isterdim.

Birkaç gün önce olsaydı Selim, Panteley Petroviç'i saatlerce dinler, yorulmazdı. Ama bugün kafasının içinde o kadar çok şey vardı ki!

Ayrıldılar.

Yarım saat sonra Kantar'da Çardakkahve'yi arkada bırakmış, oturduğu eve yaklaşıyordu Selim.

Hava sıcaktı. Ağarmış göğün altında evlerin kiremitli damları, dumansız fırınlar gibi yanıyorlardı. Sokak boş ve sessizdi. Bazı evlerin duvarları dibinde kediler ve köpekler uyuyorlardı.

Selim avluya girince, avlunun tam orta yerindeki çeşmeye koştu, musluğu açtı, yalağa su doldurdu ve kafasını su dolu yalağa soktu. Eşikte küçük Alim oturuyordu. Dizleri önünde dikili, dirsekleri dizlerinde, başı avuçlarının arasında, ona bakıyordu.

Selim'in bu halde eve dönüşüne, avluya girer girmez kafasını yalağa sokuşuna yabancı değildi Alim. Selim birisine fena halde kızdığı zaman avluya koşarak başını musluğun altındaki yalağa sokardı, sonra eve kapanıp günlerce kimselere görünmezdi. Babasının başını neden yalağa soktuğunu bilmiyordu Alim. Anlamak için bir gün kendisi de başını yalağa sokmuştu, ama, bu iş gömleğinin yakasını ıslatmaktan başka bir şeye yaramamıştı.

Bunun sebebini babasına sorduğu zaman:

- Bazen kafam yanıyor da ondan! cevabını almıştı, ama neden kafasının yandığını kestiremiyordu bir türlü.

Şimdi de şaşmadı Alim. Ciddî bakışlarıyla Selim'i uzun uzun süzdükten sonra, dudaklarının ucunda hafif bir gülümseme belirdi ve eşikten:

- Kafan mı yanıyor, baba! diye bağırdı.

Selim, Alim'i henüz görmemişti ama sesini duyunca, kendini gülmekten alamadı. Pantalonundan çıkan gömleğinin eteğiyle yüzünü kurulayarak eşiğe doğru yürüdü, kalın ellerini Alim'in koltukları altına sokuşturup çocuğu başının üzerine kaldırdı, kömür karası saçlarından sular damlıyor, gözlerinin içi gülüyordu.

- Yoo, bugün kafam yanmıyor! Hem artık yanmayacak da!

- Öyle ise neden yalağa soktun kafanı?

- Bir daha o yalağı görmeyeceğim de ondan. Her ihtimale karşı soğuk bir kafayla gitmek istiyorum.

- Nereye gidiyorsun, baba? Askere mi gene?

- Hayır, köye.

- Yalta'ya mı?

- Yok, Yalta köy değil ki.

- Nereye öyleyse?

- Çukurca'ya.

Alim'i eşikte bırakıp eve girdi. Alim arkasından seslendi:

- Ben de gidecek miyim, baba?

İçeriden Selim'in sesi geldi:

- Elbette! Yalnız gideceğimi mi sandın?

Küçük Alim sustu. Ciddî bir tavır takındı. Sonra:

- Çukurca'ya gitmek istemiyorum ben, doğrusu! dedi.

- Neden? diye sordu Selim.

- İstemiyorum işte!

- Ama gideceksin. İstesen de istemesen de gideceksin!

Araya gene sessizlik çöktü. Sessizlik uzuyordu. Küçük Alim, yüzü ekşice, başını göğsüne eğmiş, babasının konuşmasını bekliyordu.

Selim'den ses soluk çıkmayınca kendisi seslendi:

- Ne zaman geri döneceksin ya, baba?

- Geri dönmeyeceğiz Çukurca'dan, dedi Selim.

Alim fazla soru sormadı. Dalgın bir tavırla dizlerinin üstünde tuttuğu ellerine bakıyordu. Eşikten kalkıp sokağa çıkacağı sırada evin içerisinden babasının sesini duydu.

- Sen sevinmiyor musun?

- Neden sevinecekmişim?

- Çukurca'ya gittiğimize.

- Yoooo!

- Haa?

- Sevinmiyorum!

- Neden?

- Burada arkadaşlarım var. Orada ise kimsem yok.

- Çukurca'da arkadaş bulamayacağını mı sanıyorsun? Çukurca'da da bulursun kendine arkadaş. Hem daha fazla! Ata da binersin!

- Alim'in gözleri parladı.

- At ha! Gerçek at mı?

- Gerçek tabii! Tahtadan mı sandın?

- Ama at kendi atım mı olacak?

- Yok, kendinin değil; kolhoz atı! Ama sırtına binebilirsin! İstiyor musun?

- İsterim! Ama atın kendi atım olmasını isterdim, diyorum!

- Olmaz... Kolhoz malı! Sonra köyde başka çocuklar var; onlar da istemezler mi ata binmeyi?

- Başka çocukların babaları yok mu? Onlar da kendi çocuklarına at alırlar!

_ At kolhozun diyorum sana, anlamıyor musun?

- Anlıyorum, ama kendi atım olmasını isterdim!

- Sen istediğin kadar iste, ama olmuyor işte.

- Olmasın işte, ama ben kendi atım olmasını isterdim!

- Baksana şu inat keçiye! Kolhoz malı diyorum sana!.. Anlamıyorsun lâftan!

Alim fazla ses çıkarmadı. Bir süre babasının sözlerini düşündü. Sonra ayağa kalktı, sokak kapısına doğru yürüdü. Sokakta tanıdığı kimseler gözüne ilişmeyince geri döndü, gene eşiğe çömeldi.

- Bilir misin, ne diyorum baba? diye bağırdı tekrar.

- Ne? diye sordu Selim.

- At iyi, ama attan çok bize bir kadın lâzım!

- Nee? Ne dedin?

- Bize bir kadın lâzım!

Selim, üstü-başı temiz, elinde bir tarak, kara perçemini taraya taraya geldi, eşikte Alim'in yanında dikildi, şaş-

kın gözleriyle Alim'in yüzüne baktı; sonra onun yanına oturarak:

- Kadın mı dedin Alim? diye sordu.

- Evet, kadın! dedi Alim.

Selim'in gözleri içindeki şaşkınlık artıyordu:

- Kadını da ne yapacağız?

- Senin ne yapacağını ben bilmem ama bana kadın gerek, baba!

- Eee?

- Çocuklar benimle alay ediyorlar. Kimi, baban seni Salgır'da balık tutar gibi tuttu, diyor; kimi, baban seni ahırda buldu, diyor. Çukurca'da da böyle lâkırdılar duyacaksam gitmek istemiyorum.

Selim gözlerini yumdu, açtı; gözlerindeki deminki şaşkınlık dağılmıştı artık.

- Şu densiz çocukların lâfına inanır gibi konuşuyorsun, Alim!

- Nasıl inanmayayım baba? Onların anneleri var. Bayramda anneleri pide pişirirler; börek, katlama pişirirler. Ama benim yok. Görmüyor musun, yok işte annem! Madem ki annem yok, beni bir yerde buldun elbet. Ama Salgır'da balık tutar gibi tuttu lâfına inanmıyorum tabii!..

Alim sustu. İnce dudaklarını büzdü, gözlerini ileriye dikti, hayli baktı, sonra babasından yana döndü:

- Bir şey duydum, doğru mu?

- Neymiş?

- Çocuk kadının karnı içinden çıkarmış; öyle mi?

Selim'in yüzü kızarıverdi. Konuşmak için ağzını açmıştı, ama konuşamadan yüzünü Alim'den sakladı.

- Öyle mi baba?

- Eee... evet. Doğru.

- Öyleyse sen beni ne Salgır'da tuttun ne de ahırda buldun. Ben de bir kadının karnından...

- Alim!

- Ne var?

- Kes!.. Sus, dedim, sus! Anladın mı? Sus!

Selim'in kırmızı yüzü birden mosmor kesildi. Yumrukları sıkılıyor, gözleri nemlenip küçülüyordu. Babasının fena halde değiştiğini küçük Alim de anladı. Avlunun ortasındaki yalağa gözünün ucuyla baktı; sonra babasının elini tutarak:

- Yanıyor mu, baba? dedi.

Selim sessizce ayağa kalktı, eve girdi.

Küçük Alim, yüzü sert, dudakları dargın ve büzülü, eşikte oturuyor, arada bir omuz silkiyor, kâh evin içerisine kâh yalağa bakıyordu. Babasının kızdığını, uzun bir süre göze görünmeyeceğini sandıysa da yanılmıştı, çünkü Selim eski yerine döndü. Şimdi Selim'in yüzü sakindi, gözleri gülüyordu.

Alim'in yanında dizüstü durdu, ağır elini oğlunun omuzu üstüne koydu:

- Darıldın bana değil mi, Alim?

- Darıldım elbet! Ben adamca konuştum, sense damdan düşmüş gibi bağırarak gittin. Ben...

Konuşamıyordu Alim; sesi boğazının içinde düğümleniyordu. Başını göğsüne eğdi, gözlerini babasından saklamak istiyordu, avlu kapısından yana baktı. Selim'se, yuvasından düşmüş bir kuş yavrusunu avuçlarının içine alırmışçasına, Alim'in başını avuçladı.

Alim'in kirpiklerinin uçlarından kurtulan yaşlar yanaklarından aşağı süzülüyordu.

- Alim!.. Ağlıyor musun, Alim? Yok, yok!.. Ağlama!

Alim'i bağrına basmış, onun gözlerini öpüyordu.

Az sonra ikisi de yatıştı. Selim'in yüzü hâlâ kaygılıydı, ama gözlerinin içi gülüyordu.

- Alim!

- Ne var, baba?

- Demincek söylediklerin doğru; çocuğu kadın doğurur.

- Beni de kadın mı doğurdu?

- Evet, Alim.

- Beni doğurmuş o kadın benim annem mi yani?

- Annen.

İkisi birden sustular.

İkisi de kirpiklerini kırpmadan birbirlerine bakıyorlardı, söyleyeceklerini söylemiş, anlamak istediklerini anlamış veya hiçbir şey anlamamış, hiçbir şey bilmeyen bir tavırla birbirlerine bakıyorlardı.

Uzun süre sustular.

Sonra Alim, küçük ömründe yaşadığı bütün acıları yutmak istermişçesine, yutkundu ve sevincini de, umutsuzluğunu da bir anda ifade etmek istermiş gibi:

- Nerde? Öldü mü? dedi.

Selim bir süre ses çıkarmadı. Alim'in sorusuna vereceği cevabı düşünüyordu. Başını göğsüne indirdi.

- Baba! Annem öldü mü? diye sordu tekrar, Alim.

- Şey... yok. Yok, ölmedi, dedi Selim, yavaşça.

Alim'in gözleri ışıl ışıldı.

- Söylesene! Söylesene!

Ama Selim'in ne konuşabilecek, ne de bu konuya katlanabilecek hali vardı. Vücudu titriyordu.

Ayağa kalktı, sessizce eve girdi. Ama tez döndü ve tekrar eşikte Alim'in yanında durdu. Şimdi yüzü sakinleşmiş gibiydi.

Fakat Alim'in yanına dizüstü çökünce hazin hazin güldü ve eliyle Alim'in ağzını kapattı:

- Takacağım senin ağzına, Alim! Durmadan soru soruyorsun!

- Sorarım elbet! Madem ki annem... Ölmedi mi, baba?

- Hayır, ölmedi.

- Nerede şimdi o?

- Uzakta, sanırım.
- Yalta'da mı?
- Hayır.
- Ya?
- Daha uzak bir yerde. Çok uzak bir yerde.
- Niçin gitti, baba?

Alim'in bu sorusuna Selim, nedense, bir kerede cevap vermedi. Alim'in annesiyle kendisi arasındaki uzaklığı ölçmek istermişçesine, ayağa kalktı, karşıki evlerin damları üzerinden uzağa, uzaklara bir süre baktı, sonra tekrar Alim'in yanına oturdu ve yavaş bir sesle konuştu:

- Kötü günler yaşıyorduk o zamanlarda, Alim... Savaş henüz bitmişti. Sen küçük bir çocuksun henüz... Az daha büyü hele... Sonra her şeyi anlatırım sana.
- Ama gittiği yerden geri dönecek mi annem, baba?
- Belki döner.
- Biz Çukurca'ya taşınırsak, döndüğü zaman bulabilecek mi bizi?
- Bulur. Bulur, Alim. Çukurca'da bulur bizi.
- Ama nasıl? Kim söyleyecek anneme bizim Çukurca'da oturduğumuzu, dönerse?
- Ben sütannene bildiririm.
- İyi. Kimse bana kötü bir lâf söyleyemez, bundan sonra. Benim de annem var Gidelim Çukurca'ya baba! Kantar'da çocuklara benim de annem var diye söylersem inanmazlar bana; ama Çukurca'da inanırlar. Ata da bineceğim Çukurca'da! Öyle mi, baba?
- Öyle, Alim.
- Gidelim Çukurca'ya! Ama kızdıydın bana, değil mi?
- Evet, ama geçti. Artık kızmıyorum!
- Kafan yanmıyor mu?
- Yok.
- Peki... Ne zaman gideceğiz Çukurca'ya?
- Ben yarın gideceğim.

- Ya ben?

- Sen de bir, belki iki hafta sonra gelirsin. Sütannenin yanında kalacaksın... Sonra ben gelir, seni alırım.

- Ama sütannem benim gerçek değil ki, baba?

- Evet, değil.

- İyi. Ata da binecek miyim baba, Çukurca'da?

- Bineceksin dedim ya!

Kollarını açtı, babasının omuzlarına attı, kendini. Öpüştüler. Sonra sokağa koştu. Selim, arkasından bir süre dalgın ve düşünceli bir tavırla baktıktan sonra, eve girdi.

1

Köy derin bir uykudaydı.

Kül rengi gökyüzünde yıldızlar titreşerek sönüyorlardı. Köyün ötesinde, göğün kenarına asılı birkaç parça bulut duruyordu. Bulutlar hareketsizdi. Hafif bir rüzgâr bulutların altından esiyor, Salgır'ın kıyısındaki yüksek ağaçların yeşil yaprakları ile oynuyordu. Köyün, birbirinden uzak evleri arasından yükselen süt beyazı bir duman, kafasız bir ejderha gibi, korkunç kollarını, kollarından kesik gövdesini kıvıra kıvıra, Salgır'ın kıyısına çekiliyordu.

Reis Bilâl'ın oğlu Şevket boyunun bütün uzunluğuyla eşikte durmuş, asık bir suratla, incelen karanlığın içinden köyün görülebilen evlerine bakıyordu ve sigarasını içerken, böyle erken saatte yataktan kaldırıldığı için, babasına azar ve küfür okuyordu içinden. Uzaklarda, Şevket gibi, uykularına doymamış birkaç köylünün kesik öksürükleri duyuluyordu.

Evin ardına kadar açık kalmış kapısından babasının ayak sesleri kulağına gelince eşikten atladı. İlerideki bostana giriyordu ki, Reis Bilâl evden çıktı, eşikte durdu:

- Daha başlamadın mı, ulan?

- Daha...

- Ufuk sallandı, güneş doğacak, görmüyor musun?

Şevket, mısırlar arasında gözden kaybolmadan önce, başını babasından yana çevirdi:

- Doğacak elbet, ne yapayım?

- Dur hele, bekle! Kızlar işe çıksınlar... Kuyruğunu kaldırıp bahçelere gidersin; çalıların içinde gizlenir, Kara Mustafa'nın Huriye'sini seyredersin! Daha ne yapacaksın, ha!

Şevket yumruklarını sıktı, bostana girdi.

Oğlunun sert lâfa karşı pek dayanıklı olmadığını bilen Bilâl de lâfı fazla uzatmadı. Yalnız kendi kendine homurdanarak eve bitişik, rüzgârda uçmamaları için taşlarla bastırılmış üstü tenekelerle örtülü ahıra doğru yürüdü.

Bostandan Şevket'in sinirli sesi geliyordu:

- Kolhoz'dan dön, bostana gir; yataktan kalk, bostana gir; bostandan çık, yallah kolhoz işine! Hey hey! Doğduk doğalı bir kapı kilidinin anahtarı gibi şu Çukurca'nın içinde paslanıp duruyoruz; üstelik bir de azar işitiyoruz, yahu!.. Evden kaçarmışım! Uzağa mı gidiyorum? Bahçelerde kuyruk kaldırıp Huriye'ye bakarmışım!.. Kolhoz aşıyla kuyruk kalkar mı, a baba?

Evden, elinde bir kova tutarak, Bilâl'in karısı Samur çıktı. Bilâl keçiyi ahırdan çıkarıp kazığa bağlamıştı ve o da Şevket gibi, sinirli bir sesle kendi kendine konuşuyordu.

Samur durdu; Şevket'in sesini duymak istiyordu, bir süre kısılı gözlerle bostana baktı, dinledi; sonra gülümseyerek ahıra doğru yürüdü. Ahıra varan yolun kıyısındaki uzun, kuru otlar ayaklarına çarpıyor, ak ve çıplak baldırlarından çiy suları süzülüyordu.

Keçinin arkasına geçti Samur, eski kütüğün kenarına ilişti, ayaklarını ileriye uzattı. Samur da keçi de Reis Bilâl'in yüzüne bakıyorlardı. Samur, hayvanın memelerini iki eline alırken, iniltili bir sesle meledi keçi.

- Hadi kızım... Sus sus, dedi Samur yavaşça.

- Dikkatli ol, balta sapı sıkar gibi sıkıyorsun. Çatlak var hayvanın memesinde:

Samur kocasına bakmadı.

- Sus, kızım... Ağlama. Birazcık yağ bulsaydım sürterdim memene. Ne yapalım... Bak hele, kendi ellerim de yağsızlıktan demir maşa gibi kupkuru kesildiler. Ama Tanrı'ya şükretmeliyiz, kolhoza almadılar seni.

Keçinin iki memesini avuçları içine aldı Samur, hayli oğuşturdu, sonra ikisini birden sıktı. Teneke kovanın dibinden vızıltılı bir ses çıktı; sonra ses yavaş yavaş ak köpükler içine gömülüp boğuldu; ses, kovanın içindeki köpükler içine gömüldükçe Samur'un yüzü de, gözleri de gülüyordu.

- Tüh tüh! Maşallah! Keçiye dün süt otu yedirdin galiba. Nerdeyse yarım kova süt verdi hayvan. Bak hele!.. Vallahi, oğlaklasın bu hayvan, göreceksin, kendi oğlağını da besler, bizi de açlıktan kırdırmaz.

Bilâl ahırda işini bitirmiş, karısının lâfını duymuyormuş gibi, ağır adımlarla bostana doğru yürüdü.

- Duydun mu ne dedim?

- Duydum elbet! Sağır mıyım?

- Bu keçi gibi bir keçin daha olursa padişah torunları gibi geçinirsin. Sofranda ne süt eksik olur, ne peynir.

- Öyle ya! Reis Bilâl zengin oldu diye elimi ayağımı bağlayıp Sibirya'ya sürerler beni!.. Eksik olsun peyniri! Sen Çukurca'nın soğan ekmeğine şükret, şimdilik.

Bostandan, kucağında mısırlar, Şevket çıktı. Baba oğul birbirlerine bakmıyorlardı, ama yüzlerinde deminki sertlik yoktu artık. Bir an ikisinin gözleri buluştu. İkisi de gülümsediler.

- Bamteline bastım, ha! dedi, Reis.

Şevket ses etmedi; ahıra doğru yürüdü. Reis Şevket'in arkasından seslendi:

- Niye sustun?

Oğluna bir şeyler daha söylemek istediği yüzünden okunuyordu Bilâl'in. Devam etti:

- Bahçesaray'ın Hansarayındaki camiin minaresi gibi boyun upuzun diye adam oldun mu sanıyorsun? Kadına yarar mısın, yaramaz mısın, bilmem; ama hükümet Çukurcalılar'a göğün yıldızlarını yere indirin diye bir emir verirse, bil ki işe seninle birlikte çıkacağım. Bu işe yararsın sen!.. Savaş çıkacak diyenler de var ama. Yazık!..

Şevket durdu, bütün vücuduyla babasından yana döndü:

- Ne, savaşta işe yaramayacağımı mı sanıyorsun, baba?

- Savaşta işe yaramazsın diyen kim? Her şeyden önce savaşta işe yararsın! Topa tüfeğe ihtiyaç kalmaz; uzanır, uçakları elinle tutarsın.

- Ha-ha-ha-ha! Çok şişirdin ama!

- Çok şişirdim şişirmedim; sen iyice davran da Kara Mustafa'nın gözüne girmeye bak. Boy moy bir yana, seni Huriye'ye yamar belki.

Şevket geniş bir kahkaha daha salıverdi. Ama Reis'in yüzü birden ciddîyetini takındı:

- Buraya bak! Kıza öyle gizlice ve sinsi sinsi yanaşırsan, Kara Mustafa değil ben kendim seni ayağımın altına alır, fasulye çubuğu gibi, kırarım, anladın mı?

Derken uzakta, yolun ötesindeki bahçeler içinde, bir ses duyuldu. Az sonra sese başka sesler katıldı.

Sesler Reis'in evine yaklaşıyordu. Şevket, kolları arasında tuttuğu mısırları ahır duvarı dibine bıraktı, babasına yaklaştı ve ikisi bostanın üzerinden, bahçelere baktılar. Gene sesler duyuldu. Şevket ayak uçlarına yükseldi; ceketinin yukarıya doğru çekilmiş yenleri altından güneşte yanmış ve kararmış kollarının beyaz kısmı göründü. Tabanlarına basarken gözlerini babasının yüzüne çevirdi, sonra burnunu iki parmağı arasına alıp sümkürdü:

- Hu! Amma da bağırıyor adam! Sanki birini boğazlıyorlar.

- Kim acaba?

- Göremedim.

- Bize geliyor, her kim ise.

Aynı ses duyuldu. İkisi başlarını büktüler, az daha dinlediler. Bilâl ansızın ellerini çırptı.

- Kara Mustafa!

- Kara Mustafa mı?

Ve Reis Bilâl sert bakışlarını oğlunun yüzüne doğrulttu:

- Dün akşam kızlar Hasan Berber'in evinde toplanmışlar!.. Eğlence olmuş... Söyle! Sen de ordaydın!

- Eee, ordaysam ne olacak?

- Geç vakitte Hasan'ın evinden çıktın, Huriye'yle, cenabet! Konuş, diyorum sana, ne yaptın kıza?

Şevket'in yüzünü pancar gibi bir kırmızılık kapladı. Bilâl oğlunun yüzünde çok kötü bir şey görmüş gibi, şakakları atıyor, kalın parmaklarını avucunun içine topluyor, yarı açık gözleriyle Şevket'in gittikçe sararan yüzüne bakıyordu.

- Hay seni!.. Gâvur südüyle beslendin sen galiba!

Yanılıyordu Bilâl. Gelen Kara Mustafa olmasına Kara Mustafa'ydı ama, Huriye'ye gelince, yanılıyordu.

Karşıki bahçelerden Kara Mustafa çıkıp yolun kenarında alçak taş duvar üstünde durdu. Bilâl ve Şevket bostana atıldılar, derin suya düşmüş acemi yüzücüler gibi, uzun mısırları ileriye uzalı elleriyle sağa sola iteleyerek, bostanın ötesine çıktılar. Kara Mustafa onları görmüş olacaktı ki, duvardan atladı, alnında birikmiş terleri sile sile, ikisine doğru koştu. Şevket, birkaç adım öne çıkarak, sordu:

- Ne var, Mustafa Aga?

- Yandım, yavrum, yandım!

- Kaza mı oldu?

- Daha beter! Dızman kaçtı!

- Ne Dızman'ı?

- Ne Dızman'ı olacak? Kaşka'nın Dızman'ı elbet! Başka Dızman yok ki köyde!

Az arkada duran Reis Bilâl'in yüzü sapsarı kesildi. Mezardan çıkmış bir ölü gibiydi Bilâl. Kara Mustafa'ya yaklaştı:

- Nasıl?.. Nasıl oldu?

- Sorma vallahi, sorma Bilâl, kardaş... Ya yirmi beş yıl Sibirya ya da beynime kurşun saplanacak. Biri ötekinden beter. Vallahi, kes kafamı, kardaş; leşimi Salgır'ın kıyısına at, kargalar yesin.

Kara Mustafa'nın bu korkusu sebepsiz değildi.

Dızman daha bir yaşını bulmamış ve binilmemiş bir taydı. Kara Mustafa'nın dediğine göre, ahırın kapısını devirmiş, kaçmış. Kara Mustafa birkaç kere hayvana yaklaşmış, ama tutamamış. Sabah saatlerine dek ekin tarlalarında dolaşmış at, sonra hayvanın izlerini kaybetmiş, köye dönmüş, bağıra-çağıra köyü ayağa kaldırmış. Şimdi de yarı ölü yarı diri Bilâl'in ve Şevket'in karşısında duruyor, başı göğsüne düşük, eski ceketin eteğiyle sakalındaki terleri siliyordu.

Sonra yatıştı.

Üçü de sessizdi. Bilâl tehlikeyi hemen anlamış olacaktı ki elini kalçasına vurdu, tavlalara doğru yürüdü. Şevket ve Kara Mustafa onu takip ettiler.

Karanlık tamamen kalkmıştı artık yeryüzünden. İlerledikleri yolun yamacını gümüş gibi çiğ örtmüştü. Bahçelerin gerisindeki evlerden ve tavlaların yanından kesik kesik sesler geliyor; uzaklarda ineklerin böğrüşleri duyuluyordu.

Reis durdu, Şevket ve Kara Mustafa ona yaklaştılar. Üçü bakıştılar. Bilâl sordu:

- Atın izlerini nerde kaybettin, Mustafa Ağa?

- Berber Hasan'ın kaynatasının öldüğü yerde.

- At nasıl çıktı ahırdan?

Kara Mustafa Bilâl'in bu sorusuna cevap vermeden önce gözlerini kaldırdı. Şevket'in yüzüne baktı:

- Korkma, dedi Reis. Şevket'in ağzı içine kızgın bir demir soksalar bile gık demez. Ötekilerden kork, bizden değil!

Ama Kara Mustafa korkuyordu.

Bir süre konuşmadı; başını göğsüne eğdi. Sonra, başını kaldırıp gözlerini Reis'in yüzüne dikti:

- Eh, olacak olmuş bir kere. Yalan söylemem, suç bende!

- Ama söylesene, Mustafa Ağa, nasıl oldu? Kapıyı kendim kilitledim, dün akşam.

- Yahu, suç bende dedim ya! Daha ne soran? İstersen öldür, istersen ellerine teslim et beni. Suç bende, vesselâm!

Gene sustular.

Güneş artık ufuktan ayrılmış, yavaş yavaş göğe yükseliyordu. Köy sovyeti önünde meydandan, tavlalardan sesler, bağrışmalar geliyordu. Bilâl o yana giderken durdu, sağa döndü ve yoldan çıkarak bahçeye girdi. Arkadan gelen Şevket'le Kara Mustafa birbirlerinin yüzlerine baktılar, ama ses çıkarmadan Bilâl'ı takip ettiler.

Şimdi üçü Berber Hasan'ın kaynatasının öldüğü tarlaya doğru gidiyorlardı.

Dızman'ın izlerini kolayca buldular. At, tarladan çıkmadan önce, bir hayli tarlada dolaşmış olacaktı ki, izler karmakarışıktı. Fakat görünürde at yoktu. Şevket, çalıların ötesinde hayvanın tarladan çıkan ayak izlerini araştırırken, Bilâl bir sigara sardı ve yüzüne bakmadan, tütün kutusunu Kara Mustafa'ya uzattı.

Reis dilini çıkarmış, sigarasını ıslatırken, yan yan baktı ve sordu:

- Kendin mi girdin ahıra?

Kara Mustafa ses etmedi. Bakmadı bile Bilâl'a. Reis aynı soruyu, bu sefer az daha sertçe, sordu:

- Kendin mi girdin ahıra? Söyle, korkma, sır çıkmaz bizden.

- Kendim, dedi Mustafa.

- Niçin?

Kara Mustafa sigarasını sardı, yaktı, sigarasının dumanını içine çekti, başını göğsüne eğdi ve parmakları arasında tuttuğu sigarasının ateşine bakarak anlatmaya başladı:

- Kaşka'yı biliyorsun, bizim hayvanlardandı. Şimdi kolhozun oldu. Eh, olsun. Hayvanlardan vazgeçmek kolay değil ama... madem ki hökümet dedi kolhozun olacak, kolhozun olsun. Kaşka, Kara Mustafa'nın atı ama, hökümetin sözü geçer, Kara Mustafa'nın değil!

Bilâl sabırsızlanıyordu:

- Mustafa Ağa, ahıra niçin girdiğini anlat bana!

- Eh, girdim.

- Ama niçin?

Kara Mustafa gözlerini Bilâl'in yüzüne dikti:

- Girdim işte. Evin yanında iki yıllık gübre var. Benim ineğimin gübresi. Karı da, akşamleyin hayvanlar otlaklardan dönerlerken, elinde kürek, ineklerin arkasından yürüyerek eve gübre taşıyor. Eh, epeyce gübre birikti.

- Eee?

- Bilirsin ya, benim bostan evden epeyce uzakta. Kolhoz işinden eve dönünce kütük gibi mindere seriliyor, yaşlı kemiklerimi bir araya toplayamıyorum. Sırtımda da gübre taşıyamam elbet!

- Ahıra gidip Kaşka'yı almak istedin. Kaşka'yla bostana gübre taşımak istedin, öyle mi?

- Eh, istedim. Kaşka benim atım değil miydi ki?

Bilâl bir an beyninden vurulmuşa döndü sanki. Elini kaldırdı, eski şapkasını başından aldığı bir yere çaldı, soluyarak yere oturdu.

- Böylesiyle belâya çat! Yandık yandık!

- Belki bulunur hayvan...

- Bulunsa da yandık! Hem yalnız sen değil, ben de! Anladın mı? Ben de!

Sustular. Az sustuktan sonra Bilâl sordu:

- Dizman'ın kayıp olduğunu bizden başka bilen var mı?

- Berber Hasan biliyor.

- Daha?

- Başkaları da.

- Kimler?

- Bilir miyim kimler? Sabahleyin köyün yarısı ayaktaydı.

Bilâl korkulu gözlerini Kara Mustafa'nın yüzüne dikti, başını sağa ve sola salladı, ayağa kalktı, sonra Kara Mustafa'nın ceketinin eteğini tuttu, çekti:

- Bir şey söyliyeyim mi sana, Mustafa Ağa?

- Söyle, dedi, Kara Mustafa yavaşça.

- Sersemsin sen. Ama senin Huriye'ciğine yazık, doğrusu!

Kara Mustafa, yorgun ve bitkin, omuzlarını kaldırdı.

- Eh, olacak olmuş bir kere. Cezaya katlanacağım. Alna yazılanı göz görecek elbet.

Sesinde öylesine derin bir acı vardı ki! Belki gözleri de yaşarmıştı; çünkü başını çeviriyor, gözlerini Bilâl'den saklıyordu.

Titrek bir sesle sordu, Kara Mustafa:

- Sen anlarsın böyle şeylerden, Bilâl Kardaş. Büyük mü olacak bunun cezası?

Reis Bilâl, Kara Mustafa'nın bu sorusuna cevap vermeden önce, az öteden Şevket'in sesi duyuldu:

- Buraya gelin, baba! Hayvan buradan geçmiş!..

İkisi Şevket'e doğru yürüdüler.

Yürürlerken Reis Bilâl, Kara Mustafa'nın yüzüne bak-

madan, kendi kendine konuşur gibi, yavaş bir sesle Mustafa'nın deminki sorusuna cevap veriyordu:

- İzin almadan ahıra girdin. Kendi işini yapmak için Kaşka'yı ahırdan almak istedin; en az on yıl hapis. Dızman'ı kaçırdın; Dızman tarlalarda ekinleri çiğnedi, kolhoz malını ziyana uğrattın; on yıl hapis. Yukarıda da on yıl, etti yirmi. Kolhozun mal ve mülkünü korumasını bilmediğin için en az beş yıl hapis; yukarıda yirmi, eder yirmi beş. Kulak, bay, milliyetçi olarak da suçlandırılırsan, kendini ölmüş bil. Ama sırtına o yirmi beş yılcığı yüklerlerse kurşuna ihtiyaç kalmaz, sanırım.

Reis Bilâl aşağı yukarı haklıydı. S.I.K. ve S.N.K.S.S.S.R. in 7 Ağustos 1932 tarihinde kabul ettiği kararı gereğince bütün kolhoz ve kooperatiflerin mal ve mülkleri (Tarlalarda ekinler, hayvanlar, kooperatif malları, ambarlar, depolar, mağazalar ve sair) hükûmetin mal ve mülkü sayılırdı. Devletin bu mal ve mülkünü ziyana uğratan ve ziyana uğramasına sebep olanlar ölüm cezasına çarptırılırlardı. Hafifletici sebepler varsa, on yıldan eksik olmamak şartıyla suçlu hapsedilir ya da toplama kamplarına sürülürdü. Bu kimselere karşı af hakkı kullanılmazdı. Kolhozu bırakıp kaçmak ya da kolhozun mal ve mülkünü korumak istemeyen kişiler kulak ve burjuvacı unsurları hesabına katılır amansızca yok edilirdi:

Bilâl için bu yasanın en tehlikeli tarafı, suça sebep olanlarla suçun işlenmesinde, ister kasten ister güçsüzlükleri yüzünden, suçluları yakalayıp devlet makamlarına teslim etmeyenlerin de aynı yasanın aynı maddeleri ile suçlanmaları ve aynı cezalara çarptırılmalarıydı.

Önde Reis Bilâl, az arkada Kara Mustafa, Şevket'e yaklaştılar. Çalıların ötesinde, seyrek otlarla örtülü küçük tepeciklerin üstünde Dızman gene bir hayli dolaşmış olacaktı ki, izler birbirine geçiyor, iki yerde taze gübre yığını yatıyordu. Ama on, on beş adım ötede, henüz biçilmemiş

tarlanın yüzünde upuzun bir çizgi beliriyordu. Bilâl, Kara Mustafa'ya darılmıştı galiba, yüzüne bakmıyor, konuşmuyordu. Oğlunun yanında durunca tarlanın yüzünde beliren ize baktı.

Şevket:

- Yanköy'e doğru gitmiş, dedi.

- Öyle galiba.

- Yanköylüler temiz, namuslu insanlar. Onların komünistleri bile oruç tutarlar.

Üçü sessizce Yanköy'e koyuldular.

Ama daha Tavşanpazar'a varmadan, karşıki evleri kavis içine alan meşelerin arkasından üç atlı çıktı. Bilâl oğluna, Şevket babasına baktı.

- Yanköy çobanları, dedi Şevket. Bizi gördüler galiba.

Ve, atlılara daha iyice görünmek için, üçü soldaki tepenin üstüne tırmandılar.

Tepeyle meşeliğin arası dümdüz ovaydı; solda oldukça geniş ekin tarlaları vardı, sağda ise, sabahın ak sislerinden henüz kurtulmamış ormanın kenarı görünüyordu. Atlar birbirinin yanında ilerliyorlardı.

Atlar yavaşladıktan sonra durdular; sonra tekrar, biniciler atları doludizgin sürdüler. Koşarlarken atlar birbirlerine yaklaşıp öylesine sıklaşmışlardı ki, uzaktan bakan Çukurcalılar'ın gözlerine, onlar üç atlı değil de, tek bir hayvan gibi görünüyorlardı. Fakat tepeye yaklaşırlarken atları ve binicileri yıldırım yaktı sanki; iki at sağa ve sola ortadaki at ise biraz öne çıktı ve Çukurcalılar'a atlara ne olduğunu anlamaya vakit kalmadan, Yanköylüler tepeyi üç yandan sardılar.

2

Atlar sinirli, ağızları köpüklü, koşuya devam etmek is-

ter gibi durmadan kafalarını sallıyor, ayak değiştiriyorlardı.

Üçü de çobandı. Başlarında, sağ kulakları üzerine düşük, deri kalpaklarıyla, bellerinde sedefli cüzdanlarıyla, çenealtına kadar düğmeli kara gömlekleriyle, ak kemik başlı bıçakları ve süslü kınlarıyla, çobandan çok eski Tatar savaşçılarına benziyorlardı.

Yaşlıca çoban atından atladı, atının yularlarını elinde tutarak, tepeye doğru yürüdü. Yürürken Bilâl'i kaşları altından süzüyordu. Sonra başını sağda, sabahın ak sislerinden henüz kurtulmamış ormandan yana çevirdi:

- Orada! dedi. Bereket versin. Yanköylülerde bu âdet yok! Yoksa Çerkez ülkesine kadar sürerdim şu atı!

Bilâl ses etmedi; yaşlıca çobanın başı üstünden öteki iki genç çobana şöyle bir baktı, sonra gözlerini yaşlı çobanın yüzüne dikti:

- At kolhoz malı, Gümüş! Çerkez ülkesine değil Kalay'a kadar çıkamazsın! Boş yere öyle ağız patlatma! At, hökümetin malı! Kolhozun. Anladın mı?

Gümüş Ağa (çobanın adı Gümüş'tü) dişleri arasından yere tükürdü, çizmesinin ucuyla tükrüğünün üstüne toprak çekti, örttü:

- Kolhoz ha! Tanrı mı bu kolhoz dediğin musibet!

- Belki Tanrı, belki değil!

Gümüş, Bilâl'in yüzüne dik dik bakıyordu şimdi. Bir şey daha söylemek isteyen bir hali vardı. Gümüş'ün, ama söylemeden ve gözlerini de Bilâl'in yüzünden ayırmadan, geri çekildi.

Atlılar gitmek için hazırlanıyorlardı. Bilâl hâlâ tepenin üstünde durmuş, üçüne bakıyordu. Neden sonra yüzünü azıcık yumuşatarak Gümüş'e doğru seslendi:

- Kızma, canım! Kötü bir lâf söylemedim ki!

- Söylemedin! Hani ben söyledin dedim mi? Söyleme-

din!.. Söyledinse de söyledin demem! Korkarım, Reis, korkarım!

- Korkma! Korkulacak bir adam değilim ben!

Az öteki genç çoban atını bayıra doğru sürdü, yarı yolda atını durdurarak, bağırdı:

- Korkan kim? Gümüş Ağa'm mı?

Genç çobanların gözleri ışıl ışıldı; Gümüş ise sık sık soluyordu.

Şimdiye kadar sessizce çobanları ve Reis'i dinleyen, aynı zamanda Dızman'ın nerde bulunduğunu öğrenmek için çırpınan Kara Mustafa çobanlara doğru yürüdü:

- Haydi, vazgeçin, canım! En çok korkan benim aslında! Ama korkumu da it yesin, kendimi de! Gebermiş köpek çobanın sopasından korkmaz!.. At nerde? Bize onu söyleyin de gidip alalım. Nereye bağladınız atı?

- Bağlamadık atı. Bağlamadan önce tutmak gerek.

Ve genç çoban elini kaldırarak ormanın kenarını gösterdi:

- Orada ağaçların arasındaydı. Hâlâ orada mı, bilmem. Gidin bakın. Biz tutamadık.

Çobanların atları birbirlerine yaklaşmışlardı. Atlar yatışmış, uzun kuyruklarını sallıyorlardı; çobanlarsa dargın. Çukurcalılara bakmıyorlardı.

Araya uzun bir sessizlik çöktü. Reis Bilâl, durduğu yerde dizleri üstüne çökerken, kendi kendine konuşur gibi, yavaşça:

- Eh, Yanköylüler, Yanköylüler! dedi.

Kara Mustafa ilâve etti:

- Her biri yiğitmiş. Görüyoruz!

Gümüş, Kara Mustafa'nın lâfını işitmiş olacaktı ki, başı yavaş yavaş göğsüne düşüyor, bakışları atın kulaklarında, düşünüyordu. Gümüş'ün solunda, âdeta çocuk yüzlü, fakat bir kedininki gibi, gözleri kıvılcımlı çoban eğer üstünde bütün vücuduyla Kara Mustafa'dan yana döndü:

- Darılma Ağa'm. Hayvanı tutup Çukurca'ya götürecektik, dedi.

Öteki çoban da döndü, bacağını bindiği atın sağrısına attı:

- Öyle! Atı tutacaktık, ama yaklaştırmıyor yanına. Ne arkan[11] atabildik, ne de Çukurca'ya sürebildik. İsterseniz siz de gidip deneyin!

Gümüş başını göğsüne eğmiş, hâlâ düşünüyordu.

Hayli düşündü. Sonra çobanlara da Çukurcalılar'a da bakmadan atından atladı ve Bilâl'den yana dönerek:

- Hanginiz deneyecek? diye sordu.

- Ben, kendim! dedi Kara Mustafa, öne çıkarak.

Babasının bakışlarını kendi yüzünde gören Şevket'in yüzü hafifçe kızardı, geçti.

- Şevket denesin! dedi Bilâl.

Bütün gözler Şevket'in yüzüne döndü; Şevket ise sessiz, dudaklarının ucunda hafif bir gülümseme, yere, ayakları arasına baktı.

Bilâl oğluna yaklaştı:

- Atla Şevket!

Ama Gümüş lâfa karıştı:

- Bilâl, kardaş! Bu aygırın ecdadı Petersburg'da subay koşularında koşmuş. Dinler mi dersin Şevket'i?

Bilâl, Gümüş'ün lâfını duymamış gibi:

- Atla Şevket! dedi gene.

Gümüş, Şevket'i başından tırnaklarına kadar iyice süzdü, sonra, eyere bağlı arkanı yoklarken, genç çobanlara seslendi:

- Tavşanpazarı'ndan yana geçip Dızman'ı açıklığa sürmeye bakın!

Gözlerini Şevket'e kaldırdı:

- Sen sağa çık, Şevket, bin adım kadar uzakta dur; ormanın solunda. Dızman'a yaklaşma. Haydi, yallah!

---

[11] Arkan - Kement.

Çobanlar fazla ses çıkarmadan atlarını sürdüler.

Uzakta, yeni doğan güneşin ışınları altında Tavşanpazarı evlerinin teneke damları ışıl ışıldı.

Şevket, Gümüş'ün atına ağır ağır bindi, eyerde yerleşti. Eyer topuzunu iki eliyle tutarak birkaç kere bütün vücuduyla sağa ve sola sallandı, eyeri yokladı, gizlice gülümsedi; sonra elini kaldırdı, iki parmağıyla şapkasının siperini tuttu, gözleri üzerine indirdi ve atı, demincek Gümüş Çoban'ın işaret ettiği yere, ağır ağır sürdü.

Kara Mustafa'yla Reis Bilâl Tavşanpazarı yönüne ilerleyen çobanlara, Gümüş ise, cenaze ardından gidermişçesine, yavaş yavaş ve salına salına, uzaklaşan Şevket'e bakıyordu. Sonra Reis'e yaklaştı, başını Şevket'ten yana attı ve sarı dişlerini meydana çıkararak güldü:

- Ben bir balıkçı olsaydım, gemime direk yapardım onu; ama kendisine atımı niçin verdiğimi bilmiyorum, doğrusu. Becerecek mi acaba? dedi.

Bilâl cevap vermedi.

Üçü yere oturdular, üçü ceplerinden tütün kutularını çıkardılar ve üçünün de bakışları Dızman'ın gizlendiği ormanda olduğu halde, birer sigara sardılar.

İki çoban Tavşanpazarı önündeki ağaçlar arasına girip gözden kayboldular. Güneşin doğduğu yerde ufuk ağarmıştı, güneş gökyüzündeydi. Tavşanpazarı'nın damları kurumuştu artık. Üçü de hâlâ ormanı gözetliyorlardı. Bilâl, arada bir bakışlarını Şevket'e doğrultuyordu. Şevket'e baktıkça inanç ve güvenin çoğaldığı yüzünden belli oluyordu.

Derken ormanın kıyısında atın kafası göründü. Reis'in yanında oturan Kara Mustafa dirseğiyle Bilâl'in böğrünü dürttü ve yavaş bir sesle:

- Dızman, dedi.

Üçü başlarını Şevket'ten yana çevirdiler.

Şevket ceketini sırtından çıkarıp eyere bağlamış ola-

caktı ki, sırtındaki kızıl gömleğiyle eyerde bir bayrak gibi duruyordu. Dızman az daha çıktı ormandan, kulaklarını kısıp kafasını Tavşanpazarı'ndan yana çevirdi. Tehlikenin ne yandan geleceğini sezinlemiş olacaktı ki, kımıldamaksızın Tavşanpazarı'na bakıyordu. Kara Mustafa sık sık soluyarak eski ceketinin yeniyle alnında biriken terleri siliyordu.

- Tepenin gerisine çekilmeliyiz, dedi Kara Mustafa. Hayvan bizi görüyor ya da seziyor...

Reis Bilâl, Kara Mustafa'nın bu sözleri üzerine hayli düşündükten sonra, başını Gümüş'ten yana çevirdi:

- Ne dersin, Gümüş? diye sordu Bilâl.

- Tavşanpazarı'na koşmaz. Ağaçlar arasına da giremez Çünkü ağaçlığın otuz adım kadar ötesinde tarla başlıyor; harman var orda bugün. Köylülere biraz önce haber verdim ben. Benim çobanlarımın biri de oradadır.

- Sağa atılır.

- Sağda Şevket. Artık onun bileceği iş, Tanrı boynunun bir dirhemi kadar akıl koyduysa, kafası içine, Dızman'ı, arkana alamasa bile, Çukurca'ya kadar sürebilir.

Derken Dızman bir üç yüz adım kadar koştu, durdu. Tehlikenin ne yandan geleceğini hesaplıyormuş gibi, sağa sola arkaya baktı, sonra yengil bir koşuyla koşarak düzlüğün tam orta yerinde durdu ve keyfince, uzun kuyruğunu sallaya sallaya otlamaya başladı. Tepedekiler önce birbirlerine, sonra ata, sonra da Şevket'e baktılar.

Şevket aynı durumda, yani eyerde dimdik duruyordu. Gümüş'ün yüzü, karanlıkta kapağı açık sac sobanın karşısındaymış gibi, apak olmuştu. Gözleri, dudakları, hatta sevinçten kızarmış kulakları bile, güler gibiydi.

Heyecanla konuştu Gümüş:

- Ha! Demedim mi size?.. O hayvanın ecdadı Petersburg'da subay koşularında koşmuş. Demedim miydi size!.. İyi hayvan! Gördün ya işi nasıl çaktı birden!

- Sus be Gümüş! Şevket'e bak!.. dedi Bilâl.

- Şevket'in nesine bakayım? Ha! Senin Şevket'inle Salgır'ın kıyısındaki selvilerde kargalar tutulur belki ama Dızman tutulmaz!

Derken Şevket atın boynuna eğildi. Sağ eliyle başındaki şapkasının siperini tutuyordu. Bilâl'in ve Kara Mustafa'nın gözleri Şevket'e, Gümüş ise sinirli, bıyığını buruyor, arada bir kendi kendine:

- Hayvanı ürkütecek, diye mırıldanıyordu.

Şevket az daha atın boynuna eğildi, fakat sürmedi atı. Kimbilir neden, gene de eyerde doğruldu, eyerde öyle bir süre dimdik oturdu, sonra sol elinde tuttuğu örme kamçıyı başı üzerine kaldırdı ve bu sefer biraz daha yavaş, hayvanın boynu üzerine eğildi. Elinde tuttuğu kamçı da kendine has bir usul ile hayvanın sağrısına iniyordu.

Köyde boyunun uzunluğu ve inceliğiyle Çukurcalılar arasında gülünç olan Şevket şimdi babasının, Kara Mustafa'nın ve Gümüş'ün gözleri önünde toplandı, toparlandı, küçüldü ve altındaki at, yayı çekilmiş bir ok gibi, birdenbire ileriye fırladı. O anda Bilâl'in dudaklarının ucuna hafif bir gülümseme takıldı.

At, dört ayağını da karnı altına toplamış, kulaklarını kısmış, uzanmış, sudan çıkmış bir balık gibi, uçuyordu. Şaşılacak bir manzaraydı bu. Atın sırtına oturan Şevket hemen hemen görünmüyordu. Atın sırtına yamanmış bir yama gibiydi ve bu yamayı rüzgâr yırtmış da havada uçurtuyordu sanki. Koşu öylesine apansızın başlamıştı ki, otlaktaki Dızman bir an ne yapacağını bilemiyor, kafasını dikmiş, o da, tepenin üstündekiler gibi şaşkın, Şevket'in koşusunu seyrediyordu. Sonra birden sinirli bir koşuyla ormana doğru koştu Dızman.

Ama iş işten geçmişti.

Şevket'i Dızman'dan yüz adım kadar bir uzaklık ayırıyor. Uzaklık kısalıyor, kısalıyor, kısalıyor. Elli adım...

otuz... yirmi... on. Şevket'in bindiği at kafasını az daha uzatmış sanki, Dızman'ın havada uçan kuyruğunu ağzına almak istiyor. Şevket'in atın boynuna eğili başı yükseliyor, atın boynundan ayrılıyor; az sonra gövdesi de eyerde doğruluyor ve Şevket atını Dızman'ın sol yanına sürüyor.

Derken Şevket'in duruşunda Dızman kendisi için tehlike saatinin çaldığını sezinlemiş olacak ki, art ayakları üzerine dikilerek vahşi bir kişneme savuruyor; sonra sağa dönerek ormana doğru sinirli bir koşuyla koşuyor. Elli adım kadar arayla, gene Dızman'ın izlerince, Şevket'in atı uçuyor.

Dızman ormana girerken Şevket'in elindeki arkan kurtuldu. Ve atlar da, Şevket de ormanın içerisinde gözden kayboldular.

Gümüş Çoban tütünden sararmış bıyığının terli ucunu çekiştirerek dudakları arasına sokuyor. Bilâl ve Kara Mustafa sessizce ormanın kıyısına bakıyorlardı. On, on beş dakika sonra, Dızman'ın sırtında Şevket, elinde Gümüş Çoban'ın atının dizginleri, yengil bir koşuyla çıktı. Bir süre ormanın kıyısında durup tepedekilere baktıktan sonra aynı yengil koşuyla Dızman'ı tepeye doğru sürdü.

Gümüş, gözlerini faltaşı gibi açmış, Şevket'e bakıyor, Bilâl duyduğu kıvancı gizliyordu; Kara Mustafa ise, gördüğünün rüya olup olmadığını anlamak istermişçesine iki eliyle gözlerini oğuşturuyordu.

Sonra Bilâl'den yana dönerek sordu Kara Mustafa:

- Bilâl, Kardaş, bindiği o at Dızman mı?

- Dızman, dedi Reis sadece ve ayağa kalkarak bayır aşağı oğluna doğru yürüdü.

Biri Tavşanpazarı'ndan öteki de sağdaki ağaçlar arasından çıkmış iki çoban atlarını koşturarak Şevket'in sağında ve solunda durdular. Kara Mustafa'nın yüzü hâlâ ciddî, nişan almış bir avcı tavrıyla, uzun uzun Şevket'e baktıktan sonra, Bilâl'i takip etti.

Dızman'ın yürüyüşünden, kafasını sallayışından değerli bir yiğide teslim olduğunun kıvancı belli oluyordu. Şevket ise, Dızman'ı arkana alışı basit bir şeymiş gibi ses çıkarmıyor, ötekilere bakmıyordu bile.

Tepeye yaklaştılar.

Hepsi susuyor, hepsinin yüzlerinde Şevket'e saygı duyguları beliriyordu.

Başlarını sallayıp vedalaştılar. Fakat Çukurcalılar tepenin gerisinde gözden kaybolmak üzereyken eyerde yerleşmiş Gümüş:

- Şevket! diye bağırdı.

Şevket durdu. Kara Mustafa ve Reis tepenin ötesindeydiler.

- Ne var, Gümüş Ağa?

- Şey... cenk başlarsa beni yanına al! Atına bakarım, sana yardım ederim!

- Yeni cenklerde uçaklarla savaşılacak, atlarla değil!

- Almanya'da, Urusya'da uçaklarla savaşırlar ama, biz Kırım'da atlarımızla, evlâdım!

Şevket, Gümüş'ün bu lâfını pek ciddîye almadı.

Zaten Gümüş'ün kime karşı ve niçin savaşacağını da bilmiyordu ya!.. Güldü. Sonra döndü ve ıslık çala çala, artık tepeden hayli uzaklaşmış bulunan, Kara Mustafa ve babasına doğru yürüdü.

Çobanlar atlarını Yanköy'e sürdüler.

3

Çukurca'nın evleri göründüğü zaman güneş hayli yükselmişti. Hava sıcaktı. Göğün orasında burasında bez gibi ince, hareketsiz birkaç parça bulut asılı duruyordu. Solda henüz biçilmemiş tarlanın kenarında üç kamyon, bir traktör, yolun orta yerinde ise, güneşin sıcak ışınlarını keskin

ağızlarına almış, tırpanlar yatıyordu. Görünürde kimsecikler yoktu. Etraf sakindi.

Bilâl tırpanlara yaklaştıkça sessizlik, hele tırpanların yolda rasgele duruşları, içine işliyordu. Bir an durdu, mesul bir adamın gözü ile Kara Mustafa'nın yüzüne baktı, sonra gözlerini Kara Mustafa'nın yüzünden tırpanlara, tırpanlardan sağdaki bahçelerin arasından kızıl damları görünen Çukurca'nın evlerine çevirdi ve yalnız Mustafa'ya değil, bütün Çukurcalılar'a dargın bir sesle:

- Köyde Reis yok diye millet sırtüstü yatıp maskıma içiyor, galiba! dedi. Ve ilâve etti:

- Benim Soytar babam beni kuvvetli doğurdu. Sadece kemikten ibaret değilim, şükür; etim de var. Ama bak, göğsümün içinde güvercin yüreği! Tuh!..

Yere tükürdü, elini kalçasına vurdu; yüzü sertleşti, yüzüyle birlikte sesi de toklaştı:

- Vallahi, sopa gerek bizim millete! Şehirden yeni reis gelecekti; gelsin görelim. Rus olursa, oynatacak sizi!

Derken Çukurca yanında sesler duyuldu. Ve az sonra ötedeki bahçelerin içinden iki köylü çıktı.

Köylüler, telâş içinde, Bilâl'e doğru koştular. Onların arkasından başka köylüler göründü. Şimdi hepsi biçilmemiş tarlada, yüksek sesle konuşuyorlardı. Ötekiler Bilâl Reis'i uzatan görmüş olacaklardı ki, ellerini kaldırarak bağırdılar:

- Bilâl Ağa! Çabuk ol!.. Seni arıyorlar!

- Kimmiş orada? diye seslendi Bilâl Reis.

- Sorma yahu! Şehirden geldiler. Parti adamları!

Bilâl'in yüzü birden bembeyaz kesildi. Korkulu gözlerini yanıbaşında duran Şevket'in yüzüne çevirdi, baktı; Şevket yavaş bir sesle:

- Korkma, baba! dedi.

- Ha! Korkan kim? Ben mi? diye sordu Bilâl. Yok... Yok, ben korkmuyorum.

Ama korkuyordu Bilâl.

Ve korka korka, Çukurca'ya doğru koştu.

Tavlanın yanında, geniş sırtını arabanın dimdik duran okuna dayamış bir halde, Berber Hasan duruyor, elindeki dalı bıçağıyla yontup oyalanıyordu.

Bilâl Reis Hasan'ın hayli uzağında durdu:

- Hasan!

Hasan, Bilâl'den yana döndü:

- Haaaa! Gel, Bilâl Ağa, gel!

Hasan'ın gözleri gülüyordu. Bilâl Reis, Hasan'a doğru yürürken ceketinin eteğiyle göğsünün terlerini siliyordu.

Hasan'a yaklaştı; Hasan'ın gözleri içindeki gülümsemeyi görünce yatıştı. Hasan'ın karşısında durarak sordu:

- Akmescit'ten adamlar gelmiş; öyle mi?

- Evet, dedi Hasan. Parti adamları.

- Parti adamları mı?

- Bir şey yok, Bilâl Ağa!

- Nasıl bir şey yok? Misafirliğe mi geldiler?

- Heey! Neden öylesine gözlerin büyüdü? Reisliğin elden gidecek diye korkuyor musun? Köye yeni reis geleceğini önceden biliyordun, değil mi?

- Evet, canım. Reisliğime değil... Bu reislik, doğrusu, benim yiyeceğim halt değildi. Ama... Tatar mı, yeni reis?

- Tatar. Bizim köylü.

- Yok canım! Tanır mısın?

- Ihı.

Bilâl çatık kaşları altından baktı Hasan'a ve pek iştahsız bir gülümsemeyle, dudaklarını hemen hemen açmadan güldü. Kalbinde hafif, hoş ve tatlı bir boşluk duydu Bilâl.

Bilâl düşünmüyordu.

- Gittiler ha, dedi sadece.

Yanyana yürüdüler, tavlaların gerisine çıktılar. Köy Sovyet'i binası bir üç yüz adım kadar ötedeydi. Sovyet'in

önünde, küme halinde, birkaç köylü durmuş, Sovyet'in taş basamakları üstündeki adamlara bakıyorlardı.

Hasan, Bilâl'e sokuldu:

- O delikanlı... Basamakların üstünde duruyor. Beyaz gömlekli Rus'un yanında.

- Evet.

- Sen de oraya git, Bilâl Ağa. Seni arıyorlardı demincek.

- Ötekiler kim?

- İlçe İcra Komitesi'nden.

- Gideyim mi, yoksa...

- İstersen bekle biraz.

Sustular.

Hayli sustuktan sonra Hasan, hâlâ taş basamaklar üstünde duran genç adama bakarak, sordu:

- Dızman nerde?

- Tavşanpazarı yanındaki ormanda bulduk.

- Tutabildiniz demek.

- Tuttuk ya.

- Kim?

- Benim Şevket.

- Tanrı senin Şevket'e boyunun uzunluğu kadar yiğitlik de vermiş, doğrusu. Büyüsün az daha hele, görelim ne olacak.

- Aklı boyunun uzunluğu kadar değildir belki ama o genç reisin aklından kısa olduğunu da pek sanmam.

Hasan ses etmedi. Bilâl'in bu son sözleri üzerine düşünüyordu galiba.

- Köylün mü dedin, Hasan?

Hasan duymadı; belki duymamazlıktan geldi.

- Hasan!

- Aa? Evet evet! Köylüm... Kızıltaşlı.

Meydandaki köylüler dağılmışlardı. Köy Sovyet'i binasının taş basamakları üstünde yalnız genç reisle şehirli iki adam kalmışlardı. Onlar da, başlarını bir araya vermiş, yavaş seslerle konuşuyorlardı.

Sonra basamaklardan indiler. İki adam genç reisin iki yanına geçti, onun koluna girdiler ve konuşa konuşa otomobile doğru yürüdüler.

Otomobil, meydanın tozunu havaya kaldırarak, az ötedeki Berber Hasan'ın evi gerisinde gözden kaybolunca, meydanda yalnız kalan genç reis tavlalardan yana döndü, tavlaların damları üzerinden köy evlerine uzun uzun baktı, sonra taş basamakları çıkıp Sovyet'e girdi.

Bilâl hâlâ Hasan'ın yanında duruyordu. Genç reis binaya girince, kendi kendine konuşur gibi, yavaşça:

- Sonu inşallah kötü olmaz, dedi Bilâl ve Hasan'ın yüzüne bakmadan, Lenin adlı kolhozun yeni reisi Selim Çilingirof'un arkada açık bıraktığı Köy Sovyet'i binasının kapısına doğru ağır adımlarla yürüdü.

4

İşe aynı gün başladı Selim.

İki saat kadar Reis Bilâl ile (köyde reis değişmesine rağmen Bilâl Soytar'ın adı Çukurca'da Reis olarak biliniyordu) konuştuktan sonra Köy Sovyet'i binasından çıktı ve her şeyden önce bir usta gözüyle harman makinelerini, kolhozun üç kamyonunu gözden geçirdi, tavlaları gezdi, evlerin az uzağında durup köylülerin özel bostanlarına uzun uzun baktı, yanından geçen kadınları, köy ihtiyarlarını soğuk bir tavırla selâmlayıp, Köy Sovyet'i binasına döndü ve odasına kapanıp kolhoz işlerini düşünmeye koyuldu.

Daha işe başlamadan önce işin güçlüğünü omuzlarında ve kalbinde hisseder gibi oldu.

Yalnızdı Selim.

Çukurca içinde, bütün bu köy insanları arasında, kendini denizin ortasında küçük bir adaya benzetti... Ve bir küçük ada, bu dalgalı denizi yatıştırmak istiyordu.

Odada, elleri arkasında bağlı, dolaşırken:

"- Neye gerek? Ve niçin?" diye düşündü. "Evet, Çukurca'nın eski düzenini değiştirmeye bir mecburiyet mi var?"

Birden titredi Selim. Kendini; zayıf, öteki köylüler gibi cahil bir adam olarak hissetti. Ellerinde garip bir titreme vardı. Kendinden, kendi güçsüzlüğünden korkuyordu. Odada ilçe icra komitesinin sekreterini görmeyi arzuladı. Hiç değilse Panteley Petroviç'i. Onlarla, onlarla birlikte yapmak istediği şeyleri daha kolay yapabileceğine inanıyordu.

Fakat içi sakinleşti.

Hayır, Selim yalnız değildi. Güçsüz değildi Selim. Güç asıl onda. Onun arkasında parti vardı, devlet vardı. Parti kurumları vardı. Odur güç. Odur deniz! Çukurca ise küçük, küçücük bir adadır. Yarın, bugün, isterse şimdi denizin gücüyle bu adayı silip süpürür, denizin bir parçası eder onu!

Kalbi çarpıyor, yumrukları sıkılıyor, gözleri ışıl ışıl yanıyordu. Niçin, neden Panteley Petroviç'ten yardım dilesindi Selim? Kendisi idare edemez miydi Çukurca'yı? Çukurca halkı Selim'in halkı değil mi? Selim de gecelerini gündüzlerine katıp okumadı mı?

Odada, kafeste kapalı bir kaplan gibi, dolanıyordu. Gözleri hâlâ ışıl ışıldı... Bu, onun kendinden şüphelendiği dakikalardı. Yıllardan beri beklediği, özlediği işe başlayacağı anda kendini güçsüz hissetmek ne kadar korkunçtu!

Valizleri açıyor.

Kitaplar, dergiler, Stalin'in V.K.P. tarihi eseri, kanunlar, Bolşevik İhtilâli Tarihi, Merkez ve Vilâyet Komitelerinin kararları...

Okuyor, okuyor, okuyor:

"... Halk kendi kendiliğinde büyük bir güçtür. Komünizm'in kuruluşunda halkın gücünden yararlanmalı. Halkın gücü yenilmez... Bolşevik Partisi, ilk kurulduğu günden halka dayanarak, halkın gücüne dayanarak... Halk nedir? Bir milliyetçi halkı nasıl anlar?.. Evet, halk nedir?"

"-Evet, halk nedir?"

Selim bu soruyu masanın üzerinde duran ve Selim'in gözleri içine bakıp durmaksızın sorular soran kitaplara soruyor:

"-Evet, halk nedir? Söyleyin, halk nedir? Halk nedir?"

Fakat kitapların cevapları öylesine uzun, öylesine yorucu ki!.. Dinlenmek istiyor Selim. Dinleniyor. Kitapları kapatıp dinleniyor. Dinlenirken bu sorunun cevabını içinde, kalbinin en derin bir yerinde duyar gibi oluyor.

"-Halk nedir?"

"-Halk benim, sensin, odur... biziz. Orda, eşikte çömelmiş oturan ihtiyar kadındır. Beşiği yanında yavrusuna ninni söyleyen anadır. Tarlada çalışan köylüdür. Halk nedir?.. Yeryüzünde yaşayan insanlar... onların bir arada bulunuşu..."

"-Halk nedir?"

"-Dil ile, törelerle, geçmişte birbirlerine bağlanmış, hatta birbirine benzeyen insanlar, insan topluluğu.."

"-Ya halkın gücü?"

"-Halkın gücü toplum olmasındadır. Ancak halkın bu gücünden yararlanmak için her şeyden önce halkı ya da toplumu kontrol altına almak gerekir. Halk kontrol altına alınmazsa bu güç olumsuz bir rol oynayabilir."

"-Nasıl? Ne gibi olumsuz?"

"-Komünizm ideolojisine karşı, yabancı ideolojilerce yararlanılır. Komünizmin kuruluşuna engel olan ideolojiler... Komünizmin ilerleyişini frenleyici ideolojiler: Sözgelimi, halkın arasında bazı kişilerin zenginleşmesi... Kapital... Kapitalizm..."

"- Ya halk ayrı ayrı kişilerin bir arada toplanması değil mi? Halkı ayrı ayrı kişiler meydana getirmiyor mu? Elbetteki halkı ayrı ayrı kişiler meydana getiriyor. Herkes kendi bildiği yolda yürüyor. Çalışıyor, yaptığı işi seviyor, kendisi için iyi bir iş yapıyor ya da yaptığını sanıyor; kimi ise başka bir yolda gidiyor. O da çalışıyor; o da iyi bir iş yapıyor ya da yaptığını sanıyor; yalnız ötekinin tuttuğu yolu beğenmiyor. Ama onlar aynı topraklar üstünde, aynı göğün altında yaşıyorlar. Olabilir ki ikisinin yaptığı iş de iyi bir iştir, faydalıdır. Bırakalım, ayrı ayrı yollarda gitsinler. Onları bir tek yolda yürütmeye bir mecburiyet var mı?"

"-Senin düşüncelerin çürük! Çürük ve zararlı. Komünizm çerçevesi içinde senin bu düşüncelerin üzerine tartışmaya yer yok. Senin bu düşüncelerin ondokozuncu yüzyılın burjuva milliyetçilerine ve günümüzün zararlı ve tehlikeli Batı felsefesine ait düşüncelerdir. Büyük Bolşevik ihtilâli senin bu düşüncelerini yerin dibine gömdü. Senin karşında duran insan iyi bir insan mı kötü bir insan mı, bunun önemi yok. Senin karşında duran insan, her şeyden önce, komünizm kurucusu olmalıdır. O, bir komünizm kurucusu ise, ne kadar kötü bir kişi olursa olsun, onun gücünden yararlanacaksın. Senin karşında duran kişi bir komünizm kurucusu değilse, onu yok edeceksin. Hemen, yok edeceksin. Öldüreceksin!"

"- Nasıl?"

"- Hemen. Hiçbir dakika kaybetmeden öldürmelisin ve öldüreceksin. Hayatta kalırsa, komünizm kurumu içinde hayatta kalırsa, yaşarsa, bil ki yakın veya uzak gelecekte, muhakkak bir komünizm düşmanı olacaktır o. Bu yüzden komünizm kurucusu olmayan bir kişiyi öldürmek komünizmin zaferini yakınlaştırmak demektir."

"- Peki. Halkın coğrafî durumu, din, gelenekler komünizmin kuruluşunda belli bir dereceye kadar müsbet bir rol oynayamaz mı?"

"- Hayır hayır hayır! Senin yüreğin içinde kapitalist, burjuva ve milliyetçi duygular yuva örmüşler. Sen, kendi kendinden kaçamadığın gibi, komünizm kurucularının gözlerinden de kaçamayacaksın. Biz seni görüyoruz!"

"- Teslim olursam? Halkım ile, sizinle birlikte ben de yurdumda komünizmi kurarsam?"

"- Biz, komünistler, teslim olmadığımız gibi, bize teslim olanları da kendi saflarımıza almıyoruz. Halkına gelince... Önce komünizmi kursun. Zaten istese de istemese de kuracak. Kurduracağız."

Selim'in alnında ter damlaları birikiyor, elleri titriyordu. Şimdiye kadar hayatın insanlara yaşamak için, sevmek için, çalışmak için, Tanrı tarafından verildiğini sanıyordu. Ama öyle olmadığını anlıyordu şimdi. Ömründe ilk defa olarak bu hayat için savaşmanın gerektiğini anlıyordu.

Evet, yaşamak için savaşacaktı; savaşıp duracaktı. Ta ki komünizm kurulana kadar... Sonra? Sonra sakin bir yere çekilir, başını yumuşak bir yastığa yaslar, uyurdu. O zaman oğlu Alim'in hayatı Selim'inkine benzemezdi elbet.

Selim'in göğsü kıvançla kabarıyor. Gözleri gene ışıl ışıl. İçinden bir ses: "Savaş Selim!" "İyi bir hayat için, savaş" diyordu.

Selim karar veriyor: Yarın işe başlayacak.

Önce köy halkını bir araya toplayarak onlara ilçe komitesi kararlarını anlatacak. Sonra köyde Komsomol[12] ve gençlik kurumlarını canlandıracak; akşamları sık sık mitingler yapacak; komünizm kuruluşuna engel olmak isteyen kişileri...

Kafasında ve kalbinde hoş bir boşluk var Selim'in. Düşünmüyor. Gözleri kendiliğinden kapanıyor. Gözleri kendiliğinden kapanıyor. Uyuyor galiba. Gözleri önünde güneşli bahçeler, yeşil çayırlar, kadife yamaçlar, güneş ışınla-

12 Komsomol: Genç komünist.

rında yıkanan dağların dorukları, kocaman basamaklar gibi denize inen üzüm bağları, tütün tarlaları... Her yer sessiz, her yer sakin, hayat hoş... Akşam oluyor. Bir köylü, keçisinin ipini tutmuş, evine dönüyor. Ötede bir evin bacası tütüyor. Daha ötelerde evlerin arasından gökyüzüne uzanmış minarede müezzin ezan okuyor. Bir ihtiyar, elinde tesbihi, ağır adımlarıyla camiye doğru gidiyor. Bir anne... Bir yavru... Bir gelin... Bir baba... Bütün bu "bir"ler bir yere gelmiş, hayatı sarmaş-dolaş öylesine güzel örmüşler ki!

Gökyüzü birdenbire kararıyor, ağırlaşıyor, alçalıyor ve köyün üzerine abanıyor. Yerler donuk. Yer ve gök birbirine bağlanıyor sanki ve birdenbire fırtına kopuyor. Acı rüzgârlar köyün dar sokaklarında uluyor. Köyün ortasında, kooperatifin damı üstünde bir adam, ellerini boru yaparak bağırıyor:

"- Aaaaa, cemaaaaa! Şehirden bir adam geldiiii!. Toplantı olacak! Şehirden komünizma adamı geldiiii!.."

Adamın madeni sesi köy evlerinin teneke damları üstünde çınlıyor. Sokaklarda insanlar. Ak sakallı, kürklü, elleri değnekli ihtiyarlar; şallarına bürünmüş anneler, gençler, yavrular, yavaş yavaş köy meydanında birikiyorlar. Meydanın kenarında, kızıl örtüyle örtülü bir masa, masanın başında bir genç; Selim'e benzeyen bir genç konuşuyor. Kalabalık genci dinliyor. Yoksa dinlemiyor mu? Dinliyor mu dinlemiyor mu; belli olmuyor. Fakat hepsi gence bakıyorlar. Onlar sessiz; fakat onların sessizliğinde öylesine korkunç bir güç var ki! Sessizlik öylesine gergin ki! Sanki bu sessizlik ansızın patlayacak, insanlar kaynaşacaklar; ellerde baltalar, tırpanlar, korkunç çığlıklar masanın gerisinde konuşan Selim'e benzeyen o gencin üzerine yürüyecekler.

Selim birden ayağa fırladı, gördükleri bir rüya idi galiba.

5

O gece yatağa yüreğinde keskin bir acıyla yattı ve sabahleyin yüreği içinde keskin bir acıyla uyandı.

Dışarıda hafif bir karanlık vardı. Gökyüzü henüz ağarmak üzereydi. Göğün yıldızları, gecenin bittiğine üzülüyorlarmış gibi, daha billûr bir ışıltıyla parlayıp sönüyorlardı. Toprak, geceden kalma rutubetle kokuyordu. Ağaçlar, otlar ve ekinler güneşi bekliyorlardı. Ama güneşin doğmasına hayli vakit vardı.

Selim giyinip çıktı. Sırtlarını tavla duvarlarına dayamış, sigara içen köylülerin yanından selâm vermeden geçti, on-onbeş adım uzaklaşınca durdu. Dönüp köylülere bağırmak, bir şeyler söylemek istedi. Döndü. Fakat artık köylüler yoktu görünürde.

Tam bir saat sonra ekin tarlaları içindeydi Selim. Çukurca uyanmıştı. Uzakta kamyon gırıltıları, at kişnemeleri duyuluyordu. Az sonra güneş de doğmuş, ılık ışınlarıyla toprağın ve ekinlerin rutubetini emiyordu.

Selim, tarlalarda hayli dolaştı; sonra geri, köye döndü. Bahçelere yaklaşırken, üç yüz adım kadar ötede, dizlerine çökmüş dinlenen develere benzeyen, sarı tepelerin gerisinden iki atlı çıktı, tepelerin üstünde durdular.

Binicilerin biri atın sırtından atladı, bir eli atın sağrısında, öteki eli iki bacağı arasında, güneş ışınlarında parlayan bir sicim sallarmışçasına, ekinlerin üzerine işedi.

Sonra tekrar atına bindi ve şimdi ikisinin de gözleri Selim'de, atlarını dört nala sürdüler ve Selim'e yaklaşarak üç-dört adım kadar uzağında durdular.

Selim, sigarasını sararken, binicilere çatık kaşları altından baktı ve selâm vermeden:

- Nerelisiniz? Çukurcalı mı? diye sordu.

Atlılar başlarını salladılar; biri az öne çıkarak:

- Yok, diye cevap verdi.
- Yaa?
- Küçükyanköylü, dedi adam.
- Küçükyanköy nerede?
- Büyükyanköy'ün yanında dedi adam ve bıyığını burdu.

Selim sustu ve hâlâ çatık kaşları altından, atlılara uzun uzun baktıktan sonra, kısık sesiyle sordu:

- Alay mı ediyorsunuz benimle?
- Hayır beyim, alay etmiyoruz, dedi adam. Küçükyanköy Büyükyanköy'ün yanındadır. İki Yanköy var; biri küçük, öteki büyük. Herkes bilir bunun böyle olduğunu.
- Büyük yoksa küçük Yanköylü, fark etmez; ama pis insanlarsınız!
- Neden beyim?
- Atlarınızı tarlalarda koşturuyorsunuz. Reisiniz kim?
- Boktanov!
- Adamakıllı cevap ver ha!
- Öyle beyim, adamakıllı! Reisimizin adı Boktanov!
- Gidip göreceğim reisinizi. Yalan söylüyorsan göreceğin olacak, çobanım!
- Öyle beyim! Biz, Yanköylüler, o ırktanız. İyisi mi sokma burnunu Yanköy'e, kokar beyim!

Ellerindeki örme kamçılarını atların sağrılarına şaklatıp hayvanları sürdüler. Nallardan koparak yüzüne doğru uçan nemli toprak keseklerinden korunmak için elleriyle yüzünü örttü Selim ve onlara yetişmek istermişçesine, sekiz-on adım koştu. Sonra durdu. Ellerini yüzünden aldığı zaman atlılar görünürde yoktular.

Gökyüzü yüksek, açık ve maviydi.

Ufuklar üzerindeki güneş yeryüzünü henüz ısıtmaya başlamıştı. Ağaçların güneşten yana yaprakları üstünde çiğ suları, beyaz elmaslar gibi, ışıl ışıldı. Güneşli bir gün olacağa benziyordu.

Köye girince Selim'in rastladığı ilk kişi Bilâl oldu. Bilâl, tavlalara varan yolun kenarında durmuş, uzaktan Selim'e bakıyordu. Yanından geçerken Selim durmadı, başını da Bilâl'dan yana çevirmedi. Ancak on adım kadar uzaklaşınca durdu ve Bilâl'dan yana döndü:

- Yol boyunca iki atlı geçti demincek; gördün mü?

- Gördüm, dedi Bilâl.

- Kimmişler? Tanıyor musun?

- Küçükyanköylü Gümüş Çoban ile oğlu.

- Ne işleri var onların Çukurca'da?

Bilâl omuzlarını kaldırdı.

- Bilir miyim? Akmescit'e gidiyorlardı herhalde. Benim Şevket'e de geliyorlar arasıra. Oğlu benimkinin ahbabıymış...

Selim fazla ses çıkarmadı.

Yürüdü. Arkadan gelen Bilâl koşarak Selim'e yetişti ve Selim'in yanında yürüdü.

Selim'in gözleri ateşli, yüzü sertti. Bilâl onun yüzündeki öfkenin sebebini bilmiyordu ve gözleri içindeki ateşi söndürmek için, konuştu:

- Yanköylüler pek kötü sayılmazlar bu civarda... Gümüş de, yoluna girmeyen kimseye, haksızlık yapmaz. Ama yoluna girene karşı dili zehirli olur, çoğu zaman... Isırmasını da bilir. Hem yalnız diliyle değil.

Bu sözüyle, Selim'in yüzünü yumuşatacak yerde, daha da sertleştirdi Bilâl.

Tavlalara varana kadar ne Bilâl konuştu, ne de Selim.

Tavlanın önünde tıraşsız, sabah olduğu halde yorgun, uykulu köylüler duruyordu. Birkaç köylü tavladan atları çıkarıp arabalara koşuyordu.

Selim, az ötede Hasan Berber'le konuşan Bilâl'a baktı:

- Nerden başlayacaksınız? diye sordu Selim.

Bilâl'ın yerine Hasan cevap verdi:

- Bizim küme, Salgır yönünden başlayacak bugün. Bilâl Ağamın grubu Arıklar'dan.

- Kadınlar?
- Kadınların bir kısmı bahçelere gidiyor.
- Harmana gitsinler!
- Elmalar çürüyor bahçelerde...
- Harmana gitsinler dedim.

Hasan sustu.

Bilâl bir şeyler söylemek istiyordu ki, öne çıktı, ama Selim dinlemedi; arabaların arasından geçip kooperatife doğru yürüdü.

6

Kooperatife çıkan yolun sonu, bir şişe boğazı gibi, dardı. Yolu tıkamış köylüler Selim'i görünce duvar diplerine çekilerek Selim'e yolu açtılar ve Selim uzun adımlarıyla köylülerin yanından geçip meydana girdi.

Solda, çardaklı kolhoz aşhanesinin kırık camlı penceresinden çıkan sac sobanın borusu tütüyordu; daha solda, kooperatifin kapısı önünde kadınlar ve çocuklar bekliyorlardı. Kadınlar, ellerinde sepetleri, kooperatifin kapısına, daha doğrusu kooperatifin kapısına asılı kocaman demir kilide bakıyorlardı. Kolhoz aşhanesinin duvarı dibinde, küme halinde, sekiz-on köylü duruyor, yüzleri solgun, hayata küskün, umutsuzca fakat sabırla ve ısrarla, birini bekliyorlardı.

Selim meydanın orta yerinde durdu. Önce kooperatifin kapısı önünde bekleşen kadınlara baktı, sonra bakışlarını aşhanenin duvarı dibinde duran adamlara götürdü. Şimdi onlar da Selim'e bakıyorlardı. Selim acı bir tavırla gözlerini yere indirdi, sonra başını kaldırıp gene köylülere baktı.

Ve işte, tam o sırada aşhanenin kapısı açıldı ve eşikte orta boylu, şişmanca, ensesine düşen uzun ve kapkara saçları özenerek arkaya taralı, bir kadının yüzü kadar ak

ve nazik yüzlü, kara kirpikleri uzun ve bir dananın gözleri kadar iri gözlü fakat bakışları hoşgörülü, temiz ceketli, temiz çizmeli bir adam durdu. Meydandakiler hep birden adama baktılar. O ise kimseye bakmadan eşikten atladı, meydanın orta yerinde duran Selim'e şöyle bir göz attı, iki parmağını kaldırıp Selim'e soğuk, âdeta saygısız bir selam verdi, sonra, dudaklarının ucunda tatsız bir gülümseme ile Selim'e doğru yürüdü.

Selim de adama bakıyordu şimdi.

Adam, daha uzaktan, elini kaldırdı, Selim'e uzattı:

- Merhaba! Salavat Morcan'ım ben. Tanışmadık henüz... Çukurca'ya dün geldin, öyle mi?

Selim, karşısında durmuş, kooperatif ve kolhoz aşhanesini yöneten Salavat Morcan'ın kendisine "sen" diye hitap ettiğine emin olmak istermişçesine, ciddî bir tavırla:

- Oooo! Siz Salavat Morcan'sınız demek! dedi.

"Siz" ve "nız"a iyice basarak söyledi.

Salavat Morcan'ın dudakları ucunda asılı gülümseme bütün yüzüne dağıldı:

- Benim. Sen İcra Komitesi'nden geliyorsun, öyle mi? Ben de arada bir uğruyorum Komite'ye. Bazen iş çıkıyor da. Biliyorsun ya, iş...

Elini kaldırdı, dolgun gerdanına götürdü:

- ... Biz, parti adamları için, buradan aşağıya inmiyor, dostum!

Sonra yüzü, gözleri daha koyu bir gülümseme içinde başını aşhaneden tarafa çevirdi:

- İstiyorsan gel, içeriye girelim. Bir şeyler bulunur senin için. Ben olmadığımda da girebilirsin. İçeridekilere benim adımı söyle.

Selim kımıldamadı. Yüzü değişmemişti. Yalnız kaşları biraz çatılmıştı.

Morcan'ın yüzüne bakarken her zamanki sesiyle sordu:

- Onlar ne yapıyorlar orada?
- Şu duvar dibindekiler mi?
- Evet, dedi Selim.
- Hiçbir şey yapmıyorlar. Yemeği bekliyorlar.
- Şimdiden mi?
- Sersem köylüler. Aşhanenin kapısı onbirden önce açılmaz. Köyde kolhoz kurulalı nerdeyse yedi yılı geçiyor, hâlâ öğrenemediler. Anlamıyorlar sözden.

Salavat Morcan kooperatifin kapısında bekleşen kadınlara şöyle bir baktı, sözüne devam etti:

- Onlar da öyle. Dün kendilerine belki on kere söyledim, unu önümüzdeki salı günü vereceğim, diye! Sen söyle oğlum, söyle, canın çıkana kadar söyle; onlarsa ne sözden anlıyorlar, ne yazıdan.
- Niçin Salı günü veriyorsun unu?
- Çünkü bugün verirsem salıya kadar yer, bitirirler.

Elini kaldırdı Morcan, her parmağının ucunu tutarak saydı:

- Un, Salı günü; mısır, perşembe günü. Patates, cumartesi...
- Ne kadar un veriyorsun?
- Kişi başına ikiyüz gram. Üç yüz gramdı, ama iki yüze indirdim. Biriktirmek gerek. Ne ya? Onlar bahçelerde meyve yemiyorlar mı? Oho, ho! Sen öyle san! Yanköy'ün kooperatifi de benim yaptığımın aynını yapıyor.
- Ne kadar un biriktirebildiniz? Yani şimdi ambarda ne kadar un var?
- İki yüz yetmiş çuval un. Yüz elli çuval geçen yıldan kalma mısır, buğday. On altı çuval mercimek. Hele hele oruç zamanı gelsin! İki yüz gramdan yüze indireceğim. Bilir misin, bunlar hâlâ oruç tutarlar oğlum, oruç! Tatar bunlar! Komünizm dediğin şey öyle kolay kolay girmez bunların kafalarına!

Selim fazla dinlemedi Morcan'ın sözlerini; kooperatife

doğru yürüdü. Salavat Morcan kısa adımlarıyla Selim'in yanında, onun koluna takılmış gibi, yürüyordu. Kooperatife yaklaşırlarken kadınlar arasında bir kımıldanma başladı. Ellerdeki sepetler, yağ tenekeleri, sahanlar birbirlerine çarptı, tıkırdadı. Salavat'la Selim aralarından geçerlerken kadınlar birbirlerine bakışıp fısıldaştılar. Sonra kapı gıcırdayarak açıldı ve Salavat Morcan önde, Selim arkada, ikisi kooperatife girdiler.

İçerisi karanlıktı. Morcan pancurları açtı ve günün gözleri kamaştırıcı ışığı dükkâna sızdı. Salavat konuştu:

- Sen kıyı halkındansın galiba. Yaltalı mı? Bizim yerliler gibi konuşmuyorsun. Ben, doğrusu, bizim kolhoza Rus tayin edileceğini sanmıştım.

Selim, Salavat Morcan'ın konuştuklarını duymuyor gibi, arka tarafta düzensizce birbiri üstüne yığılı un çuvallarına bakıyordu. Salavat, Selim'in yanında duruyordu. Ceketinin iç cebinden mendilini çıkardı Morcan; mendile burnunu boşalttı ve mendili özenerek katladıktan sonra ceketinin iç cebine koydu, güldü:

- Epeyce mal var, ha! Dikkatli ol, Reis... Benimle iyi geçinmeye bak. Köyde kolhoz işini becerecek misin, becereremeyecek misin, bilmiyorum... Burası Çukurca oğlum!.. Yalta veya Akmescit değil. Dışarıdaki şu kadınları gördün ya, onlarla komünizm kuracağız. Zor bir iş ha? Zor zor... Onlara nasıl konuşmak gerektiğini sen bilmiyorsundur. Bilir misin? Biri ölürse, evlerinde gizli gizli bir şey... Bir adı var ama... Aha! Mevlidi şeref mi, şerif mi ne... öyle bir şey okurlar. Bir de sünnetçi vardı, Çukurca'da. Ama şimdi yok. Geri döneceğini de sanmam hiç. Kara Mustafa adında biri de...

Salavat Morcan'a lâfının sonunu bitirmeye vakit kalmadan Selim birden döndü ve Salavat Morcan'a bakmadan, kapıya doğru yürüdü.

Selim arkadan kapıyı kapatırken, Salavat Morcan'ın

yüzü gülümsemeler içindeydi. Ancak yüzündeki o gülümsemeler silinmeden gene kapı açıldı ve eşikte Selim durdu.

- Ooo, Reis! Geri döndün ha! Gel, içeriye gir bakayım. Bir şey mi istiyorsun?

- Evet, isterim! dedi Selim.

Sonra kapıyı kapattı ve Salavat Morcan'a doğru yavaş yavaş yürüdü.

- Ne var, söyle bakalım?

Selim'in sesinde kalbinin kırıklığı belli oluyordu. Sesini boğazından güçlükle çıkarabiliyordu:

- Kadınlara... Dışarıdaki kadınlara un ver. Bugün... Şimdi...

- Haa? Ne dedin?

- Kadınlara.. Hepsine un ver. Beşer kilo! Kim gelirse ver, reddetme!

- Hey ne yapıyorsun?

- Beşer kilo!

Salavat Morcan elini salladı, sırtını Selim'den yana çevirdi.

- Git işine, oğlum! Kolhozu idare etmeye, halkı işletmeye geldin; bana emir vermeye değil! Ben emri senden değil, RAY, PİŞ, PROM'dan alıyorum. İşine git, yallah!

Selim'in yüzü kıpkırmızı kesildi. Kalın parmaklarını avucunun içine toplarken yüzünün rengi morarıyordu. Az daha Morcan'a yaklaştı ve dişleri arasından:

- Sa-la-vat Mor-can!..

Ve lâfını bitirmeden bir eliyle Morcan'ın arkadan pantalonundan, öteki eliyle ceketinin yakasından tuttuğu gibi kendisini kapıya doğru sürdü. Morcan kendisine ne olduğunu anlamaya vakit kalmadan, gözlerine kapkara bir perde çöktü ve kapı müthiş bir gürültüyle açıldı.

Kooperatifin önünde yüzükoyun uzanmış, Morcan yatıyordu. Selim onun üzerinde duruyor, içinden şimşekler

çakan gözleriyle ayakları dibinde yatan Morcan'a bakıyordu. Ötede, meydanın kenarındaki yolda, arabayı çeken iki öküz durdu. Tavlaların yanındaki dar yoldan iki üç... dört köylü çıktı; köylüler kooperatifin önünde yüzükoyun yatan Morcan'a doğru yürüdüler, ama kooperatifte olup biteni hemen anlamış olacaklardı ki, durdular. Selim'e baktılar, Morcan'a baktılar, sonra yavaş yavaş geri çekilip duvar dibinde beklediler. Meydana öylesine derin bir sessizlik çökmüştü ki az ötede öküzlerin yere düşürdükleri taze gübrelerin kısık şlap şlap sesleri duyuluyordu.

Morcan, hâlâ yüz üstü uzanmış yatıyor ve kımıldanmıyordu; Selim ise, gözlerinde hâlâ ışıltılar, onun üzerine dikilmiş duruyordu. Neden sonra Morcan'ın parmakları toplandı, açıldı, yerleri tuta tuta diz üstü kalktı ve kendisine ne olduğunun hâlâ farkında değilmiş gibi, başını kaldırdı, önce Selim'e, sonra çevresine baktı. Alnındaki dağınık saçları arasından burnuna, dudaklarına, sakalına süzülen kanlar ince ince çizgiler çizmişlerdi.

Selim bir süre Morcan'ın kanlı yüzüne baktı, sonra başını kooperatiften yana çevirdi, korkmuş ve ürkmüş kadınları süzdü; sonra gene de yumrukları sıkılı ve eğelenen demirin çıkardığı sese benzer bir sesle:

- Ge-ber-tirim! dedi.

Yürüdü. Üç-beş adım uzaklaşınca hemen geri döndü. Yüzündeki öfke azıcık eksilmiş gibiydi, ama gözleri ateşli, Morcan'ın yakasını tuttu:

- Beş kilo un!.. Kim gelirse ver! dedi ve Morcan'ın yakasını bıraktı, Köy Sovyet'i binasına doğru uzun adımlarıyla yürüdü, gitti.

Çocuklar, Selim'in meydandan çıkıp gitmesini bekliyorlardı. Selim gözden kaybolur olmaz, birkaçı tavlalara doğru koşarak bağırdılar:

- Yeni reis kapıyı açtıııı!..

- Yeni reis Morcan'ın kafasıyla kapıyı açtıııı!..

Tavlaların yanındaki dar sokaktan köylüler çıkıyor, küme küme, tek tek yağmurdan sonra yerin dibinden çıkan mantarlar gibi, meydanın çevresinde durup kooperatifin ağır kapısına bakıyorlardı. Kooperatifin içinde olup bitenler, kooperatifin kapısının nasıl bir ustalıkla açıldığı haberi bir yıldırım çabukluğuyla köye yayıldı. Kimi bıyık altından gülüyor, kimi ensesini kaşıyor, kimi bıyığını buruyor; bazıları gülen gözleriyle reisi arıyorlar, bazıları da kafayla, yumrukla kapıyı açmayı bizzat kendileri denemek istiyorlarmış gibi, yumruklarını sıkıyorlardı, göğüslerini kabartıyorlardı. Heeey, demek ki bu dünyada haksızlığı görüp baba yumruğuyla ortaya atılan insanlar henüz tükenmemiştiler, haa!

Salavat Morcan şimdi ayaktaydı.

Meydanın kenarında duran köylüler, Morcan'a doğru yürüdüler. Morcan ise dükkâna girdi. Yürüyüşünden, başını tutuşundan Morcan'ın eski Morcan olmadığı anlaşılıyordu. Kafasıyla birlikte gururunun da ezilmiş olduğunu kendisi de biliyordu galiba... Dükkâna girdi, ama kapıyı kapatmadı. Dükkâna doğru ilerleyen köylüler durdular, birbirlerine baktılar.

Ama az sonra eşikte Morcan boy gösterdi.

Bir süre köylülere baktı; sonra eliyle kadınları içeriye çağırdı. Kadınların hepsi birden dükkâna doldular. O anda hayli uzakta duran köylülerin arasından hafif bir fısıltı geçti. Biri konuşuyordu:

- Un!... Uuuuuuun! Morcan un veriyoooor! Uuuuun! Beş kilo uuuun!

Meydandaki köylülerin arasından birkaçı hemen evlerine koştular. Başkaları da onları izledi. Arka sokaklardan sesler, bağrışmalar geliyor, yollarda atlar tedirgin oluyorlar, kulaklarını kısıp ayak değiştiriyorlardı.

On, on beş dakika sonra kooperatifin önündeki meydan kadın ve çocukla doluydu. Un haberi, yeni reisin Sa-

lavat Morcan'ın kafasıyla kooperatifin kapısını açışı haberi kenar evlere, bahçelere, tarlalara durdurulmaz bir tezlikle, bir yangın gibi yayılıyordu.

7

Selim gününü iş başında geçirmeye karar verdi o sabah ve tarlalara yöneldi. Meydandan geçerken durdu. Kooperatifin yapısında uzun bir kuyruk vardı. Kuyrukta kadınlar, çocuklar... Selim kooperatife yaklaşırken kadınlar başörtülerini yüzlerine çekiyor, ılık ve tatlı bir gülümsemeyle gülüyorlardı. Selim sessizce kooperatifin yüksek penceresine yaklaştı, içeriye baktı. Morcan, ceketini sırtından çıkarmış, beyaz gömleğinin kolları dirseklerine doğru sıvalı, saçları, kaşları hatta kirpikleri bembeyaz; yüzü un, ter, toz, kir ve kan içinde, terazide un tartıyordu.

Selim kooperatifin penceresinden sert ve soğuk bir yüzle ayrıldı. Fakat meydandan çıkarken:

"- Kim bilir, belki kötü bir kişi değil" diye düşündü ve bu düşüncesiyle yüzü azıcık yumuşar gibi oldu.

Tavlaya girdi, ata atladı. On, on beş dakika sonra köyün dışında bulunuyordu. Köylüler, denize akan ırmaklar gibi, tarlalara akıyorlardı. Sessiz, başları göğüslerine düşük, ağır ağır ilerliyorlardı; ama gene de onların yürüyüşlerinde, başlarını tutuşlarında bir güç beliriyordu.

Selim, yolun kıyısında, atının sırtına oturmuş, onlara bakarken bu gücü görür gibi oluyordu. Evet, öyle sessiz-sakin bir ömür sürerlerken bile onlar kendilerinde bir güç saklıyorlardı. Kimse görmüyordu bu gücü, kimse bilmiyordu. Bilmedikleri için ömürleri renksiz ve neşesiz geçiyordu. Belki onları sessizliğe, fısıltıları dualara, dumanla örülü ışıksız, yarım karanlık kahvelere, köşe başlarında boş sohbetlere sürükleyen de bu gizli güç idi.

Selim Çukurcalılar'a uzun uzun baktı, sonra atını dört nala sürdü. Berber Hasan'ın kendisini süzdüğünü uzaktan görmüştü. Hasan'a yaklaşınca atını durdurdu:

- Bilâl nerede? diye sordu.

- Az arkadan geliyor, dedi Hasan.

Atını sola çevirdi Selim. Yoldan yamaçlara taşmış köylülerin arasından geçti. Reis Bilâl, Selim'in kendisini aradığını biliyormuş gibi, Selim'in arkasından seslendi:

- Buradayım Reis!

Kalabalıktan çıktı Bilâl, Selim'e doğru yürüdü. Yürürken konuştu:

- Salgır'dan başlayacağız. Öğlene doğru kadınlar da gelecekler, sapları bağlasınlar!

Selim atın dizginlerini çekti.

- İyi! Arıklar'a varmanız için kaç gün gerek?

- Ooo, bilmem, kuzum!

Selim'in altındaki at ayak değiştiriyor, ileriye atılmak istiyordu; Selim dizginleri sımsıkı tutuyordu:

- İki hafta yeter mi?

- Neeee? Yooo, kuzum yo! Gelin mi süslüyorsun? Tarla bu!

Bilâl başını gökyüzüne kaldırdı. Güneyde parça parça, hafif, hareketsiz bulutlar vardı. Bilâl bulutlara baktı.

- Tanrıdan kuzum! Hava böyle devam ederse üç hafta sonra Arıklar'a dayanırız. Ama ötede Bektaşiler'in tarlaları var. Oralar çoğu tepelik... Bazı tepelerin sırtını elde orakla geçmek gerekecek. Hem dikenli! Bana kalırsa...

Selim, Bilâl'in sözünü kesti:

- İyi! Salgır'dan başlayın! Ben Akmescit'e gidiyorum. Akşamdan önce dönerim!

- Olur, kuzum, olur! Olur, Reis! Bana emanet et her şeyi!.. Sen git, kuzum!

Köylüler geçip gitmişlerdi. Selim'in bindiği atın ayakları altındaki yol dümdüz, Çukurca'ya kadar uzanıyordu. Selim atın boynuna eğildi, hayvanı dolu dizgin sürdü.

Köye girdiği zaman güneş üç sırık uzunluğunda gökyüzüne yükselmiş bulunuyordu artık ve sıcak ışınlarıyla toprağı ısıtıyordu. Köy sessizdi, köyde kalmış kadınlara ve ihtiyarlara, öğlenin sıcak olacağını bildirirmişçesine, bir evin önündeki yıkık duvar üstünde horoz ötüyordu. Yolda, atların ve ineklerin bıraktıkları gübreler arasında gıt gıt sesleriyle tavuklar yem arıyorlardı.

Tam bir saat sonra Selim Akmesçit'deydi.

Ayaklarında çizmeleri toz-toprak içinde, şapkasının altından çıkan bir tutam saçı alnına yapışık, ellerini sallaya sallaya komitenin uzun koridorunu geçti, koridorun sonundaki parti sekreteri Sergey Vasileviç Kuzmin'in kapısı önünde durdu. Başı dik, gözleri fırtına bulutları arasından bakan güneş gibi, parlak ve ateşliydi Selim'in.

Kapıyı vurdu Selim. Açtı. İçeriye girdi.

Sekreter Kuzmin, masanın kenarına ilişmiş, kara ve kalın kumaştan dikili, çenesinin altına kadar düğmeli gömleğinin üstünden bağlı Çerkez kuşağına ilişik kısa, gümüş uçlu kayışlardan birini eline almış, avucu içine vurup oyalanıyordu. Selim'in odaya gireceğini önceden biliyormuş gibi, kımıldanmadı. Yalnız sol kaşı biraz alnına doğru yükselmişti ve kaşını önceki yerine indirmek istermişçesine, elini kaldırıp iki parmağını kaşı üstüne yerleştirdi, dudaklarını kıvırdı. Sonra:

- Selim Çilingirov, Selim Çilingirov, diye tekrarladı. Selim ses etmedi.

Fakat Selim eski Selim değildi artık. Yeni, yepyeni, belki parti sekreterinin daha önce aklının kenarından bile geçirmediği bir Selim'di. Konuşmuyordu. Ama onun sessizliğinde güçsüzlük ve korkaklık yoktu.

Sekreterin dudaklarındaki o yapmacık gülümseme birden siliniverdi. Çerkez kuşağına ilişik gümüş uçlu kayışı avucuna vura vura, masasının başına geçti, koltuğa gömüldü, masada duran kâğıtlara baktı; Selim'le değil de Se-

lim'in omuzları üstünden başka kimselerle konuşur gibi konuştu:

- Çukurca berbat... Tarla işleri, bahçe işleri, siyasî eğitim ve parti işleri yüzüstü!

Sonra sustu. Gözleri hâlâ masadaki kâğıtlardaydı. Elini kaldırdı, tek parmağıyla kulağını kaşıdı. Sekreter her şeyi söyleyip bitirmemişti henüz; Selim bunu biliyordu. Uzun süre sustuktan sonra, gene Selim'in yüzüne bakmadan, Çukurca'yı yerdi, örnek olarak başka kolhozlardan bahsetti, hektarından kaldırılmış buğday ve çavdar sayılarını Selim'in yüzüne, avuç dolusu diken savurur gibi, saydı döktü.

Sekreterin konuşması uzadıkça Selim arkasında sakladığı yumruklarını sıkıyordu, tırnaklarını avuçları içine batırıyordu. Kuzmin lâfa gene öteki kolhozlardan başlayacağı anda Selim dayanamadı:

- Yoldaş sekreter! Çukurca halkı ekini iki hafta içinde tarlalardan kaldıracaktır!

Kuzmin, şamar yemiş bir adam gibi sustu. Başını kaldırmadan, gözleri masadaki Stalin'in kara büstünde:

- Devam et, dedi.

Selim sesini alçaltarak devam etti:

- Biliyorum, henüz biçilmemiş çok yer var. İki hafta içinde işi tamamlamaya söz veriyorum. Ama...

- Ama ne?

- Yardıma ihtiyacım var.

- Nasıl bir yardıma?

- İki orak makinesi.

- Bayırlarda orak makinesi mi?

- Makineleri Bektaşiler denilen yerin bayırlarında işletmem. Gereği de yok zaten. Gaza yazık. Oranın ekinlerine ot ve diken karışmış. Ama Salgır'la Arıklar'ın arası altın gibi... Tertemiz, orak makinelerini oraya salarım, köylüleri ise Bektaşi tepelerine sürerim, ekinleri orakla biçsinler.

Kadınlar da arkadan gelir, ekinleri yabanî ot ve dikenlerden ayıklarlar; iki, üç gün sonra otlardan ve dikenlerden ayıklanmış ekinler kurur ve temiz ekinlerin üstünden orak makinesiyle geçerim. Hiçbir başağı ziyana uğratmam.

Selim sustu. Sekreter Kuzmin:

- Âlâ, dedi.

- Teşekkür.

- Üç de kamyon al. Tarlalarda ekin işleri sona erince bahçe işlerinde gerekecek kamyonlar. Kamyonlar şimdilik Çukurca'da kalsınlar, orak makinelerini ise iki hafta sonra M.T.S.'e teslim edersin. M.T.S. ile kendim konuşur, durumu anlatırım. Kolhozun kaç kamyonu var?

- Üç.

- Ne haldeler?

- İyi haldeler. Gaz kıtlığından yalnız ikisini işletebiliyoruz.

- Âlâ. İstediklerini yarın Çukurca'da bulacaksın.

8

Selim, komite binasının merdivenlerini ikişer ikişer atlayıp sokağa inerken aşağıda, yolun kıyısında duran otomobilden Panteley Petroviç çıktı, elinde tuttuğu gazeteyi kaldırarak Selim'i selâmladı:

- Tanıyamadım seni, Çilingirov! Sen misin Selim? Hayır ola! Ne var?

- Her şey yolunda Panteley Petroviç! Sekreteri görmeye geldim.

Ellerini uzattılar, birbirinin ellerini sıktılar.

- Otomobile gir, dedi Panteley Petroviç, seni Çukurca'ya kadar götüreyim. Vaktim var bugün.

- Benim yok.

- İyi ya, bir saat sonra Çukurca'dasın.
- Teşekkür ederim. At ile geldim, atla geri dönmeliyim.
- Atın nerede?
- Köyevinin avlusunda.
- Âlâ. Oraya kadar öyleyse.

Otomobile bindiler.

Güneş gökyüzünde idi. Kara meşinle kaplı otomobilin koltuğu Selim'in sırtını ısıtıyordu. Yerden ayrılmış çizmelerinin içindeki ayakları ılık bir balçığa batmış gibiydi. Yaya gitmeyi tercih ediyordu Selim, ama, aynı zamanda çabucak Köyevine ulaşacağına ve atına atlayıp öğle üstü Çukurca'ya varacağına da seviniyordu.

Ancak motor işlemeye başladığı zaman Panteley Petroviç'in yüzüne baktı Selim. Panteley Petroviç'in yüzü bardaktaki sirkenin üstünü kaplayan küf rengini almıştı. Yüzü ne katı, ne yumuşaktı. Biraz ekşiydi. Beyaza çalan kirpikleri arasından görünen mavi gözlerinde bir kırmızılık vardı. Solurken burnundan ve ağzından insanın midesini bulandıran ılık ve ekşi bir koku yayılıyordu.

Ama sarhoş değildi.

Otomobil kalktı. Panteley Petroviç, Selim'in yüzüne baktı. Selim onun bakışını belki gördü, belki görmedi; gördüyse de istifini bozmadı. Selim sokağa bakıyordu. Panteley Petroviç o kısa bakışıyla görmek ve anlamak istediğini Selim'in yüzünde görmüş ve anlamış olacaktı ki, gülümsedi. Sonra ilgisiz bir tavırla sordu:

- İşler nasıl Çukurca'da?
- Şimdilik iyi değil, dedi Selim.
- İleride iyi olacağından emin misin?
- Eminim, sanırım.

Panteley Petroviç başını arkaya attı, geniş bir kahkaha salıverdi:

- Fevkalâde bir cevap! Ha-ha-ha! Eminim, sanırım!.. Fevkalâde! Komünizm ansiklopedisinde böyle bir ifadeye

rastlamadım doğrusu! Fevkalâde! Tatar komünizminde buldun bu kelimeleri herhalde. Fevkalâde!

Selim'in ciddî yüzü biraz daha ciddîleşti.

- Halk var orada. Biraz çalışır, halkı anlarım. Halk uyuyorsa ben onu uyandırırım!.

- Evet evet! Halkı uyandırmak kolay! Uyutmak zor, ama uyandırmak kolay!

Otomobil Akyar Caddesi'ne saptı ve üç-beş dakika sonra Köyevi önünde durdu. Bir an ikisinin bakışları birbirleriyle buluştu. Panteley Petroviç'in bakışları biraz acı ve biraz de nefretle gölgeliydi; ama Selim, Panteley Petroviç'in acısını görmüyordu.

Derken Rus'un yüzünden, ihtiyar dudaklarından hafif bir gülümseme geçti. Selim'e bir şey söylemek istiyor, ama ağzında kuru bir bakla varmış gibi, söylemek istediğini çıkaramıyordu bir türlü. Bu tereddüt uzadıkça Selim tedirgin oluyordu.

- Ben gitmeliyim, Panteley Petroviç! dedi Selim.

Panteley Petroviç'in dudaklarındaki hafif gülümseme silindi.

- Git, dedi. Git de Çukurca'nda komünizmini kur!

Sustu. Az sustuktan sonra tavrını değiştirerek konuştu:

- Bahtlı bir gençsin sen, doğrusu Selim! Sağlam, genç, belki Çukurca'da komünizm de kurarsın.

- Ben değilim, kuracak olan, halk.

- Halk mı? Halk nedir? Hiç! Halk bir hiçtir, Selim!

- Halkta güç.

- Komünizm ideolojisini halka götürenlerdedir güç. Sizde, halk ise bir sürü!.. Ahmak, kör, yaban bir sürü!

- Komünizm gücünü halktan almıştır. Halksız komünizm gökte parlayan bir yıldız gibi...

- Bravo. Güzel söyledin! dedi Panteley Petroviç ve gözlerini Selim'in yüzüne dikti.

- Ben halk değil miyim?

- Hayır. Siz bir tek kişisiniz. Halkın gücü ayrı ayrı kişilerle ölçülmez.

- Evet, doğru. Haklısın. Her komünist gibi sen de güce inanıyorsun. Fakat başını kaldır da şu kaldırımlar boyunca gelip geçen insanlara bak, Köyevi'ne girip çıkan kişilere bak! Onlar bana benziyorlar mı? Ben onlara benziyor muyum? Bak düşün!

Selim, bir şeyden korkarmışçasına, başını sağa ve sola çevirdi, kaldırımdaki insanlara ürkek gözlerle baktı.

- Ne demek istiyorsunuz?

- Demek istediğim şu: Ben de halktanım. Halk komünizmin ne olduğunu bilmediği gibi, ben de bir vakitler bilmiyordum. Ama öğrettiler bana. Soyundurdular beni, sırtıma, etlerimin üstüne kırbaçla komünizm ideolojisini yazdılar. Öğrendim. Hem de nasıl! Şimdi ben de senin gibi, belki senden çok bir komünistim!

Bir süre sustu. Başını Selim'e çevirdi, kırmızılara bürünmüş mavi gözlerini Selim'in yüzüne dikerek sordu:

- Halkına komünizm kurdurmak istiyor musun?

Sorusuna Selim'in cevabını beklemedi; yumruğunu sıktı ve Selim'in dizi üstüne koydu:

- Yumruk göster ona! Sadece göster değil, kullan o yumruğu! Yumruğun içinde komünizmi tutuyorsun, başka bir şey mi, bunun hiç de önemi yok! Halk nedir ha? Halk bir sürü!.. Evet, halk bir sürüdür! Sevişen, ağlaşan, doğan, arada bir ölen, yeniden doğan ve çoğalan bir sürü!.. Onlara sen bir ideoloji ver... Buna sen komünizm mi diyorsun, kataklizm mi diyorsun, önemi yok! İstersen krokodilizm de! Hele halkın en ağır, en müşkül bir hayat yaşadığı sırada ortaya çık, o ideolojini o sırada ortaya at! Nedir senin o ideolojin? Komünizm mi, başka bir şey mi?

Fark etmez! Nasıl bir ad takarsan tak; de ki, benim bu komünizmim veya kataklizmim sayesinde siz kurtulacaksınız! Bu komünizm veya kataklizm sizi zulüm ve istismardan kurtaracaktır. Bu ideoloji sayesinde siz refaha ve mutluluğa ulaşacaksınız. Ve halka söylediğin bu yalana halkı inandırmak için arkanda güçlü ve katı yumruğunu sakla! Çünkü o yumruk sana lâzım olacak. Çünkü halkın arasında senin yalanına inanmayanlar, senin yalanını hisseden veya bilen kişiler, belki gruplar, bulunacak. Onlar sana karşı gizli veya açık cephe alacaklar, ama almasalar da sen onları yok etmelisin ve edeceksin. Sende güç olmadıkça halk senin ideoloji dediğin yalana inanmaz. Bir ideoloji zorla, güçle galip gelir. Rus halkı komünizmi kabul etti. Niçin? Komünizm olduğu için değil. Komünizm Rus halkına mutluluk ve refah getirdiği, getireceği için değil. Çünkü getirmedi ve getireceği de yalnız senin okuduğun kitaplarda yazılıdır. Rus halkı komünizmde gerçek bir güç, çıplak bir güç gördüğü için kabul etti komünizmi. Rus halkı komünizmden kurtuluş beklemiyor. Zaten Rus halkının refaha, mutluluğa, mutlu bir hayata ihtiyacı yok bile! Rus halkı mutluluk ve refah nedir bilmiyor...

- Öyleyse neden?..

- Dur, dur bir dakika. Biraz rakı içer misin? Al...

- Yok yok.

- Dinle. Günün birinde İngiltere'de İngiliz parlamentosu kalkar da İngiliz halkını haktan, özgürlüğün ve refahından yoksun bırakırsa buna İngiliz halkı ne kadar apışıp kalacaksa, Rus halkı da, kendisine özgür hakları, refah ve mutluluk verildiği gün, o kadar apışıp kalacaktır. Özgürlükle ne yapacağını bilmeyecektir Rus halkı. Belki hiç de kabul etmeyecektir. Çünkü Rus halkı ona yabancıdır. Rus halkını yöneten güçtür. Sen buna ideoloji diyorsun; fakat bu ideolojinin, kırbaç, sopa, değnek ve kamçının ucuna bağlı olduğunu görmüyorsun. Bu, zaten dün ve bugün ol-

muş bir şey değildir. Tarihin her devresinde Rus halkını idare eden güç oldu, güçtür ve güç olacaktır. Kırbacın ucuna bağlı ideoloji iyi bir ideoloji mi, kötü bir ideoloji mi? Ne fark eder! Bu kırbacı ben kendi vücudumda, başkalarının vücutlarında şaklarken gördüm ve hissettim. Sesimizi çıkardık mı? Yok! Çıkarmadık. Neden? Çünkü biz dövülegelen bir milletiz. Yabancılar bizi dövmezse biz kendi kendimizi döveriz. 1920'de on iki ihtiyarın ölümüne şahit oldum. Bu on iki ihtiyarın hemen hepsi seksen, doksan yaşlarında adamlardı. Birisini iyi tanırdım. Babamın ahbabıydı. Yoksul bir köylüydü. Suçu mu? Evinde, duvarda çar Nikola'nın resmi asılıydı. Çar Nikola'yı sevdiği için değil, çarın sakalına imreniyor ve kendi sakalını da Nikolavari kestiriyordu. Biz, çocuklar ona gülüyorduk. Çünkü sakalını Nikolavari kestiriyordu ama kenefe gittiğinde pantolonunu düğmelemeyi unutur, her şeyi meydanda, halkın arasında dolaştığı anlar olurdu. Onu kralcısın diye öldürdüler; hem herkesin gözü önünde! Halk seyirci kaldı. Halkın arasından biri çıkıp, bir tek kişi ses çıkarmadı. Hiç kimse! Niçin? Çünkü güç! Güce teslim olmak, boyun eğmek, haksızlığı hak yerinde kabul etmek... İşte Rus halkı! Bizde geçer akça güçtür. Ama senin halkını benim halkıma bağlayan ve bir arada yaşatabilen bir şey var. Bilir misin nedir bu? Gene güç! Benim halkımın kuvvete, güce tapınması, teslim olması; senin halkının ise gücü sevmesidir. Halklarımızın geçmişine, tarihe bir bak hele! Senin halkın her zaman güçlü olarak yaşadı, gücü sevdi ve hâlâ seviyor. Göstermiyor bunu, belli etmiyor, ama seviyor. Senin halkın biz Rusları değil, bizim gücümüzü seviyor. Belki bilmeyerekten seviyor, ama seviyor. Senin halkın sağlam bir halktır. O, güçsüz bir halkın hakimiyeti altında yaşayamaz. Bizim de senin halkını kendi hâkimiyetimiz altında yaşatmamız için, her zaman, güçlü olmamız gerekir. Görüyorsun ki senin halkın gücü sevdiğinden, benim hal-

kım korktuğundan güce teslim oluyor. Halklarımızı bir arada yaşatmamız için komünizmi kurmalıyız. Çünkü komünizm gerçek bir güçtür Rus halkı için.

Selim, Panteley Petroviç'in son sözlerini duymadı. Soğuk ve uzak bir duyguyla vedalaştı. Fakat Panteley Petroviç'in otomobili kalkar kalkmaz, Selim'in damarlarında kaynayan bütün kanı yüzüne vurmuş gibi, suratı kıpkırmızı kesildi. Bir yıldırım tezliğiyle Köyevi'nin avlusuna girdi, atı çözdü; kafasını yerdeki otlardan ayırmak istemeyen hayvanın karnına zorlu bir tekme salladı ve sırtına atladığı gibi Çukurca'ya koyuldu.

Başı kabak gibiydi Selim'in. Salgır'ın üzerindeki köprüye kadar, kedi kafaları gibi, yuvarlak taşlarla döşeli yolda ilerlerken kafasında atın nallarından çıkan seslerden başka hiçbir şey yoktu.

Köprüyü geçince atı dolu dizgin sürdü.

Yokuşu çıktı. Solda, Salgır'ın kıyısında Çukurca'yı Akmescit'ten bir duvar gibi ayıran selvilerin arasından esen hafif rüzgâr Selim'in yüzünü okşuyor, vücuduna rahatlık getiriyordu. Çukurca garip yalnızlığıyla Selim'i kendine çağırıyordu sanki.

Selim bu sabah niçin Çukurca'dan çıkıp Akmescit'e gittiğini düşündü. Ne işi vardı onun Akmescit'de? Onun yeri Çukurca'da değil miydi?

Fakat Çukurca'ya baktıkça içi ve duyguları değişiyordu. Selim'in. Çukurca'nın neyine gerekti Selim? Çukurca onsuz rahat, sakin bir yer. Çukurcalılar onsuz yaşadılar bugüne kadar, onsuz çalıştılar topraklarında. Şimdi onsuz yaşayamazlar mı? Kimi var onun Çukurca'da? Kim göndermişti onu Çukurca'ya? Ve niçin gelmişti? Çukurcalılar istiyorlar mı onu? Gerekli mi onlara Selim?

Bunu bilmiyordu Selim.

Selim, Akmescit'te de gereksiz bir adam değil miydi? Nereye gitse hayat ona sırtını çeviriyordu. Nereye gitse hayat onun için anlamsızlaşıyordu.

Ama bindiği at, Selim'i, Selim'in bilmediği uzak bir yere götürmek istiyormuşçasına, durmadan kafasını sallıyor, ileriye atılmak istiyordu.

Nereye?

Elbette ki Çukurca'ya gene! Köy Sovyet'i binasına! Kooperatifin çevresindeki evlerde yaşayan gizli, Selim'in tanımadığı Çukurcalılar'a. İstiyorlar mı onlar Selim'i? Ne işi var Selim'in onların arasında?

Böylece düşünürken içinde bir sesin yankısını duyar gibi oldu Selim: "Sokma beyim burnunu! Biz o ırktanız... Kokar, beyim, kokar!... Sokma burnunu bizim köye!"

Yüreği içinde kabaran bir acıyla boğulur gibi oldu Selim. Başını kaldırıp Akmescit'ten yana çevirdi. Akmescit uzakta kalmıştı. Yerden gök kubbesine yükselmiş binalar dimdik duruyordu. Oradan, o taş, demir ve insanın birbiri ile birleşip göğe yükseldiği yerden, bir ses geliyor, ses Selim'in yüreği içine sokuluyordu: "Git de komünizmini kur! Senin halkın bizi değil, bizim gücümüzü seviyor. Senin halkını hakimiyetimiz altında tutmamız için güçlü olmamız gerek!.."

Selim'in içinde, Karadeniz'in en azgın anlarındaki gibi, dalgalar köpürüyordu. Yumruklarını sıkıyor Selim, gıcırdayan dişleri arasından kendi kendine: "Kimsin sen Panteley Petroviç? Kim olursan ol, gelme yanıma!.. Soluğun pis, ellerin kirli. Sokma o pis ellerini benim ruhuma! Soluma o pis soluğunla yüzüme! Ben etten, kandan, kemikten bir adamım!.. Yaklaşma bana! Kendi yolumu kendim bulurum ben!.." diyordu.

Sonra, beyninden vurulmuş bir adam gibi, atını kamçılayarak Çukurca'ya doğru yol aldı Selim.

Yüzü kuru ve sert, gözleri ışıl ışıl atından atladığı zaman Köy Sovyet'i binasının taş basamakları üstünde oturmuş, sessizce sigara içen Salavat Morcan'la karşılaştı.

Morcan'ın yüzü gülüyordu. Selim de yumuşamış gibiy-

di şimdi; fakat bunu Morcan'a belli etmeden, Sovyet binasına doğru yürüdü. Selim taş basamaklara yaklaşırken Morcan, önce dizlerini sonra basamakları tutup, ayağa kalktı. Bir süre bakıştılar. Morcan'ın dudaklarında biraz acı, biraz garip ama candan bir gülümseme belirdi ve Sovyet'in kapısını açarak, Selim'e yol gösterdi:

- Buyur, yoldaş Reis! Benim kafam katı. Katı ama öyle her kapıyı benim kafamla açarsan, kafamın uzun bir zaman dayanayacağını sanmıyorum.

Şimdi ikisinin de gözleri içinde bağışlayıcı bakışlar vardı.

Selim içeriye girdi, Morcan peşinden yürüdü.

Yarım saat sonra dışarıdaydılar. Selim ekin tarlalarına gitmek için atının sırtına atlarken basamaklar üstünde duran Morcan, Selim'den yana seslendi:

- Elli çuval un eksildi kooperatifte! Yerine başka elli çuval un koyarsak iyi olmaz mı, Reis?

- Bu iş sana ait, Morcan! Çok iyi olur. Hem sen yaparsın da! Akmescit'de seni tanıyan parti adamları var; onlarla konuş bir!

- Ya siz?

- Ben kolhoz işleriyle meşgul olacağım!

Ayrıldılar.

9

Selim'in Salavat Morcan'ın kafasıyla, kooperatifin kapısını açtığı günden tam iki hafta sonra tarlalardan ekin devşirme işleri sona erdi. O gün Selim Köy Sovyet'i binasından işin başarıyla tamamlandığını Sekreter Kuzmin'e telefonla bildirdi. Karşılığında sekreterin, başka parti liderleriyle birlikte, kolhozu ziyaret edeceğini anladı. Gene o gün yirmi araba buğday Akmescit'te devlet ambarlarına taşınıp teslim edildi. Öğle üstü boş arabalar geri dönerler-

ken, Çukurca'nın dışında kızıl bayraklarla donatılmış muzafferiyet kapısı altından geçtiler. Yüksek iki direk arasına gerili kırmızı bezde iri iri harflerle "Mahsul toplama işlerini vaktinden önce bitireceğiz" yazıları yazılmıştı. Arabadaki köylüler yazıları okuyorlar, kafalarını sallıyorlar, kimi bıyık altından gülüyor, kimi ensesini kaşıyor, kimi burnu altından mırıldanıyordu; kimi ise yanında oturan arkadaşlarına yavaş bir sesle bir şeyler anlatıyordu.

Aynı günün akşamı Köy Sovyet'i binasında Salavat Morcan Selim'e köylülerin kapıdaki levhalara, yazılara ve kızıl bayraklara yan baktıklarını, burun altından mırıldandıklarını söyledi. Selim o yan bakanların adlarını sorduysa da Morcan kesin olarak ancak iki isim söyledi, üçüncüye bir "galiba" ekledi, dördüncüye se "sanırım". Selim'in yüzü bir an kıpkırmızı kesildi, ama çabucak soğudu. Salavat Morcan Köy Sovyet'i binasından çıkmadan önce bir kere daha o yan bakanlardan söz açmıştı ama Selim elini salladı:

- Odun kesilen yer yongasız olmaz! dedi.

Ama Morcan çıkınca Selim'in kaşları çatıldı, odada dolanmaya başladı. Yüzü gittikçe morarıyordu Selim'in.

Derken yumruklarını sıkarak dışarıya atıldı, dosdoğru tavlalara gitti.

Köylülerin çoğu evlerine dağılmışlardı. Berber Hasan, ayağını araba tekerleğine dayamış, elinde tuttuğu yağlı bir çul ile çizmesinin tozunu alıyordu. Selim, Hasan'ın hayli uzağında durdu, şapkasını ensesine itti, yumruğuyla alnında, kaşları üstünde birikmiş terleri sildi, sonra Hasan'a doğru yürüyerek sordu:

- Kara Mustafa nerede?
- İçeride, dedi Hasan.
- İçeride mi?
- Evet. Çağırayım mı?
- Ya Veli?

- Hangisi?
- Şaban Veli?
- O bizimle gelmedi bugün.

Selim fazla soru sormadı.

Tavladan Kara Mustafa çıktı. Başı göğsü üstüne düşük, deri kalpağı kaşları üzerine inik, parmakları arasında tuttuğu sigarasını sarıyordu. Selim, Kara Mustafa'yı görmüyordu; belki görmemezlikten geliyordu. Fakat çatık kaşları zehirli bakışlarını Hasan'ın yüzünden Kara Mustafa'nın yüzüne götürdükten sonra, arabanın yanından ayrıldı.

Kara Mustafa, ağzı içinden dilini sonuna kadar çıkarmış, sigarasını ıslata ıslata, Hasan'a doğru yürüdü.

- Reis seni sordu, dedi Hasan ve gözlerini Mustafa'nın dudağının sol köşesinde tüten sigarasından yumulu sol gözüne götürdü.
- Beni mi? Niye?
- Bilir miyim niye? Sordu işte.

Fazla konuşmadılar.

Hasan elindeki yağlı çulu ayakları dibine bıraktı ve bir tekmeyle arabanın altına fırlattı. Kirli ellerini pantolonuna sile sile, Kara Mustafa'nın yanında yürüdü, tavlaların gerisine çıktılar ve oradan evlerine yöneldiler.

Veli Şaban'ın evine yaklaşırlarken yavaşladılar.

Şaban, alçak taş duvarla çevrili avlunun kapısı yanında durmuş, sol eliyle tıraşlı başının tepesini kaşıya kaşıya Kara Mustafa'ya ve Berber Hasan'a bakıyordu. Hasan'la Kara Mustafa durdular. Veli, sol eli hâlâ başında, yanına sarkık sağ kolu hemen hemen hareketsiz, bir güvercin yürüyüşünü andıran kısa adımlarla onlara doğru ilerledi.

Otuz beş yaşlarında, esmer, meşe ağacı gibi sağlam ve dinç vücutlu, güneşte yanıp tunçlaşmış göğsü her zaman meydanda, tıraşlı kafası yaz ve kış kalpaksız, bir bakışta sert görünen, pehlivana benzer, ama gerçekte kuzu gibi

yavaş, pek az konuşan, pek az gülen, üzüntüsünü de, heyecanını da kimseye belli etmeyen, tam yedi yıl önce Çukurca'da kolhoz kurulduğu gün Kur'an'ını okurken ölmüş Soytar Şaban'ın oğluydu. Veli. Evliydi. Karısı Saniye, tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş dedikleri gibi, tam da Veli'ye uymuştu; Veli'nin dengiydi. Yuvarlak yüzlü, özentiyle taranıp arkada ensesi üzerine halaçlanmış kara, parlak saçlı, iri gözlü, kocasının koynunda pişmiş bir karpuz gibi, güler yüzlü bir kadındı Saniye. Kendileri gibi evleri de lekesiz, bostanları bir cennet bahçesi gibi, güzel ve serindi. Ahıra bağlı inek, özel bir yemle besleniyormuş gibi, sıhhatliydi; derisinin pırıltısıyla, çanı ve yeşil boncuklarıyla köyün öteki inekleri arasında daha mutlu bir görünüşü vardı.

Veli Şaban'ın bütün dünyası da buydu zaten; karısı, evi, evine bitişik küçük ahır, ahıra bağlı inek, evinin önündeki küçük bostan. Kolhoz işinden dönünce günün ve gecenin her dakikasını evinde, karısının ve ineğinin yanında geçirirdi. Bu yüzden köylüler tarlada çalışırlarken gençlerden biri kalkar da:

- Veli Ağa nerede? diye sorarsa, ötekiler kahkahaları ile:

- Ya ineğinin ya da Saniye'nin saçlarını tarıyordur, diye cevap verirlerdi.

Şimdi de ahıra bağlı inek, Veli'nin evden uzaklaştığına şaşmış gibi, kafasını kaldırmış, kuyruğunu sallaya sallaya Veli'nin arkasından bakıyordu. Kara Mustafa ile Berber Hasan da Veli Şaban'ın o benzersiz yürüyüşünü seyrediyorlardı.

Hasan kendi kendine konuşur gibi:

- Bir şey oldu, dedi.

İkisi az daha ilerleyip Veli'nin az uzağında durdular.

Veli Şaban hâlâ çıplak, kemik gibi kuru ve beyaz kafasının tepesini kaşıyordu. Aradaki sessizliğe Berber Hasan son verdi:

- Ne kaşıyorsun, Veli, kafanı! Beynini mi uyutuyorsun? Söyle kuzum, nen var? Kafanın içinde dünkü günü mü arıyorsun yoksa?

Üçü birden yolun kenarına çekildiler.

Veli'nin ağzı içinden lâf çıkarmanın zor bir iş olduğunu bilen Hasan gene Veli'ye takıldı:

- Bırak kuzum o kafayı! Karıştırma artık! Su temizken bulandırmaya ne hacet var?

Veli gözlerini kendi evinden yana çevirdi:

- Pek de temiz değil, Hasan! dedi.

- Neyin var, söylesene! Reis seni arıyordu demincek.

- Gördü beni Reis.

Kara Mustafa diz üstü sürüklenerek Veli'ye yaklaştı, bakışlarını Veli'nin yüzüne dikti.

- Sesinden belli, gücendirmiş olacak seni Reis.

- Beni değil. Beni gücendirmek öyle kolay mı?

- Yaa?

- Benim ineği gücendirdi.

- İneği mi?

- İneği ya. Hayvanı kolhoza almak istiyor. Hem yalnız ineği değil, bostanı da. Köylülerin bostanları kolhoz malı olacak bu yazdan sonra, diyor. Kabak mabak yerine buğday, arpa, çavdar gibi şeyler ekilecekmiş toprağa. Hükümetin ihtiyacı varmış bu gibi şeylere. Ama ineğe gelince, hemen kolhoza teslim et, diyor. Yalvardım. Yok, olmaz diyor. İneğin var, evin var, bostanın var, suratın pancar gibi kıpkırmızı diyor. Eski beylere benziyorsun, diyor. Eh, suratım kızılsa ne yapayım dedim. Suratıma kireç süremem ya, dedim. Yok, dedi, kireç sürme, dedi. İneğini, bostanını, kolhoza teslim edersen kirece ihtiyaç kalmaz, dedi. Birkaç ay sonra kendiliğinden ağarır, dedi.

Kara Mustafa, ağzı açık, iri gözlerini kırpmadan Veli'ye bakıyor, onun yüzünde içinin üzüntüsünü okur gibi, Ve-

li'yi dinliyordu. Az sonra Veli sustu. Kara Mustafa gözlerini Veli'nin yüzünden ayırmadan, dişleri arasından:

- Pezevenk!.. dedi.

Ancak o zaman Hasan ağır bakışlarını Kara Mustafa'nın yüzüne dikti, yavaş ama sert bir sesle konuştu:

- Sus! Anladın mı? Sus!

- Pezevengin oğlu! diyorum sana! Gâvur südüyle beslendi. Gözlerinden belli, gâvur kanı var onda, vesselâm! Gâvur kanı var, diyorum! Tuh... Haram sidik! Leş kargası seni!

Şimdi Berber Hasan bütün bütün titriyordu:

- Sus, diyorum sana, suus!

- Kim? Ben mi? Ben mi susayım? Pez...

- Yeter!

- Yeter mi? Dur hele, bekle!.. Bir kargaşalık başlasın!.. Bir savaş çıksın...Görürsün...

Göğsü batıp çıkıyor, burnu, bir hayvanınki gibi titriyordu Kara Mustafa'nın:

- Dur, bekle hele! Bekle, göreceksin! Göreceksin onu nasıl bağlayacağım direğe! Oralarını nasıl koparacağım bir bir!.. Kızmış demirin ucuyla oyacağım gözlerini! Sonra nasıl atacağım hendeğe. Çukurca'nın bütün köpeklerini çözeceğim, leşini köpeklere yedirteceğim! Göreceksin!..

Hasan birden ayağa atıldı, pençelerini Kara Mustafa'nın göğsüne batırarak haykırdı:

- Bir kere daha bu söz ağzından çıkarsa kafanı şu duvara vurur, paramparça ederim, ha! Anladın mı?

Pençeleri hâlâ Kara Mustafa'nın göğsünde, sık sık, kopuk kopuk soluyarak, yüzüne bakıyordu. Mustafa'nın yüzü ağarmış, bir çocuğun yüzü gibi, incelmişti. Şaşkın şaşkın, Hasan'ı süzüyordu. Fakat Hasan'a baktıkça gözleri küçülüyor, ikisinin arasındaki gizli şeyi ancak şimdi görüyormuş gibi, gözlerini yere indiriyordu. Hasan ellerini Ka-

ra Mustafa'nın göğsünden ayırırken bir daha baktı Hasan'ın yüzüne, sonra acı acı güldü ve ayağa kalktı.

Uzaklaşırken yavaş bir sesle:

- Sen de ha! Sen de!.. diyordu.

Gitti.

Kendi acı ve garip dünyasına gitti, bir daha da başını çevirip Hasan'a bakmadı.

Hasan'la Veli Şaban, birbirlerini görmüyorlarmış gibi, duvarın dibinde oturuyorlardı. Az ötede, Veli'nin evi önündeki bostanda Saniye göründü. Veli karısına baktı, ama sesini çıkarmadı. Yüzü kızarmış, düşünüyordu.

Hasan Veli'ye bakmadan, sordu:

- Ne yapacaksın, Veli?

- Benim yerime sen olsaydın ne yapardın, Hasan?

Hasan, kendi sorusuna karşı Veli'nin sorusunu duymamış gibi bir tavırla, bacakları arasına bakıyordu. Hayli baktı. Sonra ağır bir sesle, Veli'ye değil de, kendi kendine anlatır gibi konuştu:

- Fıçı gibiyiz. Vallahi, fıçı gibiyiz. Demirden çemberlerle kuşakladılar bizi. Bir buçuk ayda yapılması gereken işi iki hafta içinde bitirdik. Kan ter içinde çalıştık. Kendimiz için değil, elâleme. Kolhoz, dediler; razıyız. Esir olacaksınız, dediler; razıyız. Komünizm, dediler; razıyız. Ama yetmedi! Bunlar başka bir şey istiyorlar. Korkunç bir şey... İnsanoğlunun aklından geçmeyecek kadar korkunç bir şey. Çok, çok korkunç bir şey! Vermeyelim, yapmayalım, yok diyelim! Ama olur mu? Nasıl yok, diyelim? Söyle, nasıl? Bu, sadece bir ölüm, senin ve benim ölümüm, değil ki!.. Bir kişinin, beş kişinin, bin kişinin ölümü değil ki!.. Fıçı gibiyiz; demir kuşaklarla kuşakladılar bizi!

Hasan'ın ellerinde ve yüzünde bir hasta adamın tavrı vardı. Düşünceli ama yorgun gözlerini yavaş yavaş Veli'nin yüzüne çevirdi. Veli de şimdi Hasan'a bakıyordu ve onun ruhunu çıplak görmek istiyormuş, belki görüyor-

muş gibi, arada bir gözlerini yumup açıyordu. Sonra yavaş bir sesle:

- Mustafa'yı incittin, dedi Veli.

Hasan, Mustafa'dan başka, Mustafa'dan çok daha önemli ve değerli bir şey düşünüyordu. Ayağa kalkarken ötede ahıra bağlı Veli'nin ineğine baktı. Veli'nin yanından ayrılmadan önce:

- Verecek misin? diye sordu.

Tuhaf bir soruydu bu ve Veli de cevap yerine sadece tuhaf tuhaf güldü. Onun gülümsemesinde ve gözlerinin içinde: "Vereceğim elbet. Vereceğim. İneği kolhoza vermediğim zaman beni bekleyeni bilmiyor musun?" mânâsı okunuyordu.

Hasan da böyle düşünmüş olacaktı ki, fazla konuşmadan Veli Şaban'ın yanından ayrıldı, gitti.

Veli, uzun uzun Hasan'ın arkasından bakıp durdu, sonra o da ayağa kalktı, sağ eliyle başını kaşıya kaşıya, bir güvercin yürüyüşüyle, evine doğru yürüdü.

Köyde akşam oluyordu.

1

Buğday devşirme işleri başarıyla geçti Çukurca'da. Hava da, orak vaktinin sona ermesini bekliyordu galiba ki, daha buğdayların Akmesçit'de devlet depolarına sevkedildiği günün akşamı Yanköy tarafından gökyüzü kirlendi, ekinleri biçilmiş çıplak tarlaların sırtlarında karga sürüleri havaya yükseldiler, kuru çığlıklarıyla Salgır'ın kıyısındaki selvilere doğru uçuştular. Sazlıklardaki kırlangıçlar da evlerin saçakları altındaki yuvalarına, serçeler ise tavlalara, ahırlara girip gizlenmişlerdi. Sonra kuş sesleri kesildi ve Yanköy tarafındaki göğün kirli eteğinden kestane renginde bir bulut parçası koparak yükseldi, kıvrıldı, korkunç kollarını, kalın omuzlarını, gövdesini kıvıra kıvıra geldi. Tavşanpazarı üzerine abandı. Yanköy tarafında hayat tamamen sönmüş, yeryüzünden silinip gitmiş gibiydi.

Fakat karanlık yalnız Yanköy tarafında kalmadı; az sonra tarlaları, yolları, tepeleri, bahçeleri, insan ve hayvan izlerini örterek yavaş yavaş Çukurca'ya yaklaştı. Kooperatifin önündeki köymeydanı boşalıyor, yollarda ihtiyarlar, ellerindeki değneklerini yere vura vura, arada bir başlarını çevirip gittikçe kararmakta olan Yanköy'ün ve Tavşanpazarı'nın üzerindeki karanlığa baka baka, evlerine gidiyor-

lardı. Kadınlar kümes ve ahır kapılarını kapatıyorlar, erkekler ise çitlerin altından geçen su yollarını paçalarıyla kendi bostanlarına çeviriyorlardı. Salgır'dan köye doğru gelen ineklerin acı böğürüşleri, hayvan sürülerinin yanı sıra atlarını koşturan çobanların ıslık ve bağrışmaları duyuluyordu.

Yanköy tarafından gelen yağmur bulutu gökyüzünü örtmüştü artık. Hayvanların ilerledikleri yolun sağındaki meşeler göğün boz rengini üzerlerine alıp esmerleşmişlerdi. Meşelerin arasından hayli uzaktaki tepenin gerisinde Kara Mustafa'nın evinin kırmızı kiremitli damı görünüyordu. Etraf sessizdi. Yalnız hayvanların birbirlerine karışan derin iniltileri, boynuzların birbirlerine çarpmasından çıkan kuru takırtılar duyuluyordu. Öndeki inekler köye girerlerken sürünün kenarında ilerleyen Reis Bilâl'in oğlu Şevket atının boynuna eğilerek meşelerin arasına baktı; sonra atın dizginlerini çekti:

- Trrrr, yosmam, trrrr!..

Yüksek, ince ayaklı, kestane renginde, alnının ortasında yıldız şeklinde beyaz kaşkalı at, Şevket'in çektiği dizginleri koparmak istermişçesine, kafasını sağa ve sola çevirdi, ayak değiştirmeye başladı, ama tez yatıştı. Arkadan gelip Şevket'in yanından geçen atlı çobanın sesi duyuldu:

- Sür, kuzur, süüür!.. Yağmur geliyoooor!

Şevket eyerde doğruldu, çevresine göz gezdirdi. Görünürde kimseler yoktu. Sürünün yarısı köye girmiş bulunuyordu artık. Uzaklaşan çobanların yalnız geniş sırtları görünüyordu. Kimse Şevket'e bakmıyordu.

Derken atının üstünde büzüldü Şevket ve örme kamçısını hayvanın sağrısına şaklatıp, atı sağdaki meşelere doğru dolu dizgin sürdü. Şevket'in gözleri ağaçlardan ötede, oldukça yüksek kemer-çeşmenin dibindeki taşın üstünde yalınayak duran kızdaydı.

Atını durdurdu Şevket. Kız hâlâ taşın üstünde duruyor

ve birini bekliyor gibi etrafına bakınıyordu. Taşa oturdu, uzun entarisinin eteklerini butlarına doğru çekti, çıplak ayaklarını suya sokup suyu köpürttü, sonra da entarisinin eteğiyle ayaklarını sildi, kuruladı, pabuçlarını ayaklarına geçirdi ve çamaşır dolu leğeni önce omzuna, sonra omzunun üstünden başına kalırdı ve iki eliyle başı üzerinde tutarak kısa adımlarıyla bayırın gerisindeki Kara Mustafa'nın evine doğru yürüdü.

Kızın ilerlediği yol kızıl topraklı bir yoldu. Solda kamışlık vardı; kamışlığın kıyısı sazlık ve bataklıktı. Şevket, soluğunu tutmuş, kıza bakıyordu. Yanköy tarafından ağır ve boğuk gök gürültüleri geliyordu.

Ağaçların arasında hava az daha karardı ve Şevket, atını açıklığa sürmeden önce, meşelerin tepelerindeki yapraklar dile gelmişler gibi, hışırdamaya başladılar. Derken Şevketin dizginleri sımsıkı tuttuğu ellerine iki yağmur damlası düştü ve Şevket de yağmuru bekliyormuş gibi atını açıklığa sürdü.

Ağaçların arasından bir rüzgâr gibi uçuyordu. Meşeliğin öbür yanına çıkınca atı sağa, tavlalara doğru sürmek istediyse de at, (kabahat Şevket'teydi herhalde) ayaklarını diredi ve tavlalara gidecek yerde, sağdaki kamışlıkla kızıl renkli toprak yolun arasından geçip on beş adım kadar uzakta durdu. Yolda, atın nallarından, ayaklarından uçan toprak ve çamur parçalarından korunmak için iki eliyle yüzünü örtmüş, Kara Mustafa'nın Huriye'si duruyordu.

Biniciye baktı Huriye; yerde ayakları dibinde duran çamaşır leğenini tekrar omzuna almak için eğilirken bağırdı:

- Şeytan tüylü!.. Ata öyle mi binilir? Dur hele, Reis'i göreyim!.. Baksana, yüzüm gözüm çamur...

Şevket'in bir eli atın sağrısındaydı. Başını Huriye'den yana çevirdi. Küçük gözleri ve parlak dişleriyle gülüyordu Şevket:

- Sövme bana, meleğim! Kötü bir lâf söyleme bana!..

Atını çevirdi, hafif bir koşuyla gelip Huriye'nin yanında durdu.

- Benim bildiklerimi sen de bilseydin, kötü söz etmezdin.

Huriye ışıl ışıl gözlerini Şevket'ten saklamak istiyordu galiba, başını çevirdi, göğsüne düşen kalın örgülerini omuzlarına attı; örgüler altından çıkan beyaz boynunda kırmızı lekeler görünüyordu. Hâlâ yüzünü Şevket'ten saklayarak:

- Kötü lâf söylemedim ki! dedi, Huriye.

Sonra, utana utana yüzünü Şevket'ten yana çevirdi:

- Hem sen ne bilen ki ben de bilmiyeyim?

- Bir gün sana gerekli olacağım da!

- Neye gerekecen baba?

- Şu çamaşır dolu leğeni ben taşıyacağım, senin için...

Huriye'nin yüzündeki kırmızılık az daha koyulaştı. Gitmek için leğeni kaldırmıştı ki, Şevket atının bütün uzunluğuyla toprak yolda durdu.

- Git, Şevket! Yoluna git... Biri görür bizi...

- Görsünler. Umurumda mı?

- Git git... Bak hele... Ata bak; hayvan çamur içinde.

- Sen ata değil, bana bak!

- Git, diyorum! Seni Reis'e... söylerim. Bana... ata kılınan...

- Sen çabucak annene söyle, annen de babana söylesin! Ama Reis'e yaklaşma; oğlu var onun Akmeşçit'de. Hay, ayyy! Seni başka birinin yanında görürsem... Reis değil paşa oğlu bile olsa, atımın kuyruğuna bağlayıp atımı Bektaşi bayırlarına sürerim!

- Git Şevket! Allah aşkına, git!

Yalvarıcı bir sesle ve sık sık soluyarak konuşuyordu Huriye:

- Git, git... Ne Reis'e söylerim, ne de... ne de babama. Bizi burada biri görürse...

- Bir yıl sonra askere gideceğim. Öylesine de kuruyum. Senin aşkından bir değnek gibi dönmemi istemiyorsan...

Birden sustu Şevket. Şimşekler çakan gözleriyle Huriye'nin yüzünü aradı. Huriye'nin gülen yüzünü gördüğü anda:

- Hey kıız! dedi. Hey, kıız! Alacağım seni! diye bağırdı ve atını tavlalara doğru sürdü.

Az sonra Şevket atıyla birlikte ağaçların arasında gözden kayboldu. Huriye, Şevket'in gözden kaybolduğu yere bakarak gülüyordu. Çamaşır dolu leğeni omzuna kaldırırken:

- Huhhh! Ateş gibi!.. Biraz daha konuşamaz mıydı? Tez gitti, dedi ve bayırdaki eve doğru yürüdü.

2

Az sonra bayıra varmıştı Huriye. Bir çağırım uzaktaki evin çiti yanında üç beş köylü duruyordu. Çukurca tarafından biri eve doğru koşuyordu; çitin yanındakilerse avluya bakıyorlardı. Huriye durdu. Yüreği çok kötü bir şey hissediyordu galiba ki, demincek yüzünü kızartan sıcak kanı yüzünden çekiliyor, dudakları ağarıyordu. İhtiyaçla Şevket'i aradı, tavlalara baktı, ama gözlerine kimseler ilişmeyince sık adımlarla tekrar eve doğru yürümeye başladı.

Daha eve varmadan Çukurca'nın yollarını, dar sokaklarını süpüren rüzgâr, bayıra çıktı, bayırın üstünde burula burula, meşeliğe gitti; ağaçlar sallandılar, garip sesler duyuldu. Çukurca'nın yollarında tozları bastırarak iri iri damlalarla yağmur yağıyordu.

Hava kararmaya başladı.

Çitin yanında duran insanların arasından biri Çukurca'ya doğru koştu; ötekiler, yağmurun sıklaşmasına rağmen, avluya bakıyorlardı. Köylülerin avluya bakışları Hu-

riye'nin yüreğine sıkıntı veriyordu, adamın Çukurca'ya doğru koşuşunu da kötü bir işaret olarak kabul etmiş olacaktı ki, dizleri titriyor, bütün vücudunda bir yorgunluk hissediyordu.

Ama korkusuna son vermek için Çukurca'ya doğru koşan adamın arkasından seslendi:

- Ne oluyor ya orada, Amca?

Köylü durmadı; koşarken, başını Huriye'ye çevirmeden cevap verdi:

- Sizin inek!.. Ayağını kırdı da baban...

Huriye eve doğru atıldı.

Çite yaklaşınca çamaşır dolu leğeni ayakları dibine bıraktı, avluya baktı. Ahırın önünde yere uzanmış, boğazı kesik kesik, inek yatıyordu. İneğin kafası yanında birikmiş su ve kan gölcüğünün üstünde yağmur damlaları, nar çiçeklerinin resmini çizmişti.

Huriye iki eliyle birlikte yüzünü örterek avluya girdi. Annesinin göğsüne atılarak hüngür hüngür ağlamaya başladı. Kara Mustafa yağmur sularıyla temizlenmiş bıçağını ceketinin eteğine siliyor, çitin gerisinde duran seyirci köylüleri kaşları altında süzerken kızına:

- Ağlama hadi. Ayağını kırdı, başka çare yoktu; kolhoza gidecekti zaten, diyordu.

Neden sonra köylüler evlerine dağılmaya başladılar. Köylüler dağılırlarken, avluya biri girdi. Adam, paltosunun yakası ensesine kalkık, ineğin on adım kadar uzağında durdu, uzun uzun terasaya baktı, sonra ineğe yaklaştı. İneğin kesik boğazına, cansız gözlerine bir süre baktıktan sonra, başını terasada duran Kara Mustafa'ya kaldırdı ve sert bir sesle sordu:

- Niçin kestin bu hayvanı, Mustafa?

Kara Mustafa cevap vermedi. Duruşundan, adama bakmayışından cevap vermek niyetinde olmadığı anlaşılıyordu.

Adam tekrar sordu:

- Neden kestin? Söylesene!

Mustafa döndü, terasadan indi, ineğe doğru yürüdü.

Bir ayağı cansız ineğin karnında, eli dizinde, şırıl şırıl yağan yağmurun altında Salavat Morcan duruyordu.

Kara Mustafa ineğe yaklaştı. Morcan aynı soruyu tekrar sordu. Mustafa'nın yüz soğuk ve ilgisizdi.

- Canım istedi diye kesmedim, dedi Kara Mustafa. Öyle lazım geliyordu.

- Öyle lazımdı ha! dedi Morcan.

- Ayağını kırdı da. Sanmam kolhoza yarasın.

- Ayağını kırdıysa neden Reis'e haber vermedin?

- Ne olmuş? Hayvan benim değil mi?

- Senin mi?

- Benim elbet!

- Benimdir diyenin yeri bilir misin nerdedir?

Mustafa ses çıkaramadı. Ama gözleri ateşliydi. Huriye terasadan indi. Babasının gözleri içindeki ateşi uzaktan görmüş olacaktı ki, babasına yaklaşıp elini onun beline doladı ve ikisi, ağır adımlarla, terasaya doğru yürüdüler.

Morcan ineğin çevresinde yürüdü, hayvanı dört bir taraftan dikkatle gözden geçirdi ve avludan çıkarak uzun adımlarla Çukurca'nın yoluna koyuldu.

3

Akşam oldu. Yağmur hafiflemişti. Batıdaki bulutlar parçalandılar, güneş çıktı, son zayıf ışınlarıyla Çukurca'nın temiz damlarını parlattı.

Selim, köy Sovyet'i binasına girdiği zaman akşam güneşi odanın yağmurla yıkanıp temizlenmiş pencere camına kızılca akisler yaptı ve söndü. Bulutlar, güneşin batmasını bekliyorlardı sanki, batı ufkuna indiler ve odaya esmer akşam girdi.

Selim ceketini çıkardı, demir kerevetin üstüne sırtüstü uzandı. Sessizce yatıyor, açık gözleriyle karanlığa bakıyordu. Fakat kafası, kafasının içindeki düşünceler aydınlıktı.

Çukurca'yı düşünüyordu Selim:

"- Önümüzdeki yıl Çukurca topraklarından 20 sentner buğday devşirilecek. İki yıl sonra yirmi dört sentner. Belki yirmi beş... otuz. Köylülerin özel bostanlarına da buğday ekilirse..."

Ellerini kafası altına sokuşturuyor Selim, gelecek yıllara bakarak gülümsüyor:

"- Çukurca'nın bugün beş hektar elma ve armut bahçesi var. Bu bahçeleri genişletmek mümkün. Bu iş sadece mümkün değil, gerek! Genişletmek gerek! Salgır'ın kıyısıyla bahçelerin arasında en az on hektar boş arazi var. O yerlere ağaç dikilirse beş yıl kadar bir zamandan sonra Çukurca beş değil, on beş hektarlık bahçeye sahip olacak. Çukurca'yı yeşil bahçeler kuşatacaklar. Bahçeler! Uçsuz bucaksız, yeşil bahçeler! Hayvanların sayısını da artırmak mümkün. İki-üç yıl içinde yüzelli baş hayvandan beş, altı yüz baş hayvana kadar artırılır. Koyun sürüleri de iki misli..."

Karanlık. Odanın içerisindeki karanlık dışarıdaki karanlıkla kucaklaşıyor, birbirine bağlanıyordu. Dışarıda yağmur yağıyor, uzaklardan ağır ve sağır gök gümbürtüleri geliyor, karanlık gittikçe koyulaşıyor. Ama Selim'in düşünceleri açık ve aydın. Karanlığa bakıyor Selim ve karanlığın içinde Çukurca'nın geleceğini görüyordu:

"- Tavşanpazarı'yla Salgır'ın arasında geniş, bir pehlivan gibi sağlam, kavi, güçlü Çukurca. Yeşil bahçelerin içinde gömülü iki katlı, üç katlı, önleri camlı, içerileri ışıkla dolu binalar! Salgır'ın Akmesçit yönüne büküldüğü dirseğin önünde kocaman bir bent... Salgır'ın boğazı şal ile bağlanmış sanki. Salgır derin bir koltuğa gömülmüş, ağır kollarını koltuğun iki yanına atmış oturan o eski, şişman

göbekli zenginler gibi döşeğinde yatıyor. Yeşil yamaçların dibinden, bahçelerin arasından Çukurca'ya derin sular taşıyor... Geceleyin evler elektrik ışıkları içinde; geniş, asfalt döşeli sokaklarda elektrik lâmbaları yanıyor... Çukurca'da hayat ve faaliyet var. Hayat ve faaliyet hiçbir dakika durmuyor, sönmüyor. Uzakta, Çadır Dağ'ın eteklerindeki sık ormanlarda balta, bıçkı sesleri, motor gırıltıları... İhtiyar ağaçlar devriliyorlar. Taşlar, kayalar patlatılıyor; fabrika bacaları tütüyor. Orada yeni bir binanın temeli atılıyor, ötede geniş ve ışıklı ahırlarda sütlü inekler böğrüşüyorlar... Kamyonlara yüklenen süt tenekelerinin birbirlerine çarpmasından çıkan sesler... Daha ötede duvarları beyaz, içerisi güneşli bir kasap dükkânı... Uzun, beyaz, temiz önlüklü kasaplar..."

Bütün bu hayat, belki hayalî bir hayat, Selim'in ruhuna sinmiş. Selim kerevetin üstüne sırtüstü uzanmış, bu hayata bakıyor.

Dışarıda yağmur yağıyordu. Arada bir boğuk gök gürültüleri duyuluyordu. Köy Sovyet'i binasının damında rüzgâr uğulduyordu. Yoksa biri mi ağlıyordu?

Dışarıda biri var galiba. Dinliyor Selim. Biri pencereyi tıkırdatıyor. Yavaş, ince bir ses:

- Reis!.. Reis!.. İçerde misin? diyor.

Selim içeride değil. O uzakta. Özlediği Çukurca'sında...

Gene de pencere tıkırdıyor:

- Reis... Reis... İçerde misin?..

Selim gözlerini yumuyor, açıyor; gözlerini pencereye çeviriyor. Karanlık. Ses yok. Dışarıdaki adam çekip gitti herhalde. Çıt gelmiyor dışarıdan. Yalnız sürekli yağmurun şırıltısı ve damda ağlayan rüzgâr. Adam gitti galiba. Ama gitti mi?

Deminki ses az daha ürkek, az daha yavaş:

- Kara Mustafa ineğini kesti... Reis! İçerde misin? Kara Mustafa ineğini kesti, diyor ve susuyor.

Yağmur da, damda ağlayan rüzgâr da adamın sesiyle birlikte kesiliyor sanki. Sessizlik öylesine derin ki! Işıklı Çukurca karanlığın içinde gözden siliniyor. Ve Selim, karanlıkta bulup gene kaybettiği bir şeyi arar gibi, başı göğsüne düşük, pencereye yaklaşıyor:

- Kim var orada?

Cevap yok.

- Kimsin? Konuş!

Tıs yok. Selim yalnız. Oda boş. Çukurca boş... Fakat Selim'in içinde deminki adamın: "Reis! Kara Mustafa ineğini kesti" sözleri tekrarlanıp duruyor.

Hayır, onun yüreğinde yalnız adamın sesi değil; bir volkan var. Bütün vücudu sarsılıyor Selim'in. Dört yanını aç, yaban, tüylü, tırnaklı, gözleri ateşli, kurtlara benzeyen insanlar sarmışlar. Battalın Enver, Çoban Seyidali, Berber Hasan, Reis Bilâl, Şaban Veli... Onların kandan ve ateşten gözlerini görüyor Selim. Onlar ateş püsküren dilleriyle:

"- Toprak bizim değil, milletindir. Toprağı vermeyiz!.. Canımızı al, toprağı bırak!.. Toprak bizim değil, milletindir!" diyorlardı Selim'e.

Sırtında gömleği sırılsıklam. Saçları terli alnına, şakaklarına yapışık. Yenilmiş, yorgun ve bitkin, kerevetin kenarına ilişiyor.

Öylece hissiz ve düşüncesiz, uzun bir süre oturdu Selim. Neden sonra yüreğinin içine bir şeyin, yarı canlı yarı cansız bir şeyin girdiğini hissetti. Neydi bu? Belki bir ihtiyardı. İhtiyar bir adamdı belki. Kuru, titrek elleriyle Selim'in yüreğine uzanıyordu ve elleri gibi titrek sesiyle:

"- Selim, oğlum!" diyordu. "Yeryüzünde, her ne varsa, Tanrı tarafından yaratıldı. İyiyi gördüğün gibi kötüyü de gör; ama iyiye dokunmadığın gibi, kötüyü de yerinde bırak. Doğrultmaya, değiştirmeye kalkma! Kötü hiçbir zaman iyi olmaz; onu iyi yapmaya kalkma, yapamazsın!" diyordu.

Fakat Selim'in yüreğine sokulan bu ses Selim'i korkutmuyordu. Çünkü eskiydi, yorgundu, güçsüz ve halsizdi ve her eski, bir ölü, her güçsüz gibi o da çekilip gidecek, yerini yeniye ve güçlüye bırakacaktı.

Ve bıraktı da.

"- Komünist değil miyim ben?" diye düşündü Selim.

Hem hayal kuran bir Tatar, hem de komünistti ve bazen zengin ve güçlü hâliyle, bazen de komünist realistliğiyle bu hayat içinde sürükleniyordu. Ama gene de karanlıklar içinde gördüğü ve duyduğu Çukurca'sının gerçekleşmemesine ortada belli başlı bir sebep yok gibiydi. Bildiği, şimdiye kadar öğrendiği ve tasavvur ettiği sosyalizmin çerçevesi içine pek âlâ sığdırabiliyordu böyle bir Çukurca'yı. Halk, sınıfsız bir halk; insanlar birbirlerine eşit. Halk, formca milliyetçi, ideolojice sosyalist... Gaye kolay değildi tabii, bunu biliyordu. Çukurca'yı gördü, insanları tanıdı. Fakat bütün güçlüklere rağmen gayesine erişebilirdi. Bu iş onun için kolay olmayacaktı. Gayeye doğru ilerlerken denizin altındaki göze görünmeyen kayalara çarpacaktı belki; fakat Selim yalnız değildi ki! Parti vardı onun arkasında, devlet...

Şimdi hayalî değil, muayyen bir plâna geçiyor Selim:

"- Beş yıllık bir plân. Birinci yıl içinde köyün bütün topraklarını, son santimine kadar, kolektif idareye bağlamak. Gene bu ilk yıl içinde ekin tarlalarını mümkün olduğu kadar genişletmek; köylülerin yıllık kazançlarından yüzde on beş kesip kolektif idarenin genel hesabına yatırmak. İkinci yılda her köylünün özel kazancından yüzde otuz almak ve iki yıl zarfında biriken bu parayla devletten on iki tane cins boğa, iki yüz baş cins inek satın almak. Üçüncü yıl kolhozun geliri hiç şüphesiz artacaktır. Beşinci yılın sonunda genişlettirilip ekilmiş topraklardan ve bahçelerden başka, Çukurca en az iki bin baş hayvana, bir

ortaokula, bir hastaneye, yirmi kamyona, dört orak makinesine, on traktöre sahip olacaktır. Bu az. İkinci bir beş yıllık plân sonunda Çukurca büyüyecek, genişleyecek, yükselecek, kendinden çıkacak, Salgır ona gelecek, o Salgır'ın kıyılarına kadar uzanacak..."

Sanki bu gaye onunla birlikte doğmuştu. Bugüne kadar bu gaye onun içinde uyumuştu; ama o akşam birden uyanmıştı.

Selim kerevetin üzerine uzanmıştı. Uyumuyordu. Uyuyamazdı artık. Ayağa kalktı. Odanın içinde, elleri arkasına bağlı bir süre dolaştıktan sonra, beş yıllık plânını, bütün incelikleriyle, kâğıda yazmaya karar verdi.

Yağmur yağıyordu dışarıda. Rüzgâr, acı acı uluyarak, pencere camlarını kamçılıyordu. Selim, eli şakağında, lâmbanın zayıf ışığında plânını yazıyordu. Dışarıda rüzgâr uluyordu. Uzaktan boğuk gök gürültüleri geliyordu. Ama Selim sağır, ama Selim kör; yalnız kendi plânını görüyor, kendi plânını düşünüyordu.

Sabah oldu. Plânın son kelimelerini yazıp bitirirken, masanın başına oturduğu andan beri çatık kaşları arasındaki dik ve sert çizgiler yavaş yavaş silindiler ve Selim'in yorgun yüzü gülümsemelerle aydınlandı.

Kerevete uzandı. Uyumak için gözlerini yumduğu zaman Alim'i görür gibi oldu. Alim... O da uyuyordur şimdi. Yanında bulunmasını ne kadar istiyordu Selim.

"- Yarın Alim'i Çukurca'ya getireceğim. İlkokulda okuyacak. Sonra Akmescit'e gider... Orada ortaokulda okur. Sonra... Ortaokulu bitirir... Sonra... sonra... so..."

Selim uyuyordu. Dudaklarında hâlâ tatlı bir gülümseme vardı. Oda sessizdi, karanlıktı. Dışarıda rüzgâr uluyordu.

4

Sabahleyin kapıya vurulan yumruk gürültüleriyle uyandı. Dışarıdan gelen Reis Bilâl'in ve başka birkaç köylünün sesini duyunca yataktan fırlayıp kapıya doğru koştu.

Köy Sovyet'i binası önündeki küçük meydanda köylüler başları göğüslerine düşük, ürkek gözleriyle Selim'e bakıyorlardı. Alçalan gökyüzü renksizdi. İnce bir yağmur çiseliyordu. Solda, eski camiin avlusundaki kayısı ağaçları, uyurlarken ölmüş insanlar gibi, hareketsizdi. Köylülerin yüzleri de Çukurca üzerindeki gökyüzü gibiydi. Yalnız Berber Hasan, geniş sırtını eşikte duran Selim'den yana çevirmiş, elindeki dalı çakısıyla yontup oyalanıyordu.

Reis Bilâl taş basamakları çıkıp Selim'in karşısında durdu. Selim, Bilâl'in yüzünden Çukurca'da kötü bir şey olduğunu anlamış olacaktı ki, sert bir sesle:

- Konuş! dedi.

- Bahçeler, dedi Bilâl ve eliyle başını kaşıyarak ilâve etti: epeyce ziyana uğradı, Selim.

- Rüzgârdan mı?

- Evet. Tanrı küstü bize galiba. Ekinleri tarlalardan bir ayak önce kaldırdık diye rüzgâr mahsulü yere serdi.

Selim basamakları yavaş yavaş indi ve az ötede Hasan'ın yanında duran Kara Mustafa'ya baktı asık ve somurtkan bir suratla, bahçelere doğru yürüdü.

Köylüler de peşinden geldiler...

Daha bahçelere gelmeden yaban dut ve erik ağaçlarının yerlerde yatan kırık dalları bahçelerin halini yeteri kadar gösteriyordu. Selim dallara bakıyor, baktıkça da yüzü sertleşiyor, geriliyordu. Yavaş yavaş ilerliyordu. Sırtındaki gömleği, ıslak bir paçavra gibi, yapışmıştı sırtına. Çisele-

yen yağmur kara ve parlak saçlarını toz gibi örtüyordu. Taş katısı şakaklarından yağmur suları süzülüyordu.

Ve işte bahçeler! Daha birkaç gün önce, daha geceleyin Selim'in ruhunu okşayan, gönlünü coşturan bahçeler!.. Şimdi aynı bahçeler sessizdiler, ölüydüler âdetâ; dargın dargın bakıyorlardı Selim'e.

Az arkadan gelen köylüler de durdular, onlar da bahçelere baktılar. Ama onların bakışları Selim'inkine benzemiyordu. Başka bir gözle bakıyordu onlar bahçelere. İşte orada Veli Şaban'ın bahçesi, ötelerde Bilâl Reis'in bahçesi, daha ötede Mustafa'nın bahçesi... Onlar için ölü değillerdi bu bahçeler. Hastaydılar, yaralıydılar ama ölü değillerdi. Onlar bahçelere girip yaralı ve hasta ağaçları elleriyle okşamak istiyorlardı, ayrık otlarıyla çevrili ağaç diplerini temizlemek istiyorlardı, ama giremiyorlardı bahçelere; yalnız uzaktan yaşlı gözleri ve sızlayan kalpleriyle bakıyorlardı.

Evet, Selim ve ötekiler bahçelere başka gözlerle bakıyor, başka gözlerle görüyorlardı bahçeleri. Zaten Selim ve Çukurcalılar başka başka şeylerdi. Selim, halkın gerçekten ne olduğunu bilmek istiyorsa, şimdi Çukurcalılar'a bakmalıydı! Ayrı ayrı sofralarda yemek yiyen, ayrı ayrı damların altında uyuyan, çoğu defa ayrı ayrı düşünen bu insanlar, canlarıyla aynı toprağa bağlı insanlardı. Ve onlar bir halk idi. Şimdi Selim, onlara bakarsa görecekti bunu.

Ama Selim bakmıyordu onlara. Kimbilir, belki o da bu halktan olduğu içindi ki, görmüyordu onları.

Köylüler yavaş yavaş dağıldılar. Selim biraz daha bahçelere yaklaştı. Bahçeler, daha dün onu büyük ışıklı geleceğe götürecek bahçeler, şimdi onun yolunda geçilmez bir engel gibi duruyorlardı. Hayat sönmüştü çevresinde. Yalnız çiseleyen yağmur onun erkek göğsünü yıkıyordu. Ama o, hissiz ve düşüncesiz olduğu yerde duruyor, ayakları dibindeki paramparça olmuş beş yıllık plânına bakıyordu.

Bir an bahçelerden gelen sessizlikle titredi. Her şeyi bırakıp kaçmak istedi. Ama hayat onun kan damarlarına işlemişti. Kaçamıyordu. İki, üç adım yürüdü ve... boyunun bütün uzunluğuyla gözlerinde kararan hayatın üzerine yıkıldı.

Soğuk sudan çıkmış bir it gibi, tir tir titriyordu Selim. Karaya atılmış bir balık gibi ağzını açıyor, güçlükle soluyor, titreyen elleri ve tırnaklarıyla toprağı tırmalıyor, kopardığı otları açık ağzına sokuyordu.

Neden sonra yanaklarından süzülen yaşları avuçlarıyla sile sile başını kaldırdı, çevresine göz gezdirdi. Görünürde kimseler yoktu. Ayağa kalktı. Sovyet binasına doğru ilerlerken gözleri önüne küçük Alim gelip duruyordu. Alim, çeşmenin musluğunu açmış, gülen gözleriyle Selim'e bakıyor, Selim'i bekliyordu.

Alim yoktu. Selim yalnızdı. Kendisi bile bir bütün değildi. İki parçadan ibaret bir insandı. Biri Selim, öteki Çilingirov. Hangisi kendisiydi? Hangisi insandı? Hangisi gerçek bir insandı, hangisi şeytanca bir ruhu temsil ediyordu? Bilmiyordu. Bazen Çilingirov, dünyada yaşadığı için Selim'i elleri arasına alıp boğmak istiyordu; bazen de Selim, Çilingirov'la bir arada yaşadığını unutarak tatlı hülyalara dalıyordu. Şimdi Sovyet binasına yaklaşırken Selim bir despot olmak istedi. Çilingirov'u yere yıkıp çizmesinin ökçesiyle kafasını ezmek, Çilingirov'u kanlar içinde bırakıp gitmek, sırtını bütün insanlara ve dünyaya çevirip yalnız kendini düşünen bir hodbin olmak istedi. Fakat yapamadı. Ayrılamıyordu Çilingirov'dan. Çilingirov onun yanıbaşındaydı. Kimbilir içinden Çilingirov Selim'e:

"- Selim Selim... İş bencilliğe kalırsa ben senden çok daha güçlüyüm" diye gülüyordu belki.

Selim Çilingirov Köy Sovyet'i binasına girdiği gibi demir kerevetin üzerine devrildi ve taş katısı bir uykuya daldı.

5

Selim ne zamana kadar uyuduğunu bilmiyordu; uyandığında o da güneşin göz kamaştırıcı ışınlarıyla doluydu. Dışarıdan ince seslerle söylenen şarkılar, bağrışmalar geliyordu.

Selim ayağa kalktı, gözlerini oğuştura oğuştura, pencerenin yanına gitti. Pencereden dışarıya bakarken içinden garip bir titreme geçti.

Çukurca'nın üzerindeki gökyüzü yüksek ve maviydi. Yanköy'ün üzerindeki bulutlar, bir cehennem ocağında kaynaşıyorlarmış gibi, kıvrıla kıvrıla, güneye akıyorlardı. Köy Sovyet'i önündeki küçük meydanda, Dante'nin tarafından çıkıp gelmiş hayaletleri andıran, çocuklar koşuşuyorlardı. Her biri; boynunda kızıl yağlıklar, dağınık saçları alınlarına, şakaklarına yapışık, kısa entarilerinin içindeki vücutları zayıf ve sıska, ürkek tavuklar gibi, meydanda sekiyor, birbirlerini kovalıyorlardı.

Meydanın kenarında duran üç-beş ihtiyar adam, açık ağızları ve şaşkın gözleriyle, çocuklara bakıyorlardı.

Selim yavaş yavaş kendine geldi. Ama meydanda koşuşan çocukların nereden geldiklerini ve niçin geldiklerini hâlâ kestiremiyordu bir türlü. Düşünceli bir tavırla kapıyı açtı, eşikte durdu.

Güneş gökyüzünü iyice temizlemiş, ışınlarıyla Çukurca evlerinin damlarını parlatmıştı. Az ötedeki eski camiin avlusundaki kayısı ağaçları, uykularından uyanmış genç gelinler gibi, güzel ve tazeydiler; yapraklardaki henüz kurumamış yağmur suları elmaslar gibi ışıldıyordu. Meydandaki çocuklar Selim'i görmüyor, görenler de Selim'le ilgilenmiyorlardı.

Derken karmakarışık ve anlayışsız seslerin içinden kumanda sesine benzer, sert bir ses duyuldu. Çocuklar bulundukları yerlerde durakladılar ve meydana garip bir ses-

sizlik çöktü. Selim, o sesin çıktığı yere bakarken, uzakta, kooperatifin arka duvarı yanında, uzunca boylu bir kız göründü. Ses oradan gelmişti ki, meydanı dolduran çocuklar da o yana dönmüş, soluk almadan kıza bakıyorlardı. Kız, soldaki cami avlusunun duvarı yanına gitti, bir eli duvar taşlarında, öteki eliyle yüzünü incelten henüz kurumamış saçlarını arkaya tarayarak, çocukların başları üzerinden Selim'i süzmeye başladı. Bacaklarındaki şortu, dar bulûzunun içinde dolu göğüsleri ve kısa kesilmiş saçlarıyla denizden çıkmış efsanevî bir kadın gibi duruyor, tatlı bir şekilde gülümsüyordu.

Şimdi Selim kızı daha iyi görebiliyordu. Bacağının azıcık kenara atılmış duruşunda, bütün vücuduyla duvarı tutan koluna dayanışında ve bakışlarında yüzünün keskin çizgileri beliriyordu; ama keskin olduğu kadar da tatlı ve hoş bir küstahlıkla insanı kendine çeken bir hali vardı.

Bu sırada kooperatifin duvarı gerisinden Salavat Morcan çıktı. Kız Morcan'ın tanıdığı olacaktı ki, Morcan'a yaklaştı ve onun koluna girerek birlikte Köy Sovyet'i binasına doğru yürüdü. Ama yürürken kız Selim'e bakıyordu. Bir ara Morcan çocuklar arasında kaldı ve kız, uzun adımlarla Sovyet'e yaklaştı, taş basamakları çıkıp Selim'in karşısında durdu.

Yüzünde hâlâ gülümseme vardı. Elini Selim'e uzattı:

- Yoldaş Çilingirov sizsiniz herhalde! dedi.

Elini sıkarken gülen gözleriyle içinde gizlediği tatlı ve hoş hayatı Selim'in ayakları dibine döküyordu sanki. Selim'in de yüzü aydınlanır gibi oldu; içinde bir tazelik ve çeviklik hissetti. Ama sezdirmedi bunu kıza. Soğuk bir sesle:

- Benim, dedi.
- Siz beni henüz tanıyamadınız galiba?
- Beni tanıyor musunuz?

- Ah, Selim Çilingirov! İcra Komitesi'nde... Natalya Vasilyevna'yım ben. Şimdi tanıdınız mı?

Selim gülümsedi; alnına düşen saçlarını arkaya parmaklarıyla taradı.

- Evet, tanıdım.

- Beni içeriye davet etmeyecek misiniz?

Avlunun orta yerinde duran Salavat Morcan'a kaçamak bir göz attıktan sonra Selim kapıyı açtı:

- Buyurunuz.

İçeriye girdiler.

Natalya, odanın orta yerinde durdu, çevresine göz gezdirdi, kapı dibinde duran çamurlu çizmelere, kerevetin üzerindeki dağınık battaniyelere uzun uzun baktı, sonra başını kaldırdı, gözleri Selim'in yüzünde, Selim'e yaklaştı. Elleriyle tıraşlı ensesine düşen kesik saçlarını arkadan dalgalandırırken kolonya kokusuna karışan koltuklarının ter kokusu Selim'in yüzüne vuruyordu. Selim, dudaklarının ucunda hafif bir gülümsemeyle gitti, masasının başına geçti, ama gözlerini Natalya'nın yüzüne kaldırdığı zaman dudaklarındaki gülümseme siliniverdi. Şimdi onun yüzü ne sert, ne de yumuşaktı; belki kızı kendisinden uzak tutabileceği kadar soğuk ve neşesizdi:

- Siz İcra Komitesi Sekreteri Kuzmin tarafından gönderildiniz Çukurca'ya, sanırım. Kolhoz işlerine yardım etmek için.

Natalya Vasilyevna bakışlarını Selim'in yüzünden kerevetin üzerindeki dağınık battaniyelere götürdü:

- Kolhoz işlerinden önce sizin odanıza bir çeki düzen vermek gerekecek galiba, dedi yavaş bir sesle:

Selim, Natalya Vasilyevna'nın söylediklerini duymadı; belki duymamazlıktan geldi.

- Kaç gün Çukurca'da kalmak niyetindesiniz? diye sordu.

- Emrinizdeyim. Kaç gün emredersiniz. Tabiî, kendim

için konuşuyorum; öğrenciler geri dönecekler. İki hafta sonra okullar açılıyor.

Selim ayağa kalktı:

- Öğrencilerinizle tam vaktinde geldiniz. Çukurca'ya. Size ihtiyacımız var. Akşamki rüzgâr yüzünden bahçeler hayli ziyana uğradılar. Mahsulü birkaç gün içinde toplamalıyız. Hiç değilse yerde yatanları. İşe hemen başlıyabilir misiniz?

- Tabiî. Hemen.

- İyi.

Selim konuşuyordu. Kesik kesik ve sade cümlelerle konuşuyordu; âdeta emredici bir sesle konuşuyordu ve Selim konuştukça, Natalya Vasilyevna'nın yüzü soluyordu. Artık onun yüzü tabiiydi. Yüzü, aşka ve sevgiye ihtiyacı olduğu anlarda ateşli bir güzellik taşıdığını belirtiyordu. Ve şimdi Selim soğuk davranışıyla onun güzelliğini bir tehlike karşısına koymuş gibi Selim'e nefretle bakıyordu:

- Ne zaman başlayabiliriz işe? diye sordu Natalya.

- Derhal, dedi Selim. Öğle ve akşam yemeklerinizi bahçelerde yersiniz. Gecelemek için yer bulunur. Salavat Morcan meşgul olacak bu işle. Kaç öğrenciyle geldiniz Çukurca'ya?

- Yüz seksen!

- Onları on sekiz kümeye ayırınız. Kümeler kolhozcu kümelerine katılsınlar. Yaşlı adamların yanlarında çalışırlarsa işleri daha verimli olur, sanırım.

Köy Sovyet'i binasından, birbirinin yüzlerine bakmayarak çıktılar. Meydandaki öğrenciler gruplara bölündü, sonra safa dizildiler ve Natalya Vasilyevna önde, bahçelere yöneldiler.

Yarım saat sonra öğrenciler, kolhozcu kümeleriyle birlikte bahçelerde çalışıyorlardı.

Gökyüzü bulutlardan tamamıyla temizlenmişti artık. Güneş toprağı tez kuruttu. Bahçelerde sıcak ve sıkıcı bir

hava vardı. Köylüler kocaman sepetlerde araba ve kamyonlara elma taşıyorlardı; öğrencilerse, etekleri kıçlarına doğru sıvalı, bahçelerde elma topluyor, şarkı söylüyorlardı. Çukurca'nın nazik ve narin bahçeleri yaban kuşlar tarafından zaptedilmişti sanki. Köylüler çalışırlarken arada bir duruyor, doğruluyorlar, alınlarındaki terleri elleriyle silerken bahçelere dökülmüş Rus çocuklarına bakıyorlar, sonra, yürekleri içindeki derin ve gizli duygularla, acı acı gülümsüyorlar, belki de içlerinden: "Neydik biz, neyiz ve ne olacağız?" diye soruyorlardı kendi kendilerine.

6

Akşam oldu. Bahçeler boşaldı Şurda burada elma yığınları, bahçelerin kıyısında, okları havaya dikili, atsız arabalar kalmıştı. Selim bahçelerin içinden çıkmış, Salgır'ın yanındaki toprak yola yaklaştığı zaman etraf iyice kararmıştı artık. Salgır'ın üzerinde ay, kızıl bir baş gibi duruyordu. Bahçelerin kenarında, birbirinden uzak, gece bekçilerinin çadırları önünde ateşler yanıyordu.

Selim yoldaydı şimdi. Elleri arkasında bağlı, ağır adımlarla yürüdü. Fakat ilerlediği yolun hayli uzağında gözüne bir insan karaltısı ilişince adımlarını sıklaştırdı. Yol ortasında, Natalya Vasilyevna duruyordu. Sırtı Selim'den yana dönüktü. Yolun kıyısında atsız bir araba vardı ve arabayla yolun arasındaki henüz sönmemiş ateşin sıcak külleri altından, bir tavuskuşunun küçük gözleri gibi, kırmızı ve küçük iki kor görünüyordu. Selim, Natalya Vasilyevna'dan habersizmiş gibi, ateşe yaklaştı, diz üstü çöktü ve eline kuru bir çıra alarak külleri karıştırdı; sonra sigarasını yaktı ve ayağa kalkmadan başını Natalya Vasilyevna'dan yana çevirdi, yavaş bir sesle konuştu:

- Gece güzel, Natalya Vasilyevna!

- Çok, dedi Natalya.
- Siz yoruldunuz, sanırım.
- Biraz... Kemiklerim de sızlıyor biraz.

Selim başını kaldırdı, ayın altından uzanan beyaz ve ince bulutların çizdiği yollara baktı:

- Sabaha doğru yağmur yağacak galiba.

İkisi arasındaki bu konuşma, nedense, tatsız geçiyordu. Selim sustu. Natalya, aynı durumda, yalnız omuzları azıcık yukarıya kalkık, elleri göğsü üstünde, ayın altından göğün karanlık boşluğuna bakıyordu. Selim, uzun uzun sustuktan sonra, içtiği sigarasını sönmüş ateşin külleri üstüne bıraktı, ayağa kalktı. Natalya'ya yaklaştı, yavaş ama sıcak bir sesle konuştu:

- Salavat Morcan öğrencileriniz için yeri hazırladı. Natalya Vasilyevna; okul binasında geceleyeceksiniz.

Natalya uzun bir süre cevap vermedi. Neden sonra Selim'in sesinden daha yavaş bir sesle:

- Ben burada... Şu arabanın yanında kalacağım, dedi.

Bu sözleri, derin bir uçurumun dibine bakarak söylemişti sanki Natalya; Selim de bunu hissetmiş olacaktı ki, kendisinin ve Natalya'nın hislerini dudaklarındaki hafif bir gülümsemede düğümleyip arabanın yanından ayrıldı. Fakat arabadan yüz adım kadar uzaklaşınca durup başını Natalya Vasilyevna'dan yana çevirdi.

Yolun kenarında kimsesiz ve hiçbir işe yaramayan, yabanî ama sağlam bir ağaç gibi, Natalya duruyor. Salgır'ın üzerindeki ayın altından geçen ak bulutlara bakıyordu.

7

Selim'in ilerlediği yolun solunda kuru dallar ve çalılarla örtülü bir çadır duruyordu. Çadırın girişi önünde küçük bir ateş yanıyordu. Kızıl korların çevresindeki kara çırala-

rın beyaz başlarından yükselen ince ve beyaz dumanlar çadırın üstünde sallanıyordu. Çadırın içerisinde biri kuru kuru öksürüyor, başka biri ise ıslık çalıyordu.

Selim durdu ve kulak kabarttı. Çadırın içerisinden kuru yaprak hışırtıları geldi, ıslık kesildi ve az sonra çadırda Hasan Berber'in sesi duyuldu:

- Gidiyor musun, Şevket?

- Gidiyorum, Hasan Ağa! Geç oldu. Fazla kalırsam bir yığın lâf duyarım benim ihtiyardan. Hem yalnız lâf da değil, ha! Kızdı mı tokatı hazır!

Çadırdan Reis Bilâl'in oğlu Şevket çıktı, boyunun bütün uzunluğuyla çadırın önünde durdu, başını göğe kaldırdı, yıldızlara baktı.

- Gece, tam sevdalılar için, doğrusu!

Çadırdan Berber Hasan'ın sesi geliyordu:

- Yallah! Eve git dosdoğru! Ayağını sapıtma sakın ha!.. Okulun yanından da geçeyim deme. Gözlerine Rus kızları ilişirse uykun kaçar, sabaha kadar döşeğinle sevişirsin!

- Korkma, sapıtmam ayağımı. Döşek sevgisine gelince, beklemeyi tercih ederim. Ta ki gelin döşesin döşeğimi... Döşesin, kendisi de döşeğime döşensin!..

- Bravo! Gözün hangisinde?

- Bilmez gibi soruyorsun.

- Ama senden duymak isterim.

- Haydi, diyelim, Mustafa Ağa'nın Huriye'si! Fena mı, ha? Nasıl? İyi ha? İyi değil mi?

- Dudaklarındaki sütü sil, oğlum! Ben ne bileyim? Böyle şeyler, benim gibi, yaşını başını almış adama sorulmaz. Buraya bak hele; bir şey söyleyeyim mi sana?

- Ne var?

- İçeriye gir!

Şevket eğilerek başını çadırın içerisine soktu. Uzun bir sessizlik oldu. Sonra içeriden kahkahalar duyuldu.

- Unutma ama ha!

- Unutmam Hasan Ağa!

- Bunu baban duyarsa dayağı bana atar, sanırım.

- Ne olmuş? Kendisi de aynını yapmadı mı gençliğinde?

Şevket kıs kıs gülerek çadırdan ayrıldı ve uzun ellerini sallaya sallaya yürüdü, karanlığın içinde gözden kayboldu.

Üç beş dakika sonra Selim çadırın önündeydi:

- Hasan!

- Ihı! Sen misin Reis?

- Benim.

- Gir.

Selim çadıra girdi.

Çadırın içerisi karanlıktı; Hasan'ın yüzünü göremiyordu. Ayakları dibindeki keçi derisinden ılık ve ekşice bir koku burnuna kadar yükseliyordu. İkisi de konuşmuyordu.

Neden sonra Hasan, sessizliğin ağırlığını kalbinden atmak istermişçesine, çadırdan çıktı, gerindi, çadırın yanında duran çıralardan birkaç tane alıp ateşin üzerine bıraktı. Çadırın içerisindeki karanlık az daha koyulaştı, sessizlik az daha derinleşti. Hasan hâlâ dışarıda, ateşin yanında duruyordu; ama kuru çıralar alevlenir alevlenmez, çadıra girdi. Selim'le konuşmak istedi önce, fakat neden bahsedeceğini bilmiyordu; tütün kutusunu çıkardı, gözleri Selim'in yüzünde, sessizce bir sigara sardı.

Selim'in, ateşin altın sarısı ışınlarıyla aydınlanmış yüzünde gizli bir gülümseme vardı. Ama yüzündeki bu gülümseme, sıhhatli bir gülümseme değildi. Tersine, yüzündeki gülümseme Selim'in Hasan'a karşı güçsüzlüğünü belirtiyordu. Hasan da bunu görüyor, gözlerini Selim'in yüzünden ayıramıyordu.

Sigarasını saran Hasan, tütün kutusunu Selim'e uzattı:

- Saracak mısın? diye sordu.

- Rakı içmeyi tercih ederim, ama sanmam ki bulunsun sende.

Hasan başını aşağıdan yukarıya doğru salladı.

- Hayır. Rakı yok.

- Öyleyse tütünü ver.

Selim, sigarasını sararken çadırın önünde yanan ateşin üzerinden karanlığa bakıyor, bir şey düşünüyordu. Belki düşünceleriyle az daha Hasan'a yaklaşmak istiyordu. Ama Hasan bakmıyordu artık Selim'e.

Sonra yere oturdular. Selim dışarıdaki ateşe bakarak:

- Bahçeler hayli ziyana uğradılar galiba, dedi.

Hasan ilgisiz bir sesle cevap verdi:

- Tahmin ettiğinden az. Başlıca ziyan kenarlarda. İçerilerde fazla bir şey yok.

- Öğrencilerin Akmesçit'ten gelmeleri iyi oldu, doğrusu. Hayli mahsul toplarız.

Sonra dudakları ucundaki gülümsemelerle bütün yüzü aydınlandı ve gözleri hâlâ ateşte:

- Sen, Hasan, bana darılma, dedi.

- Kim? Ben mi?

Hasan kendisiyle Selim'in arasındaki mesafeyi gözleriyle ölçtü. Sesi kuru ve ilgisizdi.

- Ben sana dargın değilim.

- Göreceksin, sekiz on yıl sonra Çukurca nasıl değişecek!

- Nasıl?

- Nasıl mı?

- Evet, nasıl?

- Değişecek işte. Büyüyecek, genişleyecek... Başka olacak. Tanıyamayacaksın Çukurca'yı. Evler, bahçeler... makine... Her şey başka olacak!

Sustu Selim. İçinde söylenecek o kadar çok şey vardı ki! Fakat sustu. Bildiklerini, Çukurca'yı bekleyen şeyleri yalnız kendisi için saklamak istermiş gibi, sustu.

Hasan keskin bir dikkatle, Selim'i süzüyordu. Sonra, onun yüzünü daha iyi görmek için, ayağa kalktı, çadırdan çıktı, ateşe birkaç çıra daha attı, döndü, demincek oturduğu yere çömeldi ve tutuşmuş ateşin alevleriyle altın gibi parlayan Selim'in yüzüne daha ciddî bir bakışla baktı ve:

- Sen çok çalışıyorsun, Selim, dedi.
- Çukurca'da yapılacak iş çok da.
- Ama kimin için?
- Ne demek kimin için? Halk için elbet!

Hasan iki dizi üstüne durdu, başını az daha Selim'e doğru uzattı, boğuk ve kuru bir sesle sordu:

- Söyle bakayım, kimin için? Nasıl bir halk?
- Ne demek nasıl halk? Halk!.. Bizim halk...
- Kızıl mısın?
- Haaa?
- Kızıl mısın, diye soruyorum? Komünist misin?
- Komünistim tabiî. Ne olacak?
- Halk için mi çalışıyorsun?
- Çalışıyorum tabiî... Ya ne?

Hasan'ın bu soruları öylesine âni idi ki, Selim şaşalamış, ne söyleyeceğini bilemiyor, konuşamıyor, Hasan'ın gözleri parladıkça bütün varlığı korkunç ve savunmasız bir tehlike karşısındaymış gibi tir tir titriyordu.

Hasan gür sesiyle bağırdı:

- Komünistsin ha! Halk için ha!..
- Benim komünistliğime dokunma, dedi Selim, yavaş ama acı bir sesle.
- Ben senin komünistliğine dokunmuyorum. Ol! Komünist ol!.. Git, saçından tırnağına kadar kendini öz halkının ve milletinin kanına boya! Kes bu halkı! Kes, doğra, öldür!.. Yok et bu milleti, yok et bu halkı! Bu atalar toprağı üstünde halkının bir tek ayak izi kalmasın! Yap!.. İstediğini yap; ama yılan olma!.. Korkak olma! Halk için yapıyorum deme, doğruyu söyle! Anladın mı? Doğruyu, ger-

çeği söyle! Niçin yaşadığını, kimin çıkarı için çalıştığını açıkça söyle bu halka! Öğretmenlerinden iğrenç yalanlar öğreniyorsun. Ama senin yalan söylemeye hakkın yok! Anlıyor musun? Yalan söylemeye hakkın yok! Yaptıklarını halk için yapıyorum deme! Kalbini aç, doğruyu, gerçeği söyle! Öz halkını düşmanlarımla beraberce yok etmek için çalışıyorum, de! O zaman gerçeği, doğruyu konuşuyor diye kalbimde belki senin için bir acıma ve merhamet duyarım. Yılan olma! Gerçeği söyle!..

Hasan konuşuyordu. Hasan konuştukça pençe pençe kızarmış şakakları atıyor, gözlerinin içi, fırtına bulutunun altından geçen güneşin ışınları gibi, parlıyordu. Selim'in kansız dudakları, tebeşir gibi, bembeyaz kesilmişti.

Hasan bir süre sustu. Boğazı acı bir yumruyla tıkanmıştı. Ve Selim, ancak o zaman, beyaz dudaklarının uçlarını yapmacık bir gülümsemeyle aşağıya doğru kıvırdı, gözlerini Hasan'ın yüzüne kaldırdı, uzun uzun baktıktan sonra, sadece:

- Yılan! dedi.

Sonra keskin bir sesle ilâve etti:

- Seni yılan! Zehirli yılan seni! Ama sen beni ısıramazsın!

- Yok, ısıramam! dedi Hasan. İstesem de ısırmam. Ama beynim kurşunlarla delik deşik olmadan önce senin karşında ağzımı kapatmayacağım! Halk için ha? Haydi, yallah! Yallah yallah!.. Defol halkın içinden! Yanaşma bu halka!

Çadırda öylesine derin ve ağır bir sessizlik oldu ki!.. Sanki bütün dünya donmuş, bütün hayat susmuş, bütün ölülerin aziz ruhları yanında yalnız Hasan ve Selim kalmışlardı.

Selim'in yüzü sert ve gergindi. Hasan yavaş yavaş yumuşuyor, gözlerini yere indiriyordu. Aşılmaz bir sükûtun ısrarı kalbinde ve etrafı kızarmış gözlerinin içinde ağlıyordu.

Sessizlik uzun sürdü.

Hasan Selim'e bakmıyordu artık. Selim'in yüzüne bakmaya gücü kalmamış gibiydi. Yalnız arada bir başını sallıyor ve kendi kendine:

- Halk için... Halk için... diye mırıldanıyordu.

Neden sonra şiş, kızıl, yorgun, yaşlı gözlerle Selim'in yüzüne baktı ve yavaş yavaş konuştu:

- Evet, biz halkız. Belki... Belki iyi bir halk değilizdir. Belki bize senin gibi adamlar gerek. Senin için... elinde silâh, elinde zincir, ateş ve boyunduruk! Ne bileyim, belki ömrümüzde çok günahlar işledik. Belki, gerçekten de bu halk günahkâr bir halktır. Öyleyse cezamızı ver. Ama önce suçumuzu, günahlarımızı söyle bize. Sen iyiysen bize iyiliği öğret. İyiyi, gerçeği, güzeli severiz biz. Öğret bize. Öğrenmek istemiyorsak döv bizi. Senin yolunda gitmek istemeyenlerin ayaklarını kır; seni dinlemek istemeyenlerin kulaklarını kes! Olur olur olur! Razıyız! Razıyız her şeye! Belki biz kendi yolumuzu kendimiz bulamayan bir halkız. Öğret, göster, yürüt bizi! Bir ağacın bazı dalları kurur; bazı dallarını kurtlar yer; bazı dalları kısır kalır, mahsul vermez; işte o zaman o ağacı budarlar. Kuru, mahsul vermeyen dallar kesilir...

Boğazını tıkayan yumruyu yutmak ister gibi sustu, yutkundu Hasan. Sonra devam etti. Sesi toklaşıyor, sesi toklaştıkça yüzü de nurlanıyordu Hasan'ın:

- Ama siz ağacı budamıyorsunuz, Selim! Topraktan çıkarıyorsunuz, kökünden kesiyorsunuz. Sen bunu görmüyor anlamıyor musun? Binlerce yıllardan beri bu toprakta büyümüş, bu toprağa kök salmış ağacı topraktan çıkarıyor, kesiyor, paramparça ediyorsunuz! Sen bunu görmüyor musun, Selim?

Ateşin kenarları kararmış, alevler yavaş yavaş küçülmüştü. Selim konuşmuyordu. Yanıbaşına uzanmış, başparmağının tırnağını dişleriyle kemirerek Hasan'ı dinliyordu.

Hasan susunca, tırnağı hâlâ dişleri arasında:

- Söyle, dedi. Neden sustun? Konuş!.. Belki beni kendi yoluna çevirirsin.

- Bizim yolumuz evden tarlaya, tarladan eve. Eeeh, senin için değil bu yol, Selim! Senin, bir elinde kırbaç, öbür elinde Rus bayrağı, halkını sürüyorsun. Sür sür! Bakalım nereye kadar süreceksin!

Sonra yüreği içinde kendine yakın ilâhî bir ses duydu Hasan ve sustu. Şimdi yüreği içindeki sesi dinliyordu.

Neden sonra yavaşça:

- Allah korusun bizi, dedi. Allah sana da yardımcı olsun.

Yavaş yavaş ayağa kalktı Hasan. Selim de kalkıp Hasan'ın karşısında durdu. Hasan söylemek istediklerini söyleyip bitirmişti artık ve Selim'in yüzüne: "İşin yok burada. Git yapacağını yap" der gibi, bakıyordu. Selim ise korkunç bir düşüncenin, Hasan için vermek istediği bir kararın zulmü altındaydı.

Çadırın önündeki ateş Hasan'ın yüzünü henüz aydınlatabiliyordu. Selim ellerini ceplerine soktu, çadırdan çıktı. Çadırın yanında duran çıralardan birkaçını alıp (belki kendi acı ve gergin yüzünü Hasan'ın gözlerinden sakınmak için) ateşe attı ve hemen içeriye girdi ve Hasan'ın karşısında durarak fısıltılı bir sesle konuştu:

- Demek öyle ha! Biz kızılları sevmiyorsun ha?

- Yok! dedi Hasan. Kızılları da, beyazları da sevmiyorum. İt, ittir. Beyaz yoksa kızıl, ne fark eder!

- Öyle de-se-ne!

- Öyle!

- Biz bu ağacı budayacağız! Kuru, çürük, eski, kurtlu dalları keseceğiz...

Yavaş yavaş, kelimeleri dar bir deliğin içinden çıkarır gibi, sıkılı dişlerin arasından konuşuyordu Selim. Birinin yüzünü öteki görmüyordu, fakat seslerindeki ezgi yüzlerindeki ateşi iyice belli ediyordu.

Derken karanlıkta göğsü üstünde Selim'in ağır ellerini hissetti Hasan. Pençeleri Hasan'ın göğsünde, Hasan'ın gömleğini bir elinin içine alıp sımsıkı tutmuş, öbür elinin yumruğunu Hasan'ın boğazına doğru kaldırmış, fısıltı ama acı sesiyle konuşmasına devam ediyordu Selim:

- Ama seni ben keseceğim. Ben kendim! Kendi elimle keseceğim!

Hasan ses çıkarmadı. Karanlığın içinde, kendisine tuhaf bir şey olmuş gibi, acı bir merhametle güldü yalnız. Selim'in yumrukları yavaş yavaş açılıyorlardı. Çadırın önündeki ateş tutuşup alevlenmiş, alevler ikisi arasındaki perdeyi kaldırıp çadırın dışına atmıştı ve ikisinin de gözleri içindeki ateşi birbirine bağlamıştı. Fakat Selim'in gözleri içindeki bu ateş yavaş yavaş sönüyordu. Yüzünün bütün sert çizgileri siliniyor, yüzü gururla, Hasan'ı hiçe sayan ilgisiz bir tavır takınıyordu.

Ama Hasan başkaydı. Hasan ancak şimdi, Selim'in bu ilgisiz yüzünde korkunç bir tehlike görmüşçesine, birden fırladı ve göz açıp kapatmaya vakit kalmadan, sol eliyle Selim'in saçlarından tuttuğu gibi, sağ elindeki bıçağın keskin ağzını Selim'in gırtlağı üstüne dayadı:

- Ha-in! Ha-in!

Müthiş bir sesle bağırdı Hasan.

- Bu milletin, düşmanlarına bir kuzu gibi teslim olacağını mı sandın? Haa? Öyle mi sandın?

- Hasan... Hasan Ağ... Bırak!

- Bırak ha!

- Bırak dedim, bırak!

- Seni köpek!..

Hızla itti. Çadırın henüz önünde yüzü koyun yere yıkıldı Selim. Hasan ise onun üzerinde, yaraladığı avını ayakları altında tutan bir kaplan gibi, duruyordu.

- Halk için ha! Bu halk kendi geleceğini biliyor! Bu halk kendi geleceğini yüzlerce yıl önce kendi sıcak kanıy-

la mühürledi. Onun geleceğini senin haydut Ruslar'ın değiştiremezler. Anladın mı? Bu halk yaşayacaksa yalnız ve yalnız hür olarak yaşayacaktır; esir olarak değil, yok! Esir olarak değil! Kalk da git, bunu Ruslar'ına söyle!

8

Yaşadığını biliyordu Selim. Bundan emindi. Burası Çukurca'ydı. Ama niçin gelmişti Çukurca'ya? Kim göndermişti onu buraya? Ne işi vardı onun Çukurca'da

Selim yürürken arada bir duruyor, karanlıkta ellerini ileriye doğru uzatarak tutunacak bir yer arıyordu. Yoktu tutunacağı bir yer. Her yanı boştu. Yürüdükçe bir uçuruma yaklaştığını, her an dipsiz bir uçurumun dibine yuvarlanacağını hissediyordu. Kimdi o? Neyin nesiydi? Şimdiye kadar yaşadığı hayat bir rüya değil miydi?

Gökyüzü, ayın ışınlarıyla aydınlanmıştı. Kurşunî renkte ağır bulutlar parçalanıp ufka inmişlerdi. Gene o yandan, hafif ama serince bir rüzgâr esiyordu.

Selim durdu. Çevresine göz gezdirdi. Solda, durduğu yerden on adım kadar uzakta bahçe çitini görür gibi oldu. Çitin dibince uzayan Köy Sovyet'i binası önündeki meydana çıkıyordu. Bu yol boyunca yürürse yarım saat sonra Köy Sovyet'i binasına ulaşırdı. Ama, nedense, yola sapmak istemedi Selim. Köy Sovyet'i binası Selim'den öylesine uzak ki!..

Salgır tarafından esen serin rüzgârda kuruyan saçlarını arkaya taradı, sonra tütün kutusunu çıkarıp titreyen parmaklarıyla bir sigara sardı. Sigarasını içerken boğazına gene bir yumrunun tıkandığını hissetti. Gözleri doluyordu.

Derken az ötede ayak sesleri duyar gibi oldu. Ayak sesleri yavaş yavaş Selim'e yaklaşıyordu. Ayağa kalkıyordu ki karanlıktan biri çıktı, Selim'in yanında durdu.

Selim şaşkın, biraz ürkek bir sesle:

- Natalya... dedi.

Omuzları üstünde Natalya'nın hafif ellerini hissettiği anda sallandı, yıkılacak gibi oldu.

Aynı yavaş, fakat sıcak sesiyle konuştu Natalya:

- Selim... Yer ver Selim... Senin yanında yatayım...

İkisinin de gözlerinde yer ve gök kararıyor, yaşadıkları bütün hayat onlarla birlikte yere yıkılıyordu.

.....

- Ah, Selim Selim!..
- Sus...
- Selim Selim Selim!
- Yanıyorum Selim...
- Burada olmaz... Gidelim Sovyet binasına...
- Burada.
- Görürler bizi...
- Görsünler...
- Yavaş konuş... Duyarlar...

.....

Kimdiler ve neydiler? Bilmiyorlardı. Bir rüzgâr kopmuştu bir yerlerde, birini bir dünyada ötekini başka bir dünyada bulmuştu ve hayat denen denizin yüzüne atmıştı ve denizin coşkun dalgaları üstünde uçurta uçurta buraya getirmişti rüzgâr onları.

Kimdiler ve neydiler? Bilmiyorlardı. Hayatta düşe kalka yürüdükleri günleri unutmuşlardı; ağladıkları günlerin acısını unutmuşlardı; güldükleri, hayallerle dolu günleri unutmuşlardı ve şimdi burada, iki yaban hayvan gibi, etleriyle, soluklarıyla birbirlerine bağlanmış, ölümle hayat arasında bunaltıcı bir beşikte sallanıyorlardı.

.....

Salgır'ın üzerinden esen serin rüzgâr ufuktaki bulutları gökyüzüne sürüyordu. Onlarsa, gökyüzünde uçan bulutların üstünde mi, bahçelerde hışırdayan rüzgârın kuca-

ğında mı, yoksa bir başka yerde mi olduklarını bilmiyorlardı. Gece onlarındı. Gecenin boşluğu, gecenin karaltıları, gecenin bütün tılsımları onlarındı; hayat yoktu onlar için. Onlar hayatın dışında tatlı bir sonsuzluğun içindeydiler.

.....

Bahçelerde kolkola ilerliyorlardı. Arada bir duruyorlar, birbirlerine sarılıyorlardı. Canları ve yürekleri üstünde açmış gülleri görmek istiyormuşçasına, birbirlerinin gözleri içine bakıyorlardı. Sonra gözleri birbirine bağlanıyor, gene dünya kararıyordu gözlerinde ve hayat onlarla kucaklaşarak taze ve serin otların üstüne yıkılıyordu.

.....

Ufuklar ağarırken bahçelerden çıktılar. Köy Sovyet'i binasına girdikleri zaman horozlar ötüyor, Çukurca uykudan uyanıyordu. Uzaklarda hayatı ve günü selâmlar gibi, atların kişnemeleri, köylülerin öksürükleri, açılan kapıların gıcırtıları işitiliyordu.

1

Çukurca'ya sonbahar geldi.

Mahsul devşirme zamanı sona erince Selim Akmesçit'e gidip beş yıllık plânını sekreter Kuzmin'e teslim etti. O gün sekreter Kuzmin'le Çukurca'yı kalkındırma plânı üzerine uzun uzun konuşacağını sandı Selim, ama yanıldı. Kuzmin, Selim'in bu plânını sonuna kadar okuyup bitirmeden, ince dudaklarının ucunda yapmacık bir gülümsemeyle, bir ay sonra Çukurca'ya uğrayacağını ve orada plân üzerinde konuşacaklarını bildirdi ve müsveddesini çekmecede sakladı.

Fakat vedalaşırken Selim'in elini bir arkadaş samimiyetiyle sıktı Kuzmin. Kuzmin'in samimiyeti Selim'in içini yumuşatmadı. Komite binasından asık bir suratla çıktı.

Küçük Alim, Akmesçit'de sütannesinin yanındaydı daha. Sabahleyin Çukurca'dan çıktığı zaman bütün yol boyunca sekreterden ve plânından çok Alim'i düşünmüştü. Alim'i Kantar'dan alıp Çukurca'ya götürmek kararındaydı. Fakat Komite binasının taş basamaklarını ağır ağır inerken bu kararından caydı. Birkaç gün sonra Natalya Vasilyevna ile birlikte Akmesçit'e gelip Alim'i Çukurca'ya beraberce götürmelerinin daha uygun ve doğru olacağını düşündü.

Kafasında ve gönlünde bir ağırlık vardı. Karasupazarı sokağı başında, birbiri ardından, iki bardak tatlı Misket şarabı içti ve hemen Çukurca'ya koyuldu.

Akşam olmak üzereydi. Tavlalar yanında üç-beş delikanlı genç Muzaffer'i ortaya almışlar, bir şeyler konuşuyorlardı. Az ötede, tavlaya bitişik ahşap demirhanenin içerisinden demirci Yakup'un demir tezgâhına indirdiği demir çekicinin gür, muntazam ve madenî sesi işitiliyordu. Demirhanenin önünde kazığa bağlı at, sağrısını art ayaklarından birine indirmiş, soluk soluğa içeriden gelen çekiç seslerini dinliyordu. Demirhanenin ardına kadar açık kapısında Berber Hasan'la, Veli Şaban duruyorlar, dudaklarındaki sigaralarını tüttüre tüttüre, sessizce içerideki nalbant Yakup'un işini seyrediyorlardı.

Küçükyanköylü Gümüş Çoban'ın akrabalarından sayılan Macit Biber'in oğlu Muzaffer Biber, elinde tuttuğu bir kâğıdı okuyor, onun çevresinde birikmiş üç-beş Çukurca genci, birbirlerinin omuzları üstünden, Muzaffer'in elindeki kâğıda bakıyorlardı. Hepsi şen, hepsinin gözleri ışıl ışıldı.

Genç Muzaffer asker ağabeyinden aldığı mektubu köyün sekiz-on yerinde belki yüz kere okumuştu. Köylüler ağızlarını açıp Muzaffer'in okuduğu mektubu dinliyorlardı.

Şimdi de aynı mektubu okuyordu Muzaffer:

"- ... İşte, dükkânların içerisini dışarısını harfi harfine yazdım size. İnsanların urbasını, murbasını, aşını yaşayışını yazdım size. Daha çok şeyler yazacaktım ama yazmakla bitmez. Yazı işinde de büyük ustalık yok bende, ama burada gördüklerimin hepsini bir bir kafama kaydettim ve Çukurca'ya dönünce her şeyi bir şiir okur gibi ezbere söyleyeceğim sizlere... Biraz tuhaf geliyor insana; komiseri dinleriz dinleriz... Akıllı adam doğrusu, çünkü

akıllıca konuşuyor. Hem çok okumuş olduğu belli. Söze bir başlarsa konuşur oğlum konuşur, ağzından en az iki saat laf döker. Söylevinin de hiçbir yerinde dili tutulmaz. Bizim kolhozun traktörü gibi pat pat pat... Nedir söylediği? Kolhozu söyler, fabrikaları över, bizim Sovyet kurumunu teller pullar. Ama kulak duyarsa göz de görür ya... Burada kolhoz molhoz yok. Eh, madem kolhoza göre, buranın durumunun kötü olması gerekir, öyle mi? Ama hiç de öyle değil..."

Gençler az daha Muzaffer'e sokuldular, birkaçı Muzaffer'in böğrünü dürttü.

- Kolhozunu bırak...

- O yukarıdaki satırlardan başla gene, gözünü seveyim, be Muzaffer!

- Ama...

- Bir daha. O don meselesini. Şu don meselesini iyice anlayamadık.

- Ee, kaç kere okuyacağım?

- Oku oku! Bir kere daha oku şunun şurasını!

Gençler az daha sıklaşıp gözlerini Muzaffer'in omuzu üzerinden mektuba diktiler. Muzaffer, parmağını mektubun satırları üstüne yürüterek, tekrar okumaya başladı:

"- ... Bu don meselesi de böyle oldu. Evvelki mektubumda da yazmıştım size Dereköylü Halil'in marifetlerini. İşte o Dereköylü Halil bir gün arkadaşlarından ayrılıyor, şehrin sokaklarında yalnız başına dolaşıyor. Dolaş dolaş bir dükkânın vitrini önünde duruyor. Buranın dükkânları da Akmeşçit dükkânlarına hiç benzemez ama. Eh, dükkân dükkândır elbet. Akmescit'te üç büyük dükkân vardı; bu şehir Akmeşçit'ten çok büyük olduğuna göre, dükkânların sayısı bin mi, yüz bin mi, kimse bilmez. Her sokakta dükkân var. İnsanoğlu tutar sayarsa da başa çıkamaz. Çünkü çok oğlum, çok! Büyüğü de çok, küçüğü de çok. Ama bu şehrin dükkânları Akmeşçit dükkânlarından

başkadır. Başkalığı şu ki, Akmesçit dükkânları nasıl bomboşsa buranın dükkânları da dopdoludur. Neyse; bin dereden su getirmeden geçelim Dereköylü Halil'in başından geçenlere. İşte zavallıcık duruyor dükkânın vitrini önünde boynu bükük, içeriye bakıyor. Dükkânlar mal dolu demedim mi? Ama mal da nasıl mal! Ne kadar mal varsa hepsi ipek. Sarı ipek, beyaz ipek, kırmızı ipek, kara ipek, yeşil ipek, mavi ipek, her boyadan, her boydan var. Bakmayla göz doymaz, söylemeyle dil yorulmaz. Eh, bizim zavallı bakıyor camdan, ama cepte para yok ki içeriye girip bir şeycikler alsın. Ayda yedi ruble para verirler insana, yedi rubleyle ne alınır? Hiç. Cigaraya bile yetmiyor. Neyse, uzatmayayım, bizim Dereköylü Halil'in gözüne bir parça ipek ilişiyor. Mendil dersen mendil değil, yağlık dersen yağlık da değil... Ama altı ay sonra askerliğini tamamlayacağından köye mutlaka bir şeycikle dönmek istiyor herif. Şu Polonya'nın zenginliğinden ille de bir şey götürmek istiyor köye. Ne yapsın? Dükkâna girip soruyor, camdaki küçük parça ipeğin fiyatı kaç paradır, diye. İyiydi insanları bu Polonya'nın doğrusu... Bizim Halil cebinde ne kadar parası varsa çıkarıp ortaya koyuyor. Hepsi hepsi dört ruble kadar bir para. Dükkândakiler katıla katıla gülüyorlar. Halil de gülüyor. Verdiler Halil'e o ipeği, parasını da almadılar. Bembeyaz ipek. Çevresinde kızıl nakışlar var. İlkinde neyin nesi olduğunu bilemedik, ama sonradan anladık. Ama bakınız hele nasıl anladık: Halil oğlan ipeği elinde tutuyor, hepimize soruyor: "Bu nedir?" diye. Bir Urus "Don'dur!" dedi. Eh, don olmasına don, biz de bunun farkına vardık, ama kadın donu mu yoksam ki erkek donu? Bunu bilen çıkmadı. Halil gene de, demincek dondur diyen Urus'tan yana döndü ve sordu. Bu Urus gene de hepimizden akıllı çıktı... "Urusiya'da kadınlar don giymezler, ayıptır" dedi. "Don'dur ama kadın donu değil, erkek donu" dedi. Eh mademki erkek donu, o gece Halil yatağa

girerken geçirdi donu bacaklarına. Ama nesi varsa hep meydanda. Donun altından her şeyi görünüyor. Yok olmaz, dedik, erkek donu olamaz bu don. Gitgide mesele nereye vardı dersiniz? Bölük komiserine! Komiser de Halil'e anlattı. Meğer böyle donları Polonya'nın, yok yalnız Polonya'nın, bütün kapitalist memleketlerin asilzade çocukları, bay, efendi çocukları giyerlermiş. Eh, Halil de bu gerçeği duyunca kapitalist-burjuva donunu cebine koydu ve ertesi günün sabahı şehire izinli çıktığımızda yallah dükkâna gitti. Komiserin söylediklerini o da dükkândaki Polonyalılar'a harfi harfine tekrarladı. Katılıyorlarmış gülmekten Polonyalılar. Sonra aralarından biri çıkmış da demiş: "Sersem misin sen, kuzum! Erkek donu değil bu don, kadın donudur." Halil de "Eh, nasıl bir dondur bu! Altında her şey gözükür!" diye patlatmış. Polonyalılar gene hayli gülmüşler. Sonra "Efendim" demişler... (Buranın insanları bize efendi, derler. Köylüden efendi olur mu hiç?) "Efendim" demişler, "Kadının ne olduğunu bilir misin sen?" demişler. "Bilirim elbet," demiş Halil, "Askere alınmadan üç ay önce evlendiydim" demiş. Onlar da: "Sizin Urusiya'da kadınlar ayı gibidir" demişler. "Ayaklarında çizme, sırtlarında kaba kürk, başlarında kalpak... Olmaz bu böyle," demişler. "Bizim kadınlarsa güzeldirler, her biri melek gibi, narin ve naziktir." demişler. "Senin karıcığın bu donu giyerse hoş olmaz mı?" demişler. "Evinde canın sıkılırsa karına bakarsın, gözlerin sevinir, canın çeker..." demişler. Daha neler neler demişler! Halil de ağzını açmış, dinlemiş onların lâfını ağzından sular akıta akıta. Sonra ses etmeden dükkândan çıkmış. İpek donu ise cebinde saklıyor. Dereköy'e döndüğünde tazeye giydirecekmiş, öyle karşısında dursun, Halil de bakacakmış ona gözü ve gönlü doyunca..."

2

Selim, elleri arkasında bağlı, kooperatif meydanından çıkmış, ağır adımlarla demirhaneye doğru yürüyordu. Veli Şaban, demirhaneye yaklaşan Selim'e kaçamak bir göz attı ve yanında sessizce duran Hasan Berber'le vadalaşmadan evin yoluna koyuldu. Tavlanın duvarı yanında duran gençler de Selim'e bakıyorlardı şimdi. Muzaffer, aşağıya doğru kıvrık dudaklarında küstah bir gülümseme, elinde tuttuğu mektubu başının üstüne kaldırdı ve Selim'e doğru yürüyerek bağırdı:

- Mektup!.. Benim abiyden!.. Bu ay başı dönecekti ama olmuyor; altı ay daha tutacaklarmış askerde.

Selim, düşünceli bir tavırla yürümesine devam ederek geri seslendi:

- İyi ya! Altı ay zarfında ihtiyarlayacağını mı sandın?

- Ama savaşın başlaması ihtimali... Öyle yazıyor.

- Savaş başlarsa savaşır.

- Niçin? Kimin için?

Selim birden durdu. Bir süre Muzaffer'i tepeden tırnağa kadar süzdü ve arkasında saklı yumruklarını sıkarak Muzaffer'e doğru yürüdü.

- Sen, kepaze, ağabeyinin niçin savaşacağını bilmiyor musun?

- Bilmiyorum!

- Söyleyeyim mi sana?

Muzaffer, Selim'in sesinden kendisi için hoş olmayacak bir durumu sezmiş olacaktı ki, mektubu kaldırarak dizine vurdu:

- Nedir bu komiserlik, canım! Ağız açar açmaz insanın gırtlağına tekme sallıyorsun!.. Sana insanca lâf ediyorum ben, seninse yumruğun hazır!.. Ağzımdan çıkmadan yumruğunla lâfı boğazımın içine sokuyorsun. Bilmiyorum elbet! Niçin, kimin için savaşacak? Söyle bana, niçin? Gir-

dikleri memlekette dükkânlar ipekle doluymuş... Kadınları ipek don giyerlermiş. Kolhoz yokmuş ama köylülerin karınları tok. Ambarları dolu, üst başları pekmiş. Hem, efendi, diye konuşurlarmış...

Karşı karşıya durdular. Selim'in gözleri ateşliydi. Kaşları çatılıyor, yüzü gittikçe sertleşiyordu.

- Ya sen... Sen ne söylediğini biliyor musun, kepçe kulak? Ne söylediğinden haberin var mı, kepaze?

- Biliyorum elbet. Hem isterim ki sen de öğrenesin.

- Biliyorsun ha? Bana da öğretmek istiyorsun ha?

- Hey kızma! Kızına mı sataştık? Bitir...

- Aaa, yok! Dilini çözdün bir kere. Konuş!.. Çıkar o baklayı ağzından. Çıkar dilini göreyim hele! Sandığımdan çok uzunsa, senin için bir yer bulmak gerekecek. Yer çok! Sibirya, Ural, Kolima, Varkuta... Oralarda dilini istediğin kadar uzatırsın. Kanal kazarsın dilinle. Ayılarla konuşursun, ipek donlardan bahsedersin ayılara!..

Muzaffer susuyordu. Selim onun karşısında korkunç yüzü, sıkılı yumruklarıyla bir canavar gibi duruyordu. Muzaffer, Selim'in gözleri içindeki tehlikeyi ancak şimdi görüyordu, kanı damla damla çekiliyor, dudaklarındaki beyazlık yavaş yavaş yüzüne, yüzünden alnına, şakaklarına, kulaklarına çıkıyordu. Gözlerini Selim'in yüzüne dikerek birkaç adım geri çekildi. Selim'se yavaş yavaş konuşurken birden kükredi:

- Ver o mektubu!

Sesiyle Muzaffer'in boğazına bir ip attı sanki; Muzaffer de, boğazını saran bu ipi az da olsa gevşetmek istermişçesine, iki eliyle birden kendi gırtlağını tuttu.

- Niçin? Ne yaptım?

- Ver diyorum sana!

- Hey, Reis Ağa!.. Ne bu? Suçum ne?

- Seni köpoğlu!..

- Kiim? Kime bu?.. Ben mi? Ben mi köpoğlu? Haa? Ben mi, köpoğlu?..

Fakat Muzaffer doğru dürüst bir lâfa başlamaya vakit kalmadan, Selim, yayı çekilmiş bir ok gibi, Muzaffer'in üzerine atıldı.

İkisinin de gözleri ateş ateş, iki yırtıcı hayvan gibi, birbirlerine sarıldılar.

Demirhanenin yanında duran gençlerden birkaçı ayırmak için koşuştular ama, Berber Hasan onların önüne sıçradı:

- Çekilin!.. Dokunmayın! Bırakın, kendi pişirdiği çorbanın tadını kendisi tatsın!..

Hasan'ın gözleri öylesine keskin pırıltılarla parlıyordu ki, gençler hemen geri çekildiler.

Demirhanenin duvarı dibindeki ensere bağlı at, kulaklarını dikiyor, kafasını sağa ve sola atarak, gittikçe huysuzlanıyordu. Demirci Yakup da şimdi demirhaneden çıkmıştı; paslı bir demir rengindeki ellerini çuvaldan önlüğüne siliyordu. Sonra, döğüşün hayli süreceğini anlamış olacaktı ki, atın yanına gidip hayvanın kafasını okşamaya, atı yatıştırmaya başladı.

Tavlanın yanında başlayan döğüş, yavaş yavaş demirhanenin kapısına yaklaşıyordu. Yumruklar, kuru ve katı boynuzlar gibi kâh birbirine çarpıyor, kâh göğüslere, bazen de kafalara iniyordu. Muzaffer boyca Selim'den hayli küçük olduğundan, Selim'in yumrukları altında sık sık yere eğiliyor, hemen hemen dizlerine çöküyor, sonra kalkıyor, yumruklarıyla kendi kafasını koruyarak, gene yere eğiliyor ve Selim'i belden sarmaya çalışıyordu. Selim'in beyaz gömleği pantalonundan çıkmıştı, yüzünün kırmızılığında kara saçları daha da kararmış ve parlamıştı. Muzaffer'in öleceğine hiç de şüphe etmeyen bir cellât soğukkanlılığıyla, yumruklarını bir sağdan, bir soldan atıyor, arada bir eğiliyor, sonra müthiş bir tezlikle yumrukları arasındaki Muzaffer'i demirhanenin ardına kadar açık kapısına doğru sürüyordu. Gençler de, ikisinin vuruşa vuru-

şa demirhanenin içerisine gireceklerini tahmin ediyorlardı galiba ki, yavaş yavaş sağa ve sola çekiliyorlardı; arada korkak ve ürkek:

- Yeter... Yeter... sesleri duyuluyordu.

Muzaffer'in çok yumruk yediğini, sol gözünün şişip kapandığını gören Berber Hasan, kavgacıları ayırmak için ikisine yaklaşmıştı.

Derken Muzaffer'in bir an müdafaasız kalmış çenesine zorlu bir yumruk indi ve Muzaffer, elleri havada gerili, yere sırtüstü düştü. Çıt yoktu. Yalnız Muzaffer'in üzerinde duran Selim'in ağır ağır soluduğu duyuluyordu. O da ses çıkarmıyordu. Başını kaldırıp Hasan'ın yüzüne baktığı zaman yüzünün sertliği ve gözlerinin içindeki parıltılar bir şimşek çabukluğuyla dağıldılar. Gözlerini demirhanenin duvarı dibinde duran gençlere doğrulttu Selim, uzun uzun süzdü onları, sonra Muzaffer'in üzerine eğilerek, yavaş fakat sert bir sesle:

- Mektup nerde? Ver!.. dedi.

Muzaffer dizüstü durdu; sonra yerleri tutarak ayağa kalktı, bir an Selim'in yüzüne baktı ve beyninden vurulmuşa dönmüş gibi, birden demirhaneye fırladı.

Selim hâlâ susuyordu. Başı göğsüne düşük, hislerini yüzündeki ilgisiz bir tavır altında saklayarak, gömleğinin eteklerini pantolonunun içine sokuşturuyordu.

Derken demirhanede korkunç bir çığlık koptu ve göz açıp kapamaya vakit kalmadan, elinde tuttuğu kısa bir demir parçasıyla, Muzaffer demirhaneden fırladı.

- Köpoğlu kim? Ben miyim köpoğlu? Söyle bir daha bakayım!.. Köpoğlu kim? Ben ha?.. Milleti idare etmeye geldin ha?.. Al sana köpoğlu! Al bir daha!.. Hain!

Selim'in gırtlağından çıkan ince çığlık, rüzgârda gerilen bir tek örümcek ağı gibi, demirhanenin saçağına takılıp kesildi. Ve ağzı açık, kafasına inmiş darbesinin altında boyunun bütün uzunluğuyla yere kapandı. İkinci darbe

için havaya yükselen Muzaffer'in elini Berber Hasan, henüz havada iken tuttu:

- Sersem!.. Çıldırdın mı? Defol!

Az ötede duran gençlerin arasına sanki yıldırım düştü. Hepsi birden dört yana dağıldılar. Muzaffer, elinde tuttuğu demir parçasını demirhanenin içerisine fırlattı, sonra kıvılcımlı gözlerini önce Hasan'ın, sonra da ayakları dibinde yatan Selim'in kanlı kafasına dikti ve yavaş bir sesle:

- Yala yaranı... İyileş. Hesaplaşırız daha, dedi ve bir kere daha Hasan'ın yüzüne baktıktan sonra, omuzlarını kaldırdı, uzun adımlarla Yanköy'e yöneldi.

3

Hasan Berber yere çömeldi, ellerini kanları sızan Selim'in başının altına sokuşturup kaldırdı, dizi üstüne yerleştirdi. Selim'in gözleri açıktı ama, gözlerine çökmüş sislerin gerisindeki Hasan'ı tanımıyordu. Gözlerini Hasan'ın yüzünde bir noktaya dikmiş, sessizce ve hareketsizce bakıyordu. Deminki kibar yüzünün sıhhatli ve güçlü çizgileri tamamıyla silinmişti, kanı çekilmişti, yüzü bir kâğıt gibi ağarmış, cansız ve duygusuz olmuştu. Sol gözü hemen hemen kapanmıştı. Şakağı üstünden sızan kanlar sol yanağı üstünde incecik çizgiler çizerek gırtlağına kadar iniyordu. Beyaz gömleği irili ufaklı kan lekeleri içindeydi.

Derken canlanır gibi oldu. Gözlerini yumdu, açtı.

Hasan, yavaş bir sesle:

- Nasılsın?.. Yaşıyor musun? diye sordu.

Selim iki dizi üstünde durunca, yaşadığına emin olmak istermişçesine, bütün vücuduyla silkindi.

Hasan:

- Yaşıyorsun ha! dedi tekrar. Selim'den ses soluk çıkmayınca, ilave etti:

- Babanın ruhu geziyor senin yanında, Selim. Ama dikkatli ol; ağzından bir kez daha Sibirya sözü çıkarsa, babanın aziz ruhu bile para etmez, anladın mı? Biz ölümden korkmuyoruz... Ancak Tanrı bize Sibirya'yı göstereceğine dua et de ölüm versin bize. Haydi kalk, seni Natalya'ya götüreyim.

Selim ayaktaydı şimdi. Vücudunun her kısmı, henüz soğuk sudan çıkmış bir köpeğinki gibi, tir tir titriyordu.

Selim, Hasan'ın kolunda, tavlalara kadar sessizce yürüdüler. Köy meydanına girmeden önce Selim kolunu, Hasan'ın omuzu üstünden aldı.

- Nasıl? Çok mu yorgunsun? diye sordu Hasan.

- Yok... Kendim gidebilirim.

- Olmaz. Gel...

Selim sallandı. Yıkılıyordu, duvarı tuttu, sarhoş gibi başını, duvara dayalı kolları arasına sarkıttı.

- Gel, beraber gidelim, dedi Hasan.

- Bırak, dedim, bırak! Yürü, işine git! Ben kendim gidebilirim. Git!.. İşin yok burada!

- Öyle mi?

- Yürü, git işine. Beni bırak.

- Âlâ! Ama bana bir şey söylemeni isterim.

- Neymiş?

- Söylemeni değil, söz vermeni isterim.

- Eee?

- Muzaffer'i ele vermeyeceksin.

- Haaa?

- Muzaffer'le aranızda olup biteni kimseye söylemeyeceksin, diyorum. Anladın mı? Ruslar'a... o mektuptan bahsetmeyeceksin. Bu kadar.

Selim, uzun bir süre sessiz durdu. Sonra başını, duva-

ra dayalı kolları arasından kaldırıp kanlı yüzünü Hasan'dan yana çevirdi:

- Ne demek istiyorsun? Yani bağışlayacak mıyım?

- Evet. Bağışlayacaksın. Zor mu?

- Hasan, Hasan...

- Bağışlayacaksın, diyorum!

- Beni istemiyorsunuz ha! Kanlarınız burjuvacı, milliyetçi duygularla zehirlenmiş...

- Sus! Bir gramofon plâğı gibi tekrarlayıp durma o acayip sözleri!..

- Ah, anladım! Anladım bugün. Ama unutma...

- Biz yaşamak istiyoruz, Selim. Bırak bizi! Kendi kendimize bırak bizi. Dokunma bu halka. Biz senin kapitalizmin ne, sosyalizmin ne, burjuvan ne, bilmiyoruz. Bu halk bu acayip sözlerin mânâsını bile bilmiyor. Biz sadece yaşamak istiyoruz; çalışıp yaşamak istiyoruz. Bunu mu çok görüyorsun bize? Komünizm.. Burjuva! Milliyetçi!.. Nedir bunlar? Bu sözlerin mânâsını sen kendin de iyice bilmiyorsun, Selim! Neredesin sen, Selim? Kendine bir yol bulduğunu sanıyorsun. Oysa dört yanın orman. Sık, geçilmez, kara bir ormandasın, Selim! Sana yabancı, senden olmayan insanlar senin kafanı karmakarışık etmişler, Selim. Arada bir dur da bize, kendi halkına bak. Hiç değilse kendi kendine sor: Ben ne yapıyorum? Nereye gidiyorum? diye. Zor bir iş mi bu, Selim? Belki yanılıyorsundur. Kendi kendine sorsana! Bize de baksana! Az da olsa bizim isteklerimize de saygı göstersene! Bu insanlar seni tanımıyorlar, Selim. Sen, bir ateş gibi, gelip Çukurca'ya düştün. Yanıyorsun; alevinle çevrendekileri de yakmak istiyorsun. Ama unutma; ateşin yanında ateşten daha sıcak kor bulunabilir. Alevinle sen o korları yakamazsın ve yakamayacaksın. Bu halk nasıl yaratıldıysa öyle yaşayacak. Sen onu değiştirmek mi istiyorsun? Kendi yolunda yürüt bu halkı. Biz senin yolunu istemiyoruz, ama yürümek zo-

rundayız. Nasıl yürümeyelim senin yolunda? Koca bir devin dişleri arasında serçe kuşları gibiyiz biz Çukurca'da. Ama sen ve senin Ruslar'ın bizden başka bir şey, korkunç bir şey istiyorlar. Sen, belki farkında olmadan, bizi Ruslar'a teslim etmek istiyorsun. Bu, hiçbir vakit olmadı ve olmayacak da! Göğsümüzü açıp içine Rus doldurmak istiyorsunuz. Selim. Her şeyimizi alın, ama canımızı asla!

Hasan sustu. Selim, Hasan'ın yüzüne bakıyor, yüzünde içinin derinliklerini okuyordu. Sonra:

- Bitirdin mi? diye sordu.

- Bu kadar, dedi Hasan.

- Muzaffer'i bağışlamayacağım. Benim Ruslarım benden merhametli olur da onun suçunu bağışlarlar belki; ama ben bağışlamayacağım.

İkisinin arasına ölüm sessizliği çöktü. Birbirlerinin yüzlerine bakıyorlardı. Fakat Selim'in gördüklerini Hasan, Hasan'ın gördüklerini Selim görmüyordu. İkisinin de yüreği içinde ağır, katı ve soğuk birer parça taş vardı sanki; sessizce ayrıldılar.

4

Köye karanlık çöküyordu. Köy Sovyet'i binasına yaklaşırken pencere camlarındaki akşamın yalnızlığını kendi içinde daha derin bir acıyla duydu Selim. Sovyet binasına yaklaştıkça yavaş yavaş ve bile bile bir bilinmeze gittiğini hissediyordu.

İçeriye girdi. Oda karanlıktı. Ama içerisi hoş bir tazelikle kokuyordu. Kibrit yaktı. Zemin süpürülmüş silinmiş, masadaki bardağa gelincik çiçekleri konmuştu. Tazeliği ve bardaktaki çiçekleriyle, içeriye girecek bir ölüyü bekliyordu o da sanki.

Natalya yoktu. Ama Selim düşünmüyordu Natalya'yı. Kerevetin kenarına ilişti; kalın, beceriksiz elleri dizlerinde, ağır ve kanlı başını azıcık öne eğmiş, pencere camının ötesindeki karanlığa bakıyordu. Her şeyi ordaydı: Çocukluğu, gençliği, kolhozu, Alim'i, Natalya'sı... her şeyi! Her şeyi o karanlığın içindeydi. Onlar söz birliğiyle Selim'in arkasına bir tekme atmış, Selim'i hayatın dışına fırlatmış, şimdi karanlığın içinden Selim'e bakarak kendi aralarında fısıldaşıyorlardı:

"- Git... Gereğin yok bize. Sensiz yaşadık şimdiye kadar, bundan sonra da sensiz yaşamak istiyoruz."

Natalya, Selim'in başına gelecekleri önceden biliyordu sanki. Gitmişti. Ama gitmeden önce odayı silip süpürmüş, masadaki bardağa gelincik çiçekleri koymuştu. Şimdi o çiçekler Selim'e:

"Selim Selim..." diyorlardı. "Yaşamak mı istiyorsun?.. İşte temiz bir oda, temiz bir yatak, masada seni seven bir kadının elleriyle bardağa konmuş çiçekler... Daha ne gerek sana? Hiç! Yaşa işte. Yaşamak kolay. Ama bir şartla: Gülmeyi bileceksin. Gülmeyi bilirsen yaşamaktan daha kolay, daha tatlı bir şey dünyada yoktur. Evet, gülmeyi bileceksin. Bilmezsen... Al, Selim, Selim! Sen bu toprağın evlâdı değil misin, Selim! Sen kötü bir insan olamazsın. Olmak istesen bile olamazsın. Sen hafif, ipek tülbentlere bürünmüş. Kırım'ın tatlı havasında soluyorsun. Sen bu toprağın insanısın. Bu güzel toprak kendi bağrından güzel mahsul, güzel buğday, güzel üzüm verdiği gibi yalnız güzel insan yetiştirir..."

Ama Selim tanımıyordu kendini. Bilmiyordu. Tanımaya, bilmeye gücü yoktu. Yenilmiş, hayatın dışına atılmıştı.

Ellerinde, parmakları arasında kurumuş kanlara bakarken Çukurca'ya geldiği günü hatırladı Selim. Sanki ömrü Çukurca'ya ayak bastığı günden başlamıştı. Ekin devşir-

me vaktini, beş yıllık plânını, uykusuz geçen gecelerini, kısa, fakat zengin hayallerle dolu ömrünü düşündü. Çukurcalılar'a inanmıştı Selim. Çukurcalılarla birlikte her şeyi yapabileceğini inanmıştı. Ama şimdi... Çukurcalılar sevmiyorlardı onu. Selim onların yanından geçerken görmüyorlardı Selim'i; görmemezlikten geliyorlardı. Niçin? Belki... Belki Panteley Petroviç; haklıydı. O, sende güç yoksa, halk senin ideoloji dediğin palavraya inanmaz, diyordu. Belki haklıydı.

Bunları düşünürken elleri titremeye başladı. Yıllarca kalbinde taşıdığı Çukurca'sını kurmaya başlamadan önce o güzelim binaların paramparça olmuş taşlarının ayakları dibinde yattığını gördü Selim ve beyninden vurulmuşa dönmüş gibi, birdenbire ayağa fırladı.

5

Bir kere daha böyle olmuştu. Belki bir kere daha kendisini karanlığın içindeki bilinmeze sürükleyen güce teslim olmuştu. Yüzü renk renk, gözleri ışıl ışıldı Selim'in. Pencere camının ötesindeki karanlığın içinde gizli hayat Selim'i kendine çağırıyordu.

Salavat Morcan'ın önü açık üstü kapalı terasalı evinin penceresi dibinde durup camı tıkırdattı ve içeriden gelecek cevabı beklemeden kapıyı hızla açtı, içeriye girdi.

Morcan yatakta yorganın altında büzülmüş, uyuyordu. Selim bağırdı:

- Hey, Morcan!

Yatağa yaklaşıp yorganı çekti:

- Hey!.. Ölü müsün ne? Kalk! Morcan!
- Ohhhaaa! Ne var?.. Sen misin, Reis?
- Kalk... Çabuk!
- Merhaba. Sabah mı?

- Ne merhabası yahu! Kalk haydi, çabuk!
- Sabah oldu mu ya? Karanlık daha.
- Kalk kalk! Acele işimiz var, anladın mı?
- Yangın bacayı mı sardı, canım? Niye bu acele?
- Sorma vakit yok.
- Nee?
- Akmesçit'e gideceksin.
- Haa? Akmesçit'e mi? Sen rüya mı görüyorsun Reis? Yoksa ben mi rüya görüyorum?
- Rüya değil.
- Rüya değil mi? Öyleyse lâmbayı yak da gözümle göreyim seni.

Selim'in elinde kibrit yandı. Morcan yatağın içinde oturmuş, bir eliyle gözlerini lâmbanın ışığından korurken öteki eliyle ensesini kaşıyordu.

- Görüyorum seni Reis. Demek rüya değil. Ama saat kaç ?
- İyice dinle, Morcan. Pek mühim bir mesele var.
- Bir sigara ver bana sen, her şeyden önce aklımı başıma toplayayım.

Selim yatağa yaklaştı. Morcan, şimdi aydınlığa alışmış gözlerini fal taşı gibi açmış, Selim'in yüzüne bakıyordu. Sonra şaşkına dönmüş gibi, iki eliyle kendi kafasını sıktı ve kısık bir yılan ıslığı çaldı.

- Fyüüü! Selim!.. Benimki yerinde, ama, kızma kuzum, biri senin kafanla ya Akmesçit'te İcra Komitesi'nin kapısını, ya da N.K.V.D.'nin demir kapılarını açtı. Hem de adamakıllı!.. Kim o canım?
- Kalemin, mürekkebin var mı?
- Var. Masanın üstünde.
- Haydi, kalk! Doğru tavlaya git, bir at al... Mürekkep yok burada.
- Olmalı. Atı ne yapacağım?
- Kurumuş...

- Dolapta şişe var.

- Tavladan bir at al, dolu dizgin Akmesçit'e sür. Kuzmin'in nerede oturduğunu biliyor musun?

- İcra Komitesi'nde.

- Oturduğu adrese gideceksin, Komiteye değil. Salgirskaya, numara 2.

Selim, kısa bir mektupla Muzaffer Biber adında birinin köyde kolhozcular arasında komünizm aleyhine propaganda yaptığını, vakit kaybetmeksizin devlet makamlarının bu kişiyle ilgilenmelerini, yoksa meselenin kolhozcular için tehlikeli bir yola gireceğini belirtti ve artık ayakta, giyinmiş hâlâ uykulu ama yola hazır duran, Salavat Morcan'ın kısa meşin ceketinin iç cebine zarfı kendi eliyle sokuşturdu.

- Bu mektubu Kuzmin'e kendi elinle teslim edeceksin.

- Mektupta ne var?

- Kooperatif işlerine ait hiçbir şey yok. Köyden çıkarken dikkatli ol. Berber Hasan'ın evi yanından geçme. Daha gece... Köyden çıktığını kimseler duymasın. Ama köyün ötesine çıkar çıkmaz ata acıma, dolu dizgin sür. Anladın mı?

- Anladım elbet.

- İyi. Kuzmin bu mektubu cevaplandıracak sanırım. Cevabı alınca derhal geri, köye dön. Seni burada bekleyeceğim. Haydi, yallah!

Kapı usulcacık açıldı ve Salavat Morcan kapının ötesindeki karanlığın içinde gözden kaybolup gitti.

6

Sabahın erken saatlerinde hafif ve ince bir yağmur çiselemeye başladı. Soğukça bir rüzgâr vardı. Salgır tarafındaki selviler, gecenin bitişine ağlaşır gibi sallanıyorlardı. Rüzgâr gittikçe hızlanıyordu.

Avluda köpek havladı. Berber Hasan kürkünü sırtına alıp avluya çıktığı zaman gecenin son kara gölgeleri yeryüzünden kalkmış, yeryüzüne soğuk bir sabah çöküp yerleşmişti.

Hasan gözlerini oğuştura oğuştura avluda köpeği aradı. Göremedi. Avlu duvarına doğru yürüdü. Köpek, evin yanından geçen yolda kıçüstü oturmuş, ileriye bakıyordu. Köpek, karşıda ağaçların arasından çıkan yolda bir şey görüyordu galiba, ısrarla o yana bakıyordu. Derken üç kere havladı, sonra, duvarın gerisinde duran Hasan'ı çağırırmışçasına, başını Hasan'dan yana çevirdi.

Hasan yola çıktı.

Köpek hâlâ yola bakıyordu. Çok geçmeden bahçelerin arasından geçen yoldan bir atlı çıktı. Fakat, yolda duran köpek ve Hasan, binicinin yolunda engel imişler gibi, adam sağa sola bakındı. Sonra yolunda duran engeli bir yıldırım hızıyla aşmaya karar vermiş gibi, atını dolu dizgin sürdü. Hasan ve köpek yolun kenarına çekildiler. Atlı bir rüzgâr gibi geldi geçti ve köpek, tekrar yolun ortasına giderek, havlamaya başladı. Hasan ise, yüzü gizli gülümsemeler içinde, yavaş bir sesle kendi kendine konuştu:

- Salavat Morcan... Evet. Bu sefer Akmesçit'e beni uğurlamak için mi gitti acaba?

Ve derin derin düşünerek, ensesini kaşıya kaşıya avluya girdi, evine doğru yürüdü.

7

Salavat Morcan, Kuzmin'in Akmesçit'te bulunmadığını ve bir ay kadar Akmesçit'e dönmeyeceğini öğrendikten sonra, Çukurca'ya geri döndü. Selim onu terasada karşıladı. Morcan sekreterin Akmesçit'te bulunmadığını anlatırken kalbinin derin bir yerinde gizlenmiş bir duygusunu aksettiren bir gülümsemeyle güldü Selim. Sonra bir eliyle

Morcan'ın ceketinin meşin yakasını tuttu, öbür eliyle de ceketin ılık cebinden mektubu çıkardı.

Selim ne o gün, ne de ertesi gün köyde kimsenin gözüne ilişmedi. Natalya Vasilyevna Akmeşçit'ten dönünce Sovyet binasına kapandılar ve kolhoz hayatından uzak, kendi küçük dünyaları içinde koyun koyuna tam bir hafta yattılar.

Natalya, Sovyet binasından çıkıp köyün içinde bir evde yerleşmek, gerçek bir karı-koca hayatı yaşamak istiyordu. Ama köyde boş ev yoktu. Köyde boş evin bulunmadığını, Sovyet binasında yaşamalarına devam edeceklerini söylerken Natalya üzgün bir tavırla Selim'e bakıyordu. Ama ses çıkarmadı. Sadece acı acı gülümsedi.

Bir akşam üstü, birbirinin ellerini tutarak Sovyet'in taş basamaklarını indiler, köyden çıktılar, iki mutlu çocuk gibi, bahçelerde, Salgır'ın kıyısında gezdiler, mahsul devşirme zamanında seviştikleri gecenin hatıralarını elleri ve kalpleriyle birbirine bağlayıp, Sovyet binasına geri döndüler.

Kara Mustafa'nın eviyle aşağıda meşeliğin arasındaki bayırın üstü bir sahne gibi düzdür. Buradan Çukurca'nın bütün bahçeleri görünür. Yazın bahçeler yeşile büründükleri zamanda, ağaçların arasından çıkan evlerin kızıl kiremitli damları garip bir sessizlik içinde bu bayıra bakarlar. Evlerin ötesinde ekin tarlaları Tavşanpazarı tepelerine kadar uzanır. Yaz günleri Selim sık sık bu bayıra gelir, bayırda durup Çukurca'yı, tarlaları, bahçeleri seyreder. Tarlada çalışırken de arada bir başını kaldırıp bu bayıra bakar. Hele akşamleyin, güneş dağların gerisinde batarken, bayırın güzelliğine doyum olmaz. Kara Mustafa'nın verandalı evinin pencerelerinde titreşen sarı, kızıl, mavi renkler yavaş yavaş bayıra inerler ve bayırda güneşin son zayıf ışıklarıyla birleşip bayırı kucaklarlar. Sonra renkler ve ışıklar bayı-

rın sırtını tarayıp bahçelere iner, sönerler. Bayır o renklerle vedalaşır, sonra garip bir sessizliğe bürünür ve uyur. Uykuya en geç bu bayır daldığı gibi, sabahleyin uykudan en erken bu bayır uyanır.

Aşağıda köy ve bahçeler sıkıcı bir hava ve sisler içinde bunalırken bayır uyanmış, sağlam bir işçi gibi, göğsü güneşe karşı gerili, Çukurca'nın uykulu evlerine ve bahçelerine bakar.

Selim, o günün akşamı Natalya ile kolkola bayırın üstünden geçerken bir ara durdu. Uzak tarlalara, evlerin damlarına, bahçelere uzun uzun baktı, sonra bayırın enini boyunu gözleriyle ölçtü, kendi kendine gülümsedi. Selim'in gülümsemesinde Natalya gizli bir şey hissetti. Sovyet binasına yaklaşırlarken, onun ne düşündüğünü sordu. Selim'in yüzü hâlâ gülümsemeler içinde:

- Bir şey, dedi.
- Bir şey dediğin ne oluyor?
- Bir şey işte...
- Ama ne? Senin için bir şey, benim için bin bir türlü şey. Söylemeyecek misin?
- Bil bakalım.
- Kolhozu mu?
- Hayır.
- Kuzmin.
- Yok.
- Beni mi düşündün yoksa?
- Seni.
- Yalan. Hiç de beni düşünmedin... Gözlerinden belli.

Natalya haklıydı. Selim başka bir şey düşünmüştü.

Birkaç gün sonra, elinde bir balta tutarak, Selim bayıra geldi. Bayırın dört tarafını gözleriyle ölçtü. Az düşündü, sonra avuçlarının içine tükürdü ve baltasının sapını sıkarak işe başladı. Baltasıyla kısa ve bodur ağaçları kesti, gevşek toprağa gömülü taşları çıkarıp yolun ötesindeki

sazlık ve bataklığa devirdi, yerden çıkarılmış çalıları, otları yaktı; akşam saatlerine dek bayırdan ayrılmadı.

Ve o günden sonra her gün yataktan erken kalkıyor, kolhoz işiyle meşgul oluyor, akşamleyin, güneş batmadan önce bayıra geliyordu. Günden güne iyileşiyordu Selim. İçinden, kendi kendine yemin etmiş gibiydi. Konuşmuyordu. Ama o açılmaz ve kıpırdamaz dudakları içindeki gizli, yüzünü güzelleştiren yeminini belirtiyordu. Yolda rastladığı köylülere dostça bakıyor, herkese yakın ve sevimli olmaya çalışıyordu. Kolhoz işinden döner dönmez Natalya'nın alnından öper, baltasını, küreğini, kazmasını alır, dosdoğru bayıra yönelir ve yeryüzüne karanlık çökene kadar bayırda çalışırdı.

Evi, bayırın henüz ötesinde bulunduğundan, Selim'in işini ilk gören Kara Mustafa oldu. İlk akşam sırtını duvara dayayıp uzun uzun Selim'i seyretti Mustafa; ikinci günü avlu çiti yanında durdu; üçüncü günü avludan çıkıp gene Selim'i, Selim'in işini seyre daldı ama, nedense, Selim'in yanına gitmeye kendinde cesaret bulamadı. Akşamlar gelip geçiyor ve her geçen akşamla sığırının acı hatırası yanında Selim'in bayırdaki işi, Mustafa'nın içinde tatlı bir zevk ve hoşnutluk uyandırıyordu. Bir akşam üstü tamamen Selim'e yaklaştı. Selâmlaşmadan birbirlerinin yüzlerine baktılar. Konuşmadılar ama bir an ikisinin gözlerinde iki kalbin güçlü, temiz, dindar duygusu birbirine bağlanmış gibi oldu.

Yüzlerindeki hafif gülümsemelerle birbirine: "Hey, canım! İkimiz de aynı mayadan, aynı kandan. Kavga edecek değiliz ya. Üstelik komşu olacağız." dediler.

Ne Selim konuştu, ne de Kara Mustafa; ama ikisinin arasındaki sessizlik kalplerini ılık ve basit bir güzellikle doldurdu.

Sonra beraberce çalışmaya başladılar.

Selim'in topraktan çıkardığı taşları Kara Mustafa yolun

kenarına taşıyıp yığıyordu. Selim toprağı kazıyordu. Arada bir duruyor, alnında biriken terleri siliyor, biri ötekine kaçamak bir göz atıyor, gülümsüyor, tekrar işlerine devam ediyorlardı.

Bir akşam, Kara Mustafa Selim'in yanında durdu, Selim'e bakmadan bir sigara sardı ve:

- Kış gelmeden önce inşallah bitiririz, dedi ve sağlam adımlarla yürüdü, evine gitti...

Ertesi günün akşamı bayıra Reis Bilâl, Şaban Veli, Bilâl'in oğlu Şevket geldiler. Selim'in kendisi için bayırda yeni ev kurduğunu köyün her evinde herkes duymuş olacaktı ki, bayıra yeni yeni insanlar geliyordu. Gençler toprak kazıyorlardı; kimi arabalarla Salgır'dan kum taşıyor, kimi taş kırıyor, yaşlılar çit için dal kesiyorlar, ihtiyar adamlar, değneklerine dayalı bir halde, kenardan Selim'i ve köylüleri seyrediyorlardı. Natalya da sevincinden rahat oturamıyordu. Bir gün sabahın erken saatinde yataktan kalktı. Akmesçit'e giden arabalardan birine atlayıp Atmesçit'e gitti. Şehirden akşama doğru döndü ve Köy Sovyet'i binasına uğramadan dosdoğru bayıra gitti. Üstünde her günden daha sağlam, daha kıvrak bir çeviklik vardı Natalya'nın o akşam. Kısa kesilmiş saçlarına ondüle yaptırmıştı; kalın, etli dudakları koyu kızıl boyalıydı, yuvarlak omuzlarında kızıl renkli ipek, çevresi kara püsküllü bir şal vardı; yüzü gülüyordu. Bayırda çalışan gençler Natalya'ya gizli gizli, bir hırsız gibi bakıyor, birbirlerine göz kırpıyorlardı, yaşlılarsa gözlerini yere indirip bıyık altından gülümsüyorlardı.

Ufuktaki güneş son zayıf ışıklarını bayırın üstünden toplayıp ufkun gerisinde batarken Selim, Natalya'nın koluna girdi. Köy Sovyet'i binasına doğru yürüdüler. Yolda Selim, Natalya'nın güzel ve taze yüzüne utana utana bakıyordu. Niçin, neden utandığını bilmiyordu Selim. Belki Natalya'nın her zamankinden güzel oluşundan; belki de

Natalya'nın Selim için gerçekten gerekli oluşundan. Kimbilir, belki de, Hasan'ın dediği gibi, bilmeyerek karanlıklar içindeydi Selim. Yaşamak için, hayat yolunda yürümek için, yolun sonunda bir ışık görmesi lâzımdı. Natalya, ateşli aşkıyla doyurucu bir varlık olmaktan başka. Selim'in yürüdüğü yolda belki bir ışıktı da. Selim bunu henüz bilmiyordu ve bilmediği için Natalya'yı daha içten, daha garip bir sevgiyle seviyordu.

Kooperatifin yanından geçerlerken Natalya'nın gözüne Muzaffer Biber ilişti. Biber, sırtını duvara dayamış bir halde, ikisine bakıyordu. Natalya Selim'in elini çimdikledi ve yavaşça fısıldadı:

- Selim, bak... Muzaffer, dedi.

Selim başını kaldırmadı. Muzaffer Biber'in yanından sessizce geçtiler. Üç beş dakika sonra Sovyet binasına girince Selim, Natalya'nın belini, ağır, hamarat kollarıyla sardı, havaya kaldırıp kerevete götürdü ve onu kerevete yatırdı, kendisi de kerevetin ucuna oturdu:

- Nerdeydin? diye sordu Selim.

- Akmesçit'de, dedi Natalya.

Natalya bir şeye gücenmiş gibiydi; üzgün bir tavırla gözlerini Selim'in yüzüne kaldırdı:

- Başka bir şey sormayacak mısın?

- Soracağım. Ama sırayla. Ne yapmaya gittin Akmesçit'e?

Dudaklarındaki gülümseme Natalya'nın bütün yüzüne dağıldı:

- Annemi görmeye gitmiştim. Annemi evde bulamadım. Saat dokuzda şehir hamamına gittim, yıkandım, on birde İcra Komitesi'ne uğradım; on bir buçukta komiteden çıktım, sokaklarda dolaştım durdum. Ama ben sokaklarda dolaşırken, evimizde hiç de ummadığım bir sürpriz bekliyormuş beni.

- Nasıl bir sürpriz?

- Kardeşim askerden döndü.

- İpek şalı kim aldı sana?

- Ağabeyim. Askerliğini Doğu Polonya'da yapıyordu; ordan getirdi... Polonya malı. İyi değil mi? Hem yalnız şal mı?

- Daha ne?

- Şimdi değil, az sonra... gösteririm sana.

- Neymiş?

Natalya'nın yüzünden, genç bir gelinin yüzündeki gibi, koyu bir kızartı geçti.

- Sabret dedim ya. İş esvabını çıkar sırtından önce. Yıkan... sonra...

- Ama neymiş o göstereceğin şey? Söylese..

Lâfının sonunu bitirmeden birden sustu Selim. Ve Natalya'nın kendisine göstermek istediği şeyi onun iri, açık, biraz da dumanlı gözlerinde ve allı yüzünde görmüş gibi, Natalya'nın gözleri içine baktı.

Selim susuyordu; sustukça maskaraca bir gülümsemeyle dudaklarını büküyor, gözlerini Natalya'nın yüzünden göğüslerine, göğüslerinden kalçalarına götürüyordu. Derken bir demir gibi kaskatı elini kaldırıp Natalya'nın yanıbaşına attı. Önce gırtlağının içinden çıkan kuru bir sesle sinirli sinirli güldü, sonra sustu, gözlerini yere indirdi, yavaşça, kendi kendine konuşur gibi.

- Muzaffer... Muzaffer'in ağabeysinin giydiği asilzade donu... Natalya'nın yanına atıldı, önce kıvrak kıvrak, sonra katıla katıla gülmeye başladı.

- Ayol! Neyin var?.. Çıldırdın mı?

Fakat Selim kendini tutamıyordu.

Bir an sustu ve göğsünden taşan sıcak soluğuyla dudaklarını Natalya'nın beyaz ensesine yapıştırdı.

- Gös... göster o ipek donu! Göster!..

- Bırak... Ayol! Yırtıyor... Bırak dedim!

- Bağırma... Göster...

Natalya iki eliyle Selim'i göğsünden iterek onun ılık, biraz ekşice soluğundan kendini kurtarmaya çalışıyordu. Fakat Selim'le başa çıkamayacağını anladığı an iki elini birden Selim'in omuzlarına attı ve incecik, iniltili sesiyle:

- Peki... Bırak. Göstereceğim... Kendim göstereceğim, dedi.

8

İki hafta sonra küçük Alim Çukurca'daydı. Burnunu ve dudaklarını pencere camına yapıştırmış, az uzaktaki caminin avlusu kenarında renksiz sislere bürünmüş kayısı ağaçlarına bakıyordu Alim. Dışarıda incecik, hafif, toz gibi bir yağmur çiseliyordu. Alim'in yüzü asık ve somurtkandı. Odada, kerevetin üstüne kurulmuş, Natalya oturuyordu. Natalya, bacaklarının üstüne yaydığı gazeteye kısa saçlarını tarıyordu. Arada bir başını eski gazeteye indirip insanı rahatsız edici "hayvancıkları" iri gözleriyle arıyor, sonra, tekrar saçlarını tararken, yalnız kendisinin duyabileceği kadar yavaş bir sesle, şarkı söylüyordu. Bazen de susup başını Alim'den yana çeviriyor, Alim'le konuşmak istiyordu; ama, belki odanın sessizliğini bozmak istemediği için, konuşmuyordu.

Alim'in suratı hâlâ asık ve somurtkandı. Alim, babasını bekliyordu. Ama Selim'i görmeye pek de isteği yoktu. Bugün, hele bugün Selim'i sevmiyordu Alim. Dışarıya bakarken Selim'i türlü kılıklarda görüyordu. Kâh yuvarlak ve dazlak, kâh upuzun kafalı; bazen kısa bacakları üstünde kocaman gövdeli. Ama en sonunda küçük kafalı bir Selim gelip dikiliyordu gözleri önüne.

Alim, Selim'e dargındı. Alim büyük ve güçlü bir adam olup Selim'le tutuşmak, Selim'i yere yıkıp kendisini iyice dövmek istiyordu. Akmeşçit'ten Natalya'yla birlikte gelmişti Çukurca'ya ve Köy Sovyet'i binasına girer girmez

lâfı annesinden açmıştı. Selim'i görünce ağzından çıkan ilk söz annesi olmuştu:

- Hani annem? Annem nerde? Daha gelmedi mi? Sorusuna Selim'den hiçbir cevap almayınca Alim'in yüzü sapsarı kesildi. Birbirine ses çıkarmadan hayli durdular; sonra Selim gülümseyip Natalya'nın yanına gitti. Alim'in bütün umutları, hayalleri ansızın çocuk kalbinde kırıldı; kırılıp soğuk odada ayakları dibine döküldü ve sırtını Selim'e ve Natalya'ya çevirerek yavaş bir sesle, Selim'e mi başka birine mi, pek farkında olmadan:

- Seni, yalancı! dedi.

Selim'se bu küçük sözden birdenbire beyninden vurulmuşa döndü; feryatlar halinde bağıra çağıra Natalya'ya da, Alim'e de sövdü saydı, sonra masaya zorlu bir yumruk indirdi, oda kapısını tekmeyle açtı, çıktı gitti.

Selim'in bu gürültüsünden korkmuyordu Alim. Akmesçit'te de defalarca böylesine çığlıklar koparmış, evde kapanıp gün ışığı görmediği günler olmuştu. Sonra evden çıkıp gitmiş, günlerce kimbilir nerelerde kaybolmuş, fakat eve değişik bir kalple, Alim için sıcacık duygularla dönmüştü. Ama bugün!..

Bugün başkaydı.

Akmesçit'te iken Alim'e bağırdığı zaman bile Selim hoş ve sevimli görünürdü. Selim bağırırken Alim içinden ona gülerdi bile! Çeşmeye koşup başını su dolu yalağa sokardı, Alim de bunu kenardan seyredeceği için sevinirdi. Ama bugün!.. Sadece bağırmış değil, masaya yumruk indirmişti. Kapıyı tekmeyle açmıştı. Natalya'ya sövmüştü. Hele Natalya'ya sövmesi, Alim'in kalbini başka bir acıyla dolduruyordu. Natalya'nın yanına varıp, sert ve küskün bir tavırla onun üzerine eğilerek:

"- Korkma, Natalya! Selim kötü bir adam değil. Kötü olsa da korkma; ben seni korurum!" diyesi geliyordu.

Ama pencerenin soğuk camına burnunu yapıştırışı, hele sıcak soluğunun camdan aksedip yüzüne çarpışı öylesine zevk verici bir şeydi ki!.. Selim'i de, Natalya'yı da unutuyordu Alim. Natalya Alim'den o kadar uzak, o kadar uzak; belki annesinin, halen bulunduğu meçhul yerden daha da uzak olduğunu sanıyordu. O zaman başını çevirip Natalya'ya bakıyordu. Uzun bir süre Natalya'ya baktıktan sonra Selim'in de, Natalya'nın da gerçek şekilleri onun çocuk zihninden, gözlerinden siliniyor ve küçüğü büyük, büyüğü küçük, gerçeği masal, masalı gerçek yapan tasavvuruyla kendi öz dünyasının tatlı, hoş ve garip boşluğu içinde kalıyordu.

Gene dışarıya bakıyordu.

Dışarıda hâlâ yağmur yağıyordu. Rüzgâr esmeye başlamıştı. Eski camiin avlusunda kayısı ağaçları kâh birbirlerinden kaçıyor; kâh birbirlerinin kucaklarına sokulup fısıldaşıyordu. O ağaçların sallanışlarında, hışırdayışlarında, saçaklarda akan yağmur sularının şırıltısında kalbini ürküten, kalbini sevindiren ne kadar da çok şeyler vardı! Hele rüzgâr! Sanki Kantar Sokağı başından kalkıp havada uçan gümüş sakallı bir ihtiyar damdan dama sıçraya atlaya bacaların içine uluyor, değneğiyle ağaçları kamçılıyor, evlerin saçaklarından gizleniyor ve yeryüzüne derin bir sessizlik çöküyordu.

Alim, dışarıya bakıyordu.

Yanköy tarafında gökyüzü kapkaraydı. Bir an kara göğün bağrını yırtan ateşten bir kamçı parladı ve söndü. Gök gürledi. Çukurca üzerindeki bulutlar parçalanıp dağıldılar ve göğün mavi göğsü göründü, güneş çıktı, yeryüzü aydınlandı. Güneş, dört yana kaçışan bulutlarla yeryüzünü gümüşten ışıl ışıl sicimlerle bağladı. Yer ve gök Alim'in tasavvur edebileceğinden daha çok güzelliklerle doluydu. Biran o da yağmur olmak istedi; camiin avlusuna gidip o

gümüşten yağmur sicimlerine bağlanmak ya da meydanın orta yerinde durarak, yağmurları elleriyle tutup ceplerine doldurmak istedi.

Çabuk çabuk atan kalbiyle dışarı çıktı Alim. Saçaklardan, taş basamakların üzerinden, oluklardan şırıl şırıl yağmur suları akıyordu. Hava soğuktu. Bulutlar bazen bir araya gelip güneşi örtüyor, bazen birbirlerinden uzaklaşıp dağılıyorlardı. Bir yerlerde gene rüzgâr uluyordu. Sonra, kimbilir hangi peri masalından fırlamış güzel dünya ansızın değişiyor; korkunçlaşıp kararıyordu. Güneş yok. Yeryüzüyle bulutları birbirine bağlayan gümüşten sicimler yok. Küçük Alim'in kulaklarında sonsuz bir uğultu var sadece. Soğukta mosmor kesilmiş elleri tir tir titriyor. Köy Sovyet'i binasının taş basamakları altından geçen su oluğuna düşeceğini, akan sular ile birlikte o da yerin dibine, bilinmez bir yere sürüklenip gideceğini sanıyordu. Kesinlikle bunun böyle olacağına emin olduğu anda Selim'i arıyordu Alim. Ama Selim görünürde yoktu. Natalya'yı hatırlıyordu. Evet, Natalya!

Fakat odaya girince kalbinde uyanmış kurtuluş umudu rüzgârda sönen bir kıvılcım gibi söndü Alim'in. Natalya kerevete devrilmiş, uyuyordu. Oda gittikçe kararıyordu. Alim, karanlıkta bir çıkar yol arar gibi kerevete, odanın duvarlarına bakıyordu. Pencereye yaklaştığı zaman kafası içinde çöreklenmiş kendi varlığının tehlikesi dağılıyor, kendinin gene pencerenin ötesindeki dünyaya bağlı olduğunu duyuyordu.

Pencerenin ötesindeki dünya çok güzel ve harikalı bir dünya imiş meğer!

9

O gün sağnak halinde yağan yağmur akşama doğru ansızın kesildi. Rüzgâr gökyüzünde dolanan birkaç parça bulutu bir araya toplayıp Yanköy'ün ötesinden dağlara doğru sürdü; gökyüzü kül rengine girdi.

Selim odaya girdiği zaman göz gözü görmüyordu. Alim pencere dibinde, Selim'in eski asker kaputu üstüne büzülmüş yatıyor, karanlıkta iki eliyle iki gözünü oğuşturarak uykuyu gözlerinden odanın başka bir yerine kovmaya çabalıyordu.

Kapı, Selim'in ardından odaya meçhul bir hayalet girmiş gibi, sessizce ve usulcacık kapandı. Selim yavaş bir sesle:

- Natalya! dedi.

Natalya uyuyordu.

Selim, Natalya'nın konuşmasını bekledi; Natalya'dan ses soluk çıkmayınca, Alim ürkekçe seslendi:

- Natalya uyuyor, baba. Uyandırayım mı?

- Sen, yumurcak, hâlâ uyumadın mı?

Selim'in elinde kibrit yandı ve az sonra masa üzerinde duran karpuz camlı lâmba odayı sarımtırak bir ışığa boğdu. Natalya uyanmıştı; elleri göğsünde, uykulu gözleriyle Selim'e bakıyordu. Sonra esnedi:

- Gece mi? Saat kaç? diye sordu Natalya.

- Gece!.. Ne gecesi? Akşam başı daha! diye cevap verdi Selim, öfkeli bir sesle:

Lâmbanın zayıf ışığı Selim'in soğuktan kızarmış yanaklarının üstünde akisler yapıyordu. Çatık kaşları yüzüne sertlik veriyordu. Selim, iliklenmemiş ağır kürkünü, omuzlarını yukarıya kaldırıp, kollarını oynatmadan sırtından devirdi. Alçak taburenin ucuna ilişti; sert, donuk parmaklarıyla ayakkabılarının bağını çözerken burnu altından kendi kendine bir şeyler mırıldandı.

Natalya ayaktaydı şimdi. Selim'in asabının bozuk olduğunu anlamıştı galiba. Sac sobaya tahta parçaları atarken arada kaçamak bakışlarıyla Selim'i süzüyordu. Sessizlik hayli sürdü; ancak sobadaki tahta parçaları tutuşup alevlenirlerken sessizliği bozmaya cesaret buldu:

- Nasıl? dedi. İşler nasıl gidiyor bayırda?

- Önce bir çay ver. İşleri sorma; iyi bir şey yok.

- Kara kedi geçti senin yolundan galiba gene.

Selim ses çıkarmadı. Ayağa kalktı, odanın bir ucundan öbür ucuna birkaç kere gidip geldikten sonra, Natalya'nın önüne dikildi.

Natalya sordu:

- Akmesçit'e mi gittin?

- Evet, oraya.

- Ee?

- Baş vurmadığım yer kalmadı... Ama hep boşuna! Ne kiremit, ne tuğla, ne teneke!

Sustu. Az sustuktan sonra Natalya'nın gözleri içine bakarak sert sert konuştu:

- Her yerde bürokrat! Her yerde koca bir bürokrat ve o koca bürokratın çevresinde hissiz, tüysüz, renksiz, iğrenç sıçanlar!..

- Yavaş konuş...

- Her yerde! Ahhhh!.. Göreceksin! Sen de göreceksin bir gün!.. Öyle bir zaman gelecek ki, Knyaz Mordvinleri, Graf Varontsovları gölgede bırakacaklar bunlar! Göööreceksin! Git de birisine merhaba de bakayım; elini uzat!.. Kolhoz reisi isen, yani benim gibi küçük bir komünist isen, sana belki, evet belki, şu serçe parmağını uzatır. O da belki!

Birden döndü, tekrar odada dolaşmaya başladı ve tekrar Natalya'nın karşısında durarak elini kaldırdı, serçe parmağını Natalya'nın gözleri önünde tuttu:

- Bu kadar verirse ona da şükredeceksin!

- Mutlak kiremit mi istiyorsun? Teneke olmaz mı?

- Olur. Ama tenekeyi nerden alayım. Babamın fabrikası mı var sandın?

İkisi birden sustular. Natalya kerevete çekildi, Selim sobanın yanında kaldı.

Pencerenin dizinde büzülmüş, Alim yatıyordu.

Selim çayını içerken, Alim'e baktı. Alim uyuyordu. Ama Selim düşünmüyordu Alim'i. Ev ocağından, çaydan, hatta yanıbaşında oturan ve kendisini seven bir kadının sıcaklığından ve sevgisinden başka bir şey özlüyordu Selim. Anlatamadığı bir hasretti bu. Hem çayını içiyor, hem de Alim'e bakıyordu ve Alim'e baktıkça, kendi köyünün, babasının, çocukluğunun hatıraları kalbinin içinde uyanıyordu. O da Kızıltaş'ta, önü terasalı bir evde doğmuştu. O da, bir filiz gibi, duvarın dibinde yatıp uyumuştu. O da Kızıltaş'ta büyümüştü. Kızıltaş'ın bir adamı olacağından kimse şüpheye düşmemişti ama...

Selim birden titredi. Çay bardağı elini yakmış gibi, masaya bırakarak ayağa kalktı. Yerdeki kürkünü aldı, pencere dibinde büzülmüş, uyuyan küçük Alim'in yanına gitti, kürküyle onun sırtını örttü, sonra eski yerine döndü. Yüzü sararmıştı. Dudaklarındaki kan son damlasına kadar çekilmişti ve korkulu gözleriyle masadaki çay bardağına bakıyordu. Natalya ise şimdi nişan almış bir avcı ciddîyetiyle Selim'i takip ediyordu.

Alçak bir sesle, Selim'den çok onun uzaklarda dolaşan ruhuyla konuşur gibi, konuştu Natalya:

- Değişiyorsun sen, Selim, değişiyorsun. Ne istiyorsun? Söyle bana. İçinde, yüreğinin içinde ne var?

Selim bilmiyordu.

Yoksa biliyor muydu? Ama çimenliklerde ömür süren bir ot gibi güçsüz ve ilgisiz bir insan değil miydi o da?

Ama hayır! Bin kere hayır! Birden iki yumruğunu ma-

saya vurup avaz avaz bağırası, çığlıklar atarak ağlayası geldi. Bağıramıyordu. Gülemiyordu. Ağlayamıyordu.

Gözleri dumanlandı, sonra sönen ışıkların gerisinde sessiz duran insanların hepsini, hep birden gördü. Onlar da Selim'e benziyorlardı.

Gözleri Natalya'nın yüzünde, yüreğinin en derin bir yerinde, yorgun bir ses:

"- İnsan mısınız siz? İnsan mısınız?" diye tekrarlayıp duruyordu.

Fitil gazı emip tüketmişti artık; lâmbanın ışığı küçüldü küçüldü, sonra söndü; kara ve soğuk gece, odaya hâkim oldu, ikisini örttü.

İnsandılar.

İnsan olmak ikisinin de hakkıydı. Ama onlarda insanın hayat yollarını aydınlatıcı bir ışık yoktu.

.....

Yan yana yatıyorlardı. Ay pencerenin karşısına gelip durmuştu. Kül rengi gökyüzünde parça parça bulutlar geziyordu. Hafif, kuru rüzgâr, Selim'in bayırda kurmaya başladığı evinin yanından geçen yolda, Kara Mustafa'nın ve kızı Huriye'nin ayak izlerini kurutuyordu.

Gecenin hayli ilerlemiş saatlerinde soğuk arttı, hava ağırlaştı, ağır bulutlar birbirine sokularak Çukurca'nın üzerindeki gökyüzünü kapladı. Yanköy tarafındaki bulutların arasından ay bir görünüp bir kayboluyor, rüzgâr hışırdıyordu; Berber Hasan'ın avlusunda ise köpek ürüyordu.

Birden uzakta, yerin dibinden gelir gibi, bir uğultu duyuldu... Uğultu Çukurca'ya yaklaşıyor, yaklaştıkça korkunç oluyordu. Gökyüzünde bulutlar daha da sıklaşmış, sıklaşıp Çukurca'nın üzerine abanmışlardı. Her yer sessizdi, her yer ölüydü sanki; Berber Hasan'ın köpeği bile susmuştu, Salgır'ın kıyısındaki selviler donmuşlardı sanki, yalnız uzaktan gelen uğultu Çukurca'nın bağrına soku-

luyor, canavarların gözlerinden dökülen ışıklar gibi, kamyon farları sessiz, karanlıkta birbirlerine sokulmuş duran evlerin duvarlarını, damlarını, pencerelerini tarıyordu.

Kamyonlar Çukurca'ya girdiler. Gırıltılar zayıflar gibi oldu. Selim'in yanında yatan Natalya başını kaldırmış, Selim'in başı üstünden dışarıdaki karanlığa bakıyordu.

Sonra, yavaşça seslendi:

- Selim...

Selim uyanmadı.

- Selim... Kalk! Kalk... Dışarıya bak!... Selim!..

- Ne var?

- Sorma... Kalk. Dışarıya bak!

Selim gerinirken gözlerini açtı, ama hemen yumdu:

- Gece yarısı daha.

- Sen dışarıya bak hele!

- Ne var dışarıda?

-Bak, bak! Selim'in dışarıya bakmasıyla ayağa atılması bir oldu. Pantalonunu giyerken elleri, ayakları titriyordu. Dışarıdaki sessizlik hâlâ sürüp gidiyordu. Karanlığı yerden kaldırıp Sovyet binasının damına atan farların ışıklarında göze görünen kimseler yoktu.

Selim giyindi. Ayakları dolaşa dolaşa kapıya doğru yürüdü; kapıya varmadan bir an durdu, dönüp Natalya'ya baktı, yavaş ama sert bir sesle konuştu:

- Alim'i yanına al. Bırakma! Ve... Korkma...

- Seni almaya mı geliyor?..

Fakat Natalya'nın sorduğu bu soru yarıda kaldı. Kapı vurulmuştu. Önce yavaş, sonra sert sert. Selim, pencerenin dibinde büzülmüş yatan Alim'e kaçamak bir göz attı, kapıya doğru yürüdü.

Kapıyı açtı ve içeriye sekreter Kuzmin, onun ardından ellerinde soğuk süngülü tüfekleriyle iki N.K.V.D.'ci girdiler.

Üçünün de sırtlarında diz kapaklarına inen kara meşin

kaputları, ayaklarında meşin çizmeler vardı. Yüzleri de sırtlarındaki esvaplar ve ellerinde tuttukları silâhlar kadar, sert ve soğuktu. Kuzmin, Selim'in yüzüne bakmayarak, ellerinden eldivenlerini çıkarıp, odanın orta yerinde duran masaya doğru yürüdü. Selim onu takip etti ve lâmbayı yakmak için cebinden kibrit kutusunu çıkarmıştı ki, Kuzmin Selim'in kolunu tuttu:

- Yakma. Çok kalmayacağız.

Sonra gözlerini Selim'in yüzüne dikerek sordu:

- Berber Hasan adındaki adamın evi nerde?

- Köyün ötesinde, dedi Selim ve ilâve etti: - Köye girerken evin yanından geçtiniz.

- Ötekileri biliyoruz. Bir saat içinde işimizi bitirir, köyden çıkarız. Ahaliyi rahatsız etmeye lüzum yok.

- Berber Hasan'dan başka sizi kim ilgilendiriyor?

- Yedi aile ve ayrıca üç aile reisi.

Meşin eldivenlerini masanın üzerine bıraktı Kuzmin, iç cebinden bir kâğıt çıkarıp pencere camından odaya sızan farların ışığında kâğıdı okudu:

- Kara Mustafa, ailesiyle; Kurt – Nabi Tohtar, ailesiyle; Server Abdülaziz ailesiyle; Vasfi Rumi, ailesiyle; Nabi Bucak, ailesiyle; Aslanbek Kuru, ailesiyle; Kerim Çavuşoğlu, ailesiyle. Mithat Çora, Hasan Berber, Veli Şaban. Bu kadar.

Sustu. Az sustuktan sonra, Selim'in yüzüne bakarak:

- Listeye eklemek istediğin kişiler varsa, buyur, dedi.

Selim ses çıkarmadı.

Nerede bulunduğunu, bulunduğu yerde niçin bulunduğunu bilmeyen bir tavırla Kuzmin'e bakıyordu Selim. Niçin Çukurca'ya gelmişti Kuzmin? Niçin listede yazılı adları Selim'e okumuştu? Pencerenin dibinde büzülmüş yatan Alim miydi? Ya Natalya?..

Sekreter Kuzmin konuşmasaydı, sessizlik bir hayli daha sürecekti.

- Nasıl? Listeye eklenecek başka isimler var mı? diye sordu Kuzmin.

Korkunç bir rüyadan uyanmış gibi, ürkerek başını kaldırdı Selim. Sallandı, iki eliyle birden masanın kenarını yakaladı.

- Hayır... Yok. Listeye eklenecek başka isim yok. Ama...

- Ama?

- İzin veriniz, Berber Hasan'ın evine kendim gideyim.

Kuzmin, gülümsedi ve sadece:

- Git, dedi.

Çıktılar.

10

Kuzmin kamyonların yanında kaldı. Selim, ondan az arkada üniformalı iki N.K.V.D.'ci, Berber Hasan'ın evine yöneldiler. Hasan'ı düşünmüyordu Selim. Hiçbir şey düşünmüyordu Selim. Arkasına atılı sağ elinin yumruğunu sol eliyle sıkmış, başı göğsüne düşük, az arkadan gelenlerin ayak seslerini dinliyordu.

Berber Hasan'ın evine varmadan kar yağmaya başladı. Sessizlik, öncesinden daha derin, daha ağır oldu. Evi çeviren alçak taş duvarın yanında durduklarında köyün neresindedir bilinmez, korkunç bir ses koptu, ama hemen sıklaşmış karların içine gömülüp işitilmez oldu. Avluda köpek havladı, ama o da tez sustu.

Selim askerlerden yana döndü, el kol işaretiyle beklemelerini, eve kendisinin girip Hasan'ı dışarıya çıkaracağını bildirdi.

Ve gitti.

Kapıyı vuracakken pencere camına zayıf, sarımtırak bir ışık yapıştı ve pencerede beliren ışıkla Selim'in içinden garip bir titreme geçti. İçeride birisi, elinde tuttuğu bir mumla dolaşıyordu galiba, küçük pencere camı kâh aydınlanıyor, kâh kararıyordu.

Selim kapıyı tıkırdattı ve yavaş bir sesle:

- Hasan! dedi.

İçeriden çıt gelmiyordu.

Selim bu sefer kapıyı hızlıca vurdu.

- Hasan!.. A Hasan!..

Kapı gıcırdayarak açılmıştı ki Selim iki adım geri çekildi. Eşikte, topuklarına düşen geceliğiyle, Hüsniye duruyordu. Selim az daha geri çekildi ve kızgın bir sobanın demiri üstünden kabak çekirdeği aşırırmışçasına, çabuk çabuk ve kopuk kopuk konuştu:

- Sen, Hüsniye, söyle de çıksın!.. Şey... Bu adamlarla biraz işi var. Yani şey... Bir hesabı varmış! Ha? Ne?.. Ne diye duruyorsun orada? Hasan nerede? Söyle, çıksın dedik ya!..

Boğazını acı bir şey tıkamış gibi sustu Selim, yutkundu; sonra, derin derin soluyarak, son kelimeleri tekrarladı:

- Söyle, çıksın, dedik ya!.. Daha ne duruyorsun orada?

Hüsniye, bir heykel gibi eşikte duruyor, ses etmiyordu.

Selim sordu:

- Hasan nerede?

Ancak ikinci defa soruşunda Hüsniye müthiş bir sesle bağırdı:

- Cehennemde! Allah vere bir daha da bu evi görmez olsun!

Selim'in sesi alçaldı:

- Gel... Gel... İnattan vazgeç!

- Sen gel, içeride bulursan, ağızlığını tak, Türme'ye mi[13], Sibirya'ya mı; istediğin cehennem yere sürükleyip götür kendisini. Onun bana lüzumu yok!

- Yok mu içeride?

- Yok ya!

---

13 Türme: Mahpushane.

- Nerede?

- Dün sabahleyin çıktı evden, gitti. Birini eteğimde, öbürünü karnımın içinde bırakıp gitti.

- Ama nereye...

- Bilir miyim nereye? Neredeyse de Allah'tan kısılıp kalsın! Kesik saçlı az mı Akmeşçit'te? Sen daha iyi bilirsin onun nereye gittiğini. Senin köylün o! Ha!.. Hele hele ben onu göreyim bir, onun da bir göreceği olacak! Nerdeymiş? Bilir miyim nerede? Sen daha iyi bilirsin, çünkü senin köylün o!

Bir an sustu Hüsniye. Sonra cırlak bir sesle, ellerini sallaya sallaya bağırdı:

- Haydi, yallah yallah! Git kendi kesik saçlının yanına! Reisliğini kendi kesik saçlına yap! Hasan'ı da ara bul, istediğin yere götür! Onun lüzumu yok bana! Hasan'ına da, sana da, kolhozuna da!.. Sizi gidi gâvur suratlılar sizi! Yallah!

Kapıyı hızla çarptı Hüsniye.

Duvarın gerisinde duran iki asker eve doğru fırladılar. Dipçiklerin altında kapı gürültüyle açıldı.

Selim, Hasan'ın evde bulunmadığını ancak şimdi anlamış olacaktı ki, bir an kaşları çatıldı, fakat içinde, kalbinin en derin bir yerinde, gizli bir sevinç duydu. Kaşları arasındaki sert çizgiler silindi, yüzü tebessümle aydınlandı, vücudunun her yerinden ılık dalgalar geçti.

Kapısı ardına kadar açık kalmış, odadan askerlerin ayakları dibinde kırılan fincanların, raflardan yere düşen sahanların gürültüleri geliyordu. Kapının yanında çömelmiş ihtiyar kadın, iki yumruğunu kuru göğsüne vura vura:

- Yüreğinizge ot düşsüüüüün! Kâfir alayıı! diye bağırıyordu.

Selim'se dudaklarında gizli gülümsemeler, vücudu biraz hafif ama mutlu, avlunun kenarına gitti, iki elini bir-

den ileriye uzatarak duvarı tuttu, karanlığın içinde eve baka baka, keyifle duvara işedi. Bitirince başını göğsüne eğdi, gene de bıyık altından gülümsedi ve yavaş bir sesle:

- Hüsniye Hasan'ı caydırdı!..[14] İyi avrat! dedi ve bütün vücudunda hoş bir hafiflik hissetti.

Az sonra evden askerler çıktılar, kapı kapandı. İçeride Hüsniye ile kocakarı çığlıklar koparıyorlardı. Askerler önde, Selim arkada, Köy Sovyet'i binasına doğru yürüdüler.

Kamyonların farlarıyla aydınlanmış binanın saçağına kar lâpa lâpa, ağır ağır ve tembelce düşüyordu. Bir yerde birinin kuru ve kesik öksürüğü duyuluyordu. Başka bir yerde bir çocuk ağlıyordu. Sovyet binasına az kala karanlığın içinden gelen hazin bir ağlamayla ayakları titremeye başladı Selim'in.

Niçin Hasan'ın evine gitmişti Selim? Hasan'ı görmeye mi? Hayır hayır! Hasan uzakta. Hasan uzak bir yerde. Hasan'ı tanımıyor Selim. Hasan'ın evine gitmedi Selim. Hasan'ı tanımıyor Selim, bilmiyor. Selim Hasan'ın evine gitmedi; o sadece yolunu şaşırdı. Yolunu karanlıkta şaşırdı da Hasan'ın evine uğradı... Ama Hasan uzakta. Hasan yok Çukurca'da. Selim Hasan'a gereksiz, Selim ötekileri görmek için çıktı Sovyet binasından. Kara Mustafa'yı, Şaban Veli'yi, Çavuşoğlu'nu... Çoraları... Onların Selim'e ihtiyaçları var. Onlar Selim'i çağırıyorlar, Selim'e ellerini uzatıyorlar, "Gel, Selim!" diyorlar. "Biz karanlıklar içindeyiz. Görmüyor musun bizi? Yol yok, iz yok... Neredesin Selim? Yıkılıyoruz. Ölüyoruz. Donuyoruz. Acı bize, Selim! Hiç değilse yavrularımıza. Onlar senin de yavruların. Al onları, karanlık yollardan çıkar onları, bak onlara! Biz ölüyoruz, Selim, yavrularımızı kurtar. Onlar senindir, senindir... Onlarsız ihtiyarladığın zaman sen ne yapacaksın? Tanrı esirgesin seni, Selim!.."

---

[14] Caydırdı: Burada kaçırttı mânasına gelir.

Çıt yok. Her yer donuk. Her yer ölü. Yalnız Köy Sovyet'i binasının saçağına düşen karlar parlıyor. Selim saçağı aydınlatan kamyonların farlarından korkmuş gibi birden durdu, üç beş adım geri çekildi. Kamyonların yanında ayak sesleri duyuldu ve o anda eski camiin yıkık duvarı dibinde, beşiğinden zemine düşmüş bir yavrunun ince sesi gibi bir ses gecenin kara perdesini yırttı. Selim durduğu yerde sallandı; tutabileceği bir yer arıyordu. Ellerini ileriye doğru uzatmış, yürümeye başladı. Arada bir taşa sürünüyor, duruyor, dinliyordu. Çocuk ağlamıyordu artık ama, deminki ince ses hâlâ havada uçuyor, zaman zaman gelip Selim'in kulağına çarpıyordu. Derken her şey ve her yer gözlerinde kararda. Selim karanlığın, sonsuz olduğunu anlamış olacaktı ki, sendeledi, üç dört adım daha yürüdü ve boynunun bütün uzunluğuyla yere yıkıldı.

Gözlerini açtığı zaman bulutların arasından çıkan ayın sarı ışıklarıyla aydınlanmış Kara Mustafa'nın avlusunu gördü. Kar dinmişti, fakat soğuk Selim'in ellerini ve ayaklarını ayaz gecede dışarıda kalmış ağaç parçalarını dondurur gibi, dondurmuştu. Az uzaktaki Kara Mustafa'nın evi geceye, aya ve Selim'e dargın ve küskün bir tavırla bakıyordu. Sofadaki kapılar açıktı; kimbilir ne zaman açılmıştı ve artık kapanmayacağa benziyorlardı. Sanki insan eli açmamıştı o kapıları, kapanmaları için de bir insanın elinin kuvvetinden başka, daha büyük bir güce lüzum vardı. Çitin yanından geçen ve kuş tüyleri kadar hafif karlarla örtülü yolda irili ufaklı ayak izleri beliriyordu.

Selim, diz üstü durdu, parmaklarını avuçlarına toplayıp ağzına götürdü, ılık soluğuyla parmaklarının uçlarını ısıtmaya çalıştı. Soğuktan mosmor kesilmiş yüzünde yaşlar kurumuştu ve gözlerinde öksüz bir çocuğun gözlerindeki gibi, hayata ve insanlara karşı duyduğu dargınlık beliriyordu. Uzaktan Salgır'ın gürültüsü geliyordu. Gecenin içinde yaşayan Çukurca'nın üzerindeki yuvarlak ay Se-

lim'e bakıyordu. Köpekler susmuşlardı. Çukurca sessizdi ve sessizliğiyle Selim'e, Selim'i bekliyor hissini veriyordu.

Ayağa kalktı Selim, paçalarındaki ceketinin eteklerindeki karları silkti; sonra, hiçbir yere bakmayarak ve hiçbir şey düşünmeyerek, Köy Sovyet'i binasına doğru yürüdü.

Natalya, taş basamaklar üstünde durmuş, sırtında kürkü, başında kara bir şal, Selim'i bekliyordu. Pencere camından lâmbanın zayıf ışığı sızıyordu. Binanın önündeki meydanda karlar yoğrulmuş, toprak çiğnenmiş, taş basamaklar dibinde, kimbilir kimin düşürdüğü ve almayı unuttuğu bir çocuk ayakkabısı duruyordu. Ayakkabıyı Selim de görmüş olacaktı ki durdu. Natalya'ya baktı, gözlerini Natalya'nın yüzünden ayakkabıya götürdü, sonra eğilerek ayakkabıyı aldı. Geniş avucu içinde, kendi öz yavrusunun ayağını ısıtır gibi, tek ayakkabıyı okşaya okşaya taş basamakları çıktı ve Natalya'nın kolunu tutarak Köy Sovyet'i binasına girdi.

11

Kış gelip iyice yerleşmişti artık Çukurca'ya. Demir renginde gökyüzü alçalmıştı ve köy, derin ve sürekli bir sessizlik içinde, Salgır'ın sağır gürültüsünü dinliyordu.

Kara Mustafa'nın ve öbür ailelerin Çukurca'dan sürüldükleri geceden tam iki hafta sonra, sabahın erken saatinde, Köy Sovyet'i binası yanında otomobiliyle parti sekreteri Kuzmin durdu, birkaç kere kornayı çaldı. Sonra Sovyet'in kapısı açıldı ve eşikte Natalya Vasilyevna gözüktü.

- Yoldaş Kuzmin!.. Çilingirof'u mu arıyorsunuz?
- Evet, onu görmeye geldim. İçerde mi?
- Hayır, iş başında. Çağırayım mı?
- Çağır. Ama çabuk, lütfen!

Natalya eve girdi, üç beş dakika sonra, başı yün şalıyla bağlı, çıktı, basamakları indi ve kolhozun kamyon ve traktör deposuna doğru koşar adımla gitti.

On beş dakika sonra Selim, makine yağıyla yağlı ellerini siyah bir çula sile sile, Kuzmin'in otomobiline doğru koşuyordu. Kuzmin, otomobilden inerek Selim'e doğru ağır ağır yürüdü. Uzaktan bağırdı:

- Gözün aydın, Selim!

- Ne var, yoldaş Kuzmin, böyle erken?

- İyi şeyler var, iyi!

Eli yerine, Selim'in omzunu tuttu, sıktı:

- Her şey yolunda sırasında ya?

- Bizde her şey yolunda, sırasında.

- Âlâ. Beşdirek'e gidiyordum; niyetim Çukurca'ya gelmek değildi ama kendimi alamadım. Senin Çukurca'nın kalkınma plânına müsbet bir cevap hazırlanıyor. Birkaç hafta sonra sonucu öğreneceksin sanırım.

Selim'in yüzü gülümsemelerle aydınlandı. Küçük gözlerini parti sekreteri Kuzmin'den Natalya'nın yüzüne götürdü, sonra tekrar Kuzmin'e baktı ve dudaklarında tatlı bir gülümsemeyle:

- Demek öyle, ha! dedi. Öyle ha!.. Bundan daha iyi bir haber getiremezdiniz bana.

- Bunu önceden tahmin ettim. Kaç tane boş ev var Çukurca'da?

Selim'in dudaklarındaki gülümsemeler hemen kayboldu.

- On iki. Evet, on iki ev.

- Durumları nice?

- İyi. İyi durumdalar. Tamirat isterlerse, ancak yaza doğru.

- Yaza ha...

İkisi birden sustular. Hayli sustuktan sonra Kuzmin gözlerini Selim'in yüzüne kaldırdı:

- On iki mi dedin? diye sordu.

- Tamam, dedi Selim.

İkisi arasına tekrar sessizlik çöktü.

Kuzmin başını göğsüne eğmiş, yerde bir şeyler arar gibi, düşünceli bir tavırla arasına bakıyordu. Natalya'nın bakışları bir an Selim'in bakışlarıyla buluştu. Natalya, Selim'in gözlerinde: "İşin yok burada" deyişini okumuş gibi geri dönerek Köy Sovyet'i binasına girdi. Az ötede, eski camiin duvarı dibinde, kızaklarını çeke çeke, beyaz karları yararak, meşeliğin gerisindeki bayıra giden çocukların sesleri işitildi. Kuzmin başını göğsünden kaldırdığı zaman, gözleri, çok uzaktaki bir şeyi görür gibi gülüyordu. Önce Selim'e, sonra çocuklara baktı; çocuklar kooperatifin duvarı gerisinde gözden kaybolunca gözlerini Selim'in yüzüne çevirdi Kuzmin. Ve eliyle tekrar Selim'in omuzunu tuttu, sıktı:

- Neyse... Ben gitmeliyim. Resmî cevap gelince o plân üzerine daha da konuşuruz. Merkez Komitesi'nin toplantısında senin kalkınma plânının tatbik edilmesine taraftar olduğuma hiç şüphe bırakmadım. Hem lâzım, Selim, lâzım!.. Cüretli bir iş bu, doğrusu! Cesur ve mert bir adam gibi yanaşmışsın meseleye. Tam bir komünist gibi. Öyle de gerek! Plânı, tatbik etmekte tek engel Çukurca'nın nüfus azlığı olacaktır, sanırım. Ama merak etme, halledilmeyecek bir mesele değil bu. Rostov, Zaparojye, ya da Poltava civarlarından, bu yerlerden hayli köylü getirebiliriz. Dediğim gibi, kesin bir cevap alınca hemen hazırlığa başlarız. Şimdilik bu kadar. Merak etme... Plân iyi. En önemlisi de bu. İnsan bulunur. Haydi şimdilik hoşça kal...

Kuzmin'in otomobili meydanın ötesindeki Berber Hasan'ın evi gerisinde gözden kaybolduğu zaman Selim'in yanında Salavat Morcan durdu. Selim sessiz ve hareketsiz, otomobilin gözden kaybolduğu yere bakıyordu. Kulaklarında, biraz önce kızaklarıyla cami avlusunun duvarı dibinden geçip gitmiş çocukların sesleri vardı. Sonra gözlerini Salavat Morcan'ın yüzüne çevirdi. Morcan'ın taş gibi

kat ve duygusuz yüzünde bir şey ararmışçasına uzun uzun baktı. Sovyet'in taş basamakları üstünde duran Natalya, küçük Alim'in üzerine eğilmiş, Alim'in paltosunu iliklivordu. Selim, Morcan'la konuşmak istiyordu, ama nedense konuşmadı; içindekileri Morcan'dan saklamak istiyordu galiba, beş parmağıyla öbür elinin beş parmağını şaklatıp Sovyet binasına yürüdü.

Selim'in arkasından Morcan seslendi:

- Kulübün kitaplığına yeni kitaplar getirilecekti, Akmeşçit'ten. Getirecek miyiz, Reis?

Selim durdu. Başını Morcan'dan yana çevirmeden:

- Niçin getirmeyecekmişiz? Getireceğiz tabiî, dedi.

Sesi sakindi ama sesinde içinin üzüntüsü belli oluyordu.

O gün bütün gün kimseyle konuşmadı Selim. Arada bir Alim'e bakıyor, garip garip gülümsüyordu. Ama üzüntüsü ve durgunluğu başka bir şeye aitti.

Akşam üstü kerevetin üstünde sırtüstü yatmış, kıpırdamayan gözleriyle tavana bakarken birden ayağa kalktı, Natalya'yla da Alim'le de konuşmadan dosdoğru Kara Mustafa'nın evine gitti.

Aşağıda, meşeliğin ötesinden ay çıkmış, sarı uçuk renkli ışıklarıyla bayırın sırtındaki kızak izlerini aydınlatmıştı. Kara Mustafa'nın evi garip bir sessizlik içindeydi. Selim verandanın yanında durdu. Karanlık tamamen yeryüzüne çökmüştü artık. Selim, verandaya yaklaştı. Çukurca'dan gelen sesler yavaş yavaş kesildi, aşağıdaki meşelerin üzerindeki ay, ağır ve kara bulutların gerisine saklandı. Selim, bir ayağı verandanın basamağında, cebinden tütün kutusunu çıkardı, evde hüküm süren sağır sessizliği dinleye dinleye, bir sigara sardı ve sigarasını yakarken kesin karar almış bir adamın tavrıyla, elini dizine vurdu, basamakları çıkıp eve girdi.

Beşinci Bölüm

1

Acayip bir kıştı o yılın kışı. Soğuksuz, rüzgârsız geçiyordu günler ama kar lâpa lâpa ve devamlı yağıyordu; tarlalarda yollar karla örtülmüştü, görünürde ne bir ağaç vardı, ne bir duvar. Sanki, bütün köy karların dibine girip saklanmıştı. Sabahın erken saatlerinde köylüler evlerinden çıkıp kürekleriyle kooperatif ve Köy Sovyet'i yollarını temizler, sessizce çalışırlardı; işlerini bitirip evlerine gidince etrafa gene derin bir sessizlik çökerdi.Yalnız arada bir ineklerin böğürmesi, atların homurtuları işitilirdi köyde. Bazen kar kesilirdi ve bacalardan çıkan kuru ve acı tezek dumanları köyün üzerine çökerdi. İnsanlarda da bir acayiplik vardı bu kış. Köy garip bir sessizlik içinde uyurken, köyün kenarındaki bir evde derinden derine hazin bir türkü işitilirdi; bir türkü, ama bütün evlerin, bütün köyün derdini ve kaderini söyleyen bir türkü. Akmeşçit'ten Çukurca'ya ne bir araba gelirdi, ne bir otomobil; şehir köye, köyün insanlarına sırt çevirmişti âdeta. Ama Çukurca bahçelerinin ötesindeki şose boyunca öncesinden daha çok araba, kamyon geçiyordu. Arabalar, kamyonlar hep aynı istikamete gidiyorlardı ve üstelik, günler geçtikçe şosedeki bu hareket artıyordu.

Ama Çukurca sessiz, sâkindi.

Ocak ayının başlarında şosede asker kamyonları daha sık sık görünmeye başladı; sonra kamyonları küçük küçük, hamur teknelerine benzeyen ve yerli olmayan, köylü arabaları takip ettiler. Arabalarda süngülü askerlerin yanında, kimbilir neden, saçlı sakallı, kalın kemikli hantal hohollar da göze çarpıyordu. Bazen bu acayip insanlar kalabalık yoldan çıkıyor, ovada çadırlar kuruyorlar, bir, bazen iki hafta, o çadırlarda kaldıktan sonra arabalarına binip yollarına devam ediyorlardı. Ocak ayının sonuna doğru şose gökten iğne bırakılsa yere düşmeyecek kadar kalabalıklaşmıştı. Ama bir gün, gene kimbilir neden, bu hareket birdenbire kesildi; çadırlar söküldü, askerler ve sakallı adamlar pılı pırtılarını toplayıp gittiler. Onlar gidince Çukurca'da türlü türlü rivayetler çıktı: Çongar, Canköy, Akmanay, Kalay, Seyidler de asker dolu, Ukrayna'nın tüm hoholları Kırım'a akın ediyorlar, diyenler de yok değildi ama, Çukurca sâkindi.

Belki her zamankinden daha sâkindi Çukurca; ancak bu ölü sessizliğiyle Çukurca bir şey bekliyor hissini veriyordu insana... Ertesi günü şoseye gidip gelenler oldu; ne var ki Çukurcalılar gene de doğru dürüst bir şey öğrenemediler. Şose boştu. Akşama yakın bir zamanda Akmeşçit'in Krasnaya Slabotka mahallesinin Katsapları[15] şoseye geldiler, askerlerin arkada bıraktıkları konserve kutuları içinde yiyecek aradılar; kemikleri, kömür, ağaç parçalarının hepsini toplayıp torbalarına doldurdular. Geceleyin kar yağdı ve sabahleyin Çukurca, bahçeler, şose eski sessizliğine büründü. Hele Çukurca!.. Çukurca'nın sessizliği duygulu ve ezici bir sessizlikti. Kış uzadıkça sakin uyuyan ölülerin, köyünden, toprağından alınıp sürülmüş, şimdi kimbilir nerelerde yalpa vuran insanların, eski savaşlarda

[15] Katsap: Ruslara verilen bir isim.

şehit düşmüş gençlerin ruhları akşam karanlığıyla birlikte evlere sokuluyor, insanların yüreklerine dalıyor, basık, neş'esiz evlerde söylenen türkülerle dile geliyordu.

Kışın ortalarında Çukurca'da bir canlılık başladı. İlkin dualarla başladı bu canlılık. Dualar, öncesi gibi, pek gizli okunmuyordu. Evden eve, komşudan komşuya gidip gelen ihtiyarların elinde tesbihler görülüyordu. Karanlık tamamen yeryüzüne çökünce, ellerinde fenerleri, komşu komşusuna, kardeş kardeşine, akraba akrabasına misafirliğe gidiyor, oturmalar ve sohbetler oluyordu. Sâkin sâkin konuşuyorlardı. Uzak bir evden derinden derine:

Ah anaylar anaylar
Ak sakallı babaylar
Oğlum asker gitti diye
Ah ah ah...
Evlerinde ağlaylar

şarkısının boğuk ezgisi duyuluyordu. Şarkı kesiliyordu ve az sonra başka bir evde daha garip, daha hazin, daha acıklı, eski ve unutulmuş savaşlar üstüne başka bir şarkının ezgi ipliği soğuk, mor havada titriyordu!

Makineler yağlandı
Birbirine bağlandı
Port-Arthur'a girince
Kılıç bıçak kayrandı[16]

Akşam oluyor, gökyüzü kararıyordu. Kar yağıyordu gene. Buğday gibi. Kuru. Sık. Sonra lâpa lâpa. Tembelce. Evler, insanlar karların içinde birbirlerini kaybediyorlardı. Onları birbirlerine bağlayan yalnız o şarkı dudaklarda dolaşıyordu:

[16] Kayrandı: Bilendi.

Bardak dolu su mudur?
Yapon yolu bu mudur?
Ah Allah'ın zalimi
Yapacağın bu mudur?

Gıcırdayarak bir kapı açılıyor, bir kadın eşikte durmuş, bir şey beklermişçesine, kar kasırgasına bakıyordu. Ama görünürde bir şey yok. Kapı kapanıyor. Sessizlik. Gene o şarkı:

Kurapatkin[17] başımız
At etidir aşımız
Port-Arthur'un içinde
Kaldı bizim başımız

Kar yavaş yavaş kesiliyordu. Kar ile birlikte şarkı da kesiliyordu. Kıpırdamaz, korkmuş, soluğunu tutmuş Çukurca bir şey bekliyordu. İhtiyarlar, sac sobalarını yanında kurulmuş, oturuyorlar; nineler minderlerde, başlarında ak maramaları, Kur'an okuyorlar; anneler yavrularını bağırlarına basarak pencere camından bakıyor, Çukurca'ya gelecek, kendisiyle birlikte Çukurca'ya yeni bir hayat getirecek baharı bekliyorlardı.

Dışarıda kış vardı.

Kış, zâlim bir hükümdar gibi yatıyor dışarıda. Kış sâkin, sessiz; ama insanlar gene de korkuyorlar kıştan.

Mart girdi. Saçı sakalı pamuk gibi apak ihtiyarların gözlerinde gülümsemeler belirdi. Erkekler sofalara çıkıp kış boyunca donmuş, büzülüp küçülmüş çarıklarına bakıyorlar. Onlar da gülümsüyorlar, ama dışarıda hâlâ kış var. Yollar, tarlalar, bahçeler hâlâ karların altında. Olsun! İnsanlar eskisi kadar korkmuyorlar kıştan. İhtiyarlar:

---

17 Kurapatkin: Rus-Japon savaşında görev alan bir Rus generali.

- Dayanmaz, diyorlar.
- Dayanmaz, diye doğruluyor ötekiler de.
- Martın onuna davar çıkar yoluna...
- İnanılmaz, diyorlar bazıları.
- Mart bu! Bir kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.
- Tezek tükendi, diyor kadınlar.
- Ne odun kaldı, ne kömür. Kış uzarsa vay halimize!

Yaşlılar içlerini çekiyorlar:

- Hey gibi eski günler!
- Ya! Eski günler!
- Eski günler daha iyiydi.
- Hiç değilse denizi aşar, Ak Toprak'a[18] çıkardık.
- Şimdi deniz yolu da kapandı bizim için.
- Bak hele, ne hallere geldik.
- Tanrı beterinden korusun...
- Âmin, âmin!
- Bundan beteri gelirse...
- Tanrı korusun bizi.
- Âmin, âmin!
- Unutmaz Tanrı sadık kullarını.
- Tanrı, Ulu Tanrı, mâsumlara himmetini esirgeme...
- Şehitlere rahmetini esirgeme Yarabbi.
- Tanrı uludur.
- Unutmaz Tanrı mâsum kullarını.
- Âmin, âmin!..

Martın sonu geldi. Çukurca'da hâlâ kış. Çukurca'yı kucaklamış bırakmıyor hiç. Yollar, damlar, pencereler, eşikler aylardan beri hasretini çektikleri güneş ışığını bir kere olsun görmüyorlar.

.....

Bahar geldi. Nasıl oldu, kimse farkına varmadı. Uzun kıştan sonra Çukurcalılar gözlerini açtılar.

---

[18] Ak Toprak: Türkiye

Artık ekinler ekiliyor, bahçelerde meyve ağaçları yavaş yavaş semiriyor, kabarıyordu. Kıyılarını yalaya yalaya akan Salgır'ın sonsuz uğultusunu dinliyordu Çukurca.

Ama daha mayısın başlarında köye tuhaf tuhaf rivayetler gelmeye başladı. Az sonra bu rivayetleri acayip kılıklı insanlar takip etmeye başladı. Bir bakıyorsun, şose boyunca arabalarında çoluk çocuğuyla yabancı bir dil konuşan çingeneler geçip gidiyor, bir bakıyorsun bambaşka bir kılıkta; dili, dini bilinmeyen, daha önce buralarda rastlanmamış bir sürü insanlar görüyordun. Kimdi bunlar? Kimi diyor Polonyalı, kimi diyor Romanyalı. Bir bakıyorsun dünyanın taa öbür ucundan, Dağıstan denen bir memleketten bir dilenci ya da bir kuyumcu çıkagelmiş, köyde dolaşıyor, ya da eski zamanlarda olduğu gibi, esmer yüzlü bir Ermeni, kolunda kocaman bir sepet, köyden köye, evden eve taban teperek basma satıyor, sakız satıyor, çember satıyor. Eski dünya, uzak dünya, unutulmuş dünya, insanların gözleri önünde yeniden canlanır gibi oluyordu.

Sabahtı. Güneş, iki sırık uzunluğuna, ufkun üzerine çıkmıştı. Demirhanenin önünde üç beş genç duruyor, içeride demirci Yakub'un işini dalgın dalgın seyrediyordu. Sağda demirhanenin duvarı dibinde, demir çiviye bağlı at, bütün uzunluğuyla demirhanenin güneşli ahşap duvarına yanaşmış bir halde, ısınıyordu. Uzaktan, Berber Hasan'ın evi ötesinden, derinden derine ince ve cılız bir ses geliyordu.

Gençler bakıştılar, sonra sesin geldiği yana döndüler. Demirci Yakub da demirhaneden çıktı, paslı demir parçaları gibi ağır ellerini her zaman olduğu gibi önlüğüne sile sile gençlerin yanına geldi. Tavladan Reis Bilâl ile Biber'in Muzaffer çıktılar.

Biraz sonra tavlaların ötesindeki köy meydanına çıkan yolun dar ağzında bir adam göründü. Yerli dersen değil; yabancı dersen, o da değildi. Her kimse, garip ve acıklı bir

hâli vardı. Sırtında topuklarına düşen bol, yırtık, yamalı kara bir cübbe vardı, belinde kalın meşin bir kemer; ayaklarında, üstünden iple bağlı, lâstik kaloşlar; göğsü üstünde seyrek ve uzun kıllı bir sakal; başında kazan takkesi. Başını sol omuzu üzerine bükmüş, hep o ince ve cılız sesiyle bağırıyordu:

- İnsanlaaar! İlâhî insanlaaar! Çöplüğe atmayııın!.. Bana veriiiin! Ben de size vereeem! Para vereeem! Temiz para, helâl paraaaa!

Elinde küçük arabacığının oku, arabacığın üstünde çul-çubur, boş şişeler, ibrikler, eski yırtık iskarpinler, türlü renkte ve biçimde eski delik deşik ayakkabılar, kayışlar, çuvallar, kalaylı kalaysız kazanlar, sahanlar, karpuz lambalar, semaverler ve daha neler neler! Arabacığa bağlı ak keçi kâh adamın yüzüne bakıyor, kâh başını sallayıp boynuna asılı yeşil boncukları arasındaki çıngırağı çıngırdatıyordu.

Demirhaneye az kala adam durdu, başını sol omuzu üzerine indirdi, göğsüne düşen sakalının seyrek kıllarını sıvazlaya sıvazlaya bağırdı:

- Çöplüğe atmayııın! İlâhî insanlar!

Demirhanenin önünde birikmiş köylüler birbirlerine bakıştılar. Ama adam onları görmüyor gibiydi. Başı hâlâ omzuna düşük, gözleri yukarılarda, az daha demirhaneye yaklaştı. Şimdi yaşı hayli ilerlemiş bir ihtiyar olduğu, sol gözü sakat ve göz perdesiyle örtülü ve bu yüzden tek gözüyle daha iyi görebilmek için başını sol omuzu üzerine indirdiği anlaşılıyordu. Türkçe konuşuyordu, demek ki yabancı sayılmazdı.

Adam durdu, arabacığa bağlı ak keçiye cübbesinin cebinden çıkardığı ekmeği yedirirken gene o cılız sesiyle bağırdı:

- Hay vay, insanlaaar! Çöplüğe atmayııın! Beni veriiin, ben de para verem sizeee! Çul-çubur, kaloş-pötün, semaver-sahan, ne varsa getiriiiin! Para vereeem!

Adam boyuna bağırıyordu. Genç Muzaffer'in sabrı tükenmiş olacaktı ki, iki adım öne çıktı, elini kalçasına vurdu ve öfkeli bir sesle bağırdı:

- Sus haydi, Amca! Bizde çul-mul yok! Çulu bulsak öper başımıza koyarız! Ama uzaktan geldiğin belli. Sizin çıfıt kafalarınız akıl ambarıymış! İyisi mi dünyanın hâlini anlat bize!..

Adam tek gözüyle Muzaffer'i süzdü, elindeki ekmeği cebine sokuşturdu ve arabanın okunu eline aldı. Artık bakmıyordu Muzaffer'e; ötekilerle de ilgilenmiyordu. Demirhanenin yanından geçerken ağlamaklı bir sesle bağırdı:

- Hay vay, ben ne bileyim dünyanın hâlini! Atmayıın!.. Para vereeem! Kötü günler gelecek! İnsanlaaar!.. Çöplüğe atmayın! Para vereeem! Gelecek o günleeer! İyi günleeer! Geceleyin göğe bakıın! Gökte bir yıldız var, bir ay vaar! Eski çuval semavar! Bir harb çıkacak diyenler vaaar! Hay vay, atmayın çöplüğeee! Para verem sizeee! Rus Türk'e karşı bir harb başlayacak diyenler vaaar! Temiz para vereeem! İlâhî insanlaaar! Göğe bakıın! Yıldız ayın yanında durursaaaa... Biliniz kiii!.. Eski sahan, tencereee! Türk yenecek Rusuu!.. Eski çuval, ayakkabı, paçavra, lâmba, ne varsaaa! İlâhi insanlaaar! Zavallı Levi para vere sizeee! Çöplüğe atmayıın!..

Demirhanenin önündeki kalabalık dalgalandı. Kısık sesler, fısıltılar duyuldu. Şevket'in yanında duran Muzaffer dirseğiyle Şevket'in böğrünü dürttü:

- Morcan'la Reis geliyorlar. Bak hele, Morcan'ın gözleri ihtiyar çıfıtta. Sıvışalım mı? Ne derin?

- Sıvışalım, dedi Şevket.

Köylüler birer ikişer, ortadan kaybolup kimi işine, kimi evine gidiyordu. Çıfıt Levi (Sakat gözlü adamın adı Çıfıt Levi idi) o hazin ve cılız sesiyle bağıra bağıra demirhaneden uzaklaştı.

Az sonra tavlanın yanında Reis Bilâl ile üç beş köylü kaldı. Morcan kooperatife yöneldi. Selim ise, düşünceli bir tavırla, Bilâl'e yaklaştı. Bilâl'in yanında duran köylüler sessizce tavladan uzaklaştılar.

Selim yavaş, zoraki bir sesle sordu:

- Kimmiş ya o ihtiyar?

Bilâl omuz silkti:

- Bilir miyim kim? Çıfıtın biri.

- Yaltalı galiba. Kıyı halkı gibi konuşuyor.

- Öyle galiba.

Sustular. Biraz sonra Selim, boğulur gibi ve Bilâl'in yüzüne bakmayarak, sordu:

- Bugün ayın kaçı? Üçü mü, yoksa ikisi mi?

- Öyle galiba. Ay başı daha... İkisi sanırım.

- Şu ihtiyar... şey... gökte yıldız ayın yanında durursa, diye bir şey kekeledi demincek... Türklerle Ruslar arasında savaş... ha? İyice anlayamadım...

- Öyle işte. Bir şeyler saçmaladı ama... Ben de iyice anlayamadım.

Birbirlerinin yüzlerine baktılar.

Selim'in yüzünde korkuyu hatırlatan bir renk vardı; ama güler gibi oldu. Sonra kaşlarını çattı.

- Evet, anlayamadım. Türkler Rus'u yenecekler, dedi galiba. Merak ettim de... Neyse.

Ayrıldılar.

Selim, Türkler'in Ruslar'ı yeneceklerine memnun muydu değil miydi, Reis Bilâl kestiremedi bir türlü.

2

Bilâl'in yanından ayrılırken:

"- Az konuşmak çok konuşmaktan iyidir," diye düşünmüştü Selim. Dudaklarının köşelerinde garip bir gülümseme, ağır adımlarıyla, arada bir durarak, yorgun bir ihtiyar gibi evine gidiyordu.

Avluya girdi, verandanın basamakları yanında durdu. İçerden çıt gelmiyordu. Evden gelen ağır sessizlik iliklerine işliyordu. İlk defa olarak bir insana, çevresindeki insanlardan başka bir insana, ihtiyacı olduğunu hissetti Selim. Geniş, yüksek alnında biriken terleri elinin tersiyle sildi, verandaya baktı. Evde hüküm süren sessizlikle üşümüş gibi oldu. Sırtındaki gömleğinin ıslak yakası, bir köpeğin soğuk dili gibi, kalın ensesini yalıyordu. Alim yoktu görünürde. Ev, Kara Mustafa'ın ve ötekilerin köyden sürüldükleri gecenin uğursuz sessizliğine bürünmüştü. İçeriden gelen küflü ve rutubetli koku havayı kirletiyordu.

Eve girdi Selim: Önce bir şey göremedi. Sonra gözleri karanlığa alıştı. Odanın orta yerinde bir leğen, orada burada çullar, paçavralar, dökülü saçılı sular; masanın üzerinde bir parça bayat ekmek, küçük tabakta yarım soğan, yarısına kadar boş rakı şişesi, oraya buraya dökülü tuz, dikiş kutusu, sütyen, kimbilir nereden getirilmiş bir çocuk şırıngası...

Kerevetin üstünde sırtüstü uzanmış, dizleri dikili, çıplak ve beyaz kalçaları maskaraca iki yana atılı, yüzünü avuçlarıyla örtmüş, Natalya yatıyordu. Selim gözlerini masanın üzerinden Natalya'ya götürdü, uzun uzun baktı. Aynı durumda, kımıldanmadan yatıyordu Natalya. Selim yavaş, az korkulu, bir sesle:

- Natalya, dedi.

Natalya'dan ses soluk çıkmayınca dizlerinden kalbine garip bir titreme geçti.

- Natalya!

Kalbi sıkıldı Selim'in. Ellerini ileriye doğru uzatarak kerevete yaklaştı:

- Natalya! Natalya!..

Natalya bacaklarını uzattı, elini alnından ağzına indirdi, eliyle ağzını kapattı ve homurdandı:

- Git işine! Git Reis! Git diyorum, kolhozuna git!.. Kime gereksin?

- Natalya!.. Kalk!

- Haa? Nee? Eyüüü! Paşol! Paşol von!..[19] Kimsin sen? Ne işin var burada? Paşol von!

- Natalya!

- Sus! Ben sana Natalya değilim... Ha-ha-ha!.. Bana adam gerek. Sen... kolhoz Reisi!.. Ha-ha-ha! İşine git... kolhozuna! Senin için çocuk doğuracağımı mı sandın? Git işine! Giiit! İdi! İdi kuda hoçeş[20] Paşol von! Hayda!..

Selim sallandı. Yıkılıyordu ki, iki eliyle birden masanın kenarını tuttu. Başı kâh göğsüne, kâh omzuna düşüyor, bazen de arkaya sarkıyordu. Natalya elini ağzından almış, açık gözleriyle Selim'e bakıyordu şimdi. Sonra elleriyle gözlerini örttü, çıldırmış gibi, vahşi bir kahkaha savurdu. Selim ise, onun kahkahasıyla, tırpan yemiş gibi, iki dizi üzerine düştü, yumruklarıyla önce kendi kafasını yumrukladı, sonra da ayağa kalktığı gibi Natalya'nın üzerine atıldı:

- Pis it, gâvur kancık!.. Yallah! Defol! Defol, sarhoş kahpe! Gâvur kahpe! Haram it!.. Defol!

Gözleri kararmıştı Selim'in. İnsanlıktan çıkmış, yaban bir hayvan gibi uluyordu. Natalya onun yumrukları altında, tekmeleri altında, bazen diz üstü duruyor, ayağa kalkmak için çabalıyor, ama beline inen tekmelerle tekrar yere yıkılıyordu. Odanın orta yerinde duran leğen devrilmiş, yerler kan, su, tükrük, gözyaşıyla dolmuştu.

---

[19] Paşol von – defol. (Rusça).

[20] İdi kuda hoçeş: Canının istediği yere git (Rusça).

Az sonra Natalya dışarıdaydı ve aşağıdaki meşeliğe doğru koşuyordu. Çığlıkları yavaş yavaş kesildi ve ev tekrar derin ve garip bir sessizliğe büründü.

Selim, kendine geldiği zaman odada alabildiğine soğuk bir hava vardı. Elleri titriyor, Natalya'nın çığlıkları kesilip işitilmez olunca, içindeki kin ve nefreti daha büyük bir acıyla duyuyordu. Ayağa kalktı. Kalkarken gene gözleri karardı ve kökünden kesilmiş, ihtiyar, yüz yıllık bir meşe gibi, kerevetin üzerine yıkıldı.

3

Selim, Kara Mustafa'nın evine taşınalı iki ay oldu. O da kışın tamamen çıkmasını bekliyor, baharı özlüyordu. Özlüyor muydu? Selim elleri arkasında, pencere yanında durarak az ötede geçen sonbaharın ilk günlerinde kurmaya başladığı evin yarıda kalmış duvarları üzerinden aşağıdaki meşelerin tepelerine bakıyor, bakarken acı acı gülümsüyor ve "İşte güneş de yeryüzünü selâmladı. Bahar yolda; yarın, öbürgün toprak uykudan uyanacak; ışıklarıyla toprağı kucaklayacaktı güneş. Bahçeler ısınacak. Ama, hay hay!.. Senin yüreğin boş ve soğuk, Selim" diye düşünüyordu.

O güneşli günden sonra bahar Çukurca'ya gerçekten de tez geldi. Kış ne kadar karlı geçtiyse bahar da o kadar güneşli geçiyordu o yıl. İnsanlarda da acayip bir mutluluk vardı. Bu güzel bahar mı idi buna sebep olan, başka bir şey miydi, kimse bilmiyordu. Yüzler gülümsemeler içinde, selâmlar daha yürekten, daha candandı; konuşanı ötekiler daha dikkatle dinliyordu. Seslerde sevgi ve inanç duyguları duyuluyordu. Konuşmaların çoğu kolhoz işleri üzerineydi, kolhozun işlerinden ve durumundan bahsediliyordu. Yaa, kolhoz!..

Ama kolhoz olsun! Gene toprak değil miydi ki? Topraktı elbet. El ile tutulur, üstünde yürünür, yüreğe yakın, ılıcak, besleyici ana topraktı! Kolhoz olsundu! Atalar doğmuştu bu toprakta; ak saçlı neneler "ay nenni" söylemişlerdi evlâtlarına bu toprakta, insanoğlunu beslemişti bu toprak!.. Sevimliydi, kolhoz da olsa... Bütün yaşadığı hayat gözlerinden ve gönlünden siliniyor, içinde yalnız Çıfıt Levi'nin o garip ve cılız sesi kalıyordu.

Pencere camları kararırken kerevetten kalktı Selim, pencereye yaklaşıp göğe baktı, ayı aradı. Ay evin damı üzerindeydi herhalde; göremedi. Geri dönerek kerevetin ucuna ilişti ve Alim'in gülümseyen yüzüne bakarken üzüntüsünün ve yorgunluğunun hoş, tatlı ve insanî bir üzüntü ve yorgunluk olduğunu anladı.

Gene de kerevete uzandı. Gözleri hâlâ Alim'in yüzündeydi. "Büyüyor Alim. İki yıl sonra koskoca bir adam olacak.." diye düşündü.

Sonra uyudu.

4

Öğle üstü Çukurca'nın üzerinde karaca bir bulut durdu. Güneş o karaca bulutun arkasına saklandı. Az sonra Salgır tarafından gelen yağmur bahçelerin üzerinden geçti. Çukurca'ya yağmaya başladı. Evlerin teneke damları üstünde kuru tıkırtılar kopardı. Seyrek, ama iri damlalar düşüyordu.

Arka sokaklardan birçok yırtık pantolonlu, bacakları kirli çocuklar çıktı, aşhanenin yanındaki köy meydanına doldular ve meydanda yağmur damlalarını elleriyle, ağızlarıyla tutmaya çalışarak bağrışıp çağrıştılar:

Yağ yağ yağmurum!
Teneke dolu hamurum!
Yollar dolu çamurum!

Fakat, çocukların isteklerine rağmen, yağmur çok yağmadı; yalnız meydanın tozunu tarayıp Çadır-dağı yönüne aktı-gitti. Çocuklar sustular, yavaş yavaş gene arka sokaklara çekildiler. Güneş çıktı, öncesinden daha sıcak ışıklarıyla evlerin ıslak damlarını parlattı. Kuru toprağın yüzü, çiçek hastalığı geçirmiş bir insanın yüzü gibi, çopur çopur, çentik çentik olmuştu.

Kuraklık mayıs başından beri devam ediyordu. Daha ilkbahar çıkmadığı halde güneş, yaz ortasıymış gibi, ortalığı yakıp kavuruyordu. Çıfit Levi'nin Çukurca'dan geçip gittiği günlerden sonra köyde rivayetler çoğalmıştı; o kadar çoğalmıştı ki, yaşlılar bu haberlere kulak vermemeye başlamışlardı, üstelik işin tuhaf tarafı, bu acayip rivayetler gene de yaşını başını almış adamlardan çıkıyordu.

Manayda, akrabalarının yanında iki hafta kalıp iki gün önce Yanköy'e dönmüş Çoban Gümüş halkın arasında şöyle konuşuyordu:

"- Bizim Çibin Seyyar'ın oğlu Resül, o Zurnacı denen Resül, Akyürek Cevdet ve kaynatası Taz Kâmil Militopol'a gidiyorlardı. Niçin ve ne işle gittiklerini bana sormayın, çünkü bilmem, bilsem de söylemem. Gidiyorlardı, çünkü işleri vardı. Buğday mı götürüyorlardı Militopol'a yoksam ki mısır-buğday, orasını bilmem hem karışmam. Meselenin orası bana ait değil; çekmenime yastar edecek değilim. Doğru: Taz Kâmil'in bizim babayla toprak meselesi yüzünden araları açıkmış. Zaman geçti, toprağı moprağı it yedi. İt yedi dedim, kolhoz değil; lâfı yanlış anlamayın. Ama yüreğin yarasını ne it yiyebilir, ne kolhoz. Öyle Babam!.. Sel gider, kum kalır. Militopol'a gidip orada hohol Uruslar'a buğday mı satmak istediler, yoksam ki buğday mı satın almak istediler, orasını bilmem hem karışmam. Ama benden gizlediler bunu. Sandılar ki ben de katılacağım kendilerine. Eh, gittiler. Neme gerek, onların bileceği iş. Ama soydur çeker, huydur çeker. Bizim Çibin Seyyar'ın

oğlu anlattı bana bir bir. Meğerim Taz Kâmil'in evinin dibinde üstü samanla örtülü iki çuval buğdayı varmış. Kış boyunca ateş yakmış, buğdayı kuru tutmuş. Öyledir o, bilir işini. Ama buğdayı nereden almış? Orasını bilmem hem karışmam. Ama koyun bağlı olduğu yerde otlar. Buğday Militopol'dan gelmedi ki geri Militopol'a gitsin! İki çuval buğdayın çıktığı yer elbette Manay'ın tarlası, Moskova'nın değil. Ama nasıl? Orasını bilmem hem karışmam. Ama sora sora Kâbe bulunur, yok buğdayın çıktığı yer. Bunu da başkası dedi bana, bizim Çibin Seyyar'ın oğlu değil. Seyyar'ın oğlu da tıpkı benim gibidir, öyle anahtarsız açılır ağızlardan sayılmaz. Doğru-dürüst konuşur, başka bir kimsenin kokmuş kapiginde[21] gözü yok. Neyse... Mal kolhozdan mı çıktı, başka yerden mi çıktı; nerden çıktıysa çıktı! Çıktı bir kere!

Manay'dan gecenin tam ortasında çıktılar. Ama tümü birden değil. İki arabayla çıktılar. Arabanın birinde bir çuval buğday, öbüründe bir çuval. Yani tutulurlarsa birinci arabadaki buğday elden gidecek, birinci arabadakiler türmeye[22] girecekler; öbürleri ise geri dönecekler. İkinci arabada bizim Çibin Seyyar'ın oğluyla başka biri daha var. Gittiler. Or'u[23] sabaha yakın bir zamanda, karanlık yeryüzünden kalkmadan önce, geçeceklerdi. Or Kapı'ya yaklaşırlarken daha karanlıkmış ortalık. Yolun sağ tarafında çalılar çatırdar gibi olmuş. Taz Kâmil atın yularlarını çekmiş, hayvanı durdurmuş. Ama Besmele çekip arabadan inmeye vakit kalmadan yine çalılar çatırdamış ve at homurdanarak arabayı gerisin geri itmiş. Taz Kâmil korkmuş. Eh, korkmuş ama insanoğlu bu, ne kadar korkar! Bir çalı bu, zelzele değil ya! Etrafta yaşayan insan yok. Tanrı-

---

[21] Kapik: Kuruş.

[22] Türme: Mahpushane.

[23] Or Kapı: Perekop Boğazı.

nın ovası bu! Korkulu mezar taşlarını insanlar yaparlar, çalıyı Tanrı, diye düşünmüş Taz Kâmil, arabadan inmiş çalılara doğru yürümüş. Ama çalılara varmadan çalıların gerisinden büyük bir karaca atlamış, Taz Kâmil'in arabasının ilerlediği yolun tam ortasında durmuş, kafasını kaldırıp Taz Kâmil'e bakmış. Ova bu, oğlum, ova! Kırım dağlarındaki karacalara da benzemiyormuş. Çok boynuzlu. Uzun boynuzlu. Duruyormuş yolun ortasında, kafası dimdik, bizim Taz Kâmil'e bakıyormuş. Gerilemiş Kâmil. Gerisingeri arabaya yaklaşmış, arabanın tahtasını tutmuş; Rabbi-Yessir'i üstüne Rabbi-Yessir. Sonra usulcacık arabasına tırmanmış ve atının yularlarını eline almış. Karşıdaki karaca sıçraya sıçraya arabadan bir yüz adım kadar uzaklaşmış, durmuş, kafasını gene Taz Kâmil'den yana çevirmiş. Sonra neredendir gelip Kâmil'in kulaklarına sokulan bir uğultuyla fısıltılı "Veba!", "Veba!" sesleri ilişmiş. Öyle babam!.. Taz Kâmil de "İza Semi'tüm bit-tâuni" âyetini hatırlar hatırlamaz arabasını geri, Manay'a çevirmiş. Manay'a dönerken yolda Or Kapı'ya ilerleyen bizim Çibin'in oğluna rastlamış, gördüklerini bir bir anlatmış. Ama inanmamışlar, ötekiler. Ovada karaca ne arar, demişler. Ama yok, babam; Taz Kâmil göreceğini görmüş, duyacağını duymuş, söyleyeceğini söylemiş; ayaklarımı kesin gitmem, demiş. Helâl hayvan gâvur memleketinden geldi, müslümanlara haber veriyor, demiş. Manay'dan çıkmam demiş. Benim yerim Manay; ölürsem de Manay, kalırsam da Manay! demiş..."

Gümüş'ün bu hikâyesine kimi inanıyor, kimi inanmıyordu, ama bu yılın baharında Çukurca'nın, Beşdirek'in, Çadırdağı taraflarında Büyük ve Küçük Yanköy'ün üzerinden uçan turnaların seslerinde başka, yeni ve acayip yankılar duyulduğunu, öncesinden daha alçaklarda uçtuklarını söyleyenler, hattâ Ukrayna'ya geçmeyerek Sivas civarlarına konmuş olan sürülere rastlandığını ilave edenler de

oluyordu. Çukurca çocukları Levi'nin sözlerini ezbere biliyorlardı artık ve akşamları sokak başlarında oynaşıp koşuşarak: "Para verecem!.. Çöplüğe atmayıın!" diye bağrışıp çağrışıyorlardı.

Natalya, Selim'i bırakıp gittiği günden sonra Selim dünyasından bıkmıştı. Daha akşam başında eve sokuluyor, yatağa yatıyor, başını battaniye ile örtüp uyuyordu. Sabahleyin de evinden çıkıp gidiyor, köyde görünmüyordu. Nerelerde dolaştığını, neler yaptığını kimse bilmiyordu. Kadınlar yüzlerini saklıyorlardı ondan; çocuklar bile, yanlarından Selim geçerken susuyorlardı ve o, yanlarından geçip gidince, başlarını bir araya verip fısıldaşıyorlardı. Ve günler geçtikçe yalnızlığın azabını daha yakından, daha içten duymaya başlıyordu Selim. Bir akşam Reis Bilâl'in evine gitti, üç-beş dakika oturdu. Dereden, tepeden konuştular, fakat eve giren Şevket'in gözleri içindeki ateşi görmüş olacaktı ki, Bilâl özür diledi ve Şevket'i alıp Yanköy'e, akrabalarına yöneldi. Selim her akşam olduğu gibi o akşam da kaderin elinden dayak yemiş bir adam gibi yorgun-argın, kalbi kırık, Kara Mustafa'nın bayırdaki evine döndü. Ev soğuk ve sessizdi. Duvarlar bile Selim'e küsmüşler hissini veriyorlardı. Geceleri yatakta sırtüstü yatarken gözlerinin önüne Natalya gelip duruyordu. Ya, Natalya!.. Kapı arasında duruyor, sırtında beyaz bir bulûz, bir eli kalçasında, öbür eliyle arkadan saçlarını dalgalandırarak, istekli gözleriyle Selim'e bakıyordu.

Ama Natalya yoktu.

Bir akşamüstü, evin önündeki bostanda, fasulya sırıkları arasında dolaşırken, bayırın kenarındaki yolda Alim'in hıçkırıklarını duydu Selim. Bayırın kenarındaki yolda Alim Natalya'nın elini tutmuş, inatçı bir keçiyi çeker gibi, Natalya'yı evden yana çekiyordu; bir yandan da avaz avaz bağırıyordu:

- Babaaa! Gelseneee! Natalya geldiii! Gelsene Babaaay!

Selim çitin yanında durdu. İki eliyle çiti tuttu, sıktı. Yaşaran gözlerinde gene de dünya canlanır gibi oldu Selim'in. Natalya ile Alim çitin bir on adım kadar uzağında duruyorlardı şimdi. Alim gözlerini Natalya'nın yüzünden Selim'in, Selim'in yüzünden Natalya'nın yüzüne götürüyordu. Üçünü birbirlerine bağlayan sessizlik hayli sürdü. Sonra, ikisinin duruşlarında ve birbirlerine bakışlarında gizli bir şey hissetmiş olacaktı ki, ince yüzünün bütün sıcaklığı ile güldü Alim ve elini Natalya'nın elinden ayırdığı gibi Çukurca'ya koştu. Selim avludan çıktı. Ellerini ileriye uzattı. Natalya'nın da elleri ileriye uzandı ve ikisi kolkola, omuz-omuza, baş-başa avluya girdiler, verandaya doğru yürüdüler.

Güneş ufkun gerisinde batmıştı artık. Işıklar söndü. Pencere camları kararadı. Hayat, karanlığın içinde sürüp gidiyordu. Kurbağalar viyaklaşıyorlardı bayırın dibindeki sazlıkta; çocukların "Vereeem!.. Para vereeem!" diye bağırmaları kesiliyordu; Kara Mustafa'nın evine doğru yürüyen Alim'in ince ve şen sesi işitiliyordu. Gökyüzü yıldızlarla bezenmişti, ay da Çadır-dağı tarafında bir bulutun gerisinden çıkmış, kül rengi gökyüzüne yükseliyordu.

5

Evet, hayat sürüp gidiyordu Çukurca'da. Tavuklar gıt gıt sesleriyle avlularda; kazlar, ördekler su kenarlarında geziniyorlardı; atlar taylıyorlardı, kadınlar çocuk doğuruyorlardı, yavrulayacak dişi hayvanların hazin hazin böğrüşmeleri köyün üzerine yayılıyordu; köylüler tavlalardan gübre taşıyorlardı, akşamları çobanlar uzun kamçılarını şaklata şaklata, ıslıklar çalarak köye giriyorlardı. Vakit bulanlar da uzaktan, taa Tavşan Pazarı tarafındaki ormanlardan odun getiriyorlardı, süreme çekiyorlardı, sonra yor-

gun-argın eşiklerde, bostan kenarlarında oturup sigaralarını tüttüre tüttüre yarını düşünüyorlardı. Evlenenler de oluyordu, sık sık doğuranlar da oluyordu, doğumun olduğu yerde ölüm de eksik olmuyordu, ama hayat!.. Eh, hayat sürüp gidiyordu işte eskisi gibi.

Natalya'nın Akmesçit'ten Çukurca'ya döndüğü günün akşamından sonra, gecelerini gündüzleriyle örerek, Selim ve Natalya üç gün üç gece evde kaldılar. Mayıs ayı sıcak geçti. Haziran girmeden önce yol kıyılarında, alçak taş duvarların diplerinde otlar biçilmiş, kalan otlar da tamamen kurumuşlardı. Altın gibi sararmış ekin tarlalarında cırcır böcekleri ötmeye başlamışlardı.

Haziranın başlarında bataklıklar kuruyor, sular çekiliyor, Salgır'ın yatağında suyun altından yeşil külâhlar, taç gibi taşlar çıkıyordu: Çukurca'nın ahırları, damları dumansız ama kızgın fırınlar gibi alev alev güneşin altında yanıyordu. Ekin devşirme zamanı yaklaşmasına rağmen Çukurca halkı kışın o derin uykusundan hâlâ uyanamıyordu bir türlü. Hâlâ çeşitli ve acayip haberler duyuluyordu Çukurca'da ve Çukurcalılar kolhoz tarlalarından çok Akmesçit şosesine bakıyor, oradan bir şey bekliyor, bir şey özlüyordu.

Cumartesiydi. Güneş, her gün olduğu gibi, belki o gün her günden çok, yakıcı sıcağıyla tam Çukurca'nın üzerine gelip durmuştu. Çeşmelerin çevresinde toprak kurumuş, örümcek ağları gibi çatlak olmuştu; çeşmelerin lülelerinden sular damla damla akıyordu, ağaçların yaprakları kımıldamıyordu, bostanlarda iri kabak yaprakları yırtık, eski, bir yana atılmış, ütüsüz, pörsümüş gömlekler gibi yerde yatıyordu. Çocuklar Salgır'da insan dizine henüz çıkmayan suda yüzmeye gittikten sonra, Çukurca âdeta bir mezarı andırıyordu. Yalnız bazı yüksek duvarların diplerinde inekler, kuyruklarını sallaya sallaya üstüne konan sinekleri kovuyorlar ya da ekin tarlalarından tel çitlerle

ayrılmış otlaklarda, kocaman kayalar gibi yatıp durmadan geviş getiriyorlardı.

Natalya verandada, çıplak dizleri arasında bir leğen, Alim'in ve Selim'in çamaşırlarını yıkıyordu. Selim verandanın öbür ucuna oturmuş, masanın önünde kolhoz işlerine ait kâğıtları gözden geçiriyordu. İkisi de mutlu ve şen görünüyorlardı. Natalya arada bir işini bırakıyor, köpüklü eliyle alnına düşen terli saçlarını arkaya götürüyor, koluyla, elma gibi parlak yanaklarından sızan terleri siliyordu; bazen de kaşları altından Selim'e bakıyor, göğüslerini geren dar bulûzunun düğmesini çözüyor, yavaş bir sesle bir şarkı tutturuyor ve işine devam ediyordu. Havanın sıcağı gittikçe artıyordu ve havanın sıcağı arttıkça Natalya bulûzunun öbür düğmelerini de çözüyor, çamaşırını öncesinden daha büyük bir heyecan ve coşkunlukla yıkıyordu ve şimdi, kâh açıkta titreyen memelerine, kâh Selim'e bakarak kalın etli dudaklarının bütün güzelliği ile gülüyordu:

- Nedir okuduğun orda, Selim? Binbir gece masalları mı? diye seslendi Natalya.

Selim, başını kâğıtlardan kaldırmadan, cevap verdi:

- Yooo! Daha meraklı bir şey okuyorum. Kolhoz masalları. Kimin grubu ne kadar iş yapmış, kiminki yapmamış. Kime madalya verilecek, kime fazla iş. Böyle şeyler.

- Kime verilecekmiş madalya?

- Henüz belli değil. Bu yıl hektarından yirmi sentner buğday kaldırabilirsek merkezde Çukurca'nın Lenin adlı kolhozunu da düşünecek adamlar bulunur, herhalde.

- İsterdim madalyayı ilkönce bana veresin. Kocaman bir madalya... Ha? Ne dersin? Lâyık değil miyim madalyaya?

Natalya'nın sesi kışkırtıcıydı. Oturuşundan ve yüzünden Selim'e işve yapmak istediği belli oluyordu. Selim ayağa kalkıp ağır adımlarıyla Natalya'ya yaklaşırken Na-

talya gözlerini indirdi ve aynı coşkunlukla, çamaşırını yıkamasına devam etti:

- Herkesten çok sen lâyıksın madalyaya, Natalya! Önce sana...

Selim lâfının sonunu bitirmeye vakit kalmadan çitin gerisinde duran Salavat Morcan'ın sesi işitildi:

- Selim! Çabuk ol!..

Selim döndü:

- Ne var ya? Yangın bacayı mı sardı? Konuş!

- Sardı veya sarmadı! Ama... şey, Kuzmin arıyor seni; hemen komiteye gelsin, diyor. Kendisinin vakti yokmuş... Otomobiliyle köyden geçiyordu. Önemli bir iş çıktı galiba.

- Peki, peki. Bir şey yok. Ben...

Gözlerini Natalya'ya dikti. Natalya çözük bulûzunun kenarlarını avucunun içine almış, eli göğsünde, dudaklarının ucunda hafif bir gülümsemeyle Selim'in gözlerinin içine bakıyordu. Derken başını avluya çevirdi Natalya, tekrar Selim'e baktı, fısıldar gibi, yavaş ama sıcak bir sesle konuştu:

- Buraya geliyor... Morcan. Giyineyim mi?

- Yok... yok; giyinme, dedi Selim. İçeriye gir... beni bekle. Ben bir dakika... geliyorum.

Selim verandadan atlayıp avlunun ortasında duran Salavat Morcan'a doğru yürüdü ve Salavat Morcan'a doğru yürürken kaçamak bir bakışla verandada Natalya'yı aradı. Natalya görünürde yoktu.

Natalya, pencerenin yanında, duvara asılı küçük aynanın karşısında durdu, dudaklarında hafif bir gülümseme, yüzünün terini eteğiyle sildi, şakaklarındaki kıvrım kıvrım saçlarını arkaya taradı. Saçlarını tararken arada-sırada pencere camından dışarıdaki Salavat Morcan'la konuşan Selim'e bakıyordu. Az sonra üşümüş gibi oldu, bulûzunun düğmelerini iliklemeye başladı; ama Salavat Morcan'ın avludan çıkıp Çukurca'ya yöneldiğini görünce ha-

fifçe titreyen parmaklarıyla bulûzunun düğmelerini tekrar çöze çöze pencerenin yanından çekildi, gidip kerevetin üzerine uzandı.

Selim eve değişik bir yüzle girdi. Yüzü ne katı ne de yumuşaktı; ama daha demincek verandada Natalya'yla konuşurken yüzünde beliren o tatlılık tamamen silinmişti. Natalya da bunu hemen fark etmiş olacaktı ki, bulûzunun kenarıyla açık göğsünü örterken Selim'e çatık kaşları altından baktı:

- Neymiş? Morcan ne istiyor?

- Hiç. Önemli bir şey değil.

- Kuzmin mi gene?

- Evet, o. Beni Akmesçit'e çağırıyor. Komiteye hemen gelsin diyormuş.

- Senin o Çukurca'nın kalkınması plânın için mi?

- Öyle sanırım.

- Eee? Sevinmiyor musun?

Selim, ardına kadar açık kalmış kapıdan öteki bayırın üstünde geçen yıl kurmaya başladığı ve yarıda bıraktığı evinin duvarlarına bakan gözlerini Natalya'ya çevirdi, soğuk soğuk güldü:

- Seviniyorum tabii. Neden sevinmiyecekmişim? Seviniyorum.

Selim sustu. Gitti, kerevetin kenarına ilişti, elini dizine vurdu, tekrar ayağa kalktı.

- İyi haber, doğrusu! Gitmeliyim ben.

- Acele mi?

- Hayır. Acele değil. Ama gidersem iyi olur. Bugün yapılması gereken işi yarına bırakmayalım.

Gene kerevetin kenarına oturdu Selim. Birbirlerine bakmıyorlardı. Bilmedikleri, ummadıkları bir şey ikisi arasına girmişti. Natalya, Selim'in kalbini görmek istermişçesine, yüzüne bakmaya başladı. Bir an güzel gözlerini, Selim'in dizleri üstünde tuttu ellerine indirdi, hayli

baktı; sonra Selim'in elini kendi eline aldı, yavaşça kaldırdı, kendi karnı üstüne yerleştirdi ve yavaş bir sesle

- Duyuyor musun? diye sordu.

- Ne? dedi, aynı yavaş sesle Selim.

- Sahi duymuyor musun?

- Neymiş? Veranda da biri mi var? Alim herhalde.

- Hayır. Elinin altında. Tepmiyor mu daha?

- Haa?

Natalya'nın dudaklarındaki gülümsemeler bütün yüzüne dağıldı:

- Az daha bekle hele. Bir ay sonra daha güçlü teper. O zaman duyarsın.

- Hadi, canım... emin misin?

- Yüzde yüz. Düşürmek için çok uğraştım. Ama boş. Uğraştım uğraştım, sonra vazgeçtim. Doğsun. Sen oğlan istersin, öyle değil mi? Bense kız. Ama senin hatırın için oğlana razıyım. Neden susuyorsun? Sevinmiyor musun?

- Neden? Seviniyorum tabii.

- Oğlan istersin olsun, öyle mi?

- Oğlan.

- Adı ne olacak adı?

- Adı... bilmem ya...

- Ben isterim Vasil olsun. Vasiliy. Ya sen? Benim ağabeyimin adı Vasil'dir. Vaksa deriz biz ona. Vaksa "Krunosiy". Dik burunlu Vaksa! Ha-ha-ha-ha! Ama bakalım Vaska'nın burnuna benzeyecek mi seninkinin burnu? Ha? Ne dersin?

- Bilinmez.

- Vasil ha? Nasıl? Hoşuna gidiyor mu bu ad? Vasil'e benzer Tatarca bir ad var mı? Var! Var! Var!.. Kurt-Hasan'ın oğlunun adı Vasiliy değil mi ki? Duydum, Vasil diye çağırırlar onu.

Natalya heyecanlıydı. Selim'in iki elini iki avucu arasına almış, gözleri yüzünde, Selim'in elini oğuştura oğuştura konuşuyordu:

- Öyle mi? Vasiliy ha?

- Hayır. Ama benzer. Vasfi onun adı. Kurt Hasan'ın oğlu Vasfi'dir. Senin için Vasil olur, benim için Vasfi. Önemi yok...

- İstememiştim önce. Ama sen istersin, değil mi? Hem oğlan! Nasıl da istemezsin!

Şimdi Selim ayaktaydı. Dudaklarının ucunda acı bir gülümseme vardı. Gözleri sönüktü. Pencerenin yanına gitti. Sırtı Natalya'dan yana dönük, pencere camından dışarıya baktı. Ötede, bayırda koşup oynaşan, bir görünüp kaybolan çocukların başları görünüyordu.

Natalya artık yatışmıştı:

- Okul arkadaşımla konuştum, diye seslendi öteden...

Selim Natalya'dan yana döndü. Natalya devam etti:

- Ama onun durumu benimkinden başka. Doğrusunu anlamak istiyorsan, söyleyeyim. Kız iyice bilmiyordu karnındakinin kimin marifeti olduğunu. Fakat sonu hayıra erdi. Anlattığına göre zor bir iş değilmiş. Suyu kaynatmış, sonra kaynayan suya sabun katmış... Sabunlu su bir hayli kaynamış ve... işi sabunlu suyla bitirmiş. Kolay değil mi?

- Kolay...

İkisi arasına gene de ağır ve sürekli bir sessizlik çöktü. Selim bayıra bakıyordu. Bayırda koşuşup oynayan çocukları seyrederken uzak bir şeyi düşünüyordu. Sonra verandaya çıktı, elleri arkasına bağlı verandanın bir ucundan öbür ucuna gitti geldi; ansızın durdu, düşünceli, biraz da küskün bir tavırla Natalya'nın yanına döndü.

- Sabunlu suyla mı dedin, Natalya? diye sordu, odaya girer girmez.

Sesi sert, biraz da keskindi Selim'in.

- Evet, dedi Natalya.

- Nasıl?

- İlkönce su kaynatılır. Sabunla. Sonra soğutulur. Ama karardan fazla soğutmamak şart. Sonra o suyla içi çalkalayıp yıkamak lâzım...

- Ama nasıl? Neyle?

- Şırıngayla tabiî! Neyle sandın ya?

Selim sustu. Verandaya çıktı, tez döndü ve hayli sustuktan sonra, kesin bir sesle:

- Deneyelim mi? diye sordu.

Ve Natalya'nın cevabını beklemeyerek tekrar verandaya çıktı, bayıra baktı. Alim, yanında başka üç beş çocuk, bayırın kenarındaki yol boyunca aşağıdaki meşeliğe iniyorlardı. Selim eve girdi, kapıyı kitledi, pencere örtülerini çekti. Oda karardı.

Oda, bir mezar gibi soğuk, sessiz ve rutubetli oldu.

6

Daha o günün akşamı Selim Akmesçit yolunu tuttu. Sözde akşamın geç saatlerinde de olsa, köye dönecekti. Natalya halsiz, kerevetin üstüne uzanmış, gece yarısına kadar göz kırpmadan kapıya baktı. Selim'i bekledi. Ama Selim dönmedi.

Sabah oldu. Güneş gökyüzüne hayli yükselmişti ve güneşin doğduğu yerde ufuk incecik bir sis tülbentine bürünmüştü. Köy Sovyet'i binası önündeki meydanda küme halinde köylüler duruyor, yüksek sesle konuşuyorlardı. O sabah Çukurca'da fazla insan var gibiydi. Köyde yabancı falan yoktu, ama sokaklarda, meydanlarda hergünkünden fazla kalabalık göze çarpıyordu. Her evden bir ses çıkıyor,. bostanlarda kızlar kadınlar birbirlerine sesleniyorlar, çocuklar fazla gürültü çıkarıyor, hayvanlar bile havada bir şey sezinlemiş gibi hazin hazin böğrüşüyorlardı.

Köyde bu canlılık öğle vaktine kadar sürdü. Natalya giyinip verandada durduğu zaman Çukurca âdeta kaynıyordu. Gençler evden eve koşuyorlar, kadınlar sofalarda bağırıyorlar, erkekler hayvanlarını ahırlara alıyorlardı.

Natalya verandadan indi, avluyu geçip çitin gerisinde durdu, uzaktan gelen gürültü ve bağrışmalar içinden bir şeyler yakalamak istemişçesine kulak kabarttı. Derken aşağıda, dar sokakta bir at sökün etti ve az sonra köyün kenarındaki evin yanında Reis Bilâl'in oğlu Şevket göründü. Natalya şimdi Şevket'e bakıyordu. Şevket bindiği atın sırtından atladı, hayvanın dizginlerini başka bir gencin eline tutuşturduğu gibi, sık adımlarla Kara Mustafa'nın evine çıkan yokuş yolu tırmanmaya başladı. Natalya, kaşları çatık, yüzü az sinirli, avludan çıktı. Şevket'in tırmandığı yolda durdu. Şevket bayırın üstündeydi şimdi. Natalya'ya bir on adım kala durdu, pantalonundan çıkan gömleğinin eteğiyle yüzündeki terleri sildi. Sonra az daha Natalya'ya yaklaşarak sordu:

- Senin Selim'in nerde, Natalya?

Natalya'nın yüzü şimdi küskündü.

- Benim Selim'imden sana ne?

- Hey, kızma, menekşem! Adam gibi soruyorum. Akmeşçit yolu asker dolu. Akmeşçit'e gittiyse bugün geri dönebileceğini hiç sanmam. Asker dolu her yer. Anladın mı?

- Korkma sen; döner o! Akmeşçit'ten Çukurca'ya sadece bir yol mu var sandın?

- Döner elbet, döner! Ama ne zaman? Yarın mı? Öbürsü gün mü? Yalnız kalacaksın diye acıdım sana. Sen ise kızıyorsun?

- Kızarım ya! Niye kolhoz atına bindin? Dur hele, Selim Akmeşçit'ten dönsün! Bakalım o da sana acıyacak mı?

- Heeey! Ama ben seni sakin bir inek sanmıştım. Yanıldım galiba!

- Yanıldın ya!

Şevket yürüdü. Natalya'nın yanından geçerken bir an durdu, gözlerini Natalya'nın göğüslerinden yüzüne kaldırdı; ses çıkarmadan tekrar yürüdü, ama on adım kadar uzaklaşınca durup Natalya'dan yana döndü:

- Şimdi belki yanılıyorumdur, ama sonradan yanılacağımı pek sanmam. Senin Selim'in yaştakileri askere alıyorlar.

- Alırlarsa ne olacak?

- Benim gibi birini arayacaksın, şeftalim! Benim gibi birini!

- Neyime gereksin?

- Kapak olurum sana, şeftalim, kapak! Dur hele, yalnız kal da görürsün. Aramayacak mısın beni?

Natalya, başını kaldırdı, başı azıcık arkaya atılı, sağlam sesiyle:

- Sen, rezil herif, üstünde yattığın döşekten başka kime kapak oldun ki bana kapak olmak istiyorsun, ha? Ağzının sütü kurumadı henüz, bal bardağına dalmak istiyorsun! Bakındı hele!.. Yalnız kalırsam görecekmişim, ha! Haydi, yallah! Bebeklerinin yanına git, neyin varsa onlara göster!

Şevket fazla ses çıkarmadı. Uzun adımlarıyla bayırın dibindeki meşeliğe doğru yürüdü. Natalya, avluya girerken dudaklarının ucunda hafif ama tatlı bir gülümseme belirdi, başını çevirip Şevket'in arkasından baktı. Sonra eve girdi. Evde rahatça oturamadı ama. Tekrar verandaya çıktı. Alim, Sovyet binasına gidip geliyor, eve girmeyerek çitin yanından:

- Gelmedi daha! diye bağırıyordu:

Öğleye yakın bir zamanda Natalya şoseye kadar gidip Selim'i beklemeye karar verdi. Köyde sabahki heyecan az yatışmış gibiydi. Köy Sovyet'i binası yanından geçerken köylüler fısıltılı seslerle konuşuyor, Natalya'ya bakıyorlardı. Natalya, köyde Selim hakkında gene kötü lâflar söylen-

diğini düşünerek köylülerin yanından ekşimiş bir suratla geçti. Berber Hasan'ın evine varmadan başı döndü Natalya'nın; bayılacak gibi oldu ve duvar taşlarını tuttu. Sıcak artıyordu. Selim görünürde yoktu. Natalya geri döndü.

7

Öğleden sonra hava az serinler gibi oldu. Sabahın erken saatlerinde köy sokaklarını ve meydanları dolduran köylüler evlerine dağılmışlardı. Her yer sessiz sakindi. İnsanlarla birlikte hayvanlar da susmuşlardı. Ne bir at kişniyordu, ne bir inek böğürüyordu; yalnız demirhanenin ötesindeki Değirmenci Rıdvan'ın evinin avlu duvarı dibindeki çalıların arasında yem arayan üç-beş tavuk gagalarıyla, kuru yapraklara düşen yağmur damlalarının çıkardıkları çıtırtıları andıran sesler çıkarıyordu. Pazar günüydü ve demirhanenin, kooperatifin, kolhoz aşhanesinin kapılarında ağır kilitler vardı. Kooperatifin kapısı kapalı olduğu halde o taraftan gelen ekşice, rutubetli, küflü ve ağır bir koku meydanın havasını kirletiyordu. Aşhanenin duvarı dibinde duran bir kemiği iri iri, yeşil renkli sinekler kemiriyorlardı.

Değirmenci Rıdvan'ın karısı, kırkını çoktan aşmış ama yüzü bir karpuz gibi yuvarlak ve parlak, pufla yastıklı bir eyeri andıran kalın kalçalarını oynata oynata, kuru avluda yürüyor ve incecik sesiyle: "Gülü-gülü-gülü" diye tavukları çağırıyordu ve öte yandan, karnı üstünde tuttuğu kocaman elekten avuç dolusu yem alıp avluya serpiyordu. Kapı arasında duran Değirmenci Rıdvan, henüz uykudan uyanmış olacaktı ki, gözleri şiş, ağırbaşı göğsüne düşük, tembelce sigarasını sarıyordu.

Rıdvan, sarı dişleri arasından dilini sonuna kadar çıkardı, sigarasını ıslattı; yakarken tavuklara yem serpen ka-

rısına baktı, esnedi ve biraz sersemce bir gülümsemeyle, kendi kendine gülümseyerek eşiğe çömeldi.

Az sonra karısının sesi ansızın kesildi. Kadın başını kaldırmış, hayli uzakta meşeliğe bakıyordu. Sonra, gözleri hâlâ o yanda, gerisingeri kocasına yaklaştı.

- Rıdvan! Köye bir adam geliyor! dedi kadın, kocasına bakmadan.

Rıdvan sesini çıkarmadı.

- Duydun mu? Köye biri geliyor dedim!

- Hoş geldi, safa geldi, kim olursa olsun!

- Ama baksana, atla geliyor. Hem dolu dizgin. Bizim eve geliyor adam. Buranın insanlarından değil!

Değirmenci Rıdvan tembelce başını kaldırdı, avluyu çeviren alçak taş duvarın üzerinden karısının baktığı yere baktı. Yoldan havaya yükselmiş toz bulutu incele incele yamaca çöküyordu. Atlı adam bir an atını durdurdu; sonra atını sağ yandaki meşeliğe çevirdi, ama meşeliğe varmadan, fikrini değiştirmiş olacaktı ki, tekrar toprak yola saparak atını dolu dizgin sürdü. Rıdvan atı da, atın sırtındaki adamı da henüz göremiyordu ama havaya yükselen toz bulutu kendi evine yaklaştıkça merakı da artmıyor değildi. Önce mırıldandı, yerleri, sonra da dizlerini tuta tuta ayağa kalktı ve artık batının yolunu tutmuş, güneşe karşı elini siper ederek atlıya baktı:

- Yanköylü Gümüş Çoban! dedi Rıdvan sadece.

- Bindiği o at kendi atı mı, yoksa kolhozun mu? Reis görürse görür gününü!

- Sen benim için ne isen at da onun için öyle bir şeydir. Atsız yaşayamaz o. Kolhoz atı da olsa koşturur, kendi atı da olsa acımaz. Bacağına yamasız don geçirmemiştir, belki ömrü boyunca, ama kefene bile yaya gitmez, ille at üstünde.

Derken Gümüş Çoban bir yıldırım hızıyla Rıdvan'ın evi önündeki yoldan geçti. İki yüz adım kadar uzakta atı-

nı durdurdu; bir eli hayvanın dizginlerinde, öbür eli sağrısında, önce karısına sonra da Rıdvan'a baktı ve nedense, atı tekrar dolu dizgin sürdü. Çoban'ın köyde Rıdvan'dan başka birini aradığı belliydi. Demirhanenin önünde kimseyi göremeyince atıyla dar bir çevre yaptı ve aynı koşu ile geri, Rıdvan'ın evine döndü. Ancak o zaman Değirmenci Rıdvan ağır adımlarla taş duvara doğru yürüdü. Fakat Gümüş Çoban duvara yaklaşmadan atını birdenbire demirhaneden yana çevirdi, çevirirken de müthiş bir sesle bağırdı:

- Savaş... Savaş!..

Değirmenci Rıdvan, savaş sözünün mânâsını unutmuşçasına, düşünceli bir tavırla hayvanın boynuna eğilmiş ve dolu dizgin demirhaneye doğru uçan Gümüş Çoban'a bakıyordu. Gümüş, demirhanenin duvarı gerisinde gözden kaybolmadan önce bir kere daha başını Rıdvan'ın evine çevirdi:

- Savaş!.. Savaş başladıııı!

Şimdi Değirmenci Rıdvan şaşkın gözlerle karısının yüzüne bakıyordu. Sonra dudaklarının kenarında garip bir gülümseme belirdi, ensesini kaşıya kaşıya karısının koluna girdi ve ikisi de birdenbire ömürlerinin yüzüncü yılına girmişler gibi, yorgun ve ağır adımlarla eve doğru yürüdüler.

Gümüş ise aynı tezlik ve ateşle tavlaların yanından geçti, yolun ötedeki dar boğazından çıkıp kooperatifin önündeki meydana girdi.

Meydanın orta yerinde üç-beş çocuk "çelik-çomak" oynuyorlardı. Aşhanenin duvarı dibinde Biber'in Muzaffer, Reis Bilâl'in oğlu Şevket, askere çağrılacağı günü beklerken Altan Fevzi, Fevzi'nin Akmeşçitli akrabalarından Çubuk Rıza ve bayram esvabını giymiş Rıza Çubuk'un oğlu Abdülmecit arkalarını duvara dayamış bir halde meydanın orta yerinde çelik-çomak oynayan çocukları seyrediyorlar-

dı. Ve onlardan ayrı, onlarla ilgisiz, saçı sakalı bembeyaz, sırtında kimbilir hangi savaştan kalma, kimbilir hangi ulusun üniformasından, hayli yıpranmış bir ceket, bacaklarında bol uçkurlu bir şalvar, ayaklarında takunyaları, yaşı bilinmeyen Dede Cavit (Beyaz Dede de derlerdi kendisine) iki bacağı gerili, göğsünü değneğinin ucuna dayamış, o da meydandaki çocukların oyununu seyrediyordu.

Gümüş Çoban yıldırım hızıyla meydana girdi. Çocuklar, üzerlerine gelen atlıya yol vermek için, kooperatifin duvarı dibine koştular. Gümüş, atın dizginlerini çekti ve henüz derin bir suyu geçmiş gibi terli atın üstünde doğruldu. Muzaffer, Gümüş Çoban kendi köyünde kimbilir ne yaptı, arkasından bütün bir ordu kovalıyor diye düşünmüş gibi yüzü bembeyaz kesildi. Gümüş'e doğru yürüdü, ama daha duvarın dibinden üç-beş adım ayrılmadan, Gümüş, ağzından ateş saçar gibi, çılgın çılgın bağırdı:

- Savaş... Savaş!.. Akyar'ı vurdular!.. Savaş!..

Meydandakiler taş kesildiler sanki. Kımıldamıyorlardı. Yalnız Dede Cavit ne Gümüş'e bakıyor, ne de aşhanenin duvarı dibindekilere; şimdi başını öne eğmiş, kızıl gözleri yumulu, ayak üstünde uyurken homurdanıyordu.

Gümüş'ün atı sinirliydi; kafasını bir sağa atıyordu bir sola, bazen de sağrısına inip ayak değiştiriyordu. Genç Muzaffer üç beş adım Gümüş'e doğru yürüdü, durdu. Gümüş atını tavlalardan yana çevirmişti artık. Etrafa çökmüş sessizliği Muzaffer'in cırlak sesi bozdu:

- Ne o, Gümüş Ağa? Or Kapı'daki karacalar Akmeşçit'de Lenin bulvarına mı geldiler? Aldatma milleti. Bugün Pazar... Pazar günü savaş mı olur böyle?

- Seni sıska bızığı seni! Derini yüzerim! Savaş diyorum sana, savaş!..

Ve Gümüş Çoban örme kamçısını hayvanın sağrısına şaklatıp kendi köyüne yöneldi.

Yarım saat sonra "savaş" sözü kuru bir orman içerisin-

de dört yana yayılan bir ateş gibi avludan avluya, evden eve, bostandan bostana, tarladan tarlaya zaptedilmez bir tezlikle yayıldı. Ama heyecan uzun sürmedi. Yavaş yavaş evlerin, tavuk kümeslerinin kapıları kapanıyordu. Bazı sokaklarda bir kadın, çocuğunun elinden tutmuş, koltuğu altında bir yorgan veya bir yastık, az arkada kocasının kucağında bir dikiş makinesi, âdeta evlerin duvarına sürüne sürüne, göze görünmeyen müphem bir şeyi ürkütmekten korkarmış gibi, yavaş yavaş, ses-soluk çıkarmadan bir yere taşınıyor, bir yerlere göçüyorlardı. Meydan, sokaklar boşalıyordu ve Çukurca derin ve sağır bir sessizliğe bürünüyordu. Yalnız aşhanenin duvarı dibinde duran Dede Cavit, başı göğsüne düşük, rüyasında yüz yıllık ömrünün kim bilir hangi kısmını görüyordu ki, horul horul uyurken burnu altından kendi kendine mırıldanıyordu.

8

Tam üç gün sonra Berber Hasan'ın eviyle Köy Sovyet'i binası arasındaki yolda yedi araba yola hazır duruyordu. Sovyet'in yanında da sekreter Kuzmin'in otomobili. Çıt yoktu. Sovyet'in açık penceresinden sekreter Kuzmin'in ve Selim'in geniş sırtları görünüyordu. İkisinin de sırtında yepyeni üniforma vardı. Selim'in omuzlarından beline inen çaprazlamasına sarı renkteki meşinler güneşin altında ışıl ışıldı. Kuzmin arada bir pencerenin kenarından ayrılıyor, odanın içerisinde gözden kayboluyor, sonra tekrar Selim'in yanına dönüyordu.

Küçük meydanın çevresinde köylü, kadın, kız ve çocuklardan ibaret canlı bir duvar vardı. Berber Hasan'ın evine çıkan yolun ağzında üniformalı üç asker duruyordu. Üçü de silâhlıydı. Meydan boştu. Yalnız meydanın tam ortasında ağaç sandıkları ve çuvalların üstünde, saçları kır-

kılmış, çoğunun gömlekleri dirseklerine kadar sıvalı insanlar duruyordu. Kalabalık gölün ortasında küçük bir adayı andırıyordu. Bunlar askere alınmış Çukurca gençleriydi. Çoğu gözlerini meydanın çevresinde kendilerine bakan hısım akrabalarına dikmiş, üzgün üzgün gülümsüyorlardı. Arada bir meydanın kenarından bir babanın kısık sesi duyuluyordu.

- Korkma İbram!
- Uzun sürmez, Osman!
- Kendine bak, Muhterem!
- Ramazan'a doğru biter inşallah, Mustafa!

Kooperatifin yanından, omuzu üstünde eski kayışlarla bağlı bir valiz tutarak, Kaytaz Nuri'nin oğlu Abdurrahman çıktı, meydana girdi. Yürürken omuzu üstünde götürdüğü valizin ağırlığı altında bütün vücuduyla meydanın kıyısındaki köylülere dönüyor, garip garip gülümsüyordu. Onun peşinden bir elinde değnek, öbür eli şalvarının uçkurunda, Dede Cavit ilerliyordu. İkisi meydanın ortasındaki gençlere yaklaşırlarken az ötede askerlerin arasından biri Dede Cavit'e doğru yürüdü, elini kaldırarak bağırdı:

- Geri, amca, geri!

Dede Cavit askerin sesini duymamıştı belki; yürümesine devam ediyordu. Asker ihtiyara yaklaştı, ihtiyarın kolundan tuttu ve meydanı çeviren köylüleri işaret ederek:

- Geri! dedi.

Fakat Dede Cavit değneğini askerin başı üstüne kaldırdı. Uzaktaki iki asker kahkahayı bastılar. Biri bağırdı:

- Bırak ihtiyarı!

Dedenin kolunu tutan asker gülerek iki arkadaşının yanına döndü.

Tam yarım saat sonra Köy Sovyet'i binasından Selim çıktı. Sovyet'in taş basamakları üstünde durarak elinde tuttuğu kâğıdı yüzüne doğru kaldırdı ve kâğıtta yazılı isimleri okudu:

- Abam Kemaleddin, Abdürrezzak Hüseyin, Altan Fevzi, Aslanbekof Ahmet, Aliyef Abla, Bakkal İsmail, Bayramof Sayid, Baydar Kerim, Cumar Niyazi, Cebiyef Cebbar, Çubar İsmail, Çelebi Muhtar, Çönti Süleyman, Çönati Seyd Battal, Herson Abla, Egebay Selim, Hatip Aziz, Kalaycı Mithat, Karabaş Nuri, Kaşka Hüseyin, Karamurza Ali, Kafadar Osman, Kaytaz Abdurrahman, Kazanski Sabri, Komşu Mustafa, Kör Cemaleddin, Odaman Yusuf, Odabaş Halil, Manguş Hasan, Mazin Abdullah, Muşmula Bilâl, Timur-zâde Hasan, Topçu Kerem, Tepebaşı Kurtveli, Yeşil Settar, Ülkerof Kurt Hasan, Zayıf Emir Sali, Zorhuda Nabi, Zamanof Ali, Zaim Kurt Osman, Zeriyef Şamrat.

Selim listeyi okurken üniformalı asker parmakla meydanın orta yerinde duran gençleri sayıyordu. Selim sustu ve asker:

- Kırk bir kişi! diye bağırdı.

Selim, Köy Sovyet'i binasına girdi. Meydana ağır bir sessizlik çöktü. Arada bir kadın veya bir kız, daha vakit varken, dar sokak boyunca evine koşuyordu. Ağabeysinin veya oğlunun bohçasına koymayı unuttuğu şeyi –belki bir beş ruble para, belki bir fotoğraf, belki bir muska- evden alıp tekrar meydana dönüyordu. Meydanı çevirenlerin gözleri yaşlıydı. Bazıları gözlerini yere indirmiş, ağlıyorlardı; bazıları, boğazları içinde bayat bir lokma varmış gibi, yutkunuyorlardı. Meydandaki gençler onlara bakıyorlardı. Belki son defa. Yüzleri kaygılı. Renkleri uçuk. Gülecek miydi acaba onların yüzleri bir daha ölmeden önce?

Selim, Köy Sovyet'i binasından çıktı, taş basamakların üstünde durdu. Kısık, kendisine ait olmayan bir sesle bağırdı:

- Haydin!.. Gidiyoruz yiğitler.

Yiğitler eşyalarını kaldırıyorlar. Ağır ağır. Tenbelce. Sanki onlar için hayatta başka hiçbir şey kalmamış; yalnız

şu bohça, şu bavul, bohçanın veya bavulun dibinde bir yerde bir demet tütün, biraz elma kurusu, sevgilisinin nakışlı mendili, bir muska ve bir düğüme bağlı Çukurca'nın bir avuç toprağı...

... Ve gidiyorlardı yiğitler.

Dede Cavit yolun kıyısında duruyor, giden gençlerin başları üstünden uzağa, uzaklara bakıyordu. Arkadan analar, babalar, kardeşler, sevgililer onların izlerinden gidiyorlardı. Dudaktan dudağa, kalpten kalbe "gidiyorlar" sözü bir dalga gibi geçiyordu.

Gidiyorlardı!

Dönecekler miydi geri? Biri evlenmemişti henüz. Sevgilisinin elini bile tutmamıştı. Başka biri hasta, çelimsiz karısının eteğine iki çocuk bırakmış gidiyordu. Arkadan karısı geliyordu. Yumrukları göğsünde sıkılı, gözleri şiş ve kırmızı, titreyen dudaklarını ısıra ısıra kocasının kulağına fısıldıyordu: "Kime bırakan bizi? Kolhoza mı?.. Kaskatı toprağı ben nasıl kazayım? Bektaşinin bayırındaki dikenleri ben nasıl biçeyim? Dönecek misin geri?.. Dön, ciğerim, dön! Bırakma bizi. Çalışırım. Ellerimle dikenleri biçerim. Ellerimde güç kalmazsa toprağa yüzüstü yatıp dişlerimle kazarım toprağı; kolhozun verdiği bir kilo buğdayı yemem içmem, yavrularımıza yediririm. Ama geri dön. Yavrularımız baba ister, gözümün nuru... Ev baba ister, şahinim..."

Arkadan gelenlerin içinden Natalya koşuyor. Başına bağlı kızıl yağlığı boynuna düşmüş. O da bir ana hasretiyle, küçük Alim'in elini terli avucu içine almış; Selim'in yanında yürüyor. Natalya ağlıyor. Selim hâlâ o tıkanık boğuk, sağır ve kendinin sesine benzemeyen sesiyle: "Korkma, Natalya..." diyor. "Korkma... Mektup yazarım. Alim'e bak... Beni bekle..."

Arabalara doluyor gençler. Ağlayanların, vedâlaşanların, bağırışanların sesleri birbirine karışıyor. Her kafadan bir ses çıkıyor:

- Gidiyorlar!
- Kendine bak, Osman!
- Allah korusun...
- Muskayı göğsüne taşı Mehmet!..
- Unutma sana söylediklerimi!..
- Ramazan'a biter, inşallah!..

Gidiyorlardı.

Her şeylerini geride bırakmış, gidiyorlardı. Havada kanatlarını çarpan ak güvercinler gibi, mendiller uçuyordu. Anneler yamaçlarda, genç kızlar bayırlarda koşuyorlardı; son defa olarak oğlunun, ağabeyinin, sevgilisinin kolunu, omzunu, elini tutup sıkıyorlardı.

Arabalar Berber Hasan'ın evi ötesindeki bahçeler arasından geçen yola sapınca havaya yükselmiş toz bulutları onları birbirlerinden ayırdı.

Şimdi gözleri yerde, hayatta bir an bulup kaybettikleri kıymetli bir şeyi ararmışlarcasına, önlerine baka baka evlerine dönüyorlardı. Evlerine giriyorlardı. Kimi sedire oturmuş, kimi sönmüş ocak başına çömelmiş, sessizce soğuk duvarlara bakıyordu.

Ama onlar, o geride kalanlar yarın gene ayağa kalkacaklardı. Sofra başında, yollarda, meydanlarda, iş başında, tarlalarda, gidenleri anacaklardı, gidenlerin geri dönmeleri için dua edeceklerdi. Ve hayat, o eski hayat, o sonsuz hayat sürüp gidecekti gene eskisi gibi Çukurca'da

Gidiyorlardı yiğitler. Çukurca hayli arkada kalmıştı. Çukurca boş ve sessiz kalmıştı. Yalnız Dede Cavit, bir elinde değnek, öbür eli bol şalvarının uçkurunda, boş yolun ortasında duruyor, arabaların uzakta gözden kayboldukları yere bakıyordu ve bakarken kendi kendine:

- Gittiler yiğitler, diyordu.

Dede Cavit'in beş-on adım uzağında Alim duruyordu. Alim de Dede Cavit'in baktığı yere bakıyordu. Arabaların gıcırtıları kendilerinden uzaklaşıp işitilmez oldukça onun

yüzü de, Dede Cavit'in yüzü gibi, asık ve somurtkan oluyordu.

Arabaların gözden kayboldukları yere baka baka Dede Cavit'e yaklaştı Alim, Dede Cavit'in yanında durdu. İkisi yiğitlerin geride bırakıp gittikleri boşluğa uzun uzun beraberce baktılar. Sonra Dede Cavit uzandı. Alim'in elini tuttu. İkisi elleriyle geçmişi, bugünü ve geleceği birbirine bağlayıp ağır ağır ama yaşlarına rağmen, sağlam adımlarla yere basarak Çukurca'ya döndüler.

ALTINCI BÖLÜM

1

Eylül'ün sonuydu. Ukrayna toprakları ateş, kan ve duman içindeydi. Ateş dalgaları durdurulmaz bir tezlikle doğuya, güney ve kuzey-doğuya akıyordu. Savaş vardı. İnsanlar ölüyor, insanlar öldürüyorlardı. Yaz güneşinin yakıcı ışıkları altında kuru toprak, bağrı yanık bir ana gibi, ölen yavrularının acı çığlıklarını dinliyordu. Tarlalarda ekinler, paslı sapanlar, orak makineleri insanlar için lüzumsuzdu artık. Ocaklar yanmıyordu evlerde; babalar gülmüyorlardı yavrularına; bütün hayat soluğunu tutmuş, savaş seslerini dinliyordu.

Her şeyi alıp götürüyordu savaş. Evler çöküyor, tarlalar yoğruluyor, çitler devriliyordu; yalnız daha birkaç gün önce hayvanların otladığı bir su kıyısında tahta haçlardan ibaret bir tarla kalıyordu. Ya da bir yolun ortasında merminin açtığı bir çukur ve çukurun az uzağında sırtüstü uzanmış yatan bir asker -adsız bir asker- ama daha dün toprağa basıp yürümüş bir insan. Şimdi elinde bir avuç toprak, cansız gözleriyle göğe bakıyordu. Evet, elinde bir avuç toprak. Devşirilmiş, taze taze kokan yaprakları mı hatırlamıştı, kalbi soğurken? Göğe bakan gözleri cansızdı. Bir zamanlar hayatın ağırlığını gururla taşıdığı göğsüne bir karga tünemiş, onun açık kalan gözlerini oyuyordu.

Tanımıyorlardı insanlar birbirlerini. Tanrı tarafından verilmiş yaşamak hakkı çökmüştü, kanunlar bozulmuştu; insanlıktan çıkmış insanların elinde bir tek kanun kalmıştı: Ateş, kan ve ölüm.

... "Göreceksiniz, üç ay içinde Kızıl Ordu yenilecektir. Rusya ile harp apansızın başladı. Rusya'ya askerlerini toplayıp silâhlanmasına ve ağır endüstrisini harp seviyesine yükseltmesine fırsat verilmeyecektir. Ordumuzun süratli hareketleri sayesinde harp pek yakın bir zamanda bitecektir."

Bu sözleri haziran ayında, Sovyet-Alman cephesine hareket etmek üzereyken, General-Feldmareşal von Reichenau söylemiştir. Ve tam iki hafta sonra güçlü Alman birlikleri iki gün süren bir savaştan sonra (Brest-Litovsk'i ateş kasırgası içinde bırakıp ileri tank kolları güney-doğuda Minsk-Smolensk-Moskova'yı birbirine bağlayan demir yolu iltisak noktasına yöneliyordu. O meşhur "Demir Kıskaç" hareketlerinin sonucu olarak Alman Kumandanlığı Temmuz'un onunda Belastok-Lida Volkovisk üçgeni içinde 323 bin kızıl esir alındığını bildiriyordu. Bu tarihten sonra Lepel, Vitabsk, Smolensk şehirlerini ele geçirmiş bulunan Alman "Şturm" birlikleri kuzeyde Moskova yolunda bulunuyorlardı. Polesiye cephesinde Feld-Mareşal Rundstedt'in orduları önünde geri çekilen Kızıl Ordu birlikleri, savaşa savaşa, Lutsk-Brodı-Tarnopol-Zaleşki-Çarnovis savunma hattına yaklaşıyorlardı. Fakat Rus birlikleri Rundstedt'ın ordusuna karşı savunma hattı kurarlarken von Schuber'in kumandanlığı altında bulunan Alman-Romen kıtaları Prut nehrini geçerek kuzey-doğuda Uman şehrine giriyorlardı. Buradan von Kleist'in tank birlikleri için Kirovograd, Krivoy Rog ve Dnepropetrovsk yolları açıktı artık.

Aynı zamanda kuzeyde Feldmareşal Reichenau'nun birlikleri Dinyepr nehri kıyısında ilerleyen Kleist'in tank

birliklerine yaklaşarak Kiyev dolaylarındaki Rus ordularını kuşatıyorlardı. Bu Rus orduları acıklı bir durumda idiler: Soluk almadan bir mevziden başka bir mevziye koşuyorlardı. Kumandanlarını kaybetmiş askerler, namlularından tuttukları tüfekleri omuzlarında, yollarda, ovalarda sürükleyerek, bir kurtuluş getirecek olan yarını bekliyorlardı. Ama kurtuluş gelmiyordu. Bu orduların birçok taburları, hatta tümenleri, savaşın daha ikinci haftasında Drahobıç-Slutsk arasında ormanlarda, sazlık ve bataklıklarda, sonra da Rovno-Koresten düzlüklerinde yeryüzünden silinip gitmişlerdi. Yalnız küçük küçük kümeler, onbeş-yirmi kişiden ibaret topuluklar Doğu Polonya köylerine dalıyor, köylüleri soyuyor, talan ediyorlardı; karşı koymak isteyen köylülerin saman damlı evlerine, o günlerde ünlü, "Kızıl Baş Horoz"ları[24] atarak hemen ormanlara, sazlık ve bataklıklara kaçıyorlardı.

Köyler yanıyor, şehirler çöküyordu ve savaş dalgaları yeni yeni yerlere, köy ve kasabalara yayılıyordu. Bazen savaş kesiliyordu. Ama toprak hâlâ yetimdi, hâlâ insansızdı. Hayat soluğunu tutmuş, ölümü başka yerlere götüren gülmez yüzlü askerlerin:

Kalsın dünya kül içinde
Bize ne? Tükür geç!
Yeni hayat doğacak
Topların sesinde!

diyen seslerini dinliyordu.

[24] Kızıl Baş Horozlar: Uçlarında petrollü çullar bağlı sopalar.

2

Ağustos ayının on birinci günüydü. Hava sıcaktı. Etrafa derin bir sessizlik çökmüştü. Topraktan kuru ve tatsız bir koku yükseliyordu. 57'nci tümenin topçu alayından ayrılmış tabur, bütün kamyon ve toplarıyla birlikte Ingul nehrini geçerek Aleksandriya-Kirovograd şosesine çıktı, oradan güney doğuya yönelerek Znamenko-Dolinskaya demiryolunun beş kilometre uzağında mola verdi. Güneyde, on kilometre kadar uzaktaki orman renksiz sislerle ufka bağlanmıştı. Kolda askerden çok kamyon ve başka asker araçları vardı: Yirmi dört tane Zis kamyonu, sekiz tane kurbağa yeşiline boyalı kapalı sıhhıye kamyonu, yedi tane B. 27 tank, beş tane 74 mm. top, tek at koşulu altı köy arabası, arabaların arkalarına bağlı on iki at, üç katır ve en öndeki Albay Banderçuk'un kamyonuna yüklü cephane sandıkları üstünde bir kurt köpeği; geride ise, üstleri gene cephane sandıklarıyla yüklü kamyonlarda yetmiş asker ve sekiz hemşire. Askerlerin yüzleri asık ve somurtkan; başları göğüslerine düşük; yolun kenarına oturmuş, Albay Banderçuk'un geniş omuzlarına bakıyorlardı.

Kocaman kafalı, sarı kirpikleri arasında küçük mavi gözlü, göründüğünden çok daha genç, yarı Rus yarı Hohol[25] tabur kumandanı Banderçuk eliyle dikili bacakları arasından bir avuç toprak alıyor ve öteki elini huni yaparak, avucu içindeki gevşek ve kuru toprağı tekrar bacakları arasına döküp oyalanıyordu. Sessizlik uzadıkça askerlerin yüzleri daha da asık ve somurtkan oluyordu. Yalnız öndeki kamyonda, cephane sandığı üstünde yatan kurt köpeği arada bir ayağa kalkıyor, uzun bir süre Albay Banderçuk'a bakıyor ve Albay Banderçuk'un kararsızlığını sezinliyormuş gibi gene cephane sandığı üstüne uzanarak kafasını iki ön ayağı arasına gömüyordu.

---

25 Hohol: Ukraynalı.

Tam bir saat sonra kuzey batıdaki ormanların gerisinden gelen ağır bir uğultu duyuldu. Hemşireler başlarını ormandan yana çevirdiler. Avcı uçağı! Birkaç asker yere atladı, ötekiler ayak üstü dikilerek ormana baktılar. Uçağın uğultusundan 'bizimki' olduğunu anlamış olacaktılar ki, oldukları yere oturdular. Kamyonlara yaklaşırken uçak, yana yatarak, kanadı altındaki kızıl yıldızı gösterdi askerlere ve müthiş bir cayırtı koparark güneydeki orman yönüne uçtu. Aynı anda, gene o yönden gelen ağır ve boğuk top gümbürtüleri duyuldu. Albay Banderçuk uçağın gözden kaybolduğu yere bakıyordu şimdi. Bakarken bağırdı:

- Teğmen Karov!

Sarışın, beyaz yüzü kirli, yeşil gözlerinin çerçeveleri kızıl ve nemli teğmen Karov kamyondan atladı:

- Evet, Albayım!

- Şu uçak... Kirovograd'a mı uçtu?

- Sanmam, Albayım! Ormana ulaşınca kuzey doğuya yöneldi. Znamenko'ya sanırım.

- Znamenko Almanlar'ın elinde mi?

- Sanmam, Albayım!

- Ne zaman geçecek Almanlar'ın eline?

- Sanmam Albayım!

Albay kızdı:

- Sanmam Albayım! Sanmam Albayım! Sanmam Albayım! Tınaza sıkıştırılmış on yedi yaşında bir kız gibi konuşuyorsun!..

- Kazanacağız, Albayım.

Etrafa derin bir sessizlik çöktü gene. Banderçuk uçağın gözden kaybolduğu yere bakıyordu hâlâ. Genç teğmen Karov kamyonun yanında sırık gibi dikilmiş, Banderçuk'un kalın ensesine bakarken hafifçe titreyen kuru dudaklarını ısırıyordu. Neden sonra, vücudu bir demir kalıbın içinden çıkarmışçasına, kas ve eklemleri gevşedi, başını göğsüne eğdi, alnında biriken terleri elinin tersiyle silerek kamyo-

nun gerisine çekildi. Albay'la güneydeki orman arasındaki ekin tarlasına ölümsüz bir sessizlik çökmüştü. Fakat bu sessizliğin bir yerlerde atılan topların gümbürtülerine bağlandığını biliyordu Banderçuk; ve bildiği için, iliklerine işliyordu. Derken top sesleri daha yakından geldi. Top seslerine makineli tüfeklerin takırtıları katıldı. Albay Banderçuk top ve makinelilerin seslerinde savaşın dilini anlamak istermişçesine, ormana bakıyordu.

Makineli tüfeklerin sıcak ve sürekli salvoları topların boğuk seslerini parçaladılar; sonra toplar sustular ve Albay başını öne eğerek, avucu içine baktı. Eli toprak rengini almıştı.

Albay avucuna tükürdü, elini arkasında pantalonuna sildi, diz kapağına vurarak ayağa fırladı:

- Teğmen, Karov!

- Albayım!

Kamyonun yanında teğmen Karov belirdi gene. Ama yüzü öncesi kadar soluk değildi teğmenin. Dudaklarının uçlarında belli belirsiz bir gülümseme vardı. Banderçuk on adım kadar ötedeki suya bakıyordu.

- Bu su... Bu su Bug nehri mi Mişka?

- Sanmam, Albayım! Ingules'in kolu. Bug nehrini iki gün önce Aleksandrovka'da geçmiştik.

- Pervomaysk çok uzak mı buradan?

- Sanmam, Albayım!

Albay Banderçuk, şimdi başı öne düşük, 'Pervomaysk... Pervomaysk' diye homurdandı. Sonra gözlerini teğmen Karov'un yüzüne dikti:

- Gidelim mi Pervomaysk'a teğmen?

- Emrederseniz, Albayım!

Makineli tüfeklerin salvoları kesilmişti artık ve ormanın gerisinden, gene de kapıları kapalı bir evin içerisinde çalınan davulların seslerine benzer, top gümbürtüleri geliyordu. Banderçuk uzun bir zaman sustu; sonra döndü ve kumanda verdi:

- Kamyonlaraaaa!

Motor gırıltıları arasında top sesleri işitilmez oldular; ve kol hareket etti.

Tam bir saat sonra aynı ırmağın kıyısında tekrar mola verdiler. Sağ yanda ırmak, sol yanda irili ufaklı tepeler; tepelerin gerisinde dar ve uzunlamasına ekin tarlası ve tarlanın öbür ucundaki bahçelerin içinde birbiri yanında sivri saman damlı, asık saçaklı, beyaz duvarlı iki ev; evlerin hayli uzağındaki bahçeler içinde başka köy evleri görünüyordu. Askerler kamyonlardan atladılar. Atlar suyun kıyısına gittiler ve kafalarını suya indirip uzun kuyruklarını sallaya sallaya su içtiler. Banderçuk sırtından gömleğini çıkardı, itinayla bükleyip Zis kamyonun basamağı üstüne yerleştirdi; doğrularak teğmen Karov'u kolladı.

- Teğmen! Emret, su getirsinler! Çabuk!

Az sonra, kovadaki suları ayaklarına döke saça, bir asker koşuyordu kamyona. Banderçuk, vücudunun üst yarısı çıplak, ırmağın kıyısında çamaşır yıkayan hemşire kızların bacaklarına bakıyordu. Asker henüz kamyona yaklaşmamıştı; omuzlarını eğdi:

- Dök! Acıma suya! Omuzlarımın üstüne dök! dedi.

Yıkandı Albay. Büyük bir coşkunlukla kollarını, koltuk altlarını, şakaklarını küçük peşkirle sildi; göğsündeki sarı kılları kuruladı; giyinip kamyonun karaltısında yatarak derin bir uykuya daldı.

3

Askerler tepelerin sırtlarında kestikleri bodur ağaç ve çalılarla topları, kamyonları maskeliyorlardı; hemşireler

sarı otlar üstüne serdikleri yeşil gömleklerini kurutuyorlardı güneşte. Ormanın arkasında gökyüzüne çıkan kalın bulutların ak yeleleri görünüyordu. Banderçuk uyuyordu hâlâ.

Ak bulutların üstünde sekiz tane kara nokta belirdi. Noktalar birbirlerine yakındılar; gittikçe daha da yaklaşıp irileşiyorlardı. Derken noktalar birdenbire dağılarak, karanlıkta yanan elektrik ampulünün çevresinde uçan sinekler gibi, devreler yapmaya başladılar. Bazen biri veya ikisi ormanın gerisine dalıyor; bir süre gözden kayboluyor; sonra, göze görünmeyen bir sicime bağlıymışlar da sicimi biri çekiyormuş gibi, ansızın ormanın gerisinden çıkarak gökyüzüne yükseliyordu. Arada gene topların boğuk gümbürtüleri ve top seslerine karışan makineli tüfeklerin kısık ve sürekli takırtıları işitiliyordu.

Teğmen Karov Albay'ın yanında durdu. Yüzünün rengi uçuktu teğmenin; dudaklarını ısırarak bir Albaya, bir ormana bakıyordu.

Noktalar birden biraraya gelip sıklaştılar, makineli tüfeklerin takırtıları kesildi; top sesleri, sanki yerlerin dibine gömüldü, ortalığı ağır ve sürekli bir uğultu doldurdu.

Uğultu Albay Banderçuk'un toplarına yaklaşıyordu. Teğmen noktalara bakıyordu hâlâ. Az sonra noktalar irileştiler; birer kuş oldular. Kanatları altında ölümü taşıyan kuşlar köy evlerine yaklaşırlarken Teğmen Karov sesinin bütün gücüyle bağırdı:

- Uçaklaaar!.. Dağılııın!

Kızlar, dar eteklerini böğürlerine kaldırmış; askerler, ellerinde tüfekleri ve iki büklüm, soldaki tepeleri örten bodur ağaçların arasına koşuşuyorlardı.

Albay Banderçuk gözlerini açtı:

- Ne oluyor, Mişka?

- Uçaklar, Albayım!

- Bizimkiler mi?

- Sanmam, Albayım!

Albay ayağa atıldı uçaklara baktı:

- Dağılın!.. Çabuk! Kamyonlardan uzağaaa... Hey, avradını!.. Orospu evlâdı seni!.. Kamyonlarda cephane!.. Mişka, koooş! Kamyonlardan uzağa!

Birdenbire hiç kimsenin ummadığı bir şey oldu:

Kuzeyde Smela yönünden gelen üç avcı uçağı, müthiş cayırtılar koparark kamyonların üzerinden uçtular. Dört yana koşuşan askerler, tırpan yemiş ekinler gibi, yere serildiler. Yalnız Albay Banderçuk ayakta, soldaki tepelere doğru gidiyordu. Başı dik; yürürken kamyonlardan uzaklaşan üç uçağa bakıyordu. Çalılar arasında askerler yatıyorlardı. Genç Teğmen Karov yolun kenarına uzanmıştı. Karov başını yerden az kaldırmış, kendisine yaklaşan Albay'a bakıyordu.

Albay Banderçuk uzaktan seslendi:

- Kalk, Mişka!

Teğmen Mihail Karov kararsızdı.

- Öyle sımsıkı sarılma toprağa, dedi Banderçuk, Karov'a yaklaşarak, bağrına alır seni; bir daha da kalkamazsın!.. Toprak dediğin insanoğlunu yedirip beslerken iyidir... Gökyüzü daha güzel. Gel, gökyüzüne bakalım.

Teğmen Karov ayağa kalktı; Banderçuk'un yanında yürüyerek, birlikte bayırı tırmandılar.

Bayırın tepesine çıktıkları zaman köy evleri üzerinde üç Rus uçağıyla sekiz Alman avcı uçağı sırasında savaş henüz başlamıştı. O âna dek toplu bir halde uçan Alman uçakları dört yana dağılarak gökyüzüne yükselen üç Rus uçağının çevresinde geniş daireler çizmeye başladılar. Havayı dolduran sürekli uğultuları arada bir makineli tüfeklerin kısa ve uzun salvoları kemiriyordu. Alman uçaklarının üçü köy evleri üzerinde uçuyorlardı; beşi ise Rus uçaklarının çevresinde çizdikleri halkaları kâh daraltıyor,

kâh genişletiyorlardı. Derken Rus uçaklarından biri pike yaparak Messerchmitlerin altından geçti ve havalanan bir atmaca gibi, bahçelere dalmaya başladı. Alman uçaklarının düzen ve disiplini bozuldu. Ama, Albay Banderçuk pike yapan uçağa bakarken, yükseklerde uçan uçaklardan biri taş gibi yere düştü. Bahçeler içinde müthiş bir gümbürtü – şimdi Albayın gözleri alabildiğine açık, ağaçlar arasında göğe yükselen kapkara dumanlara bakıyordu.

Gözlerini, baktığı yerden ayırmadan sordu:

- Alman uçağı mı, teğmen?

- Sanmam, Albayım. Bizimkilerden biri.

Şimdi öteki iki Rus uçağı da pike yapıyorlardı. Fakat bahçeler içinden yükselen kara dumanlarda kendi âkıbetlerini görmüşler gibi; önce biri, sonra öteki, yana yatıp ak ufuklara bağlanan ormanın gerisinde gözden kayboldular.

4

Akşama yakın bir zamanda esas savaş Znamenko'nun güney batısına geçmişti. Von Kleist'in mekanize birliklerinden tank kolu, Dinyepr'in batı kıyısını tutmak amacıyla, başlıca güçleri geride bırakarak, büyük bir hızla kuzeye ilerliyordu. Rus kumandanları bunu önceden oranlamış olacaktılar ki, bütün toplarını savunma hattının sağ kanadına çıkarıp mevzilemişlerdi. Sol kanatta ise piyade taburları. Ufuklar ağarırken Alman tanklarının sırtları göründü. Ağır ağır ilerliyorlardı. Tam üç saat sonra Rus taburlarının iki kilometre kadar uzağında durdular. Sonra sağa dönerek, ağır ve sütlü inekleri andıran bir yoğunlukla, içerisinde Rus topçularının gizlendiği ormana yöneldiler. Fakat ormana az kala durdular ve toplarını ateşlemeden, geri döndüler. Piyade siperlerinden tek tük tüfek patlamaları çıkıyordu. Almanların sol kanadındaki zayıflığı

sezmiş olan Rus kumandanları kendi durumlarını daha güçlendirmek amacıyla sağ kanada yeni yeni bölükler sevkediyor, küçük tepelerin gerisinde ağır havan toplarını mevziliyorlardı.

Şafak sökerken ormanın içerisindeki toplar kanlı bir gün muştuladılar: Bum!.. bum! bum!.. bum! Orman ağaçlarının tepeleri alaca duman perdelerine büründü. Tanklar, ürkmüş hayvanlar gibi, tepelerin gerisine çekildiler. Bayırlarda mevzilenmiş makineli tüfekler engin tıkırtılarıyla karşıki bayırların yamaçlarını kemirmeye başladılar: Ta-ta-ta-ta! Trrak-rrrak!.. Tra-ta-ta! Tepelerin gerisinde sığınmış tankların, su aygırlarını andıran arkaları görünüyordu yalnız.

Znamenko'nun güney batısında yer alan bu savaşın haberi ancak öğlenin hayli ilerlemiş saatinde ulaştı Banderçuk'a. Askerler bayırların yamaçlarında çukurlar kazıyorlardı. Banderçuk, ceketinin bütün düğmeleri çözük, başı kabak, askerlerin çalışmalarını seyrediyordu. Derken yolda bir kamyon göründü. Kamyonda üç asker vardı. Banderçuk'un arabalarına az kala yavaşladı kamyon ve askerler ellerini başları üstünde sallayarak bağırdılar:

- Kardeşler!.. Bizimkiler Almanı dövüyorlar! Korkmayın!.. Şeytan o kadar korkunç değil!.. Bizimkiler Alman'ı dövüyorlar!

Kamyon hız aldı. Askerlerin sesleri boşlukta eriyip işitilmez oldu. Banderçuk, dudakları uçlarında hafif bir gülümseme, ceketini düğmeleye düğmeleye bayırı iniyordu. İnerken Teğmen Karov'dan yana seslendi:

- Mişka! Emir ver, iki at eyerlesinler!

Yola indi ve bayırlarda çukur kazan askerlerden yana dönerek güçlü sesiyle bağırdı:

- Duydunuz mu? Kamyondakileri duydunuz mu, kepazeler?

Askerlerin kimi çukurlarda, kimi siperlerin kenarında, dimdik durmuş, Banderçuk'a bakıyorlardı.

- Duydunuz değil mi? Şeytan o kadar korkunç değil dediler! Bizimkiler Hitler'in piçlerini dövüyorlar! Bi-zim-kiler!.. Anladınız mı? Pervomaysk panayırı sona erdi!.. Anlamayanın alnına kurşun sıkacağım!..

On dakika sonra saf halinde duruyordu bayırın dibinde. Teğmen Mihail Karov askerleri üç takıma ayırdı. Birinci takım yolun kenarındaki çukurlara yerleşti, ikinci takım bayırdaki siperler gerisinde, üçüncü takım ise bayırın tepesinde. Albay Banderçuk geri döndüğünde kendilerini, ölü veya diri, ama aynı durumda bulmak istediğini açıkladı ve yanıbaşında Teğmen Karov, atlarına atlayıp Znamenko'ya yöneldiler.

Top seslerini dinliyorlardı. Atlar sinirliydi. Albay Banderçuk burnu altından homurdanıyordu:

- Şeytan o kadar korkunç değilmiş meğer...

Atının dizginlerini çekerek başını Teğmen Karov'dan yana çevirdi:

- Mişka!

- Dinliyorum, Albayım!

- Ateş, kasırga ateşi!.. Mermiye acımıyor bizimkiler! Ne dersin?

- Öyle sanırım, Albayım!

Atlarını dört nala sürdüler. Sağ yanda köy evleri görünüyordu. İlerledikleri toprak yolun ötesinde, iki sırığa gerili kızıl bezde beyaz ve iri harflerle 'Kuybışev Kolhozu' yazılıydı. Yolun bazı yerlerinde serpilmiş kuru buğday taneleri göze çarpıyordu. Yamaçta kuşbaşı kar lâpalarını andıran kaz tüyleri, yolun kıyısında kırık bir dikiş makinesi; gene yol ortasında araba tekerliği; sırıklara gerili kızıl bezin ötesinde ise duvarları kapkara, yanık evin önünde bacakları havaya dikili, karnı şiş, gebermiş bir at yatıyordu. Çıt çıkmıyordu. Yalnız bir tek tavuk, uzakta atılan topların sağır gümbürtülerine aldırmadan, yola saçılmış buğday tanelerini topluyordu. Atlar yaklaşırlarken tavuk ya-

maca çıktı, atlar geçip gidince tekrar yola döndü. Havaya kül ve yanık kokuları sinmişti...

İki subay sessizce geçtiler evin yanından. Yanık evle ahşap ahır arasında ak sakallı bir adam yatıyordu sırtüstü. Adamın ak gömleği üstünde irili ufaklı kara kara kan lekeleri vardı. Ölüydü. Renksiz yüzü çıplak toprağı andırıyordu. Sıkılı kalmış yumruğu başının yanındaydı; öbür elinde ise, hemen hemen toprağa gömülü kamçı sapını tutuyordu.

Albay Banderçuk genç Teğmen Karov'un yüzüne bakmaksızın konuştu:

- Dede köyü bırakıp gitmek istemedi galiba... Belki de komiseri boşladı onu. Kamçıyı tutan eline bak, Mişka! Görüyor musun nasıl bir hınçla sıkmış kamçı sapını?

- Görüyorum, Albayım!

- Ya ne?.. Alnına kurşun, köpoğlunun! Von Reichanau'nun karşısına ekmek ve tuzla çıkmak isteyen yok mu sanıyorsun bu memlekette? Veririm ben size ekmek ve tuz!.. Yak, Mişka yak! Eh, acı olacak sizin için Rus ekmeği!

Başını genç Teğmen'e çevirdi:

- Haydi, atları sürelim, Teğmen! İhtiyar korktu! Tuh!..

Cesede tükürdü. Burada sola dönüyordu yol. Kaçamak bir gözle tekrar cesede baktı Banderçuk; yavaş bir sesle, kendi kendine konuşur gibi konuştu:

- Bizimkiler de sözüm ona Hıristiyan... İhtiyarın cesedini bir çukura atmayı kimse düşünmemiş.

Koşar adım ilerliyorlardı. Konuşma kesildi. Az sonra ilerledikleri yol oldukça sık bir ormana girdi.

... Savaş kızgın safhasındaydı. Arkalarında Alman tanklarının sığındıkları tepeler ateş, toprak, duman içinde; orman ise bir yanardağ gibi uluyordu. Topların tarlalara uzanan gürültüleri altında makineli tüfeklerin çılgın

çığlıkları, uçuşan kurşunların yılan ıslıkları. Tüfeklerin salvoları daha pes, daha engindi.

Siperlerde askerler: Bütün topların ateşi bir araya dökülüyor. Karşıki tepelerin gerisindeki tankların sırtları görünmüyor gayrı. Yalnız uğultu halinde tepeleri örten ateş; yırtılan toprak parçaları; toprağın bağrından fışkıran renk renk dumanlar ve kumanda:

- İleriiiii!... İleriiiii!

- Urraaaa!.. Urraaaaaaa!

Haykırışlar, top sesleri, makineli tüfeklerin acı takırtıları birbirine karışıyor. Ormanın bağrından çıkan renkli dumanlar kıvrıla kıvrıla göğe yükseliyor; yükselerek yeryüzünü gökyüzünden, gökyüzünü yeryüzünden saklıyorlar...

Topların köpüklü gümbürtüleri tam iki saat sonra kesildi. Tepelerin gerisinden gene de su aygırlarını andıran tankların arkaları meydana çıktı. Ormandan tek tük top sesleri geliyordu; ama yorgun ve pes. Sonra onlar da susuyorlardı ve nemli tarlalara çöken sessizlik içinde yaralı askerlerin hazin sesleri, yakarışları birbirine karışıyordu:

Mayn Got... Allahım... Böje Moy...

5

Albay Banderçuk'la Teğmen Karov'un ilerledikleri yolda zaman zaman bir kamyon geçip gidiyordu yanlarından hızla. Arada sırada küçük gruplar halinde askerler görünüyordu –ama askerler iki subayı görür görmez yoldan çıkarak ormanın sık ağaçları arasında gözden kayboluyorlardı.

Neden sonra iki subay ormandan çıktılar. Banderçuk ormanın kıyısında, bir duvar gibi uzanan cephane sandıklarına baktı. Ötede bir tank, üstü yeşil dallarla örtülü, kamyondaki sarnıçtan yakıt alıyordu. Tankın yanında iki

subay duruyordu. İkisinin de elleri, yüzleri kir ve yağ içindeydi.

Banderçuk ve Teğmen Karov tankın yanından sessizce geçip gittiler. İki subay kendilerinden uzaklaşan Banderçuk'un geniş omuzlarına bakıyorlardı. Biri yavaş ama sert bir sesle sırıttı:

- Gördün mü adamdaki suratı! Gördün mü?

- Nesi varmış?

- Nesi mi varmış? Yokmuşuz gibi geçti yanımızdan.

Öteki güldü:

- Seni beni takmaz bunlar, dostum. Eline beyaz eldiven geçirirse Graf Varansov veya Denikin'den farksız görür kendini. Yook!

- Avradını.....itleri!..

Sövdü. Yere tükürdü. Başını, sarnıçın üstündeki lâstik boruyu iki eliyle kavramış, ağzı yarı açık, uzaklaşan iki subaya bakan askere seslendi:

- Sallama şu boruyu be kuzum! Hem kapat ağzını! Çamaşırcı kızın üstünde mi sandın kendini? Tank üstündesin be! Motor sıcak; petrol dökülüyor... Ateşe mi vereceksin bizim şu tabutu!

Asker, dizlerini çöktüğü gibi lâstik boruyu sarnıçın petrol deliğine soktu.

- İşte, öyle! dedi subay gülerek.

Ateş hafiflemiş gibiydi. Banderçuk'un ilerlediği yolun solunda üstü bodur ağaçlarla yüklü bir bayır vardı. Sağda ise, mısır tarlasının ötelerinde, sivri damları ve sık saçaklarıyla Ukrayna papaklarını andıran evlerin duvarlarına sırtlarını dayamış bir halde, silâhlı askerler duruyorlardı. Arada bir askerlerden birkaçı mısır tarlasına atılıyor, duvar dibinde boş kalmış yerlerini evlerin gerisinden çıkan başka askerler alıyorlardı. Tarlada, bir şey ararlar gibi, zaman zaman bir mermi patlıyordu. Soldaki bayırın bodur ağaçları arasından, yarı büklüm, sıhhiye erleri koşuyorlardı tarlalara. Mısır tarlasında biri bağırıyordu avaz avaz.

Sıhhıye erlerinden biri yolun kıyısında dizüstü durarak Banderçuk'tan yana seslendi:

- Albayım. Dikkatli olsanız iyi edersiniz. Gözleme noktasından düşman bu yolu iyice görüyor.

Albay Banderçuk ve Teğmen Karov sıhhiye erinin yanından sessizce geçtiler. Fakat az ötede, büyükçe bir meşe ağacının gölgesinde, birbiri yanına, büyük bir ziyafet için kesilmiş koyunları andıran otuza yakın cesedi görünce, Banderçuk gövdesini atın boynuna eğerek, hayvanı dolu dizgin sürdü. Yolun ucundaki meşeliğe ulaşınca yavaşladı. Ağaçlar arasından genç bir subay çıkıp Banderçuk'un önünde dikildi.

- Albayım! Sabahtan beri sizi arıyorum! dedi genç subay sık sık soluyarak:

- Ne istiyorsun? diye sordu Banderçuk.

- İhtiyar... İhtiyar kumandan... Piyade birlikleri zor durumda. Alman tankları sağ ve sol kanadı bastılar. Kumandan son soluğuna dek sizi bekledi. Çıkar yol yok, Albayım! Piyade...

Derken havayı vahşi bir ıslık yırttı. Albayın atı art ayakları üstüne dikilerek garip garip kişnedi. Sonra gümbürtü. İkinci... Üçüncü gümbürtü.

- Topları kurtarın! Koşun! Toplaraaaa!

Albayın atı sinirli sinirli ayak değiştiriyor, kafasını sağa sola atıyor, gittikçe huysuzlaşıyordu. Tarladan fırlayan askerler, yolu iki büklüm geçerek meşelerin arasında gözden kayboluyorlardı.

- Toplarıı!..

- Albayım! Askerler!..

- Cehennemin dibine askerlerinle! Toplara koşun diyorum! Çabuk! Toplaraaa!

Ama artık geç. Gene top gümbürtüleri. Bum! Bum! Trraaak!.. Karşıdan, yol boyunca askerler koşuyorlar Al-

bay'a doğru. Albay'ın atı şaşkın ve ürkek, ileriye atılıyor. Kaçışan askerler arasında ulumalar, küfürler, acı sesler.

- Kaçınız, kardeşler. Tanklar geliyor! Kaçın, kurtulun! Tanklar geliyor! Tanklaaar!

Tank ateşine havan topu ateşi katılıyor. İlk iki mermi ormanın derinliğinde patlıyor. Üçüncü mermi az daha yakında. Meşelerin tepelerinden Albay Banderçuk'un dizlerine, ellerine, atın yelesine soğuk, nemli ve semiz toprak kesekleri düşüyor. Dördüncü mermi yamaca vuruyor ve çürük meşe kütüğünün toz ve kuru serpintileri Albayın terli ensesine düşüp yapışıyorlar. Hayvan hâlâ sinirli; ama derin bir sezginlikle gerisin geri giderek yola giriyor. Derken beşinci ve altıncı mermi ve ... sulu çamaşıra biri zorlu bir tokaç atmışçasına, atın karnına ağır ve yakıcı bir şey çarpıyor. Hayvan inliyor; başını arkaya atıyor; sonra başını öne eğiyor ve titreye titreye, Albay Banderçuk'u usulca yere indirmek istermiş gibi, yavaş yavaş dizleri üstüne çöküyor; Banderçuk eyerden yola atlayınca da at yan üstü devriliyor. Albayın kalçalarındaki sıcaklık yavaş yavaş soğuyor. Banderçuk hayvanın sönüp ağaran gözlerine bakarken, kaçışan askerler arasından Teğmen Karov çıkıp subayın yanında dikiliyor; elinde nagantı:

- İzin verin Albayım, hayvanın acısına son verelim! Can çekişiyor.

- Senu, köpoğlu, askeri geri çevir, hayvanın canıyla uğraşacağına! Geriii!.. Geriiii! Toplaraaa!

Kalabalıktan önce korkak, sonra cesaretli sesler duyuluyordu:

- Gebert, Albayım! Gebert!

- Durunuz, diyorum! Durunuz!

Düşmanın ateşi zayıflıyordu. Kalabalıktan başka sesler geliyordu:

- Ah seni domuz suratlı! Şimdi mi çıktın meydana?

- Ge-ber-ti-rim!

- Sık kurşununu! Seninki Almanınkinden daha acı mı sandın? Yiğitler! Şu domuza bakın hele! Bizde kurşun yok sanıyor!

- Sıkın bir tane ağzına! Asker kurşununu tatsın bir!

Sesler tehlikeliydi. Karov, başka bir üsteğmen, iki politruk, birkaç asker Albay Banderçuk'un çevresinde durdular. Albay halkayı yarıp çıktı, kaçışan askerlerin arkalarından koştu; ansızın durarak bağırdı:

- Komünistler!.. Komünist partisi üyeleri!.. Durun!

Hayli uzaklaşmış askerler arasından önce biri, sonra ikisi, daha sonra üçü, dördü yavaşladılar; yavaş yavaş durdular. Az sonra yolun ortasında on kadar kişi durmuş, Albay'a bakıyorlardı. Albay onlara doğru yürüdü; yürürken bağırdı:

- Kaçıncı alay?

Şimdi saf halinde durmuş askerler bir bir öne çıkarak cevap verdiler:

- Drozdov Ivan. On üçüncü alay, üçüncü tabur, birinci bölük, Albayım!

- Stefan Jilakov. Beşinci topçu taburu, ikinci batarya, Albayım.

- Çilingirov Selim. On üçüncü alay, üçüncü tabur, üçüncü bölük, Albayım.

- Nikitin Nikolay, On üçüncü alay, üçüncü tabur, ikinci bölük, Albayım.

- Akimyan Artöm. Dördüncü sıhhiye bölüğü, Albayım.

- Siderenko Prohor. Asteğmen. On üçüncü alay, üçüncü tabur, birinci bölük, ikinci takım komutanı, Albayım!

- Kojev Vasil. Beşinci topçu taburu, ikinci irtibat bölüğü, Albayım.

Albay Banderçuk her birini gözden geçirdi; elinde tuttuğu tabancasını kılıfına yerleştirdi.

- Yalnız bir şartla bu suçunuzdan kurtulabilirsiniz: Toplar! Benim peşimden, maaarş!

Banderçuk, onun arkasından komünistler, bataryalara doğru koştular. Ormanın kıyılarındaki ağaçlar arasında gizlenmiş askerler de kendilerinden cesaret buluyorlardı ki, birer birer, ikişer ikişer ayağa kalkarak bataryalara koşan komünistlere katılıyorlardı.

6

Almanlar'ın tank kıskacı arasından çıkmış olan bataryalar, iyice hırpalanmış piyade bölükleri ve cephane dolu kamyonlar kuzeye ilerliyorlardı. Doğuda, Dinyepr nehri ateş içindeydi sanki. Kilometrelerce uzanan ateş duvarının yansıları gökyüzündeki ağır ve heybetli bulunan alaca bir renkle boyamışlardı. Gene Dinyepr'den yana, Rus birliklerine refakat eden Alman tanklarının sürekli gırıltıları geliyordu. Gece karanlıktı. Daha birkaç saat önce ölümle karşı karşıya gelmiş, ölümün yanında yatmış, hatta ölümün gözleri içine bakmış askerler, şimdi karanlıktan korkuyorlarmış gibi, sessiz, gürültüsüz yürüyorlardı. Yalnız soğuk demirlerin birbirlerine çarpmasından çıkan madeni gıcırtılar, kuru öksürükler, arada bir inilti, kısa bir küfür, sert bir emir... Sonra gene sessizlik.

Zaman zaman iri, ılık yağmur damlaları düşüyordu askerlerin yüzlerine. Diyorlardı ki: Bu yağmur, yağmur bulutlarından değil de fazla top ateşinden yağıyor.

Sabaha yakın bir zamanda önde ilerleyen cephane dolu kamyonlar duralıyor; aralar sıklaşıyor; sesler birbirlerine bağlanıyor; kamyonlar yolun kenarına çekilerek top arabalarına ve topları yeni savunma hattına mevzileyecek olan piyade askerlerine yol veriyorlar. Sabahla yüreklerde yaşamak arzusu canlanıyor. Topçu erler, ayaklarını sürüye sürüye ilerleyen piyade askeriyle alay ediyor, şakalaşıyorlar.

- Ne zaman öleceksiniz, kardaş?

Piyadeler geri sesleniyorlar:

- Git de Almandan sor; onlar bilir.

- Yaa? Öyle demek?

- Öyle, kardaş öyle! Ama Almanla konuşabilmeniz için ağzınız içinde bir 'Şpreh Doyçe' olması gerek. Bu da sizde yok. Bilir misiniz nedir 'Şpreh Doyçe?'

- Alman'a 'Şpreh Doyçe' ile değil, bunların ağızlarıyla konuşmalısın. Dur hele, mevzileyelim!

- Vay kahraman vay! Hele bak şuna!.. Sen burada çene yap!.. Oysa Hitler efendi iki hafta sonra Kremlin'de çay...

- Heeey! Çekilin. Yol verin, Kazaklar geliyor!

- Yaşasın hür Don!

- Açıl, deniz! Kazaklar geliyor!..

- Ha! Ha! Ha!

Gerçekten kimbilir nasıl kurtulabilmiş, başlarında uzun kalpakları, Kazak atlılar göründü. Piyadeler yolun kıyısına çekilerek atlılara yol verdiler. Kamyonlardaki askerler arasında biri gür bir sesle bağırdı:

- Sol yanda düşman tankları! Kılıçlaaar!

Askerler kahkahayı bastılar.

Atlı Kazaklar, yüzleri asık ve somurtkan, arkalarında ılık ve ekşice bir koku bırakarak, kamyonlardan uzaklaştılar.

O gün, öğle saatlerine dek ne bir tüfek patladı, ne de bir top sesi duyuldu. Gökyüzü yüksek ve maviydi. Yalnız doğu ufku üstünde ak güvercinleri andıran küçük küçük ve hareketsiz bulut parçaları yatıyorlardı. Piyadeler Kirovograd – Aleksandriya şosesinin kuzeyindeki yüksekliklerde, yarım ay şeklinde savunma hattına yatmışlardı. Hattın sol kanadı Albay Banderçuk'un geçen gün kıyısında mola verdiği ırmaktan başlıyor, ekin tarlasını ve köy evlerini büyük bir kavis içine alarak köyün güneyindeki üstü yeşil yosunlarla örtülü sazlığa dayanıyordu. Bander-

çuk, emri altında bulunan on üç bataryanın tüm toplarını bir araya toplamıştı ve birbirlerinden ancak on metre kadar bir arayla ayrılı bu toplar korkunç bir top duvarı teşkil ediyorlardı. Toplardan dört yüz metre kadar geride ve bataryalara muvazi bir şekilde üzerleri yeşil dallarla örtülü cephane sandıkları. Bütün askerî usûllere aykırı olarak, Albay Banderçuk'a özgü bir usûlle piyade bölükleri topların önünde değil de bataryalardan iki kilometre kadar arkadaki tepelerde hendekler kazıp yerleşmişlerdi. Tabur kumandanları öğle saatlerine dek askeri topların önüne geçirmek için emir beklediler. Emir gelmedi. Gün değişiminde atını dört nala sürerek, yanında Teğmen Karov, Albay Banderçuk'un kendisi geldi hendeklere. Gelir gelmez kumandanlara oldukları yerde kalmalarını ve hendekleri daha derin kazmalarını emretti. Kumandanlardan biri kendine cesaret bularak konuştu:

- Albayım, bataryalar tehlikeli bir durumda.

- Ben sana emir verdim. Senin işin çukur kazmak değil mi? diye sordu Banderçuk.

- Evet, Albayım.

- Kaz öyleyse!

Sonra döndü, yanıbaşında duran Teğmen Karov'un yüzüne baktı:

- Nasıl, Mişka?

- İyidir, sanırım, Albayım!

- Von Kleist totaliter bir savaş istiyor. Vereceğim ben ona totaliter savaş!

Banderçuk ve Teğmen Karov atlarını bataryalara doğru sürdüler. Askerler yamaçlarda çukurlar kazmaya başladılar. Sessizlik sürüp gidiyordu. Hendekler kazıldı; havan topları, makineli tüfekler mevzilendi; askerler cigaralarını yaktılar.

- Oturun, kardaşlar, oturun! Vakit varken oturun, sigaralarınızı için! Buradan bir kalkacak olursak bir daha ancak Dinyepr'in sularına otururuz!

- Albay Banderçuk kendisi topçu; ama bak hele, piyadeyi kendi yavrusu gibi seviyor.

- Hava alırsın! Bizi buraya niçin mevzilediğini bilmiyorsun.

- Niçin?

- Savaş sırasında topçular toplarını bırakıp kaçacak olurlarsa onları ateş altına alacağız da.

- Yani bizimkilere mi ateş edeceğiz?

- Ya ne sandın? Ne haindir o! Banderçuk gibi bir köpeği Rusya içinde bulamazsın kolay kolay!

- Kapat ağzını!.. Politruk duyarsa...

Kenardan biri seslendi:

- Biliyor musunuz bizim bölükte politruk kim?

- Kimmiş?

- Tatar! Çilingirov adında bir Tatar!

- Oho, yavaş konuş öyleyse! Albay'a karşı ağzından bir söz duyarsa kafanızı koparır.

- Albay'a karşı söz söyleyen yok ki!

Bu konuşma üçüncü taburun ikinci bölük askerleri arasında geçiyordu. Askerlerin çoğu uzun boylu, kalın kemikli, Harkov civarındaki köylerden gelme hohollardı. Azınlığı Don Kazaklarından Stepan Nogayko, bölüğün 'ihtiyarı' sayılan otuz beş yaşlarında kısa boylu ve koyu esmer, Nogay gözlü Vasil Çubarov, Rostov Tıp Enstitüsü'nde bir yıl kadar öğrenim görmüş ve bu yüzden adının önünde 'Doktor' unvanını taşıyan, yalnız taşıyan değil, arkadaşları hasta oldukları sırada ilâç salık veren, ama her çeşit iç ve dış hastalıklara votkadan başka ilâç da tanımayan çift adlı 'doktor' Ziko-Batakov; ekin ve hayvanlarıyla zengin Don kolhozlarından, aile sahibi kolhozcu Timofey Obrazov; gerçek adı Nikita Darmov olan ama arkadaşlarının tabiriyle Nikita Darmoyedovlar teşkil ediyorlardı. Ahlâkça birbirlerinden pek farklı olmadıkları halde, bunların arasında en karakteristik tip –sonraları çete savaşla-

rında hem Almanlar, hem de Ruslar için tehlikeli olabilecek- Stepan Nogaykoy'du. Yirmi dört yaşındaydı. Sağlam yapılı. Beyaza çalan kısa kirpiklerinin arasında çukura kaçık gözleri yemyeşildi. Umulmadık bir anda merhametli, hem çok merhametli olabilen kendisinin dediğine göre, kavga ve gürültüyü sevmeyen, evde bir tavuk kesmeye eli varmadığı için komşusuna başvuran bir adammış bu. Gençliğine rağmen bütün Kafkasya'yı dolaşmış, Don ve Kuzey Kafkasya'nın bütün hapishanelerine girip çıkmış –hapishane hücrelerini cebinin içini bilir gibi tanıyordu. Konuşması tatlı ve sakindi. Arada sırada hayatının geçmiş yıllarını anlatırdı dostlarına.

'Doktor' Zıko – Batakov atıldı:

- Sen, Stepan, tavuğu kesmediğine ben inanıyorum. Bunda psikolojik bir sebep var, sanırım. Ama Rostov hapishanesinde senin ekmek payını çalmış şu Rus keratasının kafasına demir çekici vurup öldürdüğünü hatırlıyor musun? dediği zaman Stepan Nokayko'nun yüzü aydınlanıveriyordu.

- Ne yani? Haksız mıydım?

- Sana haksız diyen var mı? Haklıydın tabiî. Öldü adamcağız. Senin kılın bile kıpırdamadı. Ama tavuğa gelince... Psikolojik bir sebep var bu işte, Stepan. Bu da bir çeşit hastalık sayılır. Devamlı votka içmekle giderebilirsin bu hastalığı. Bu tavuk dediğin...

- Kes şu tavuk lâfını! Midem bulanıyor! Kes!

- Peki.

- Akşam oldu. Doğu göğü, ağır, heybetli bulutlarla yüklüydü. Düşmanın nerde bulunduğu, ne düşündüğü belli değildi. Siperlere derin bir sessizlik çökmüştü. Nöbetten henüz dönmüş Darmoyedov, sakalı henüz tüylenmeye başlamış genç Maksim Zaytsev ve iki Ukraynalı, Stepan Nogayko ile Zıko – Batakov'un yanlarına oturdular. Nikita Darmoyedov, alnındaki terleri silerken kendi

kendisine homurdanıyordu. Ötekiler susuyorlardı. Nikita başını Nogayko'dan yana çevirdi:

- Burası kolhozdan daha kötü!

Stephan ses etmedi.

- Duydun mu, Stephan?

- Ne var?

- Burası kolhozdan beter, diyorum! Kolhozda hiç olmazsa tarladan dönünce bir çanak çorba verirlerdi adama. Burada ne veriyorlar? Ölüm! Canın ölüm mü çekti; buyur, efendim, buyur!.. Ver senin şu tütünden bir cigara saralım, doktor.

- Kendi tütünün nerde? Kaynanan için mi saklıyorsun?

Nikita Darmov cevap vermedi. Yere uzandı. Kolunu başı üstüne yerleştirdi; gözlerini yummuştu ki, kenardan biri seslendi:

- Tatar komiser geliyor!

- Kim o?

- Politruk. Şurada... Havan topu yanında duruyor. Komutanla konuşan adam.

- Rütbesi yok mu onun?

- Yok.

- Rütbe neyine gerek onun; cebinde parti bileti var, yeter!

Stepan Nogayko uzaktaki havan topu yanında durarak komutanla konuşan adamı uzun bir süre süzdü; sonra önüne dikili dizleri arasına tükürdü:

- Hoşuma gitmiyor şu adam!

Ziko-Batakov, Stephan'ın yüzüne şaşkın şaşkın baktı:

- Adam Tatar be! Hoşuna gitmez elbet!

Banderçuk tarafından bölük Politrugu ödevine tayin edilmiş olan Selim Çilingirov siperlere doğru yürüdü. Stepan kendi kendine homurdanıyordu; Nikita Darmov ise bağdaş kurup oturmuş, kendilerine yaklaşan Politruk'a bakıyordu.

- Stepan, bahse girerim – politruk kötü bir insan değil. Bak hele! Yürürken toprağa bakıyor adam. O da benim gibi kolhozcu soyundan. Cepleri bomboş, Tatarlığı bir yana, iyi bir insana benziyor. İyi! İstersen, şuracıkta kızımı nişanlarım ona.

- Nişanlayıver. Dizin üstünde küçük Tatarcıklar tutup başlarını okşarsın.

- Okşarım elbet. Bizim ceddimiz Tatarlardanmış, kuzum!

- Nee? Tatarlardan mı?

- Ya ne sandın? Ruslardan mı sandın?

- Ne Tatar, ne de Rus!

- Gökten zembille inmedik ya! Bir yerden çıktık elbet.

- Kazaklar Kazak kanındandır! Ağzını kapat, çenen yumruk istemiyorsa!

Selim Çilingirov, Darmov'un uzağında durdu.

- İyi akşamlar, yoldaş Politruk! Nasılsınız!

- İyi. Siz iyi misiniz?

Darmov elini kaldırdı, omuzu üstünden güneydeki topları işaret etti.

- Albay Banderçuk'a şükredelim, yaşıyoruz. Konuksever bir adam doğrusu. Topları düşmanın önüne çıkardı. Biz de burada rahat rahat yatıyoruz.

- İstirahat edin vakit varken. Yarın, olabilir Banderçuk sizi de oraya davet eder.

- Doğru, yoldaş Politruk, çok doğru konuştunuz. Sigara içebilir miyiz?

- Ortalık hayli karanlıklaşmış. Sigara içmek için bölük komutanından izin almanız gerekir.

- Aldık. İzni verdi kumandan.

- İzin verdiyse, içiniz.

- Ya siz? Siz bizimle birlikte içmeyecek misiniz? Kibrit, çok şükür bende var; kibriti benden, sigara sizden, yoldaş Politruk. Olmaz mı?

Selim'in dudaklarında hafif bir gülümseme uçtu:

- Olur elbet, dedi, -ve Darmov'a yaklaşarak sigara paketini uzattı.

- Yaşa yoldaş Politruk! Hem 'Potemkin' cigarası! Pisledi bir hayli bizim Rusya'yı!.. Ama sigarasını içiyoruz gene, eksik olmasın. İki tane alacağım, yoldaş Politruk – yani izninizle. Birisini şimdi içeceğim, ötekini de savaş başlamadan önce.

Başını arkadaşlarından yana çevirdi:

- Kolay! Stepka! Vaska! Vanka! Gelin haydi! Birer Potemkin yakın! Böylesine bir fırsatı ancak harpten sonra, yoldaş Politruk'un düğününde bulabilirsiniz!.. Politruk evli mi yoksa?

- Evli, dedi Çilingirov.

- Ha! Demedim mi size demincek! Sizi görür görmez hemen işin farkına vardım.

Zıko-Bahmaçev lâfa karıştı:

- Sen iyi anlarsın bu işten. Kolhoz eğitimi gördün.

- Buraya bak, Zıko. Ben senin doktorluğuna karışmıyorum, sen de benim kolhozculuğuma karışma. Ceddimiz Tatarlardır dedikse beni enayi mi sandın? Bizim avratla üç çocuk doğurduk. Öyle sanırım ki, yoldaş Politruk da Kırım'da bir ocak dolusu Tatarcık bırakmıştır.

- Hayır, bir tane, dedi Selim ve güldü.

- Oğlan mı?

- Oğlan.

- Bravo!

- Benimkiler ikisi kız, biri oğlan. Birincisi kız çıktı. İkinciye başladığımız zaman iyi davranmıştım, gene kız çıktı. Kızdım yoldaş Politruk; üçüncü seferinde, işe başlamadan önce başıma Kazak kalpağı geçirdim –oğlan çıktı.

Sigara içiyorlardı. Doğudaki bulutlar dağılarak yavaş

yavaş gökyüzüne çıkıyorlardı. Etraf sessiz sakindi. Bayırın üstündeki askerler, kayalar gibi yatıyorlardı. Arada fısıltılı seslerle biri yanıbaşındaki arkadaşına bir şeyler söylüyordu. Uzakta bir yerde, sessizliği bozmaksızın, biri içten içe şarkı söylüyordu.

Çimbiryak çimbiryak çimbiryaçuşka
Hasta gönlümün umutsuz sesleri,
Çimbiryak çimbiryak çimbiryaçuşka...

Selim dalgın, önünde dikili dizleri üstündeki ağır ellerine bakıyordu. Elleri üstünde uzak bir yeri görür gibiydi:

Meşelik. Meşeliğin ötesinde bayır. Bayır üstünde Kara Mustafa'nın evi. Toprak yol. Toprak yolda küçük Alim. Terasada Natalya... Ahşap merdivene oturmuş; Alim'e bakıyor. Alim'e bakarken Selim'i düşünüyor. Aşağıdaki bahçeler kararıyorlar. Sovyet'in önünde, kooperatif önünde, tavlalar önünde, meydanlarda çocuklar koşuşarak: Para vereeem! Çöplüğe atmayıııın! diye bağırıyorlar. Dede Cavit sırtını duvara dayamış, koşuşan çocuklara bakıyor...

Çimbiryak çimbiryak çimbiryaçuşka...

Neymiş bu çimbiryak? Bilmiyor Selim. Kimse bilmiyor. Anlamsız bir kelime. Ne annesinin ağzından duymuşluğu var, ne sevgilisinden. Anlamsız mı? Hayır hayır; o çimbiryakta bir şey var. Az küstah; biraz hüzünlü. Sevimli. Belki ölü.

7

Sabahleyin top sesleriyle uyandılar. Gökyüzü bozbulanıktı. Toz halinde yağmur çiseliyordu. Demir kasketlerden süzülen yağmur suları askerlerin omuzlarına damlıyordu.

Islak toprak, bir üvey anne yüzü gibi, küskün ve sevimsizdi. Solda, sırtlarında çadır-yağmurlukları, omuzlarında otomatik tüfeklerinin namluları aşağıya sarkık, bir grup asker bayırı tırmanıyordu. İlerideki bataryaların önüne düşen tek tük mermiler, sıcak öpüşlerle nemli toprağı deşiyorlardı. Nikita Darmov, sırtı toplara dönük, peksimet kemiriyordu. Bir ara başını çevirip omuzu üstünden bataryalara baktı:

- Avrat kıçına şaplak atar gibi atıyor, kerata! Vuracaksa adamakıllı vursa bari, dedi – ve az sustuktan sonra, kendi kendine konuşur gibi yavaş bir sesle konuştu:

- Dur, hele! Banderçuk konuşmaya başladın. Bakalım o da senin hatırını böyle mi soracak?

Uzun bir süre hiç kimseden ses sada çıkmayınca Stepan Nogayko'dan yana döndü Darmov:

- Neme gerek, Albay Banderçuk benim hoşuma gidiyor, Stepan. Bahse girerim, gözüne iliştiğim anda sigara ikram edecek bana. Ama kızımı veremem ona. Ukraynalı o. Bizim Don yeteri kadar, belki yeterinden fazla Saratovlu, Penzalı Ivanlarla dolu. Bizim avratlar kalkar da bir de Hohol yumurcakları doğurmaya başlarlarsa... Don'un buz gibi temiz suları, kıyılarında yıkanan Rus ve Hohol yavrularının zıbınlarıyla pislenip kokuşacak.

Hayli uzakta yere yüzüstü yatan Ukraynalı başını Nikita Darmov'a kaldırdı ve gür sesiyle bağırdı:

- Ukraynalı değil o!

- Ukraynalı değil mi? Banderçuk adı da, kıpkızıl suratı da Ukraynalıyım diyor be adam!

- Adı diyor, ama suratı öyle bir şey söylemiyor, kuzum! Ben onu tanıyorum. Antarkalı o. Bizim köyde doğdu. Babası Tulalı İvanlardan. Japon harbinden önce Ukrayna'ya göç etti. Bizim köye geldiğinde bir domuzuyla köpeğinden başka bir şeyi yoktu. Gecesini gündüzünü kilise duvarı dibinde geçirirdi. Geçimini de kiliseye girip çıkan insanların

elinden çıkarırdı. Kış gelince sokak ortasında kaldı. Davidenko adında hâli vakti yerinde bir köylü onu evine aldı, yedirip içirdi. Domuzuyla köpeğini de eve bitişik ahırında kapadı. Bu Davidenko'nun yanında hizmetçi bir kız vardı. Banderçuk'un babası bu kıza yaltaklanıyordu. Ahırda sevişiyorlarmış. Bir gün sabahleyin Davidenko ahıra girmiş. Bir de bakmış, ne görse ahırda?

Adam sustu. Dizleri üstünde durdu; gözlerini Darmov'un yüzüne dikti:

- Ahırda ne gördü, biliyor musun?

- Ne? diye sordu Darmov.

- Domuzun art ayakları arasında yerde yatan küçük Albay Banderçuk'u gördü. Domuz desen değil, it desen o da değil... Neyse. Kaldırıp eve götürürler, badanalı fırının üstüne yatırırlar. Küçük Albay o evde büyüdü. Babası annesi hâlâ o evde oturuyorlar, ama Davidenko'yu, kulaksın[26] diye Sibirya'ya sürdüler. Anladın mı? Kazakların çektiğini biz de çekiyoruz Ukrayna'da, Tatarlar da çekiyorlar kendi memleketlerinde. Sen ağzını topla! Toplamazsan yumruğu yapıştırırım çenene. Dişlerin dökülürse elindeki peksimeti kemiremez olursun, sütlâç istersin. Sütlâcı ise ne bizimkiler, ne de Almanlar verirler bize!

Nikita Darmov'un yüzü öfkeden kıpkırmızı kesildi. Sık sık soluyordu. Sonra yüzündeki kızıl maske yavaş yavaş eridi; hayli sustuktan sonra gözlerini Stepan Nogayko'dan yana çevirdi; titreyen kuru dudaklarını yaladı:

- Duydun mu herif ne diyor, Stepan? Duydun mu?

- Gerçeği söylüyor. Ağzını kapat! dedi Stepan.

- Belki gerçeği söylüyor. Ama değil mi ki bizi topların gerisinde siperlere yatırdı; domuzdan da doğsa kötü sayılmaz.

---

[26] Kulak: Köylünün varlıklısı veya zengini.

- Dur, bekle. Almanlar ateşe başlasınlar hele! Geri çekilen topçular üstüne ateş etmemizi emredecek!

Nikita Darmov yere yüzüstü uzanırken homurdandı:

- Alman'a ateş etmektense kendi topçularımızı öldürmeyi tercih ederim. Kendi adamını öldürmek o kadar zor bir iş sayılmaz.

Ama az sonra, konuyu değiştirmek istemiş olacaktı ki:

- Bizim Politruk nerde? diye bağırdı.

Genç, çocuk yüzlü Zaytsev cevap verdi:

- Ne Politruk'u be! Öyle Politruk mu olur?.. Dün akşam Çimbiryak şarkısını dinlerken gözleri yaşarmıştı.

- Tatar o, kuzum, Tatar! Öyle tin tin konuşup yürümesine bakma; kızdı mı, bıçağı hazır...

Nikita Darmov'a lâfının sonunu bitirmeye vakit kalmadan havayı vahşi bir ıslık yırttı; ve ardından güm! Askerler yere kapandılar. Miğferlerden omuzlara damlayan yağmur suları bulanık bulanık düşüyordu omuzlara. Askerler soluklarını tutmuş, fazla ateş bekliyorlardı. Ama ses çıkmıyordu. Hafif rüzgâr barut kokularını askerlerin burunları dibinden alıp aşağıdaki tarlaya götürüyordu. Başını önce Ziko-Bahmaçev kaldırdı. Dudaklarına yapışıp kalmış toprak parçalarını yere tükürdü, elinin tersiyle alnını sildi ve gülümseyerek:

- Merhaba, can dostum; nasılsın? dedi.

Ötekiler de birer birer başlarını kaldırıp birbirlerine baktılar.

- İblis, yahu! Bizi de görüyor demek! Haydi, kardeşler, atlayın mezarlarınıza!

Bir yerlerden bölük komutanının gür sesi geldi:

- Siperlereee!

Ama, siperlerin önünde patlamış o tek mermiden sonra, bütün savaş yerin dibine girip saklanmıştı sanki. Uzun bir süre çıt çıkmadı. Öğle vakti hava açıldı, güneş çıktı;

sislerden temizlenmiş toprak taze taze kokuyordu. Henüz ıslak ekinler güneş ışıkları altında ışıl ışıldılar; siperlerden altı yüz metre kadar uzaktaki Znamenko-Aleksandriya şosesinin sırtı ise, buz tutmuş bir nehir gibi parlıyordu. Şosenin ötesindeki bahçeler arasında köy evleri sessizlik içinde gömülü, uyuyorlardı âdeta.

Alay kumandanları Albay Banderçuk'un komutanlığından dönünce bölüklerde bir kaynaşmadır başladı. Kuzeyden, Ingul ve Ingules nehirleri arasında bulunan Ordu' nun yeni taburlarından bir kısmı güneybatıda Zinovyevsk'e, başka bir kısmı ise Znamenko-Dolinskaya demiryolu boyunca Banderçuk'un birliklerine yardıma koştuğu söyleniyordu. Öğle geçti, yeni asker görünmedi. Akşama yakın bir zamanda düşman topları Zinovyevko-Aleksandriya şosesinin sırtını çimdiklemeye başladılar. Ateş çok zararlı değildi. Hatta can sıkıcıydı. Bir saat sürdü. Sonra yavaş yavaş kesildi. Fakat sessizlik uzun sürmedi. Aynı monoton tempo ile köyün eteklerinde mermiler patlamaya başladı. Askerler, siperler gerisinde dizüstü durmuş, ateşi seyrediyorlardı.

Derken köyün kıyısındaki evin avlusunda bir mermi patladı. Havaya yükselen beyaz dumanlar arasında ağaç parçaları, kuş tüyleri, saman ve toprak parçaları evin damına yağdı. Çok geçmeden evin gerisinden çıkmış kara ve arık bir inek tarlaya girerek şose yönüne koşmaya başladı. Çitin dibinde bir kadın boy gösterdi. Başında kara bir battaniye vardı kadının. Bir süre ineğin ardından bakıp durdu; sonra bir eliyle battaniyenin ucunu tuttu, öbür eliyle eteğini kalçalarına kaldırarak tarla içinden ineğe doğru koşmaya başladı. İnek, arada duruyor, başını çevirip kadına bakıyor; sonra kuyruğunu yanlarına vura vura, kadından uzaklaşıyordu. Kadın koşuyordu. Düşman topları, gizlendikleri yerlerden tarlada insan canı arıyorlardı sanki. Nikita Darmov dizleri üstünde durarak başını bölük komutanından yana çevirdi.

- Kadını görüyor musunuz? diye bağırdı.

- Görüyorum, dedi komutan, gözlerinde dürbünü.

- Namussuz! Herkes canını kurtarmak için koşuyor, o ise ineğin peşinde!..

Stepan Nogayko çukurdan atladı.

- İzin verin kumandanım, gidip kadını evine çevireyim! Düşman ateşi tepeleri makas ateşi içine alırsa iş işten geçmiş olacak. Günahı bizim boynumuza!..

Komutan uzun bir süre ses çıkarmadı. Stepan Nogayko çukurun kıyısında dizüstü duruyordu. Tarlada tekrar mermi patlayınca, komutanın yanında yüzüstü yatan Selim Çilingirov elini kaldırdı, demir kasketini ensesine iterek Stepan Nogayko'ya baktı:

- Git, Stepan! Kadını geri çevir! Ölüm mü arıyor tarlada?

- Hay hay Politruk!

Nogayko tarlaya atıldı.

8

Bayırı bir solukta indi; şoseyi yıldırım hızıyla geçerek, şosenin ötesinde gözden kayboldu Stepan Nogayko. Sarp yamacın sırtı yaz güneşinin yakıcı ışınları altındaydı. Yamacı inerken yanlış bir adım attı ve uzun yağmurluğunun eteğine basmasıyla bayırın dibine düşmesi bir oldu. Yere oturmuş, dizlerini oğuştururken şosede mermi patladı. Kadın üç yüz metre uzakta, tarlanın ortasındaydı. Önce kadına doğru koşmaya karar verdi; ama şosede ikinci bir mermi patlayınca bu fikrinden vazgeçerek bayır dibince yürümeye başladı. Kadın, Nogayko'yu görmüyordu; görmüşse bile Nogayko'ya aldırmaksızın ineğin arkasından koşmasına devam ediyordu. Nogayko, şosenin dibinden geçen oldukça yüksek tünelin ağzında durarak içeriye baktı. Dört köşe taşlarla sementlenmiş tünelin öbür ucu

dardı. Yürüdü. Tünelden on adım kadar uzaklaşınca yavaşladı. Bayırın dibinde tekerleksiz bir araba yatıyordu. Kafasını arabanın okuna yaslamış, dört bacağı da havaya dikili, gebermiş bir beygir yatıyordu sırtüstü. Yamaçla arabanın arasında bir bavul; yamacın dibinde, eteği göğsüne çekilmiş, tırmalanmış bacakları maskaraca iki yana atılı, bir kolu göğsünde memesi üstünde, öteki kolu sırtı altında kısılıp kalmış genç bir kadın yatıyordu. Hayattayken genç, dinç, güzel olduğu belli bu vücut şimdi soğuk ve renksizdi, yarı açık kalmış ağzı içinden çirkin ve korkunç ölüm bakıyordu.

Stepan Nogayko, tarlada ineği peşinden koşan kadına dönerek mırıldandı:

- Şeytana bak, yahu! Kadını kurtaracağım diye koşarken karşıma ölü kadın çıkıyor.

Sonra gene döndü, gözleri cesette, ölünün yanından tin tin geçti, az uzaklaşınca tarlaya atıldı.

- Hey! Hey, sen!.. Dur, bakayım! Ne işin var tarlada? Eceline mi susadın? Çık!.. Çabuk! Sola dön!.. Koş, bakayım! Koş!..

Şosenin üstünde tekrar mermi patladı. Beyaz dumanlar şoseye çökerken ekin tarlasına ufak ufak toprak parçacıkları düşüyordu.

- Sola dön, diyorum! Lâftan anlamıyor musun? Sola!..

Kadın durdu. Başındaki kara battaniyeyi çekip omuzları üstüne aldı. Nogayko'ya baktı:

- Ya inek?

- Korkma, ineğe bir şey olmaz! Bu savaştan sağ çıkacak kimse varsa, o da ahmak ineklerdir, tontonum! Önce kendi canını kurtar, sonra da ineğinkini.

Kadın aldırmadı.

- Haydi, gel! Korkma, ineğini de kurtaracağım!

Stepan Nogayko ineğe doğru koştu. Kadınla Stepan

Nogayko arasında duran inek birdenbire afallamış gibi, olduğu yerde bir çevre yaptı.

Az sonra Stepan ineğin boynuzlarından tutmuş, kendisine yaklaşan kadına bakıyordu. Nogayko kadını beklemedi; artık iyice yatışmış gibi tünel yönüne sürdü. Giderken arkadan gelen kadına eliyle yol gösteriyordu:

- Sağa çık, sağa! Tünele doğru yürü. Bu tarafta hoşa gider bir şey yok, tünele yürü!

İneği tünelin içerisine sürdü. İnek, tünelin öbür ucundan içeriye sızan ışığı kapatınca, tünel karardı. Stepan Nogayko, az ötedeki bayır dibinde yatan kadının gerçekten ölü olduğunu anlamak istiyordu galiba ki, dudaklarını büzdü, ama yüzünde çirkin bir irkinti, ıslık çala çala cesede yaklaştı. Ceset aynı durumdaydı. Yüzü, dudakları, hâlâ güzeldi. Fakat ölüm, kadının yüzünü mor bir maskeyle örtmüştü ve yarı açık dudakları arasında sık, pirinç taneleri gibi küçük beyaz dişleri üstünde yeşil bir sinek vardı. Stepan Nogayko kadının ölü olduğuna ancak şimdi kanaat getirmiş olacaktı ki durup hemen tünelden yana döndü. Tünele doğru yürürken homurdandı:

- Yazık.. Sersem mermi! Başka kimse bulamamış gibi kalktı genç kadını öldürdü!

Kadını tünelin ağzında buldu. Kırk beşinde bir kadındı. Şakaklarına düşen kırçıl saçlarında, yüzünde, hayat ve savaş derin izler bırakmıştı. Bir eliyle, koltuğu altına sıkıştırdığı battaniyeyi, öteki eliyle kalçalarına kaldırdığı ıslak eteğini tutuyordu. Yüzünün solgunluğuna rağmen, güçlü, dinç ve pembe bacakları vardı.

Stepan Nogayko kadının yüzüne kaçamak bir bakış attı, sonra gözlerini kadının ak dizlerine ve ekinler arasında yürüye yürüye kızıllaşmış baldırlarına indirdi.

- Sen de tünele gir, yenge! Savaş var. Haberin yok mu senin savaştan? Neden evinde oturmuyorsun?

Kadın başını kaldırıp köy evlerinden yana attı:

- Köyde savaş yok mu sandın? Her yerde savaş, oğlum. Her yerde! Komşu Marfuşka öldü. Dançenko'nun iki domuzu komutanın emriyle kesildi. Kolhoz malını alıp götürdüler, buğday anbarlarını ateşe verdiler, köyü bırakıp gitmek istemeyenleri kurşuna dizdiler... Eh, nice günahlar işleniyor bu topraklar üstünde, oğlum! Beyazlar gelir, bizi keserler; kızıllar gelir, bizi keserler. Dur hele, Nemçeler de gelsin, görelim! On dokuz yıllarında fena değillerdi hani. Tavuk falan satıyorduk kendilerine. Savaş savaş... Ama yaşamak da lazım. Bizim de bir domuzumuz vardı. Savaş başladığı günün akşamı kestik.

Başıyla tünelin içerisindeki ineği işaret etti:

- Bu inekten başka dört tavuğum, iki kız çocuğum, kocam var. Ama koca hasta. Korkuyor top gürültüsünden. Zavallı... Bana benzemiyor hiç. İneği tünele sokmak istemiştim... Sağol; yardımın dokundu. Komünist değilsen... Korkma, söyle. Selâmetin için dua edeyim. Canın için de dua okurum...

Stepan Nogayko'nun dudaklarından küstah bir gülümseme uçtu; elini salladı:

- Boş ver benim canıma, yenge! Canımı kendimle birlikte taşırken kendim de dua edebilirim. Ben ölünce canımı al, istediğini yap. Dua et; istiyorsan şu ineğin boynuna çıngırak yerine as. İyi bir çıngırak olur benim canım; çünkü günahlıdır.

Elini kadının koltuğu altına sokuşturdu Stepan Nogayko:

- Oho, ho!.. Kocanın hasta olduğu belli! Saçlarında örümcek ağları var, ama tenin ilk gecenin tadını çıkaramamış taze bir gelininki gibi.

Kadının gözleri içinde ışıklar yandı. Dudakları hafif tit-

riyordu. Stepan Nogayko kadını kendine çekmek için öteki elini de kaldırmıştı ki, kadın iki adım geri çekildi.

- Bırak! Seni ahlâksız Kazak!

- Vay, vay! Kızma, yengeciğim; tünele gir!

- Ya sen?..

- Tünele gir, diyorum! Alman topçuları bizi burada görürlerse...

Lâfını tamamlamadı. İki eliyle kadının kolunu kavradığı gibi tünele çekti; sonra kadını iteleyerek duvara dayadı.

- Gel, gel yenge. Savaş var ama.. can bu! Yalnız dua ile yaşayamaz adam dediğin. Can çekiyor.

- Yavrum, sen ne? Bırak!..

- Bak, dinle... Duyuyor musun top seslerini? Bize ne? Gel... gel biraz eğlenelim. Can istiyor... Savaş var...

- Oğlum, ben namuslu bir kadınım. İnsaf yok mu sende? Baksana saçıma başıma! Sana anne olacak kadar yaşlıyım. İnsaf et, kendine gel yavrum... Düşün biraz. Ne olursun... sıkma. Günah...

Stepan Nogayko'nun gözleri ışıl ışıldı:

- Sus sus!..

- Günah!.. İnsaf et!..

- Hay senin günahına da, insafına da! Sizin için savaşıp duruyoruz! Ölüyoruz sizin için!.. Sizse ineğinizin peşinden koşuyorsunuz! Almanları bekliyorsunuz ha! Birazcık eğlenceyi çok görüyorsunuz ha! Sersem kadın!.. Alman gelip seni bu duvara sıkıştıracak olursa ona da insaf et diye yalvaracak mısın bakayım? Ha? Yalvaracak mısın?

Kadını hızla içeriye iteledi, Stepan Nogayka:

- Tünele gir, diyorum! Anladın mı? Donunu çıkar! Yoksa kafanı!..

Toplar susmuşlardı. Yaralı toprak hasta ve yaralı yaşamın soluk alışını dinliyordu.

1

Ağustos ayının son haftasında Orta ve Kuzey Ukrayna cepheleri şaşılacak bir durumdaydı. Mareşal Budiyenni'nin Kiyev Orduları Belaya Serkef dolaylarında ve Teterev'in kuzeyindeki ovalarda Runstedin ordularıyla boğaz boğaza gelmiş savaşırlarken Von Kleist'in ünlü 'Süvari Tankları' Bug nehrinin güneyindeki geniş düzlükleri bir yıldırım hızıyla geçti; ağustosun ortalarında Nikolayev'i ele geçirdi; kuzeye yönelerek kömür ve maden ocaklarıyla zengin Krivoy Rog, Nikopol şehirlerine girdiler. Ağustosun yirmi dördüncü günü, Zaparojye'de Dinyepr barajı patlatıldıktan sonra, Alman Başkumandanlığı Büyük Dinyepr vadisi için savaşın sona erdiğini ilan etti.

Güneyde durum böyleyken kuzeydeki durum bambaşka bir yön alıyordu. Reichana'un saldırıları zayıflamış; yavaş yavaş kesiliyordu. Bu ordu, Kiyev dolaylarındaki hemen bir milyona yakın ve savaş gücü azametli olan Mareşal Budiyenni'nin tümenlerini arkada bırakıp savaşı Rusya'nın içerlerine götüremiyordu. General Reichanau'nun bu kararı daha da kuzeyde Moskova üstüne yürüyen orduları da etkilemiyor değildi. General Guderian'ın tank birlikleri şaşkınlıkla duralayıp Kiyev dolaylarından yeni ha-

berler bekliyorlardı. Askerler, hatta yüksek rütbeli subaylar için bile durum hayli bulanık görünüyordu.

Fakat tereddüt uzun sürmedi. Ağustosun sonlarında Von Kleist'in tank birlikleri Zaporojye dolaylarında birikmeye başladılar ve ekim ayının birinci günü Kremençuk şehrine doğru ilerlediler. Kuzeyde ise General Guderian'ın tank tümenleri Dense nehrini aşarak Nejin'e yöneldiler ve böylelikle Budiyenni'nin Kiyev ordularını geniş bir baremde kuşaklama hareketi başladı. Ortada, bu ordularla bağlantılı olan Von Reichanau'un alayları Kremençuk şehrini de ele geçirdikten sonra Von Kleist'in öncü tank birliklerinden otuz kilometre kadar kuzeyde bulunan Çerkası'ya yaklaştılar. Sonuç olarak ekim ayının ilk haftasında Budiyenni'nin orduları için biricik çıkar yol Çerkası – Kremençuk kapısı kalıyordu. Ne var ki bu kapının kuzeydoğusundaki Neyin, Priluki, Piryatin civarlarında ve Sula nehrinin kıyılarında vaziyet almış General Guderian'ın tank birlikleri bekliyordu bu orduları. Bu durumdan çıkış yoktu.

Tam iki hafta sonra Alman Başkomutanlığı bu demir kıskacın içinden 665 bin Rus esiri alındığını bildiriyordu.

Bu durum, Alman tanklarının saldırısına uğradıktan sonra Kirovograd – Aleksnadryia şosesi yakınlarında savunma hattına yerleşmiş olan Albay Banderçuk'un tabur ve top bataryalarını etkilemiyor değildi.

Banderçuk bataryaların tümünü bir araya getirip mevzilemişti. Bataryaların karşısında köy; köyün ötesinde ekin tarlaları dört kilometre kadar uzayarak ormana bağlanıyorlardı. Tarlaların her iki yanlarında irili ufaklı, deve kamburlarını andıran tepeler vardı. Tepeleri bodur ağaçlar, çalılar, yaban böğürtlenler, dikenlik ve sarmaşıklar örtüyordu. Hohol inadı mı, kendine özgü bir sezgiye dayanarak mı, kimbilir, Alman birlikleri Kirovograd – Aleksandriya şosesini tutmak için tarlaların içinden geçeceklerine bütün kalbiyle inanıyordu Banderçuk.

Tanklar görünmüyorlardı. Gün geçti. Bataryaların önünde, bataryaların gerilerinde patlayan tek tük mermiler, şarapneller Albay Banderçuk'un sinirlerini hayli gevşetmişti. Sonra o gümbürtüler de kesildi ve savaş, savaşla birlikte bütün hayat, yerin dibine girip saklanmıştı sanki. Askerler bile sessizlikten korkmuşlar gibi, fısıltılı seslerle konuşuyorlardı. Akşama doğru şaşırtıcı söylentiler geçiyordu ağzından ağza. Kimi diyor Moskova düştü; kimi diyor Almanlar yapılması gereken işi yapıp tamamladılar, bundan böyle savunma savaşına başlayacaklar. Bazı subaylar ise daha gerçekçi gözlerle bakabiliyorlardı duruma. Diyorlardı ki, Kiyev orduları umutsuz ve tehlikeli bir durumdalar; vakit varken bataryaları ve piyade taburları Sumi ve Poltava dolaylarına, selâmete çıkarılmalı. Subaylar bu düşüncelerini Albay Banderçuk'a açıklamak istedi iseler de Banderçuk bir şeyler homurdandı ve kaputunu başına çekerek derin bir uykuya daldı.

Askerler arasında söylentiler devam etmekteydi. Haberler o kadar şaşırtıcıydı ki bazı bölük komutanları panik yaratabilecek söylentileri yürüten askerleri 'Voyenni Tribunal'a teslim etmekte gecikmiyorlardı. Böyle söylentilerden biri de 'Moskova düştü hükümet teslim oldu, barış imzalandı, savaş bitti' haberiydi.

Ortalık karanlıklaşırken bölük komutanları bölükleri safa dizerek Albay Banderçuk'un emrini okudular:

"Rütbesi ne olursa olsun, asker arasında asılsız, panik yaratabilecek haberleri çıkarıp yayanlar, muhakemesiz kurşuna dizileceklerdir."

Saflar dağılıyor; askerler sessizce siperlere dönüyorlar. Çıt yok. Sessizlik askerleri, askerler sessizliği dinliyorlar. Şurada burada eski, gamlı bir Kazak şarkısı işitiliyor. Türkü tatsız, neşesiz. Kimse dinlemiyor. Herkes kendini düşünüyor; herkes kendisiyle meşgul.

2

Selim, yanında iki subay, üsteğmen rütbesinde başka bir Politruk daha, komutanlıktan dönüyorlardı. Üçü de kasketlerini kemerlerine bağlamış, siperlerin önünden geçerlerken arada durup yavaş seslerle konuşuyorlardı.

Nikita Darmov uzun bir süre baktı subaylara; sonra dizüstü durarak arkalarından seslendi:

- Yoldaş Politruk!

Selim döndü:

- Ne var Darmov? Sigara mı istiyorsun gene?

- Teşekkür ederim. Dün akşam verdiğiniz Potemkin hâlâ cebimde.

- İç sigaranı, vakit varken.

- Olur mu? Yarın sabah savaşın başlaması muhtemel. Sigarasız savaşa giremem, yoldaş Politruk.

- Neden? diye sordu Selim Çilingirov, az şaşkın.

- Uğursuzluk sayılır benim için.

Öteki subaylar Selim'den uzaklaştılar. Nikita Darmov ayağa kalkıp Politruk'a doğru yürüdü.

- Bir hafta öncesi bilir misiniz ne geldi başıma? Pervomaysk civarındaydık. Çukurlar içinde yatıyorduk. On beş metre uzağımda genç Zaytsev sigara içiyordu. Benim de sigara içesim geldi. Kalkıp Zaytsev'in yanına gittim. Zaytsev'in kesesinden sigara sararken az önce içerisinde yattığım çukurun dibinde mermi patladı.

İşte öyle. Başkasının kesesinden sigara yaktığım gün talihli çıkıyorum. Sigara içesim geliyor ama...yok. Ooo, yok! Cebimdekini saklayacağım. Hem Potemkin!..

Selim Çilingirov cebinden sigara paketini çıkarıp Darmov'a uzattı.

-Al öyleyse. Cebindekini yarın savaşa girince içersin.

Nikita Darmov paketten bir sigara aldı. Sigarayı yakarken Selim Çilingirov yüzüne ciddî bir bakışla baktı kaşları altından:

- Yeni bir haber yok mu, yoldaş Politruk?

Selim ses çıkarmadı.

- Almanlar bizim siperlerden çok uzaktalar mı acaba?

- Beş, belki altı kilometre sanırım.

- Lafın her çeşidini duyuyoruz, yoldaş Politruk. Almanlar'ın yanına gidip, ah sizi keratalar! İki günden beri sesiniz soluğunuz çıkmadı. Ne yapıyorsunuz? Ne düşünüyorsunuz? diye sorası geliyor insanın. Ne sanki? Onların arasında da politikadan anlayan yok mu? Var! Eh, kulakları çınlasın, benim babam anlatırdı bana: Birinci harpte Rus siperleriyle Alman siperlerini yirmi metre kadar bir arazi ayırıyormuş. Almanlar Rus siperlerine paket paket sigara, çikolata, konserve kutuları atarlarmış; bizimkiler de Alman siperlerine mohorka ve peksimet. Ah, Alman dediğin peksimet ve mohorkaya alışık değil, ama medeni millet – Rusların gönüllerini kırmamak için alırlarmış. Savaş uzadıkça birbirlerine bağırırmışlar: Komrat, komrat! Yani yoldaş! Yoldaş! Biz niçin savaşıyoruz? Sizler niçin savaşıyorsunuz? Kapitalistlere karşı çevirin silâhlarınızı! diye. İşte öyle. Şimdi bizim memleketimize bakınız. Kapitalistlerin kökünü kuruttuk; ilâç için bir tanecik bırakmadık Rusya içinde. Ama onlarda tümen tümen! Gidip yanlarına: Ah, keratalar! Uzlaşmayı bozuyorsunuz. Biz kendi kapitalistlerimizden temizlendik, hiçbir şeyimiz kalmadı; yirmi yıldır kapitalist gebertiyoruz; ama proleter özelliğimizi de koruyoruz. İnanmıyorsanız, gelin, sırtlarımıza giydiğimiz gömleklerimizdeki bitlere bakın, diyesim geliyor. Gidip bunları söylerdim onlara ama... altı kilometre uzakta. Kolhozlar da mekanize edildikten sonra insanoğlu tenbelleşiyor doğrusu. Şurada bizim kolhozun traktörü dursa, atlardım...

Darmov'u sessizce dinleyen Selim Çilingirov birdenbire iki eliyle onun kolunu kavradı.

- Dur!... Dur bir dakika... Gitme! dedi ve dönerek komutanlığa doğru koştu.

Az yüksekteki siperin kenarında oturan Stepan Nogayko, Nikita Darmov'dan yana seslendi:

- Almanla konuşmak istedin, ha! Gidip konuşacaksın, kuzum, gidip konuşacaksın!

Darmov hayretle gözlerini açarak Stepan'a baktı:

- Kim? Ben mi? Tatar keratası şaka söylediğimi bilmiyor mu? Ne yani? Yar Vadisinde Boğdan Hmelnitski ile Tugay Bey mi savaşıyor ki beni düşmanla konuşmaya göndersin? dedi; sonra omuz silkti ve siperlere doğru yürüdü.

- Gevezeliğine son vermezsen güme gideceksin, Nikita! diye bağırdı Stepan Nogayko.

Fakat Nikita Darmov Stepan'ın yanından lâfına kulak vermeden geçti, siperin yanında sırtüstü uzandı, tüfeğin namlusunu göğsü üstüne çekti. Bir elinde sigara, öbür eliyle tüfeğini okşuyordu Nikita. Yüzü küskündü, uzun bir süre ses etmedi. Bir ara başını Stepan Nogayko'dan yana çevirerek sordu:

- Stepka! Şu Tatar benim şakamı ciddîye mi aldı acaba?

Stepan, Nogayko'dan cevap gelmeyince içini çekti, yumruğunu sıkarak alnı üstüne koydu:

- Ah, kafa! Eşek kafası! dedi ve gözlerini yumdu.

Tam yarım saat sonra Selim Çilingirov, yanında bölük komutanı ve başka yüksek rütbeli iki subay, siperlerin önünde durdular. Bölük komutanı elini kaldırdı. Selim Çilingirov'a 'Konuş' işaretini verdi. Selim, subayların arasından üç adım öne çıkarak yavaşça ama kesik kesik cümlelerle konuşmaya başladı:

- Yoldaşlar! Üzerimize önemli bir ödev almak zorundayız. her şeyden önce üzerimize alacağımız ödevin tehlikeli olduğunu burada açıklamak istiyorum. Ödev şu: Üç kişi düşmanın katlarına yaklaşarak gücünü ve silahlarını öğrenip geri dönecek.

Siperdeki askerleri gözden geçirdi. Uzunca bir süre sustu. Sonra öncesinden daha yavaş bir sesle ilave etti:

- Gönüllü gitmek isteyen var mı?

Gene sustu. Şimdi gözleri Stepan Nogayko'daydı.

- Gönüllü gitmek isteyenin ölmeye hazır olması gerekir.

Nikita Darmov ancak kendisinin duyabileceği kadar yavaş bir sesle:

- Ne hoş, dedi.

Tıs çıkmıyordu siperlerden. Selim Çilingirov bakışlarını Stepan Nogayko'nun yüzünden Nikita Darmov'un yüzüne, Nikita Darmov'un yüzünden tekrar Stepan Nagoyko'nun yüzüne götürdü:

- Nasıl, Stepan Nogayko? Gidecek misin? diye sordu.

Stepan Nogayko omuzu üstünden yere tükürdü, ağır ağır ayağa kalktı ve yumruğunun tersiyle dudaklarını silerek:

- Giderim, dedi.

- Darmov... Sen?

- Kim? Ben mi?

Darmov, bir süre dili tutulmuş gibi, konuşamıyordu. Korkulu gözlerini hayretle açtı, bakışlarını subaydan subaya götürdü, sonra yerleri ve dizlerini tuta tuta ayağa kalktı:

- Romatizma var benim dizlerimde yoldaş, Politruk. Nemli çukurlarda yatmaktan ileri geliyor bu...Gönüllü mü? Ha!.. Gönüllü ha! Şey... Benim babam birinci harpte Almanlarla savaş maceralarını bana anlata anlata hayli pisletti beynimi. Askere çağrıldığım gün bilir misiniz ne demişti bana? Şey... Dindardı, ama darılmayın doksan beşindeydi babam. Babam olduğundan da emin değilim ya. Anam babandır diyordu. Beni doğurduğunda altmış beş yaşındaymış. Nasıl becerdi bu işi diye sormayın, çünkü bilmiyorum. Anamın dediğine göre nasılsa becermiş. Eh, mademki anam becerdi diyor... o, daha iyi bilir. Ama kızmayın... şey... ne diyordum? Aha. Askere alındığım gün

bana savaşta ölürsen senin canın için on iki tane mum yakacağım demişti. Hayattaysa kulakları çınlasın, ölmüşse iblisler onun canına on iki düzine mum yakıp cehennemde canı çevresinde hora tepsinler. Demincek size şu Alman sigaralarından, konservelerinden bahsetmiştim ya, hep onun işi bu. Gönüllü mü? Gideceğim elbet. Gitmezsem bütün iblisleri üstüme saldırır!..

Subaylar, dudakları uçlarında hafif bir gülümseme, birbirlerine bakıştılar; sonra başlarını bir araya verip fısıldaştılar. Darmov, Stepan Nogayko'nun yanında durunca sordu:

- Kızıl asker üniformasıyla mı gideceğiz?

Selim cevap vermedi. Ciddî bakışlarıyla askerler arasında üçüncü gönüllüyü ararken Ziko-Batakov ayağa atıldı:

- Üçüncü gönüllü benim! diye bağırdı.

Selim sessizce subayların yanına çekildi. Subaylar gidince Nikita Darmov, Selim Çilingirov'un yanına sokuldu:

- Ya siz? diye sordu. Siz de gelecek misiniz?

Selim güldü.

Darmov ısrar etti:

- Gelmeyecek misiniz?

- Ancak bizim bataryalara dek. Ordan öteye yolunuzu kendiniz bulacaksınız.

Ve Selim Çilingirov dudakları ucunda hâlâ hafif bir gülümseme, dönerek komutanlığa yöneldi.

3

Ayışığı vardı. Selim Çilingirov, Zıko-Bahmaçev, Stepan Nogayko, Nikita Darmov köyün kenarındaki toprak zeminli küçük bir köy evinde bulunan Albay Banderçuk'un karargâhındaydılar. Doğudan esen hafif rüzgâr az ötedeki

tarlanın ekinleriyle yarenlik ediyordu. Üçü, sırtlarını duvara dayamış, Politruk'u bekliyorlardı. Üçünün de omuzlarında, namluları aşağıya sarkık, otomatik tüfekleri, bellerinde el bombaları, tabancaları, bıçakları vardı. Üçü de hafif elbiseler giymişlerdi. Doğudan esen hafif ama soğuk ve rutubetli rüzgâr çıplak ellerini çimdikliyordu. Stepan Nogayko'nun yüzü ciddî, ama sinirsizdi. Zıko-Bahmaçev votka 'baklaşka'sını koltuğu altına sıkıştırmış, ara sıra saman damlı alçak evin kapısına bakarak, durmadan ayak değiştiriyordu. Komutanlığa subaylar girip çıkıyorlardı sessizce. Konuşkan Nikita Darmov bir burnunu, bir içini çekmekle yetiniyordu. Bir ara:

- Dur be Zıko! Sıçrayıp durma öyle! Görmüyor musun? Romatizmam yetmiyormuş gibi bir de nezle takıldı burnuma. Sıçrayıp duracak yerde nezleme bir çare bul, dedi.

- Votka iç! diye kesip attı Zıko-Batakov.

- Tatar yasakladı votkayı! İblis bu yahu! Davet edilmemiş konuk Tatar'dan beterdir derler. Doğru söz! Nerden çıkıp geldi, bizi buldu, bilmiyorum. Oturamaz mıydı Kırım'ında? Otur be, küçük Tatarcıklar yetişir. Pis, oğlum, bizim Rusya pis! Nereye dönüp baksan bir çeşit insan! Kalmık, Nogay, Tatar, Özbek, Moğol, Kazak... her kokudan, her renkten! Tencere dolusu biberli, fasulyalı, kapıskalı, patatesli, etli borş! Afrika zencileri eksik! Onlar da bu çorbaya karışırlarsa, kapkara erikleri de yutacağız, oğlum!

Derken Selim çıktı komutanlıktan, gökyüzüne baka baka duvar dibine yürüdü. Darmov da gözlerini gökyüzüne kaldırarak lâübali bir sesle konuştu:

- Astı Tanrı fenerini başımız üzerine, yoldaş Palitruk! Ama sanmam ki yararımıza olsun. Almanlar'ın işlerini kolaylaştırmak için galiba. Bizim yararımıza olamaz elbet. Kiliseleri hayvanlarımız için tavla yaptık... Ne gerek bize ayışığı?

Selim Çilingirov cevap verdi:

- Hem gerekli, hem gereksiz. Rüzgâr gittikçe hızlanıyor. Olabilir ki hava bulutlanır. Şimdilik zararı yok.

Şapkası altından çıkan saçlarını içeriye sokuşturdu, belindeki tabanca kılıfını düzeltti, bir süre tarlaya baktı.

- Şu tarlayı geçeceğiz önce. Tarlayı toplu geçebiliriz. Tarlanın ötesine çıkınca mısırlar arasından iki kilometre kadar güney yönüne ilerleyeceğiz. İki kilometre...

- İki kilometre yol aldığımızı nasıl bileceğiz, yoldaş Politruk?

- Yürürken adımlarını say, istersen. Zaten başka işin yok.

Nikita Darmov mırıldanır gibi konuştu:

- Yok elbet. Ölmeye giden adamda iş güç ne arar?

- İki kilometre uzaklaşınca sola dönerek bayırı tırmanacağız. Oradan başlayarak çok dikkatli olmamız gerekir. Araziye göre hareket edeceğiz. İkinci kilometreden Stepan Nogayko ve sen, Nikita Darmov, üç yüz adım kadar Zıko-Batakov'la benim ilerimde yürüyeceksiniz.

- Ben sizin yanınızda yürümeyi tercih ederim, yoldaş Politruk!

- Sen tercih edebilirsin. Ama kimin yanında emredersem onun yanında yürüyeceksin. Anladın mı?

- Anladım, yoldaş Politruk!

Nikita başını öne eğdi, gözlerini kaldırıp kaşları altından Stepan Nogayko'nun yüzüne baktı:

- Demedim mi? dedi yavaş, homurtulu bir sesle.

- Ne var? Ne dedin? diye sordu Çilingirov.

- Hiç... Kendi kendime konuşuyorum.

- İçinden konuş, kimse duymasın sesini.

- Hay, hay, yoldaş Politruk!

- Üstünüzdeki silâhlar?

Sırayla, bir bir cevap verdiler.

- Bir otomatik tüfek. Altı cephanelik kurşun. Altı el bombası. Bir tabanca. Bir bıçak.

- Bende de aynı, dedi Darmov.

- Haydi, yallah!

Üçü tarlaya doğru yürüdü. Selim kumandanlığa girdi, çabucak çıktı ve yavaş yavaş yürüyerek tarlanın kıyısında durdu.

Tarlada hafif dalgalı denizin yüzünde yüzen karpuzlar gibi, Stepan'ın, Nikita'nın ve Zıko-Bahmaçev'in kara kafaları görünüyordu ayışığında. Selim tedirgindi. Tarlaya giriyordu ki, ayakları dibinde ezilen kuru otların çıtırtılarıyla gerisingeri çekildi. Bir an Çukurca tarlalarında sandı kendini. Başını kaldırdı. Salgır'ın kıyısındaki dizi selvileri görmek umuduyla uzaklara baktı. Yoktu selviler. İçinden bir dua söyleyesi geldi. Nedense söylemedi. Sadece garip bir gülümsemeyle güldü. Bulutlar arasından ay çıkmıştı. Selim dostça bir hışırtıyla sallanan başaklara baktı. Ve dudaklarında o garip gülümseme, tarlaya girdi.

Üçü, Selim Çilingirov'u bekliyordu. Selim kendilerine katılır katılmaz soldaki bayırlar dibince yürüdüler. Önde Selim, Selim'in yanında Stepan Nogayko, ikisinden beş adım kadar arkada Darmov ile Zıko-Batakov, Nikita Darmov fısıltılı bir sesle kendi adımlarını saymaya başladıysa da, çabucak sustu. Bir yerlerden bir köpeğin hazin uluması işitildi. Gökyüzünde ay alaca bir bulutun gerisine girip saklanınca tarla karardı. Selim Çilingirov duralayıp arkadakileri bekledi. Tıs yoktu. Karanlıkta yalnız onların soludukları duyuluyordu. Selim, demincek kulağına gelen köpeğin sesinin nereden çıktığını bilmek istiyordu galiba, başını sağa sola çevirdi; dinledi. Sol yanda oldukça yüksek bir yamaç vardı. Yamaç sarmaşıklarla örtülüydü. Selim o yana gitti, durdu; arkadaşlarından yana dönmeden yavaş bir sesle:

- Selim'e doğru yürüyün, dedi.

Ötekiler, ses sada çıkarmadan, Selim'e yaklaştılar.
Politruk aynı yavaş, âdeta ürkek sesiyle konuştu:
- Burada bekleyelim.
Kim olduğu belirsiz biri, fısıltı halinde, bir sesle sordu:
- Ne zamana dek?
- Bilmiyorum ne zamana dek. Beş dakika... belki on.

Gene sessizlik çöktü ortalığa. Bu sessizlik hiçbir şey adamıyordu. Her zaman konuşkan Nikita bile ses çıkarmıyordu. Sessizlik uzadıkça Selim'in sinirleri gevşiyordu. Gökyüzüne baktı. Gökyüzünü yeryüzünden ayırt edemeyince gözlerini karanlığın içine dikti, kulak kabartıp uzun bir süre dinledi. Dünya yokoluvermişti sanki. Dizlerinden yüreğine hafif bir titreme geçti. Sessizlik ne kadar sürekliydi! Ya yanındakiler? Niçin konuşmuyor, niçin ağız açıp iki lâf söylemiyor, bir soru sormuyorlardı. Üçü hâlâ onun yanında mı duruyorlardı?

Yavaşça:
- Nikita Darmov, dedi.
Aynı yavaş, fısıltı sesle cevap verdi Nikita:
- Evet.
- Burada mısın?
- Burada.
- Zıko-Batakov.
- Burada.
- Stephan Nogayko.
- Burada.

Derin bir soluk aldı Selim; hafif ve serin bir yel terli alnını yaladı. Şimdi tarlada ekinleri, hatta uzakta karanlıklar içine gömülü siperleri ve Banderçuk'un bataryalarını görür gibi oluyordu. Dudaklarındaki gülümseme bütün yüzüne dağıldı. Yaşıyordu. Yaşadığından emindi Selim.

Derken bataryalardan yana bir top gürledi. Gecenin kapkara perdesi açılıp kapandı ve tarlaların ötesinde kor-

kunç bir gümbürtü koptu. Gümbürtü incele incele, titreye titreye tarlanın yüzüne çöküyordu. Selim kendi kendine gibi konuştu:

- Düşmanın hattına sandığımdan çok daha yakınız demek.

İkinci mermi ormanın içine düşerek, gecenin rahat ve sessizliğini bozmaksızın boğuldu. Selim, merminin patladığı yere, karanlığı delmek istercesine bakıyordu. Uzun uzun baktı; sonra belinde kemere bağlı işaret-tabancasını kılıfından çıkardı, yavaş ama sert bir sesle:

- Zıko-Batakov! dedi.

- Evet, dedi Zıko.

- Bunu al. Tarla ortasında beş yüz metre kadar ilerle. Ama unutma; tam beş yüz metre. Sonra sola dön, bir kilometre kadar daha yürü. İlk beş yüz metreyi tehlikesiz geçeceksin. Sola dönünce dikkatli ol. Düşmanın öncü gruplarıyla karşılaşman muhtemel. Her yüz adımda dur, etrafı dinle. Bir kilometre kadar uzaklaşınca ilk işin bir çukur veya siper bulmak olacak. Tekrarlıyorum: Derince bir çukur. Sonra fişekleri atacaksın. Yirmi saniye arayla. Güney yönüne, ancak kırk beş açı derecesine. Fişekleri atıp tüketince çukurdan çıkmayacaksın. Olduğun yerden karşıki araziyi gözetliyebilirsen gözetle. Beş dakika kalacaksın çukurda. Sonra kalkıp bize doğru koş. Bizi burada bulacaksın. Bu kadar. Anladın mı?

- Anladım.

- Uğurlar ola. Tekrar ediyorum: Fişekleri atıp tükettikten sonra beş dakika çukurda kal. Sonra koş.

Zıko-Batakov işaret-tabancasını belinde kemeri arasına sıkıştırdı, tarlaya daldı. Henüz uzaklaşmamıştı. Nikita Darmov onun arkasından seslendi:

- Kolay!

Az uzaktan Zıko-Batakov'un sesi geldi:

- Ne var?

- Neden öyle tin tin gidiyorsun? Sağ dönmezsin belki de yahu!

- Gözlerinden mi öpecektim? Hoşça kal!

Darmov geriye seslendi:

- Güle güle. İblis yoldaşlık etsin sana!

4

Karanlık az seyrelmişti. Uzaklardan ağır ve sağır top gümbürtüleri geliyordu. Solda sarmaşık böğürtlenlerle örtülü tepelerin sırtları görünüyordu. Selim tedirgindi. Bir kez ayağa kalkarak ekin tarlasının kıyısına gitti; ama çok geçmeden geri döndü.

- Nogayko, tepeyi tırman! Tepe üstünden öteleri gözetle. Çabuk! Bir iki, marş!

Stepan Nogayko sessizce bayırı tırmandı.

Selim Çilingirov bilek saatine bakıyor, ama saatin akrep ve yelkovanını göremiyordu bir türlü. Homurdanarak Nikita Darmov'a yaklaştı, diz çöktü.

- Saat kaç Nikita?

- Saat kaç mı? Ben ne bileyim saat kaç? Buradan nereye gideceğiz, yoldaş Politruk? Alman hatlarına mı?

- Belki. Saat kaç?

- Bu acele niye? Nasıl olsa ölmeye gidiyoruz...

Selim ses çıkarmadı. Uzun bir süre sustuktan sonra başını kaldırıp Darmov'un yüzünü aradı.

- Korkuyor musun, Nikita? diye sordu Selim.

- Kim? Ben mi? dedi Darmov.

- Evet, sen? Korkuyor musun?

Sessizlik. Savaş, karanlıkların içinde gizlenmişti. Ama ölüm korkusu Selim'le Nikita Darmov'u birbirlerine bağlamıştı.

- Bilir misiniz ne düşünüyorum? dedi Nikita Darmov.

- Ne? diye sordu Çilingirov.

- Biz, Ruslar şimdi dinsiziz ya, önceleri de... Bir zamanlar Rus köylüsü eline ikona alırken 'işime yararsa taparım, yaramazsa atarım' dermiş. Şimdi ben de şu köylü gibiyim. Ama sorunuza nasıl bir cevap vereceğimi kestiremiyorum bir türlü. Korkarım dersem beni geri göndereceğinizi hiç sanmıyorum. Korkmuyorum dersem, git, karanlık içinde bir Alman yakalayıp benim ayağıma getir diye emredebilirsiniz diye.

Selim, Nikita Darmov'un verdiği cevaptan doğru dürüst bir anlam çıkaramadı. Zaten Darmov'a korkuyor musun diye sorduğundan pişmandı. Sormamalıydı. Onun içine, yüreğine gitmeye, onun duygularını sorup anlamaya hakkı yoktu. Hatta onun yanında bile oturmamalıydı. Ayrı ayrı insanlardı onlar.

Kendi duygu ve düşünceleriyle başbaşa kalmayı arzuladı Selim Çilingirov. Ama basit bir iş değildi bu. Nikita Darmov, Selim'in yanına sokuldu:

- İyisi mi ben ölünce gözlerime bakarak: Nasıl Nikita Mihaloviç Darmov, korkuyor musun? diye sorun. Ağzımdan tek kelime çıkmayınca bilesiniz ki korkmuyorum. Ama şimdi durmadan dert yanıyorum. Benim bu gevezeliğime bakmayın yoldaş Politruk, ben korkuyorum. Savaş bu, savaş! Her adımda ölüm bekliyor kişiyi, yoldaş Politruk!.. Ne Politruk'u be! Sen de benim gibi köylü parçası değil misin? Ben, kuzum, sabahleyin tarlaya çıkıp, kolhoz tarlası olsa bile, toprağı kazmayı, ekinleri elimde tutmayı, akşamları yorgun argın eve dönmeyi, yemeğimi yiyip yatağa yatmayı, elim karımın kalçasında uyumayı tercih ediyorum; savaşı değil! Neylersin ki Hitler soyundan kimseler bize bu mutluluğu çok görüyorlar...

Yavaş yavaş konuşuyordu Nikita. Sesinden Selim'in komiserliğine aldırmadığını iyice anlıyordu Selim. Önce onu susturmak, Nikita Darmov'a çıkışmak istedi. Fakat, nedense, ses etmedi.

Uzakta gene top patladı. Selim'in kulaklarına insan sesleri gelir gibi oldu. Selim ayağa kalkıyordu ki, birden fişek atıldı ve havada asılı yeşilimsi ışıklarla yanan bir fener, karanlık bastıralı beri tarlanın yüzüne çökmüş ağır karanlığı dağıttı. Çok geçmeden Banderçuk'un bataryaları ateş açtılar. Karşiki ormanda korkunç gümbürtüler ve gümbürtülerin altından geçen makineli tüfeklerin çılgın patlayışları ekin tarlalarını taramaya başladılar.

Ateş uzun sürmedi. Otomatik tüfeğini ateşe hazır tutan Darmov, Selim'in yanında durdu:

- Tarlada biri var, yoldaş Politruk!

- Zıko-Batakov'dur sanırım. Dikkatli ol!

- Zıko mu? Fişek henüz söndü. Şeytan değil ya...

Ortalık gene karardı. Hafif rüzgâr havayı barut kokusundan temizliyordu.

Nikita Darmov, parmağı otomatik tüfeğinin tetiğinde, bir kurt köpeği gibi kulak kabartmış, karanlık tarlaya bakıyordu. Tarlada ekinler hışırdadı. Selim elini tabancasına götürürken kısık bir sesle sordu:

- Sen misin, Zıko?

- Benim. Nerdesiniz?

- Yamaçtayız. Sesime doğru yürü!

Zıko-Batakov gelip Selim'in yanında durduğu zaman, henüz sudan çıkmış bir it gibi titriyordu. Güçlükle konuştu:

- Su... Su verin...

- Yaralı mısın?

- Daha neler! Cehennem kapısını açıp içeriye baktım; bu bana yeter. Su verin!

- Su ver, Darmov! Konuş, Zıko!.. Ne gördün?

- Ne mi gördüm? Hiçbir şey görmedim. Ne görebilirdim! Su ver, Nikita! Biliyor musunuz nerden attım fişeği? Almanların burunları dibindeydim elimde fişek patladığı anda. Bir kilometre ha!.. Bir kilometre ilerle demediniz mi?.. Bakın nasıl oldu?

Konuşurken uzandı, Nikita Darmov'un elinden matarasını aldığı gibi başını arkaya atarak ağzına kaldırdı; fakat, dudakları ıslanır ıslanmaz, yere tükürdü:

- Su dedim sana, kolhoz katırı! Tuh!.. Benimki nerde? Getir buraya!

İçi votka dolu 'baklaşka'sını aldı, birkaç yudum içti, dudaklarını elinin tersiyle sildi.

- Bir kilometre ha!.. Üç yüz adım kadar yürüdüm, yoldaş Politruk... Birden yanımda rakı bulunmadığının farkına vardım. Boğazım kupkuruydu. Kafam zonklamaya başladı. Kafamın içinde her şey karmakarışık oluyordu. Korkmaya başlamıştım. Bir kilometre ha!.. Eh, gitmem bir kilometre, diyorum içimden kendi kendime. Cehennemin dibine bataryalarla da, Albay Banderçuk'la da! Neme gerek? Beş yüz metre giderim. Ama ayağım tutmuyor. Güçlükle durabiliyorum ayakta. Eh, diyorum kendi kendime, beş yüz de gitmem. Ortalık karanlık, Politruk bilemez. Ama emir bir kilometre değil miydi?.. Yürek yok diyor, ama ayaklarım durmuyor. Sonra Banderçuk'un topları gürledi. İşte o zaman ayaklarım yüreğime dost olup yürümeyi reddettiler. Düşünüyorum: Gideyim mi, gitmeyeyim mi? Tarlada koca bir kütüğe çarptığım gibi yere kapaklandım. Diz üstü durduğum zaman kulağıma fısıltılı sesler gelir gibi oldu. Kulak kabarttım. Tıs yok. Belki bir kilometre uzaklaştım da haberim olmadı, diye düşünüyorum. Gerisinde yattığım kütük iyi, sağlam. Karar verdim, fişeği kütüğün gerisinden atacağım. Az daha bekledim. Kulağıma ses soluk gelmeyince elimde tuttuğum işaret –tabancasını öptüm ve fyuuuu!.. Ama elimdeki tabancanın patlamasıyla yüz adım ilerimde makineli tüfeklerin ateş furyası başladı. Benim kaderim...

Zıko lâfının sonunu tamamlamadan bayırdaki çalılar arasından Stephan Nogayko seslendi:

- Politruk!

Üçü birden başlarını sesin çıktığı yere çevirdiler.

- Buradayız Stepan; ne var?

Çalılar çıtırdadı; karanlıktan Stepan çıktı, soluyarak geldi, Selim'in yanında durdu. Selim sordu:

- Konuş, ne gördün?

- Her şey... Her şey tabak gibi. Geri çekiliyorlar.

Zıko-Bahmaçev ayağa atıldı:

- Zırvalama, Stepan! Ben onların dişleri arasına girip çıktım. Sen ise geri çekiliyorlar diyorsun!

Ne yazık, ısırmadılar seni! Geri çekiliyorlar diyorum. Anladın mı? Geri çekiliyorlar!

- Hay be inatçı Kazak! Ben...

Selim Çilingirov araya girdi:

- Kesin, haydi! Bitirin!.. Sen konuş, Stepan; gördüklerini anlat bakayım.

- Zıko-Bahmaçev'in fişeği attığı yerde, geri çekilen askeri korumak için, birkaç makineli tüfek vardır belki; itiraz etmiyorum. Ama bayırın tepesinden her şey tabak gibi görülüyor. Önce inanmadım kendi gözlerime. Bayırın ötesinde yamaç sarp ve cavlak. Bayırın bir yarım kilometre kadar uzağında dört köy evi görebildim. Evlerin yanında oldukça geniş bir yol geçiyor; asfaltsız... Yol şu bayıra doğru uzuyor ve bayıra bir yüz metre kala güneye dönüyor. Yolun her iki yakasında biçilmemiş ekin tarlaları. Fişek yandığı anda gözlerimin önünde olağanüstü bir sahne belireceğini sandım. Ama yok. Savunma hattı falan yok orda. Evlerin yanında sadece dört beş kamyon görebildim. Asker, tüm araba ve savutlarıyla güneye doğru gidiyor. Yaya askerler yolun her iki kıyısınca ilerliyorlar. Zaman zaman askerler arasından top arabaları, kamyonlar geçiyor.

- Yolun bayıra en yakın noktası yüz metre mi dedin?

- Evet. Belki yüzelli. Fazla değil. Fişek sönünce her yer kapkara oluyor. Bir Afrikalı'nın kıçı gibi...

Sustu. Başını kaldırdı.

- Hava bulutlu gene. Ayışığında iki makineli tüfekle hayli insan biçilir orda. Ama... iyisi geri dönelim. Öncü grupları buralara kadar gelebilirler.

Selim Çilingirov düşünceliydi. Hayli sustu. Sonra yavaş bir sesle:

- Önemli şeyler söyledin Stepan, dedi –ve sesini alçaltarak ilave etti- dediklerin gerçekse yani.

İnanmıyor musunuz?

- Mesele benim inanıp inanmamamda değil. Mesele Albay Banderçuk'u inandırmakta. O, ne senin, ne de Zıko-Batakov'un sözlerine kolay kolay inanır.

Stepan Nogayko konuştu gene:

- Söylediklerimin gerçek olduğuna emin olabilirsiniz. Yamacı ince yoldan geçenlerin ayak seslerini duyabilir kişi. Gidip dinleyin.

Stepan Nogayko Selim'in yüzüne bakıyordu şimdi dosdoğru:

- Nasıl, yoldaş Politruk? Gidecek misiniz? Korkmaya sebep yok ortada. Yolun kıyısında olsa olsa, iki, belki üç makineli tüfek vardır. Ne yapabilirler? Hiç!.. Öldürmekten başka hiçbir şey yapamazlar!

Sesi kışkırtıcıydı. Dudaklarına takılmış o küstah gülümsemeyi karanlığın içinden bile görebiliyordu Selim.

Dördü de yere oturdular. Kimse konuşmuyordu. Sessizlik uzadıkça daha derin oluyordu. Derken Selim Çilingirov ayağa fırladı:

- Ben geri dönünceye dek olduğumuz yerde kalın, dedi.

Ve dönerek bayırdaki çalıların arasına girdi.

5

Aradan bir saat geçti. Selim dönmedi. Üçü yamaca oturmuş, Selim'i düşünüyorlardı.

- Tuhaf adam şu Tatar, dedi Stepan Nogayko. –Ne dersin Zıko?

- Tuhaf, dedi, Zıko.

Nikita Darmov bacakları arasına tükürdü:

- İt, oğlum it! Sabaha kadar bekleyeceğiz kendisini burada!

Tan yeri ağarmaya başladı. Karanlıklar seyreliyor, uzaklarda sislere bürülü ormanın kıyısı görünüyordu. Geceden kalma son kara gölgeleri dağıtmak istermişçesine Banderçuk'un bataryaları önünde bir mermi patladı. Darmov da o merminin patlamasını bekliyordu sanki; birden ayağa fırladı.

- Kolya!.. Stepan! Haydi, geri dönüyoruz! Tatarın geri dönebileceğini hiç sanmıyorum. Gidip cesedini arayıp bulacak değilim! Bulsam da ne işe yarar? Dua okuyamam başı ucunda. Yakışık almaz bana. Biz hıristiyanız, o ise...

Darmov'a lâfının sonunu tamamlamaya vakit kalmadan yamaçtaki çalılar arasından Selim'in sesi duyuldu!

- Stepan!.. Çabuk, buraya gelin!

Üçü birden Selim'e doğru koşuştular. Selim çalılar arasından çıktı. Gözleri ışıl ışıldı. Soluyarak başını çeviriyor, tarlanın kıyısına bakıyordu sık sık. Stepan Nogayko, Selim'in gözleri içindeki ışıltılarda karışık bir korku görmüş olacaktı ki:

- Ne oldu, yoldaş komiser? diye sordu.

- Hiç, dedi Selim, hiç!

Selim'in gözlerinde ışıltılar yavaş yavaş sönüyor, yüzünü ötekilerden saklamak istermişçesine, zaman zaman dönüp arkasına bakıyordu. Sonra yatıştı. Yanıbaşında duran Stepan'a kaçamak bir bakış attı; dönerek:

- Benimle gelin! diye yamacı inmeye başladı.

Tarlanın kıyısınca yürüdüler.

Patikanın olundaki bir top-çalının dibinde, ayakları öne uzalı, başı yalın, yüzü tıraşlı ve temiz, ekin sarısı saçları gayet kısa kesilmiş, bir adam yatıyordu. Adamı görmesiyle otomatik tüfeğini kaldırması bir oldu. Zıko'nun Selim, tüfeğin namlusunu iki eliyle kavradı.

- Dur!.. Görmüyor musun? Adamın eli ayağı bağlı!

Yavaş yavaş adama yaklaştılar. Selim çalılar dibinde yatan adamın üç adım uzağında yere oturdu, ayaklarındaki çizmelerini çekip çıkardı, çizmelerin içinden taş ve toprak parçacıklarını boşalttı, çizmelerini tekrar ayaklarına geçirdi. Ötekiler adamı seyrediyorlardı. Yalnız Nikita Darmov yerde yatan adamın yanında diz çökmüş, adamdan çok, onun çizmelerine bakıyordu. Derken elini adamın çizmesine uzattı. Selim bağırdı:

- Çekil oradan Nikita! Ne istiyorsun? Adam mı görmedin?

Nikita Darmov doğruldu:

- Böylesini görmedim, yoldaş Politruk! Bizde ilk gecesinde gelinin koynuna girip yatacak damat bile onun kadar temiz olamaz. Asker peksimeti yemediği belli. Kapitalist herhalde. Ayaklarında iyi çizme var, benimkiler delik deşik.

Şimdi üçü de şaşkın. Alman'ın buraya nasıl getirildiğinden fazla, Selim'in nasıl bir insan olduğunu anlamak ister gibi bakıyorlardı Selim'in yüzüne. Selim'in yüzü şimdi sâkindi. Alman'a da ötekilere de bakmıyordu. Az düşünceliydi. Neden sonra bakışlarını Stepan Nogayko'nun yüzüne kaldırdı:

- Stepan! Adamın ayaklarındaki ipi çöz. Ellerini de... İki saatten beri kolları arkasında bağlı yürüdü. Yazık, dil

bilmiyor ki kişi konuşsun kendisiyle. Biraz debelendi... Ama çabucak yatıştı.

- Yoldaş Politruk! Tarlada bir tavşan yakalamış gibi konuşuyorsun! Oysa adam yamyam yahu! Suratına bakın! Siz mi yakaladınız?

- Ben... Ama bu kadar kolay olacağını sanmamıştım.

Selim suçlu, Alman'ı yakaladığına pişmanlık duyan bir adam gibi gözlerini indirdi. Sonra yavaş yavaş konuştu:

- Zıko'nın anlattıkları hep gerçek. Almanlar geri çekiliyorlar sanırım. Bayırı güneyden indim. Körükörüne Ziko'nun anlattığı yere yürüdüm. Yamacın dibinden yüz metre kadar uzaklaşmıştım ki, kulağıma sesler geldi. Önce geri dönmek istedim. Ama içimde bir kurt vardı... Az daha yola yaklaştım. Kulaklarımda gene sesler. Merakım gitgide artıyordu. Eh, diyordum kendi kendime, insanın kaderinde ölmek varsa, ölüm her yerde bulur onu. Yoldan geçen askerlerin ayak seslerini, konuşmalarını duyuyordum. Bölüklerin iki yüz metrelik bir arayla geçtiklerini tahmin ettim. Yere kapanmış yatarken gene geri dönmeyi düşündüm. Ama şeytan girmiş içime, bırakmıyor. Az daha yolda sürüklendim, çukura yattım. Askerlerin gölgeleri geçiyordu üstümden ayışığında. Ayaklarını güçlükle sürüklüyorlardı. Her bölüğün ardından cephane yüklü üç araba geçiyordu. Düşünüyorum: Bir de bunlardan biri az geride kalacak olursa...

- Ee?..

- Ben öyle düşünürken arabalar da geçti. Ayak sesleri kesildi. Başımı az kaldırıp yola baktım, bir de ne göreyim...

Selim gene sustu.

- Ne?.. diye sordu Darmov.

Selim başıyla yerde yatan Alman'ı işaret etti:

- Bu adam... Ayaklarını sürüye sürüye ilerliyor. Bir ara durup hayli uzaklaşmış olan askerlere seslendi... Sonra

yolun kıyısına oturdu. Yakındı... Hemen hemen dibinde yattığım çukurun üstünde. Usullacık başımı kaldırdım, yavaş yavaş diz çöktüm. Sonra uzandım... Bir elim adamın ağzında, öteki elimle belini kavrayıp çukura çektim. Az çabaladı; ama boşuna... Tabancanın namlusunu bel kemiğine dayayınca çabucak yatıştı.

Şimdi Selim'in yüzü sert, bakışları soğuktu; gözlerini Darmov'un yüzüne dikti:

- Nesi yamyam!.. Terbiyeli adam. Buraya gelirken zaman zaman yüzüme bakıp gülüyordu. Bir ara ellerini çözdüm, sigarasını içti, tekrar bağladım; ses çıkarmadı. Dokunmayın; adam suçsuz. Albay Banderçuk Almanlar'ın silâhlarını bilmek istiyordu. Alman'dan daha iyi kimse söyleyemez kendisine. Komutanlığa teslim edelim, komutanlıkta kendisiyle nasıl konuşmak gerektiğini bilirler.

Güneş doğdu. Yel dinmişti. Toprak kokuyordu taze taze. Sarı ekinler azıcık güneşten yana yatmış, yavaş yavaş kuruyorlardı. Önde Alman, onun ardında Stepan Nogayko, Zıko-Batakov, Nikita Darmov; üçünden hayli arkada ve üçüyle ilgisiz Selim, siperlere yaklaşıyorlardı. Üçüncü bölük askerleri Nikita Darmov'u hayli uzaktan görüp tanımış olacaktılar ki, hendeklerden kalkmış, birkaçı Darmov'a karşı koşmaya başlamışlardı. Darmov durdu, elini başı üstünde sallaya sallaya bağırmaya başladı:

- Gelin kardaşlar!.. Gelin! Gelip bakın hele! Böylesini sirkte de göremezsiniz! Kapitalist soyundan! Pembe beyaz! Gelip bakın hele! Yoldaş Politruk ile yakaladık!

Esirin çevresine birikmiş askerler kemere bağlı kasketini, yemek sahanını, çizmelerini seyrediyor; bazıları ellerini uzatarak ceketinin eteğini tutup sıkıyor, kumaşın iyiliğini başlarını sallayıp doğruluyorlardı.

Aralarından biri gözlerini Nikita Darmov'un yüzüne dikti:

- Sen mi yakaladın, Nikita? Sen mi? Sen ha?..

- Yok, ben değil de davulcu babam yakaladı!

- Ama sen... Yahu, kıtır attın gene Nikita! Senin tavşan gibi korkak olduğunu bilmeyen var mı, Nikita? Alman'ı kim yakaladı? Gerçeği söyle bize.

- Adam, sözden anlamıyor musun? Oturup şimdi boş yere çene çalacak değilim ya! Yoldaş Politruk'la birlikte yakaladık demedik mi? Görmüyor musun adamdaki suratı? Çıplak elle kolay kolay yakalanacak surat var mı onda? Ben yolun kıyısındaki çukura yatmıştım...

Lâfının sonunu bitirmeden Selim Çilingirov gelip durdu Darmov'un yanında. Nikita, sesi boğazının içinde kırılmış gibi, yutkundu; küçük gözlerini birkaç kere yumup açtı, Selim'e baktı:

- Anlat şu herife, yoldaş Politruk! Yorgunum, ağız açacak halim yok. Zaten laftan anlamıyor. Ziko fişeği attığı sırada ikimiz değil miydik yamaçta?..

Selim, Nikita Darmov'un kendi hesabında olan yiğitliğine ortak çıkmak istediğini çabucak anlamış olacaktı ki, elini onun omzuna koydu, gülümsedi; askerlerin arasından geçerken:

- Evet, dedi. Evet... beraberdik.

6

Daha o günün sabahı Kirovograd – Aleksandriya şosesinin gerisindeki siperlerden çıkmış öncü takımlar güneye yöneldiler. Ağır ağır ilerliyorlardı. Gökyüzünde ağır, pamuk beyazı, heybetli bulutlar vardı. Bu bulutların altında gümüş kanatlı beş bombardıman uçağı göründü bir ara. Askerler duraladılar; ellerini siper ederek uçaklara baktılar. Uçaklar kuzey-doğu yönüne uçuyorlardı. Uçakların uğultuları uzaklaşıp işitilmez olunca hafif bir yel esti. Ama hava sıcaktı.

Gruplar kimsesiz köy evleri arasından geçtiler. Selim, en arkadaki grupta idi. Kumandanlık yanından geçerken sol yandaki vişne bahçesinin duvarı gerisinden birbiri ardından atılan üç tüfek salvosu sessizliği dağıttı. Gruptaki askerler duralayıp başlarını bahçeye çevirdiler. Çoğu 'tüfek atmaksızın savaş yapılmaz' diye düşünmüş olacaktılar ki, gene yürüdüler. Ama aralarından biri, 'her kimse tatlı cancağızıyle vedalaştı' dedi ve askerler birbirlerine bakışıp gülümsediler.

Yalnız Selim durdu. Bahçeden yana döndü. Bahçeden çıkan fısıltılı sesleri dinledi. Sonra bahçeye atladı. Karşıda, vişne ağaçları arasından görülen ahşap ahırın duvarı dibinde, bir vücut yatıyordu; vücudun on adım kadar uzağında ise asker. Asker, tüfeğini iki bacağı arasına kıstırmış, sigarasını sarıyordu. Selim askere doğru yürüdü. Daha uzaktan duvar dibinde yatan vücudun sırtındaki ak gömleğinin kan lekeleri içinde olduğunun farkına vardı. Az daha yaklaştı. Adam ölüydü. Ölünün geceleyin yakaladığı Alman olduğunu anladığı anda belkemiğinden soğuk bir titreme geçti. Sallandı Selim. Yıkılmamak için yanıbaşındaki vişne ağacının gövdesini kavradı. Şimdi asker de Selim'e bakıyordu. Ellerini ağaçtan ayırıp askere doğru iki adım attı, boğulur gibi konuştu:

- Niçin... neden... neden öldürdün?

Askere soru soruyor değil de sesini boğazı içinden çıkarmak için çabalıyordu sanki.

Asker sigarasını sardı, tükürükleyip özenle yapıştırdı; sigarasını dudakları arasına yerleştirdi ve cebinden çıkardığı kibritle yakarken Selim'e kaşları altından baktı. Selim titriyordu. Bir ara gözlerini alabildiğine açtı, çevresine bakındı ve bütün gücünü göğsüne toplayarak bağırdı:

- Niçin?

Asker soğuk, ama zehirli bir sesle cevap verdi:

- Sen, köpoğlu, ne hakla soruyorsun? Savaş var mı, yok mu? Sen söyle bana!

Derken ahşap ahırın duvarı gerisinden önünü düğmeleye düğmeleye Teğmen Karov çıktı.

- Ne oluyor? Ne var?.. Ne bu!.. Adamı bırakmıyorsunuz keyfince işesin! Ne oluyor?

Gözlerini Selim'in yüzüne dikti:

- Sen kimsin?.. Oooo!.. Yoldaş Çilingirov. Tanıyamadım seni hemen.

Ölüye kaçamak bir göz attı; ışıltılı gözlerini tekrar Selim'in yüzüne dikti.

- Alman mı? Bağırma, değmez. İnatçı kerata. Sabah saatlerinden öğlene dek uğraştık. Yapmadığımız kalmadı; ağzından tek kelime alamadık. Albay Banderçuk'un emriyle...

Teğmen Karov gülüyordu şimdi. Yüzündeki tatlılığı kendi gözlerinden Selim'in yüreğine akıtmak istermişçesine Selim'in yüzüne bakıyordu.

- Biliyor musun? dedi –Selim'e yaklaşarak- gerçeği söylemek gerekirse, ben de acıdım adama. Son soluğuna dek gözlerimin içine baktı. Ne kadar sağlam ahlâk! Ama acayip! Niçin ölüyor adam? Faşizm için, millî sosyalizm için!.. Bu sosyalizm kelimesi bizden başka bir milletin ağzı içinde bir sarımsak gibi kokuyor!.. Öyle değil mi?.. Haydi, hoşça kal! Sizin gruplar hayli uzaklaşmışlar. Dikkatli ol.

Teğmen Karov, yanında asker, bahçeden çıktılar. Selim yalnız kaldı. Ayrılamıyordu bir türlü ölünün yanından. Baktıkça gözleri kararıyordu. Bahçeden çıkmadan önce, nereye gideceğini, kendi hayat yolunu görmek istiyordu sanki. Sonra gene de 'Niçin' diyordu içinden. 'Niçin?'; 'Niçin silâhsızlar öldürülsün? Niçin suçsuzlar öldürülsün? Niçin?'

Derken bahçe duvarının gerisinden bir ses geldi kulağına:

- Hey, sen! Ne işin var orda? Dua mı okuyorsun ölünün başı ucunda? Haydi, çık oradan! Sırana, marş!

Subaydı konuşan.

Bahçeden çıkarken Alman'ı düşünmüyordu Selim. Alman'dan uzak, Alman'dan çok daha âciz insanlar Selim'in yüreğine doluşmuş, 'Niçin? Niçin?' diye tekrarlıyorlardı.

Az sonra köyün dışındaydı. Takımdan ayrılıp hayli gerilerde kalmış Stepan Nogayko ile Zıko-Batakov yolun kıyısında Selim'i bekliyorlardı. Selim kendilerine az kala ayğa kalktılar. Zıko, Selim'e doğru yürüyerek, konuştu:

- Tarladan dönen çiftçi gibi yürüyorsunuz, yoldaş Politruk. Hava sıcak. Kumandanlığa teslim ettiğiniz Alman'ın yerini almayı isterdim. Serin bir yerde oturup Albay Banderçuk'la limonlu çay içiyorlardır şimdi.

Nikita Darmov ile başka iki asker daha geldiler. İki asker, Alman üzerine bir şeyler soruyorlar. Nikita Darmov ortaya komik bir lâf atıyor, tümü kahkahalar atarak gülüşüyorlardı. Yalnız Selim sessiz ve yorgundu.

Derken arkadan gelip atı üstünde hızla yanlarından geçen bir subay, hayli uzakta atını durdurarak Selim'le arkadaşlarından yana döndü:

- Hey, siz! Haydin sıraya! Marş! Meyhanede mi sandınız kendinizi?

Subay atını sürdü ve arkada kalmış askerler koşarak yol kıyısınca önü sıra ilerleyen takıma katıldılar. Sonra yoldan çıkıp bahçeler arasına girdiler. Bahçe çitleri dibinde boy tutmuş otlar, Ukraynalı papazların enselerini örten saçlar gibi, patika ve dar toprak yolları örtüyorlardı. Bahçelere uzun süredir insan ayağı basmadığı belliydi. Bazı yerlerde çitler ya da yaban böğürtlenler üstünde yatan kâğıt parçaları çarpıyordu göze. Kâğıt parçaları uzun zamandır çalılara ilişmiş, yatıyorlardı herhalde, sararmaya başlamışlardı.

Askerler sessizce ve yavaş yavaş ilerlerken arkadan kumandanın sesi duyuldu:

- Koşar adımla, marş!

Asker koşar adımla ilerledi. Bahçeler arasından çıktılar. Aralar sıklaştı. Ziko-Batakov sık sık, kopuk kopuk soluyarak Nikita Darmov'un yanında durdu, Nikita'nın elini tuttuğu gibi avucu içine bir parça kâğıt sıkıştırdı.

- Bu ne? diye sordu Darmov.

- Oku, dedi Ziko, -oku, ama dikkatli ol

Nikita Darmov, uzun bir süredir Ziko-Batakov'un eli içinde tortop olmuş, kâğıt parçasını yavaş yavaş ve özenle açtı, önce çevresine bakındı, sonra okumaya başladı:

"Sayın kızıl askerler!
Sayın Kızılordu subayları!

Ukrayna toprakları; köy, şehir ve kasabaları Führer'in yenilmez orduları tarafından azat edilmiş durumdadır. Alman tank ve başka mekanize brilikleri hızla doğuya ilerlemekteler. Kuzeyde Alman orduları, general Guderian'ın tank birlikleri Moskova kapıları önündeler. Şu resimlere bakınız! Onlar sizin silâh arkadaşlarınız! Onlar da sizler gibi, dünyayı tehdit eden komünizm liderleri ve Yahudiler tarafından savaş meydanlarına sürülmüşlerdi. Ama onlar gerçeği anladılar. Gerçek kurtuluşun nerde olduğunu anlayınca da silâhlarını bırakıp yenilmez Alman ordularına teslim oldular. Yirmi beş yıldır Bolşevik esareti altında inliyorsunuz. Yeter! Silâhlarınızı Politruklara ve Yahudilere çevirin! Silahlarınızı bırakıp Almanlar'a teslim olunuz! Ellerinizi yukarıya kaldırıp çıkınız Alman askerlerinin karşısına. Bilin ki dünyanın en terbiyeli, en disiplinli ordusu Alman ordusudur. Kokmayın! Teslim olanlar üstüne ateş edilmeyecektir! Teslim olunuz! Teslim olunuz! Ellerinizi başlarınız üstünde kaldırıp Alman mevkilerine doğru yürüyünüz! Şimdiye dek yüzbinlercesi Almanlar'a teslim olmuş silah arkadaşlarınıza katılınız!

Yaşasın yenilmez Almanya!
Yaşasın Alman orduları!
Yaşasın Büyük Almanya'nın Führer'i Adolf Hitler!"

Artık öteki gruplar da bahçelerden çıkmışlardı. Sıralar sıklaşmışlardı. Bağrışmalar, çığlıklar, küfürler işitiliyordu. Komutanlar askeri saf halinde dizdiler. Onbaşılar safların önünde durdular. Askerler şaşkın şaşkın birbirlerinin yüzlerine bakıyorlardı. Derken birden sert bir komut:

- Onbaşılar! Arayınız!

Nikita Darmov'un alnını iri iri ter damlaları örtmüştü. Ürkek gözlerini bir Stepan'ın, bir Selim'in yüzüne dikiyor; elleri titriyor, yüzü gitgide soluyordu. Karşısında onbaşı durunca yatışmaya çalıştı. Ve yatıştı. Onbaşı sert bir sesle konuştu:

- Haydi, Darmov!.. Neden maymun gibi gülüyorsun! Ceplerini çevir bakayım!

- Benimle insanca konuş, onbaşı!

- Hadi hadi!

- İnsanca konuş diyorum ha! Ben maymun değilim! Maymunlar Afrika'nın Ongo-Mongo-Tongo-Kongo denen bir yerinde yaşarlar; Ukrayna'da ise sadece insan! Seninle ben gibi insanlar. Anladın mı? Ne istiyorsun? Bunu mu istiyorsun? Gizleyecek değilim; yerden kaldırdım. Sigara sarmak için kaldırdım. Ama görüyorum ki, kâğıt kalın... sigara sarılmaz. Belki gerekir diye düşündüm. Yani kakam gelince kullanırım diye düşündüm. Savaş başladığı günden beri taşla temizleye temizleye kıçım yara bere oldu. Maymun bile arada bacağını kaldırıp pis yerini temizler. Ben insanım be! Aynı lâfı dün bize Politrukluk yapmış ve beraberce Alman'ı yakaladığımız Selim Çilingirov'a söylemiştim. O da...

Fakat Nikita Darmov'un lâfının sonunu getirmesine, onbaşının da bu lâflardan doğru dürüst bir anlam çıkarmasına vakit kalmadan, havayı uğultular doldurdu. Uçaklar!..

- Dağılııın!

Saf hâlinde duran askerler önce birbirlerine karıştılar; sonra, sürünün ortasına girmiş bir kurttan kaçışan koyunlar gibi, dört yana koştular. Sağda, ekin tarlası üzerinde pike yapan avcı uçaklarının sürekli salvoları havayı yırtıyordu. Yıkık duvarın taşları gerisinde diklemesine duran makineli tüfeğin yanındaki asker, bölük komutanına seslendi:

- Hayli uzaktalar ama, istiyorsanız deneyeyim, komutanım.

- Dene, dedi komutan.

Makineli tüfek ateş açtı. Uçaklar, gökyüzüne yükselirlerken, geniş daireler çiziyorlardı. Hayli yükselince üç uçak birbiri yanına gelerek kendilerini askerlerin üzerlerine koyverdiler. Makineli tüfek sustu ve .... vızzzz, bum! Topraktan fışkırmış iki bodur ağaç, etrafa taş toprak saçarak, duvarın dibine düştüler. Makineli tüfek askerlerden uzaklaşan uçakların ardından sinirli ve huysuz köpek gibi, gırıldadı. Komutan makineli tüfeğin yanına atıldı:

- Kes, kes! Yeter... Kızdırma onları, geri dönerler!

Fakat uçaklar dönmediler. Askerler yavaş yavaş ayağa kalkmış sessizliği dinliyorlardı.

Az sonra, aşağıdaki patikada, Kızıl askerlerin süngülü tüfekleri arasında sekiz adam göründü. Askerler duvara yaklaşarak kuzey yönüne ilerleyen adamlara baktılar. Sırtlarında sadece don ve gömlekleri vardı. Bölük komutanı silâhlı askerlere doğru seslendi:

- Esir midirler?

- Esir, komutanım!

- Nerde yakaladınız?

- Bilmiyorum nerde. Biz sadece esirleri komutanlığa sürüyoruz. İki verst kadar tehlikesiz ilerleyebilirsiniz. Sonra dikkatli olmanız gerekir.

- Esirler mi söylüyorlar bunu?

- Hayır. Bizimkiler. Biz bunların dilinden anlamıyoruz.

Darmov bölük komutanının yanında dikildi. Önce esirlere, sonra şaşkın şaşkın komutanın yüzüne baktı:

- Bunlar kim? Asker miler, komutanım?

- Askerdiler.

- Bense kaz sandım. Adamakıllı yolmuşlar, yahu! Üstlerinde bir tek tüy bırakmamışlar. Fırına sok, bir saat kadar fırında kızart, çıkarıp masanın başına geç...

Komutan ses çıkarmadı.

Gene yürüdüler. Bazı tepelerde kazılmış hendekler görünüyordu. Şurada burada kesilmiş ağaçlar. Belli: Geceleyin bu arazide Almanlar vardı. Zaman zaman askerlerin gözlerine yerde yatan boş konserve kutusu ya da 'Türkische Sigaretten' yazılarıyla süslü bir sigara kutusu ilişiyordu. Arada bir asker böyle bir kutuyu kaldırıp kapağını açıyor, uzun bir süre kutunun içine bakıyor, sonra elleri arasında evirip çevirip kutu üstündeki yazıları okumaya zorluyordu kendini. Okuyamıyordu. Kutuyu atacağı anda gene güzel kapağa bakıyordu; sonra, nedense, dört yanına bakınıyor ve hazin hazin gülümseyerek kutuyu cebine sokuşturuyordu.

7

Birinci taburun piyade bölükleri daha o sabah sığ hendekler kazıp savunma hattına yatmışlardı. Küçük tepelerin gerilerinde, kısa kazıkları andıran, havan toplarının namluları görünüyordu. Birinci takım askerleri dört yüz metre ilerideki çirkef suyun kıyısında yeni çukurlar kazmak istedi ise de, çukura yaklaşır yaklaşmaz, düşmanın makineli tüfek ateşi altında geri çekilerek soldaki irili ufaklı tepelerin gerisinde yerleştiler.

Etraf sessiz sakindi. Üç-beş dakikada bir, tepelerin ve çukurların üstünde bir şarapnel patlıyor; süt beyazı bir

top duman, bir süre havada asılı kaldıktan sonra yere inmeksizin gene havada eriyordu. Üçüncü taburun üçüncü bölük askerleri geniş bir araziye serpilmiş, arkadaki bayırların yamaçlarında yerleşmek üzereydi. Stepan Nogayko, Nikita Darmov'a bir şeyler anlatıyordu. İkisinden az arkada Selim; bakmıyordu kimseye. Güçlükle sürüklüyordu ayaklarını. Elleri yanlarına sarkıktı. Elleri üstünde kan damarları kalın kalındı. Selim'in elleri değildi sanki. Küsmüşlerdi sanki Selim'e. Çukurca'nın hasretini çekiyorlardı sanki. Çukurca'yı özlemekten morarmışlardı; insanoğlu için önemini yitirmişlerdi sanki elleri.

Stepan Nogayko ile Nikita Darmov, oldukça yüksek, çok dallı bir ağacın dibinde durdular. İkisi az arkadan gelen Selim'e dönerlerken Nikita Darmov ansızın dizleri üstüne düştü, müthiş bir sesle bağırdı:

- Stepan! Bak, Alman!..

Darmov'un sesi öylesine korkunçtu ki, Selim Çilingirov, yayı çekilmiş bir ok gibi, Stepan'ın yanına atıldı. Ağacın yatık dalı üstünde, eyerde oturur gibi, bir Alman oturmuş, elleri yukarıya kalkık, garip bir gülümsemeyle üçüne bakıyordu.

Stepan Nogayko otomatik tüfeğini omzuna kaldırıp nişan aldığı anda Alman titrek bir sesle bağırdı:

- Nein! Bitte, nein!.. Nicht schutzen!..

Ama geç. Stepan otomatik tüfeğinin kurşunlarını Alman'ın üstüne boşaltmıştı. Rrrrr-rrrrrak-rrrak! Ve Alman, kolları havada gerili, Stepan Nogayko'nun ayakları dibine düştü.

Alman'ın atan şakakları Selim'in gözleri önünde ağarıyor; göz kapaklarının daracık aralarından beliren mavi gözlerinin ışığı sönüyor; yüksek bir yerden derin bir suya atlayacak bir dalgıç gibi, kollarını iki yana atıp göğsü üstüne getiriyor; ağzını açtıkça kana bürünmüş dişleri arasından bir boğa gibi uluyordu:

- Aaaaaaaaa!

Nikita Darmov ayaküstü duruyordu şimdi ve gözleri Stepan Nogayko'nun yüzündeydi:

- Ulan! Avradını senin!.. Kurşunları neresine boşalttın adamın?.. Baksana, can veremiyor adam!

Tüfeğinin namlusunu iki eliyle kavrayıp başı üstüne kaldırdı ve dipçiği müthiş bir güçle adamın kafasına çarptı. Alman'ın ak gözleri, göz çukurları içinden birer faltaşı gibi fırlamış, toprağı tırmalayan elinin parmakları hafifçe titriyorlardı. Sonra parmakları yavaş yavaş toprak rengini alıp kaskatı kesildiler.

Selim iki eliyle yüzünü örtmüş, hazin bir sesle, "Ah anam, ah anam" diye inliyordu. Sonra gözleri karardı; birdenbire Stepan'a atılarak pençelerini Nogayko'nun göğsüne bastırdı.

- Niçin? Niçin öldürdüüün! Silâhsızı... Niçin! Konuş... Niçin?

Ama kendisi fazla konuşamadı. Olduğu yerden Stepan'ın ayakları dibine düştüğü gibi iki eliyle kendi başını örttü, geniş omuzları garip bir titreme içinde, boğula boğula ağlamaya başladı:

- Ah, anam...Ah anam, anam...

Selim'e doğru iki subay koşuyordu. Ötelerde askerler, hendeklerin kıyılarında durmuş, şaşkın gözlerle Selim'e bakıyorlar, Selim'in boğuk çığlığını dinliyorlar; uzaklardan bölük komutanının sesi geliyordu:

- Ne oluyor orda? Dağılın, deyyuslar! Dağılın!

Nikita Darmov komutana seslendi:

- Selim Çilingirov, komutanım!.. Kudurdu! Bağlamak gerek!..

Selim, şimdi ayakta, omuzları sarkık, başı avuçları içinde, aşağıdaki düzlüğe koşuyordu. Nerden geldiği bilinmeyen uçakların ağır uğultuları ve siperlerin üzerinde patlayan şarapnellerin mantar dumanları doldurmuştu havayı. Birinci taburun bölüklerinde makineli tüfekler

ateş açıyor ve sol kanatta beklenmedik bir savaş başlıyor. Toplar ağır ve muhteşem sesleriyle konuşuyorlar gene. Düşmanın makineli tüfekleri aralıksız bir ateşle soldaki siperlerin diplerinde nemli toprağı oyuyorlar. Mermilerin patladığı yerlerden havaya yükselen toz-toprak bulutları incele incele hendeklerdeki askerlerin omuzlarına yağıyor.

Selim aşağıdaki düzlükte, alnını toprağa vurmuş, iki eli başı üstünde, gözlerinde şaha kalkmış bir at gibi hayatın vahşi kişnemelerini dinliyor; dinlerken de içinden: "Kurtar Tanrım. Kurtar Tanrım. Günahkârım, ama yıkma beni burada. Acı bana... Gözbebeğimden çok sevmem gereken şeylere sırt çevirdim. Ama kırma beni Tanrım. Sevdiklerimi arayıp bulmak istiyorum... Acı bana Tanrım" diye dua ediyordu.

Toplar susmak bilmiyorlardı. Tepelerde, yamaçlarda topraklar fışkırıyordu sütun sütun. Düşman bataryaları sağ kanattaki bölükleri aralıksız ateş altında tutuyorlardı. Derken, gene o kanattaki siperlerden bir grup asker ayağa fırladı, tüfeklerini bir yana atıp koşmaya başladılar. Koşarken acı acı bağırıyorlardı. Onların ardından başkaları. Siperlerin önünde sanki yer yarılmış, yerin dibinden bir ejderha çıkarak korkunç ağzı içindeki dilini göstermiş; sonra alev alev dişleri arasından siperlere ölüm naraları atıyordu.

- Tanklaaaar! Kaçınıız!.. Tanklaaaaar!

Siperlerin üstündeki ateş şemsiye halinde. Aralıksız. Yaman.

- Aaaaaaaa!
- Trak-rak-rak-rak! Tra-ta-ta-ta! Rrrrrak! Rrrrrrrrak!
- Kaçınız, kardeşler! Kaçınııız!

Patlama ve ateş kuyrukları, bayır ve tepelerden yarların dibine iniyor; vızıldayan kurşunlar kan, et, kemik, can peşinde koşuyorlar. Çıldırmış topların gümbürtüleri altında toprak bir yanardağ gibi uluyor.

Selim, canı ağzında, sağ ve sol yanlarından koşarak kendisinden uzaklaşan askerlere bakıyor. Nerdense, Nikita Darmov'un sesi geliyor kulaklarına:

- Kaç, Politruk! Koooş! Tanklaaar!

Sesin nerden çıktığını anlamak için çevresine bakınırken yanıbaşında Darmov'u görüyor:

- Solda bahçe!.. Çabuk!.. Bahçenin duvarı gerisinde...

Birbirinin yanında koşuyorlar. Makineli tüfeklerin salvoları daha yakın, daha çılgın. Tra-ta-ta-ta!.. Tra-ta-ta-ta!.. Rak-rak-rak! Ve Nikita Darmov ateş içinden, ateşten daha sıcak, daha yakıcı bir sesle bağırıyor:

- Yandım, Politruk! Kurtaaar!..

Selim duruyor. Sol yanda, durduğu yerden on metre kadar uzakta, Darmov, kolları iki yana gerili, havada yüzen bir kartal gibi üç adım atıyor ve başı az arkaya eğik, kopuk kopuk soluyarak, sırt üstü yere düşüyor.

Selim, Nikita'nın üzerinde, omuzbaşlarını kavramış, yüzüne bakıyor. Darmov'un saçları güneş ışığında daha bir parlak; şakaklarında ak tüyleri diken diken; gözlerinde bir cam parıltısı. Gözlerini döndürüyor Darmov, Selim'in yüzüne Selim'i tanımayan bir bakışla bakıyor. Ama dudaklarının ucunda hâlâ eski küstah gülümsemesi. Sıkılı çeneleri arasından güçlükle konuşuyor.

- İblis, yahu İblis. Bu kadar insan... Bu kadar insanın içinde beni bul... buldu. Başka birini bul... Bu kadar et ve kemik içinde...

Elini kaldırdı; eli bir süre havada kaldı; sonra kanlı göğsü üstüne düştü; güçlükle konuştu gene:

- Yazık.. Hayat... Hayat varken... ölmek gerek...

Öbür eli toprakta, parmaklarını toprağa batırıyordu:

- Lânetli... toprak. Değer mi?.. Doyurdun Nikita Mihayloviç'i toprak... besledin toprak... şimdi ise kendine alıyorsun... Tanrı da zalim senin için... Kolay kolay... çıkmıyor canın...

Işıkları sönen gözlerini yavaş yavaş Selim'in yüzüne kaldırdı. Daha da alçak bir sesle:

- Sen misin... yodaş Politruk? diye sordu.

- Benim, Nikita ben!

- Tanıya... madım seni. Ama görüyorum... Sesini de... Tanıyorum... Ölmeden önce insan yakınlarını... da... en uzakta... kileri de tanırmış... Bak... şu cebimde bana vermiş... olduğunuz Potemkin... Cebim kuru... sanırım. Cebimden alır da... vermez misiniz?.. Biz... yahu, başka... başka... insanlar... Ama... şimdi ... bizi...

Selim, Nikita Darmov'un cebinden sigarasını çıkarıp onun kuru dudakları arasına yerleştirdi. Kibriti yakarken birbirlerinin gözleri içine o kadar yakından baktılar ki! Bir an Selim de Nikita Darmov da donakalmışlardı. Sonra Nikita Darmov'un gözleri büyüdü büyüdü, fısıltılı ve zayıf sesiyle:

- Politruk... ben seni... neden bilemem... sev... sevmiyordum, diyebildi.

- Neden? diye sordu Selim, aynı yavaş ve fısıltılı sesle.

- Bil... miyorum. Ama... Tatarsın da ondan... sanırım. Ama...

Ve dudakları arasında sigara; gözlerindeki ışıklar kısıldı, gözleri kapandı, başı, masum bir kuş yavrusu gibi, Selim Çilingirov'un dizine düştü. Selim, Nikita'nın topraklı yüzündeki kurumuş gözyaşı çizgilerine bakıyordu. Nikita susuyordu.

Nikita Darmov'un susuşunu sezinlemişler gibi, toplar daha açılıp gürlediler. Selim başını kaldırdı. Sağdan ve soldan koşuşan askerlere baktı. Sonra eğildi. Dizleri arasından iki tutam ot kopardı, otlarla Nikita Darmov'un yüzünü örttü. Şimdi Nikita Darmov kuru otlar arasında, topraktan yetişmiş ve solup gene toprağa yatmış bir yaratık gibi görünüyordu Selim'in gözlerinde.

Selim yavaş yavaş doğruldu; acele etmeden, ağır adımlarla bahçe duvarına doğru yürüdü.

1

"... Ordularımızın hızlı hareketleri sayesinde, savaş pek yakın bir zamanda bitecektir..." Evet, üç ay önce bu sözleri General Hofmeister'e Feld-Mareşal von Reichenau söylemişti. Fakat, ekimin başlarında kendi birliklerine kışlık savunma hattı almalarını ve savunma savaşlarına hazır olmalarını emreden de Feld Mareşal von Reichenau'un komutanlığı olmuştu.

Kiyev, Çirnegev ve Dinyeper'in batı kıyısındaki Alman birlikleriyle umutsuz savaşları, Kızıl komiserler bir hata, hatta suç sayılabilecek bir hata olarak kabul etmişlerdi. Eylül ayı girmeden bu tümenler, hattâ Kiyev civarlarındaki Mareşal Budiyenni'nin orduları kolayca Dinyepr'in doğu kıyısına geçebilir ve doğuda Harkof ve Donets bölgesinin savunmasında azami bir rol oynayabilirlerdi, diyorlardı komiserler. Profesyonel subaylarsa başka fikirdeydiler. Mareşal Bodiyenni'nin Kiyev'i inatla savunuşu ve hele Çernigev dolaylarında yeryüzünden silinip gitmiş tümenlerin bir süre direnmeleri, Batı Ukrayna'nın Alman orduları tarafından işgalini en az üç hafta geciktirdi, diyorlardı bu subaylar. Bu üç hafta Rusya için büyük önem taşıyordu. Bu üç hafta içinde Donets bölgesinin savaş en-

düstrisi doğuya taşındı, kolhozlar ekinleri biçip hükümete teslim ettiler, birçok demir yolu ve depolar havaya uçuruldu: Türkistan, Ural bölgelerinden kış hareketi için batıya yeni yeni tümenler sevkedildi. Harkof'un çevresine savunma siperleri kazıldı. Bu üç hafta olmasaydı...

Evet, bu üç hafta olmasaydı!

Kuzeyde, Alman orduları ekim ayı içinde, Rusya'nın bağrından çıkacak güçle karşılaşmanın ihtimal olduğunu sezinmişler gibi, yavaş yavaş hareket ettiler. Üç yöne hareket ediyorlardı: Kursk, Harkof ve Azak Denizi'ne. Bu ordular ekimin onunda Kursk-Harkof-Stalino-Tagarıog demiryolunu ele geçiriyorlar ve Manstein'in komutanlığı altında bulunan "Onikinci Özel Ordu" Kırım Yarımadası'na doğruluyor ve ekimin otuzunda, şiddetli savaşlardan sonra Or Kapı'yı geçerek Kırım Yarımadası'na giriyor.

Ne var ki çok geçmeden, von Kleist'in tank tümenleri toprak yolları bataklıklara, çamur deryasına çevirecek yağmurlu güzü beklerlerken, Rusya'nın bağrından hiç kimsenin beklemediği o güç, o korkunç, o zalim, o öldürücü güç ansızın çıkıveriyor, Kış!

Kış, bütün gücüyle, gelip Rus ve Ukrayna topraklarına çöküyor.

2

Tanklar, kamyonlar kocaman tabutlar gibi yollarda duruyorlar. Motorlar donuk. Askerler petrole batırılmış çulları yakıyor, radyatörleri ısıtıyorlar. Sabah saatlerine kadar motorler işliyor. Gır-gır-gır-gır... Makineler konuşuyor, askerler susuyorlar. Arada kuru öksürmeler duyuluyor. Askerler subaylara bakıyorlar. Yüzleri sert. Yüzleri küskün. Küskün ve acı. Kimi diyor soğuk sıfırın altında otuz,

kimi diyor kırk. Arada bir komiserin küfrü duyuluyor. Ama askerler dinlemiyorlar onu. Dinlemiyorlar ya, komiser boyuna küfrediyor:

- Çekilin! Yol verin, avradınızı!..

- S... tirin, sizi koyunlar!..

- Sövme be, yoldaş Komiser, sövme!

- Von Kleist'i tankları da donuk! Gelmez artık buraya bu havada!.. Ateş yaktık, bırak ısınalım biraz!

- Marş! Çekilin yoldan, kamyonlar geliyor!

- Bitmedi mi savaş?

- Bitti de haberimiz yok belki!

- Haydi, söndürün ateşi!

- Ateşi söndürün, köpoğulları! Yoksa kurşun sıkarım beyninize!

Karanlık.

3

Kar yağıyor. Buğday gibi. Ufak ufak. Sonra lâpa lâpa. Bütün dünya karanlıklara gömülmüş, kar kasırgası içinde gözden kaybolup gitmiş. Yalnız, önceleri hiç yürümediği bir yolda yürüyen kör insanlar gibi, farları kara boyayla boyalı kamyonlar geçiyor yoldan. Ama yavaş yavaş, ağır ağır. Yüz adım. Elli adım... Duruyorlar. Subaylar kamyonların önüne geçerek yeni yolları, yeni izleri arıyorlar. Yol yok, izi yok. Subaylar kibrit yakıyorlar. Sonra gerisingeri yürüyerek el-kol işaretleriyle şoförlere yol gösteriyorlar. Kimse konuşmuyor. Başları kaputlarının yakaları arasında, Omuzları kalkık. Sessizce motor gırıltılarını dinliyorlar.

Kamyonlar geçip gidince sessizlik daha derin oluyor. Çıt yok. Karanlık yavaş yavaş seyreliyor. Kara gölgelerin gerisinde karlarla yüklü ak tepeler, yaralara asılı yamaçlar

görünüyor, uzaklardan başka kamyonların sürekli motor gırıltıları geliyor. Kamyonlar yamaçtaki askerlere yaklaşıyorlar. Öndeki kamyonun yanında, eliyle kamyonun çamurluğunu tutmuş, genç bir subay yürüyor. Askerlere on adım kala kamyon duruyor. Genç subay kamyondan ayrılarak yamaçtaki askerlerin karşısına dikiliyor.

Genç subayın sağlam, genç bir sesi var. Soruyor:

- Bu yol... Bu yol nereye gidiyor, yoldaşlar?

Askerler ses çıkarmıyorlar. Yolun hangi istikamete gittiğini bilmiyorlar herhalde. Genç subay tekrar soruyor:

- Bu yol, yoldaşlar... Bu yol hangi istikamete...

Lâfının sonunu getirmeye vakit kalmadan yamaçtaki askerlerin arasından biri sesleniyor:

- Berlin'e, Teğmenim! Berlin'e gidiyor bu yol!

Ötede beride kısık gülüşmeler. Ama genç subayın sesi şimdi sert ve tehlikeli:

- Sus, köpoğlu köpek! Senin şakanı dinlemeye vaktim yok benim; kamyonda yaralılar var!

Ötedeki kamyonun şoför mahallinden başka bir subay başını dışarıya uzatıyor:

- Ne var, Teğmen Karof? Nerdeyiz?

- İblis de bilmez nerede bulunduğumuzu, Svatov ile Starobelsk arasında bir yerdeyiz, sanırım.

- Ben sanmam. Starobelsk'e varmamız için Aydar ırmağını geçmemiz gerek. Geçtik mi?

- Aydar'ı görebilmem için yazı beklemek gerek. Görmüyor musun karı? Metreyi aştı! Neyse!.. Aydar'dan Starobelsk çok uzak mı?

- Hayır, hemen ötesinde.

- Oradan?

- Oradan Novo Aydar'a gideceğiz, sonra da Lugansk'a... Uzun yol! Geri, Svatova dönersek daha iyi olur. Demiryolu ile Ligansk Svatova daha yakın.

- Alman birlikleri İzyum'u ele geçirmişler; Oskol kıyı-

larındalar, diyorlar. Bu yol tehlikeli... İster istemez Starobelsk'e gideceğiz, ordan da Lugansk'a. Yaralıların durumları nice?

- Üçüncü ve beşinci kamyonlardaki yaralılar arasında dört ölü var.

- Atın onları kamyonlardan! Hayattakileri selâmete ulaştıramıyoruz yahu, ölüler de kime gerek. Sıhhiyecilere söyle, kamyonlardan devirsinler onları. Karlar içinde kaskatı kütükler gibi yatarlar bahara kadar. Baharda köylüler bulur, sırtlarındaki esvaplarını aldıktan sonra, yerin altına da gömerler belki.

- Olur!

- Rakı var mı yanında?

- Var ya! Şoförün yanına bırakıyorum rakıyı!

- Sağol!

Yaralı dolu kamyonlar hareket etti ve tam iki gün sonra Lugansk'a vardılar. Genç teğmen Karof kamyonları şehrin dışında bıraktı, dosdoğru Lugansk merkez hastanesine yöneldi. Hastaneye vardığı zaman akşam olmuştu. Hastanenin avlusu sedye, sedyeler de kolları, göğüsleri, bacakları kanlı bezler ve sargılarla sarılı yaralılarla doluydu. Teğmen yaralılar arasından geçti. Koridorun ucundaki başhekimin odasına girdi. Doktorun sırtındaki önlükte eski ve taze kan lekeleri vardı. Teğmen doktorun karşısında dikildi.

- Yüz otuz yaralı, yoldaş doktor! Lugansk'ın dışındalar.

Doktor uzun boylu, beyaz saçlı, yaşı hayli ilerlemiş bir adamdı. Teğmen Karof'u yorgun gözleriyle süzdü; sonra az arkada, kendisinden daha yaşlı iki doktordan yana dönerek yavaş, fısıltılı bir sesle konuştu.

Neden sonra tekrar teğmenden yana döndü, teğmene kaşları altından baktı:

- Her iki saatte bir tren güneye hareket ediyor; yaralılarınızı kamyonlardan trene taşıyın, güneyde başka bir şehire sevkedin.

- Nereye?

- Güneyde şehir az mı? Rostov; Novorossiyks, Tiflis... Türkiye sınırına kadar birçok şehir ve kasaba bulabilirsiniz.

Genç teğmenin şakakları atıyordu. Dudakları uçlarında beliren acı tebessüm bütün yüzüne dağıldı:

- Doktorum! O yaralılarla bir aydır yollarda sürünüyorum! İki yüz yaralıdan yüz otuz yaralı kaldı.

- Biliyorum. Ama ne yapayım?

- Ötekilerin de ölmelerini istemiyorsanız...

- İstemiyorum. Ama ne yapayım? Yalnız sizin yaralılar ölmüyor ki!

Doktor sustu. Karof'un yüzüne dikili yorgun gözlerini yumdu ve yavaş yavaş, ama acı bir sesle ilâve etti:

- Bütün Rusya...

- Yaralarını sarınız. Reddetmek bir suçtur. Anladınız mı? Suç! Yüz otuz yaralı! Aç, yalınayak... nedir bu?

Şimdi doktorun yüzüne sert ve küskün bir maske takılmıştı. Yeşil gözleri pırıl pırıldı.

- Sus, dedi doktor.

Ve elini beyaz önlüğü altına sokuşturarak iç cebinden küçük bir bloknot çıkardı. Bloknotunu çıkarırken Karof'un gözlerine doktorun sırtındaki üniformasının yakası ilişti.

- Kamyonlarda kaç sıhhiyeci var? diye sordu doktor.

- Sekiz, Binbaşım!

Binbaşı doktor deftere hayli baktı. Sonra sakin bir sesle konuştu:

- Hastaneden yirmi sıhhiye eri alınız ve yaralılarınızı Novorossiysk'e sevkediniz!

- Hay hay, Binbaşım!

- Derhal hareket edin!

- Hay hay!

4

Tren, sabahleyin güneş doğarken, hareket etti.

Lugansk'ın damları, trenin ilerisinde uzayan demiryolu güneşin göz kamaştırıcı ışıklarında pırıl pırıl parlıyordu. İki saat sonra bir ovada durdu tren. Ova pamuk beyazı karlarla örtülüydü ve donakalmış bir deniz gibi, derin bir sessizliğe bürünmüştü. Yalnız lokomotif derin derin soluyordu ve bacasından çıkan kapkara dumanlar göğe yükselerek dağılıyor ve dumanların şekilsiz karaltıları karlarla örtülü ovanın yüzünde geziyordu. Lokomotifin kulübesinden önce iki makinist indi yere, sonra da arkadaki vagonlardan sıhhiye erleri atladılar. Sıhhiyeciler, ellerini güneşe karşı siper ederek, yamaca işediler.

Teğmen Karof da vagondan atlayıp lokomotife doğru yürüdü. Onun arkasından uzunca boylu, sarışın genç bir sıhhiyeci çıktı, vagonun basamağı üstünde durarak az ötede, soğukta omuzları yukarıya doğru kalkık, bakışları lokomotifin tekerlekleri arasından fışkıran dumanların üstünde olan bir ere seslendi:

- Ne bar şunda, Seyfettin?

Seyfettin adındaki sıhhiye eri vagondaki adamdan yana döndü iki elini ceplerine sokuşturdu, basamaktaki ere doğru yürüdü. Yürürken Kuzey Tatarcasıyle konuşan Seyfettin:

- Heç! Nemiski[27] uçkaçlar temir yulnu harap itkenler! Şol subaylar birsin –börü söyüp tura. Mahorkan bar mı?[28]

- Bar!

- Ber minge. Senin blen biznikilerden bar mı kimse?

- Yuk, heç kim yuk!

---

[27] Nemiski: Alman (Rusça).

[28] Mahorka: Bir çeşit tütün (Rusça).

Sıhhiyeci Seyfettin sigarasını sararken basamakta duran arkadaşına kaşları altından baktı:

- Bizning vagunda iki Orenburglu bar. Sin de bizge kil!

- Yuk! Minim vagunda yaman bir hasta bar. Tilingi kulay anlamıyman... Özbek mi, Türkmen mi, çort[29] bilmiy. Tünden irkenge savaş-soguşnu, kumandirlerni ölkelep söylü. Yaman hasta. Azgına aş birdim, açıundan barınga kustı. Hazirda yuklap kalgan Matur bir parin[30]. Ama öpkeli. It kbik zloy![31]

İki sıhhiyeci konuşurken lokomotif düdük çaldı. Sıhhiye erleri vagonlara koştular. Sonra vagonların tekerlekleri arasından kuru gıcırtılar çıktı ve tren hareket etti.

Seyfettin adlı sıhhiye eri kompartımana döndüğü zaman hastasını uyanık buldu. Kompartıman mahorka dumanıyla örtülüydü. Köşede bir yaralı yatıyordu. Vücudunun yukarı kısmı kanlı bezlerle sarılıydı. Saçı sakalı karmakarışıktı yaralının; boğula boğula öksürüyordu. Ondan başka üç yaralı daha vardı kompartımanda. İkisi bacaksızdı. Bacaksızlar yerde, öksüren yaralının yanında oturuyorlardı. Bacaklarını savaşın ilk haftasında kaybetmiş olacaktılar ki, ikisinin de yüzünde sıhhatli bir renk vardı. İkisi de konuşkandı ve arada pantalonlarının kesik paçalarına bakarak:

- Hey, İvan! Benim avrat sevgilisini bulmakta güçlük çekmez artık. Her an elinin dibinde! diye kahkahalar atıyorlardı.

Dördüncü yaralı kompartımanın kanapesi üstünde sırtüstü uzanmış yatıyordu.

Lugansk'tan hayli uzaklaşmıştı tren. İki bacaksız birbirinin kucağında uyuyorlardı. Vagonun tekerleklerinden devamlı ve yeknesak tıkırtılar geliyordu. Yalnız sırtüstü

---

[29] Çort: Şeytan. (Rusça).

[30] Parin: Genç (Rusça).

[31] Zloy: Alıngan.

uzanmış yatan yaralı uyumuyordu. Bir şey görüyor ve gördüğü o şeye ömrünün sonuna kadar bakmak istiyormuşçasına gözlerini kırpmadan dışarıya bakınıyordu. Epeyce uzun boyluydu yaralı. Abanoz gibi kara ve gür saçları vardı. Göğsüne düşen kapkara sakalı, onun beyaz ve açık yüzüne ayrı bir güzellik veriyordu. Açık gözleri içinden iyiyi ve kötüyü birbirine bağlayıp kutsallaştıran bir sevgi fışkırıyordu. Bütün sevdikleri bırakmıştı onu, uzaklaşmışlardı ondan; ama ağlamıyordu o, yanmıyordu; sevdiklerini içinde, kalbinin içinde taşıyordu. Gözlerinden belliydi, büyük bir kalbi vardı onun.

Tren, ağaçları karlarla yüklü bir orman boyunca ilerliyordu. Ağaçlar arasından bir görünüp bir kaybolan güneşin ışıklarıyla kompartıman arada bir aydınlanıyordu.

Konuşmayı seven sıhhiye eri yaralıya ne kadar tatlı diller döktüyse de onun gözlerindeki mânâlı bakışları kendi üzerine çevirmeyi başaramadı bir türlü. Yaralı dışarıya bakmasına devam ediyordu. Dışarıya bakarken arada bir yüzü küskün bir tavır takınıyordu ve sıhhiyeciye bakmadan, kelimeleri ağzıyla havada tutuyormuş gibi, kopuk kopuk konuşuyordu:

- Kimsin sen? Konuş... Biz... Nereye gidiyoruz? Müslüman mısın? Adın ne? Konuş... Söyle... Sen...

Sıhhiye eri ne diyeceğini bilmiyordu. Sessizce yaralının yüzüne bakıyordu. Yaralı susuyordu. Hayli sustuktan sonra tekrar konuşuyordu.

- Nerelisin? Müslüman mısın? Konuş... Adın ne? Konuş bana...

Sıhhiye eri ayağa kalkıyor, yerde horul horul uyuyan ayaksızlara bakıyor, sonra yaralının üzerine eğiliyordu.

- Konuş, diyor yaralı, konuş... Söyle... Kimsin sen?

- Abiy, söylegemen ya... Su ister misin?

- Yok, istemem. Konuş... Kimsin sen?..

- Min mi? Min ha? Başkırt uglı!
- Başkır mı? Başkır ne?
- İiiii, Başkırt –şöyle böyle bir halık.
- Sen... Sen Tatar değil misin?
- İiiii, Tatar da bolır, Tatar dirsen. Farık yuk! Başkırt, Tatar aynı halık.

Sessizlik. Sonra:

- Ya onlar?
- Kimler? Şul bacaksızlar mı?
- Evet, onlar?
- Onlar, abiy, Tatar tigi! Onlar sukin-sinler![32]

Yaralı susuyor. Yorgun gözlerini yumarken, üçüncü bir şahsa hitab eder gibi, yavaş bir sesle:

- Öyle deme, kardeşim, diyor.

Sonra uyuyor yaralı.

5

İki saat sonra uyandı. Yaralı artık dışarıya bakmıyordu. Sıhhiye erini başı ucunda oturur buldu. Gözlerinde bir değişiklik vardı yaralının. Uyuduktan sonra kendini bilir gibiydi... Sıhhiyenin yüzüne bakıyordu ve baktıkça dudakları uçlarındaki gülümseme bütün yüzüne dağılıp yüzünü aydınlatıyordu. Bir an başını kaldırmaya çalıştı. Ama başaramadı. Sol elini göğsü üstüne koydu. Elini göğsünden yavaş yavaş omuzbaşına götürdü. Bir şey aradığı belliydi. Yüzündeki gülümsemeler birden silindi ve gözlerini sıhhiyecinin yüzüne çevirdi:

- Yardım et bana oturayım, dedi.

Sıhhiyeci yardım etti, yaralı oturdu.

---

[32] Sukin – si: Köpek oğlu (Rusça).

Şimdi yaralı hazin bakışlarıyla sağ yanıbaşına bakıyordu. Hayli baktı. Dudaklarının uçlarında gene hafif bir gülümseme belirdi. Neden sonra başını sıhhiyeciden yana çevirdi, yavaş ama acı bir sesle konuştu:

- Benim kolum nerede kardeş?

Sıhhiyeci ses çıkarmadı. Gözlerini yaralının yüzüne dikmiş, bakıyordu. Sessizlik uzadıkça yaralının gözleri doldu; iki damla gözyaşı kirpikleri arasından kurtuldu, beyaz yanakları üstünde gümüş çizgiler çizerek çenesine doğru süzülüverdi.

Ağladıktan sonra gözlerine de gönlüne de rahatlık geldi. Gözleri, ummadığı bir anda bir oyuncak bulmuş bir çocuğun gözleri gibi, ışıl ışıldılar.

Başkırdıstanlının yüzüne baktı yaralı, tatlı bir gülümsemeyle güldü:

- Tatarsın ha?

- Tatar! dedi sıhhiyeci.

- Ben de Kırımlıyım. Sol elimi uzatıyorum, sağ kolumu nerde kaybettiğimi hatırlamıyorum, kardaş. Kusura basma. Adım Selim. Selim Çilingirof.

- Niçevooo![33] Sol kul kapke tahı yakın, abiy! Öpkeledin şol Orislarını, hay öpkeledin sukin-sinlerni! Sizni Lugansk'ta bul...

Selim, Başkırdın lâfını kesti:

- Niçin sukin-sin? Başkırdıstanda it mi yok?

- Başkırdıstanda iti bar, abiy. Lakin ìt başka, sukin-sin başka!.. İt, tört ayakta yörür. İnsangı sever. Isırgangı da bolır, ama köp tigil. Şol sukin-sin başka! İki ayakta yörür, ısırmadan ültürür. Vot kak![34]. Tümü merzavets![35]

Selim gülüyordu.

---

[33] Niçevo: Bir ayıbı yok (Rusça).

[34] Vot kak: İşte öyle (Rusça).

[35] Merzavets: Bir çeşit küfür (Rusça).

Çukurca'dan çıkalı ilktir gülüyordu Selim. Savaşı unutuyordu, hayatın çilesini unutuyordu Selim. Yaşamak ve sevmek arzusu dalga dalga göğsünde taşıyordu Selim'in.

O gün trende bütün gün Selim Kırım'dan, Başkırdıstanlı da Başkırdıstan'dan bahsetti. Ertesi günün sabahı mevzu tükendi. İkisi de susuyordu. Selim'in yüzü ciddîydi. Bir an yaşamaya mecbur olduğunu ve yaşamak gerektiğini kalbinde hissetmiş olacaktı ki, bakışlarını sıhhiyecinin yüzüne çevirdi.

- Nerede bırakacaksın beni, kuzum?

- Novorossiysk'te, dedi sıhhiyeci.

- Sonra?

- Sonra, Allah kerim. Biz geri döneceğiz.

- Nereye?

- İiiiiiiii, savaşka sanırım.

Sustular. Hayli sustuktan sonra, Selim yavaş bir sesle sordu:

- Tütün var mı yanında?

- Bar. İster min?

- Yok, istemiyorum.

- Neden sordun?

- İyileşince sigarayı benim için kim saracak diye düşünüyorum da.

- İiiii, tasalanma abiy.

Selim susuyordu. Başı göğsüne düşüktü Selim'in. Neden sonra başını göğsünden kaldırıp sıhhiyecinin yüzüne baktı.

- Öğretir misin tek el ile sigara sarmasını bana?

- Üyretirim, dedi Başkırt.

Az sustu. Sonra parlak dişleriyle güldü.

- Bekle azgına, vakit keçsing! Özün de üyrenirsing!.. Yalnızgına sigara sarmasıngı tigil matmazellerni sarmasıngı da üyrenirsing!

Ve Selim Novorossiysk'e varana kadar tek eliyle sigara sarmasını öğrendi.

6

Novorossiysk. Hastane. Koridor, kolsuz, bacaksız, başları kanlı sargılarla sarılı yaralılarla dolu. Her yerde kanlı insanlar, değnek, sedye... Soldaki kapıları açık odalardan, arı kovanlarındaki gibi, sonu gelmez bir uğultu geliyor. Önlüklü, önlüksüz, kolları dirseklerine sıvalı doktorlar, sıhhiyeciler, hemşireler yerlerde yatan yaralıların üzerinden atlayıp koridorun bir ucundan öbür ucuna gidip geliyorlar; odalara girip çıkıyorlar. Ayaklar altında saman, çamur ve kan. Hafif yaralılar yüksek sesle konuşuyorlar. Ağır yaralılar inliyorlar. Bazıları sessiz. Ölüler de var. Onlar savaşı görmeyecekler artık. Üstünde bir yaralının yattığı arabayı iten sıhhiye eri sağa sola küfür savuruyor. Yaralının yüzü sürülmemiş verimsiz toprak renginde. Yaralı, küfreden ere üzgün bakıyor. İçinden belki: "Bağırma, kardaş. Sövme. Sövme onlara benim yüzümden değmez" diyordur. Ötede de başka bir sedyede sırtüstü uzanmış bir yaralı. Onun gözleri sönük. Belki o da kendisini taşıyan sıhhiyecilere aynı lâfı söyleyip susmuştur. Onu taşıyan sedyeciler sessizce gidiyorlar.

Hastaneye yeni yaralılar getiriliyor. Hastaneden çıkanlar da var. Onlar, ellerinde değnekler, sessizce, yüzleri kaygılı, hastaneden uzaklaşıyorlar.

.....

Selim geniş bir odada, pencere dibinde samanlar üstünde yatıyordu. Sabahleyin erken uyandı. Ayağa kalktığında odanın yüksek, çifte kanatlı pencere camlarında karanlık henüz silinmek üzereydi. Koridorda ayak sesleri işitiliyordu. Odada iki sedyeci bir vücudu sedyeye yatırıyor-

lardı. Sedyedeki adamın kolu sedyenin kenarından aşağıya sarkıktı. Sıhhiyeciler odadan çıkarlarken adamın o sarkık kolu, odadakilerle vedalaşır gibi, havada sallanıyordu.

Az sonra güneş doğdu, odanın pencere camlarını parlattı. Selim öğle saatlerine kadar Başkırdıstanlıyı bekledi, ama gelen olmadı. Odada, yaralılar arasında uzun uzun Başkıra benzeyen birini aradı. Ama herkes kendi dünyasındaydı; herkes kendi kaderine küskün ve dargındı. Kimse kimseye bakmıyordu. Kimi önüne dikili dizleri arasına bakıyordu, kimi uyuyordu; bazıları fısıltılı seslerle konuşuyorlardı. Arada odaya hemşire kadınlar girip çıkıyorlardı ve her girişlerinde, ellerinde tuttukları listeden bir veya iki isim okuyorlardı:

- Bruslof! Yirmi üç numaralı odaya!

- Paradenko! Dört numaralı odaya!

- Bikof! Bir numaralı odaya!.. Sen, Balamutof, gözlerini fıldır fıldır açıp öyle bakma yüzüme! Kendi gücünle yürüyemeyeceğini biliyorsun; az daha bekle, ölmezsin, sedyeciler gelir, seni üçüncü odaya götürürler. Ölürsen de korkma, unutmazlar seni.

Yaralı, yüzü fıçının dibinde küf tutmuş turşu suyu renginde, hazin hazin, iniltili bir sesle konuşuyor:

- Hani ben acele etmiyorum ki, meleğim. Zaten üç numaralı oda hoşuma gitmiyor benim. İçerideki doktorlar hastanın baş ucunda saatlerce çene çalıyorlar. Ben sakin bir yer isterim. Sonra üçüncü odanın kapısı da var. Hastanenin geniş, çift katlı kapısından dışarıya çıkarmalarını tercih ederim. Mezarlık çok uzak mı buradan?

- Yok, uzak değil; üç yüz adım kadar ötede. Ama yeni. Orada ne dedenin, ne ninenin kemiklerini bulacaksın.

- Eh, yeni olsun. Yalnız şunu da söyleyiver bana, meleğim; ayrı ayrı mı gömüyorlar? Yoksa orada da kolhoz mu var?

- Daha neler! Baksana şuna! Haç da istiyorsundur belki! Bak hele! Kolhozdan çıkıp burjuva olmak istiyor! Ohooo! Dediklerini komiser duyarsa...

Hemşire tatlı bir gülümsemeyle hastanın yüzüne bakıyor. Hasta bakmıyor hemşireye, görmüyor onu; belki mezarlıkta kimin yanında yatacağını düşünüyor. Hemşire çıkıyor; odaya sedyeciler giriyorlar.

O gün hayli boşalmış olan odaya, geceleyin yeni yaralılar getirildi. Selim gecenin hayli ilerlemiş saatlerinde uyandı. Kolunun kesik yeri fena halde kaşınıyordu. Lazımlığa ihtiyacı olup da ayağa kalkamayan yaralılar dört yana küfür ve azar savuruyorlardı. Selim gittikçe rahatsız oluyordu. Eski bezlerin içinde kesik kolunun kaşıntısı iliklerine işliyordu Selim'in. Samanların üstünde dönüyor, kıvrılıyor, sargıları çözmeye çalışıyor, ama çözemiyordu. Sonra diz üstü durdu, dişleriyle sargılarını yırtmak istedi, ama gene başaramadı.

Birden ayağa atılıp yaralı bir hayvan gibi bağırdı:

- Hemşireeee! Hemşireeeeeeee!

Kapının yanından genç bir ses geldi:

- Ne var? Ne oluyor orda?

- Sargılarımı çöz!

- Sargılarımı çöz diyen kim?

- Ben! Çöz, diyorum, çööööz!

- Ben de yerinde otur diyorum! Hem bağırma öyle!.. Yaralı bir sen misin? Bak hele şuna! Her yaralı kalkar da bana emir verirse Rusya'nın yarısından fazlası kahramandır demek! Otur oturduğun yerde, kerata!

Pencerenin yanındaki duvara yapışık bir gölge duvardan ayrıldı, kapıya doğru yavaş yavaş yürüdü ve kapıya üç adım kala durdu. Sonra iki adım daha kapıdan yana attı. Sıhhiye eri şaşkın gözleriyle adamın gölgesine bakarken, boğazına bir pençe uzandı. Sıhhiyecinin koridora adım atmasına vakit kalmadan, Selim çılgın bir sesle bağırdı:

- Dur!

- Kimsin sen? Ne istiyorsun?

Selim yavaş ama acı bir sesle konuştu.

- Duymadın mı? Söylemedim mi demincek? Duymadın ha?

- Ben sargı çözmem. Bu iş bana ait değil. Bırak... Göm... gömleğimi yırtıyorsun. Bırrr...

Sıhhiyecinin sırtı duvara çarptı ve ağzından çıkan son sözün son kelimesi boğazı içinde kırıldı.

- Âlâ. Âlâ... Bağışla. Getir çözeyim. Yaran nerede?

Koridorda, kapının üstünde yanan kızıl ampulün zayıf ışığında, sıhhiyeci Selim'in göğsüne bağlı kesik kolunu sargılardan çıkardı. Sargıları çözerken arada Selim'in yüzüne bakıyordu ve Selim'le arkadaş gibi konuşmak istiyordu.

- Bey kardeşim, son olarak ne zaman bağlanmıştı ya senin bu yaran?

- Bilmiyorum.

- Tahminen altı hafta önce. Belki yedi. Öyle mi?

- Belki.

- İyi bakılmış olsaydı şimdi sen şehir sokaklarında bir Brandenburg beygirinin kesik kuyruğu gibi bu çeyrek kolunu sallaya sallaya gezinirdin! Niçin daha önce söylemedin bana. Çerkez misin?

- Yok.

- Tatar mı?

- Sana ne? İşine bak sen.

- Âlâ. Âlâ. Kızma. Adını söyle de sabahleyin gelir seni doktora götürürüm. Birinci sırada.

Sabahleyin gelir de adımı sorar, anlarsın.

- İyi iyi. Gelirim. Sinirlenme. Seni incitmek istemedim. Kabahat bende değil, rakıda. Biraz rakı içmiştim. Ama bak hele, ayındırdın beni. Bir kere daha beni öyle duvara çarpmış olsaydın canımı ayaklarının dibinde bulacaktın. Şim-

di git, yerine otur. Henüz gece. Sabahleyin gelir, adını yazarım.

Sıhhiyeci "çeyrek" kolu temiz bezlerle sardı, bağladı. Selim hâlâ küskündü. Geniş sırtını koridorun duvarına dayamış, sol eli cebinde, pencere camlarından dışarıdaki karanlığa bakıyordu. Uzun uzun baktı Selim; sonra elini cebinden çıkardı ve şimdi bir sıva parçasını andıran "çeyrek" kolunu sıvazlaya sıvazlaya, deminki yerine gidip oturdu.

7

Uyandığı zaman başı ucunda dikilmiş duran bir kadının ipek çoraplı iki bacağını gördü. Kadının kara etekliği dinç ve sağlam dizlerini ancak örtebiliyordu. Sırtında beyaz bir ceket vardı ve güzel göğüslerini ceketi altında gizlemeye gönlü razı olmuyormuş gibi, ceketinin bütün düğmeleri açıktı. Yüzü de açık ve güzeldi ama, yüzünün açıklığına ve güzelliğine rağmen, dar, biraz hayvanca bir alnı vardı. Kalın ve kızıl dudaklarıyla kadın Selim'e uzakta bıraktığı bir sevgiliyi hatırlattı. Gözleri önüne çökmüş sislerin içine bakıyordu Selim. Sonra sisler dağıldılar ve Selim, Natalya'yı görür gibi oldu.

Kız Natalya'ya benziyordu. Ama Natalya değildi. Acı bir merhametle Selim'e bakıyor, gülümsüyordu. Sonra konuştu:

- Adın ne?
- Nene lâzım?
- Bana değil, doktora lâzımsın.
- Doktora mı?
- Evet.
- Niye? Yeni bir kol mu ekleyecek omuzbaşıma?
- Belki.

- Git, söyle doktora; kaybettim kolumu. Başka bir kol istemiyorum ben.

- İyi. Ama adın ne?

- Git, diyorum, git!

- Adını söyle. Adın ne?

- Söyledim ya. Daha ne istiyorsun?

- Adını söylemedin!

- .....!

- Buraya bak. Kütük gibi oturma orada. Adını bilmek istiyorum. Doktor değil, kendim için.

- Neyine?

- Hoşuma gidiyorsun da.

Yüzündeki sert çizgileri yumuşatmaya çalıştı Selim. Kızın gözleri ışıl ışıldı. Selim'in üzerine eğildi, elinin beş parmağını onun kara saçları içine gömdü.

- Söyleyecek misin?

- Yaz.

- Kalbime yazayım istiyorsan.

- Nerene istiyorsan orana yaz. Adım Selim. Selim Çilingirof.

Kızın dudakları ucundan tatlı bir gülümseme uçtu.

- Putperest bir isim. Tatar mısın?

- Kırımlı.

- Kırımlı Tatar mı?

- Ihı.

Şimdi Selim de kızın ışıltılı gözlerinde bir teselli bulmuş olacak ki, içindeki acılık ve katılık yavaş yavaş dağılıyordu. Kız, hâlâ gülümseyerek, Selim'in yanına oturdu.

- Sizde kızları kaçırırlarmış. Öyle mi?

- Ne demek istiyorsun?

- Yani ailesi kızı oğlana vermezse oğlan kızı zorla kaçırırmış.

- Kız güzelse neden kaçırmasın?

- Ben güzel miyim?

- Sen mi? Ben ne bileyim?

- Yüzüme bak, hele!

- Savaş var... Bugünlerde her şeyin altını üstüne getirdiler, menekşem! Senin güzelliğini görebilmem için yüzüne değil başka bir yerine bakmalıyım.

- Bak işte...

Kız ayağa kalktı.

Kapıya doğru yürürken durdu, dönüp Selim'e baktı. Selim susuyordu. Kız güldü ve odadan çıktı.

8

O gün hastanede Selim'in son günüydü. Oturduğu yerden hemşirenin gerisinde kaybolduğu kapıya bir süre baktı, sonra ayağa kalktı. Gözleri berraktı. Hemşireyle konuştuktan sonra içi de rahatlamıştı; fakat pencere camından dışarıya bakarken hemşire kızı unuttu Selim.

Gökyüzü bozbulanıktı. İncecik toz halinde yağmur çiseliyordu. Binaların ıslak duvarları arasında renksiz sisler istirahat ediyordu. Saçaklardan damlayan yağmur suları duvar diplerindeki eski karları kemiriyordu. Hastanenin yanından geçen yol boyunca arada bir bölük asker geçiyordu. Talim görmemiş, acemi intizamsız bir bölük. Bölük askerleri geçip gidiyorlardı ve yol, sırtında çiğnenmiş karlarla, öncesinden daha derin, daha garip bir sessizliğe bürünüyordu. Arada sırada, paltolarının yakaları enselerine kalkık, siviller de geçiyordu yoldan; ama onlar bakmıyorlardı hastaneye; hastanedekilere dargın ve küskün gibiydiler. Selim odanın pencere camından dışarıya bakıyor, binaların üzerinden Karadeniz'in sularını görmek istiyordu. Karadeniz'in kıyıları orada bir yerdeydi. Evet, orada. Ama onun kalbinden ne kadar uzaktı! Hele Kırım! Çukurca'da neler oluyordu acaba şu anda? Belki Almanlar geziyorlar-

dı Çukurca'da şimdi! Ya Natalya? Ya Alim?.. Küçük Alim? 1932'nin kışıydı, Ayşe'yi ahırda bulduğu gün. On yaşında demek Alim... Görebilecek miydi onları bir daha? Belki Natalya için lüzumsuzdur? Ama niçin? Neden? Sevmiyor muydu Natalya onu?..

Çukurca bahçelerinde buluştukları akşamı hatırladı. Sonra Sovyet binasında geçirdikleri geceyi. İlk gecelerini. Evet, ilk geceleriydi. Elini Natalya'nın koltuğu altına sokuşturmuştu. Tir tir titriyordu eli...

Derken Selim'in zihnine ansızın kara bir düşünce çöktü; sol elini sağ omuzbaşına attı. Ve sol yanıbaşında derin ve karanlık bir uçurum görmüşçesine, birden pencerenin yanından çekildi.

Odadan çıkıyordu ki az ötede biri seslendi:

- Hey, yoldaş!

Selim durmadı.

- Hey, kolsuz yoldaş!

Kapı yanında yatan yaralı gözlerini Selim'in yüzüne kaldırdı.

- O adam seni istiyor. Duymadın mı?

Selim durdu, kapı yanında yatan yaralıya baktı:

- Duyuyor musun? dedi yaralı tekrar.

- Ne var?

- Adam seni istiyor.

- Nerden bildin beni istediğini?

- Kolsuz yoldaş, diyor. Duymadın mı?

- Yalnız ben miyim kolsuz?

- Ama adam seninle konuşmak istiyor yahu!

Küskün bir tavırla adamdan yana döndü Selim.

- Ne var?

- Hiç. Buraya gel.

- Nene gereğim senin?

- Senin bana gereğin yok. Seni çağıran ben değilim; şu battaniyenin altında yatan adam istiyor seni.

Başını kaldırdı Selim, ötede duvar dibinde, üstü kara battaniyelerle örtülü hasta baktı.

- O da ne istiyor?

- Ne inatçı keçisin sen, yahu Ne! Ne! Ne! Herifin yanına git de sorsana!

Selim'in yüzü kızardı. Adama çıkışacaktı, ama yüzüne baktığı zaman gözleri içinde haince pırıltılar gördü ve o anda, kaba inadıyla bu insanlar arasında yaşamanın zorunluluğunu anlamış olacaktı ki, fazla ses çıkarmadan kara battaniyeyle örtülü yaralıya doğru yürüdü.

Battaniyenin altındaki yaralı odanın tavanına bakıyordu. Ekin sarısı bıyıkları altından az açık dudakları görünüyordu. Dudakları çiğ, kokmaya başlamış sığır eti rengindeydi. Adamda dikkati çeken başka bir şey de açık dudakları arasından ışıldayan iki altın dişiydi.

Yaralıya yaklaşırken Selim'in içinden garip bir titreme geçti. O dudakları, o gözleri bir yerlerde görmüştü Selim. Birden patlayan mermiler, kükreyen toplar, ateş ve dumanlar içinden yaralının kalın dudaklarını ve dudakları arasından ışıldayan iki altın dişi görür gibi oldu.

Hatırlamıştı. Cephe arkadaşıydı.

Yaralının yanına çöktü Selim, heyecanlı bir sesle konuştu:

- Sağım... Yaşıyorum... dedi yaralı güçlükle; sonra gözlerini Selim'in yüzüne çevirmeye çalıştı, devam etti – Ama elini boynumdan al. Dikkatli ol...

Yaralı, kelimeleri derin bir kuyudan iple çekip çıkarıyormuşçasına, ağır ağır telâffuz etti.

- Yaşı-yorum... Ama vücudum... Her yerim yakıyle yapıştırılmış. Kımıldanırsam darmadağın olacağım. Yara çok... Ama yaralar öylesine fena değil. Konuşamıyorum... Sen konuş, ben dinleyeyim. Geceleyin seninle konuşmak istedim... Ama sen sırıttın. Kolunu da Almanlar'a bıraktın ha?

- Öyle.

- Teğmen Karof anlattı bana. Aynı trende idik. Beni geceleyin getirdiler bu odaya. İki gündür doktorlar vücudumu aç kurtlar gibi hırpalıyorlar. Yaralardan korkum yok, şükür. Yaralar hafif. Ama konuşa... Bak, sen konuş ben dinleyeyim dedim ya, bırakmıyorum seni iki lâf söyleyesin.

- Darmov nice?

- Öldü.

- Stepan Nogayko?

- Öldü.

- Zaytsev?

- O da.

- Banderçuk

- Komiser Banderçuk mu?

- Evet.

- Esir alınmış. Öyle diyorlar. O, bok gibi; her zaman suyun yüzüne çıkar. Çubarov da öldü.

- Sen, Kolya, bütün Rusya ölmüş gibi konuşuyorsun.

- Keşke... İsterdim.

- Ne?

- Hiç... Ne zaman çıkıyorsun hastaneden?

- Bugün.

Yaralı başını azıcık Selim'den yana çevirdi, gözlerini onun yüzüne dikti.

- Sen iki kolunla tehlikeli bir adamdın, Çilingirov. Ama şimdi tek kolunla daha tehlikeli görünüyorsun. Yoksa bana mı öyle geliyor?

- Sana öyle geliyordur.

- Oooo, yok! Öyle sanıyorum ki tek kolunla da düşmanı yakalayıp elin ayağını bağlayabilirsin.

- Alman, Rusya'nın gırtlağını yakalamış zaten; benim yakalamam faydasız.

- Boğacak mı dersin?

- Sanmam.
- Ne dedin?
- Sanmam diyorum.
- Belli olmaz. Kör bir adamın tâbiriyle: Bekliyelim bakalım, görürüz.

Fakat bunu görmek, Ziko-Batakov'a nasip olmadı.

Başını az daha Selim'den yana çevirdi. Ama fazla konuşmadı. Lâkırdı birden tükenmiş gibiydi. Şimdi Ziko-Batakov'un ilgisiz bir tavırla kendisine baktığını görüyordu. Selim de ondan soğumuştu. Ziko-Batakov'un yüzüne bir ölünün yüzüne bakar gibi bakıyordu. Yaralı gözlerini yumdu; Selim ise, bir hırsız gibi, onun yanından çekildi, odadan çıktı.

9

Akşamın hayli ilerlemiş saatlerinde döndü Selim. Koltuğu altında yeni üniformasını tutuyordu. Tıraş olmuş, yıkanmıştı. Üniformasını, buruşturmamak için, özenerek katladı, başı ucuna yerleştirdi. Ziko-Batakov'u düşünmüyordu. Oysa sabahleyin aralarında geçen konuşmanın yarıda kaldığını biliyordu. Kabahat kendisindeydi belki, ama gidip onun yanına oturmaktan âdeta korkuyordu. Sabahleyin,. hastaneden çıkmadan önce gidip onu görecekti. Ama daha pencere camlarındaki karanlık silinmeden omzunda bir el hissetti Selim; sonra da fısıltılı bir ses:

- Yoldaş, kalk... Seni istiyor.
- Kim? diye sordu Selim.
- Şu hasta... Seninle konuşmak istiyor.

Selim, uykulu gözlerini oğuştura oğuştura Ziko-Batakov'un yanına gitti.

- Ne var Ziko? Beni mi istedin?
- Evet, dedi Ziko-Batakov.

Bir hayli sustu. Sonra yavaş, ama rahat bir sesle konuştu:

- Uyuyamıyorum, Çilingirov. İyiyim. Acayip ama. İçim de rahat. Bilir misin ne? Bırak ben konuşayım da sen dinle. Olur mu?

Ziko-Batakov'un yanına iyice yerleşen Selim onun yüzüne şaşkın gözlerle baktı:

- Dün akşam, Alman Rusya'yı boğacak mı? diye sorduğumda sen, sanmam, demiştin. Niçin sanmıyorsun?

- Bilir miyim niçin? Gelişi güzel konuştum. Bilmiyorum.

- Ya Rusya'nın yenilmesini mi, yenilmemesini mi istersin?

Ziko-Batakov'un bu sorusunu Selim başka bir soruyla karşılamak istediyse de, nedense ses çıkarmadı.

Ziko-Batakov, ısrar etti:

- Eee? Nasıl?

- Yenilmemesini tabii, dedi Selim.

Şimdi Ziko-Batakov susuyordu. Hayli sustuktan sonra kendi kendine konuşur gibi, yavaş bir sesle:

- Belki yenilmez, dedi.

- Neden?

- Çünkü böyle düşünen yalnız sen değilsin; hepiniz! Kafkasyalılar... Türkistanlılar, Tatarlar! Hele siz ve sizin gibi okumuşlar! Hepiniz eşeksiniz!

Selim sert bir sesle tersledi:

- Ya siz?

- Biz mi? Biz orospu evlâtlarıyız... Üstümüze hora tepenler de kendi kanımızdan. Ama sizler! Darılma Çilingirov, bu söylediklerime şaşıyorsundur; inanıyorum... Bilir misin; iki ay önce bunları söylemezdim sana. Ama şimdi... Şimdi başka. Yaşadığımız bu günlerde de başka. Bak... Gene soluğum kesiliyor... Ama konuşacağım. Belki az dinledikten sonra. Dinliyor musun?

- Evet.

- Niçin sen... Evet, sen Ruslar'ı seviyorsun?.. Ama yok. Öyle demek doğru olmaz. Sen Rusları sevmiyorsun. Severim dersen de inanmam. Çünkü kalbinin en derin bir yerinde Ruslar'dan nefret ediyorsun. Daha fazla! İğreniyorsun onlardan. Bu böyledir. Başkadır dersen de inanmam.

- Anlamak istediğin nedir, onu söyle bana Ziko.

- Niçin sen kendi halkınla iftihar etmiyorsun?

- Buraya bak Ziko. Ben milliyetçi değilim. Kendi milletimi başka bir milletten üst...

- Ama kendi halkını hor görüyorsun.

- Hayır.

- Demek milliyetçisin. Ama bunun önemi yok. Milliyetçi olma. Niçin senin halkın, senin halkın olarak yaşamıyor?

- Yaşıyor benim halkım.

- Sen, kuzum, sandığımdan çok daha...

Ziko-Batakov, söylemek istediği kelimeyi bulamamış gibi, sustu.

Az sustuktan sonra öncesinden daha kuvvetli ve temiz bir sesle konuştu Ziko-Batakov:

- Biliyorum, sen komünistsin. V.K.P.(b) tarihini iyi bilirsin; komünizm içinde millî meseleleri de iyi bilirsin. Fakat burnunu komünizm çerçevesi içinden uzatıp başka bir şey kokladın mı hiç? Lüzumu yok! Halkına baksana! Ah, anlamazsın...

Tekrar sustu. Sonra yavaş, âdetâ fısıltı bir sesle devam etti:

- Gördüm senin yüzünü Aleksandrovka – Kirovograd şosesi gerisindeki siperlerde. Bir akşam ateş durmuştu. Biri acıklı bir sesle "Çimbiryak" türküsünü söylüyordu. Sen ağlıyordun. Hatırlıyor musun? Sana bakıyordum o akşam. Kim bu? Rus değil. Komünist de değil. Sen, tabiî

komünistim diyorsun, ama değilsin. Bir "Çimbiryak"la, mânâsını bilmediğiniz, zaten mânâsız bir "Çimbiryak"la Rus mujikleri sizin kalblerinize giriyor... Hastayım... İyice anlatamıyorum. Çok şeyler söyleyecektim ama olmuyor.

İkisinin arasına uzun ve ağır bir sessizlik çöktü. Selim başını göğsüne eğmiş, Ziko-Batakov'u dinliyordu.

Tekrar Ziko-Batakov konuştu. Sesi şimdi alçak ve soğuktu:

- Rusya'da kaç milyon Rus yaşıyor, bilir misin?

- Bilmiyorum.

- Yetmiş milyon. Seksen diyelim. Bu seksen milyon Rus'un kırk milyonu burnunu iki parmağıyla sümkürür, otuz dokuz milyonu ise burunlarını tek parmaklarıyla sümkürürler; bir milyonu gerçekten medenî kişilerdir. Ama, medenî oldukları kadar da başka milletlerin varlıklarını hiçe sayan despotlardır. Sizler, yani Rusya'nın hudutları içinde yaşayanlar, kırk milyon kadarsınız. Sizleri bu bir milyon idare ediyor; ama tek ve iki parmaklarıyla burunlarını sümküren ve "Çimbiryak" söyleyen Rusların yardımıyla. Sizin kendi başınıza yaşamanız için, yarım milyon medenî insan lâzım size. Senin gibi savaş meydanlarında kolsuz, bacaksız kalmasını bilenler değil; kolhoz reisleri değil; ilçe sekreterleri değil; okumuş insanlar! Fabrikalar, barajlar, uçaklar, tren, otomobil yapmasını ve işletmesini bilen kişiler. Ötekiler, parmakla burunlarını sümkürmeyi beceremeseler bile "Çimbiryak" söylemesini bilmelidir... İşte... İçinden bana küfrediyorsundur belki. Ama zararı yok. Az daha konuşmak istiyordum... Olmuyor. Gene soluğum tıkanıyor. Neyse... Kızıyorsun bana, öyle mi Çilingirov?

Selim, derin düşüncelere dalmıştı Ziko-Batakov'un söylediklerine pek kulak vermiyordu artık. İlgilenmiyordu. Fakat onun bu sözleri Selim'in içinde hassas bir yara-

ya dokunmuştu. Ziko-Batakov'un konuşması uzun ve yorucuydu. Onun bu konuşması bir çöplük yığınına benziyordu. Fakat bu çöplük yığını içinde kaybolmuş altın gibi ışıltılı ve değerli bir şey vardı ki, zahmetle, yorucu bir emekle çöplük aktarılırsa, pislikler, çöpler, tezekler bir yana atılırsa; yer yer temizlenirse bu yığının içinde kaybolmuş o değerli gerçek, pekâlâ bulunabilirdi. Neden bu gerçek bulunmasın? Neden çöplüğün içinde yatsın? Çocukça, hatta salakça konuşuyordu Ziko-Batakav. Fakat Selim, onun bu sözlerinin üstünden atlayıp geçemiyordu.

Şimdi Ziko-Batakov derin derin, kopuk kopuk soluyordu ve solurken, sesini güçlükle çıkarabiliyordu dudakları arasından:

- Kusura bakma. Darıldın mı bana... Ha?

Selim yavaş bir sesle cevap verdi:

- Yanılıyorsun, Batakov. Darılmıyorum sana. Bir Tatar gibi konuşuyorsun benimle. Adın da Batakov! Belki Tatarsındır, kerata!

- Sen ne kadar Rus isen ben de o kadar Tatarım. Kazak'ım ben, kuzum Kazak! İnat Kazak! O Batak'a bakma sen. Batak Ziko'ya. Kazığa bağlı bir beygir gibidir; otladığı yerden uzağa gidemez. Göreceksin... Bir gün Don, Kuban hür olacaktır; bizim altın tarlalarımıza Moskof mujikleri pis ayaklarıyla basamayacaklardır. İşte benim deminden beri söylemek istediğim budur. Kazak, Kazak'tır, Tatar Tatar'dır, Ukrayna Ukrayna'dır, Kafkasya Kafkasya'dır, Rus Rus'tur. Niçin bunlar hep Rus olsunlar? Biz kendi kendimizi idare edemez miyiz? Bizde kömür var, ekmek var, demir var; sizde şarap var, tütün var. Savaşın gereği yok bize. Siz bizim kömürümüzü, demirimizi alın, kendinize demir sapan yapın, ocaklarınızı yakın, yavrularınızı ısıtın, yedirin; biz de sizin şarabınızı, tütününüzü içeriz. İşte bizler bundan yoksun olduğumuz sürece biz de, biz-

den sonrakiler de Polonya enginlerinde Moskoflar için öleceğiz, yok olacağız. Almanlarla olmazsa İngilizlerle, Çinlilerle, başkalarıyla. Savaş! Savaş! Savaş! Niçin? Rusya'nın sınırlarını korumak için. Rusya'nın bütünlüğü... Baksana Rusya'nın sınırlarına!.. Ama yazık... Sen bunları anlamıyorsun. Anlayamazsın da! Çünkü böyle meselelere içten bir duyguyla bakmıyorsun. İşte o duygu sende yok. Belki vardır, ama uyuyor o duygun. Ama uyanmalı. Uyandırmalısın. Çünkü... Oooo! Dur hele!.. Sen benim bataklığıma takılma; sen benden çok uzakta değilsin. Ben Ziko-Batakov'um, sen Çilingirov! Sende o Ziko eksik... Ama senden sonrakiler senden daha ileri giderler de, ne bilirsin, İvanko-Çilingirov olurlar belki. Hoşuna gitmiyor mu İvanko-Çilingirov? Çilingir'ini of'a kazıkladığın zaman hoşuna gitmedi mi?

Sustu Ziko-Batakov. Az sustuktan sonra devam etti:

- Sen Çilingirov, git uyu. Düşün... Ya da şimdilik bir yana bırak bunları... Bir gün hatırlarsın belki...

- Buluşuruz daha.

- Ooo, yok. Ciğerler... İşte boğuluyorum... Soluğum kesiliyor... Git, uyu... ben...

- Ziko, ben bu sabah hastaneden çıkıyorum. Önce komutanlığa uğrayacağım. Öğlene doğru gelir seni ararım...

- Eksik olma... Bekleyeceğim seni.

Sönük gözlerini yavaş yavaş Selim'in yüzüne çevirdi Ziko-Batakov.

Selim sordu:

- Bir şey mi istiyorsun, Ziko?

- Evet, dedi Batakov.

- Söyle. Yaparım.

- Bilir misin ne?.. Solda, başımın yanında bir bohça var. Aha şu... Şu bohçayı... Hatırlıyor musun Almanı? Nogayko öldürmüştü. Esir Almanı hatırlıyor musun?

- Eee?

- Kemerini almıştım. İyi mal... Bohçanın içindedir. Çarşıda satar, benim için bir şeyler alırsın. Sigara falan... İyi mal...

Selim şaşkın gözlerini Ziko-Batakov'un yüzünden bohçaya götürdü. Ziko-Batakov bir şeyler daha söyleyecekti, ama Selim fırsat vermedi:

- Dur hele. Dur, bir dakika. Almanın belinden mi aldındı bu kemeri.

Ziko-Batakov ses etmedi. Gözleri yavaş yavaş kapanıyordu. Selim ne yapacağını bilmeyen bir tavırla çevresine göz gezdirdi. Sonra bohçaya eğilirken, Ziko-Batakov'un yüzüne baktı. Ziko-Batakov'un gözleri kapanmıştı; uyuyordu.

Selim, nedense, kemeri almadı bohçadan. Ziko-Batakov'un yanından sessizce ayrıldı, odadan çıktı.

10

O sabah Selim üniformasını sırtına geçirdi, sağ omuz başından aşağı sarkan ceketin kolunu kemeri arasına özenerek sıkıştırdı; pencere camındaki buğuyu eski gömleğiyle sildi ve saçlarını taramak için camın karşısına dikildiği zaman hemşire kızın sesini duydu.

- Selim Çilingirov!

- Evet, dedi Selim.

Fakat kızdan yana dönmedi.

- Sana söylüyorum, dedi kız, az daha Selim'e yaklaşarak.

- Dinliyorum.

- Seninle konuşulurken yüzünü konuşandan yana çevirmelisin. Hele konuşan bir kadınsa!

Selim'in dudakları ucunda tatlı bir gülümseme belirdi; kızdan yana döndü.

- İşte ayna; tutayım da saçlarını tara, dedi hemşire.
Selim'in gözleri ışıl ışıldı.
- Tut. Tut da tarayım.
- Taranınca doktorun odasına gideceksin.
- İyi.
Odadan beraberce çıktılar.

Ve iki saat sonra Selim Novorossiysk'in sokaklarındaydı. Üzerinde bir çeviklik vardı Selim'in. Ona tek kollu olmak daha güzel geliyordu. Bunu kendisi de hissediyordu galiba ki, yerlere sağlam sağlam basarak yürüyor ve arada bir sağ omuz başına bakıyordu. Sokaklarda sivilden çok asker göze çarpıyordu. Küçük küçük arabaları zayıf atlar çekiyorlardı. Arabalarda askerler vardı. Arabalar sessizce ilerliyordu. Kuzey rüzgârı ıslak kaldırımları kurutuyordu. Bazı evlerin damlarında, namluları havaya dikili, makineli tüfekler görünüyordu. Selim pek acele etmiyordu.

Kalabalık caddeden çıktı Selim, dar bir sokağa saptı. Sokağın öteki ucunda oldukça geniş bir meydan görünüyordu. Meydanın kıyısında arabalar; ve arabalara bağlı atlar, kafalarını arabaların altındaki kuru otlara indirmiş, ot yiyorlardı. Soldaki binanın duvarına dayanmış bir halde Çerkez kalpaklı, Çerkez elbiseli iki ihtiyar duruyordu.

Selim meydana varmadan alarm düdükleri çalmaya başladı ve birden savunma toplarının boğuk gümbürtüleri duyuldu. Sırtları duvara dayalı iki ihtiyar, başlarını önce gökyüzüne kaldırdılar, sonra da, kamçı yemiş yaşlı beygirler gibi, koşmaya başladılar. Şimdi top sesleri daha yakından geliyordu.

Fakat Selim meydana yaklaştığı zaman etraf süt liman oldu. Yalnız meydanın öbür ucunda beyaz sakallı, kürklü, kürkünün üstünden beline bir sicim bağlı ihtiyar bir adam, atın kayışlarını sımsıkı kavramış, atı gerisingeri sü-

rerek, meydandan çıkarmak istiyordu; ama atı yerinden oynatamıyordu bir türlü. İhtiyarın az ötesindeki binanın duvarı dibinde kara paltolu iki kadın çömelmişlerdi; başka bir ihtiyarsa, henüz namazdan kalktığı için başındaki şapkasının siperi arkaya dönük, kendi yaşlarında ama şişmanca bir kadının elini tutmuş, soluya soluya meydanın solundaki bayır aşağı inen sokağa doğru koşuyordu. Alarm düdüklerinin çığlığı kesilmişti ve uzaklarda, havaya tüküren savunma toplarının mantar dumanları Novorossiysk'in berrak göğünü süslemişti. Havada derin, insanın iliklerine işleyici bir uğultu vardı. Birden makineli tüfekler köpürdü. Meydan boşaldı. Yalnız atla uğraşan kürklü adamın bağırması duyuluyordu meydanda.

Derken üç avcı uçağı, yırtılan kumaştan çıkan seslere benzer bir gürültüyle, meydanın üzerinden denize doğru uçtular. Duvara kısılmış yatan kara paltolu kadınlardan biri ayağa atıldığı gibi bağıra çağıra atla uğraşan adama doğru koştu:

- Babaaa! Bıraksana şu atı!.. Babaaa! Bıraksanaa!

Bu ses, genç bir kızın sesiydi.

Sesi duyunca Selim'in kalbinden tatlı bir ürperti geçti. Sağ omuzbaşından aşağı sarkık, ucu kemeri arasına kısılı kaputunun boş kolunu düzelte düzelte, kürklü ihtiyar adama doğru yürüdü. Şimdi kürklü adam da genç kız da başlarını kaldırmış, şaşkın gözleriyle gökyüzüne bakıyorlardı. Üç uçak, bayır aşağı yuvarlanan oyuncaklar gibi, denize doğru uzaklaşmışlardı; uğultular da yavaş yavaş kesiliyordu; toplar da susmuşlardı ve dar sokaklardan birer, ikişer, çeşitli kılıkta, çeşitli yaşta, çoğu köy insanları çıkıp meydana doluyorlardı.

Selim yavaşladı. Gülen gözlerini meydanda gezdiriyor, rutubetli kirpiklerinin arasında ışıl ışıl parlayan gözleriyle kendi dilinde konuşan kadınlara bakıyordu. Binanın du-

varı dibindeki kara paltolu kadın ayağa kalktı, kürklü adama seslendi:

- Uçtu gittiler mi?

- Gittiler, dedi kürklü adam.

- Geri dönmeyecekler mi?

- Denize doğru uçtular. Denize giden öyle çabuk geri dönmez!

Arabanın yanındaki genç kız söze karıştı:

-Baba! Bir kere daha şu atı bırakıp bizimle beraberce kaçmazsan, vallahi, gidip meydanın tam ortasına oturacağım; isterse gelsin şu kâfir, bombasını başımın tepesine bıraksın.

Kürklü adam atı arabaya bağlıyordu:

- Haydi haydi! Zırzır edip durma başımın ucunda. Sizin canınız can da atın canı patlıcan mı?

Sonra gözlerini uçakların kayboldukları yere kaldırdı:

- Onlar da ne kahramanlar, ha! Girmişler şu demir kuşların içine, insanın başı üstünde uçup çoluk çocuğa yiğitlik taslıyorlar. Yere in de karşıma çık hele!.. Gösterirdim sana dünya kaç bucak!..

Arabanın etrafında köylü kılığında erkekler, kadınlar birikmeye başladılar.

- Ne var ya Abla Aka?

- Ne olacak! Şu hayvanın yanında kaldım da karı kız zırıltısı dinlerim... Siz de ne adamsınız, ha! İki German tayyaresi görür görmez gücü tabana verdiniz.

- İki değildi, üç.

- İkiydi, iki.

- Yok canım, üç!

- Ulan, ikiydi diyorum sana! Bırak şu inadını! Siz duvar diplerinde çömelmiş, birbirinizin kıçına bakarken, ben burada göğe bakıyordum.

- Gözlerine karanlık çöktü; yalnız ikisini gördün. Üçtü!

- Vaay anam! Ulan, ikiydi! İki tayyareydi! Ulan ne geveze adamsın sen! Göz göre göre yaşını başını almış adamı yalancı çıkardın. İki tayyareydi, ciğerim, iki.

- Kayda[36] gittiler acaba?

Başka biri koyu bozkır şivesiyle cevap verdi:

- Kerç'ke! Şu uçakların içinden biri bağırmadı mı, Kerç'ten Kazantep'ke toyga[37] ketecekmiz! diye. Niçin herifke selâm söyle bizimkilerge demedin ya?

Selim ağır adımlarla arabanın yanındakilere yaklaştı. Selim vermek istedi, fakat bütün gözlerin kendisinin yüzüne döneceğini biliyordu ve onlar kendisine bakarlarken, selâmını nasıl vereceğini bilmiyor gibiydi.

Arabanın yanındakiler arasından birkaçı Selim'den yana döndüler. Bakışları onların bakışlarıyla buluştuğu anda Selim'in yüzünde sıcak bir heyecan belirdi. Kürklü adam Selim'i baştan ayağa süzdü, gözlerini onun kesik kolundan yüzüne götürdü ve bir müddet sessizce durduktan sonra, ellerini kaldırdı, bir makine çabukluğuyla çoluk çocuğu sağa sola iteleyerek gitti, Selim'in karşısına dikildi:

- Bizdensin galiba, kardeşim. Merhaba!

- Öyle, Ağam. Merhaba! dedi Selim.

Kürklü adam fazla heyecan göstermekten çekiniyordu galiba; sağ eliyle Selim'in elini sıkarken, sol eliyle, ürkek bir atın sırtını okşar gibi, Selim'in sırtını okşuyordu. Ötedekiler, Selim'i süzüyorlardı. Genç kızlar Selim'e ve başkalarına, belli etmeksizin Selim'in kesik koluna bakıyor, gözlerini hemen yere indiriyorlardı. Kadınlar ve kızlar arabanın gerisinde birikirlerken, köylüler öne çıkarak Selim'in elini sıkıyorlardı. Heyecanlıydılar ama heyecanlarını gizliyor, yavaş yavaş konuşuyorlardı.

- Yalıboylusun galiba?[38]

---

[36] Kayda: Nereye

[37] Toy: Düğün.

[38] Yalı Boylu: Kıyı halkından.

- Evet. Kızıltaşlı.

- Yalıboylulardan kimler var ya aramızda, Veli?

- Settar Aka, tayfasınen[39]. Bektaş'ın oğlu Çolak Os...

Veli adında genç adam sözünü bitirmeden acı bir çığlık kopardı:

- Aaa! Vay senin Çelebi Kurt – Hasan adın batsıın! Akmesçit tramvayı mısın! Ezdin! Ezdiiin!..

Pehlivana benzeyen suratı kıpkızıl Çelebi Kurt – Hasan genç Veli'nin yüzüne köpürdü:

- Haydi, çek git işine!.. Dolanma öyle adamın bacakları arasında serçe kuşu gibi! İstemeyerek bastım ayağına. Hem kıravat da takmış boynuna!.. Bak hele kerataya! Sünnet mi olacaksın bu akşam? Git, çıkar o kıravatı boynundan, sırtına köylü gömleği geçir de adama benze. Bak şu elegant kerataya!..

Sonra az daha öne çıkıp Selim'in yanında durdu:

- Merhaba, kardeşim. Üskütlülerden üç-beş kişi var aramızda, ama Kızıltaşlı falana rastlamadım. Ben Üskütlü'yüm. Geride kalanlar bozkırda. Çoğu Canköy civarındaki köylerden. Bu arkadaşlar Kazantepliler. Üç-beş kişi de Akmesçit tarafındaki köylerden.

Selim'in gözleri parladı.

- Çukurca'dan kimseler var mı?

- Yoo! Öyle bir köyü ilk senden duyam.

- Dur bir dakika, Çelebi Ağa. Öyle sırtüstü çevirme her şeyi bir kereden. Güleş değil bu. Başkaları var burada. Biz Moskovalı değilik. Sen duymadınsa biz duyduk. Belli başlı bir köydür hem Çukurca. Burada birine rastladım; adam Çukurcalı.

- Yok canım!

- Ya elbet; Çukurcalı. Doğdu doğalı Çukurca'da yaşamış. Ben kendim konuşmadım adamla. Çünkü adam as-

[39] Tayfasınen: Ailesiyle.

ker. Hem biz, cahiller gibi, ağzını öyle kolay kolay kiralamaz. Az konuşur. Ama şey... Bizim küçük bilir. O konuşmuş adamla.

Başını arabanın gerisindeki kadınlardan yana çevirdi:

- Karı! Bizim yumurcak nerde?

Az sonra sekiz-on yaşında bir çocuk adamın karşısında durdu.

- Dün akşam sokakta biriyle konuşuyordun. Çukurcalı mı o adam?

Çocuk, parmağı ağzında, başını kaldırmış, merakla Selim'in kesik koluna bakıyordu:

- Buraya bak, haydut!.. Çukurcalı mı o adam?

Çocuk omuz silkti:

- Bilmem.

- Ben sana bir bilmem veririm, şu Germanya'nın uçakları gibi göğe havalanır, taaa Üsküt'ün yalısına düşersin ha! Parmağını ağzından çıkar da düşün. Eee? Çukurcalı mı?

- Çukurcalı.

- Adını bilir misin?

- Bilirim.

- Eee, söyle biliyorsan. Adı ne?

- Adı Mevcan.

Adam gözlerini Selim'in yüzüne çevirdi.

- Mercan olacak herhalde.

Gene çocuğa baktı:

- Nerdedir şimdi?

- Bilmem.

- Gene bilmem ha! İşte "Semiçka"[40] parası. Elli kapik mi? Al sana, bi ruble. Git, o Mercan'ı ara bul, buraya getir. Anladın mı?

---

[40] Semiçka: (Rusça). Ay çiçeği çekirdeği.

Çocuk, adamın elinden parayı aldığı gibi, tabanlarını kaldırıp koşmaya başladı. Selim çocuğun arkasından seslendi:

- Dur! Dur bir dakika! dedi Selim ve adamdan yana dönerek: Ben de çocukla gitmeliyim. Mercan adı pek yabancı gelmiyor, dedi.

- Sen bekle kardeşim. Çocuk bulur onu. Zaten çocuk değil ki. Cin! Askerlerin yanından ayrılmıyor hiç. Bizim Kırımlılar'dan birkaç asker var burada; bütün gün komutanlığa girip çıkıyorlar; onların birisini bulur, sorar anlar. Sen bekle.

Selim çocuktan yana seslendi:

- Git haydi! Benim adımı söyle. Adım Selim. Selim Çilingir... Unutma ama.

11

Bir saat geçmeden meydanın öbür ucunda çocuk ve çocuğun yanında bir adam durdu. Adamın sırtında Kızıl Ordu üniforması, ayaklarında çizmeler vardı. Adam kısa boylu, sağlam omuzlu, kesmentik bir adamdı.

Arabanın yanındaki köylülerle konuşan Selim konuşmasını kesti ve üç beş adım ilerleyip meydanın kenarında duran adama baktı. Adama bakarken, Çukurca'da işini bitirmiş de tavlaların yanından Kara Mustafa'nın evine gidiyormuş gibi, tatlı bir his uyandı içnde. Fakat meydanın kıyısındaki adam Selim'den ziyade köylülere bakıyor, onlarla ilgileniyordu. Uzun süre baktı, sonra yürümeye başladı. Adam yürüyordu. Adam yaklaştıkça Selim'in gözleri önünde Çukurca'nın bahçeleri, ekin tarlaları Natalya, Alim canlanıyordu. Bütün bunlar Selim'i çağırıyorlardı sanki. Selim'in dudakları yarı açıktı. Birden gözleri doldu ve gözlerindeki sıcak sarhoşluk bütün vücuduna, kan damarlarına dağıldı.

Salavat Morcan, Selim'i hayli uzaktan tanımış olacaktı ki, koşarak kollarını Selim'in boynuna doladı.

12

Meydandan çıktılar.

Hastaneyede giden tenha yola sapınca Selim, Salavat Morcan'ın elini tuttu, gözlerini onun yüzüne dikti ve sert bir sesle sordu:

- Neden durmadan göz kırpıyordun bana o köylüler arasında? Ne var?

Morcan, henüz arkada kendilerini dinleyen biri varmış gibi, başını çevirip baktı. Gözlerinde korku vardı Morcan'ın. Selim'in koluna girdi.

- Gel, dedi. Gel, gidelim.

Az yürüdükten sonra Morcan yatışmış gibi oldu.

- Sen, dedi, gözleri Selim'in yüzünde – onlara bakma.

- Neden? diye sordu Selim.

- Dilleri tatlı. Evet evet! Ama sen onların kalplerini görmelisin.

- Ne varmış onların kalplerinde?

Morcan durdu. Sırtında taşıdığı ağır yükü yere devirmiş bir adamın yorgunluğuyla, iki kolunu iki yanına bırakıverdi:

- Düşman kesildiler bize karşı, oğlum düşman! Bunlar daha neyse... Kolhoz reisleri, aralarında birkaç komünist üyesi var. Dışları kızıl ama kalpleri bembeyaz. Birkaç hafta içinde Almanlar'ın savaşa son vermeleri için dua ediyorlar içlerinden. Yirmi yıl propaganda; yirmi yıl Sibirya, Salovki, N.K.V.D. kolhozlar ve parti bunları doğru yola getiremedi. Hepsi boşuna!

Selim, Morcan'ı önce derin bir dikkatle dinlemeye başladı. Sonra anlatılanlara gittikçe ilgisiz kalıyordu. Salavat

Morcan kendisi için ağır bir yükmüş gibi, kolunu çekti, onun kolundan kurtardı. Sonra:

- Çukurca nice? diye sordu.

- Çukurca'yı bilmiyorum nice, diye cevap verdi Morcan.

Ve az sustuktan sonra, devam etti:

- Sen Çukurca'dan Haziran'ın yirmi beşinde çıktındı, öyle mi? Ben otuzunda çıktım. Bir ay İcra Komitesinde Kuzmin'in yanında bocaladım. Önce ne yapacağımızı bilmiyorduk doğrusu. İlk işimiz kolhozlara güvenilir adamlar göndermek oldu. Gönderdik. İşler iyi gitti. Kolhozcular çalıştılar, ekinleri devşirip hükümete teslim ettiler. Ekimin başlarında durum birden kötüleşmeye başladı. Bir gece Yalta hapishanesinde yirmi beş kişi kurşuna dizildi.

Selim birdenbire Morcan'dan yana döndü, sert ve küskün bir sesle sordu:

- Neden? Niçin?

- Ne demek neden? Kurşuna dizilenlerin arasında eski Millî Fırka üyeleri bile vardı... Ama dinle, bu daha başlangıç. Akmeşçit sokaklarında, küflü sandıklardan çıkıyorlarmış gibi, ellerindeki tesbihlerle mollalara benzeyen kimseler görünmeye başladı. Başları örtülü kadınlar gidip gelip eski camilere bakıyor, durup fısıltılı seslerle dua ediyorlardı. Ve daha neler! Çingene mahallesinde sünnet düğünleri oluyordu. Bu da neyse. Durum kasımda kötüleşmeye başladı dedim ya, Kuzmin'in bir mektubunu N.K.V.D.'ye götürüyorum. N.K.V.D. hummalı. Avluda tezkereleri, eski dokümanları yakıyorlar. Mahkûmları kamyonlarla şehir dışına sevkediyorlar. Aynı günün akşamı Kuzmin'den komitenin Kefe'ye taşınacağını öğreniyorum. Hazırlık sabah saatlerine kadar devam ediyor. Ekimin otuzu. Komitede oturuyorum. Kapı açılıyor. Odaya Kuzmin bir bomba gibi giriyor. Ne var? Almanlar Or Kapı'yı geçtiler. Ordu birliklerinin bir kısmı Yalta'ya çekili-

yor, bir kısmı Kefe'ye, Kerç'e. Millet birbirine geçiyor. Biliyorsun ya, böylesine kargaşalık içinde Rus askerini zaptü rapt altına almak kolay bir iş değil. Kuzmin Kantar'ın, Subhi'nin yukarlarına çıkıp durumu öğrenmemi istiyor. Gidiyorum. Yollar askerle dolu. Nerede araba, at, bisiklet görseler, kimsenin hatırını sormadan alıyorlar. Rusça bilen bazı ihtiyarlar bunu önlemek istiyorlar. Subayların önlerine geçiyorlar: Yapmayın, biz de sizin gibi insanız; biz de bu memleketin kişileriyiz. Anan yahşı baban yahşı, etmeyin eylemeyin... Ama nerde! Bu, benim fikrimce, haksızlıktı. Arabalara eşya yükleniyor. İskemle, kerevet, dolap, karyola, çarşaf, yorgan, aynalı dolaplar, yastıklar, ipekler, kadifeler... Savaş yokken böyle şeyler kişinin gözüne ilişmiyordu doğrusu. Nerde sakladılar bütün bunları, şaşıyorum. Hepsi zenginmiş meğer. Eski mezarlığın duvarı gerisinde tankın yanında bir asker gördüm. Asker mi? Bileğine belki on tane saat bağlamıştı. Parmaklarında altın yüzükler. Çarlık devrinde zengin bir tüccara benziyordu adam. Bizim Tatarlar mı? Ses çıkarmıyorlar. Ses çıkarmıyorlar ama içlerinde kin ve nefret kaynadığı gözlerinde belli oluyor. Evet. Sonra...

Selim fazla dayanamadı. Dosdoğru Morcan'ın gözleri içine bakarak:

- Bilir misin ne oldu? dedi.

Morcan, Selim'in yüzündeki bu âni değişikliği görmüş olacaktı ki, şaşkın gözlerini Selim'in yüzünden onun kesik koluna götürdü. Fakat Selim öfkeliydi. Dişleri arasından konuştu:

- Bilir misin ne oldu? Ya adamakıllı anlat ve lâfı uzatma; lâfı uzatıp etrafı sasıtma; ya da s....ktir git kumandanlığına? Hastanede işim var. Anladın mı? Senin zırıltını dinlemeye vaktim yok.

- Âlâ, âlâ. Hiç değişmemişsin. Aynısın.

- Nasıl?

- Çukurca'daki gibi. Orada da karşına geçer de önemli bir şey söylersem, sen: haydi! haydi! boş ver! derdin. Biz de parti üyesiyiz, yahu!

Kısa bir sessizlik oldu. Selim, kaşları çatık, bir şeyler düşünüyordu. Sonra dudaklarına hafif bir gülümseme takıldı ve gözlerini Morcan'ın yüzüne çevirdi:

- Morcan, dedi Selim, bir kere daha söyle şunu: Çukurca'da da aynı mı idim? Yani hiç değişmedim mi?

- Hiç değişmedin, dedi Morcan.

Selim'in dudaklarındaki gülümseme bütün yüzüne dağıldı. Şimdi gözlerinin içi ışıl ışıldı.

- Devam et, dinleyeceğim. Ama lâfı çok uzatma. Hem çık o Tatar mahallesinden de komiteye dön.

Yürüdüler.

Morcan devam etti:

- Komiteye döndüm. Kuzmin'i bilirsin, döndüğümde başka buldum. Yatışmıştı Kuzmin. Beni odasına aldı, masası yanında iskemlede yer gösterdi. Oturdum. Onun yüzüne bakıyorum. Yüzü, gözleri soğuk. Tam bir komünistin yüzü gibi. Pek soğukkanlı. Durum ya iyi, ya da kötü; kestiremiyorum bir türlü. Kendisi anlatıyor bana: Kırım'ı Almanlar'a bırakmak zorundayız, diyor. Olabilir, bütün savunma Akyar'da tahşit edilir. Ama bu, ordunun bileceği iş. Bizim işimiz başka. Köylerde umut yok. İşlerimizi büyük şehirlerde tahşit etmeliyiz; merkez Akmeşçit olacak sanırım. Rublef, Burçenko, Gerasimof'lar ve Suykof'lar partinin izni ile şehirde kalacak. Onlara en güvenilir adamlarımızdan en aşağı on kişi bırakmamız gerekir, diyor.

Bir an sustu Morcan, gözlerini Selim'in yüzüne kaldırdı:

- Ödüm koptu doğrusu, dedi. Kuzmin bana on kişinin biri sensin diyecek sandım; ödüm koptu.

Selim başını arkaya attı, geniş bir kahkaha koyverdi:

- Ne oldu? Niye gülen? Bilirsin ya, Yanköylü Gümüş'ün gözüne ilişirsem, vallahi, beni öyle çiğ çiğ fırına sokar, şeftali gibi pişmiş çıkarır fırından.

- Gevşedi zembereğin, ha! Hahay! Gevşedi zembereğin! Gerisini anlat!

- Gevşemez mi? Ama korkmaya sebep yoktu. On kişi seçildi. Çok şükür, ben seçilmedim. İşi komitede Ekimin 22'sinde tamamladık ve aynı günün gecesi yola çıktık. Sağdan soldan kulaklarıma şu haberler geliyordu: Birkaç köyde isyan çıktı... Aluşta ile Yalta arasındaki şosenin kenarlarında kazılmış savunma hendekleri isyan eden köylülerin cesetleriyle dolu. Ben bu haberlere inanmıyorum doğrusu. Nasıl olur, canım! Bizim halk arada sinirlenir; doğru. Ama isyan! Olamaz böyle bir şey, diyordum kendi kendime.

Bizim halk disiplinli bir halktır... Ama sabahleyin Karasupazar'a girince inandım. Demek öyle ha! Karasupazar'da camiler tıklım tıklım. İlkokul öğrencisinden doksan yaşlısına kadar. İşte Komünist Partisi'nin emekleri! Kimin aklına gelirdi böyle bir şey? Yirmi yıl propaganda... Geri çekilen N.K.V.D. askerleri tıklım tıklım bir camii ateşe veriyorlar. Hapishanedeki mahkûmları kurşuna diziyorlar. Heeey!.. Selim! Seliiiim! Nereye? Beni dinlemiyorsun!.. Dur... Nereye? Nereye böyle?

Selim sık adımlarıyla hastaneye ilerliyordu. Morcan koşarak Selim'e yetişti; onun yanında yürüdü:

- Nerde bekleyeyim, Selim? Ha? Nerde? Burada mı bekleyeyim?.. Nerde bulacağım seni? Bir şey daha söyleyecek...

Selim durdu, hızla Morcan'dan yana döndü:

- Söyle! dedi. Ama benim anlamak istediğim şeyi söyle! Kuzmin nerde? Bunu söyledikten sonra ağzını kapat, fazla konuşma!

- Âlâ, âlâ. Gene kızıyorsun. Çukurca'da gibisin. Değişmemiş...

Selim Morcan'ın üniformasının yakasını kavradı.

- Kuzmin nerede?

- Kerç... Kerç'te kaldı, dedi Morcan boğularak.

Ve Selim, Morcan'ın yakasını bıraktığı gibi uzun adımlarla hastaneye doğru yürüdü.

13

Yüzü, fırtına başlamadan önce, şimşekli bir bulut gibiydi Selim'in. Acı. Sert ve küskün. Hastanenin koridorunda yatan yaralılar, hatta beyaz önlüklü doktorlar, onun yüzündeki korkunç tehlikeyi görüyorlardı galiba ki, koridorda sağa sola çekilerek yol veriyorlardı. Bir hafta kaldığı odaya yaklaşırken yavaşladı. İki sıhhiyeci odanın ardına kadar açık kapısından sedyeli arabacığı çıkarıyorlardı. Sedyede, üstü kara bir battaniyeyle örtülü, bir ceset yatıyordu.

Koridorda durdular.

Sıhhiyeciler koridorda birini bekliyorlardı galiba. Adamın biri burnunu sümkürürken öteki sigarasını sarıyordu. Burnunu mendile boşalttı, mendili özenerek dörde katladı ve kıymetli bir şeymişçesine, gene özenerek iç cebine yerleştirdi. Öteki sigarasını sardı, sigarasını dudakları arasına yerleştirdi, yaktı, birkaç nefes duman çekti, sonra sigarayı eline alıp ateşli ucuna baktı ve ikisi birden sırtlarını duvara dayadılar.

Selim odaya girebilmek için sedyenin gerisinde kendine yol arıyordu. Odaya giriyordu ki, kesik kolu üstünde kuş kadar hafif bir el hissetti.

- Senin arkandan biri kovalıyor galiba. Neden yüzün sarardı böyle?

Konuşan beyaz ceketli hemşire kızdı.

Batmak üzere olan güneşin pencerelerden sızan altın sarısı ışıkları kızın az küstah, biraz da ürkek yüzünü aydınlatmıştı. Kısa kesilmiş saçları altından görünen tıraşlı beyaz ensesi de ışıltılı küçük gözleri kadar kışkırtıcıydı... Dar, biraz hayvanca alnı altında usturayla yontulup incelmiş iki siyah kaş hattı arasında, içindeki hasreti düğümleyen bir düğüm vardı.

Uzun bir süre Selim'i süzdü kız. Sonra kaşları arasındaki düğüm çözülüverdi ve dostça bir sesle sordu:

- Nereye gidiyorsun?

- Arkadaşımı gelip görmeye söz vermiştim, dedi Selim.

Kızın yüzü ciddîyetini takındı.

- Geç kaldın, dedi hemşire ve elini Selim'in omzundan alarak sedyedeki cesedin üzerine örtülmüş kara battaniyenin ucunu kaldırdı.

Sedyede Ziko-Batakov yatıyordu. Yüzü sert, duygusuz ve renksizdi. Sanki insanı hayattan iğrendirmek için, insanı insandan tiksindirmek için ölmüştü. Yüzünde menfur bir maske vardı. Soğuk ve ince dudaklarında hayata ve insanlara karşı bir sadakatsizlik, vefasızlık donup kalmıştı. Herkesten ve her şeyden nefret ederek ölmüştü sanki. Yalnız sarı bıyıkları altındaki az açık dudaklarının köşelerinde iki altın dişinin aksettirdiği o ışıltılı gerçek beliriyordu. Ama o ışıltılı ve değerli gerçek bile onun ağzı içinde kaba ve tatsızdı; nitekim onu da kendisiyle birlikte götürüyordu.

Hemşire kız Ziko-Batakov'un yüzünü battaniyenin ucuyla örttü, ciddî bakışlarını sırtları duvara dayalı duran sıhhiyecilere çevirdi ve:

- Sürün, dedi.

14

Güneş batmıştı. Uzun koridorun öteki ucunda elektrik lâmbası yanıyordu. Sedyelerde yaralılar yatıyordu. İniltiler, arada bir ağlamalar işitiliyordu. Ziko-Batakov yoktu artık koridorda. Sıhhiyeciler koridorun öbür ucunda gözden kaybolup gitmişlerdi.

Hemşire kız uzun uzun Selim'in yüzüne baktı, yavaş yavaş Selim'e sokuldu ve Selim'in elini küçük avucunun içine aldı. Selim onu hissetmiyor gibiydi. Gözleri dalgın ve uzaktı Selim'in. Ve her şeyden uzak, birbirinin yanında yürüdüler. Koridordan çıkarlarken kız Selim'in orta parmağını avucu içinde sıktı.

Hastaneden çıktılar, sola dönerek hastane binası dibince uzayan toprak yolda yürüdüler. Az ileride yol sağa dönüyor ve hayli yüksek duvardaki kapı şeklinde delikten geçip taşlığa giriyordu.

İkisi taşlığa girdiler.

Çıt yoktu. Hemşire kız, gözlerini yere indirmiş, ayakları arasındaki taşlara bakıyordu. Sonra Selim'in ağır kolunu kaldırıp ılıcık koltuğu altına sokuşturdu; gene onun sert, katı parmağını avucu içine aldı, sıktı. Fakat şimdi onun gözleri korkuyla gölgeliydi.

Selim yavaş bir sesle sordu:

- Niçin... niçin parmağımı sıkıyorsun?

Fısıltılı ama sıcak bir sesle cevap verdi hemşire:

- Senin kalbini yumuşatmak için.

Taşlığın loş köşesine gittiler. Onlar için savaş ve ölüm yoktu; hiçbir zaman olmamıştı; olmayacaktı. Hayat sonsuz bir tatlılıktan ibaretti onlar için.

.....

Günahlı iki insan gibi birbirinin yanında yürüyüp taşlıktan çıktılar ve ancak hastanenin çifte kanatlı, demir parmaklıklı kapısının yanına gelince hemşire kız gözlerini Selim'in yüzüne kaldırdı.

- Gelecek misin yarın da? Aynı yerde bekleyeceğim.

- Bekle... Bekle, dedi Selim ve kapıya doğru yürüdü.

Kapıya varmadan durdu, dönüp hemşireye baktı.

Çukurca'dan çıktığında Natalya bahçenin kıyısında nasıl durmuşsa hemşire kız da öylece duruyor, dalgın gözleriyle Selim'e arkadaşlık ediyordu.

Selim bıyık altından gülümsedi; sokağa çıktı.

Sokakta, Selim'i Morcan bekliyordu.

Dokuzuncu Bölüm

1

Kış, o yıl Kırım yarımadasını da korkunç bir soğuk çemberiyle kuşatmıştı. Taşı toprağı çatlatıcı ayaz haftalarca devam etmişti. Koyunlar donuyordu. Çobanlar yaylalardan köylere inip evlere sığınıyorlardı. Haftalardır ahırlarda kapalı hayvanlar acı acı uluyordu. Yollar kapanmıştı; yollarda ne bir araba görünüyordu, ne bir at. Herkes, toprağa renk, hayvanlara yem getirecek baharı bekliyordu. Ama bahar gelmiyordu bir türlü. Köyler sessizdi. Kocaman mezarlıklar gibiydi köyler. Köyler baharı, baharla birlikte şehirden gelecek haberleri bekliyorlardı. Ama gelmiyordu bahar.

Savaşın başladığı günden tam iki ay sonra bir akşam Çukurca'ya keçisi ve "eski" dolu arabacığıyla Çıfıt Levi geldi. Demirhane önündeki meydanda birikmiş ihtiyarlara ve çocuklara iyi, tatlı, kalbe yakın ve umut verici lâflar söylędi, bir hayli kırık şişe, delik deşik tencere, çanakçömlek, çul-çubur topladı, gene geleceğini söyleyip gitti. Gitti ve gidiş o gidiş. Yaz çıktı, sonbahar geldi, kırlar tarlalar çehrelerini değiştirdi, bahçelerde ağaçlar soyundular, yolları üstleri kızıl, paslı teneke parçaları renginde yapraklar örttü, çeşmeler, sular, donmaya başladı, memlekete ye-

ni çorbacılar geldiler, yavaş yavaş yasalar ve düzenler değişmeye başladı, ama Çıfıt Levi yok oğlu yok!

Onu bekleyenler de az değildi. Çukurca'da ha! Çünkü hemen hemen köyün yarısı boşalmıştı, köyde kalanların da çoğu çocuk, kadın ve ihtiyarlardı. Ama çocuklar da, kadınlar da, ihtiyarlar da Çıfıt Levi'yi severlerdi. Severlerdi, çünkü onun ağzından ihtiyarlar şehir haberlerini duyarlardı; kadınlar Çıfıt Levi'ye verdikleri o çul-çuburlardan lâmba yağı için birkaç kapicik[41] koparırlardı; çocuklar için ise bir eğlenceydi onun köye gelişi. Hem de nasıl bir eğlence! Levi'ye şehir şosesine kadar refakat ederlerdi, sonra, geri köye dönerlerken ve köy meydanlarında, köye akşam karanlığı çökene kadar, koşuşup: "Para verem! Yatsan para, kalksan para, ölsen para!.. Çöplüğe atmayıın! Temiz para vereeem!" diye bağrışa çağrışa Çıfıt Levi'nin sözlerini taklid ederlerdi.

Düzenler de değişiyordu demiştik ya... İşte şubatın başlarında kolhozlar ortadan kalkacak, köylüler kendi mallarını kendi ellerine alacaklar, diye bir rivayet dolaşmaya başladı ortada. Bu haber kış ortasında güneş ışığı gibi fakir fıkaranın gönlünü ısıttı, kalplerde sevinç uyandırdı. Nasıl uyandırmasındı! Ata mirası topraklarıydı bu topraklar. Atalarının, dedelerinin kemikleri yatıyordu bu topraklarda. Sevinmez miydi köylü? Kolhoz dedilerdi öncekiler. Köylü için haksızlıktı bu; ama baştakiler kolhoz dedilerdi bir kere, kolhoz olacaktı elbet. Ve oldu. Oldu ama oluncaya kadar kimi tatlı canından oldu, kimi eşinden oldu; bilinmez, geri dönülmez yerlere sürüldüler. Ama çoğu gene de bu dünyada ölmek için değil de yaşamak için doğduklarını anladılar da dünyanın varlığı, başın sağlığıdır, diye düşündüler ve evet, başsağlığı, can sağlığı ve yurt varlığı için kolhozlara girip haksızlığa katlandılar.

---

[41] Kapik: Kuruş.

Ama toprak onlarındı. Kolhoz olsundu, gene onlarındı toprak. Sabah şafak sökerken kalktı, gün batana kadar alın teriyle çalıştı toprakta ve topraktan aldığı bütün bereketi götürüp hükümete teslim etti. Ama darılmadı toprağa. Darılmak da ne! Canı nasıl kendininse toprak da kendinindi. Kendi ata toprağına bakar gibi baktı, sevdi, toprak sevgisiyle yaşadı. Toprak için bu sevgiyi Tanrı söndürmedi onun kalbinde, Tanrı'nın söndürmediği bir sevgiyi ise hiç kimsenin söndüremeyeceğine inandı ve katlandı. Eskiler gitti, onların yerine yeniler geldiler. Camiler açıldı, evlere, gönüllere Tanrı sevgisi girdi. Tanrı'ya sevgi olan yerde elbetteki haksızlık olmazdı.

İşte, kışın ortasında bahar ve güneş hasretine toprak hasreti de katıldı.. Köylüler sırtlarına kürklerini geçirip evlerinden çıkıyor, umut dolu gözleriyle gökyüzüne bakıyorlardı. Gökyüzü ise demirden kabına kapanmıştı. Güneş görünmüyordu gökyüzünde. Ama yürek, yürekti. Özlüyordu yürek toprağı. Ne zaman gidecekti toprağa köylü? Yavrusunu okşar gibi, toprağını okşamalı, sevmeli, ekinini ekmeli, büyütmeli; sonra bin şükranla altın başaklar arasında yürümeli ve gururla göğsünü kabartmalıydı!

Dışarıda ayazpaşa kol geziyordu. Soğuk azıcık hafifleyince de lâpa lâpa kar yağıyordu. Köylüler pencerenin yanında durarak dışarıya bakıyorlar, çocuklar uyuyorlardı. Sedirin üstünde oturan ana, babanın geniş omuzlarına, güçlü kollarına, hamarat ellerine bakıyordu. Sonra köylü dönüyordu, bir baba gururuyla uyuyan yavrularına ve anaya bakıyordu ve diyordu ki:

- Kar dirseği aştı. Bahar ansızın gelmese bari; bizim tarlanın komşunun tarlasına bitiştiği yer hayli alçakta... Karlar eriyince su basar.

Ve gene göğsünü kabartıyordu baba. Nasıl kabartmasındı göğsünü; onun tarlasıydı! Tarlasının, toprağının derdini o çekmesin de kim çeksindi!

Sonra karısının içinden: "Sersem koca. Henüz kışın ortasındayız, o ise şimdiden bahar sularını düşünüyor" deyişini duyar gibi oluyordu ve utançla başını göğsüne eğiyordu. Ama aynı zamanda içinden: "Ah, Tanrım, böyle dertlerden, tasalardan bizi yoksun etme," diye dua ediyordu. Ana belki böylece düşünmüştü, ama babanın derdine ana derman olmasın da kim olsundu?

Yavaş yavaş ayağa kalkıyordu ama, şalına sarılıyor, kocasının yanında evden çıkıyorlardı ve lâpa lâpa yağan karla beraber, tarlayı arayıp buluyorlardı. Tarlada birbirlerine bakıyorlar ve ışıl ışıl gözleriyle, evlendikleri gün gibi ellerini sıkarak, toprak sevgisiyle birbirlerine sokuluyorlardı.

2

Şubatın üçüncü günüydü. Kar dinmişti. Çukurca'nın ak tarlalarına ve evlerine esmer akşam çöküyordu. Çıt çıkmıyordu köyde. Yalnız arada bir kapı gıcırdayarak açılıyordu; sonra kapı kapanıyordu ve köy öncesinden daha ağır, daha derin bir sessizliğe gömülüyordu.

Ortalık kararmak üzereyken Berber Hasan'ın evi ötesindeki bahçeler arasından geçen yolda bir at sökün etti. Az sonra, atın sırtında Berber Hasan göründü. Hasan kendi evi yanından geçen yolda durmadan atı dolu dizgin sürdü, eski Köy Sovyet'i binası önündeki meydana geldi. Hasan birini arıyordu; dört yanına göz gezdirdi, ama görünürde kimseler yoktu. Gözüne kimseler ilişmeyince tekrar atı sürdü. Hasan demirhanenin ötesindeki Kaytaz'ın evi önünde durdu, terasta Kaytaz'ın karısını gördü. Bağırdı:

- Senin Kaytaz nerde?

- İçeride!.. Hayrola Hasan Efendi, nereye böyle acele?

- Hayırlı haber!.. Abdurrahman'dan haber var! Gözünüz aydın!

Kadın bir an donakaldı sanki. Ağzı açık, şaşkın gözlerle bostan duvarı gerisindeki yolda atının sırtında oturan Hasan'a bakıyordu ve konuşamıyordu bir türlü. Hayli sustu. Sonra başını iki avucu arasına aldı ve ezgili bir sesle bağırdı:

- Ah benim yosmaaam!

Kadın çıldırmış gibiydi şimdi; kopuk kopuk çığlıklar savuruyordu:

- Abdurrahman sağ! Abdurrahman sağ!.. Yavrum sağ!.. Güvercinim sağ!..

Evden, yayı çekilmiş bir ok gibi, Kaytaz fırladı, iki kolu ile kadının omuzlarını doladı. Berber Hasan ise sofadakilerle ilgisiz, avaz avaz bağırıyordu:

- Senin Abdurrahman sağ! Hoca Bekir'in oğlu sağ!.. Karabaş'ki sağ! Balaban'ın oğlu sağ!.. Canköy'deler!.. Yarın gidip getireceğiz! Haydi, balam, haydiii! Siz ağlayıp durunuz, ben haberi ötekilere ulaştırayım! Haydi, balam, haydiiii!

Ve atını öteki evlere doğru sürdü Berber Hasan. Köy birdenbire canlandı o akşam. Kadınlar, kızlar, ihtiyarlar evden eve koşuyorlar, evlâtlarının sağlık haberini getirmiş Berber Hasan'a teşekkürlerini bildirmek için, kiminin elindeki sepette birkaç yumurta, kiminin koltuğu altında bir pide, Berber Hasan'ın evine gidiyorlardı.

O akşam köylüler, Berber Hasan'ın evinde sabaha kadar oturdular. Evlâtlarından konuştular ve Berber Hasan'ın Değirmenköy'den getirdiği şarabı içtiler; ihtiyarlar bile kadehlerde bıyık ıslattılar o gece.

Ve tam üç gün sonra Akmesçit'te Alman Kumandanlığı'ndan bir çavuş, iki Alman askeri ve Berber Hasan'ın kendisi sabahın erken saatlerinde Canköy'e doğru yola koyuldular ve akşamın hayli ilerlemiş saatlerinde, on iki gençle birlikte, Çukurca'ya döndüler.

Ayakları eski çullarla sarılıydı gençlerin. Yüzleri, toprağı örten karlar gibi, bembeyazdı. Kolları, bacakları değnekler gibi, incecikti. Bellerinde kınnaplara bağlı künyeli eski sahanlar vardı. Donuk gözleri yuvalarına kaçmıştı; mezarlardan çıkmış ölüler gibiydiler. Ayaklarını sürüye sürüye kooperatifin önündeki meydanda durdular. Ama Çukurca'ya yabancı bir yere bakar gibi bakıyorlardı. Gözlerini evlerin duvarlarında, damlarında gezdiriyorlardı ve aynı yerden çıkıp tekrar aynı yere geldiklerine inanamıyorlardı bir türlü.

Almanlar Akmeşçit'e döndüler, analarsa, mendilleri gözlerinde, meydanın orta yerinde duran evlâtlarına doğru koştular.

3

Hemen ertesi gün Çukurca'da bir Tatar genci peyda oldu. Genç, meydanda kar topu oynayan çocuklara muhtarın evini sordu. Çocuklar genci de Reis Bilâl'in evine gönderdiler. Genç, Reis Bilâl'e bir zarf uzatıp, hemen geri, Akmeşçit'e döndü.

Bilâl zarfı eline alırken tir tir titriyordu. Zarfı açtı Bilâl. Zarfın içinden Rusça yazılı bir mektup çıktı. Reis Bilâl'in yeteri derecede Rusça bilgisi yoktu; karısına ve Şevket'e ses etmeden, dosdoğru Berber Hasan'ın evine gitti ve orada mektubu Berber Hasan'la birlikte okudular.

Mektupta şunlar yazılıydı:

"Şubatın 22'sinde Simferopol Alman Kumandanının muavinlerinden Her Hauptman Schreiber Çukurca köyünü ziyaret edecektir. Her Hauptman Schreiber köyün itibarlı ve ileri gelen adamlarından üçü veya dördüyle konuşmak lütfunda bulunacaktır. Toplantı için köyde köy halkı tarafından gayet temiz bir oda ayrılması gerekir..."

Bu haber köye aynı gün dağıldı. Reis Bilâl'ın kendisi evden eve gidiyor, köyün yaşını başını almış ve kendi fikrince saygı değer adamları karşısında dikiliyor, zarfı açıyor, mektubu onlara gösteriyor ve komutan "Şaraberi" efendi hazretlerinin lütfunu köylülere bildiriyordu. Gene o gün köyün ve milletin derdini, tasasını anlatacak ve "himmetin var olsun"a, komutanın huzuruna çıkacak adamların seçimine girişiliyordu. Önce köyün aile sahipleri Reis Bilâl'in evinde toplanmaya karar kılıyorlardı. Molla Rüstem Ağa gönüllere nur serper gibi tatlı diliyle komutan hazretlerinin yalnız kolhoz topraklarının sahiplerine geri verilmesi ve camilerin tekrar açılması için Çukurca'ya geldiğini tahmin ediyor ve işlerin ilk adımda uğurlu yürümesi için Reis Bilâl'in evinde değil de camide toplanmalarının daha uygun olduğunu bildiriyordu. Camide toplanıyorlar. Camide de Molla Rüstem Efendi bir hayli tatlı diller döktükten sonra komutan Şaraberi hazretlerinin huzuruna çıkmak için dört kişi seçiliyordu. İlk bakışta Molla Rüstem Efendi'nin kendisi Dede Cavit, Berber Hasan, Yanköylü Gümüş Çoban'ın akrabalarından ve iki hafta önce Akmeşçit'de gönüllü olarak Alman ordusuna girmiş bulunan genç Muzaffer'in babası Biber Efendi'ye, bu iş emanet ediliyordu.

Şubatın yirmisinde başlayan ve tam iki gün devam eden temizlikten sonra eski Köy Sovyet'i binasının geniş odası Alman kumandanı için büyük bir titizlikle donatıldı. Kadife örtülü bir masa, masanın çevresinde beş iskemle, masanın üstünde meşin kaplı Kur'an ve köşede yeşil bir bayrak...

Daha güneş doğmadan, sırtındaki eski asker ceketi itina ile ütülü, Dede Cavit gelip Sovyet binası yanında duruyordu. Sonra, beyaz sakalı özenerek taralı, başında kara kalpağı üstünde süt beyazı bir sarık, Molla Rüstem Efendi ile Biber binaya yaklaşıyorlardı.

Berber Hasan evinden çıktığı zaman güneş iki sırık uzunluğunda gökyüzüne yükselmiş bulunuyordu ve Çukurca damları güneşin ışıkları altında ışıl ışıldılar. Arka sokaklarda köylüler birikiyorlardı. Arada bir çocukları Köy Sovyet'i binasına yollatıp Şaraberi beyefendinin gelip gelmediğini öğreniyorlardı. Saatler geçiyordu. Alman komutanından ses soluk çıkmıyordu. Eski Köy Sovyet'i binası önündeki meydan gittikçe kalabalık oluyordu. Çocuklar taa Akmeşçit şosesine de gidip geliyorlardı ama komutan yok oğlu yoktu.

Nihayet, öğleye yakın bir zamanda, Berber Hasan'ın evi ötesindeki yolda bir otomobil gürültüsü duyuldu. Kalabalık dalgalandı ve dudaklarda "geliyor", "geliyor" kelimeleriyle herkes gürültünün geldiği yana döndü.

Otomobil Berber Hasan'ın evi yanından sola dönerek meydana girdi ve gelip Köy Sovyet'i binasının taş basamakları yanında durdu. Otomobilden, zincirden boşalmış avcı köpekleri gibi, silâhlı dört Alman askeri döküldü. Almanlar, ellerinde tüfekleri, taş basamakların sağında ve solunda vaziyet aldılar; üniformalı şoför Her Hauptman Schreiber'in dirseğini iki eliyle tutarak otomobilden inmesine yardım etti.

Uzun boylu, tıraşlı yüzü soğuktan kızarmış ve yer yer morarmış, kaputunun deri yakası ensesine kalkık, soğuk bakışlı ve tek gözlüklü bir subaydı bu. Cami duvarı dibinde birikmiş köylüleri şöyle bir süzdü ve beş basamak merdiveni çıkmanın güçlüğünü düşünür gibi, bir süre basamaklara baktı, sonra, gözleri kapıda duran Molla Rüstem'in sarığında, merdiveni çıktı. Her Hauptman taş basamakları çıkarken Molla Rüstem Efendi iki elini oğuştura oğuştura içeriye girdi.

Odada derin bir sessizlik vardı. Molla Rüstem ve Biber, kollarını kursakları üstüne kavuşturmuş, başları göğüslerine düşük, sanki ibadet ediyorlarmış gibi karşıdaki ma-

sanın gerisinde subayın oturacağı iskemleye bakıyorlardı. İkisinden az ötede iki bacağı gerili, göğsünü değneği ucuna eğmiş bir halde, Dede Cavit duruyordu. Dede Cavit'in gözleri yumuluydu ve arada bir, yalnız kendisinin duyabileceği kadar yavaş bir sesle, burnu altından mırıldanıyordu. Berber Hasan odadakilerle ilgisizdi; dışarıda, cami duvarı dibinde birikmiş kadın ve çocuklara bakıyordu Hasan.

Hauptman Schreiber mahmuzlarını şıkırdatarak bir rüzgâr gibi girdi odaya ve hiç kimsenin yüzüne bakmadan, masanın gerisine geçti. Hauptman odanın köşesinde duran yeşil bayrağa kaçamak bir göz attı, sonra koltuğu altında tuttuğu kısa bastonu eline alarak masadaki Kur'an'ın kapağını bastonun ucuyla kaldırdı, gözucuyla Kur'an'ın ilk sayfasına baktı ve bastonun ucuyla Kur'an'ı masanın orta yerinden masanın kenarına iterken gözlerini Dede Cavit'in yüzüne kaldırdı; hayli baktı, bakışlarını Dede Cavit'ten Molla Rüstem'in sarığına çevirdi, sonra pencerenin yanında duran Berber Hasan'a baktı.

- Sizin, dedi, hâlâ Hasan'a bakarak – milletinizde genç ve sağlam, asker olabilecek ve Bolşeviklerle savaşabilecek kimseler, yüzlerine tiksinmeden bakılabilecek güzel ve genç kızlar yok mu?

Bozuk bir Rusça'yla konuşuyordu subay, ama kelimeleri kopuk kopuk, bıçak ile keser gibi telâffuz ediyordu. Odadakilerin hepsini teker teker süzdükten sonra aynı katı sesiyle konuşmasına devam etti:

- Giyiminiz biçimsiz; dil bilmiyorsunuz; ihtiyarlarınızın çoğu sakallı; kızlarınız doğdu doğalı makyaj nedir, kozmetik nedir bilmiyorlar.

Elini göğsüne götürdü. Her Hauptman, kaputunun deri yakası altından çıkan ipek eşarbını düzeltti:

- Pencereyi açınız. Odanın havası pis... Şimdi iyice dinleyiniz. Büyük Alman milletinin, siz Müslümanlara sevgi

ve itibar gösterdiğini siz de biliyorsunuz. Almanya hükümeti size geniş haklar verecektir. Biz sizin Rus – Bolşevik idaresinde esir bir hayat yaşadığınızı biliyoruz. Fakat bütün Kırım Bolşeviklerden temizlenip büyük Almanya'nın hâkimiyeti altına alındıktan sonra bu hal değişecektir. Yani din tamamen serbest tutulacaktır ve büyük Almanya'nın himayesinde olmanızla şahıslarınız, mal, mâbet ve dininiz korunacaktır. Bundan böyle Alman askerlerine kendi kurtarıcılarınıza bakar gibi bakmanız, Alman kanunlarına boyun eğmeniz, her işte disiplin göstermeniz ve dünya bolşevizmine karşı büyük Almanya'nın mücadelesinde her sahada yardımda bulunmanız gerekir...

Sustu Her Hauptman. Elinde tuttuğu kısa bastonun ucu ile tekrar Kur'an'ın meşin kapağını kaldırdı, gözucuyla yazılara baktı ve odaya nasıl girdiyse, gene öyle sağına soluna bakmadan, mahmuzlarını şakırdata şıkırdata, çıktı gitti.

Köylüler her Hauptman Schreiber'in bu ziyaretinden pek bir şey anlamadan dağıldılar. Molla Rüstem Efendi masadan Kur'an'ı aldı, göğsü ile iki eli arasında tutarak dargın bir tavırla evine doğru yürüdü; Berber Hasan ise pencere camından köyün beyaz damlarına bakıyor, derin derin bir şeyler düşünüyordu, düşünürken de bıyık altından kendi kendine gülümsüyordu. Dede Cavit masanın yanında duruyordu. Hasan odadan çıkarken onun yanında yürümeye başladı Dede Cavit, ama Berber Hasan, Dede'yi baştan savmak istiyordu galiba ki, onun koluna girerek gürül gürül yanan sac sobanın yanına götürdü, iskemlelerin birini sobaya yakın çekti:

- Sen, dede, otur şöyle ha! Böyle ateşi Cennet'de de bulamazsın. Dışarıda soğuk var. Ben Bilâl Efendi'nin evine gidiyorum; yol uzun ve yokuş, dedi ve odadan çıktı.

4

Hasan, Reis Bilâl'i, eve bitişik ahırın ardına kadar açık kapısı önünde buldu. Bilâl, hayvanlara ot indirmişti. Eski ceketine saplanıp kalmış kuru diken ve otları bir bir alıp ayakları dibine bırakıyordu ve evin önündeki küçük bahçe yolunda kendisine doğru yürüyen Berber Hasan'ı görmüyordu. Karısı Samur'un kısa aralıklarla ama devamlı haykırışları geliyordu evden. Reis Bilâl arada bir kapıya bakıyor, o yana baktıkça gözleri kıvılcımlanıyordu.

Hasan, Bilâl'in karşısında durdu. Evden gelen Samur'un haykırışlarının daha uzun bir zaman süreceğini anlamışçasına, cebinden tütün kutusunu çıkarıp sessizce bir sigara sardı, kutuyu Bilâl'e uzattı.

Samur yavaş yavaş yatışıyor ve sesi gittikçe zayıflıyordu. Hasan başıyla evin kapısını işaret ederek sordu:

- Açıldı seninki, Bilâl Ağa; sana mı, yoksa Şevket'e mi?

- Bana elbet, başka kime olacak? Bana! dedi Bilâl öfkeli bir sesle.

Az sustu Bilâl. İçini çekti, konuşmaya devam etti:

- Ah, hayırsız evlât!

Şimdi gözlerinin içindeki kıvılcımlar yoktu; gözleri sönüktü. Hasan, Bilâl'in koluna uzandı, tuttu:

- Mesele benim sandığımdan daha ciddî demek. Hayrola. Ne oldu ya?

- Şevket... Şevket asker oldu. Alman ordusunda gönüllü asker.

Son kelimeler Bilâl'in dudakları arasından güçlükle çıktı. Sonra yatışır gibi oldu.

- Hayırsız evlât, yahu! Geçen hafta Akmeşçit'e gitti. Bizim akrabaların yanında üç gün kaldı. Nereden anladı, bilmiyorum. Akmeşçit'de Almanlar Tatarlardan gönüllü olarak bir tabur asker alacaklarmış; bunu duyunca kalkar ordan, dosdoğru gelir benim yanıma, baba, asker olacağım,

der. Ne askeri? diye sorarım. Alman askeri elbet, Bolşevik askeri mi sandın, der. Vay seni, kalpazan!.. Senden asker mi olur, dedim. Neye yararsın? Senden asker olursa at bokundan gübre değil de peynir olur, dedim. Asker olursan bu uzun boyunla Almanlar seni ancak telgraf direği yerine kullanırlar, dedim. Biraz alay etmek istedim; gücendi. Ayağa fırladı: Öyle mi? dedi. İki gün önce evden çıktı gitti.

- Bu kadar mı?

- Yok, bu kadar değil, kardaş! Bu sabah sırtında Alman elbisesiyle, omuzunda tüfekle çıkagelmez mi? Geldi! Benim kalbim çıtır çıtır yanıyor, sersem karı ise haramın gözlerinden öpüyor, etrafında bir fırıldak gibi dönerek, evlât! evlât! Paşa gibisin, diyor. Gördün mü ne günlere kaldık? Bacağına geçirdiği don seksen yamadan, evlâdım paşaya benzedi, diye içi içine sığmıyor. Ah, sersem karı! Vazgeç diyorum, talihliydi, kızıllar onu askere almaya vakit bulamadan köyü bırakıp kaçtılar, diyorum; otursun oturduğu yerde; baba evi gibi yer mi var dünyada, diyorum. Ama git de anlat bakayım? Anlar mı? Almanlar askerlerine temiz kahve veriyorlarmış; eve de getirir, diyor. Öyle ya, cengi cephelerde koyunlar yapar, askerin başka işi yok, annesinin yanında oturur, kahve içer, annesine kahve getirir, sonra bir ara şehire gidip zamparalık eder!..

Hasan gülüyordu.

Hasan sırtını ahırın duvarına dayadı, gözleri içindeki o tatlı gülümsemeyle Reis Bilâl'i dinlerken:

- Vazgeç, Bilâl Ağa, dedi. Ne olacak canım? Asker olmak istemiş; olsun. Gençtir.

- Öyle mi?

Şimdi Bilâl'in yüzü öncesinden çok daha sert ve hoşgörüsüzdü:

- Ya sen... Sen niçin asker olmuyorsun? Ha? Niçin asker olmuyorsun?

- Olmayacağımı biliyor musun?

- Nee, olacak mısın?

Sustu Bilâl. Soğuk bakışlarını Hasan'ın yüzüne dikti ve Hasan'a yaklaşarak elini kaldırdı, Hasan'ın göğsünde ceketinin kara düğmesini tutarak konuştu:

- Buraya bak Hasan. Bu savaş Ruslarla Almanlar arasında? Köpekle kurt, birbiriyle kavga ederken, üçüncünün ikisi arasına girmesine sebep yok. Anladın mı? Sen, istersen, git asker ol! Ama ben, Şevket'im sırtına Alman üniforması giydi de paşaya benzedi diye, o sersem karı gibi, göğsümü kabartamam. Anladın mı?

Sustu Bilâl. Az sustuktan sonra yüzü sert, gözleri hâlâ ciddî, yavaş bir sesle devam etti:

- Akyar[42] haberleri pek hoş değilmiş; Keçer'i de Ruslar hâlâ ellerinde tutuyorlarmış. Duydun mu?

- Hayır, duymadım.

- Şaraberi Efendi ne diyor? Askere mi almak istiyorlar esirlikten azât ettikleri o gençleri?

- Hayır, öyle bir şey söylemedi.

- Ne dedi?

- Hiç. Biz kenefmişiz gibi burun deliklerini kısarak konuştu bizimle. Kadınlarımızın yüzleri boyasız, ihtiyarlarımız sakallıymış. Din serbest olacak diyor. Bu kadar.

- Pezevenk!

- Neden?

- Nasıl neden? Öncekiler komünizmde serbest olacaksınız diyorlardı, bunlar dinde.

İkisi de sustular.

Hasan gözlerini önüne indirmiş, bir şeyler düşünüyordu. Bilâl, Hasan'ın düşündüklerini onun yüzünde okur gibi uzun uzun baktı; sonra ahıra girdi. Ama tez çıktı:

---

[42] Akyar: Sivastopol.

- Toprak meselesinde ne diyor? diye sordu Bilâl.

- Hiç, dedi Hasan.

- Nasıl hiç? Ne demek oluyor hiç? İki-üç hafta sonra toprak köylüyü işe çağıracak, kuzum! Biz, evlerimizde sırtüstü yatıp Şaraberi beyefendinin tarlayı ekiniz veya ekmeyiniz emrini mi bekleyeceğiz? Niçin sormadınız? Niçin anlamadınız? Dün camide Molla Rüstem Efendi bir bülbül gibi konuşuyordu, bugün ne yaptı? Meşin kaplı Kur'an'ı gâvur itin önünde masaya yerleştirmekle her şeyin hallolunacağını mı sanıyor? Rabbi yesir... Ellezi halakalmevke ve-l-ha-yate... Günahkâr da olacağım ben bu yaşımda. Niçin konuşmadınız?

- Herif tıpatıp eski zaman Yalta orospusu, Bilâl Ağa! Kokotun biri. Pudra kokusundan insanın soluğu tutuluyor. Hem tek gözlüklü. Sen ona toprak diye konuş; toprak da ne? diye sorarsa ne diyeceksin?

Reis Bilâl içini çekti ve çaresiz bir adam tavırla kollarını iki yanına bırakıverdi.

- Âlâ. Ne yapacağız?

- Toprak köylülere verilecek bir kere, bu malûm. Ama dur bakalım; daha dediğin gibi, Kerç'de, Akyar'da Ruslar var.

Bilâl'in yüzü gene ciddîyetini takındı:

- Ulan, boş ver Urusuna da, Almanına da! Üç hafta sonra toprak köylüyü işe çağıracak, diyorum sana. Toprağı boş bırakamayız ya!

Toprak meselesi Almanlar'ı da Ruslar'ı da şimdi ikisi arasında önemsiz bir dereceye indirdi.

- Makineler nasıl? diye sordu Berber Hasan.

Bilâl bu soruya, nedense hemen cevap vermedi. Ahır kapısının az ötesinde duran kütüğü eşiğe çekti.

- Ver şu tütünü, bir tane daha sarayım.

Kütüğün üstünde birbirinin yanında oturdular, sessiz-

ce birer sigara sardılar. Bilâl, gözlerini parmakları arasındaki sigaraya dikmiş bakıyordu ve bakarken Hasan'la değil de üçüncü bir şahısla konuşur gibi konuşmaya başladı:

- Tuhaftı o, tuhaf! Şaban Veli'lerin köyden sürüldükleri günden sonra ben de kendisinden yüz çevirmiş, yüzüne bakmaz olmuştum. Ama suç onda mıydı, canım?

- Kimmiş o?

- Makineler nice, diye sormadın mı demincek?

- Eeee, sordum.

- Makineleri anlatıyorum işte. Selim'e şükür makineler iyi. Bilir misin, askere çağrıldığı günün gecesi, şimdi üstünde oturduğumuz bu kütükte oturuyordum –başını hayli uzaktaki demirhaneden yana çevirdi– demirhanede ışık yanıyordu. Geceyarısı. Kim acaba? Merak ettim. Kalkıp gittim. Herif iki traktörü demirhanenin önüne sürmüş, kapıya feneri takmış, traktörleri yağlıyor. İşte, öyleydi o.

Hasan'ın yüzüne, kalbinin içindekileri görmek istermişçesine baktı Reis Bilâl.

Hasan ses etmedi.

- Bamteline bastım galiba. Görüyorum, hoşuna gitmedi benim bu lâfım. Ama neyleyim? Onu şimdi öyle Çukurca'da görürsem, vallahi, evime alır, bağrıma sıkardım. Neyse. Makineler iyiler. En az iki aylık gaz da var. Kamyonların tekerleklerini çıkarıp demirhanenin gerisinde toprağa gömdüm. Sen Molla Rüstem'e bakma; iman miman der o, ama kamyonlar Alman'ın hoşuna giderse, kimsenin hatırını sormadan alırlar elimizden.

- Toprağı nasıl işleyeceğiz!

- Ben de sana onu sormak istiyorum.

- Bana kalırsa... bana kalırsa eski usulle devam edelim.

- Yani?

- Yani kolhoz usulü ile. Yalnız şu farkla: Toprağın bereketi bizim olur. Yani köylüler arasında paylaşılır.

- Fena değil hani. Ama köylüler ne derler buna?

- Ne diyebilirler. Kim kimin hakkını yiyecek? Aramızda zengini fıkarası mı var sanki. Hepimizin evi, tarlası tam takır, kızıl bakır. Hepimiz aynıyız. Bugün Salı mı? Cuma günü ben fikrimi camide ötekilere söylerim; sen konuşursun; uygun görürlerse dediğimiz gibi yaparız, görmezlerse, onların fikirlerini dinleriz; bir yolunu buluruz elbet. Ben yarın sabahleyin Akmesçit'e gidiyorum; müslüman komitesi kurulmuş orada. Oraya da bir baş vururum, olanı biteni anlarım. Tasalanma çok. Şevket'i de rahat bırak.

Hasan kalktı. Evine yöneldi. Ama bahçe kapısına varmadan Reis Bilâl onun arkasından seslendi:

- Şey... Hasan! Dur bir dakika! Ben de seninle köye ineyim. Evde kalırsam karı mızıkası dinleyeceğim. İştahım yok buna... Dur, geliyorum!

Uzun adımlarıyla Hasan'a yaklaştı Bilâl:

- Şey... demincek asker olamayacağımı nerden bilirsin, demiştin. Yani arada gerçek bir şey var mı? Yoksa...

- Ben de bilmiyorum, ama...

- Ama?

Bahçeden çıktılar, Çukurca yoluna koyuldular. Yavaş yavaş yürüyorlardı. Hasan konuşuyor, Reis Bilâl derin bir dikkatle Hasan'ı dinliyordu:

- Bilir misin, Bilâl Ağa? Ben senin o Şeraberi dediğin tek gözlüklü Alman'ı sevdim doğrusu. Adam hoşuma gitti benim. Bak niçin: Haklı mı haksız mı, orasını bilmem; ama herif suratını tıraş ediyor, tırnaklarını temizliyor, yüzüne pudra sürtüyor, gözüne monokl takıyor ve siz medenî insanlar değilsiniz diye, kendisini bizden uzakta tutuyor; bize karışmıyor, aramıza sokulmuyor. Benim hoşuma giden asıl bu işte. Ben, benimle aynı masada oturan, benimle birlikte aynı şişeden rakı içen Rus'tan daha çok korkarım. Eğer Alman ordusunda gönüllü asker olursam, üniforması hoşuma gittiği için değil; canım Alman kahve-

si çektiği için değil; gözüme monokl takmak istediğimden de değil; Rus itinin bir kere daha bu yurda ayak basmasını istemediğim için...

Konuşa konuşa Çukurca'ya indiler.

5

Kış devam ediyordu Çukurca'da. Bir haftadır kar yağmıyordu. Rüzgârla karları silinip süpürülmüş dar sokaklar donuktu; evlerin saçaklarından buz salkımları sarkıyordu.

Terasada Natalya Vasilyevna, şalına bürünmüş, az aşağıdaki sessiz Çukurca'nın evlerine bakıyordu. Sıcaklığa, kendine yakın bir kişiye ihtiyacı vardı. Natalya'nın. Geçen hafta Berber Hasan'la birlikte Akmesçit'e gitmişti. Akmesçit'de kız arkadaşını aradı; bulamadı. Gözleri dolu, öksüz bir çocuk gibi, âdeta yalvarırcasına, bir mektup yazdı arkadaşına, posta kutusuna bıraktı ve geri, Çukurca'ya döndü. İki günden beri arkadaşını bekliyordu, ama görünürlerde kimse yoktu. Bayırın dibinde meşeliğe uzayan yol boştu, kimsesizdi. Yolda bakarken kafasından türlü hayaller geçiyordu Natalya'nın. Selim'i düşünüyordu. Her an Selim'i yolda, küçük Alim'in elinden tutmuş, eve doğru gelirken görecek gibi oluyordu. Ama Selim yoktu. Umutsuz, kalbi kırık, eve giriyordu Natalya.

O akşam da evde yalnızdı. Alim, Reis Bilâl'in evine gitmişti. Zaten, Reis Bilâl'in Şevket'i Alman askeri sıfatıyla Akmesçit'e taşındıktan sonra, küçük Alim hemen bütün vaktini Reis Bilâl'in evinde geçiriyordu ve ancak karanlık yeryüzüne tamamen çöküp yerleştikten sonra Natalya'nın yanına dönüyordu. Çukurca gençleri esir kamplarından azat edilip Çukurca'ya dönüşlerinden sonra Alim her gün Selim'i bekledi; ama günler geçtikçe bu umudu yavaş ya-

vaş zayıfladı. Reis Bilâl Alim'in içini, kalbindekileri hissediyordu galiba ki: "bekle, bekle Alim. Döner o. Huriyeler de, Şaban Veliler de dönerler. Senin annen de döner. Ama sabırlı olmak gerek, sabırlı! Sabırla neler olmaz!" diye hem Alim'i hem de kendini teselli ediyordu. Natalya, askerden dönmüş, Çukurca gençlerinin evlerine gidip Selim hakkında haber sormasını istemişti. Alim her biriyle ayrı ayrı görüşüyor, fakat köye dönen gençler, "Selim bizlerden daha o gün Akmesçit istasyonunda ayrıldı; sonra da kendisine ne olup kaldığından haberimiz yok", demekten başka bir haber veremiyorlardı.

Natalya, Selim'in Kırım'da bulunmadığına yavaş yavaş emin olmuştu. Çünkü Kırım Yarımadası'nda bütün yerli Tatarlar kamplardan çıkarılıyor, köylerine gönderiliyorlardı. Bu esirler köylere dönünce, iki veya üç hafta sonra, Alman askerleri tekrar köylere girip esirlikten âzat ettikleri gençleri Almanya'nın sanayi merkezlerine, çalışma kamplarına sevkediyorlardı. Kırım'ı bırakıp gitmeyi istemeyen gençler ise şehirlerde teşekkül edilen gönüllü asker taburlarına yazılıyorlardı.

O akşam evde yapayalnız otururken Natalya'nın kulaklarına sesler geldi avludan. Çarpan kalbiyle kendini verandaya attı Natalya. Avlu kapısı yanında eski okul arkadaşını görünce kollarını açarak, kalbinin ortasından kopan bir çığlıkla ona doğru koştu:

- Zina!.. Zinoçka!.. Gözümün nuru!.. Gel, gel!..

İki kardeş gibi birbirinin kucağına atıldılar. Daha kapı yanında Natalya arkadaşı Zina'nın yanaklarını, boynunu hasretli dudaklarıyla öperken onun omuz başlarına ve göğüslerine hayli gözyaşı döktü, sonra koluyla Zina'nın belini sararak, ağlaya ağlaya onu evine sürükledi. Evde de, Zina'nın kendini yapayalnız bırakıp kaçmasından korkarmışçasına, yanından ayrılmıyor, arada bir onun boynuna sarılıyor, kuru ve sıcak dudaklarıyla onun yanaklarını öpe

öpe, kendisini bırakıp gitmemesi ve sabaha kadar evinde kalması için yalvarıp yakarıyordu.

Ve ancak Zina geceyi kendisiyle birlikte geçireceğine söz verdikten sonra, Natalya yatıştı ve gülen gözleriyle konuşmaya başladı:

- Ah, iki gözüm seni tanıyamadım. Sana, bu kıyafetinle Çukurca'da değil de Moskova'da rastlasaydım, Simferopol'dan değil de Paris'ten geldiğini sanacaktım. Ama Simferopol'dan geldiğini biliyorum.

Zina'nın dudaklarında tatlı tebessümler oynaşıyordu.

- Simferopol'ün Paris'ten geride kaldığını sanmıyorum. Sen Simferopol'ü şimdi görmelisin! Uçansu, Avrupa, Güzeller tıklım tıklım. Komünizm devrinde böylesine mes'ut Güneri rüyanda bile görmemişsindir. Natalya! Vallahi, medeniyet birdenbire yerin dibinden fışkırdı sanki. Ama en hoşu üstte. Dur hele, vaktimiz çok, anlatacağım sana her şeyi. Ama sen... neden böyle? Selim burada iken Çukurca'da yaşamanı pekâlâ anlıyordum. Fakat şimdi seni bu Tatar Partisine bağlayan ne kaldı? Çukurca ile mi evlendin? Yoksa... yoksa başka biri mi var?

- Ah, vazgeç, Zina! Böyle bir şey olmadığını pekâlâ bilirsin.

- İnanıyorum. Gözlerinden belli zaten. Ah seni rahibe! Çehrene bir bak hele!.. Selim'den haber var mı?

- Hiç. Askere gittikten sonra yalnız bir mektup alabildim. Sonra kesildi. Ne bir mektup, ne bir haber. Vallahi, çıldıracağım. Odada uyuyan Alim'e geceleyin bir şey yapacağım diye ödüm kopuyor. Gidip gelip onun yüzüne bakıyorum. Her bakışımda Selim'i görüyorum onun yüzünde.

- Alimcik nasıl? Büyüdü mü?

- Büyüdü ne demek! On yaşında ama arkadan bakarsan on yedi sanırsın. Daha iki-üç yıl önce sırtını kendim yıkar, kendim kuruturdum; ama şimdi beni yanına bile bırakmıyor.

Zina'nın yeşil gözleri ışıl ışıldı; yüzü, kapağı açık bir sobadan yüzüne vuran alevler gibi, gölgeler içindeydi.

- Sen, Natalya, aylarca ayağa geçirilmemiş bir köylü çarığı gibi, bu dört duvar arasında kuruyup büzülmek istemiyorsan... Bilir misin ne lâzım sana?

Sorusuna cevap beklerken o kışkırtıcı gözleriyle Natalya'nın yüzündeki ifadeyi aradı Zina:

- Yüzüme bak, Natalya! Canın, istiyor, öyle mi?

Natalya uzun bir süre sustu. Sonra, kollarını açarak, Zina'nın kucağına atıldı:

- Ah, ister! İster, Zina!

Sonra sesi alçaldı, yavaş yavaş yatıştı:

- İki yıl oluyor, Zina, Selim gideli. İki yıl! Dile kolay... Dayanılır mı? Birçok geceler rüyama giriyor. Her yanım ateş, dalga dalga. Göğsümün üstünde bir nefes duyuyorum; o nefesi duydukça yastığa sarılıyorum; tir tir titreyen ellerimle gidip Alim'in yattığı odanın kapısını kilitliyorum. Vallahi, inan bana, öyle bir anda elime... Burada bir Dede Cavit var, elime o Dede Cavit bile geçse, onu da sallayıp salıncak olabileceğimi sanıyorum. Ah, sen bunu anlayamazsın! Başımı avuçlarım içine alıp kaçmak isterim... Dayanamadım geçen hafta; Berber Hasan adında biri var burada; Simferopol'e gidiyormuş... Duyar duymaz onun arabasına atlayıp seni görmeye gittim. Sen, iki gözüm, Tatarları bilmezsin. Bunlar evlenip otuz, otuz beş yaşı bulunca her biri rahip kesiliyor. Kadının yüzüne bile bakmıyorlar. Çukurca'dan Simferopol şosesine varıncaya dek dizimi dizinden bir saniye olsun ayırmadım. Yüzüme bile bakmadı.

Natalya açılmıştı. Birdenbire gençleşmiş, sesi gürleşmişti; soluk almaksızın anlatıyordu. Zina ise gülen gözlerini onun yüzüne daldırmış, kızıl dudakları açık, sabırla Natalya'yı dinliyordu.

- Geçen ay içinde Almanlar Çukurca gençlerini esir kamplarından çıkarıp köye sevkettiler. Her biri iskelet gibi, mezarlardan çıkmış ölüler gibi, döndüler Çukurca'ya. Yalnız aralarında Selim yoktu.

Şimdi Natalya, Zina'nın yüzünde bir değişiklik görmüş olacaktı ki, eliyle arkadan saçlarını dalgalandırarak gülümsedi:

- Senin canını sıkıyorum galiba, Selim'le. Ayağa kalk da entarine bakayım hele, Zina. Hem ne kumaş! Kaça mal oldu?

Zina yuvarlak göğüslerini avuçları içine alarak geniş bir kahkaha salıverdi:

- Kaç para mı? Sen uyuyorsun, benim kraliçem! Uyuyorsun!

- Ayakkabılar da ne şık!

Şimdi Zina ayakta, kıvrıla kıvrıla odanın orta yerinde dönüp duruyor, hep o tatlı ve şehevî gülümsemeyle bakışlarını Natalya'nın yüzünde gezdiriyordu.

- "Salamander"! En iyi Alman markası!.. İki hafta önce Berlin'den gönderildi. Sen, Natalya, gözlerini aç!.. Heeey! Nataşka!... Sen ne?..

Koşarak kerevetin kenarına, Natalya'nın yanına oturdu.

- Ağlıyor musun, Natalya? Ne bu? Haydi haydi, vazgeç! Aha, az kaldı unutuyordum; birkaç hafta evvel Çukurca'yı Her Hauptman Schreiber ziyaret etmiş... Gördün mü kendisini?

- Duydum, fakat görmedim.

- Pek genç değil ama ne kadar da hoş, ne kadar da tatlı bir can!

- Tanır mısın?

- Tanır mıyım? Ha-ha-ha-ha!... Hem de nasıl!

- Sen... sen, Zina, Almanlara iyice uymuşsun. Ama dikkatli ol, savaş da bitmedi henüz.

- Haydi haydi, sen Tatarlara uymadın mı ki?

- Tatarlar başka. Tatarlar bizden. Ama Almanlar...

- Zaten benim dedem Alman kanından. Eskiden Rusya'ya kolonist olarak gelmişti... Ama bırak şimdi onu. Yeter artık, doğduk doğalı komünizmle beslediler bizi. Duyduk, bıktık bile, ama bak işte, sırtımıza doğru dürüst bir entari geçirmeye ancak şimdi fırsat bulabildik.

- Schreiber'i tanırım mı dedin?

- Hem de nasıl!

- Oynaşın mı?

- Hayır. Benim Kapitan Brauner'imin candan ahbabı. Ama o kadar hoş, o kadar tatlı bir insan ki! Nasıl ifade edeyim sana? Bir... bir... bir hanım gibi. Kadının yüzünü beyaz ve nazik elleri arasına alıp o tatlı diliyle konuşmasını dinlemeden inanmazsın. Benim Kapitan Brauner'imin apartmanında tanıdım kendisini. O gece sabah saatlerine kadar eğlendik. Öylesine zengin bir sofra vardı ki! Bizim okul arkadaşlarımız rüyalarında bile göremezler! İtalyan salamı, şnap, İngiliz cin'i, havyar, helva, fıstık ve buna benzer şeyler. O gece Hauptman Schreiber gittikten sonra benim Brauner'im onun hakkında uzun ve geniş bir malûmat verdi bana. Hauptman Schreiber'in cinsî zevki üzerine. Bak, dinle ne diyor; hikâyenin burası seni de ilgilendirecek sanırım...

Zina az daha Natalya'nın yanına sokuldu, başını Natalya'dan yana eğerek yavaş bir sesle anlatmaya başladı.

6

Çukurca'nın damlarına çöken akşam, pencere camlarını çoktan gölgelemişti artık. Çukurca'nın evleri, her akşam olduğu gibi, o akşam da derin bir sessizliğe gömülü-

yorlardı. Alim, Reis Bilâl'in evinden çıktığı zaman, gökyüzündeki yıldızlara eş olmak istermiş gibi, bazı evlerin pencerelerinde ışıklar yandığını gördü. Salgır tarafında selviler hışırdayıp sallanıyordu. Doğu ufku üstünde dağlar misali ağır ve heybetli bulutlar yavaş yavaş gökyüzüne yükseliyorlardı. Doğudan batıya ılık bir rüzgâr esiyordu. Karlar henüz erimemişti ama, Alim'in ilerlediği yolun yamacı üstünde kara kara kütükler görünüyordu. Bahçelerdeki kuru ve çürük ağaç kabuklarının kokularına taze bahar kokusu karışıyordu. Alim köye yaklaştıkça rüzgâr hızlanıyordu. Rüzgâr evlerin ıslak damlarını kurutuyordu. Duvar diplerinde topraklar, mayalı hamur gibi, taze taze kokuyordu. Köy meydanı boştu, çocuklar susmuşlardı, kapılar gıcırdayarak kapanmışlardı ve Çukurca soluğunu tutmuş, evlerin damları üstünde esen rüzgârın hışırtısını dinliyordu.

Alim Köy Sovyet'i binası yanından geçti, sola döndü ve cami avlusunun duvarı dibinde yürüyerek yokuş yola saptı.

Eve yaklaşırken çocuk kalbine bir korku girdi. Ev, bu akşam önceki akşamlardan başkaydı. Evin sessizliğinde derin ve uzak bir acı gizleniyordu. Ev, Alim'i istemiyordu sanki. Evin bütün pencereleri kapkaraydı; bacası tütmüyordu; ev, karanlığın içinde gizlenmiş, köyden ve Alim' den uzaklaşmış gibiydi.

Avlu kapısını açık buldu Alim. "Natalya uyudu" diye düşündü ve ayak uçlarına basarak, içeri girdi, iç odanın kapısını araladı, sessizlikten korkar gibi, yavaş bir sesle:

- Natalya, dedi.

İçeriden ses soluk gelmeyince kalbinden bir ürperti geçti.

- Natalya! Natalya!..

Alim, atan kalbiyle odalarda Natalya'yı arıyordu.

Ama Natalya yoktu.

Kendini avluya attı Alim. Gökyüzü kararmıştı, yıldızlar görünmüyordu. Lâpa lâpa kar yağıyordu. Karlar yere düşmeden havada eriyordu. Bayırın dibindeki meşeler garip garip hışırdıyor, evlerin saçaklarından, ağaçların dallarından düşen su damlaları yerdeki karları deşiyordu.

Alim çitin yanında durdu. Önce avazı çıktığı kadar Natalya! Natalya! diye bağırmak istedi, ama, nedense, bağırmadı; aşağıda Çukurca evlerinin sessizliği Alim'in bağırmasına engel oluyordu sanki.

Sonra koşmaya başladı.

Koşarken içinden Natalya! Natalya! diye tekrarıyordu. Kafasından türlü düşünceler geçiyordu. Bir an Natalya' nın onun için hiçbir zaman mevcut olmadığını sanıyor, başka bir an da Selim savaştan döndü de Alim'i bırakıp Natalya ile birlikte Çukurca'dan gittiler diye düşünüyordu. Arada bir durup hüngür hüngür ağlayası geliyordu.

Ama koşuyordu.

Derken Bilâl'in evi önünde durdu. Saçları rüzgârda dağılmış, yüzü incelmiş, gözlerinde korku birikmişti. İki yumruğuyla kapıyı döverek bağırmaya başladı:

- Bilâl Amca! Bilâl Amca! Natalya kayıp... Bilâl Amca!..

Reis Bilâl Alim'i yatıştırdı, sonra Natalya'yı aramaya koyuldu. Natalya gerçekten evde yoktu. Köylüler gece yarısına kadar köyü aradılar, ama Natalya'yı hiçbir yerde bulamadılar. Gece yarısından sonra kar, yağmura döndü, sabaha kadar yağdı ve rüzgârlı yağmur karları eritti. Daha akşamdan karların üstünde beliren insan ve hayvanların ayak izleri sabahleyin kaybolup gitmişlerdi.

7

Aradan üç gün geçti.

Alim, Reis Bilâl'in evindeydi. Natalya'dan ses soluk

çıkmıyordu. Ama dördüncü günün akşamı Natalya ansızın çıkageldi. Hem de nasıl!

O gece kuzey rüzgârı toprağı iyice kurutmuş, gökyüzünü bulutlardan temizlemişti. Tavlaların kapıları ardına kadar açıktı. Demirhanede demirci Yakub'un örse indirdiği çekicin madenî gürültüsü Çukurca evlerinin damları üstünde tınlıyordu. Güneş gök yüzündeydi; günden güne daha ılık olan ışıklarıyla tarlaların sırtını ısıtıyordu.

O akşam Çukurca çocukları, Çıfıt Levi'nin "para verem!" sözlerini tekrarlamaktan bezmiş ve usanmış olacaklar ki Köy Sovyet'i binası önünde meydanda savaş oyunu oynuyorlardı. "Kızıllar"la "Almanlar" sık sık karşı taarruza geçiyorlar ve savaş, çoğu zaman, yumruk ve güreşle sona eriyordu.

Güneş son zayıf ışıklarını da evlerin damlarından toplayıp Salgır'ın kıyısındaki yüksek selvilerin tepelerini taraya taraya batarken Berber Hasan'ın evi yanındaki duvarın gerisinden bir otomobil çıktı ve hızla meydana girerek Köy Sovyet'i binası yanında durdu. Otomobilin arka tarafından silâhlı iki Alman askeri fırladı. İki yandan koşarak otomobilin kapılarını açtılar. Ve otomobilden önce Natalya Vasilyevna, onun arkasından Her Hauptman Schreiber indi. Cami duvarı dibinde oynayan çocuklar, donakalmışlar gibi, iri ve şaşkın gözleriyle Natalya'ya bakıyorlardı.

Natalya'nın başında kara, yeşil, kızıl kuş kanatlarından bir şapka vardı; sırtında zarif bir kürk, omuzlarından göğüslerine sarkan iki gümüş tilki derisi, ayaklarında yüksek ökçeli ayakkabılar. Yüzü ve gözleri sonsuz bir mutluluk içindeydi. İki eliyle Hauptman Schreiber'in kolunu tutuyordu. Çocuklar, hâlâ şaşkın, ikisine bakıyorlardı. Ama, Natalya, Hauptman Schreiber'in kolunda, cami avlusu duvarı yanından geçip yokuştaki eve doğrulur doğrulmaz çığlıklar koparak demirhaneye doğru koştular. Onların

çığlıklarıyla demirhaneden, tavlalardan köylüler çıktılar. Reis Bilâl de o akşam demirhanedeydi ve kendisine doğru koşan çocuklara dönerek olanca gücüyle bağırdı:

- Durun! Durun, bacaksızlar! Durun, kepazeler! Neden bağrışıyorsunuz böyle? Ne var? Ne oldu?

Çocuklar durdular ve kesik kesik sesleriyle, el-kol işaretleriyle Köy Sovyet'i binası yanında gördüklerini anlattılar:

- Natalya, Bilâl Amca!.. Natalya hayvan oldu! Hayvana döndü Natalya!..

- Neee? Ne oldu?

- Hayvan!

- Ne hayvanı? Yavaş konuşun!

- Şaraberi Efendi'yle geldi Natalya! Aftanabil ile!.. Sırtında ayı derisi var; iki tilki var; başında tavus kuşu var!..

Çocuklar bağrışa çağrışa evlerine dağıldılar.

Ötede, köy meydanına çıkan yolda, Değirmenci Rıdvan göründü. Rıdvan gülümsüyordu; ama gülümsemesini bıyığı altına gizleyerek Reis Bilâl'a doğru yürüyordu.

- Ne var orada, Rıdvan Efendi? diye sordu Reis Bilâl.

- Bizim Natalya! diye cevap verdi Rıdvan, bıyığını burarak.

- Çocuklar hayvan oldu diye bağrışıyorlar da...

- Öyle mi diyorlar? Benziyor ama... Şaraberi Efendi'yle geldi. Ben de tanıyamadım kendisini. Görmelisin Natalya'yı! Görmelisin!

Ve bıyığını bura bura, Reis Bilâl'in yanında yürüdü, beraber demirhaneye girdiler.

8

Daha o akşam Reis Bilâl küçük Alim'in elinden tutup Natalya'ya gitti. Fakat avlu kapısı önünde duran silâhlı iki

Alman askeri, silâhlarını Bilâl'e ve Alim'e doğrultarak, ikisini de geri çevirdiler.

Bayırın kenarındaki toprak yol boyunca aşağıdaki meşeliğe inerlerken, arkada kalmış evden Her Hauptman Schreiber'in ve Natalya'nın kahkahaları geliyordu. Bilâl sessizdi. Hayatın acısı şimdiden küçük Alim'in yüzünde yerleşmişti. Bilâl geride kalmış, ne eve, ne ayakları dibindeki toprağa bakıyordu.

9

Bahar geldi.

Köylü, kollarını sıvayıp tarlasına çıkmaya hazırlık yaparken, Alman orduları savaşın yaz çalışmalarına başladılar. Kış boyunca Kırım Yarımadası muazzam bir asker karargâhına döndü. General Manstein'in tümenlerine yeni iki panzer ve beş piyade Romen tümenleri katıldı. Karadeniz'de Kafkasya ile Sivastopol arasında irtibatı kontrol altına lamk için Luftvaffe[43] Simferopol, Kaçı havaalanına birçok avcı ve bombardıman uçakları sevketti. Şehirler hınca hınç askerle doldu. Kedi kafaları gibi yuvarlak taşlarla döşeli şehir sokaklarından geçen askerlerin demir nalçalı çizmelerinden bitmez tükenmez rrapp rrap sesleri çıkıyordu.

Mayıs ayı Kırım Yarımadası'nda haziran havasıyla başlıyor ve Manstein'in komutanlığı fazla tereddüt etmeden taarruz emrini veriyordu. Alman tümenleri mayısın altıncı ve yedinci günü Ruslar'ın Kerç hattına karşı hava, kara ve deniz kuvvetleriyle zorlu bir hücuma başlıyorlar ve bir hafta kadar süren bu ölüm-kalım savaşından sonra, mayısın on üçüncü günü Alman Başkomutanlığı, Alman halkı-

[43] Luftvaffe: Alman hava kuvvetleri.

nın susadığı ve özlediği "Siegen"i hem Almanya'ya, hem de bütün dünyaya bildiriyordu.

O yılın kışı Kuzey Kafkasya'nın Novorossiysk ve Anapa kıyılarından Kırım kıyılarına asker çıkarıp kısa bir süre Kefe'yi ele geçirmiş bulunan Rus kuvvetlerini geri denize püskürtüp, Kefe'yi azat ettikten sonra, nisanın başlarında Tatar gönüllü birlikleri, Alman taburlarıyla birlikte batıya çekilerek Otuz kasabasına yakın bir yerde şosenin kenarında mola veriyordu.

Hava sıcaktı. Güneş, denizin yüzüne bir çuval mücevher serpmişti sanki; deniz ışıl ışıldı. Güneş, terli gömleği omuzlarına yapışık, Berber Hasan'ın geniş sırtını ısıtıyordu. Bütün askerlerin arkalarını ısıtıyordu güneş. Askerler, şosenin kenarındaki düzlüğe oturmuşlardı. Çoğu soyunmuştu, sırtlarında beyaz gömlekleri, kolları sıvalı, tüfeklerini temizliyorlardı. Arada bir başları üzerinden avcı uçakları uçuyordu. Uçaklar, deniz kıyısınca, Sudak istikametine gidiyordu. Kefe tarafından üstleri başları toz toprak içinde, başka bölükler Sudak'a doğru ilerliyordu. Romen üniformalı bölüklerde Tatarca konuşanlar da vardı. Düzlükte tüfeklerini temizleyen gönüllü askerlere sesleniyorlardı.

- Yenikale son nokta; Takıl teslim oldu! Ruslar Yenikale'nin ötesinde denize dökülüyorlar! Kırım temizleniyor.

Onlar gönüllü askerlerin Dobrucalı kardeşleriydi. Bazıları saflardan çıkarak, gönüllü askerlerin ellerini sıkıyor, gözlerinden yanaklarından öpüyorlardı; sonra, arkadan gelen Romen subaylarının komutanları ve haykırışlarıyla, hemen saflara dönüyorlardı. Bölükler uzaklaşırken sesler işitiliyordu:

- Dur hele, Kırım Kırım olsun!.. Kimse bağırmaz bize! Kimse emretmez bize! Öyle mi kardeşler?

- Öyle! Öyle! diye cevap veriyorlardı gönüllüler.

Akşama yakın bir zamanda hareket durdu, yol boşaldı,

sesler kesildi. Çavuşlar takımlara, onbaşılar mangalara bulundukları yerde geceleyeceklerini bildirdiler. Çadırlar kuruldu. Akşam yemeğinden sonra, kimi çadırın önünde bağdaş kurmuş oturuyor, kimi yere uzanmış, yavaş sesle birbirlerine savaş hatıralarını, köylerini, sevgililerini anlatıyordu. Gökyüzünde ay onlara bakıyordu; çadırların önündeki çatkılardaki sadık yoldaşları olan tüfekler, sessizce onları dinliyorlardı.

10

Berber Hasan'ın çadırına Reis Bilâl'in oğlu girdiği zaman tan yeri kıpkızıldı. Denizden hafif bir yel esiyordu. Bilâl'in oğlu tüfeğini çadırın direğine dayadı, yere oturup çizmelerini çıkarırken, Hasan uyandı.

- Şevket, sen misin? diye sordu Hasan.

- Benim, Hasan Ağa!.. dedi Şevket.

- Ne vakit döndünüz?

- İki saat oluyor. Ötekiler çoktan mışıl mışıl uyuyor. Bizim kabakbaş onbaşı, önce atlara yem getirmek için sürdü bizi, sonra da, belki iki saat kafa tuttu. İt, babam, it!.. Gözlerimi açamıyorum.

- Ne yaptınız Kefe'de? Esir mi sürdünüz?

- Ihı. Kefe'den Eskikırım'a. Orada Alman bölüklerine teslim ettik.

- Çok mu?

- Bizim sürdüğümüz grupta azdı; bin kişi kadar aşağı yukarı. Ama Kazantep'le Kefe arasında on binlerce esir var diyorlar. Ukrayna'ya sürüyorlarmış. Nereye sürerlerse sürsünler; Kırım'dan çıkarsınlar da. Aha, az kaldı unutuyordum; şaşacaksın sanırım; Eskırım'a sürdüğümüz esirler arasında kimi gördüm, bilir misin?

- Kimi?

- Bil bakayım?
- Tatar mı?
- Tatar ya. Ama kim, bilir misin?
- Çukurcalı bir kimse mi yoksa?
- Selim, Selim Çilingirov.
- Neee? Ne dediiiin?

Hasan birden ayağa fırladı ve iki eliyle Şevket'in omuz başlarından tuttuğu gibi, onu kendine çekti.

- Hay seni!.. Seni kepaze! Şimdi mi söylüyorsun bunu? Çabuk! Haydi çık komutana!..
- Heeey, ne oluyor?
- Çık çık! Kaç kişi var bizimkilerden?
- Bilir miyim kaç kişi... Sanmam ki aralarında başka Tatar bulunsun. Onları Kerç cephesinde esir almadılar; iki aydan beri Kefe'de kamptaymışlar. Geçen kış Ruslar'ın Kefe'ye asker çıkardıkları zaman esir alınmışlar. Kefe'yi ele geçirmiş askerlerin arasındaydı herhalde. Sen nereye?..
- Ne demek nereye? Niçin?..

Boğulur gibi oldu Hasan. Yutkundu. Titreyen elleriyle kemerini bağlarken gözlerini Şevket'in yüzüne dikti.

- Niçin kendisiyle konuşmadın? Neden bir şeyler yapmadın? Haaa? Söyle, neden?

Şevket'in yüzü yavaş yavaş sararıyordu:

- Ne yapmamı istiyordun yani? Söyle bakalım, ne yapacaktım? Kucaklayıp gözlerinden mi öpmeliydim? Haa? Öyle mi? Öldürmediğime şükretsin! Yapabilirdim! Hem yapılması gereken iş beynine kurşun sıkmaktı. Ama Tanrı bana sadece sırık gibi upuzun bir boy vermedi; bir de güvercin yüreği koydu göğsümün içine. Acıdım. Kolsuz olduğu için acıdım. Yoksa... O beni esir alsaydı acıyacak mıydı bana? Sırtımdaki bu Alman üniforması ile onun eline geçseydim acıyacak mıydı bana? Kurtaracak mıydı beni? Sırtına Alman üniforması giydin diye kurşununu göm-

miyecek miydi beynime? Şükretsin... Onun sırtında hâlâ Rus üniforması!.. Oooo, yok! Savaşsa savaş! Konu-komşu, abla-ağa, ana-baba oyunu oynamaya vakit yok, gereği de yok! O, sırtına Rus üniforması geçirmiş, savaşıyor; hem kendini haklı sanıyor. O, ne kadar haklıysa ben de sırtıma Alman üniforması giyip onlara karşı savaşmakta en az onun kadar haklıyım. Onu mu kurtarayım? Niçin kurtaracakmışım? Kurtarırım! Ama önce gitsin, Huriyecikleri, Veli Şabanları, Sibirya'dan Çukurca'ya getirsin. Ancak o zaman!

- Görüyorum, kardeşim, görüyorum! Sende güvercin yüreği değil, Bolşevik hıncı var...

Şevket'in yüzü şimdi tehlikeli olmuştu. Gözleri küçülüyor, şakakları atıyor, burun kanatları, bir hayvanın burnu gibi, titriyordu. Onun yüzündeki bu değişikliği gören Hasan birden açıldı:

- Neden öldürmedin öyleyse? Öldüreydin!.. Git, git öldür! Düşmanlarımız bizi öldürüyorlar. Bu az!.. Git, sen de öldür! Gitsene! Çabucak tükenmemiz için birbirimizi öldürmeye başlayalım. Haa? Nasıl? Bunu mu istiyorsun?

Sustu Hasan. Kıvılcım saçan gözleri hâlâ Şevket'in yüzündeydi:

- Ben gidiyorum, dedi. Gidip tabur komutanına, Kefe'den Eskikırım'a sürülen esirler arasında kardeşim var diyerek kendisinden Selim'i esir kampından almak için izin isteyeceğim. Selim Çukurca'ya gidecek ve Çukurca'da yaşayacak. Anladın mı? Senin baban ve benim çoluğum çocuğum ne kadar Çukurca'nın adamı ise, nasıl Çukurca'da yaşıyorlarsa, o da Çukurca'nın adamı olacak, o da Çukurca'da yaşayacak.

Hasan, iki elini uzatarak Şevket'in üniformasının iki yakasını kavradı ve hızla kendine çekti.

- Komünist mi olsun? Gene Çukurca'da yaşayacak, Çukurca'nın adamı olacak! Anladın mı? Selim'e yanaşma!.. Burununu kırarım!

Çadırdan çıktı Hasan.

11

Sabahın erken saatinde komutanın karşısında durarak Selim'i kamptan almak için izin ve tezkere istedi Hasan ve alınca, Eskikırım'a hareket etti. Selim'i Eskikırım'da bulamadı. Oradan Seyitler'e koyuldu. Seyitler'de Kefe'den Ukrayna'ya sürülen esirler arasında kolsuz bir Tatarın Kalay kampına sevkedildiğini öğrendi. Hasan geceyi Seyitler'de geçirdi ve sabahın ilk saatinde Kalay'a koyuldu.

Selim'i, Kalay'ın kenarında ovada yarı çıplak, gömleklerinde bit ezmekle meşgul olan esirler arasında buldu. Güneşte sırtüstü uzanmış, yatıyordu Selim. Hasan ondan hayli uzakta durdu, uzun uzun baktı ona. Ayaklarında tozlu topraklı, delik deşik çizmeleri vardı. Sırtında kirden kararmış, ağırlaşmış asker gömleği; aylardan beri uzamış bir sakal; başı açık; belinde gömleği üstünden bağlı bir ip, yanıbaşında paslı boş bir konserve kutusu; sessizce yatıyor, açık, iri, fakat ilgisiz gözlerle bakıyordu.

Hasan, yavaş yavaş Selim'e yaklaştı. Selim'e yaklaşırken Selim'le kendi arasındaki gizli, belki de çözülemeyecek bir bağ bulunduğunu, ilk defa kalbinde hisseder gibi oldu. Selim'in yanında durdu. Az durduktan sonra üzerine eğilerek elini Selim'in omuzbaşına değdirdi. Selim'in ıslak kirpikleri arasında yaşlı gözlerini gördüğü zaman Selim'in deminden beri kendisini gözetlediğini anladı.

Hasan, zoraki bir gülümsemeyle gülümsedi. Selim kımıldamıyor, Hasan'ı görmüyor gibiydi; gözleri de eskisi gibi ilgisizdi.

Hasan:

- Kalk, Selim, gideceğiz! dedi.

Selim bir süre tereddüt etti, sonra başını çevirip soğuk bakışlarını Hasan'ın ayaklarından yüzüne doğru kaldırdı.

- Bir emir mi bu? diye sordu.
- Hayır. Şimdilik gönül rızasıyla, dedi Hasan.
- Reddedersem?
- Reddedersen, zorla gideceksin.

Kısa bir sessizlik oldu. Sonra Selim konuştu:

- Nereye götüreceksin beni?
- Ben götürmeyeceğim seni. Omzuma bak, görmüyor musun tüfeği? Çok meşgul bir adamım ben. İşimiz çok. Yıllardan beri yapılması gereken işi, elimizde olmadan, hep geride bıraktık. Yazık, seninle meşgul olamayacağım. Vaktim yok. Kendin gideceksin.
- Nereye?
- Buradan çık önce. Sonra nereye gideceğini kendin düşünürsün. Bilir miyim ben senin nereye gideceğini? Senin yerin neresi ise oraya gidersin. Nereye mensupsan oraya. Ama, dediğim gibi, buradan çık önce. Bana ait olan iş budur. Senin buradan çıkmandır. Ötesi bana ait değil. Esir olduğunu iki gün önce, Otuz'a yakın bir yerde öğrendim. Vicdanıma sığdıramıyorum senin esir olmanı doğrusu.

Selim şaşkın, biraz da ciddî gözlerini Hasan'ın yüzüne dikti:

- Neden?
- Neden mi?

Şimdi Hasan'ın dudaklarında alaycı bir gülümseme belirmişti:

- Ohoooo! Neden ha? Senin gibi önemli ve değerli bir kişinin esir kampında çırpınması! Olur şey mi? Olmaz olmaz! Yazık!..

Esirler arasında yürüyüp kamptan çıktılar. Az ötede Alman askerleri yanından geçerlerken Hasan subaya Selim'in tezkeresini gösterdi ve yan yana yürüyerek silâhlı Almanlar'dan uzaklaştılar.

Selim hâlâ Hasan'ın demin kendisine söylediği sözleri düşünüyordu. Gözlerinde düşmanca duygularını aksettiren ışıltılarla, Hasan'ın yüzüne baktı:

- Neden... Neden bana önemli bir kişi diyorsun? diye sordu Selim.

Hasan durdu. Dudaklarındaki o alaycı gülümseme silinmişti; yüzü ciddîydi:

- Ben sana önemli bir kişisin demedim. Hem değilsin de! Sen kendini başkaları arasında önemli bir kişi sanıyorsun. Öyle değil mi yani?

Selim'in çeneleri sıkıldı, başı az göğsüne düştü; şimdi omzu başları da azıcık öne çıkıktı ve inatçı bir boğa gibi, Hasan'a bakıyordu. Sonra döndü, hayli geride kalmış esirleri gözden geçirdi, gene Hasan'a baktı:

- Gidebilir miyim? diye sordu.

- Tabiî, dedi Hasan. Tabii gidebilirsin. İşte tezkeren. Yolda seni durdurmak isteyen Almanlar'a göster bu kâğıdı; hiçbir şey yapmazlar. Korkma.

Selim, Hasan'ın elinden tezkereyi aldığı gibi uzun adımlarla yürümeye başladı. Hasan onun arkasından seslendiği zaman hayli uzaklaşmış bulunuyordu.

- Selim! Dur, bir dakika!

Selim durdu.

- Ne var?

- Bizde bir âdet var, bilir misin nedir?

- Neymiş o âdet?

- Yapılan bir iyiliğe karşı "teşekkür ederim" derler.

- Bu, gerçekten bir iyilikse, karşılığını ben de bir iyilikle öderim. Teşekkürü dilenciler söylerler. Çingeneler de, dolandırıcılar da söylerler. Hoşça kal!

Üç beş adım atınca tekrar durdu. Hasan'dan yana döndü:

- Şey... Bizimkiler... Benimkiler Çukurca'dalar mı?

- Alim Çukurca'da. Öteki de!

Ayrıldılar.

Hasan, yıllardır omuzlarında yaşadığı ağır bir yükü devirmişçesine, hem omuzlarında, hem de kalbinde hoş bir hafiflik hissetti.

12

Hava geceleyin bozdu. Daha akşam üzeri Çukurca'nın üzerindeki gökyüzünü demir renginde ağır bulutlar kaplamıştı. Geceleyin hava ağırlaştı ağırlaştı ve sabaha yakın bir zamanda gök yarıldı ve birdenbire Çukurca'ya yağmur boşandı.

Gök ağarmak üzereydi. Doğudan esen rüzgâr, yağmur sicimleriyle pencereleri, teneke damları kamçılıyor; bostanlara çullanıyordu; vahşi ıslıklar çıkararak çitlerin dibinden geçiyor, demirhanenin ötesindeki meşeliğe saldırıyor, meşelerin arasında uğulduyordu. Alçaklarda bulunan evlerin sahipleri, başlarında çuvallar, pantalonlarının paçaları sıvalı, ellerinde çapaları, bostan kıyılarında su yolları açarak yağmur sularını bostanlarından uzaklaştırıyorlardı. Kadınlar, saçaklardan sarkan su boruları altına tekneler, tencereler yerleştiriyor, çamaşır suyu biriktiriyorlardı.

Sabah oldu. Yağmur zayıfladı. Gökyüzü hâlâ kapkarayd. Köy sessizdi. Ağırlaşmış bostanlar, bahçeler uzaktaki Salgır'ın sürekli gürültüsünü dinliyorlardı.

Reis Bilâl ahır kapısı önünde durduğu zaman Değirmenci Rıdvan az aşağıdaki bahçeden çıkmış, Bilâl'in evine doğru uzanan toprak yolun duvarı dibince Bilâl'e doğru koşuyordu. Bilâl avluyu geçerek Rıdvan'a doğru yürüdü. Rıdvan durdu. Garip bir sarsıntıyla çevresine göz gezdirdi, sonra elini kaldırarak Bilâl'e bir "gel" işareti verdi. Bilâl'in kendisi de bir tehlike kokusu almışçasına, sağa sola baka baka Değirmenci Rıdvan'a doğru yürüdü:

Uzaktan kısık bir sesle sordu Reis Bilâl, seslendi:

- Hayır ola, Rıdvan; bir şey mi var?

Rıdvan parmağını dudaklarına kaldırıp bir sus işareti yaptı. Sonra Bilâl'in yeninden tutarak onu, demincek içinden çıktığı, bahçeye doğru çekti. Bahçeye girdiler ve yan yana sessizce meşeliğe doğru yürüdüler. Yürürlerken Değirmenci Rıdvan gözlerini Reis'in yüzüne dikti:

- Hayır mı, değil mi, bilmiyorum, kardaş.
- Ama ne oldu, söylesene!
- Selim. Selim döndü. Biçare kolsuz...

Rıdvan bu kelimeleri ateşin içinden çıplak eliyle kestane çıkarır gibi söyledi.

- İki saat önce... Biri benim pencereyi tıkırdatıyordu. Sofaya çıktım. Sofada biri duruyordu. Sırtında yırtık, kirli bir gömlek. Üstü başı sırılsıklam. Yüzüme bakıyordu. Tanıyamadım. Saç sakal bir karış. Adam yüzüme bakıp gülümsüyordu hep. İyice bakıyorum: Selim. Korktuğumu anlamış olacak ki, hemen beni teselli etmeye çalıştı. "Korkma Rıdvan Ağa", diyor, "Kaçmadım", diyordu, "Almanların kendileri bıraktılar... Tezkerem de var". Hep korkma diyordu zavallı, ama ben korkuyordum. Korkum onun dönüşünden değildi. Bana ne? O bana bir kötülük yapmadı ki... Ben de ona bir kötülük yapmadım. Korkuma sebep başka. Bilirsin ya, dün gece bayırdaki evde gene eğlence vardı. Şaraberi ile başka iki subay daha eğleniyorlardı. Ben bundan korkuyorum işte. Gider de Şaraberi'nin üstüne varırsa... İşte belâ. Doğrusu ne yapacağımı, Selim'e ne diyeceğimi bilmiyorum. Zavallı: "Bizimkiler niceler?" diye soruyor. Ne diyeyim? İçeri aldım kendisini; benim karı çay pişirdi; göz kırpıp karıyı kenar odaya çağırdım ve: "Sen dedim onu lâfa tut, şöyle biraz oyala da ben biraz dışarıya çıkayım." Çayını içerken evden fırladım, bayırı dolu dizgin çıktım. Evde Alman falan göremedim. Şaraberi orada mı değil mi, bilmem. Ordan koştum, bir solukta eve vardım. Ben eve girerken Selim evden çıkıyordu. Durdurmak istedim, durmuyordu. "Rıdvan Ağa, diyorbenden bir şey gizliyorsun galiba; nen var?" diyordu. "Eh, dedim ben de, ne olacak, Selim kardeşim? Hiçbir şey yok. Ama, diyorum, şimdi köyde kolhoz falan kalmadı; kolhozu da Sovyet'i de Ruslar kendileriyle birlikte alıp gittiler. Kolhoz'un yerine muhtar var şimdi köyde, dedim, muhtar

da bizim Reis Bilâl Efendi'dir. Onunla görüşürsen fena olmaz yani. "Sesimden bir şeycikler sezinlemiş olacak ki, gene de: "Alim nice?" diye sordu. "Alim iyidir – diye cevap verdim, öyle sanırım ki, Alim, Reis Bilâl'in evindedir; sen bizim Muhtar Bilâl Efendi'yle görüş, bir hoş-beş eyle... O da seni ne zamandan beri özlüyor" dedim. "Git, öyleyse söyle –dedi- meşeliğin ötesinde çeşmenin yanında bekleyeceğim, gelsin." dedi.

- Orada mı şimdi?

- O yana gitmişti, hâlâ orada mı, yoksam ki Natalya'ya mı gitti, bilmiyorum.

- Sen eve git şimdi, Rıdvan Efendi. Selim'in köye dönüşü hakkında ses soluk çıkarma. Natalya'nın marifetlerini Selim'e ben kendim anlatırım. Dikkatli olmamız gerek.

13

Reis Bilâl, Selim'i bayırın dibinde, bayırdaki eve yükselen toprak yolun kenarında buldu. Selim taşa oturmuş. İki yıl önce kurmaya başladığı evin eskimiş, kararmış duvarlarına bakıyordu; bakarken derin derin bir şeyler düşünüyordu; öyle derin ki önünde dikilmiş duran Reis Bilâl'i görmüyor gibiydi.

Başını kaldırdı Selim, Bilâl'e baktı ve ayağa kalkarak, garip bir gülümsemeyle elini Bilâl'e uzattı. Sıkıştılar. Reis Bilâl'in heyecanı gittikçe artıyordu galiba. Selim'in elini elinden bırakmıyordu.

Sonra Selim'in beyaz alnını öptü Bilâl ve ikisi birbirinin yanında taşa oturdular. Şimdi Selim gene bayırdaki yarım eve bakıyordu, Bilâl ise, toprak renginde kalın parmaklarıyla sigara sarıyordu. Sardı. Sigarayı Selim'e vermek istedi ama, nedense, hazır sigarayı Selim'e uzatmaya

cesaret edemiyormuş gibi, kendi dudakları arasına yerleştirdi, yaktı. Sonra en tabiî sesiyle:

- Sarayım, yakar mısın bir sigara? diye sordu.

Selim cevap vermedi. Bilâl'in yüzüne de bakmadı. Sol kolunu uzatarak Bilâl'in elinden tütün kutusunu aldı. Önce dizi üstüne yerleştirdi kutuyu. Elinin beş parmağını birden hareket ettirerek kutunun kapağını açtı, sigara kâğıdı destesinden bir kâğıt aldı, kâğıdı kutu kapağının ters yanına özenerek yerleştirdi, sonra kâğıda ustaca tütün koydu ve gene elinin beş parmağını hareket ettirerek sigarasını sardı. Sigarasını sararken Lugansk ile Novorossiysk arasındaki trende Başkırdıstanlıyı hatırladı ve bu hatırasını Bilâl'den gizlemek istermişçesine, bıyık altından hafif bir gülümsemeyle güldü. Fakat az sonra yüzü gene deminki gibi ne sert, ne de yumuşak oldu. Sesi sakindi, ama Selim'in değiştiği sesinin o sakinliğinden belli oluyordu.

- Çukurca nice, Bilâl Ağa? diye sordu Selim.

Bilâl Reis söze nereden başlayacağını bilmiyor gibiydi. Bir süre sustu; sonra sağlam sesiyle:

- İyi! diye cevap verdi. İyi. Doğrusu Çukurca'yı böyle mutlu ben hiçbir vakit hatırlamıyorum.

- Öyle mi?

- Öyle, Selim. Köylünün derdi nedir, bilir misin? İki şey; toprak ve hava. Tarlalar ekildi. İki haftadan beri kuraklık devam ediyordu; hava da koştu imdadımıza gece, çok şükür.

Reis Bilâl konuşurken, sözlerinin Selim'in yüzünde yaptığı tesiri araştırıyordu. Selim konuşsun diye az bekledi. Sonra, sözüne devam etti:

- Bu yıl herkes kendi toprağını kendisi ekip biçiyor. İşi önce eskiden olduğu gibi, yani kolhoz sistemiyle yürütmek istedik; ama olmadı. Olmuyor. Kolhoz sistemiyle yü-

rütmeye taraftar olan ilk ben oldum, ama karşı olan da ilk ben oldum. Millet yıllar yılı kendi toprağında çalışmak hasretini çekiyordu. Fazla beklemeye ortada bir sebep yoktu. Kış çıktı, herkes kendi tarlasına koştu. Herkesin kendi malı var, kimsenin başkasının malında gözü yok. Çalışıyorlar, yiyorlar, Tanrı'ya şükür ediyorlar. Köylünün istediği de buydu zaten. Tanrı bunu sizden esirgemesin.

Sustu Bilâl. Az sustuktan sonra sesini alçaltarak devam etti:

- Şey... Biz seni düşündük, Selim. Sen Çukurca'yı bilmiyorsun belki. Yani Çukurcalılar kalplerinde hınç saklayan kimseler değildir. Evet evet! Berber Hasan askerde... Yani Alman ordusunda. Ama ben onunla konuşurum... Aranızda sizi ayıran bir şey varsa... Korkma. Her şeyi bana bırak!

Selim yavaş yavaş rahatsız oluyordu. Arada başını kaldırıyor, bayırın üstündeki eve bakıyordu. Reis Bilâl traktörlerden, orak makinelerinden, kamyonlardan söz açtığı zaman lâfın uzamasına çabucak son verdi Selim:

- Bizimkiler niceler Bilâl Ağa?

- Alim, iyi. Tanıyamayacaksın.

- Alim'i duydum. Anlamak istediğim Natalya.

- Natalya...

Tez başladığı gibi tez sustu Reis; başı yavaş yavaş göğsüne düşüyordu. Heyecanlı gözlerindeki ışıklar sönüyor, yüzü birdenbire yüz yaşına girmiş ihtiyar bir adamın yüzüne benziyordu. Selim'in kaşları çatılmıştı. Fakat gözlerini bayırdaki yarım kalmış evden ayırmadan ısrar etti:

- Bilâl Ağa, Natalya nasıl? Sağ mı?

Ancak o zaman başını göğsünden kaldırdı Bilâl, Selim'in baktığı yere baktı ve suçlu bir adam gibi, gözlerini yere indirerek boğuk boğuk konuştu:

- Koynunda yılan besledin, Selim, yılan!

İkisinin arasına soğuk ve devamlı bir sessizlik çöktü.

Gökyüzündeki bulutlar parçalanmıştı ve göğün mavi göğsü meydana çıkmıştı. Meşeliğin ötesindeki yolda otlaklara yönelen ineklerin böğrüşmeleri, çan şıngırtıları, keçilerin melemeleri işitiliyordu. Selim, omuzbaşlarını azıcık öne eğmiş, otururken, başını birdenbire Reis Bilâl'den yana çevirerek birbirine kenetli çeneleri ve dişleri arasından:

- Konuş! dedi.

- Koynunda yılan besledin, Selim. Bu kadar. Başka ne söyleyeyim! Her hafta şehire gidiyor, Çukurca'ya Alman subaylarıyla dönüyor. Bu da yetmiyor. Bazen köy meydanına iniyor, kolunda Alman... Çoluk çocuğun gözü önünde kendisini cami duvarına sıkıştırıyorlar. Ben gittim; olmadı. Askerler tüfeklerinin namlularıyla göğsümden iteleyip beni geri çevirdiler. İki gün önce Molla Rüstem gitti; olmadı. Oynaşı bir Şaraberi var... Bir akşam Molla'yı sofaya çağırdı o Şaraberi. Gitti Rüstem Ağa. Köy şehir kızları getirmeyin diye Alman'a yalvarır yakarırım sandı. Ama nerde! Bir elinde rakı şişesi, öbür elinde Molla Rüstem'in sakalı, sürükleye sürükleye ihtiyarı avludan çıkardı, kıçına bir tekme sallayarak kapı dışı etti Rüstem Ağa'yı. İşte öyle! Koynunda yılan besledin, Selim. Ben bunu sana daha o zamanlarda söylemek istemiş...

Reis Bilâl, sözünü bitirmeden Selim ağır ağır ayağa kalktı. Reis Bilâl, Selim'in morarmış esmer yanaklarından aşağı süzülen yaşları görünce yerinden fırladı:

- Selim!..

Ama Selim, yumruğunun tersiyle yanaklarındaki yaşları sile sile, kararan gözlerine ne Bilâl, ne Çukurca, ne de Alim, iri iri, sağlam sağlam adımlarla toprak yolun çamurlarına bata çıka bayırdaki eve doğru yürüdü.

14

Ev, derin bir sessizlik içindeydi. Küçük bahçe kapısını ardına kadar açık buldu Selim. Evin önünde vaktiyle bostan olan arazi kazılmamıştı; tam takırdı. Bostan çitinin birkaç yeri sökük ve çöküktü. Çit, kışın yakılmak için sökülmüş olacaktı, bazı yerlerde kocaman kocaman delikler göze çarpıyordu. Terasa çıkan beş basamak ahşap merdivenin dibinde, eski gazete, kâğıt parçaları, birkaç boş şişe, sigara kutuları, paslı konserve tenekeleri, çöp kutusu duruyordu. Ev, avlu, avluya bitişik kazılmamış bostan Selim'e küskün ve dargındılar sanki. Bu zamana kadar Selim'i bekleye bekleye umudu kesmişler ve şimdi Selim'e küskün bir tavırla bakıyorlardı.

Selim terasada durdu. Üşüyordu Selim. Kapıya yaklaşırken alnında, kara saçları altında dizili ter damlalarını avucunun içiyle sildi. Gözleri hâlâ kuruydu, fakat içinde, nereden geldiğini bilmediği bir sakinlik, hatta hoş ve tatlı bir sakinlik hissetti. Gözleri de yavaş yavaş canlanıyordu.

Kapıyı itti. Kapı kilitlenmemişti. Açtı. İçeri girdi. Oda sabahın ilk zayıf ışıklarıyla aydınlanmıştı. Karmakarışık yatağın ucunda Natalya ayakta duruyordu. Sırtında topuklarına düşen, yeşil geceliği vardı. Genç bir gelinin utangaçlığıyla göğüslerini örttü Natalya. Deminden beri terasada duran Selim'i pencereden görmüş olacak ki, gözlerindeki şaşkınlık eriyip gitmişti ve şaşkınlığın yerini garip, acı ve yorgun bakışlar almışlardı. Konuşmaya gücü kalmamıştı sanki. Başı göğsüne düşkündü. Selim'le kendi arasında belirmiş derin, kapkara bir uçurumun dibine bakıyordu sanki. Selim de konuşmuyordu. Kapının yanında duruyor, Natalya'yı yorgun gözleriyle süzüyordu. Sonra iki üç adım atıp pencerenin dibinde duran alçak tabureyi çekti, üstüne oturdu. Şimdi onun gözleri kıvılcımlıydı.

Natalya'ya baktıkça gözlerindeki ateş bütün kan damarlarına dağılıyordu.

Sesindeki hıçkırıkları yuta yuta konuşmaya başladı:

- Geldim, dedi Selim. Geldim... Senin kocan, senin Selim'in geldi. Neden semaveri yakmıyorsun? Neden kollarını onun boynuna dolamıyorsun?

Sesindeki hıçkırıklar yavaş yavaş eriyordu. Sesi sakinleştikçe tehlikeli oluyordu. Natalya, başını göğsüne eğmiş, kendi kalbinin içine bakıyordu sanki.

Selim konuşuyordu:

- Savaştan geldim, görmüyor musun? Kolsuzum! Vatan uğruna verdim bu kolu. Düşmanın mermileri, tankları kırdı kemiklerimi... Kanımı döktüm. Hep vatan için!.. Neden ses etmiyorsun? Elimden geleni yapmadım mı? Savaşmadım mı? Kalbim, kanım, dimağım, terimle savaştım vatan için... Senin vatanın için, Natalya! Bak, bana bak! Kir ve bitler içinde çürüdüm! Altımda toprak, taş, çamur; üstümde kar, yağmur, ateş, rüzgâr; aç, yalınayak, cephelerde sürüklendim, ölüme koştum senin vatanın için, Natalya! Kendi benliğimi unuttum. Yurduma, kendi halkıma sırtımı çevirdim; kendi kanımdan olanları hakir gördüm. Bir hain oldum kendi halkım için. Kanı benden, kemiği benim kemiğimden öz be öz halkımın varlığını hiçe saydım! Annemden emdiğim sütü kendi kardeşlerime haram ettim. Bu yurdu ve bu halkı esir yapmak için kalbimle ve dimağımla çalıştım. Bu da az! Senin vatanın ve senin milletin için savaştım, kolumu verdim. Niçin bakmıyorsun yüzüme? Değmez miyim? Senin Selim'in değil miyim? Bak, kolsuzum. Güçten kesildim; ayaklarımdaki çizmeleri bile çıkaramıyorum. Ağlıyorum. Kollarını dolasana boynuma! Ben sana geldim Seni özledim, sana kavuşacağım günleri bekledim. Ilık oda... Seven bir kalple geldim. Sana ipekler, mücevherler getirmedim. Sevgimi; sadece sevgimi getirdim. Kolumu bıraktım da sana geldim.

Sustu Selim. Natalya hâlâ sessizdi. Selim'le kendisi arasındaki uçurumun geçilmez olduğunu, hiçbir zaman geçemeyeceğini artık biliyordu. Olduğu yerde duruyor, kımıldamıyordu hiç. Ancak Selim ayaklarındaki çamurlu çizmelerini çıkarmaya çalışırken Natalya başını göğsünden kaldırdı ve bakışları Selim'in gözlerindeki bakışlarla buluştuğu anda, boğuk hıçkırıklarla atıldı, Selim'in ayaklarına sarıldı:

- Bağışla, Selim! Bağışla! Bağışla!.. Bağışla!

Sonra elleri, şakakları müthiş bir titreme içinde, gözlerini Selim'in yüzüne kaldırdı. Fakat Selim'in yüzünde kendisi için yabancı, daha önce hiç görmediği korkunç gölgeler vardı. Birden her şey karardı; bütün hayat hem Selim'in hem de Natalya'nın gözlerinde bir zindan, bir kâbus oluverdi.

Natalya Selim'in çizmeleri altında, Natalya yerlerde yaralı bir hayvan gibi sürünüyordu. Natalya'nın bütün güzelliğine, bütün kadınlığına ve kadınlık ruhuna tekmeler attıkça, Selim'in:

- Haiiin! Haiiin! feryatları odanın duvarları arasında boğuluyordu.

Dışarıda sesler duyulduğu zaman Selim başını avucu içine almış bir yıldırım hızıyla avludan çıkarak bayırda inşaatı yarıda kalmış eve doğru koşuyordu. Bayırın kenarındaki dar toprak yol boyunca Reis Bilâl, onun arkasından başka iki köylü bayırdaki eve koşuyorlardı. Selim'i görünce üçü de durdular. Üçü Selim'e bakarlarken az ötede evin yanında durmuş Değirmenci Rıdvan el kol işaretleriyle Reis Bilâl'i çağırıyordu.

- Koşunuz! Koşunuz!.. Natalya ölüyor!.. Koşunuz!

Natalya sürüklene sürüklene terasa çıktı. Başı terasın merdivenlerinden aşağı sarkıktı. Yüzü, gözleri, ağzı kan içindeydi; şakaklarından beyaz boynuna, ensesine kanlar sızıyordu; karaya atılmış bir balık gibi, ağzını açıp kapıyor, göğsü içinde çabalanan canını çıkaramıyordu bir türlü.

Yarım saat sonra Reis Bilâl arabasıyla bayırdaki evin yanında durdu. Köylüler Natalya'yı kaldırıp arabadaki döşeğe yatırdılar, üzerini yorganla örttüler ve Değirmenci Rıdvan ile Kaytaz Abdurrahman, Natalya'yı hastaneye sevketmek için Akmescit'e koyuldular.

Az sonra Selim'i inşaatı yarıda kalmış evin duvarı dibinde buldular. Sırtını duvara dayamış, sağlam koluyla sağ omuz başını tutuyor ve gözlerini kırpmadan bayırdaki eve bakıyordu.

Köylüler dağılmışlardı. Reis Bilâl, Selim'in yanında kalmıştı. Selim'e bakarken başıyla evi işaret etti Bilâl ve:

- Gel, dedi. Gel, gidelim.

Selim sırtını Bilâl'den yana çevirdi, kelimeleri kalbi içinden koparıp koparıp çıkarır gibi, dişleri arasından konuştu:

- O ev benim değil. Ne benim, ne de başka birinin. Huriyeciğin... Veli Şabanların... Onlar uzakta. Onlar Çukurca'ya dönünceye kadar o ev boş duracak. Kimse girmeyecek o eve.

Ertesi günün sabahı Reis Bilâl'in arabasında Reis Bilâl'in kendisi, Selim, Değirmenci Rıdvan, Kaytaz evin yanında durdular ve arabadan atlar atlamaz işe başladılar.

Öğleye yakın bir zamanda bayıra başka köylüler de geliyor; kimi taş taşıyor, kimi çit için dal kesiyor, kimi taş yontuyor, çamur karıştırıyordu.

İki hafta süren hummalı çalışmalardan sonra ev hazırdı.

15

Cuma günüydü. Gökyüzü yüksekti, maviydi. Sabah olmasına rağmen sıcak bir güneş vardı. Çukurca'nın sessiz evlerini kucaklamış yemyeşil bahçeler, belki Cuma olduğundan, her zamankinden daha sessiz sakindiler. Çocuk-

lar Salgır'a gitmişlerdi; meydanlarda küme küme ihtiyarlar duruyorlardı ve köyün sessizliğini bozmak istemiyormuş gibi, yavaş sesle konuşuyorlardı.

Alim, iki elinde su dolu iki kova, evin önünde durduğu zaman müezzinin ince ve muttarit sesi aşağıda güneşin ışıkları ile bahçelerin yeşilliğinde kurşunî bir renge girmiş, damlaların üstünden kayıp bahçelere kadar süzülüyordu. Alim su dolu kovaları kapının yanında yere bıraktı ve açık pencereye dönerek, seslendi:

- Baba! İçerde misin, baba?

İçerden Selim'in sesi geldi:

- Sen misin, Alim? Gitmedin mi daha?

- Su getirdim; gidebilir miyim?

- Elbette gidebilirsin. Koş!

Alim, tabanlarını kaldırarak, Salgır'a doğru koştu. Az sonra Selim dışarı çıktı. Sırtında tertemiz beyaz bir gömlek vardı. Kolları dirseklerine kadar sıvalıydı. Yüzü gülümsemeler içinde, aşağıda meşe ağaçları arasındaki yol boyunca Salgır'a doğru koşan Alim'in arkasından bakıyordu. Ezan bitmiş ve demirhanenin, at tavlalarının arkasındaki, üzerleri hemen hemen ağaçların yeşil dallarıyla örtülü dar yollarda, uzaktan kelebeklere benzeyen, başları örtülü kadınlar, kadınların yanında değnekli ihtiyarlar camiye gidiyorlardı.

Yarım saat sonra Selim cami avlusu kenarında durdu. Çukurca tamamen boşalmıştı. Çukurca'nın bütün halkı camiyi doldurmuştu. Çeşitli boyda, çeşitli boyada ayakkabılar caminin ardına kadar açık kapısının eşiğinden dışarıya taşıyordu. İçeride, camii dolduran kalpaklı kafalara uzun uzun baktı Selim; onların fısıltılı seslerini dinledi, sonra yürüdü, ağır adımlarıyla avluyu geçti, eşikte ayakkabılarını çıkardı. Ayakkabıları eşikteki ayakkabılara karışınca kalbinde kendini öteki insanlar arasında kaybetmiş gibi bir his uyandı içinde ve başını göğsüne eğerek içeriye

girdi ve kimsenin dikkatini üzerine çekmeksizin köylüler arasında yer aldı...

Namaz başlamıştı.

Hiç kimse Selim'e bakmıyordu, o da hiç kimseyi görmüyordu; ama yaşadığını, insanlar arasında yaşadığını ve onlarla birlikte yaşarken hayatın hem onlar için hem de Selim için kıymetli, hattâ sonsuz bir mutluluk olduğunu kalbinin içinde hissediyordu.

I

- Kalkmadın mı, ulan! Nedir bu hanım evlâtlığı!..

- Hazırım, hazır! Geliyorum, Bilâl Ağa!

Reis Bilâl, odada sırtına iş esvabını geçiren Selim'e seslenirken, güneş, Çukurca'nın damlarına serptiği altın sarısı ışıklarını toplayıp, ufkun üstünde duran kurşun renkte bulutun gerisine girip saklanmıştı. Aşağıda evler, bahçeler, yollar esmer ve yeknesak bir renge bürünüyorlardı. Köyden uzaklaşan arabaların gıcırtıları, köylülerin bağrışmaları atların kişnemeleri köyden uzaklaşıp yavaş yavaş işitilmez oluyordu.

Selim evden çıktı. Başını, güneşin arkasında saklandığı buluta kaldırdı.

- Yağmur yağmaz bugün, inşallah. Şevket'ten haber varmış; ne diyor?

- Bahçesaray'dan çıkmışlar iki gün önce, Akyar istikametine gidiyorlarmış. Akyar'ın düşmesi bekleniyor; bugün yarın, diyor. Dur bakalım, belki savaş da biter birkaç gün içinde.

Bahsi savaştan uzaklaştırmak istiyordu galiba Selim.

- Orak makinesi kimin tarlasında bugün?

- Bizde değil; öğlene kadar Değirmenci Rıdvan'ın tar-

lasında, öğleden sonra Kaytaz'da. Benim tarlanın kenarındaki otları biçer bitirirsek, âferin bize! Orada en aşağı bir günlük iş var. Arabayı aşağıda bıraktım. Bak hele...

Başını kaldırdı Reis Bilâl:

- ... bak, çadır tarafında gökyüzü epeyce kararmış, ha! Akşama doğru bozulacağa benziyor. Zaten işi bir ayak önce bitirmek niyetindeyim. İki hafta evvelsi Kefe'den Bahçesaray'a giderlerken Şevket'le şöyle ayaküstü konuşmuştuk. Akmesçit'de Terzi Murtaza'da bir elbise ısmarlamış; hazır olunca git de elbiseyi Çukurca'ya götür, diyor. Dur bakalım, Akmesçit'e gitmek gerekecek galiba. Sırtına Alman forması geçirdikten sonra korkmaya başladım kendisinden. Adamın yüzüne tıpa tıp bir gâvur askeri gibi bakıyor. Seni, kepaze! Daha iki yıl evvelsi yürürken, sünnet olmuş bir çocuk gibi, bacakları arasına bakıyordu. Ama şimdi!.. Oho, şimdi görmelisin onu! Gördüm bir gün Akmesçit'te; kolundaki iki Rus kızını, sağılmaya ihtiyacı olan inekler gibi, Salgır'ın kenarındaki parka sürüyordu. Seni, kepçekulak!

Reis Bilâl, oğlu Şevket'in bu marifetlerini bir dereceye kadar, iftihar duyarak anlatıyordu.

Selim'le beraber Köy Sovyet'i önündeki meydana indiler. Güneş artık tamamen kara bulutun arkasında gizlenmişti, Çukurca'nın dört bucağı esmer bir havaya bürünüyordu. Meydanın kıyısında, üstünde tırpanlar, ibrikler, ipler, Reis Bilâl'in arabası duruyordu. Meydanda, Dede Cavit'ten başka kimsecikler kalmamıştı; ama o da, her zamanki gibi ayakta duruyor ve öyle kımıldamadan dururken uyuyordu. Sıkıntılı havada o kadar tembelleşmişti ki Selim'e ve Bilâl'e bakmaya bile üşeniyordu.

Arabaya doğru yürüdüler. Daha meydanı geçmeden tavlalar tarafındaki dar yoldan iki adam çıktı. Adamların biri gençti, öbürü ihtiyar. İhtiyar sakallıydı, ama pek can-

lıydı. İkisi de temiz giyimliydi ve yürüyüşlerinden, yürürlerken ellerini sallayışlarından, başlarını mağrurca tutuşlarından köylü olmadıkları anlaşılıyordu.

Hayli uzakta durdular.

Adamlar Bilâl'e bakıyorlardı. Derken ihtiyar adam şapkasını başından eline aldı, öbür elinde tuttuğu beyaz mendili ile terli alnını, şakaklarını, ensesini sildi, şapkasını özenerek tekrar başına geçirdi ve iki üç adım Bilâl'den yana atarak Rusça seslendi:

- Köyün muhtarıyla görüşmek istiyoruz. Burada bir yerdedir diyorlar. Sizin gözünüze ilişmedi mi?

Bilâl, göğsünü kabartarak elini bıyığına kaldırdı, ama, sırtındaki iş esvabını hatırlamış olacaktı ki, Rusa doğru ekşimiş bir suratla yürüdü.

- Benim. Benim köyün muhtarı, dedi.

- Aaa! Muhtar Bey sizsiniz, demek! Merhaba, merhaba! Yarım saatten beri sizi aramadığımız yer kalmadı. Her gördüğümüz kişiye: Muhtar Bey nerededir? diye soruyoruz; her biri, buralarda bir yerdedir, diyorlar. Diyorlar ama biz değil bir, belki yüz deliğe baktık! Hiç!.. Oysa Muhtar Bey gerçekten buradaymış!

İhtiyar adam konuşa konuşa Bilâl'e doğru yürürken elini uzattı, Bilâl'in elini tuttu, sıktı. Beylik unvanı Reis Bilâl'e sırtındaki iş esvabını bile unutturmuş olacaktı ki, göğsünü kabartıyor, sık sık bıyığını buruyordu; ama aynı zamanda, iki adamın karşısında yalnız başına durmaktan korkuyor gibi, arada bir dönüp az arkadan gelen Selim'e bakıyordu.

Sakallı adam konuşmaya devam etti:

- Demek öyle. Siz bu köyün muhtarısınız, ha! Hay hay! Köy, iyi bir köy. Burada yaşayan insanların çalışkan kimseler oldukları besbelli.

Yanıbaşında duran genç Rus'a dönerek elini köyün evlerine doğru kaldırdı:

- Bakınız, Konstantin Prohoroviç! İmrenilecek bir yer değil mi? Bizim Voronej civarındaki köylerle kıyas ediniz, lütfen. Nasıl? Ben size söylemedim mi? Tatarlar Kırım'ı Rusya'nın en güzel bir parçası yaptılar.

Sustu. Az sustuktan sonra şapkasını tekrar eline aldı ve öbür elinde tuttuğu, terden tortop olmuş mendiliyle, alnını ve şakaklarını sildi.

- Şimdi şöyle bir mesele var, Muhtar Bey. Ah, daha kendimizi de takdim etmedik. Biz, Simferopol belediyesi üyelerindeniz. Köyünüze Alman komutanı tarafından gönderildik. Ve onun emriyle köyde onaltı yaşından kırk yaşına kadar bütün erkek ve kadınların cetvelini bize vermenizi rica ederiz. Böyle bir cetvel sizde mevcut değilse...

Reis Bilâl'in yanında duran ve uzun zamandan beri Rus'u derin bir dikkatle dinleyen Selim adamın sözünü kesti:

- Böyle bir cetvelin size niçin gerektiğini anlayabilir miyiz?

Rus, Selim'den yana döndü, Selim'in yüzüne şaşkın gözleriyle baktı:

- Tabiî, tabiî efendim. Ne yazık ki şimdilik bu cetvelin neden gerektiğini kendimiz de pek iyi bilmiyoruz. Ama böyle bir cetvel sizde yoksa...

- Hayır! Cetvel metvel yok bizde. Çalışıyoruz, yaşıyoruz, dua ediyoruz. Şimdiye kadar kimse bizden cetvel istemedi! dedi Bilâl.

- Aa, iyi! İyi. Öyleyse saat on dörtle on altı arası bütün köy halkının köy meydanında toplanması ricasında bulunacağız.

- Niye?

- Köyü Alman komutanının kendisi ziyaret etmek lütfunda bulunacak, sanırız. Kendiniz de, lütfen, Muhtar Bey, köyde bulununuz. Komutan hazretleriyle şahsen görüşürseniz daha iyi olur.

Reis Bilâl'in, şimdi kaşları çatıktı, dudaklarında olağanüstü bir beyazlık vardı. Selim'e kaçamak bir göz attı; sonra gözlerini Rus'un yüzüne çevirdi:

- Âlâ. Siz şu arabadaki tırpanları alın da gidip benim tarlamdaki ekini biçin; ben de burada sizin Alman komutanınızı bekleyeyim. Olur mu? Olur elbet! Biçer misiniz? Haa! Hayvanlar yem ister, çocuklar ekmek. Git de söyle Almanınıza. Çok gerekli ise gelsin! Biz tarladayız.

Rus'un yüzü birden değişiverdi. Gerisingeri giderken genç Rus iki adım öne çıktı. Sertçe bir sesle konuştu:

- Bizim Almanımız olduğu kadar sizin de Almanınızdır. Biz buraya onun emrini getiriyoruz.

Şimdi Reis Bilâl'in yüzü öfkeliydi; yüzü kıpkırmızı kesilmişti. Elini kalçasına vurdu:

- Dün emir veriyordunuz, bugün emir getiriyorsunuz, yarın emir yürütmek isteyeceksiniz. Siz emirden başka bir şey bilmiyor musunuz? Hem sesini yükseltme öyle ha... Akyar'a git, kerata, Akyar'a! Bizimkiler gibi! Eline beyaz eldiven geçirmiş, emir yürütüyor bana. Haydi, yallah! Yallah! Git söyle Almanına; ölümüz de burada dirimiz de burada. Saat kaçta gelecekse gelsin; bizi gene burada bulacak. Yallah!

İki Rus, kamçı yemiş katırlar gibi, yan yana sık adımlarla Akmesçit şosesine doğru yürüdüler. Selim ensesini kaşıya kaşıya ve bıyık altından gülümseyerek, Bilâl'in yanında durdu. Uzunca bir sessizlik oldu. Selim, hâlâ gülümseyerek, gizli gizli Bilâl'in yüzüne baktı.

- Niye adamlara öyle çıkıştın be Bilâl Ağa? Kötü kişilere benzemiyorlardı ki...

Reis Bilâl köyden çıkan iki Rus'un ardından hayli bakıp durdu; sonra yorgun gözlerini Selim'in yüzüne çevirdi:

- Öyle, Selim! Kötü kişilere benzemiyorlardı, ama ben

onlardan korkuyorum, dedi ve başını göğsüne eğerek arabasına doğru yürüdü. Arabanın yanında durdu. Homurtulu sesiyle kendi kendine söyleniyordu. Selim'le göz göze geldikleri zaman Bilâl'in dudaklarında acı bir tebessüm belirdi:

- Sen, istersen, Akmeşçit'e git, dedi Selim'e, küskün bir sesle. Mademki haber gönderdiler, çok geçmez, kendileri de çıkar gelirler. İşin yok burada. Olabilir o Şaraberi de gelir. Gözüne ilişirse, kafanı soğutmak için, su arayacaksın. Oturup kalkıp kendi kendini yiyorsun. Sesin çıkmıyor ama gözlerinden belli. Zaten, dediğim gibi, işin yok burada.

Sustu ve başını ötede iki Rus'un kaybolduğu yere kaldırdı:

- Kepazeler, yahu! Başka birini bulamadılar sanki, kalktılar bana köye Rus gönderiyorlar!

Selim şaşkın şaşkın Bilâl'in yüzüne bakıyordu.

Bilâl:

- Ya, emir getiriyorlarmış! dedi.

Ve başını Selim'den yana çevirerek sordu:

- Sen buna ne dersin?

- Ama kimden kokuyorsun ya, Bilâl Ağa? Ruslardan mı, yoksa...

- Ben mi? Kimseden korkmuyorum ben. Hiç kimseden!

- Eee?

- Şu Rus hoşuma gitmedi de kızıyorum işte. Muhtar Bey'miş... Gördün ya Çukurca'ya nasıl bir gözle baktı. Rusya'nın en güzel parçasıymış! Elimi de sıktı. Tfü!.. Ben de, sersem köylü, elimi şehirli sıktı diye göğüs kabartıyorum, bıyık buruyorum.

Söylene söylene arabadaki pırtıları yere indirmeye başladı Bilâl.

Son arabalar, son köylüler at tavlalarından hayli uzak-

laşmışlardı. Köy sessizliğe bürünüyordu. Kapıları açık kalmış ahırlardan taze gübre ve eski otların ekşi kokuları havaya siniyordu. Güneş hâlâ kurşun renginde bulutun arkasındaydı ve uzun bir zaman için oraya saklanmıştı... Gökyüzü yavaş yavaş kirleniyor, Çadır tarafında dağların tepeleri sisler içinde gözden kayboluyordu.

Bilâl susuyordu ve sustukça suratı öncesinden daha asık ve somurtkan oluyordu. Eşyaları arabadan indirirken çatık kaşları altından Selim'e kaçamak bir göz attı ve atın yanına geçip dizginleri yokladı. Yoklarken:

- Eeee, gidecek misin Akmeşçit'e? diye sordu Bilâl.

- Nasıl bir işle? İşim yok ki Akmeşçit'te, dedi Selim.

- Şu Terzi Murtaza'ya uğrar, Şevket'in elbisesini alırsın. Olabilir birkaç gün sonra Şevket köye izinli gelir. Söylerim ona... şey... Selim ağabeyin getirdi elbiseni derim. Aaa? Nasıl?..

Ancak şimdi işin iç yüzünü anlamıştı Selim.

Bilâl Ruslar'a kızmakla Selim'i denemek istiyordu galiba; kendisini Akmeşçit'e yollayıp Şevket'in elbisesini getirmesini istemesi de Şevket'le Selim'in arasındaki acı dargınlığı gidermek ve unutturmak içindi herhalde.

Fakat Selim bunu Bilâl'e belli etmeden ona yaklaştı:

- Sen bana Şevket'in elbisesini getir diyorsun ya, Bilâl Ağa, ama...

Sustu Selim, gözlerini yere indirdi. Sonra başını kaldırdı ve Bilâl'in başı üzerinden uzak bir yere bakarak konuştu:

- .. Şevket beni Çukurca'nın içerisinde bulursa elimi ayağımı bağlar, Çukurca'nın tüm itlerini çözüp üzerime koyuverir.

Reis Bilâl'in yüzü birden değişti. Elinde tuttuğu atın dizginlerini bırakıverdi Bilâl ve yayı çekilmiş bir ok gibi Selim'in yanına fırladı. Bilâl'in bu âni değişmesini at bile sezmiş olacak ki, geri geri gitti; arabanın arkası gürültüy-

le duvara çarptı. Bilâl, kopuk kopuk soluyordu ve Selim'in kalbini görmek istermişçesine, Selim'in gözleri içine bakıyordu.

Birden Selim'in boynuna atıldı, onun gözlerinden öpe öpe boğuk ve ağlamaklı bir sesle konuştu:

- Ah, Selim Selim! Sen ne diyorsun?.. Benim Şevket öylesine kötü mü? Haa? Öyle kötü mü, benim Şevket?

Selim de heyecanlıydı şimdi; boğazı içine bir yumru tıkanmıştı; boğulur gibi oluyordu, ama heyecanını Bilâl'e göstermemek için sakin olmaya çalışıyordu. Eliyle Bilâl'in sırtını okşuyor, yutkunuyor, zorakî bir gülümsemeyle gülümsüyordu:

- Haydi, Bilâl Ağa!.. Haydi, vazgeç. Ne bu?.. Vazgeç. Canım, şaka yaptım.

Bilâl, yumruğunun tersiyle ıslak bıyıklarını, gözlerini siliyordu:

- Vallahi, Bilâl Ağa... Etme, canım! Bu tek kolumdan olayım, şaka ettim işte... Akmeşçit'e gideceğim. Şevket'in elbisesini getireceğim. Anladın mı? Akyar'a git dersen, Akyar'a da giderim, Şevket için...

Bilâl, yavaş yavaş yatıştı.

Az sonra ikisinin barışmış yüzü, iki çocuğun yüzü gibi, alaca bir alev içindeydi. İkisinin de gözleri ışıl ışıldı. Bakıştılar; birbirlerine güldüler.

- Âlâ, dedi Bilâl, sen atı arabayı al, Akmeşçit'e yollan. Sanmam ki akşamdan önce geri dönesin. Akmeşçit pek şen şimdi. Oyalan orada akşama kadar... Gençsin. Savaş var. Su bulanık olunca balık da kolay kolay tutulur.

Selim başını arkaya attı. Parlak dişlerini göstererek güldü.

- Tek kolla mı? Yok, olmaz. Balık tutacağım diye bakarsın elime yengeç geçer.

Sonra arabaya tırmandı, atı Akmeşçit yoluna çevirdi. Fakat Akmeşçit yoluna koyulmadan önce, şimdi biraz

alaycı biraz da ciddî bakışlarıyla, Reis Bilâl'e doğru döndü, şapkasını ensesine itip başını kaşıya kaşıya yavaş bir sesle:

- Şu iki Rus'a neden kızdığını ben hâlâ kestiremiyorum bir türlü, dedi.

- Onları mı düşünüyorsun hâlâ?

- Hı!

Bilâl omuz silkti:

- Ben kendim de bilmiyorum neden kızdığımı. Eh, kokan ete her sinek konar derler. Akyar düştü düşüyor. Ben de eski yaraları hatırladım da onlara konmak istedim galiba.

Gülümsedi Bilâl ve yumruğunun tersiyle bıyığını önce bir yandan, sonra öbür yandan sıvazladı.

- Kabahat mı yani?

- Yooo. Sadece merak ettim de.

Bilâl elini kaldırdı:

- Uğurlar ola.

- Geç kalırsam merak etme.

- Yengeçlerden sakın, ama eline balık geçerse, elin boş dönme.

- Hoşça kal.

Atın arkasında kamçı şakladı. Araba yola koyuldu. Bilâl, araba, Berber Hasan'ın evi ötesindeki bahçelerin arasındaki yola girene kadar Selim'in geniş, sağlam omuzlarına baktı.

2

Selim, Akmesçit şosesine vardığı zaman gökyüzü ince ve karaca bir bulut tabakasıyla kaplanmıştı. Doğudan ılık, nemli bir rüzgâr esiyordu. Araba şose boyunca Akmesçit'e doğru ilerlerken Selim'in yularları tuttuğu elini toz halinde incecik yağmur suları örtüyordu. Çukurca hayli

geride kalmış, renksiz bir sis tülbenti içindeydi. Yalnız arada bir Karasupazar istikametine asker dolu bir kamyon geçip gidiyordu. Kamyondaki askerler silâhlıydılar. Kurşun renginde üniformaları içinde yüzleri daha sert, daha küskün görünüyordu.

Boylu boslu, kavi, iyi giyinmiş kimselerdi Almanlar. Ama küskündüler. Küskün küskün yaşıyorlardı. Küskün küskün savaşıyorlardı. Uyurlarken bile yüzlerindeki küskünlük kaybolmuyordu. Hepsinin yüzünde bir güzellik vardı; ama güzellikleri her zaman yüzlerindeki o keskin çizgilerin altında kalıyordu.

Selim onlara bakarken içinde bir sevinç duyuyordu: "Ne bu?" diye düşünüyordu Selim. "Bizden başka olsunlar. Benzemesinler bize. Daha iyi. Ben onlara kız verecek değilim, onlardan da kız alacak değilim."

Araba yavaş yavaş ilerliyordu. Selim düşünüyordu:

"Savaş bitince Kızıltaş'a taşınırım... Bizimkiler de Kırım'a dönerler savaş bitince. Kimbilir, Alim'in düğününde annesi Ayşe de..."

Selim yuları tutan eline bakıyordu. Bakarken eli üstünde Ayşe'nin billûr yüzünü, kara saçlarını görür gibi oluyordu. Düşünüyordu:

"Ayşe de döner. Belki... Belki evlenirim Ayşe'yle. Ha? Ne dersin, Selim? Evlenmez misin? Ah, evlenirsin Selim, evlenirsin! Ya Ayşe seni istemezse?.. Ama hiç olur mu istemesin? Alim'e bakmadın mı?.. Evet evet! Ayşe Kırım'a dönünce dosdoğru sen Ayşe'nin huzuruna gider ve şöyle dersin: Bak, Ayşe; mesele bundan ibaret. Ben, Kızıltaşlı Çilingir'in şu bir sigarayı dört kere söndürüp tekrar yakan Çilingir'in oğlu Selim'im. Şimdi mesele bundan ibaret Ayşe. Sen, Alim'i bana emanet etmiştin o kış kıyamet günü Kızıltaş'ta, hatırlar mısın? Eh, o gün bugün, aradan bunca yıl geçti, Alim benimle birlikte büyüdü, benim oğlum oldu. Oğlumdan daha yakın oldu Alim benim için. Ha be-

nim bu tek kolum, ha Alim! Aynı. Alim'i benden almak benim bu tek kolumu benden almak demektir. Yapar mısın bunu bana Ayşe, yoksa benimle evlenir de

Yol boştu. Kamyon falan görünmüyordu yolda. Selim düşünüyordu:

"Yok! İyisi Çukurca'da oturmalı şimdilik. Bizimkiler Kırım'a dönünce Bilâl Ağa'nın önüne geçer ve şöyle derim: -Bilâl Ağa, beni sever misin? –O der – Severim elbet. – Seversen benim için bir iyilik yap. – Nasıl bir iyilik, söyle. Senin için her şeyi yaparım. – Mesele bundan ibaret – derim ben de – Yalta'nın yanında Kızıltaş köyünde bir Ayşe oturur. Sen oraya git, Ayşe'nin yakınlarını gör ve söze şöyle başla: Siz, -de onlara- Kızıltaşlı Çilingir'in oğlu Selim'i hepiniz iyi tanırsınız. Siz onu on beş-on altı yaşında iken bilirdiniz. Sonradan Selim'e ne oldu, ne kaldı, hiçbirinizin haberi yok. Ama ben iyi bilirim. Önce şunu söyleyeyim size: Selim günahsız değil; ama günahsız hangimiz? O, bizden biraz fazla günahlıdır belki. Ama daha gençtir ve zavallıcık tek kolludur. Kolunu da cenkte kaybetti. Ayşe Hanım'ı yakından tanır, Selim ve Ayşe Hanım da Selim'in iyi kalpli bir kişi olduğunu bilir. Beş yıldan beri Selim Çukurca'da oturuyor. Kendisini tanıyorum. Her gün görüyorum onu Çukurca'da. Selim'in yüreği her gün Ayşe'ye sevgi ve hasretle yanıp yanıp tutuşuyor. Her gün Ayşe'yi özlüyor Selim. Ayşe'siz öleceğim diyor..."

Derken arabanın yanında biri seslendi:

- Hey, yoldaş!

Selim başını kaldırdı, ses gelen yana baktı.

- Ne var?

- Ben soruyorum sana! Sarhoş musun? Düş mü görüyorsun? Kaybettiğin kolunu mu düşünüyorsun yoksa? Ama ne yaparsan yap; her şeyde sana eş olabilirim. Hem tıpatıp sana benzerim. Ancak benim saçlarım beyaz: Bu da hoş ve tatlı bir hayat yaşadığımdandır. Aramızda başka

bir fark yok. Yalnız sarhoşlukta senden biraz daha ustayım, sanırım. Çünkü senden çok daha tecrübeliyim. Nikola'nın rakısını içtim; Kerenski'nin rakısını içtim, Bolşevik rakısı içtim; şimdi de Alman rakısı içiyorum. Hitler'in şerefine. Bu kadar. Başka bir fark yok aramızda. Ben Kerenski'nin rakısını içerken sen dişsiz ağzınla annenin memesindeki tıpayı araştırıyordun, sanırım. Uzun yol yürüdüm. İhtiyar ayaklarım fazla yürümek istemiyorlar. Alır mısın beni arabana? Çok ağır değilim. Hem bak hele... Senin sağ yanıbaşında otururum uzaktan bizi gören tek insan sanır. Biraz belki palyaçoya benzeyeceğiz, ama iki kollu palyaçoya! Niye öyle bıyık altından gülersin?

Kısa boylu, başı açık, sakalları uzamış, bir kedinin gözlerine benzeyen küçük gözleri az çukura kaçık, sarı küllü göğsü meydanda, sırtında bol, biçimsiz, uzun bir palto, tek kollu ama yüzü şen, şirin sesli bir Rus'tu bu. Sağlam eliyle arabanın kenarını tutmuş, başını Selim'in yüzüne kaldırmış, arabanın yanında yürüyerek durmadan konuşuyordu:

- Siz, beyim, kusura bakmayın. Lâfazanlık bana babadan miras kalmış bir şeydir. Benim babam soytarıydı. Ne kadar da vazgeçmek istedim böyle konuşmaktan, ama olmuyor işte... Rakıyla durdurmak istedim. Ama nerde! Bu iş ateşi petrolle söndürmeye benziyor.

Şimdi, nedense, Rus, Selim'e "siz" diye hitap ediyordu. Selim de bunun farkına varmış olacaktı ki, gülüyordu.

- Eee, nasıl? Almayacak mısın beni arabana? Akmeşçit'e üç verst[44] daha var. Akmeşçit'e varayım yalnız. Varınca istersen beni taş köprüden Salgır'a deviriver, umurumda değil.

- Atla! dedi Selim. Gülümseyen gözleriyle, Rus'a yanında yer gösterdi.

---

[44] Verst: 1060 metre.

- Atla mı? Soytarıyım dedim size; soytarı demek atlet değil ya! Bir yarım litrenin hatırını sorunca bir karış yer atlayabilirim belki, ama ayıkken... Oooo, yok! Yok, beyim, bunu ne benim soytarı babam, ne de ben...

Selim, atın yularlarını çekerek arabayı durdurdu.

- Sağol, beyim, Varol. Bizden olmadığın belli. Merhamet var sizde. Biz, Ruslar da dünyanın en iyi insanları sayılırız, ama insaniyet tarafımız boktan.

Rus iniltili sesiyle, konuşa konuşa arabanın üstüne tırmandı ve Selim'in yanına oturdu. Çiseleyen yağmurda ıslak göğsünü paltosunun yakasıyla sildi, sonra elinin bütün beş parmağıyla göğsünün sarı kıllarını kaşırken:

- Hazır, sürünüz, beyim! dedi.

Selim'in yüzünüzde hâlâ tatlı gülümsemeler vardı. Arabayı tekrar sürdü.

Bir süre sessizce ilerlediler. At hafif tırısa kalkmıştı. Selim şimdi adamın neden sustuğunu anlamak istiyordu galiba. Arada bir başını çevirip Rus'un yüzüne bakıyordu. Ancak araba iyice hız alınca Rus başını kaldırıp Selim'in yüzüne baktı ve soğuk bir sesle:

- Kaç yaşındasın? diye sordu.
- Bil bakayım, dedi Selim.
- Otuz beş mi?
- Az daha çık.
- Kırk.
- Ihı.
- Evli misin?
- Hayır.
- Evlenme.
- Neden?
- Çünkü sana varacak kadın da aşağı yukarı kırk yaşında bir kadın olacak. Kırk yaşında evlenmemiş bir kadın kırk yıl kurumu temizlenmemiş bir ocak bacasına benzer.

Öyle bir bacayı temizlemek için sağlam bir fırça gerekir, sağlam fırça! Sense kırk yaşındasın; hele sana varacak kadın azılı cinstense, vay anaam!.. Senin şu sağlam kolunu da ısırıp koparır.

Akmesçit'ten gelen, Alman askerleriyle dolu kamyon hızla Kefe'ye doğru geçti gitti. Kamyon geçince konuşkan Rus gözlerini Selim'in yüzünden kesik koluna götürdü ve:

- Koluna ne oldu? diye sordu.

Artık Selim gülmüyordu. Rus'a da bakmıyordu. Yavaş ama küskün bir sesle:

- Köpek ısırdı, dedim Selim.

- Köpek ısırdı, tabiî, bilirim. Ama nasıl bir köpek? Kızıl köpek mi, yoksa Kefe'ye doğru giden şu kamyondakiler mi?

- Kamyondakiler.

- Ha! Demek öyle. Benim kolumu kızıl köpekler ısırdılar. Kronştad isyanında ısırdılar. Ama tek kolumla da döğüştüm onlarla. Peter'den kaçtım. Nerelerde döğüşmedim onlarla Krasnof, Denkiin, Kolçak; sonra da Vrangel! Her birinin ekmeğini yedim, rakısını içtim. Ekmekleri kendileri kadar beyaz değildi, ama ben gene de katlandım, ses çıkarmadım. Sadık kaldım onlara. Sonra savaş bitti ve Rusya'da barış başladı. Evet, barış içinde bir hayat başladı; yani Troçki'yi Tuhaçevski yedi; Tuhaçevski'yi Radek, Radek'i Zinovyef, Zinovyef'i Yagoda, Yagoda'yı Buharin, Buharin'i Yejef, Yejef'i Stalin... Bu ziyafetlerde onlar kendi aralarında bir yirmi milyon kadar can yediler, ama ben burada Tatarlar arasında sağ selâmet yaşadım şükür. Ama en sonnuda sıra bana geldi.

Araba Krasnaya Slabotka'dan Salgır'a iniyordu. Yokuşu ininceye kadar Rus konuşmadı. Stadı geçtiler. Solda, yolun her iki tarafında sıralı kestane ağaçlarının arasından gözüken ve N.K.V.D.'nin merkezi bulunan binaya mânâlı bir bakışla baktı Rus:

- Oraya kapadılar beni, dedi. Bir yıl tuttular beni şu binanın bodrumunda. Sonra muhakeme oldu ve bana tam yirmi beş yıl kestiler. Oho ho, yirmi beş yıl! İşte öyle. Denikin'in ekmeğini çekti canın ha! Al sana yirmi beş yıl, ekmeğine sür!

Selim, Rus'a bakmadan yavaş bir sesle konuştu:

- Haksızlık değil mi bu?

- Haksızlık diyen kim? Haklı olarak kestiler bana o cezayı. Az bile. Ama hesap ettiler, yirmi beş yılı yeter buldular. Rusya'ya karşı savaştım mı? Savaştım! Denikin'in ekmeğini yedim mi? Yedim! Günahlı mıyım? Günahlıyım! Neden haksızlık olsun? Lâyıkım o cezaya! Rakı içer misin?

- Hayır.

- Öyleyse ben içeyim; sen seyret.

Rus paltosunun derin cebinden rakı şişesini çıkardı, içmeden önce avucunun içiyle dudaklarını sildi, şişeyi kaldırdı ve başını arkaya atarak, üç-beş yudum içti ve yumruğunun tersiyle bıyıklarını, sakalını sıvazladı; sonra şişeyi tekrar cebine sokuşturdu.

- Farzedelim ki sen kendi halkının düşmanlarıyla birlikte öz yurduna, öz halkına karşı savaşıyorsun. Sonra savaş bitiyor ve sen kendi köyüne dönüyorsun. Senin halkın senin sırtını okşar mı? Affeder mi senin halkın seni?

Selim çok yavaş bir sesle, âdeta kendi kendine söyler gibi:

- Affetti, dedi.

- Affeder mi dedin?

- Evet.

- Evet mi?

Rus, Selim'i ciddî bakışlarıyla süzdü ama, nedense, ses etmedi. Ancak paltosunun cebinden rakı şişesini tekrar çıkarıp birkaç yudum daha içtikten sonra, burnu altından mırıldandı:

- Bayağı bir halk senin halkın öyleyse...

Kederli gün uzayıp gidiyordu taş döşeli ıslak caddede. Yüksek binalar bir köy akşamının sessizliğine bürünüyordu. Gökyüzü gittikçe kararıyordu, karardıkça ince yağmur da sıklaşıyordu.

Selim'in yüzü de, günün rengi gibi, uçuk ve neşesizdi. Yanıbaşında oturan Rus, Selim'e bir şeyler anlatıyordu, arada bir cebinden rakı şişesini çıkarıp içiyordu; bazen de atın ayakları arasına bakan Selim'in yüzüne bakıyordu. Ama Selim dinlemiyordu onu, işitmiyordu onun sesini. Yalnız az önce söyledikleri Selim'in içine siniyor, Selim'in hâfızasını karıştırıyordu. Demek öyle! Her şeyi affediyor senin halkın!.. Haklı değil mi yani şu Rus? Hangi milletin Berber Hasan'ı, Bilâl'i, Rıdvan'ı seni bağışlardı; sana evinin kapısını açardı; senin için ev kurardı; yaşa, derdi; kalbini ve ruhunu milletine karşı işlediğin günahlardan temizlemen için camiinde yer verirdi sana; senin için, senin sağlığın için dua ederdi! Hangi millet en ağır yaralarını, en acı sızılarını unutur da sana, daha dün bu milletin varlığını hiçe saymış olan sana, sen de bizdensin derdi, senin de yüzüne gülerek bakardı! Ama niçin? Niçin, neden böyle olsundu? Esir ve köhne bir hayat taşıyor da ondan mı? Uzun yılların esirliği mi kırdı bu milleti? Sinir, et, kemik, damar, akıl kalmadı mı onda? Niçin, neden affetsin seni? Şu Rus haklı değil mi yani? Şu cahil, şu yoksul, şu kaba bunu görüyordu. Niçin senin milletinden biri senin karşına dikilip de sana, sen hainsin! diye suratına bir lânet tükrüğü atmıyor, Selim! Yoksa... Yoksa şu Rus'un dediği gibi, senin milletin gerçekten bayağı mı?

Selim'in sinirlerini geren bu düşüncelere Rus birdenbire son verdi.

- Neden atın sağrısına bakıyorsun? Ayna mı atın sağrısı? Yağmur sıklaşıyor, atı sürersen fena olmaz hani!

Selim ses etmedi. Az sonra başını göğsünden kaldırdı, yorgun gözlerini Rus'un yüzüne çevirdi:

- Nerede ineceksin arabadan?

- Bilir miyim nerede? Gecelemek için önce bir yer arayıp bulmam gerekecek. Karasupazarı sokağında tanıdığım biri oturuyordu; hâlâ orada mı, bilmem... dur bakalım. Belki onun yanında kalırım. Gecelemek için sende bir yer bulunmaz mı? Cılız bir adamım, en fazla kalabalık etmem.

- Hayır. Akmesçitli değilim ben.

- Öyleyse Pazar kulesine yakın bir yerde bırak beni. Bilir misin? Sizde bir söz var. Rusça nasıl diyebiliriz... Aha! Tatar'a bir selâm ver, yiyeceğini içeceğini düşünme, dersiniz, öyle mi?

Şimdi Selim'in yüzü kıpkırmızı kesilmişti. Gözleri içinden kıvılcımlar fırlıyordu. Atın yularlarını çekerek arabayı yavaşlattı. Az sonra araba durdu. Ve Selim kaskatı bir bakışla Rus'a baktı:

- Bu da bayağı bir söz mü?

Rus, Selim'in gözleri içindeki tehlikeli pırıltıları ve yüzünün kızardığını görmemiş olacaktı ki, Selim'in bu sorusunu hoş bulmuş gibi, alaycı bir sesle:

- Oooo! Bak, bunu bilmiyorum, dedi. Bir Tatar kadınının ağzından duyarsam...

Selim birdenbire ayağa fırladı, elindeki kamçıyı Rus'un başı üzerine kaldırarak, korkunç bir sesle bağırdı:

- Atla arabadan!

- Ne oldu... ben... şey...

- Arabadan atla, it oğlu it! Çabuk!.. Yoksa şu sağlam kolunu da koparırım! Atla!

Rus arabadan atladı; Selim, ayakta, atı sürdü.

3

Tam yarım saat sonra Terzi Murtaza'nın dükkânı yanında arabayı durdurdu Selim.

Şevket'in elbisesiyle dükkândan çıktığı zaman yağmur dinmişti ve sabahtan beri gökyüzünü örten bulutlar, tezlikle sökülüp dağılıyorlardı. Güneyden esen ılık ve kuru rüzgâr kaldırımları, evlerin kiremit damlarını kurutuyordu. Kantar sakindi. Çingeneler görünmüyordu sokaklarda, Kırımçak[45] evleri boştu; pencerelere pancurlar çekilmişti. Evler, geçmişte içerlerinde yaşamış insanları, duvar diplerinde oturup kabak çekirdeği satmış Yahudi kadınlarını derin bir yeisle hatırlar gibiydi. Hastalık, yaşı ilerlemiş bir kişiyi nasıl döşeğe devirirse, savaş da Kantar'ı bütün uzunluğuyla öylesine sonsuz bir keder ve sessizliğe gömmüştü. Tramvayların rayları paslanmıştı; avlu kapıları boyasızdı; sokaklarda arabalar görünmüyordu; boş evler Selim'e üzgün üzgün bakıyordu.

Atı sürmek üzereyken, sokağın karşı kaldırımından biri Selim'in hatırını sordu; adam, konuşa konuşa Selim'e doğru yürüdü, ama Selim beklemedi.

Akyar Caddesi'ne yaklaştıkça sokak kalabalıklaşıyordu. Çarşıya çıkan sokağın ağzı tıklım tıklımdı. Sokağın sağında ve solunda duran arabalar Akyar caddesine çıkmak için ilerideki kalabalığın dağılmasını bekliyordu. Bazı arabacılar arabalarında ayak üstü durarak kalabalıktakilerin başları üzerinden Akyar Caddesi'ne bakıyorlardı.

Selim atı durdurdu ve arabanın yanından geçen adama seslendi:

- Ne oluyor ya orada?

- Akyar teslim oldu. İki gün önce teslim oldu. Askerler geri dönüyorlar. Almanlar yolu kapattılar, dedi adam.

---

[45] Kırımçak: Kırım Yahudisi.

Az sonra arabanın yanında, iki saat önce arabasıyla Akmesçit'e getirdiği, konuşkan Rus durdu.

- Merhaba, beyim. Tanıdınız mı beni?

Selim başını Rus'tan yana çevirdi, ama hiçbir şey görmüyormuş gibi Rus'un başı üstünden boşluğa bakıyordu Selim. Bakarken, cebinden tütün kutusunu çıkarıp bir sigara sardı. Rus'un yüzü, gözleri gülüyordu. Gözleri Selim'in yüzünde, yavaş yavaş konuştu.

- Ben hâlâ merak ediyorum, dostum; bir köpekten kaçar gibi kaçtın benden. Ama neden? Hâlâ merak ediyorum. Oysa ben seninle ahbap olmak istemiştim. Ömrümde yapmadığım bir işi yaptım senin için, rakı ikram ettim sana. Evet, evet, ömrümde ilk defa olarak rakı ikram ettim, ama sen kuduz bir köpekten kaçar gibi kaçtın benden. Niye o yana bakarsın? Almanlar Sivastopol'u ele geçirmişler. Sivastopol'u ele geçirmişler de ne olmuş? Hiç! Sivastopol'dan başka derdimiz mi kalmadı? Alsınlar. Sivastopol'u da alsınlar. Bütün Rusya'yı alsalar bile umurumuzda değil. Çünkü geride Gürcistan kalıyor. Gürcistan ve Gürcüler yaşarlarken, korkma, Rusya hiçbir zaman yenilmez. Ben hâlâ merak ediyorum; neden arabandan attın beni? Haa? Alır mısın beni arabana gene? Yok, almazsın, bilirim. Oho, ho! Kolera'dan kaçar gibi kaçtın benden. Almazsın artık beni arabana. Sandığın kadar fena adam değilim ama. İyi bir nasihat vereyim sana, istersen. Dinle. Burada bekleme. Geçit uzun sürecek. Şöyle bir palyaço gibi dolandığıma bakma efendim... İşin aslını biliyoruz. İyisi mi arabanı geri çevir, sola dön, Karayım sokağına gir. Fontan sokağını aşınca gene sola dön, Karasupazarı sokağına sap, oradan dosdoğru Gar'ın önünden geç, Gar'ı geçince sağa dön ve on beş dakika sonra Salgır'ın üzerindeki köprü üstündesin. Salgır'ı geçince kendi memleketindesin demek. İşte bu kadar. Fazla vaktini almayacağım. Zaten senin vaktini alan ben değilim ki! Almanlardır se-

nin vaktini alan. Almanlar olmasaydı, sen şimdi kendi köyünde oturur, kolhozunda çalışırdın; kimbilir, belki kolhoz reisi de olurdun. Olmaz mıydın? Olurdun, efendim, olurdun! Ben hâlâ merak ediyorum... Neden beni arabandan attın diye. Neyse. Şimdilik bu kadar. Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur...

Rus elini kaldırdı, konuşa konuşa arabadan uzaklaştı; kalabalığa varmadan bir an durdu, dönerek Selim'e baktı, güldü, sonra kalabalığın içinde gözden kaybolup gitti. Selim ise onun kaybolduğu yere bakarak, içinden:

"- Ne yapışkan ot, yahu!" dedi, fakat Rus'un tavsiye ettiği gibi yaptı.

Arabayı geri çevirerek Karasupazarı sokağına yöneldi.

4

Karasupazarı sokağına vardığında güneş çıktı, sokağın ıslak taşlarını parlattı. Güneşin ışıkları altında kuruyan kaldırımlar, hamam taşları gibi buğuluydu. Avluların kocaman ahşap kapılarından çürük tahta kokuları havaya siniyordu; hava gittikçe yorucu ve sıkıntılı oluyordu.

Solda kapısız avlunun çökük taş duvarı gerisinde orta boylu, kel kafalı, yaşlıca bir adam duruyordu. Adam Selim'e bakıyordu. Ama Selim yıkık duvarın gerisinde duran adamı görmüyordu.

Duvarın yanından sessizce geçti Selim; az uzaklaşınca, duvarın gerisinde duran adam heyecanlı, biraz da garip bir sesle, Selim'in arkasından bağırdı:

- Çilingirov! Hey, yoldaş Çilingirov!..

Selim, kendi ismini duyunca, atı durdurdu ve hemen yere atladı. Kel kafalı adam, iki kolunu açmış, denizin hafif dalgaları üstünde sallanan bir sandal gibi, sallana salla-

na koşarak gelip Selim'in karşısında durdu, heyecandan ahlar poflar çekerek, Selim'in elini iki avucu içine alıp oğuşturdu:

- Yanılmadım, Selim! Yanılmadım! Sen beni daha tanıyamadın galiba. Öyle mi? Ay ayyy! İyice bak, hele!

Selim, adamın kâğıt beyazı yüzüne bakıyordu.

- İhtiyardım değil mi? Ah, Selim Selim! Tanıyamadın mı? Yoksa tanıdın da... Ben Panteley Petroviç'im.

- Panteley... Panteley Petroviç mi?

- Şaşma kuzum; Panteley Petroviç'im. Aynı kafa, aynı can. Belki vücut aynı değildir... Tifo, Selim, tifo! Görüyor musun nasıl tıraş etti beni. Faydası da yok değil hani; berber parasından kurtuldum. Ama sen... sen de görüyorum ki bütün değilsin.

Gözlerini Selim'in kesik koluna dikti:

- Savaşta mı?

- Evet.

- Almanlarla mı?

- Şimdiye kadar Almanlardan başka kimseyle savaşmadım.

- Tabiî tabiî, bağışla. Çocukça sordum. Çukurca'da mısın?

- Çukurca'da.

- Eee, hayat nice orada?

- Şöyle böyle.

Derken yıkık duvarın gerisinden bir kadın seslendi. Ama adam dönüp kadına bakmadı. Gözleri hâlâ Selim'in yüzündeydi.

- Heeeey, ama ben... Yahu, sadece saçlarım değil; bak, seni görünce kafamın içi de perişan... Seni eve dâvet etmeyi az kala unutuyordum.

Ve Selim'in koluna girerek:

- Gel, dedi, gel Selim. Vallahi, oğlum yok benim; ama

seni sevdiğim kadar oğlumu bile sevmezdim: Kızım da yok ya! Ama bir kızım olaydı, bir sepet gibi, senin şu tek koluna geçirir, yallah Çukurca'na, git de içindeki yemişi keyfince ye, derdim. Sen beni affet Selim, bir ahbapla konuşur gibi konuşuyorum. Haydi, gel!

- Panteley Petroviç, belki... Belki başka bir zaman.

- Oooo, yok! Yok olmaz.

Yıkık duvarın gerisindeki kadın tekrar seslendi ve Panteley Petroviç kadından yana döndü:

- Sus! Bağırma öyle sağılmış bir inek gibi!.. Geliyorum!

Sonra ayak uçlarına yükselerek ağzını Selim'in kulağına götürdü.

- Yarım litre "Zubrovka" var. Harpten önce nasıl tapalanmışsa hâlâ öyle duruyor. Hiç kimse koklamadı daha. Açılmamış... Gel.

- Ama...

- Sus. Fazla bir söz...

- At var... araba.

- Korkma, avlu geniş. Sen yürü, ben atı avluya sürerim.

Selim, savaştan önce Panteley Petroviç'le geçirdiği günleri, ona bağlılığını hatırlamış olacak ki, dudaklarında tatlı bir gülümseme, avluya girdi. Panteley Petroviç ise atın yularlarını eline aldı, arabayı avluya çevirdi.

- Solda, şu demir parmaklıkların yanında... Taş basamakları in! Oda bodrumda. Ben komşuya bir baş vurayım; komşumuz arabacıdır, hayvan için belki biraz yem koparırım.

Selim taş basamaklardan bodruma indi.

Dört köşe, tavanı basık, duvarları çarpık, kararmış, yataksız bir oda. Karşıki duvarın dibinde örtüsüz bir masa; masanın üstünde camı isli bir lâmba; birbiri üstünde birkaç kitap; yerde birkaç eski çuval. Oda yarı karanlık, serin ve rutubetli. Solda, duvar dibinde karalar giyinmiş cılız bir kadın. Kadının kucağında hasta görünen bir çocuk.

İkisi, içeri girip kapının yanında durmuş Selim'e iri ve şaşkın gözlerle bakıyorlardı.

Taş basamaklarda Panteley Petroviç'in ayak sesleri duyuldu; az sonra Panteley Petroviç odaya girdi.

Selim'e bakmadı Panteley Petroviç; gidip kadının karşısında durdu ve kesik kesik konuştu:

- Çocuğu al, dosdoğru Davit Mihayloviç'in evine git. Biliyorsun nerede oturduğunu, değil mi? Kendisiyle bugün buluşacağım. Olabilir biraz geç kalırım. Kendisine iyice anlat; evinde bulunsun ve beni beklesin. De ki, Panteley Petroviç bu sabah Yakubov'la buluştu. Yakubov sağ selâmettir. Korkmasın, sarhoş olursam da bir yengeç gibi sürüklene sürüklene gider, kendisini bulurum. Haydi, şimdi çık, bizim işimiz var burada.

Sonra Selim'den yana döndü:

- Aile tasaları, dedi.

- Ciddî galiba.

- Savaş var da. Savaş zamanında her şey ciddî geliyor insana.

Kadın çıktı.

Panteley Petroviç köşede, üstü çuvalla örtülü, valizin kapağını açtı, yarım litre "Zubrovka"yı bulup çıkardı ve rakı şişesini Selim'in yüzüne doğru kaldırarak:

- İki yıldır dokunulmadı; masuniyetli ve mübarek bir mal gibi valizin dibinde yattı. Seni bekliyordu galiba, dedi.

- Önemli bir kişiymişim meğer; hiç haberim yoktu.

- Çok.

İskemleleri çektiler, masaya karşılık oturdular.

Panteley Petroviç bardaklara rakı doldurdu.

- Mutlu sonuca iç!

- Hayırlı sonuca.

İçtiler.

- Nasıl? Sert değil mi?

- Sert, dedi Selim.

Panteley Petroviç bardaklara tekrar rakı doldurdu. Odaya olağanüstü bir sessizlik çöktü.

- Konuşalım mı? diye sordu Panteley Petroviç.

- Konuşalım, dedi Selim.

Konuşmaya başladılar:

- Savaş nice gidiyor?

- Savaştan haberim yok.

- Ne demek istiyorsun?

- Çukurca'da barış var.

- Ben Çukurca'dan bahsetmiyorum.

- Ben ediyorum.

- Yalnız Çukurca mı?

- Evet. Yalnız Çukurca.

- Neden? Çukurca küçük bir yer. Savaşta önemli yeri yok.

- Benim için büyük bir yer Çukurca. Hem çok önemli.

- Sen Selim, senin Çukurca yedi dağın yedi denizin gerisinde bulunuyormuş gibi konuşuyorsun.

- Bana öyle geliyor.

Panteley Petroviç'in kaşları çatıldı.

- Öyle mi geliyor, yoksa öyle uzak olmasını mı istiyorsun?

- Öyle uzak olmasını istiyorum.

Odada kısa bir sessizlik oldu.

Sonra Panteley Petroviç sordu:

- Natalya Vasilyevna nice?

- Natalya Vasilyevna öldü. Yani benim için öldü.

- Eeee, görüyorum ki senin için ölü olan sadece Natalya Vasilyevna değil; daha birçok şeyler.

Selim'in dudaklarından garip bir gülümseme uçtu.

- Öyle galiba.

- No! No! Drug moy dorogoy, Çilingirov[46] Biz "Zubrovka"yı içmeden önce sarhoş olduk galiba; konuştuklarımız tuzsuz çorba gibi, tatsız. İçelim belki kafalar serinler.

Rakı şişesini masanın üstüne koymadan, eli havada, gözlerini dosdoğru Selim'in gözleri içine dikti. Panteley Petroviç:

- Sen, Selim, epeyce ağarmışsın. Öyle mi?

- Ben hiçbir zaman koyu renkli olmadım doğrusu, Panteley Petroviç.

- İç, öyleyse. Benimse yüzüme bakma; içim kızıl. Kıpkızıl. Hiçbir zaman bu kadar kızıl olduğumu hatırlamıyorum. İki hafta önce Almanlar şehrin Yahudilerini kurşuna dizildiler. Duydun mu?

- Duydum.

- Eee, ne düşünüyorsun?

- Hiç. Ne düşüneyim?

- Ne demek, ne düşüneyim? Anlamıyor musun, Selim?

Şimdi Selim'in yüzü soğuktu ve Panteley Petroviç'e bakmıyordu.

- Birbirimizi anlamak çok zor oluyor, Panteley Petroviç.

- Hiçbir zorluk yok, Selim. Almanlar Kırımçak mahallelerine asker çıkardılar, Yahudi evlerine girdiler, hepsini çoluk çocuklarıyla birlikte kamyonlara doldurdular. Şehrin ötesine götürüp hepsini kurşuna dizdiler. Şimdi anladın mı? Anlamanın zorluğu bunun neresinde? Kolay değil mi?

- Kolay.

- Eee?

- Alışıyoruz.

- Alışıyoruz mu?

Selim susuyordu.

---

[46] Drug moy dorogoy: Benim saygıdeğer dostum. (Rusça)

Fakat yüzü, kalbindeki bir düğümü çözer gibi, düşünceliydi. Hayli sustuktan sonra başını masadan kaldırarak Panteley Petroviç'e kaşları altından baktı.

- Bu kurşuna dizmeler sadece iki hafta önce olmuş bir şey değil ki, Panteley Petroviç. İki yıl önce olmadı'mı? Yalta hapisanesindeki mahkumlar kurşuna dizilmediler mi? Karasupazar'da, Kefe'de, Sudak'ta tıklım tıklım camiler ateşe verilmedi mi? Şehirden çıkarılmak için trenlere yüklenmiş "tehlikeli olabilecek" Tatarların vagonları ateşe verilmedi mi? Ateş içinde kaçan o "tehlikeli olabilecek" Tatarlar kurşun ve dipçikle öldürülmediler mi? Yalta ve Akmesçit şosesinin kenarında savunma için kazılmış hendeklerin kenarlarında diz üstü çöktürülüp enselerine kurşunlar sıkılmadı mı?

Selim sustu.

Odada derin bir sessizlik sürüp gidiyordu. Panteley Petroviç, gözlerini masanın kenarına tutan ellerine dikmiş, susuyordu. Odadaki sessizlik gittikçe daha derin, daha ağır oluyordu. Panteley Petroviç bir an gözlerini ellerinden Selim'in yüzüne kaldırdı ve önünde duran bardağı masanın kenarına iterken, ağır bir sesle:

- İyi bilgi toplamışsın, dedi. Sağlam bilgi. Çukurca mollaları mı verdiler bu bilgiyi.

- Bilir misiniz, Panteley Petroviç? Benimle konuşmak istiyorsanız, bana başka bir dil kullanın.

- Sinirleniyorsun sen, Selim! Neden? Benim konuştuğum dili pekâlâ anlıyorsun ama.

- Hayır. Pekâlâ anlamıyorum.

- Mollalar mı verdiler bu haberleri sana, diye sordum. Bunu mu anlamıyorsun?

- Mollalar vermediler bu haberleri bana. Ama farzedelim ki mollalar söylüyorlar bunu. Niçin... neden size inanayım da mollaların verdikleri haberlere inanmayayım?

- Çünkü onlar yüzyıllardan beri senin halkını karanlıkta ve cehalette tutuyorlar. Çünkü onların sözlerine inanmak olmaz. Çünkü onlar olmasaydı senin halkının kalkınması otuz yıl, kırk yıl önce değil de yüz yıl önce başlardı. Çünkü onlar cahiller, işlerine ve menfaatlerine uymayan her şeyi reddediyor, karalıyorlar.

- Öyle mi?

- Öyle. Ve sen bunu kendin pekâlâ biliyorsun. Çünkü bunu sen kendi ağzın, kendi dilinle bana söylemiştin. Şimdi hatırlamıyorum deme. İstersen hatırlatayım sana. Aa? Nasıl? Neden susuyorsun? Söylememiş miydin? Unutmadın değil mi? Ama hatırlatmama lüzum yok. Çünkü görüyorum ki sen ağarmadın Selim; sen yemyeşil, yemyeşil kesildin. Ama şaşmıyorum buna. Hiç de hiç şaşmıyorum. Çünkü Tatar olduğunu biliyorum. Tatar kadını doğurdu seni, Tatar kadını emzirdi seni. Sonra biz Ruslar'ın arasında yaşadın. Büyüdün... Komünist oldun. Bir kurt gibisin sen Selim. Bir kurdu evine al, yedir, besle, yıllarca insanın yanında yaşamaya alıştır. Alışır mı? Yaşar mı? Belki yaşar, ama kurt her zaman kurttur; her zaman ormana bakar, belki de geceleri uyanır, gizli gizli, içinden yana yana ormanı özler, ormana bakar, içinden sessizce ormana ulur. İşte sen de öyle bir kurtsun. Hem de üzgün bir kurtsun. Üzgün olunca da her şeye, herkese; daha dün nefret ettiğin, iğrendiğin, tarihin kıçlarına tekme vurup hayatın dışına attığı softalara, yobazlara, sarıklılara, mollalara bile inanıyorsun. Neden susuyorsun? Söylediklerim gerçek değil mi yani? İnan bana, Selim, sana bunları söylemek için evime dâvet etmedim seni. Ama sen başladın; önce sen söyledin. Hem çok ağır, çok acı söyledin. Ben de düşündüklerimi sana söylemeyi bir borç, hattâ bir görev bilirim. Neden söylemeyeyim? Sen de, ben de bu memleketin, bu yurdun kişileriyiz ve her şeyden önce seni severim. Olabilir biz birçok şeyler bilmiyoruzdur. Ama bilme-

mek ayıp değildir; bilmediklerimizi öğrenmemek ayıptır. Hem ayıp, hem de tehlikelidir. İşte, sen Rus halkını bilmiyorsun. Sen kendi halkını da bilmiyorsun. Tarihin her devresinde Rus halkının suratına çamur, pislik savrulmuştur. Hem kimdir bunu savuran? Silindirli Lordlar, Çinliler, fesli Araplar, monokllü Her Hauptmanlar! Daha kimler, daha kimler! Rus barbarları diye bar bar bağırıyorlar, ama dünya o tek gözlüklü, silindirli, beyaz eldivenli, ipek yorganlar altında uyuyan, yüzlerine pudra süren, beyaz ve tombul parmakları zümrüt yüzüklü, robdöşambrlı barbarların cinayetlerini görmüyorlar. Şimdi sen de ha! Âlâ. Git Çukurca'na, mollaların sana söylediklerini dinle. Belki yarın, öbürsü gün Almanlar savaşı kazanınca buraya gelir de bana daha iyi, daha inandırıcı masallar anlatırsın. Başına sarık da sararsın belki. Hem şaşmayacağım sana, çünkü üzgünsün. Ee? Ne dediler sana? Kefe'de, Karasupazar'da tıklım tıklım camileri Ruslar ateşe verdiler mi dediler sana?

Selim'in yüzü ne sert, ne yumuşak, gözleri yarı kapalı, masaya bakıyordu.

- Söylesene Selim? Ne söylediler sana?

- Mollalar hiçbir şey söylemediler bana.

- Ateşe verilen camileri, savunma hendeklerine atılmış cesetleri nereden bulup çıkardın öyleyse. Parmaklarının ucundan mı emip çıkardın?

Selim'in sesi biraz sertçe çıktı:

- Panteley Petroviç, adamca konuşun benimle. Ben sizin gibi dil dökmesini bilmiyorum belki, ama ısırmasını ben de bilirim.

Panteley Petroviç alçak bir sesle:

- Bilirsin, dedi. Ama madem ki söyledin, bir yerde duymuşsundur tabiî. Gözünle görmedin ya.

- Parmaklarım ucundan emip çıkarmadım ama.

Başını kaldırdı Selim, gözlerini dosdoğru Panteley Petroviç'in gözleri içine dikti:

- Önce Novorossiysk'de Morcan'dan sonra da Anapa'da İcra Komitesi'nin sekreteri Kuzmin'den duydum.

5

Odaya zifiri bir karanlık çökmüştü sanki.

Birbirlerine bakmıyorlardı artık. İkisi de başlarını göğüslerine eğmiş, ikisini ayıran masaya derin ve karanlık bir uçurumun dibine bakar gibi, bakıyorlardı. Dakikalar uzadıkça uzadı. Panteley Petroviç elini ekmek tabağına uzattı, bir parça ekmek koparıp ağzına soktu; ekmeği çiğnedi çiğnedi ve ekmek ekmek değil de acı bir şeymiş gibi, avucu içine tükürüp ezilmiş parçayı masanın altına bıraktı; sonra, gözlerinde ve dudakları uçlarında sinirli ve garip bir gülümseme ile masanın kenarında duran rakı bardağına uzandı, Selim'e bakmadan bardağı eline alıp önüne koydu.

Yavaş bir sesle:

- Biz gerçekten de sarhoş olmuşuz, Selim dedi Panteley Petroviç... Ama bak, "Zubrovka" yarıya bile inmedi. Gel, birer tane daha içelim. Hem artık vazgeçelim bu konuşmadan. Gel, ver bardağını...

- Bana yeter, Panteley Petroviç. Hem geç oluyor.

- Bana darıldığın sesinden belli.

- Talihime dargınım ben, size değil.

- Haydi haydi! Kendini kapıp koyverme. Hay şeytan! Seninle başka bir şey konuşacaktım, nasıl oldu da bu konuşmaya kendimizi kaptırdık. Nerden başladık nereye geldik.

- Yok, bu konuşmamız benim hoşuma gitti doğrusu.

- İyi öyleyse; ben de oturup Yahudiler için gözyaşı dö-

kecek değilim. Yalnız şunu söylemek istemiştim sana! Almanlar senin parti üyesi olduğunu biliyorlar.

- Ne demek istiyorsun?

- Bundan daha açık söyleyemem. İki gün önce Alman komutanlığına bütün parti üyelerinin cetveli teslim edildi ve bu cetvelde senin de adın var.

- Olmuşsa ne çıkar? Gidip Almanlara adımı cetvelden çıkarın diye yalvarayım mı? Madem ki ben de bir komünist idim, adımın cetvelde bulunması tabiidir.

- Komünist idin ha? Şimdi değil misin?

- Şimdi Selim'im. Çilingir oğlu Selim. Çukurca'da oturuyorum, tek kolumla toprakla uğraşıyorum, karnımı doyurmak için. Bu kadar.

- Öyle ha? Eeeh, demek ki, biz Ruslar senin karnını iyice doyurmuşuz. Bıktırdık da galiba. Öyle desene.

- Öyle Panteley Petroviç.

- Amma da hınzır kesilmişsin sen, Selim. Hınzır kesilmişsin bize karşı.

- Önce o hınzırı yutun ve beni kızdırmayın. Rusya'ya gelince...

- Kızma; seninle bir ahbapla konuşur gibi konuşuyorum da ondan...

- Rusya'ya gelince, ben Rusya için kolumu kaybettim.

Panteley Petroviç kendi bardağına rakı doldurdu, içti.

- Ben senin kesik koluna yeni bir kol ekleyemem. Ve kolumu kaybettim diye yanmaya sebep de yok ortada. Bir sağlam kolun daha var; o tek kolunla da insanlar için iyilikler yapabilirsin.

- Bu tek kolla artık halkıma hizmet etmeye izin verin bana, Panteley Petroviç.

- Açıkla bunu. Demek ki bundan sonra biz, emperyalistlere ve koloniyalistlere karşı savaşmak istiyorsun ha?

- Lâf! Ben kendi halkım arasında yaşamak, çalışmak, kendi dilimde konuşmak, düşünmek ve ruhuma kimsenin sokulmamasını istiyorum.

- Sana kendi dilinde konuşma diyen kim? Kimdir sana Çukurca'da yaşama diyen? Sen bizi bir İngiliz, bir Fransız emperyalizmiyle mi kıyaslamak istiyorsun, Selim, Rus halkı kendini sizden ayırt ediyor mu? Biz başımıza silindir geçirip, elimizde baston, Çukurca'da gezinerek, siz zavallıların yüzünden; siz fellâhların alın teriyle mi semiriyoruz? Hey, söyletme beni! Sen belki kolunu Rusya uğrunda kaybetmişsindir ama yüzün kıpkızıl!.. Bana bak; beni kara humma yedi. Rus köylüsüne, Rus işçisine baksana! Hay hayyy! Sizin ekmeğinizi yiyorlar ha? Sırtüstü yatıp keyif sürüyorlar ha? Yok, Selim, sen buna, boşboğazların tabiriyle, sen buna kızıl emperyalizm diyemezsin! Okullar kuruyor Rus halkı, yeni yeni endüstri merkezleri, ilim ve fen ocakları!.. Bunları Rus halkı kendisi için mi yapıyor, Selim? Bunları yapan Rus halkıdır, ama milyonlarca, on milyonlarca Rus'un bacağına geçirmeye donu yok, sırtına giymeye gömleği yok, çorbasını tuzlamaya bir kaşık tuza muhtaç. Bizim üstünlüğümüz nerde Selim? Başkalığımızı, gerçek emperyalistler gibi sizin alın terinizle geçindiğimizi nerde, ne zaman gördün, Selim? Kim söyledi bunu sana? Eh, Selim Selim! Kim bilmiyorum, ama kötü niyetli kişiler senin kafanı bir hayli bulandırmışlar. Bir şey söyleyeyim mi sana: Komünist partisinden ben de memnun değildim savaştan önce. Birçok hatalarda bulundu komünist partisi. Ama Rus halkı başka, Rus halkı basit, hem de cahil bir halktır. Fakat Rus halkıyla şaka, hele senin söylediğin şakalar gibi, şaka edilmez. Bunu bil.

- Ben Rus halkıyla alay etmedim.

- Tabiî etmedin. Ama...

- Ama Rus halkı benim halkımın varlığını... Hey, yahu! Boş verelim bu neticesiz konuşmaya, kafam ağrıyor benim.

- Söyle. Konuş, ne demek istedin?

- Ne söyliyeyim? Benim sözlerim taşa çivi kakmaya benziyor. Girmiyor, efendim, girmiyor.

- Yok, giriyor; ama tutmuyor.
- Tutmaz da.
- Neden?
- Çivinin de taş gibi katı ve sağlam olması gerek. O zaman belki tutar.

Selim ayağa kalktı.

- Evet.
- Bana darılmış değilsin ya?
- Hayır. Neden darılacakmışım? Değilim.
- Bana dargın değilsin belki, ama Ruslara...
- Emin olun ki ben Çukurca'ya gidiyorum ve orada yaşayacağım. Benim Ruslara dargınlığımın önemi yok. Çukurca kalkıp Rusya'ya karşı savaşacak değil. Çukurca'da öyleleri varsa da, çıktılar Çukurca'dan. Savaşacak kimse kalmadı Çukurca'da. Yalnız Dede Cavit var; ama o da eline silâh alırsa şalvarını düşüreceğinden korkuyor da elini uçkurundan ayırmıyor. İşte, dediğim gibi... Çukurca barış içinde yaşayan bir yerdir; bunu siz de pekâlâ biliyorsunuz.

Panteley Petroviç önünde duran boş rakı bardağına bakıyordu.

6

Selim, Panteley Petroviç'in odasından geç saatlerde çıktı. Krasnaya Slobotka yokuşunu çıktığında hayli geride kalan Akmeşçit'in eteklerindeki, birbirinden uzak evler, yolun kenarında kestane ve akasya ağaçları, bütün gölgeler karanlığa gömülmüşlerdi. Kül rengi gökyüzünde yıldızlar ışıldıyorlardı. Ötede, Çukurca yolunda, Çukurca'nın ebedî bekçileri gibi duran selvilerin koyu karaltıları görünüyordu. Ağaçlardaki kuşlar susmuşlardı, fakat bahçelerin eteklerindeki sazlıklarda, üstleri yeşilliklerle örtülü sularda kurbağalar yeknesak konserlerine başlamışlar-

dı. Hava sakindi. Uzakta, karanlıklara gömülmüş Çukurca, hayata dargın ve kırgın gibiydi.

Panteley Petroviç'in odasından sert ve katı bir çehreyle çıkmıştı Selim, ama Akmeşçit'ten uzaklaştıkça Panteley Petroviç'i unutuyordu. Ancak yolun dönemecinde Çukurca kurbağalarının viyaklaşmaları kulağına ilişince kalbi ve düşünceleri birden uyandı. Az uzaktaki Çukurca'nın garip sessizliği Selim'i Çukurca'ya daha kavi bağlarla bağladı. Araba ilerlerken elini dizine vurarak:

"- Ha! Mollalar imiş!" diye düşündü. "Mollaların nesi seninkinden kötü, kepaze! Bu millete softaların, yobazların zararı olduysa bile, bunu söylemek sana mı kaldı? Sana mı düşer bunu söylemek? Biz bunu kendimiz biliriz ve icap edeni kendimiz yaparız. Evet evet, bizde kötülükler vardır. Ama bu kötülükler de bizimdir. Sen bizim mollalarımızı bize bırak. Onlar bizimdir; bütün kötülükleriyle de onlar bizimdir. Elin kâşânesinden bizim viranemiz iyidir, derler. Evet evet, öyledir."

Ve aklına gelen bu söz Selim'in pek hoşuna gitmiş olacaktı ki, şapkasını ensesine iterek memnun bir şekilde başını kaşıdı.

"- Öyle, efendim. Ben öyle bir molla Rüstem'i, bir Değirmenci Rıdvan'ı senin bin Vasil Dimitroviç'ine, bin İvan Petroviç'ine değişmem efendim. Çünkü o molla Rüstem'dir, Rıdvan Değirmenci'dir ve benimdir; bendendir."

Ve burada, üç yıl önce bir gün sabahleyin atını kolhoz tarlasında koşturan Büyükyanköylü Çoban Gümüş'ün:

"- Öyle, beyim, reisimizin adı Boktanov'dur... Biz o cinsteniz, sokma burnunu Yanköy'e, kokar beyim, kokar." sözlerini hatırladı ve bütün kalbi, bütün saflığıyla başını arkaya atarak güldü ve araba Çukurca yoluna sapınca kamçısını hayvanın sağrısına şaklatıp gür ve coşkun bir sesle türkü söylemeye başladı:

Atım ölse hiç yanmam
Ah eğerim ah
Ah dedikçe görünür
Ak ciğerim ah...

Fakat, türküye başladığı zaman, atın dolu-dizgin koşacağını sanmıştı ama yanılmıştı. Çünkü kamçının şaklamasıyla atın durması bir oldu. Selim ayağa kalkarak hayvanın kafası üstünden ileride gittikçe kararan yola baktı. Yol boştu; at ise sinirli sinirli kafasını sallıyor ve yürümüyordu bir türlü.

"- Benim türküm hayvanın hoşuna gitmedi galiba" diye düşündü. Selim ve Ayşe'nin babası Kızıltaşlı rahmetli Bekir Ağa'yı hatırladı.

"- Hadi, kızım, hadi. Yarın işe sürmeyeceğim seni; otun da başının ucunda, yemin de. Hanımlar gibi, yat, ye." diye mırıldandı.

Ama at hâlâ duruyordu; şimdi kafasını da sallamıyordu; başını toprak yola eğmiş, soluyordu.

- A, ne bu, kısrak! Çukurca'ya kadar götürmeyecek misin beni? diye arabadan atladı Selim, gitti, yanağını atın kafasına dayayarak eliyle hayvanın çenesini kaşıdı.

- Yoruldun mu, kısrağım? Bağışla beni. Artık kamçı şaklatmayacağım. Senin yaşını unutuyorum da seninle kızım diye konuşuyorum. Sense büyükannesin yahu! Yavrularının yavruları var. Sana kız dedim de ona mı gücendin? Haydi, gel gel... Kız demeyim de ne deyim? Kaynana mı diyelim? Haydi, gel... Bak hele, elimde kamçı da yok. İşte, öyle... Piyazla. İnatçı olma...

Hayvanın geminden tutarak çekti, atın başı yanında hayli yürüdü, sonra arabaya atladı. At yavaş yavaş ilerliyordu ve Selim yüksek bir sesle kaynana türküsünü söylüyordu:

Kaynananın nesi var?
Yalpık yalpık fesi var.
Ah vah kaynana
Yaşı seksen kaynana.

Kaynananın yalpığı
Burnu dolma kabağı
Vah vah kaynana
Yaşı seksen kaynana.

Damdan düşmüş kaynana
Ağzı dişsiz kaynana
Ah vah kaynana
Yaşı seksen kaynana.

Kaynanayı ne yapmalı?
Merdivenden atmalı.
Ah vah kaynana
Yaşı seksen kaynana.

Sustu Selim. Biraz sonra başını arkaya atarak geniş bir kahkaha salıverdi.

- Bizde softalar var; ama kaynanalar da var işte, dedi.

At hafif bir koşuyla ilerliyordu; Selim'se bıyık altından gülüyordu.

"- Bereket versin, softaların, yobazların yanında şaka ve gülünçlüğü Tanrı bu halktan esirgemedi" diye düşündü Selim ve gözleri önüne gene Panteley Petroviç'in kel kafası gelip durdu.

"- Okullar, ilim ve fen ocakları kuruyorlarmış! Yeni yeni endüstri merkezleri kuruyorlarmış! Kel kafaya şimşir tarak mı satıyorsun? Kırım'da yeni binalar kuruyorsunuz, ama öte yandan Tatarları Sibirya'ya sürüyorsunuz; kurşuna diziyorsunuz. Boşalmış köylere ve kurduğunuz o yeni

binalara kendi Ruslarınızı Rusya'nın içerlerinden getirip yerleştiriyorsunuz. Emperyalizm ve koloniyalizm değil de nedir bu? Biz öyle başımıza silindir, ellerimize beyaz eldiven geçirip, siz Tatarları İngiliz Lordları gibi istismar etmiyoruz, diyor! Lâfa bak, lâfa! Dur sen, Panteley Petroviç, sen bana artık öyle kolay kolay kazık atamazsın. Bak hele, şimdi her şey teker teker dile geliyor. Öyle mi gerçekten? Yüz yıl önce Kırım'da ne kadar Tatar vardı? Onlar neredeler? Söylesene, Panteley Petroviç! Elbette İngiliz emperyalistleri, fellâhları istismar ediyorlar; fellâhların alın terleriyle semiriyorlar İngiliz Lordları. Ama o fellâhlar İngiliz'e çalışırlarken; dur sen, dur, İngiliz keratası; ben okuyayım öğreneyim, makine işletmesini bileyim de görürsün; senin kıçına tekme atıp nasıl kovacağım seni memleketimden, diye düşünebiliyorlar. Ya biz? Biz böylece düşünebiliyor muyuz? Birimizi komünist ediyorsunuz, başımızı okşuyorsunuz; öte yandan onumuzu kurşuna diziyorsunuz. Ellerinize beyaz eldiven geçirmiyorsunuz ama pis ellerinizle canımıza ve ruhlarımıza sokulup bütün varlığımızı kirletiyorsunuz. Bak hele, şimdi dile geliyor her şey. Ooo, yok! Sen artık öyle kolay kolay kazıklayamazsın beni. Hay şimdi burada Ziko-Batakov olaydı... Bakalım onunla nasıl konuşurdun? Konuşur muydun onunla da benimle konuştuğun gibi. Ama Ziko-Batakov ne? Ben, kendim de iyi biliyorum. Yok yok, kolay kolay kazıklayamazsın beni artık, Panteley Petroviç."

Selim Çukurca'ya yaklaşıyordu.

7

Araba bahçeler arasındaki yoldan çıktı. Az ötede Berber Hasan'ın evi duruyordu. Berber Hasan'ın evinin alçak damı üzerinden öteki evlerin damları görünüyordu. Çıt

yoktu. Karanlığın içinde Çukurca evleri az daha küçülmüş gibiydi. Selim'in içinde tuhaf bir his uyandı. Çukurca'da bulunduğundan şüphelenmeye başlamıştı; ama araba Çukurca yolundaydı.

Derken Berber Hasan'ın köpeği havladı. Evin küçük penceresinde yanan ışık söndü. Köpek sustu. Ve sessizlik öncesinden daha derin, daha ağır oldu.

Bu sessizlik Selim'in kalbini tırmalıyordu. Atı durdurup etrafı dinledi Selim. Kulağına ses soluk ilişmeyince atı sürdü. Eski Köy Sovyet'i binası önündeki meydanı geçti, demirhaneye yöneldi. Ve işte kooperatifin önündeki meydan! Burada da kimsecikler yoktu. Fakat, Selim meydanda durmuş, etrafı dinlerken, aşhanenin duvarı gerisinden bir kadın çıktı. Selim'i ve arabasını görünce, hemen duvarın gerisine gizlendi kadın.

Selim;

- Köye bir şeyler oldu, diye düşündü ve hafifçe ürperdi. Alnında birikmiş ter damlalarını avucunun içiyle silerken tekrar uzakta bir karaltı ilişti gözüne; sonra da bir ses duydu:

- Selim!

- Ne var? Kimsin? diye seslendi Selim.

- Selim, kardaşım, sen misin?

- Benim. Sen misin, Rıdvan Ağa?

- Evet. Nereye gidiyorsun?

- Reis Bilâl'in evine gidiyorum. Şevket'in elbisesini getirdim şehirden.

- Dur, gitme... Dur bir dakika.

Değirmenci Rıdvan kısa, fakat sık adımlarla koşarak geldi, arabanın yanında durdu. Başı açıktı Rıdvan'ın; kalbindeki korku yüzünden belli oluyordu.

Selim, ay ışığında, Rıdvan'ın yüzüne bakarken, Rıdvan bütün bütün titriyordu.

- Reis Bilâl'in evine mi gidiyorum dedin, Selim? diye sordu Rıdvan güçlükle.

- Evet. Ne oldu, Rıdvan Ağa? Bir şey mi var?

- Çok şey var, Selim. Çok!

- Söylesene.

- Sen iyisi eve git. Korkma... Bilâl Efendi sağ ve salimdir... Evindedir. Benim karı da orada. Dur bir dakika... Konuşmak zor. Gel, senin evine kadar gidelim, yolda anlatırım her şeyi.

- Atla arabaya.

Değirmenci Rıdvan arabaya yerleşti; dizleri üstünde tuttuğu ellerine bakıyor, ama konuşmuyordu. Saçları terli alnına yapışıktı Rıdvan'ın, ağlamış olacaktı ki, topraklı ve tozlu yanakları üstünde yaş izleri vardı.

Meydandan çıktılar.

Araba bayırın üstünde durunca Değirmenci Rıdvan başını göğsünden kaldırıp yüzünü Selim'den yana çevirdi ve bağırmamak, bağırıp ağlamamak için, boğazını tıkayan yumruyu yuta yuta konuştu:

- Çukurca'yı boşalttılar, dedi.

Gözyaşlarını Selim'den gizlemek içindi belki, başını kolları arasına gömerek sustu.

Araba Selim'in evi yanında durduğu zaman Rıdvan yatışmıştı. Arabadan indiler. Eşikte Alim duruyordu. Yüzü küskündü Alim'in. Çatık kaşları altından Selim'e, suçlu bir kişiye bakar gibi, bakıyordu. Selim'le Rıdvan eve doğru yürüdüler; Alim içeri girdi.

Selim'in yüzü ne sert, ne de yumuşaktı; gözlerinde madenî bir parıltı vardı ve Rıdvan'ın söyleyeceklerini kendisi pek iyi biliyormuş gibi bir şey sormuyordu. Yalnız bir kere başını Çukurca'nın evlerine çevirdi, sonra Rıdvan'ın yüzüne bakarak:

- Almanlar mı? diye sordu.

- Almanlar, dedi Değirmenci Rıdvan ve hayli sustuktan sonra, ilave etti:

- Zalim millet.

- Gençleri mi aldılar?

- Gençleri.

Uzun bir sessizlik oldu. Neden sonra gene Değirmenci Rıdvan konuştu:

- Senin evinde oyalanayım ben bu gece, Selim, kardaşım; benim karı Reis Bilâl'in evine gitti. Samur halsizmiş. Vallahi, köye gene asker gelecek diye ödüm kopuyor. Ne yalan söyleyeyim, korkuyorum ben, Selim, korkuyorum. Bir kadından, bir çocuktan çok daha korkağım ben. Anam beni kaplanlar, yılanlar yaşayan bir ormanda mı doğurdu ne, bilmiyorum; ayıp mayıp, sen ne dersen de, ben elli yaşında evli bir adamım ve işte korkuyorum.

Rıdvan konuşurken Selim, gözlerinde hâlâ o madenî parıltılar, onun yüzüne bakıyordu. Rıdvan sustu ve Selim, gizli bir şey söylemek istermişçesine, onun yüzüne eğildi ama, nedense, söylemeden elini Rıdvan'ın omuzuna koydu ve sadece:

- Gel, Rıdvan Ağa, dedi, gel eve girelim.

Üçü sessizce, birbirlerine dargın bir ailenin çocukları gibi, çay içtiler. Sonra Alim yattı ve Selim'le Rıdvan mindere çekildiler, bağdaş kurup oturdular ve eski âdetçe Selim'in kutusundan Rıdvan, Rıdvan'ın kutusundan Selim, birer sigara sardılar. Değirmenci Rıdvan, yatışmıştı artık ve sigarasını yakınca yavaş bir sesle anlatmaya başladı.

8

- Öğlenin hayli ilerlemiş saatinde hava açıldı, güneş çıktı. Biliyorsun, orak makinesi bugün benim parçadaydı. Sabahleyin tarlaya sürdük makineyi. Sürdük ama yağmur çiselemeye başlayınca ekinden vaz geçtik. Makineyle, ya-

nımda Kaytaz Abdurrahman, geri döndük. Eh, öğleye kadar evin önündeki bostanda oyalandım. Bakıyorum öğleden sonra gene güneş... Otlar, toprak kuruyor. Birazcık keyifsizim ama güneşli havaya da yazık. İş iştir. Yapılacak mı yapılacak. Dede Cavit yapacak değil ya; kendimiz yapacağız elbet. Dedim ya, güneş de çıktı, sanki kişiyi tarlaya çağırıyor. Kaytaz Abdurrahman da yolda durmuş: Rıdvan Ağa, hava açıldı, senin parçanın kıyısındaki otları biçelim! diye bağırıyor. Ben bir güneşe bakıyorum, bir Abdurrahman'a. Çadırdağ'ın[47] başı dumanlardan temizlenmiş. Dede Cavit'in sakalı gibi bembeyaz olmuştu; ışıl ışıldı. Güzel hava uzun sürecek; belli. Belli ama ihtiyar kemiklerimde bir ağrı var. Abdurrahman da duvarın gerisinde durmuş: Eee, nasıl, gidecek miyiz? diye ısrar ediyor. Ben de: Eee, fena olmazdı hani gidersen diyorum. O: Bak şu tenbele! diyor. Bademi yemek ister, ama kabuğunu kırmaya üşenir! deyince bir küfür, bir küfür attım Abdurrahmana, ama herif haklı. Orakları aldık, yallah tarlaya! Tarlaya vardık. Otları biçmeye başladık. Ama tam ortaları biçmeye başladığımız sırada tarlanın kıyısında atın üstünde Reis Bilâl durdu. Haydin köye! Almanlar geldiler, çomatı[48] çağırıyorlar, diye bağırıyor. Canım Bilâl kardaş, bırak bir arka ot biçelim, sonra gideriz diyecek oldum, ama görüyorum ki Reis'in yüzü, gözleri ateş içinde. Demek ki köyde bir şeycikler var.

Selim, Değirmenci Rıdvan'ın konuşmasını kesti:

- Öğleden sonra mı oluyor bu?

- Evet, öğleden sonra. Saat birle üç aralarında. Eh, söz gümüşse susmak altındır, diye düşünüyor ve sesini çıkarmadan orakları alıp köye dönüyoruz.

---

[47] Civar köylerde Çadırdağı bir barometre yerine geçer. Dumanlıysa hava bozuk, güneşliyse hava güzel olacak demektir.

[48] Çomat: Cemaat

Selim'in gözleri soğuktu. Kesik kolunun omuzbaşını yastığa dayamış, sağlam kolunun eli ise yamalı dizkapağında idi. Donuk gözlerle parmakları arasında tuttuğu sönük sigarasına bakıyordu. Değirmenci Rıdvan artık tamamen yatışmıştı. Selim, köyde geçen hâdiseleri Rıdvan'ın etraflıca anlatmak istediğini sezdi ve lâfın uzamasından yavaş yavaş rahatsız olmaya başlamıştı.

Değirmenci Rıdvan devam etti:

- Tarladayız.

- Hayır, köye döndünüz, dedi Selim, gözlerini Rıdvan'ın yüzüne kaldırarak:

- Evet, Reis öyle deyince ve suratının da kızardığını görünce, eh, dedim, kendi kendime, sen köye dön Rıdvan; zaten günün işini sabahleyin yağmur bozduydu, sen de dinlenmeye karar vermiştin. Madem ki karar vermiştin Abdurrahman gibi çoluk çocuğun lâfına uyup tekrar tarlaya gelmemeliydin. Evet, atılan ok geri dönmez; evde mi kalacaktın bugün? Evde. Niye çıktın geldin tarlaya? İşte, gene eve dönmek nasip oldu. Eh, diyorum köye gene o Şaraberi geldi, millete bir şeyler söylüyor. Önce onu dinler, sonra eve gider, bir güzel uyuklarsın, diyorum kendi kendime. Neyse, köye dönüyoruz ve tam yarım saat sonra köydeyiz.

Şimdi Selim'in başı göğsüne düşüktü; Rıdvan'ın anlattıklarına ilgisiz kalmış, bir şeyler düşünüyordu. Düşünürken dudaklarında bir gülümseme belirdi Selim'in ve başını kaldırarak Rıdvan'ın yüzüne baktı.

- Dur be, Rıdvan Ağa; dur bir dakika. Akşam üstü Almanlar köyü boşalttılar dediydin bana. Şunun şurasını bir kere daha söyleyiver; anlıyalım. Kaç kişi aldılar köyden?

Değirmenci Rıdvan, uzun uzun düşündü ve sonra cevap verdi:

- Tümü on iki kişi.

Selim, bıyık altından gülümsedi; fakat, gülümsemesini

Rıdvan'a belli etmeden derin bir soluk aldı ve sigarasını yaktı. Sonra yüzü gene önceki ciddîyetini takındı:

- Haydi, şimdi anlat bakalım, dedi Selim.

- Neyse. Köye dönüyoruz.

- Hayır, köydesiniz.

- Evet, köydeyiz. Millet Sovyet'in önündeki meydanda. Meydan süt liman. Tıs yok. Sovyet'in yanında üç-beş Alman duruyor. Ama Almanlar bize bakmıyorlar. Eh, diyorum, bizim Reis Bilâl pireyi deve yaptı. Almanlar ziyansız kişiler. Gözlerimle Almanlar arasında şu Şaraberi'yi araştırıyorum. Bir kere uzaktan görmüştüm cenabeti, tanırım kendisini. Berber Hasan ona Yalta orospusu der... Hem benzer de. Benzer şu pudralı kolonyalı eski zaman Yalta orospusuna. Gözünü de cam ile kapatınca kişinin yanına varası, uzun kaputunun eteğini kaldırıp şöyle alttan alttan bakası geliyor. Neyse, Sovyet'in önüne bir iskemle koydular, biri iskemleye çıkıp nutuk çekiyor. Rusça konuşuyor adam. Bilirsin, benim Rusçam boktan. Yanıbaşımda duran Kaytaz'ın Abdurrahman kulağıma fısıldayıp tilmaçlık[49] ediyor bana. Diyor ki: Almanya'ya hizmete adam istiyorlar. Eh, millet sesini çıkarmıyor. Çünkü başka köylerden Germanya'ya[50] gidenler oldu. Aslında sürgün değil bu! Rusların zamanında köyden kişi alındı mı her şey bitti demekti; taş suya batar gibi görünmezdi bir daha. Ama Germanya başka; oraya gidenlerden mektup bile gelir! Bilmiyorum gerçek mi değil mi; Beşdirekli bir genç Germanya'dan babasına para da göndermiş. İki yüz para, ama ruble[51] değil; marak mı, marık mı, öyle bir şey. Adam parayı alınca pazara gitmiş, bir çuval un almış. Öyle işte. Demek ki para, gerçek para... Sonra o Rusça konuşan adam nut-

---

49 Tilmaç: Tercüman.

50 Germanya: Almanya.

51 Ruble: Rus parası.

kunu bitirdi, isimler okundu. Hepsi hepsine on iki isim. Kaytaz Abdurrahman'ın ismi de cetvelde. Nasılsa millet şimdiyecek ses çıkarmadı. Almanlar bir saat mühlet veriyorlardı. Bu on iki genç çabucak evlerine gidecek, pılı pırtılarını alıp geri dönecek, aftanabile doluşup dosdoğru Germanya'ya gideceklerdi. Lâfın burasını ben de anladım. Evlerine gittiler, geri döndüler. Ve işte, olacak bundan sonra oldu.

Rıdvan sustu, başını Selim'in yüzüne kaldırdı; sonra başını göğsüne eğdi ve burnundan soluyarak sessizce bir sigara sardı.

- Bu kadar mı? diye sordu Selim.

Değirmenci Rıdvan susuyordu.

Sigarasını sardı, ama nedense yakmadı; sigarasını yanıbaşında duran tütün kutusunun kapağı üstüne koydu. Selim'e baktı ve başını, korku ifade eden bir şekilde salladı.

- Hayır, bu kadar değil. On iki genç meydanın orta yerinde durdular. Bizim avratları sen bilirsin; araya ayrılık girince, oğlu Germanya'ya değil, bir gün için Tavşanpazarı'na gidecek olsa bile gözleri dolup taşar. Eh, ağlıyorlar. Sen Dede Cavit'i bilirsin; bir eli uçkurunda öbür elinde değneği, yurda yararlı olun, diye Kaytaz Abdurrahman'a doğru ilerliyor. Abdurrahman'ı babasını tanımıyor bile, Abdurrahman onun akrabasıymış guya. Eh, Dede Cavit Abdurrahman'a yaklaşırken Alman askeri tüfeğiyle Dede'yi geri itiyor. Ama Dede Cavit, bu, çekilir mi?

Konuşmasının burasında Değirmenci Rıdvan'ın soluğu tutulur gibi oldu. Öksürdü. Ellerinde hafif bir titreme vardı. Selim'e kaçamak bir göz attı Rıdvan; sonra çabuk çabuk anlattı:

- Asker, Dede Cavit'i geri iteliyor. Asker, tüfeğini Dede'nin göğsüne doğrultmuştu ki, ihtiyar elinde tuttuğu değneği Alman'ın başı üstüne kaldırdı. Fakat arkadan ge-

len Alman, tüfeğinin dipçiğiyle Dede'nin kafasına vurmasıyla ihtiyarın yere kapanması bir oldu. Ve o anda meydanda herkes birbirine girdi. Her kafadan bir ses çıkıyor, çığlıklar, bağrışmalar birbirine karışıverdi. Reis Bilâl meydana fırladı ve çılgına dönmüş gibi, Alman'ın gırtlağını yakalayıp "Zalim!.. Zalim!.." diye bağırıyordu. Çocuklar, ağlaşıyorlar, kadınlar uluyorlardı. Reis Bilâl'e ve Dede Cavit'e ne olup bittiğini anlamamıza vakit kalmadan meydanı dört yandan belki de yüz asker kuşattı. Meğer ötede, bahçelerin içinde askerleri bekliyormuş, her ihtimale karşı. Her birinin yüzü ateş püskürüyor, anlayışsız sözlerle millete köpürüyorlar, dipçiklerle kadınlara, çocuklara saldırıyorlardı. Sonra bağıra çağıra, havaya kurşunlar sıka sıka milleti evlerine sürmeye başladılar. Eh, dağılıyoruz...

Değirmenci Rıdvan korkulu gözlerini Selim'in yüzüne kaldırdı. Fakat Selim'in kendisine bakmadığını görünce konuşmasına devam etti:

- Nasıl dağılmazsın? Ne yapabiliriz? Tümü silâhlı. İki gün önce Canköy yakınlarında dört köy yaktılar, yerle bir ettiler, haberini duyduk. Dağılmaz mısın? Dağıldık. Dede Cavit'in, Reis Bilâl'in ne olduklarını bilmiyoruz. Ancak bir saat sonra askerin köyden çıktığını anladık. Ben, Kaytaz, Remzi Abla'nın kaynatası Kurt Veli meydana doğru dolu dizgin koştuk. Bakıyoruz, Dede Cavit meydanın ortasına uzanmış, yatıyor. Kurt Veli koşarak ihtiyarın başı ucuna çöküyor. İhtiyarın elini elleri içine alıyor, yüzüne bakıyor, sonra başını bizden yana çevirerek: Ölmüş!.. Ölmüş, zavallıcık! diye bağırıyor. Eh, ölmüş... Neylersin!.. Yerden kaldırıp hemen cami avlusuna götürüyoruz; kayısı ağacının gölgesine yatırıyoruz. Kımıldamıyor. Ak sakalı dimdik. Hepimiz onun yanındayız. Yahu, benim babam yirmi yıl önce yetmiş yaşındayken öldü. Babam on yaşında çocukken Dede Cavit askerlikten dönmüş ve babamı omuzu üstünde taşımış. Kabil mi ölsün? Ama bak işte,

kuru bir meşe ağacı gibi, yere serilmiş yatıyordu. Hepimizin gözleri yaşlı, başlarımız göğüslerimize düşük, ona bakıyoruz. Bakıyoruz ya, iyice baksam ne göreyim!.. Ne göreyim dersin?.. İlâhî ilâhî!.. Yed-ullah!.. İhtiyarın parmakları kımıldanıyor, eli kımıldanıyor. Evet evet, yaşıyor!.. Eliyle yanıbaşındaki değneği yokluyor. Yaşıyor adam, yahu! Başını kaldırarak bize bakıyor. Hepimiz onun üzerine eğiliyoruz, ayağa kaldırıyoruz onu. Sağ. Direk gibi, sapasağlam. Asker ceketinin tozunu toprağını silkiyor. Sonra bir elinde değneği, öbür eli şalvarının uçkurunda, burnu altından homur homur söylenerek kooperatifin önündeki meydana doğru gidiyor. İşte, tam o sırada camiden Reis Bilâl, onun yanında Molla Rüstem Efendi çıkıyorlar. Reis'in yüzü kireç gibi, bembeyaz. Çeneleri sıkılı, bize bakmadan, hiç ses çıkarmadan yanımızdan geçip gidiyor. Sonradan anladık. Almanlar Reis'i sürükleye sürükleye Sovyet'in içerisine götürmüşler, soyundurmuşlar, kıçına onbeş sopa vurmuşlar, sonra camiin duvarı dibine çekmişler ve askerler tam kurşunlarını sıkacakları anda Molla Rüstem Efendi, göğsünde Kur'an, koşarak, nişan almış bulunan askerlerin ayakları dibine atıvermiş kendini. Ne olmuş, nasıl olmuş kimse bilmiyor. İki subay birbirinin kulağına fısıldamış. Askerlerin tüfekleri hâlâ duvar dibinde duran Reis'in göğsüne doğrulu. İki subay fısıldaşarak uzun uzun konuştuktan sonra, bizim Reis Bilâl'i serbest bırakmışlar.

Değirmenci Rıdvan anlatacaklarını anlattı ve yanıbaşında duran tütün kutusunun kapağı üstündeki hazır sigarasını eline alarak, arkasını yastığa dayadı. Gözleri Selim'in yüzünde, sigarasını yaktı.

Selim'in gözleri kıpkırmızıydı; yüzü gittikçe kararıyordu. Rıdvan'a bakmadan:

- Şimdi mi söylüyorsun bunu, Rıdvan Ağa? dedi.

- Neyi? diye sordu Rıdvan.

- Bilâl Ağa'mın dayak yeyişini. Siz neredeydiniz? Neden yardıma koşmadınız?

- Ah, Selim; öyle deme gardaşım.

- Korktunuz demek.

Rıdvan, yavaş ve garip bir sesle aynı sözleri tekrarladı.

- Öyle deme, kardaşım.

Sonra ilâve etti:

- Sen, kahraman olup ölmemizi mi istiyorsun? Öyle mi Selim? Ama benim gibi korkak olarak yaşamak isteyenler de var bu dünyada...

Fazla konuşmadılar.

9

Selim ayağa kalkıp pencerenin yanına gitti. Mehtap vardı. Aşağıdaki evlerin gölgelerinde uzanmış yatan boş sokaklar sanki uykudaydı. Bahçelerin kıyısındaki sazlıklara kurbağalar susmuşlardı ve Çukurca, Dede Cavit'ten çok daha ihtiyar ve yorgunmuş gibi, gecenin kucağında uyuyakalmıştı. Minderde oturan Değirmenci Rıdvan da uyumuş olacaktı ki, sesi çıkmıyordu.

Yalnız Selim uyumuyordu. Pencereden Çukurca'ya bakıyor, Çukurca'nın sessizliğini dinliyordu. Bu sessizlik uzadıkça uzadı; derin ve ağır oldu. Sessizlik Selim'in takatını aşan bir şey oldu. Artık Çukurca'ya bakmıyordu. Geri çekildi ve Alim'in ayakları ucunda büzüldü. Ağlamak istiyordu, ama ağlayamıyordu bir türlü. Her şey ondan uzaktı, her şey onun yüzüne dik dik bakıyordu.

Neden sonra kalbine sükûnet geldi. Sabahleyin erken kalkıp Şevket'in elbisesini Reis Bilâl'e götürmeye ve orada Reis Bilâl'in kendisinden Çukurca'da olup biteni anlamaya karar verdi. Ayağa kalkarak Değirmenci Rıdvan'a yaklaştı Selim. Pencere camından sızan ay ışığı Rıdvan'ın

yüzünü, beyaz alnını aydınlatmıştı. Rıdvan'ın yüzünü, beyaz alnını aydınlatmıştı. Rıdvan'ın yüzü sâkindi. Selim de artık yatışmıştı ve Çukurca'nın sessizliğiyle gücünü ve soğukkanlılığını bozmadan, Değirmenci Rıdvan'ın yüzüne bakıyordu. Bakarken çok yavaş bir sesle:

- Zavallı Rıdvan Ağa... Beni korkmaz sanıyor... Korkmuyorum da gözüme uyku girmiyor. Ama kendisi, bir kedi gibi, mışıl mışıl uyuyor, dedi ve Alim'in yanına gitti.

Ancak sabaha yakın bir sırada derin bir uykuya daldı Selim.

10

Oda, güneşin altın sarısı ışıklarıyla pırıl pırıldı. Güneş gökyüzüne hayli yükselmişti artık; ama Selim uyuyordu. Alim yoktu evde. Değirmenci Rıdvan'ın evden ne zaman çıkıp gittiğini bilmiyordu Selim. Giyinip eşikte durduğu zaman öğle vakti yaklaşıyordu.

Sıcak vardı. Çukurca evlerinin tenekeyle örtülü damları ateş gibiydi. Her yer sessizdi. Yalnız bayırdaki kuru otların içinde cırcır böcekleri ötüyordu.

Aşağıdaki meşeliğin kıyısında iki atlı göründü. Atlılar, demirhaneye doğru gidiyordu. Rıdvan'ın evi yanında atlılar bir an durdular, biniciler bağrışıp, avluda tavukları yemleyen Rıdvan'ın karısına bir şeyler söylediler, sonra atlarını demirhaneye doğru koyuverdiler ve az sonra, demirhanenin ötesinde gözden kayboldular.

Demirhanenin gerisinde başörtülü kadınlar Köy Sovyet'i binasına doğru koşuyorlardı. Selim, aşağıdaki harekete uzun uzun baktı, sonra içinden: "Çukurca'da gene bir şeyler oluyor galiba" diyerek eve girdi ve dün akşam Akmeşçit'ten getirdiği Şevket'in elbisesini koltuğu altına sıkıştırarak çıktı.

Dar yollar bomboştu. Yol boyunca uzayan taş duvarlar, duvarlardan yuvarlanıp düşmüş taşlar Çukurca'ya bıkkın ve küskün görünüyordu. Ahır duvarlarına yapıştırılmış, Hoholların yağlı şapkalarını andıran tezeklerden havaya pis bir koku siniyordu. Gübreliklerde ve çöplüklerde uçuşan sineklerin, kuru ve çürük ağaçlarda yaban arılarının uğultuları işitiliyordu.

Selim, eski Köy Sovyet'i binası önündeki meydana indi, meydanda kimseler yoktu. Ama çok geçmeden kooperatif binasının yanındaki dar sokaktan bir ihtiyar çıktı. Acelesi olacaktı ki, meydanın ortasında Berber Hasan'ın evine doğru koşuyordu ve koşarken şalvarının uçkurunu bağlıyordu.

Selim, şaşkın gözlerle ihtiyara bakarak, seslendi:

- Amca! Nereye böyle acele? Boşalmaya mı, yoksa arı mı soktu?

İhtiyar adam, Selim'in sorusuna cevap vermedi; yalnız eliyle Berber Hasan'ın evini işaret etti.

Selim, meydana doğru yürüdü.

Buradan Berber Hasan'ın evini, evin yanından geçip bahçelerin arasına giren yolu iyice görebiliyordu. Yolun ortasında Reis Bilâl ve Bilâl'den üç adım kadar arkada Bilâl'in karısı duruyorlardı. Kadının sırtında kara bir mintan vardı. Yere çömelmişti kadın. Başını, yerde iki yumruğu üstüne koymuştu; namazdaymış gibi, arık ve çıkık omuzları birazcık alçalmış, bahçelerin arasına giren yola bakıyordu. Berber Hasan'ın evini ve avlusunu çeviren alçak taş duvar üstünde üç-beş çocuk, üç-beş genç kız, damın üstünde beyaz başörtülü üç-beş kadın, yolun kenarında ihtiyarlar, her biri heykeltıraş elinden çıkmışlar da teker teker götürülüp duvarın, damın, yolun üstüne konmuşlar gibi, hareketsiz duruyorlardı. Hepsi Reis Bilâl'in baktığı yere bakıyorlardı.

Selim, onlara doğru yürüdü ve yolun kenarındaki ihti-

yarların hayli uzağında durdu. Selim de etrafta süren derin sessizlikle ve meçhul bir duyguyla ipnotize olmuş gibi, bahçelerin arasından çıkan yola baktı.

Derken uzakta arabayı çeken atın kafası göründü. At yavaş yavaş ilerliyordu ve ilerledikçe arabanın gıcırtısı Çukurca'yı uykusundan uyandırıyordu. Kooperatif binasının yanındaki dar sokaktan çıkan başka köylüler de Berber Hasan'ın evine doğru koşuyorlardı.

Araba az daha yaklaştı; gıcırtılı gıcırtılı durdu. Sonra tekrar hareket etti ve tam Reis Bilâl'in karşısına geldi. Bilâl arabaya bakmıyordu; kollarını karısının omuzlarına dolayıp Samur'u yolun kenarına götürdü ve at, kendi başına ilerledi.

Arabanın ardından, ayaklarında asker çizmeleri, başında asker şapkası, şapkası altından çıkan bir tutam kara perçemi alnına yapışık, yüzü gözü toz toprak içinde, yorgun ve bitkin Berber Hasan geliyordu. Berber Hasan'dan üç beş adım geride, onlar da Berber Hasan gibi, yorgun, toz toprak içinde, omuzlarında tüfekler, üç gönüllü asker yürüyordu. Arabada, samanlar üstünde, sırtındaki Alman üniforması Akyar'ın çorak topraklarında ve taşlarında yıpranmış, yırtılmış, ağarmış, boyunun bütün uzunluğuyla Reis Bilâl'in oğlu Şevket yatıyordu. Şevket'in yüzü beyaz benekli kızıl bir mendil ile örtülüydü.

Araba Bilâl'in yanından geçince gene gıcırtılı gıcırtılı durdu. Reis Bilâl arabaya yaklaştı. Elini kaldırdı, yavaş yavaş oğlu Şevket'in yüzüne götürdü elini, benekli mendili Şevket'in yüzünden aldı. Kuru, toprak rengini almış Şevket'in yüzü eskisinden daha güzeldi, fakat ağzı yarı açıktı ve beyaz dişleri üstünde kuru ve kapkara kanlar vardı; dudakları da kuru ve çirkindi.

Reis Bilâl, bir süre oğlunun yüzüne bakıp durdu, sonra, elinde tuttuğu beyaz benekli kızıl mendili toparladı to-

parladı ve nefretle Şevket'in yüzüne fırlattı. Sonra gitti, atın kantarmasından tutarak, ağır adımlarla evine yürüdü.

Sessizlik inatla devam ediyordu.

Fakat araba meydana girerken arkadan gelen Samur, birdenbire arabaya atladı, yuvası darmadağın olmuş bir kartal gibi, acı acı feryatlarla ulumaya başladı.

Köylüler başlarını göğüslerine eğmiş, ağır adımlarla evlerine dağılıyorlardı. Yolun kenarında Selim yalnız kalmıştı. Az sonra Alim geldi, onun yanında dikildi ve gözleri Selim'in yüzünde, sessizce uzandı. Selim'in elini iki avucu içine aldı. Koltuğu altında kısılı Şevket'in elbisesi yere düştü; ama bunu ne Selim gördü, ne de Alim; her ikisi de düşen elbiseye bakmadan, ihtiyarlamış iki adam gibi, bayırdaki yokuş yola doğru yürüdüler.

Çukurca, sabahki sessizliğine bürünüyordu gene.

1

Kış geldi.

O yıl, Almanya'nın Rusya ordularına karşı savaşı Alman komutanlığının özlediği sonucu vermedi. Sivastopol düştü, ama devamlı ve inatçı bir savunmadan sonra düştü ve Führer ilk defa olarak doğu göğünü kara bulutlar kapladığını itiraf etti.

Kara bulutlar sadece doğu göğünü kaplamış değildi; karada Rusya'nın tank tümenleri de karşı taarruza geçiyordu. Stalingrad düşüyor, Vassilevski'nin, Malinevski'nin orduları batıya yürüyordu. Volga ve Don nehirleri arasında Alman tümenleri zor, hatta çaresiz bir durumdaydı. Kışın zehir gibi soğuduğunda, Rus tank tümenlerinin kıskaçları arasında Alman alayları imha edilecek günleri bekliyorlar. Onlar için çıkar bir yol yok; bir kurtuluş yoktu.

Güney Ukrayna'ya ve Donets bölgesine yönelmek için Rus tümenleri karşısında bütün yollar açık. Ayrıca güneyde, Kuzey Kafkasya'da, Kuban enginlerinde Alman orduları korkunç bir durumdaydı. General Malinevski'nin kıtalarından mekanize kollar Rostov'a, Azak Denizi kıyılarına yaklaşıyor ve daha kışın ortalarında Rus birlikleri Alman

piyadelerinin Taganrog – Stalino – Dinyeproptrovsk savunma hatları karşısında gelip duruyordu.

Cephede durum böyleyken "Volkische Beobahter" sütunlarında sık sık Üçüncü Reich'in Rusya'dan çok Akdeniz'den gelecek tehlikenin karşısında kalacağını düşünüyor ve Rusya'ya karşı savunma savaşına geçmenin gerekli ve Almanya için faydalı olacağını öne sürüyordu. Radyo spikerleri müzehanelerin kimbilir hangi tozlu ve küflü raflarında Frederik'in nazariyesini bulup ortaya çıkarıyorlar ve Alman halkına Üçüncü Reich'in Yedi Yıl Savaşı sırasındaki Prusya'nın durumunda bulunduğunu ihtar ediyorlardı. O savaşta Prusya'nın üç büyük düşmana karşı savunma savaşlarıyla nasıl karşı koyduğunu, bu savaşta da yazın gelmesiyle Alman ordularının karşı taarruza geçeceklerini, kış ayları içinde savunma savaşlarının büyük Almanya için daha elverişli ve yararlı olacağını bildiriyorlardı.

Alman orduları yazın gelmesini bekliyordu. Yazla birlikte, geçen yazlarda olduğu gibi, bütün Almanya, Rus cephesinden gelecek sürprizleri kolluyordu.

Yaz geliyordu; ama sürprizsiz. Haziranın başlarında şurada burada, küçük, önemsiz çarpışmalar, şehirlere havadan hücumlar yer alıyordu. Bu kadar. Ancak temmuzun başlarında, kuzeyde Von Kluge'nin tümenleri Kursk ve Orel taarruzuna geçiyorlar ve bir ay kadar devam eden bu kanlı savaşlardan sonra durum gene büsbütün Rus ordularının lehine dönüyordu.

Rus ordularının büyük taarruzu o yazın sonlarına doğru başlıyordu. Çukurca'nın kaderi her ne kadar bu cephe savaşlarına bağlı ise de, Çukurcalılar'ın bu savaşlardan haberleri yoktu. Reis Bilâl'in oğlu Şevket'in cesedi Çukurca'ya sevkedildiği günden sonra Çukurca'da önemli denebilecek bir değişiklik olmadı. Hayat eskisi gibi sürüp gidiyordu Çukurca'da. Zaten yaz boyunca herkes tarlada eki-

niyle, bostanıyla, bahçesiyle meşguldü ve lâkırdıya, kış içinde olduğu gibi, fazla çene çalmaya çok vakit kalmıyordu. Ancak yazın sonlarında, köylüler mahsulü şehire sevketmeye başladıklarında, köye türlü türlü haberler sızmaya başlamıştı. Haberlerin çoğu savaş haberleriydi ve tabii, şişiriliyordu. Kimi diyor Ruslar Kefe'ye ve Sudak'a asker çıkardılar, kimi diyor ha bugün ha yarın barış imzalanacak; ama günler geçiyor, geçen günleri yeni günler, haftalar takip ediyordu; ne Rus askeri görünüyor, ne barış imzalanıyordu. Günler geçtikçe, bu haberlerden daha ziyade, köylüler yavaş yavaş dağlarda, Büyük ve Küçükyanköy'ün arkalarındaki ormanlarda, yaylalarda Almanlar'a karşı hareket eden, sık sık köylere inip yerli halkın malını mülkünü talan eden çetecilerle ilgileniyor ve anlatılanları derin bir dikkatle dinliyordu.

Bu çeteler hakkında haberler günden güne artıyordu. Kimi diyordu dağlarda yüzlerce partizan var; kimi diyordu binlerce. Kimi diyordu partizanların çoğu Tatarlardan; kimi diyordu Rus. Dağlarda çeteler var olmasına vardı ama, Çukurca'da doğru dürüst kimse bir şey bilmiyordu.

2

Bir gün öğle üstü demirhanenin yanında Gümüş Çoban ve üç gönüllü asker durdular. Demirhane yakınlarında kimsecikler yoktu. Demirhanede, sırtı duvara dayalı, kollarını göğsüne kavuşturmuş bir halde, Kaytaz duruyor ve körüğü çeken, demir kıskacın ucundaki nalı ateşe gömüp çıkaran Demirci Yakub'un işini sessizce seyrediyordu.

Gümüş Çoban demirhaneye girdi. Demirci Yakub, Kaytaz'dan yana dönerken gözleri kapı arasında duran Gümüş'ün gözleriyle buluştu ve Yakub, demir kıskacı ate-

şin içinde bırakarak, çuvaldan önlüğüne burnunu sile sile kapıya doğru yürüdü. Kaytaz da ensesini kaşıya kaşıya Demirci Yakub'u takip etti ve üçü demirhaneden çıktılar.

Demirhanenin önünde, oku havaya dikili dilijansa sırtlarını dayamış bir halde, gönüllü üç asker duruyor, sigara içiyorlardı. Gökyüzü berraktı ve güneşin zayıf ışıkları demirhanenin ahşap duvarı üstünde, saçağın dibinde gümüşten örümcek ağları gibi titreşiyordu.

Üçü sırtlarını demirhanenin ılık duvarına dayadılar. Gümüş Çoban ikisine Alman sigarası ikram etti. Demirci Yakup almadı:

- Benim ellerim için değil, Gümüş Efendi. Çok kibar senin o German cigaraların, dedi ve bıyık altından gülümseyerek, paslanmış teneke renginde kaba ellerine baktı ve iki elini kalçalarına sildikten sonra, cebinden tütün kutusunu çıkarıp bir sigara sardı. Konuşmaya hiç kimsenin isteği yoktu galiba. Sessizlik uzadıkça uzadı. İki çocuk bacakları arasındaki değnek "beygirlerini" demirhanenin yanından sürerek, solda, köy meydanına varan dar sokakta gözden kayboldular. Gümüş Çoban, çocukların gözden kayboldukları yere uzun uzun baktı, sonra Kaytaz'dan yana döndü:

- Sizin Çukurca'da insan yok mu? diye sordu ve hemen ilâve etti:

- Burası mezarlık gibi...

Kaytaz, içtiği Alman sigarasına bakıyor ve sigara mı hoşuna gitmiyordu, yoksa başka bir şey mi, bilinmez, yüzünü ekşitiyordu. Ekşi bir yüzle cevap verdi Kaytaz:

- Bizde insan var, ama arada sırada kurtlar girip çoğunu alıp götürüyorlar. Bu yüzden eksiliyor işte.

Gümüş Çoban çürük dişlerini meydana çıkararak güldü:

- Kurtlar değil; karılarınızı gereği gibi sevmesini bilmiyorsunuz da kısır kalıyorlar.

Kaytaz ses etmedi.

Fakat Demirci, duvar dibine çömelirken, ciddî bakışlarını Gümüş'ün sırtındaki üniformasından yüzüne götürerek sordu:

- Sizin taraflar nice, Gümüş?

- Nice mi? İyi. Yanköy'den iyi bir yer dünyada bulamazsın.

- Ben Yanköy'ü değil, biraz ötede Binbaşkoba taraflarını Caferberdi, Bora'nın yukarlarında dağların vaziyetini soruyorum.

- Partizanlar[52] desene.

- Ha!

- Onları yavaş yavaş tüttürüyoruz dağlardan. Onlarla hesap kolay; yalnız cenk bitsin. Açlık sıkıştırınca kendileri de inerler dağlardan. Yazın kızılcık, muşmulayla geçinebilir belki, ama kış girince iş değişir. Almanlar kalkmışlar, onlara karşı asker gönderiyorlar. Ben olsam bırakırdım onları orada, çabucak Urusya'nın işini bitirirdim, sonra da partizanları.

- Öyle. Sen anlarsın bu cenk işlerinden.

Bir şey daha soracaktı Demirci Yakub ama, nedense, ses etmedi. Hayli sustuktan sonra cesaret etti:

- Tatarlardan da varmış dağlarda. Doğru mu?

Gümüş, Demirci Yakub'un sorusunu önemsiz bulmuş olacaktı ki, boş ver dağlardaki Tatarlara, der gibi elini salladı ve demircinin tam karşısında iki dizinin üstüne çöktü ve ciddî ciddî Yakub'un yüzüne baktı; sonra gözlerini Kaytaz'ın yüzüne çevirdi, söyleyeceklerini Kaytaz'ın da duymasını istiyordu, başıyla bir "gel" işareti yaptı. İkisinden uzakta duran Kaytaz geldi, o da dizüstü çöktü. Gümüş Çoban az ötede dilijansın yanında duran gönüllü gençlere şöyle bir baktı, sonra demircinin dizlerini örten

52 Partizan: Rusların, Rus çetecilerine verdikleri isim.

çuval önlüğünün ucunu iki parmağıyla tuttu ve bir önlüğü çekti, bir söyledi:

- Türkiye de savaşa girecek, balam; Türkiye de bu savaşa girecek!

Kaytaz'la Demirci birbirlerine bakıştılar.

Kaytaz sordu:

- Gazete mi yazıyor bunu?

- Ne gazetesi be! Yazar mı gazete böyle bir haberi? Ama girecek, girecek.

- Yok canım.

- Bugün, yarın.

- Öyle mi?

- Yüzde yüz. Gözüm çıksın, yalan söylüyorsam. Dün Alman komutanıyla konuştum. Yani, o söyledi bana.

- Ama sen... Sen Almanca da mı bilirsin, Gümüş?

- Bilmez olur muyum? Ama bu Alman Rusça konuşuyor.

Kaytaz'la Demirci Yakub, az daha Gümüş'e sokuldular. İkisi de şaşkın gözlerle Gümüş'ün yüzüne bakıyorlardı.

Gümüş, dudaklarını büzdü, yere tükürdü, ayağını altından çıkarıp uzattı, donuk toprağın üstündeki samanları çizmesinin ucuyla çekti, tükrüğünü örttü, yavaş bir sesle konuştu:

- Geceleyin onbaşı odamıza girip bizi uyandırıyor. Giyindik, silâhlandık. Çıktık. Onbaşıya soruyoruz, nereye gideceğiz diye. Onbaşı ses etmiyor. Yalnız gülümsüyor. Eh, çıktık gittik. Yok, gitmedik. Kaldığımız binanın yanında bir otomobil duruyor. O otomobile dolduk. Otomobilde onbaşı anlatıyor: Şehrin kenarında Alman komutanının oynaşı var, oraya gidip subayı evine götüreceğiz. Çünkim koruyucusuz geceleyin yollar tehlikeli oluyormuş. Anlıyorum ki komutan büyük bir parça. Gidiyoruz. Otomobille gidiyoruz. Eh, vardık. Şehrin dışında bir ev. Onbaşı eve girdi, biz dışarıda kaldık. Ama beş dakika geçmedi, onba-

şı evden çıkıyor ve: Haydin, kepazeler, içeriye girin, komutan ister sizi! diye haykırıyor. Eh, girdik. Büyük bir ev. Orta yerde bir sofra. Ama sofra mı? Hemen hemen senin tarla misali, Kaytaz! Sofrada da bir kuş sütü eksik. Neyse sofrayı bırakalım. Aha... Kadınlar. Kadınlar mı? Entarileri var sırtlarında ama yalnız buralarına kadar. Buradan yukarıları açık. Kızıl, sarı ışıklarda göğüsler pişmiş kavunlar gibi... Ah, hep meydanda. Vallahi, benim yaşım elliye dayandı, ama içim burkuluyor... Yanlarına varıp, hiç olmazsa, şöyle bir parmak değdiresim geliyor.

Kaytaz iki eliyle başındaki deri kalpağını ensesine itti, elinin tersiyle alnında birikmiş terleri sildi:

- Yani... şey... öyle açık mı?

- Açık demek de ne? Derisi sıyrıldıktan sonra çengele asılı koyunlar gibi, çırılçıplak.

Elini kaldırdı, göğsü üstüne koydu Gümüş:

- Ama buraya kadar.

- Aşağısı?..

- Aşağısı örtülü.

Demirci Yakup sinirli sinirli burnundan soluyordu. Gümüş lâfı yukarısından aşağısına indirirken, demirci elini dizine vurdu:

- Bırakınız canım! Aşağısını yukarısını itler yalasın! Türkiye diye bir şeyler söylemiştin demincek, onu anlat.

- Ha. Komutan baba bir adam. Hepimizi içeriye aldı, hepimize rakı verdi. İçtik. Ayrıca her birimizle konuştu. Sonra benim karşımda durdu, yüzüme baktı ve: Kaç yaşındasın? dedi. Dedim: Kumandan er...[53] Er Almancadır; yani komutan beyefendi, yaşım birkaç ay sonra ellinci kapı açacak. Gördü ki ben ötekilere benzemiyorum, elini omzuna koydu ve gel, dedi. Gel benimle dedi. Beni sofraya götürdü. Oturttu beni sofra başına. Kendisi ayak üstü

[53] Herr.

duruyor, ben iskemlede oturuyorum. İçtik. Bir tane içtik, iki tane içtik, üç tane, dört tane içtik. Sonra da konuşmaya başladık. Eh, lâf lâfı açar, lâf da kalbi açar. Açtı bana kalbini komutan. Konuşmamızın sonunda söyledi bu Türkiye meselesini. Türkiye Almanya'nın yanında harbe girecek dedi. Hem yakın, yakıııın bir zamanda.

Gümüş Çoban bitirdi ve bu söylediklerinden başka lâfı uzatmaya hacet kalmamış gibi, fazla ses çıkarmadı. Demircinin ve Kaytaz'ın yanından kalkmadan önce, cebinden Alman sigara paketini çıkardı, paketi elinde evirdi, çevirdi, bir sigara çıkarıp sigarayı paketin kapağı üstüne üç beş kere vurdu, sonra sigarayı yaktı, kalktı gitti.

Öteki gönüllü üç asker onu takip ettiler ve az sonra dördü köy meydanına varan dar sokağın ötesinde gözden kayboldular.

Kaytaz serçe parmağını burnunun deliği içine sokmuş, hem burnunu karıştırıyor, hem de Yakub'a bakmadan bıyık altından gülümsüyordu. Demircinin yüzü beyazdı ve gittikçe süzülüyordu.

Hayli sustuktan sonra gözlerini Kaytaz'ın yüzüne kaldırdı Demirci Yakup ve yavaş yavaş, ama kederli bir sesle:

- Ne dersin? dedi.

Kaytaz hemen cevap verdi:

- Türkiye de savaşa girerse, iki hafta sürmez, temizlenir Uruysa.

Gümüş Çoban'ın köye getirdiği bu haber tez unutuldu.

Değirmenci Rıdvan Akmeşçit'te Çıfıt Levi'ye rastladığını söylüyordu. Rastladığı kişinin Çıfıt Levi olup olmadığına pek emin değildi ama. Çarşıda, kaldırımın kenarında rastlamıştı Levi'ye Rıdvan. Saçı sakalı birbirine karışmış Levi'nin. Kaldırımın kenarında oturmuş, dileniyormuş. Rıdvan Levi'yi tanımış; yanına gitmiş:

"- Ulan, Levi, kardaşım, sen neden böyle dileniyorsun?

Bizim köye de uğramaz oldun" diyecek olmuş, ama Çıfıt Levi'ye benzettiği adam ayağa fırlamış, parmağıyla açık ağzını işaret ederek, dilsiz bir adam gibi anlayışsız sesler çıkararak, hemen kaçmış.

Levi miydi, değil miydi; kimbilir, kimdi?

3

Bir gün, sabahın gayet erken saatinde, Selim'in evinin penceresinin camı vuruldu. Selim yatağında uzanmış, yorganı boğazına kadar çekmiş, çıplak kolu yorganın üstünde, sigara içiyordu.

Tekrar pencere tıkırdadı. Ama bu defa tıkırtı, önceki tıkırtıdan çok daha hafifti.

Selim kalktı, az ötede uyuyan Alim'e baktı ve pencerenin yanına gitti. Gökyüzü ağarmak üzereydi. Bayırın dibindeki meşeler, donmuşlar gibi duruyordu. Bayırın sırtı kırağı ile örtülüydü; her yer uyuyordu daha.

Dışarıya baktı. Gözüne hiç kimse ilişmeyince Selim kürkünü askıdan alıp sırtına attı, kapıyı açarak eşikte durdu.

Az ötede, sırtı Selim'in evinden yana dönük, Reis Bilâl duruyordu. Kapının açılışını Bilâl duymamıştı.

Selim Bilâl'e seslendi:

- Bilâl Ağa!

Bilâl döndü, eşikte duran Selim'e doğru yürüdü.

- Hayrola! Neden böyle erken?..

- Rahatsız ediyorum seni, dedi Selim. Bağışla. Bir şey yok. Alim nice? Uyuyor mu daha?

- Hı. Gel, içeri girelim.

Eve girdiler.

Bilâl, masanın yanında, iskemleye oturdu. Selim dışarıya çıktı, koltuğu altında kuru tahta parçalarıyla döndü ve

yere çökerek sobayı yakmaya başladı. Başını Bilâl'den yana çevirmeden konuştu Selim.

- Ne var ne yok?

Bilâl, nedense, Selim'in bu sorusuna cevap vermedi.

Sobanın açık kapağından vuran ateşin sarımtırak ışığı küçük odayı aydınlatmıştı. Selim ayağa kalktı. Sonra gitti, kapı yanında duran kovayı eline aldı, kovayı yüzüne doğru kaldırdı ve kovanın içine bakarak:

- Ayaz, Bilâl Ağa! dedi.

Bilâl Reis'in sesi dudakları arasından bir yankı gibi çıktı:

- Ayaz.

Ve Selim, elinde tuttuğu kovayı sobanın sıcak demiri üstüne koyunca içi buz kesmiş kovanın kenarlarından sobaya damlayan sular da dışarıya gerçekten ayaz olduğunu cızırtılı bir sesle söyledi.

Selim, alçak tabureyi sobanın yanına çekerek, Reis Bilâl'in karşısına oturdu.

- Ne var ne yok diye sordum demincek, Bilâl Ağa; ama sesini çıkarmadın.

Bilâl omuz silkti.

- Hiç. Ne olacak? Geldim işte.

- Geldin. Görüyorum. Gözümün önünde oturuyorsun. Hoş geldin safa geldin. Dur hele, su kaynasın, çay demleyeceğim senin şerefine. Sabahın bu saatinde sadece Alim'in hatırını sormaya geldiğini sanmıyorum...

Reis Bilâl, başı göğsüne düşük, dizleri üstünde duran ellerine bakıyordu. Hayli sustu; sonra başını yavaş yavaş kaldırdı, yorgun gözlerle Selim'in yüzüne baktı.

- Evet, sadece Alim'in hatırını sormaya gelmedim. Başka bir sebep var.

- Konuş, Bilâl Ağa, dedi Selim, ağır bir sesle.

Reis Bilâl elini ceketinin iç cebine soktu, büyükçe bir kâğıt parçası çıkarıp Selim'e uzattı:

- Oku.

Selim, gözlerini Reis Bilâl'in yüzünden almadan, kâğıda uzandı.

- Mektup mu?

- Oku oku.

- Canım, söylesene.

- Oku, canım, cahil misin?

Selim kağıdı aldı, sobanın kapağından sızan ışığa kaldırarak, okumaya başladı:

"Ölüm, Alman Faşistlerine!

Düşman bizim topraklarımızı istiyor. Bizim ekmeğimizi istiyor. Ekmek vermeyiniz! Toprak veriniz. Ancak üç karış toprak. Bir mezar kadar toprak. Bu memleket topraklarından, hiç biri sağ çıkmasın!

Kırım-Tatar Muhtar Cumhuriyeti'nin tebaları! Rus milletinin kardeşleri, Tatarlar! Hitler'in haydutları Kırım'ı, Kırım'ın köy ve şehirlerini talan ediyorlar. Gece gündüz sizin köylerinize girip, son hayvanınızı alıp Almanya'ya götürüyorlar. Sizin kızlarınızı, gençlerinizi Almanya'ya, toplama kamplarına sürüyorlar. Kırım'ın kuzeyinde birçok köyler yerle yeksan edildi. Düşman Kırım halkını imha ediyor.

Ayaklanınız! Sovyetler Birliği'nin orduları Dinyepr kıyılarındalar. Köylerinizde, şehir ve kasabalarınızda komünist partisi üyeleri etrafında birleşiniz.

Kırım Tatarları! Topraklarınız düşman çizmeleri altında yuğrulurken dağlara, ormanlara sığınınız!

Haydut faşistlere karşı savaşan kardeşlerinize katılınız. Yok ediniz düşmanı; Almanlar'ın oturdukları binaları, demir yollarını havaya uçurunuz. Geceleyin Alman avlamaya çıkınız! Kırım- Tatar Muhtar Cumhuriyeti pek yakın bir zamanda hürriyetine kavuşacaktır.

Yaşasın Komünist Partisi!

Yaşasın yoldaş Stalin!"

Kâğıdı okuyup bitirmişti Selim, ama nedense, gözlerini kâğıttan ayırmıyordu bir türlü. Ateş zayıflamıştı, geceden kalma kara gölgeler pencere camından tamamen silinip gitmişti, renksiz ve kederli sabah odayı doldurmuştu.

Bilâl'in yüzü gittikçe asık ve somurtkan oluyordu. İkisi de başka başka şeyler düşünüyorlardı. Bakmıyorlardı birbirlerine; sanki başka başka evlerde oturuyorlardı.

Neden sonra Selim ayağa kalkarak, pencerenin yanına gitti ve sırtı Bilâl'e dönük, pencereden dışarıya bakarak, alçak, biraz da kederli bir sesle sordu:

- Nerde buldun, Bilâl Ağa?

- Değirmenci Rıdvan getirdi. Bir tane Köy Sovyet'i binasının duvarında, bir tane aşhanenin penceresinde, bir tane de demirhanenin duvarında bulmuş. Geceleyin köpeği havlamış. Evden çıkmış Rıdvan, yola gitmiş. Demirhane tarafından kulağına sesler gelmiş, o yana gitmiş. Dört kişi... Rıdvan: "Kimsiniz?" diye bağırmış... Dördü dört yana kaçmış. Birisini hayli kovalamış Rıdvan, ama nafile.

- Bizimkilerden mi, yoksa Rus mu?

- Sordum. Rıdvan bilmiyor.

Sustular.

Dağlarda hareket eden partizanlardan konuşmaya ne Selim'in, ne de Bilâl'in isteği vardı. Çaylarını sessizce içtiler.

Evden çıkarlarken Reis Bilâl sordu:

- Ne yapacaksın bugün?

- Ben mi? Hiç. Yapılacak bir iş mi var?

- Bende iş yok. Ama senin öyle açılıp kapanmayan bir kapı kilidinin anahtarı gibi paslanmana gönlüm razı olmuyor doğrusu.

- Ne yapayım?

Bilâl güldü ve yarı şaka, yarı ciddî:

- Bana mı soruyorsun? dedi. Şu kâğıtta okudun ya... Dağlara git... Ormanlara!

Selim'in yüzü de sesi gibi soğuk ve neşesizdi:

- Dağlarda ancak koyun otlatmaya yararım ben bundan sonra. Başka bir işi becerebileceğimi sanmam.

Az sonra Bilâl, son sözünü söyleyip fikrini açıklamamış bir kişinin tavrıyla, evden çıktı ve bayırın kenarındaki yol boyunca evine koyuldu.

Selim eşikte duruyordu. Reis Bilâl aşağıda meşelerin arasında gözden kaybolana kadar onu takip etti.

Güneyden esen hafif ve ılıkça yel bayırı örten kırağları kurutuyordu. Köyün ötesinde renksiz sislerin altında çıkan kazılmış kara tarlalar görünüyordu. Hava toprak kokuyordu. Düşünmüyordu. Düşünmemeye çalışıyordu. Kapı eşiğinde durup yıllarca köyün bahçelerini, tarlalarını seyretmek istiyordu. Yalnız bakmak ve toprak sevgisiyle çarpan kalbini dinlemek istiyordu. Kaçıncı kıştı bu yılın kışı Çukurca'ya taşınalı? Beşinci mi? Evet, beşinci kış... İşte, güney yeli belki diner ve kuzeyden soğuk bir rüzgâr eser; rüzgâr yolları, toprağı kurutur. Geceleyin kar yağar. Uzun geceler, sessiz – sağır günler, renksiz gökyüzü. Kaygılı günler: Birbirinden farksız günler. Umutsuz günler. Beş yıl önce Çukurca'ya taşındığında neler düşünmemişti Selim. Tarlalarda makineler, okullar.. Şimdi... Şimdi her şey silinmişti hafızasından, bütün hayalleri kırılmıştı, kırılıp dökülmüşlerdi.

Başını az uzaktaki verandalı eve kaldırdı Selim.

"Natalya", diye düşündü, "Natalya olmuş olsaydı hayat benim için de bu kadar ağır, bu kadar ezici olmazdı belki." Fakat bayırdaki ev boştu. Evin saçakları kararmıştı. Selim'e küskün gibi duruyordu ev. Selim terasaya bakıp Natalya'yı gözleri önüne getirmeye çalışıyordu. Fakat Natalya yalnız Selim'in gözlerinden değil, kalbinden de uzaktı. Bakmıyordu artık eve. Düşünmüyordu Natalya'yı. Düşünmemeye çalışıyordu. Onsuz da Selim ezik ve çöküktü. Onsuz da göğsü içindeki yüreği sızlıyordu, ağrıyor-

du, kanıyordu. Bu sızıya bir de Natalya'nın ağrısını katamazdı. Harp kırmıştı Selim'i; eski umutları kalbini yırtıp gitmişlerdi. Bilmiyordu hayatın ne olduğunu. Yaşamak için doğmuştu, ama yaşamanın ne olduğunu bilmiyordu Selim.

"- Evet, bilmiyorum" diyordu içinden. "Suç ne harpte, ne Natalya'da, ne de başka birinde. Niçin yaşadığımı bilmiyorum. Bekir'in ahırında Alim'i Ayşe'nin bacakları arasından alıp Kızıltaş'tan çıktığım günden sonra ben sarhoş gibiyim. Nerden gelip nereye gittiğimi bilmiyorum. Herkes biliyor niçin yaşadığını; herkes mutlu. Yalnız ben, yalnız ben!.. Salavat Morcan da biliyordu niçin yaşadığını. Ben ona kızıyordum, ama onun kendi hayatı vardı. Sevdiği şeyler vardı. Genç Şevket de biliyordu niçin yaşadığını, niçin savaştığını, neyin uğruna kan döktüğünü. Yalnız ben!.. Kader benim enseme bir maymun gibi binmiş, durmadan alay ediyor benimle. Ben bilmiyorum niçin yaşadığımı?"

Günler geçiyordu. Hayat, eskisi gibi sürüp gidiyordu Çukurca'da. Turna sürüleri Çukurca'nın sürülmüş kara toprakları üzerinden uçup güneye göçtüklerinden sonra, köy, çıplak bahçeleriyle, sonsuz bir sessizliğe bürünmüştü. Yalnız geceleri Salgır'ın kesilmek bilmez gürültüsü işitiliyordu. Sabahları bu gürültü, iniltili bir ağıta benziyordu ve Salgır bütün gün boyunca Çukurca'ya öz kaderinden şikâyet ediyordu. Köylüler de neşesizdi. Sağdan soldan Çukurca'ya sızan haberlere öncesi gibi öyle kulak kabartmıyorlardı. Haberin iyisi de kötüsü de aynı idi onlar için.

Köy meydanı bomboştu. Bazen meydanın kıyısında bir ihtiyar durur; ama gözlerine kimse ilişmeyince, düşünceli düşünceli, evine dönerdi. Dede Cavit de o yılın kışında artık iyice ihtiyarladığına emin olmuştu ki, meydanda pek

görünmüyordu. Ama yalnız ihtiyarlık değildi buna sebep olan; meydana inmek için evden çıktığında akrabaları Dede'nin boğazına bir kadın şalı, beline de üniforma ceketi üstünden başka bir kadın şalı bağlıyorlardı; Dede itiraz ediyordu, bağırıyordu, çığlıklar atıyordu, ama sonra yavaş yavaş susuyordu; üstelik akrabaları kendisini eve kapamasınlar diye sonunda şala da razı oluyordu. Kalbi de, gözlerinin hayata kapanacağı günün yaklaştığını hissediyordu galiba. Önceki yıllarda meydanda geçirdiği vaktinin hemen hemen yarısını namaz ve duaya veriyordu.

4

Reis Bilâl, Selim'i evinde ziyaret ettiği günden sonra Selim tam bir hafta burnunu kapıdan dışarıya uzatmadı. Bir akşam Bilâl'in evde bulunup bulunmadığını öğrenmek için Alim'i Reis'in evine yolladı. Alim gitti. Selim evde, yatakta sırtüstü uzanmış, eli kafası altında, açık ve iri gözleriyle odanın tavanına bakıyordu. Hayli baktı. Sonra ayağa kalktı. Camlar akşamın esmer gölgeleriyle gölgelenirken tekrar yatağa sırtüstü uzandı; ama bu defa uzun zaman yatmadı; birden ayağa fırladı, temiz çamaşırlarını, ayakkabılarını valize sokuşturdu ve Alim'in dönmesini beklemeden Reis Bilâl'in evine gitti.

Bilâl'i evinde buldu.

Samur akşam sofrasını kurmak üzereydi. Alim, minderin üstünde bağdaş kurmuş oturuyor, bir elinde tuttuğu tabaktan çiğ börek yiyordu.

Selim içeri girince üçü de şaşkın gözlerle onun yüzüne baktılar. Samur tedirgindi. Bir Bilâl'e, bir Selim'e bakıyordu. Az sonra kocasının yüzünden ve bakışlarından bir mânâ çıkarmış olacaktı ki, başını göğsüne eğerek, önlüğünün ucuyla burnunu sile sile sofaya çıktı.

Bilâl, masa üstünde duran lâmbayı yaktı, lâmbayı iki eli arasına alırken, başıyla Selim'e iç odanın kapısını işaret etti.

Öteki odaya girdiler.

Bilâl, tütün kutusundan hazır bir sigara alıp Selim'e uzattı.

- İç. Ve.. çekinme, konuş, dedi.

Selim sigarasını sık sık içine çekip dumanları kısılı dudakları arasından göğsü üstüne boşaltıyordu. Elinde ve şakaklarında hafif bir titreme vardı. İçindeki sızı yüzüne vuruyordu. Fakat yüzü ne sert, ne yumuşaktı. Kesin bir karar aldığı belli oluyordu.

- Ben, Bilâl Ağa, Çukurca'yı bırakıp gitmek niyetindeyim, dedi.

Bilâl'in konuşmasını bekler gibi, sustu. Bilâl konuşmayınca sözüne devam etti:

- Sana danışmaya geldim. Yani Alim... Alim var. Postu başka bir yerde serene kadar Alim ile ne yapacağımı düşünüyorum. Ne dersin?

- Nereye taşınmak niyetindesin?

- Şimdilik bilmiyorum. Önemi de yok. Gene Akmeşçit olacak sanırım ama.

- Hayat ağır burada senin için, öyle mi Selim?

- Ağır.

- Neden?

- Bilmiyorum. Bilmiyorum ama bu kış da Çukurca'da kalırsam dert ve kaygıdan sağlam kolumu da ısırıp koparacağım. Boğuluyorum ben Çukurca'da, Bilâl Ağa, boğuluyorum.

- Öyle, Selim. Anlıyorum seni.

Bilâl sustu. Hayli sustuktan sonra:

- Git, dedi.

- Ya Alim?

- Alim'i bana bırak.

- Şey... Zahmeti...

- Zahmetini de bana bırak. Çekeceğim zahmet Alim'in yüzünden olsun. Gece gündüz Tanrı'ya dua ederim. Ne zaman yola çıkmak istiyorsun?

- Yarın.

Daha o akşam Selim ve Reis Bilâl meseleyi Alim'e anlattılar ve Alim, Reis Bilâl'in evinde kaldı.

Selim eve geç vakit döndü. Ateşi yaktı, sobanın yanında oturup Çukurca'da yaşadığı yılların acı ve tatlı hatıralarını andı ve soyunmadan yatağın üstüne uzanıp derin bir uykuya daldı. Sabahleyin gecenin son gölgeleri camlardan silinirken uyandı. Uyanınca valizini alıp evden çıktı, kapının önünde durdu.

Gökyüzünde berrak yıldızlar vardı daha. Aşağıda demirci Yakup demirhanenin kapısını açıyordu. Hayvanların hazin hazin böğrüşmelerine kapı gıcırtıları karışıyordu. Hava soğuktu. Gece rüzgârlarıyla süprülmüş toprak yollar kaskatıydı. Tan yeri gittikçe kıpkızıl oluyordu ve güneşi müjdeleyen serçe kuşları evlerin damları üzerinden demirhaneye ve tavlalara doğru uçuyordu.

Selim, gözleri önünde sabahın tatlı uykusuyla uyuyan Çukurca'nın panoramasını, kalbinin içine sığıdırmak istermişçesine, uzun uzun etrafına baktı; sonra sola dönerek bayırdaki verandalı eve doğru yürüdü.

Terasın tahtaları eskimişti; evin önündeki bostanda yaban otlar kurumuş, ev derin ve garip bir sessizliğe bürünmüştü. Çitin yanından geçerken geçmiş yıllarda bir yaz günü, bacakları arasında leğen, beyaz kolları dirseklerine kadar sıvalı, bulûzunun düğmeleri açık, sofada çamaşır yıkayan Natalya'nın hayali canlandı Selim'in gözlerinde. Durdu. Boğazına bir yumru tıkanıyordu. Nereye gittiğini bilmeyen, yolunu şaşırmış bir zavallı gibi, ayakları dibine baktı, sonra başını kaldırıp dört yanını aradı ve çok yürü-

müş, çok yorgun, artık yürümeye takati kalmamış bir adam gibi, eliyle çiti tutarak terasa baktı. Hayli baktıktan sonra yorgun başını eli üstüne koydu ve ağladı.

Başını kaldırdığı zaman uzun yıllardan beri Natalya'yı da gerçek hissiyatiyle kalbinde taşıdığını ilk defa olarak anladı. Ve belki bu hissin verdiği güç ile doğruldu ve sağlam adımlarla Akmesçit şosesine doğru yürümeye başladı.

Şoseye vardığında güneş doğmak üzereydi. Tan yeri, donakalmış kandan bir nehir gibi, kıpkızıldı. Tan yerinin kızıllıklarına bakarken, kimbilir neden, başı dönüyordu Selim'in. Doğu ufkuna bakmamaya çalışıyordu. Daha güneş doğmadan önce, kuzeyden soğuk bir rüzgâr esti, tan yeri bulandı, gökyüzü karardı, yolun sağında ve solunda yatan yalçın ve kısır topraklar üzerinde hava küllendi, az sonra lâpa lâpa kar yağmaya başladı. Her yer sessizdi. Arkada Çukurca, ileride Akmesçit tamamen gözden silinmişlerdi ve Selim karlar içinde yalnız başına ağır adımlarla yorgun ve hasta kalbine derman bulmak, yorgun ve kederli ruhunu dinlendirmek için bir yerlere gidiyordu.

Gidiş o gidiş. Bir daha da Çukurca'da görünmedi Selim.

Nerdeydi? Kimse bilmiyordu bunu.

5

Martın ilk günleriydi. Salgır'ın kıyısındaki sarp tepelerin güneye bakan yamaçlarındaki karlar erimişti. Güneş ışıkları günden güne sıcacık oluyordu. Salgır korkunç bir gürültüyle sırtını kaplamış buz parçalarını kuzeye taşıyordu. Güz aylarında nadas edilmiş kara tarlaların sırtları güneşin sayesinde ısınıyordu. Çukurlar içinde, yamaç diplerinde üstü nemli karlar vardı, ama soğuk o çukurlarda, o

yamaç diplerindeydi ve ötelere uzanmaya takati kalmamıştı. Kara kargalar da kazılmış tarlaların yüzünden sürü sürü kalkarak hayvan ahırları önüne konuyorlardı, sonra, karrr! karr! sesleriyle, Salgır'ın kıyısındaki selvilere doğru uçuyorlardı. Kara ve rutubetli kütükler, Salgır'ın kıyılarında kayalar, güneşin sıcacık ışıkları altında kuruyordu. Günler geçtikçe, Salgır'da su azalıyor, Salgır'ın kıyısındaki kütükler ve taşlar hafif bir yeşillikle örtülüyordu. Toprak yavaş yavaş sıhhate kavuşan bir hasta gibi, çehresini değiştirip güzelleşiyordu. Çukurlardaki kar yamaları eriyorlar, toprak kabarıyordu. Bahçelerde ağaçlar yeşeriyor, tohum atıyorlardı. Duvar diplerinde, yeni doğmuş yavruların enselerine düşen hafif saçlar gibi, taze taze otlar görünüyordu.

Kış boyunca Selim'in nerde kaldığını, nasıl bir işle meşgul olduğunu kimse bilmiyordu ve doğrusu, yalnız Reis Bilâl hariç, Selim'i Çukurca'da bekleyen de yoktu. Kışın ortasında Berber Hasan izinli olarak iki-üç gün evine geldiği zaman Hasan'a gitti. Reis, yarım-yamalak sözlerle Hasan'dan Selim'i soruşturdu; hiçbir şey öğrenemeyince evine döndü, kış boyunca Selim'i görmekten umudu tamamen kesti. Ama kışın sonlarına doğru sık sık Selim'i düşünüyordu. Bilâl Reis, Akmeşçit'de Almanlar pılı-pırtılarını kamyonlara yükleyip Akyar'a doğru çekiliyorlar şeklinde gelen haberlerden âdeta rahatsız olmaya başlıyor ve Selim'in Çukurca'ya dönmesini candan diliyordu.

Mart ayı güzel bir günle girdi. Toprak şimdiden köylüyü kendine çağırıyordu sanki. Köylüler sık sık tarlalarının kenarında duruyor ve kalplerini sıkan sazıyla tarlalarına, öksüz kalacak topraklarına bakıyorlardı. Yavrusunu yabancılara teslim edecek analar gibi, gözleri yaşarıyordu; ama aynı zamanda kendilerine teselli veriyorlardı:

"- Ama biz ekeceğiz toprağı, kolhoz da olsa gene biz ekeceğiz toprağı" diyorlardı.

Güneşli günler devam ediyordu Çukurca'da.

Ama mart kapıdan baktırır kazma kürek yaktırır, sözü ne doğruymuş meğer! Ayın ikinci haftasında bir kardır tutturdu ve yağdı da yağdı, etraf beyazlara bürününceye kadar. Ama karın yağışı uzun sürmedi; geceleyin sert ve soğuk rüzgârlar sokakları, damları süpürdüler; karları götürüp yamaç ve duvar diplerine yığdılar; sabahleyin rüzgâr dindi ve ince bir yağmur yağmaya başladı. Yağmur yağdı da yağdı. Öğlene kadar bütün karları yedi, tüketti. Öğleden sonra gökyüzünü kaplayan bulutlar dağıldı. Güneş çıktı, Çukurca'nın ıslak damlarını kuruttu.

Güzeldi Çukurca, güzeldi toprak! Güzel toprağın insanı da çirkin olmazdı elbet. Toprak sevgisi savaş korkusundan, ateş ve ölümden daha güçlüydü ki, köylüler toprağa bakarak göğüslerini kabartıyorlar ve yüzleri renk renk oluyordu. Evlerinden çıkarak kış boyunca karlar altında uyuyan tarlalarına gidiyorlardı. Demirhanede Demirci Yakup'un demir tezgâha inen çekicinin şen ve madenî sesi etrafa yayılıyordu; kıştan sonra kendi yurtlarına dönen kuşlar gibi, bir sokum ekmek için, üç-beş kuruş için şehirlerde çalışan gençler gene köye dönüyorlardı.

Çukurca'ya bahar gelmişti...

6

Bir akşam üstü köye bir araba girdi.

Araba Berber Hasan'ın evi yanında durdu. Evin pencereleri açıktı; Hüsniye yorgan ve çarşafları havalandırıyordu avluda. Arabada bir köylü oturuyordu. Hüsniye arabacının Çukurcalı olmadığını anlamakta gecikmedi. İşini bırakarak iki eliyle şakaklarına düşen saçlarını arkaya attı. Gözleri arabadaki köylüde, avluyu çeviren alçak taş duvara doğru yürüdü ve yürürken sordu:

- Birini mi arıyorsunuz Ağam?

- Öyle! dedi adam ve arabada ayaküstü durarak –ama şey... Reis Bilâl adında biri var mı bu köyde? diye sordu.

- Var ya, diye cevap verdi Hüsniye.

- Evi çok uzak mı buradan?

- Uzak ya.

Adam sustu. Başını kaldırdı, kara tarlaların sırtından altın sarısı ışıklarını toplayıp batmak üzere olan güneşe baktı. Hayli tereddüt ettikten sonra gene:

- O Bilâl Reis'in evi çok uzak mı buradan dedin kız? diye sordu.

- Dedim ya, dedi Hüsniye.

- Öyle mi, kız?

- Öyle ya.

- Ne kadar uzak?

- Hey, Ağam, Bilâl'in karısı Samur, evinde çiğbörek pişirirse kokusu demirhaneye kadar uzanır; demirhanede Yakup demir çekici demir tezgâha indirirse sesi buradan işitilir. Artık hesap et.

Arabadaki köylü tedirgindi. Bir Hüsniye'ye, bir güneşe bakıyordu ve içinde bir sır taşıdığı yüzünden okunuyordu. Sonra sert ve âni bir hareketle, atın yularını eline alıp arabayı çevirdi, arabasıyla yolun kenarında duvara yanaştı, atı durdurdu. Şimdi yatışmış gibiydi, fakat gözleri içindeki pırıltılar henüz sömemişti.

Başını Hüsniye'ye çevirdi:

- Buraya bak kız. Bir kişinin o Reis Bilâl'e selâmı var.

- Kimin?

- Selâmımı kendisine söyle, başka kimseye söyleme dedi bana.

- Eeee, git de kendisine söyle. Ağam; neden bana söylen?

- Ama baksana, kız, gün konduuu. Bense Beşdirek'e

gitmeliyim. Karanlık basınca Germanlar yolda rastlayana kurşun atarlarmış. Bir selâm için candan mı olayım, kıız?

- Selâm kimden, Ağam; sen bana de, ben de Reis'e söylerim. Sense acele et, köyünün yoluna koyul. İstersen bizde kal. Yer bulunur Çukurca'da.

- Olmaz kıız. Sağol, varol. Sabi sübyan bekler beni evde.

- Ee, kimdenmiş selâm? Ne diyecem Reis'e?

- Şöyle de: Akmesçit'den biri geldi, seni aradı Reis efendi, de.

- Eee...

- Çukurcalı Selim'i tanır mısın?

- Kolsuz Selim'i mi?

- Ha! Tam üstüne bastın kız! Onun selâmı da senin dediğin o Reis'edir, sanırım.

- Ona elbet. Bize mi sandın? Bilâl'in arkadaşı o.

- İyi öyleyse. De Bilâl'e: Beşdirekli bir adamcaazla selâm yolluyor, de. Ya bugün, ya yarın, ya öbürsü gün, çok çok olsa bu haftanın sonunda, ya da gelecek haftanın başlarında Çukurca'ya gelecek o Selim, de kıız.

- Olur, Ağam, olur. Söylerim.

- Ama unutma kıız.

Köylü, atı sürdü, sekiz-on adım uzaklaşınca, başını Hüsniye'ye çevirdi, tekrar:

- Sağol kıız! Unutma emi! diye bağırdı ve atını sürerek bahçeler arasında gözden kayboldu.

Hüsniye taş duvarın gerisinde duruyor, gülen gözleriyle köylünün arabasıyla birlikte gözden kaybolduğu yere bakıyordu. Sonra dudaklarını hafif ve tatlı bir gülümsemeyle açtı, elini kaldırdı, şakağına düşen kara zülfünü kulağı gerisine götürdü. Gözleri ışıl ışıldı Hüsniye'in. Hâlâ gülen gözleriyle köylünün gözden kaybolduğu yere bakarak:

- Kız mıyım ben, Ağam? dedi. Kız mıyım ben? Eski bir

süpürgeye benzeyen kart apakayım[54] ben, Ağam. Ama, eksik olma, kızlığımı hatırlattın bana, Ağam, dedi.

Ve gülümseyerek, eve girdi.

Daha o günün akşamı Reis Bilâl Selim'in Çukurca'ya döneceğini anlamıştı. Ertesi gün Bilâl, Selim'i Çukurca'da beklerken Natalya Vasilyevna, yanında Zina ve başka bir kız arkadaşı daha, apansız çıkageldiler. Üçü de Köy Sovyet'i binası yanında duran köylüleri dostça selâmlayıp bayırdaki eve doğru yürüdüler. Bu haber, çabucak köye dağıldı.

Bayırdaki teraslı evin bacasından duman çıkıyordu. Ev, uzun yıllardan beri süren yalnızlıktan kurtulmuş gibiydi. Bacadan çıkan dumanlar öteki evlerin bacalarından çıkan dumanlarla örülüp köyün üzerine yayılıyordu ve bu dumanların altında bayırdaki ev de öbür evlerle birlikte Çukurca'nın bir kısmı olmuş hissini veriyordu köylülere.

Reis Bilâl, o akşam evine dönmeden önce, bayıra gitti, bacadan çıkan dumanlara uzun uzun baktı, gülümseyerek:

"-Selim Natalya'yla barıştı. Natalya'yı köye gönderdi; yarın, belki öbür gün kendisi de döner" diye düşündü ve Selim'in Natalya ile barışmalarından memnun, evine döndü.

7

Harbden önce ve bu son kış ayları içinde, Kantar'da oturduğu küçük evden Selim öğlenin hayli ilerlemiş saatinde çıktı. Hafif, toz halinde yağmur çiseliyordu. Sokağa çıkmadan önce, vücudunu ısıtmak için, masa üstünde duran rakı şişesini eline alıp ağzına götürdü, şişenin tapası-

[54] Apakay: Kırım Türkçesi'nde evli kadın anlamına gelir.

nı dişleriyle çekip çıkardı, dişleri arasından yere düşmeden önce, tapaya zorlu bir tekme attı. Tapa, önce tavana, tavandan duvarlara seke seke pencere camına çarptı. Pencerenin çerçevesinde hafif yerleşmiş camlar şıngır şıngır şıngırdadılar. Selim başını arkaya atarak parlak dişleriyle güldü:

- Adım Selim değil, savaş bitince "Lokomotiv" takımına bir soliç olarak girmezsem. Soliç oynarsam sağ kolun gereği yok, dedi ve başını arkaya atarak şişenin henüz dibinde kalmış rakıyı bir solukta içti; tabaktaki tuzlu ringayı büyük bir iştahla yedikten sonra sokağa fırladı.

Gökyüzü renksizdi. Islak sokaklarda, evlerde kederli bir hal vardı. Pazar kulesinin ötesinden havaya yükselen Stukalar[55], müthiş gürültüler koparark Sivastopol istikametine uçuyorlardı. Uçakları başka uçaklar takip ediyordu. Avlu kapıları arasından korkulu gözlerle çocuklar, kadınlar sokağa ve gökyüzüne bakıyorlardı.

Selim merkeze yaklaştıkça sokaklar kalabalık oluyordu. Halk, uzun adımlarla, sağa sola bakmıyarak, koşarcasına, gidiyordu.

Çarşıya yakın pasta dükkânı önünde bir kamyon duruyordu. Tepesine kadar eşyayla doluydu kamyon. Kereveteler, koltuklar, iskemleler, masa, şoför kulübesi üstünde iplerle bağlı bir çocuk arabası ve bütün bu eşyalardan başka birbirinden küçük beş çocuk, bir ihtiyar adam, bir orta yaşlı adam... Kamyonun arkasına asılan bir kadın, kamyona çıkmak için uğraşıyordu. Kadın karardan ziyade şişmandı; bir elinde tuttuğu gazoz şişesini, elinden alması için, kamyonda duran orta yaşlı adama yalvarıyordu. Öylece, bacakları havada asılı, hayli zamandan beri uğraşıyordu galiba. Dizkapaklarının üstünde sarı lastik bandıyla bağlı ve meydanda kalmış çıplak, kırmızı et yığınından

55 Stuka: Alman avcı uçağı.

ibaret bacaklarından aşağı yağmur suları sızıyordu. Kaldırımda duran şofiör kadına küskün bir tavırla bakıyordu, arada bir yere tükürüyordu ama gidip kadına kamyona çıkmasına yardım etmeyi aklının kenarından bile geçirmiyordu.

Selim, kamyonun yanından geçip giderken, kadına baktı ve içinden:

"- Vay, domuz kahpe, seni vay! Camı ısırabilse elindeki şişeyi de yiyecek, arkada bırakmamak için" dedi.

Kamyonun yanından geçince gözüne başka bir araba ilişti. Araba sokağın karşı yakasında duruyordu. O arabada da bir hayli çocuk vardı. Sanki başka bir yere taşınıyorlardı; bir adam evin kapısını kilitliyordu; yaşlıca bir kadın evin önünü pis bırakmamak için, elindeki süpürgeyle kaldırımı süpürüyordu. Selim kapıyı kilitleyen adama, kaldırımı süpüren kadına baktı, gözlerini arabadaki soluk yüzlü çocuklara götürdü; hem onlara, hem de demin kamyona çıkmak için uğraşan kadına, bütün kalbiyle acıdı.

Akyar Caddesi askerle doluydu. Safları bozuktu. Askerlerin üniformaları eskimişti. Çizmeleri boyasız ve kurumuştu. Askerlerin yüzleri uçuktu, neş'eleri yoktu, yıllarca üstünde yürüdükleri yolun sonuna geldikleri yüzlerinden okunuyordu.

Bazı saflar Yalta istikametine, bazı saflar Sivastopol istikametine ilerliyordu. Askerler bezgin ve kırgın bakışlarla kaldırımlardaki halka, dükkânlara bakıyordu.

Ancak şehrin içinden çıkıp Çukurca yoluna saptığı zaman içinde hoş bir hafiflik hissetti Selim. Hâlâ yağmur çiseliyordu. Ama Selim bir kuş kadar hafifti. Akşam karanlığı iyice çökmeden önce Çukurca'ya varmak istiyordu ve bu yüzden uzun adımlarıyla, arada bir ıslık çalarak, şarkı söyleyerek yürüyordu.

Ama Krasnaya Slabotka yokuşunu çıkınca yavaşladı. Şimdi, şehirden hayli uzaklaşmıştı. Yorulduğunu hissediyordu.

"- Yaşımın otuz beşe yaklaştığını unutuyorum da bir Tatar koşu aygırı gibi yürümek istiyorum. Ama olmuyor, olmuyor!" dedi içinden.

Yolun sağ tarafından kızıl kiremitli mahalle evleri ve evlerin ötesinde dümdüz ova uzuyordu. Evler de, ova da boştu; ölüm sessizliğine bürünmüşlerdi. Batı ufku üstünde ağır bulutlar vardı. Sağda, şoseden hayli uzaktaki evin duvarına sırtını, dayamış bir halde bir adam duruyordu. Adam Selim'e bakıyordu.

Selim adamdan yana döndü, baktı. Sonra tekrar yürüdü. Selim'in arkasından ıslık çaldı adam. Selim durmadı. Adam bağırdı:

- Yoldaş!

Selim başını ses gelen yana çevirdi:

- Kim? Ben mi? diye sordu Selim.

- Elbette sen! Senden başka yoldaşım yok ki! Dur bir dakika!

Adam kısa adımlarıyla koşarak Selim'in yanına geldi.

- Merhaba ortak! Ne var ne yok! Ne zamandan beridir görmedim seni. Tanıdın mı beni? Tanıdın elbet. Ama korkma. Beni arabana al diye yalvarmayacağım. Çünkü, görüyorum ki, sen de benim gibi taban tepiyorsun; köyüne yaya gidiyorsun. Almanlar mı aldılar arabanı? Korkma, kaybolmaz. Sağlık olsun, bir gün arabanı geri alırız.

Selim, karşısında duran adamı başından ayaklarına kadar soğuk ve ciddî bakışlarıyla süzdü. Geçen yılın yazı Terzi Murtaza'dan Şevket'in elbisesini almak için Akmeşçit'e giderken yolda arabasına aldığı kolsuz, lâfazan adamın ta kendisiydi. Fakat adamda şimdi o zamanki garip görünüş kalmamıştı. Sırtında meşin bir ceket vardı; ayaklarında meşin çizmeler, gömleğinin yakası temiz, gözleri canlı, sesi gür ve tannandı. Selim adamı tekrar ciddî bakışlarıyla süzdü, sonra biraz dostça, biraz da küstah bir sesle:

- İyi yetiştirmişler seni, dedi. Sahibin kimdir bilmiyorum ama, kim ise, iyi yetiştirmiş seni.

Rus dosdoğru Selim'in gözleri içine bakıyordu:

- Sakınmanı tavsiye ederim.

Sustu. Selim'i ciddî bakışlarıyla süzerken, ilâve etti:

- Bilinmez, bazen iyi yetiştirilmiş bir köpek de tehlikeli olabilir.

- Bunu ben de iyi bilirim, dedi Selim. Ama tavsiyen için gene teşekkür ederim. Ne istiyorsun?

- Acele mi? Konuşalım biraz. Hemen hemen bir yıl oluyor seni görmeyeli. Büyük değişiklikler oldu bir yıl içinde. Geçen yıl yazı Almanlar Güney Ukrayna'da, Kuban'da, Şnaps[56] içiyor, "Deutschland Über Alles" diye marş söylüyorlardı. Ama şimdi bak... şimdi Kuban'da kolhozcular tarlalara ekin ekiyorlar.

- Soytarılığı bir yana bırak. Ne istiyorsun?

- Ben mi? Hiç! Hiçbir şey istemiyorum. Ne istiyeyim? Senin bir şeye ihtiyacın var diye takılıyorum sana. Sen söyle bana, ne istiyorsun?

Selim, boş ver mânâsına, elini salladı. Çukurca yoluna döndü. Ama yürümesine vakit kalmadan, Rus, Selim'in kolunu tuttu.

- Dur! Dur bir dakika.

Selim durdu ve kolunu hızla Rus'un elinden çekip ayırdı.

Şimdi Selim'in gözleri kıvılcımlıydı:

- Boş ver! Anladın mı? Yürü git işine. Ama beni fazla kızdırırsan, işin fena olur ha! Suratını boyarım senin, anladın mı?

- Nu nu! Zloy Tatarin[57]. Sen de tek kollu, ben de tek kollu. Hem aynı yoldayız diye...

---

[56] Şnaps: Alman rakısı.

[57] Zloy Tatarin: Ne alıngan Tatarsın. (Rusça).

- Kolunu koparır da bir yerine sokarsam yolunu da bulamazsın!

- Şey... ben...

- Defol!

- Âlâ. Kızma. Anlaşılıyor ki, benim soytarılığım herkesin hoşuna gitmiyor. Ben sana takılmazdım, zaten ilk defa gördüğümde gözlerin hoşuma gitmemişti.

- Gözüme görünme öyleyse.

- Âlâ. Ama... şimdi sana başka bir kişiden bahsedeceğim. İyice dinle; Panteley Petroviç'in selâmı var.

- Panteley Petroviç'in mi?

- Evet. Ama yalnız onun değil.

- Daha kimin?

- Kozlov'u tanır mısın?

- Kozlov mu?

- Evet evet, aynı Kozlov. Kuzmin'i de tanırsın değil mi?

- Baksana, bütün Politbüro beni tanıyor demek.

- Şaka bir yana...

Kolsuz Rus'un gözleri Selim'in yüzünde idi. Meşin ceketinin iç cebinden küçük bir kart çıkarıp Selim'e uzattı:

- Oku.

Kartın üstünde Türkçe olarak şu cümleler yazılıydı:

"Arkadaş Selim Çilingirov. Tereddüt etme. Panteley Petroviç'e yardım et. Elinden geleni yap. Bütün yaptıkların Kırım ve Tatar halkı içindir. Şamil A."

Selim, kaşlarını çattı iki kere okudu ve Rus'a çatık kaşları altından baktı:

- Şamil A. da kim oluyor?

- Nu nu! Nasıl bir komünistsin, sen kuzum?

- Ben sana komünistliğimi sormadım. Soruma cevap ver.

- Cevap vermek kolay mı sandın? Putperest isimleri nasıl telâffuz edeceğimi bilmiyorum.

- Sizinkilerden kötü değiller. Siz bundan çok daha putperest isimleri bal gibi söylüyorsunuz.

- Yoldaş Çilingirov, kızmayın yahu! Şaka söylüyorum. Dur şimdi... Menli-Barı-Abdül-Celil-Hayır-Ullah denen bir isim duydun mu hiç?

- Menlibarı Abdülcelil Hayrullah mı?

- Gördün mü? Sen daha kolay söyleyebiliyorsun. Benim için biraz zor oluyor.

Selim başını göğsüne eğdi, derin bir düşünceye daldı.

- Tanımıyorum bu isimde birini, dedi.

- Ama Mehlibarı Hayrullah'ı biliyorsun. Yani duymuşluğun var.

- Savaştan önce Kırım Muhtar Cumhuriyeti Merkez İcra Komitesi Reisi Menlibarı Hayrullah mı demek istiyorsun yani?

- Ta kendisi.

- Ya Şamil A.?

- Onun yardımcılarından biri.

- Nerdeler şimdi?

Rus'un dudaklarından alaycı bir gülümseme uçtu.

- Aaa! Bu soru ikinci meseleye ait, yoldaş Çilingirov.

- İkinci meseleyi başka bir zamana bırakalım. Şimdilik bu kadarı yeter.

- Sen bilirsin. Gidiyor musun?

- Evet.

- Kartı ne yapayım?

- Cebine koy.

- Ama yazık.

- Yazığı da cebine koy.

Selim, Çukurca'ya doğru yürüdü.

Kolsuz Rus yolun kenarında duruyor, Selim'in arkasından bakıyordu. Şimdi dudaklarındaki o alaycı gülümseme tamamen silinmişti, yüzü asık ve somurtkan olmuştu. Gün boyunca büyük bir süratle Akmesçit'ten gelip Kefe istikametine giden kamyonların arkası kesilmişti; şose boştu.

Selim hayli uzaklaşınca durdu. Rus'a bakmıyordu Selim. Ama Rus, Selim'in durduğunu görünce, sık adımlarla yürüyerek Selim'in yanına gitti.

- Bir şey mi istiyorsun, yoldaş Çilingirov?

- Hayır. Ama niçin o kartta Panteley Petroviç'e elinden gelen yardımı yap diye yazıyor? Panteley Petroviç'in ne gibi yardıma ihtiyacı var?

- Öyle mi yazıyor? Ben ne bileyim? Ama mademki öyle yazıyor, bir ihtiyacı vardır elbet.

- Ne gibi yardım? Para mı?

- Bilmez gibi konuşursun, Çilingirov.

- Bilmiyorum.

Rus, cebinden sigara paketini çıkarıp Selim'e uzattı.

- Yakalım mı?

Sigaralarını yaktılar.

- Panteley Petroviç nerde? diye sordu Selim.

Rus'un şakakları ve eli hafifçe titriyordu. Ateşini avucu içine saklayarak içiyordu sigarasını. Kesik kesik ama yavaş bir sesle anlatmaya başladı:

- İyice dinlen. Bu sabah... Sabahın erken saatinde, dağlarda çalışan partizanlarla ilgili bir arkadaşımız Almanlar'ın eline düştü. Arkadaşın yakalanması pek önemli değil. Almanlar adamın dağlardaki partizanlarla yakından ilgili olduğunu bilmiyorlar. Fakat, bu arkadaş partizanlar hakkında çok şeyler bildiğinden, mesele bizim için önemlidir. Anlıyor musun?

- Hayır. Anlamıyorum. Bununla Panteley Petroviç'in ne ilgisi var?

- Çok. Bu arkadaşı kurtarmalıyız. Yoksa durum bizim için çok kötü, hattâ tehlikeli olabilir. Bu akşam üç arkadaş, yüksek rütbeli bir Alman subayını yakalamak için, şehire iniyorlar. Almanların elinde bulunan arkadaşı kurtarmamız için biricik yol budur, sanıyoruz.

- Ee?

- O üç kişinin birisi Panteley Petroviç'tir. Anladın mı şimdi?

Selim susuyordu. Hayli sustuktan sonra dosdoğru Rus'un gözleri içine bakarak sordu:

- Alman subayını yakalamak işinde yardımda mı bulunayım yani?

- Orasını ben de bilmiyorum. Kartı bana Çilingirov'a ver dediler o kadar. Gördün ya, kart Tatarca yazılı. Bense Tatarca ne A, ne B bilirim.

- İyi; bir şey daha var?

- Neymiş?

- Panteley Petroviç'le buluşmak istiyorsan, benimle gelmeni rica edeceğim.

- İstemiyorsam?

- Gelme. Olabilir kartı sana göndermiş adamı görmek istiyorsundur; o halde Küçükyanköy'e git... Orada Gani isminde biri var. Sizin Tatarlardan. Gani'yle buluşunca dudaklarının arasından çıkacak ilk söz "Lüba" olsun. Lüba aramış beni dersin. Gerisi kolay.

Bundan sonra Selim kolsuz Rus'un lâfını fazla dinlemedi. Rus da, Selim'i kandıramayacağını anlamış olacaktı ki, şosenin sağ tarafındaki evlere doğru yürüdü, bir daha dönüp Selim'e bakmadı.

Bu konuşmadan sonra Selim kendini biraz üzgün hissediyordu.

8

Rus'u düşünmemeye çalışıyordu; ne var ki kartta adı yazılı Şamil A. adında adam onun içine girmiş, kalbini tırmalar gibiydi. Ama ileride Çukurca evleri gözlerine ilişince hem kartı, hem de Şamil A. imzasını unuttu. Evlerin bacalarından çıkıp köyün üzerine dağılan dumanlara bakarken vücudunda gene hoş bir hafiflik hissetti. Çukurca'ya bakarak derin bir soluk aldı ve içinden:

"- Ben bana düşen payı verdim. Daha ne istiyorlar?" dedi. Sonra elini yüzüne doğru kaldırdı, avucunun içine baktı.

"- Bu el bana çalışmak için gerekli. Savaştan sonra İcra Komitesinde masa başında koltukta oturacak değilim ben."

Fakat çok gitmedi; Akmesçit yönünden hızla gelen araba ve nal sesleri sessizliği parçalayarak Selim'in yanından geçti ve ancak yüz adım kadar ötede durdu. Atı süren Alman üniformalı adam arabadan atlayıp şosede durdu. Selim'e uzun uzun baktı. Sonra üç beş adım Selim'e doğru yürüyerek seslendi:

- Selim! Sen misin?

- Evet. Tanıyamadın mı?

- Nasıl tanıyayım? Bugün belki on kolsuz gördüm. Bütün kolsuzlar birbirine benziyorlar. Çukurca'ya mı gidiyorsun?

- Çukurca'ya.

- Atla arabaya öyleyse. Ama çabuk ol. Acele işim var benim.

Genç Muzaffer Biber'di konuşan.

Gözlerini Selim'in yüzünden ayırmıyordu Muzaffer. Gözlerinin içi ışıl ışıldı. Sırtında yeni üniforması, ayaklarındaki kısa meşin çizmeleri temizdi; "Tatar böreği" şeklindeki şapkasını sol kulağı üstüne yatırmıştı; saçları özenerek arkaya taranmıştı; az çocukça, biraz da küstah bir gülümsemeyle gülüyor, Selim'e bakıyordu.

- Atla! dedi. Yarım saat sonra Çukurca'dayız.

Arabaya tırmandılar. Muzaffer arabayı sürdü.

Selim arabanın arka tarafında, sırtını arabanın kenarına dayamış, eli ensesinde, Muzaffer'in geniş ve sağlam omuzlarına bakıyordu. Araba şoseden çıkıp sağdaki yokuş yolu inmeden önce yavaşladı.

Selim şimdi Muzaffer'in yanıbaşında samanlar üstün-

de yatan tüfeğinin kendisinden yana doğrulmuş namlusuna bakıyordu.

- Akmeşçit'ten mi geliyorsun, Muzaffer? diye sordu Selim.

- Akmeşçit'ten, dedi Muzaffer.

- Akmeşçit kalabalık, değil mi?

- Kalabalık. Ama yavaş yavaş boşalıyor.

- Öyle mi?

- Hıı!

- Neden?

- Almanlar... kaçıyorlar da...

- Sen kaçmayacak mısın?

- Kim? Ben mi? Neden kaçacakmışım ben?

- Ötekiler neden kaçıyorlar?

- Kızıllardan korkuyorlar da. Kızıllar gelirlerse burada kalanı duvarın dibine çekecekler oğlum, duvarın dibine.

- Seni çekmeyeceklerini mi sanıyorsun?

Muzaffer cevap vermedi. Yalnız başını çevirerek Selim'e kaçamak bir göz attı. Araba yavaş yavaş bayır aşağı Çukurca yoluna iniyordu.

Sessizliği Muzaffer bozdu:

- Neden kaçacakmışım ben? Neden beni de duvarın dibine çekeceklermiş?

- Çocuk olma. Gök eçkinin[58] ulağı mısın sen, seni de vurmasınlar? Kızıl Ordu Çukurca'ya girince, Ruslar'ın sana doğru koşarak ellerini uzatıp senin elini sıkacaklarını mı sandın? Ha? Öyle mi? Aferin aferin, biz Kırım'da yokken Alman askeri oldun, ha maşallah, ha maşallah diye senin gözlerini öpeceklerini mi sandın? Sana bir şey söyleyeyim iyice dinle: Ben senin yerinde olsaydım, vakit varken hemen zıvardım[59] Hem de bir dakika kaybetmeden!

---

[58] Eçki: Keçi.

[59] Zıvardım: Sıvışdım.

Şimdi Muzaffer Selim'den yana yarı dönük oturuyor, şaşkın şaşkın Selim'in yüzüne bakıyordu.

- Zırvalama orada, kuzum! Neden kaçacakmışım? Suçum ne? Adam mı öldürdüm? Savaştım mı? Geçen yıl Almanlar gençleri köy sokaklarında yakalayıp Almanya'ya gönderiyorlardı. Ben, ailenin tek oğluyum. Babam, sen de bilirsin hasta. Ciğerleri çürük... Evde yemek yok. Evet evet, toprağı geri köylülere verdiler Almanlar; kolhoz topraklarını köylülere paylaştırdılar, ama toprağa ekmek için avucunda urluk yoksa, satın almak için kesende para yoksa, yaz gelince gidip ekilmemiş kuru toprağı dişlerinle mi ısıracaksın? Ha? Ben, kartı bırakır da nasıl giderim Almanya'ya? Duydum, Almanlar gönüllü yazıyorlarmış ordularına; şeker, çikolata veriyorlar, eh ben de attım imzayı. Uruslara karşı döğüşenler, şu Berber Hasan gibiler kaçıyorlar. Ben neden kaçayım? Savaştım mı? Şu tüfeğe bak; elime tutturdukları günden beri namlusundan bir tek kurşun çıkmadı. Bana tüfeğin tetiği, tüfeğin neresindedir diye sorarsan, sana namlusu ucundaki nişan noktasını gösteririm belki. Kimseyle döğüşmedim ben, kimseyle. Yalnız şu demirhanenin önünde demirle senin kafanı yarmıştım. Onu da istemeyerek yaptım. Eh, suç bende miydi, canım? Elime demir geçti, demirle vurdum. Suç demirci Yakup'ta. Görüyor ki boğaz boğaza gelmişiz, neden kapatmaz demirhanenin kapısını; durmuş orda, kavgayı seyreder, kepaze. İşte, benim savaşçılığım bu kadar. Ben Uruslara karşı döğüşmedim. Ne diye beni de duvarın dibine çekeceklermiş? Ağabeyim Rus ordusunda. Ölmediyse o da gelir Kırım'a. Biz Uruslar'dan çok ziyan görmedik. Yalnız dayımı sürmüşlerdi, ama onunla da aramız açıktı. Eh, Alman askeri olmuşum. Oldum da kime ziyanım dokundu? Bir yıl güya Alman askeri oldum. Oldum ama, gönüllü yazıldığım gün, suretim kumandanın hoşuna gitti, beni hizmet eri olarak kendi yanına aldı. O günden bu yana

çizme temizledim, subayın eline su döktüm, sırtını fırçaladım. Bunun için mi beni duvar dibine çekecekler? Oyy ooooyyy, Selim Ağa! Boşuna zırvalarsın sen orada; böyle bir şey yüzünden adam öldürmezler. Belki beni sorguya çekerler; eh, mahkeme de olur belki. Ben de anlatırım onlara meseleyi olduğu gibi. Belki iki üç ay hapse sokarlar, ama sanmam... Yaşım henüz yirmi.

Genç Muzaffer artık Selim'in yüzüne bakmadan konuşuyordu. Almanların yanında gördüğü işten uzun uzun bahsetti, kendisinin temiz, su gibi pak olduğunu Selim'e tekrar tekrar anlattı. Bütün bunları anlatırken Selim ses çıkarmıyordu; yalnız bıyık altından gülümsüyordu ve aynı zamanda elinde tuttuğu saman çöpüyle dişlerini temizliyordu.

Bayırı inip Çukurca'ya varan geniş araba yoluna girince Muzaffer'in bu açıklamalarından Selim usanmış olacaktı ki, elindeki çöpü Muzaffer'e atarak, onun konuşmasına son verdi:

- Sen, iki gözüm, bana bu anlattıklarını unutma. Kızıllar gelince komisere de aynı şeyleri söylersin. Ama Alman subayının sırtını yıkadığını söyleme komisere. Komiser kıskanır da kızar sana. Başka bir kıtır atıver. Ben onun değil, o benim sırtımı yıkadı de, e mi?

- Anlatırım elbet, dedi Muzaffer, daha iyi anlatırım. Buz gibi temiz ve kabahatsızım ben.

- Âlâ. Ama Çukurca'ya acele bir işle gidiyorum demiştin demin. Oysa atı hoca gibi sürüyorsun. Bu gidişle Çukurca'ya gece yarısına da varmayacağız. Sen elini biraz...

Selim'e sözünü bitirmeye vakit kalmadan Muzaffer birdenbire atın yularlarını çekti. At durdu. Gözlerinin içinden fırlayan korkuyla Muzaffer ceplerini aramaya başladı.

Selim, Muzaffer'in gözlerinden gelen korkuyu görmüştü. Doğrularak:

- Ne oldu?.. Bir şey mi kaybettin? diye sordu.

- Mektup... Kumandanın mektubu. Tüh!.. Allah kahretsin!.. İşte, burada... Kaybettim diye ödüm koptu, yahu!

- Kimeymiş mektup?

- Hauptman Schreiber'e.

- Ha? Schreiber'e mi dedin?

- Ta kendisine.

- Ne işi var onun Çukurca'da?

Muzaffer, atın yularlarını eline alırken, başını Selim'den yana çevirdi; gözlerinin içinde, dudaklarında alaycı bir gülümseme belirdi.

- Bilmez gibi soruyorsun, Selim Ağa.

- Söyle, kepaze! Bilsem sorar mıydım?

- Hauptman Schreiber'e dedim ya, daha ne söyleyeyim?

- Çukurca'da yoktu Schreiber geçen hafta.

- Senin Natalya da yoktu. Çukurca'da iki hafta önce, ama şimdi Çukurca'dadır. Bahar geliyor. Duymuyor musun havadaki bahar kokusunu? Natalya döndü Çukurca'ya, eh Şaraberi de Çukurca'nın yoluna koyuldu.

- Mektup Hauptman Schreiber'e mi?

- Ona elbet, benim hasta babama mı sandın?

- Ne yazıyor? Kimden?

- Başkumandanın kendisinden. Ama mektupta ne yazdığını git Şaraberi'nin kendisine sor; ben ne bileyim ne yazıyor. Başkumandanın işi yazmak, benim işim götürmek, Hauptman Schreiber'in işi okumak; senin işin ise Selim Ağa, bana Kırım'dan kaç diye zırvalamak.

Sustu Muzaffer. Az sustuktan sonra gözlerini yumdu, sonra tekrar açtı ve dudakları uçlarında hâlâ o alaycı gülümseme ile sözüne devam etti:

- Almanlar savaşı kaybediyorlar. Bu malûm. Ama bizim Çukurca'da bu savaştan bir hatıra kalacak sanırım. Bakarsın birkaç yıl sonra Dede Cavit'in peşinden mini mi-

ni bir Şaraberi koşar, Dede Cavit'in asker ceketini çeke çeke Dede, bana babamı anlat; kimdir benim babam, diye takılır Dede Cavit'e. Cavit Dede de anlatır ya, babası kimdir, anası kimdir?..

Selim, Muzaffer'in bu sözlerini dinlemiyordu. Gözleri kıpkırmızıydı. Yüreği içinde acı bir sancı vardı. Gözleri yarım açık, dizi üstünde duran ve hafifçe titreyen eline bakıyordu. Muzaffer açılmıştı. Selim askerde iken Natalya'nın marifetlerinden bahsediyordu. Bir an Muzaffer'in gözleri Selim'in gözleriyle buluştu ve Selim, dudaklarını bükerek:

- Sus! Yeter artık! dedi.

Muzaffer sustu, omuz silkti ve atı sürdü.

At, yengil bir koşuyla çekiyordu arabayı. Selim, gözleri önüne çökmüş karanlığa dalmak istermişçesine, Muzaffer'in omuzları üstünden Çukurca'ya bakıyordu. Niçin gidiyordu Çukurca'ya? Çukurca'yı görmek için mi? Çukurca'yı sevmek, Çukurca'nın havasıyla ciğerlerini doldurup Çukurca'da yaşamak için mi? Ne işi vardı onun Çukurca'da?.. Selim Çukurca'yı sevmedi ki. Çukurca'nın basık ve neşesiz evlerine, boyasız kadınlarına her zaman içinden nefret etti, tiksindi. Zaten Selim, Çukurca'ya yaşamak için değil, Çukurca'nın hayatını bozmak, karmakarışık etmek için gelmişti. Ne işi vardı onun Çukurca'da? Savaştan önce onu Çukurca'ya Kuzminler, Panteley Petroviçler göndermişlerdi. Ya şimdi? Çukurcalılara gene sosyalizm türküleri söyletmek için mi gidiyordu Çukurca'ya? Ne vardı Çukurca'da Selim'i çeken, Selim'i kendine bağlayan? Hiçbir şey, hiçbir şey! Yalnız Alim. O da onun muydu? Nasıl bir hakla Alim benimdir diyebilirdi. Her canı sıkıldığında Alim'i yabancılar eline bırakıp gitmedi mi? Yarın büyüyünce Alim de Selim'i bırakıp gitmeyecek mi? Çukurca'da yaşasa, hayatını Çukurca'da kursa bile on yıl sonra, yirmi yıl sonra dünyanın kimbilir hangi bir köşe-

sinden başka bir Hauptman Schreiber gelip, Selim'in evine girerek, Selim'in kıçına tekmeyi atıp onu kapı dışı etmeyecek, ocağını söndürmeyecek mi? Hayatta bütün sevdiklerini Selim'in elinden almayacak mı?

Araba Çukurca'ya yaklaşıyordu. Yolun sağında, üstü yeşil otlarla örtülü yol, bahçelerin arasından geçerek, Çukurca'yı Salgır'dan ve Akmesçit'ten ayıran sarp ve yalçın bayırlara kadar uzuyordu. Selim, Muzaffer'in omuzları üstünden, bir çığrım ötedeki Çukurca'nın evlerine bakıyordu. Çukurca sessiz sakindi. Gözlerine Berber Hasan'ın evini çeviren duvarın kenarı ilişince içinden garip bir titreme geçti. Muzaffer'e: "Arabayı bayırdaki teraslı evin yanından sürme. Beni başka bir yere, bayırdaki evden uzak bi yere bırak" diyesi geldi. Ve Muzaffer, Selim'in düşündüklerini, onun içindeki bu sesi duymuşçasına, gözlerinde gene o küstah, o alaycı gülümseme, başını Selim'den yana çevirdi:

- Arabadan nerde ineceksin, Selim Ağa? Bayırda mı? diye sordu.

Ama o anda Selim'in gözleri önünde korkunç bir kâbus yükseldi. Kulaklarında devamlı bir uğultu vardı. Atan kalbiyle birdenbire Muzaffer'in yanıbaşında samanlar üstünde duran tüfeği yakaladı; ayağa atıldığı gibi tüfeğin namlusunu genç Muzaffer'in ensesine dayadı:

- Selim... Selim Ağa... Sen ne? Çıldırdın mı?

Selim'in yüzü taş gibi katı, gözleri korkunç, eli titremiyordu.

- Geri çevir arabayı!

- Sen ne... Benim işim var Çukurca'da.

- Geri çevir, diyorum sana! Yoksa... Unutma, ben bilirim tüfeğin tetiği neresindedir. Dudakların arasından fazla bir kelime daha çıkarsa arabayı kendim çevireceğim. Hem sensiz, anladın mı?

Muzaffer titreyen elleriyle atın yularını çekerek arabayı geri çevirdi. Selim, Muzaffer'in tüfeğini ele geçirdikten sonra, yatışmış gibiydi. Gözleri de sakindi ve artık Muzaffer'e, belki bütün hayata en tabiî bakışlarıyla bakıyordu. Araba Akmesçit yönüne doğrulmuştu. Selim, Muzaffer'e bakıyor, ama Muzaffer'den başka bir şey düşündüğü yüzünden okunuyordu. Muzaffer yüzünü Selim'den saklıyordu. Aradaki sessizlik uzun sürdü. Muzaffer başını göğsünden kaldırdı, yüzünü ekşiterek Selim'e baktı.

- Çevirdim arabayı. Daha ne istiyorsun?

Şimdi Selim, bir karar almış olacaktı ki, kendi askerine emreder gibi:

- Atı sür, dedi. Yüz adım kadar ötede sola dön, bahçeler arasındaki yola gir ve yolun ötesindeki bayırın dibinde dur. Ve konuşma. Dilini bir hayli bozdun. Artık sus ve sadece beni dinle.

- Şaka söyledim, yahu! Senin Natalya, Şaraberi'nin oynaşıymış, bana ne? Kabahat bende mi? Şaka da edemiyoruz.

- Bekle, ağabeyin ordudan dönsün, evlenince yengenle şaka edersin. Haydi, geç oluyor. Korkma, seni öldürecek değilim. Ama fazla inatçı olursan sakat kalırsın belki.

Araba ilerledi.

Muzaffer'in başı göğsüne düşük, sessizce ağlıyordu. Araba bahçe yoluna girdi ve on dakika sonra bahçenin öbür kenarındaki bayırın dibine varmadan durdu. Solda, bahçenin içerisinde küçük bir düzlük, düzlükte bekçi çatısı vardı. Selim, arabadan atladığı gibi, çatıya doğru yürüdü, çatıya girdi, tez çıktı ve yola yaklaşarak Muzaffer'i el işaretiyle kendi yanına çağırdı. Muzaffer, yanaklarındaki yaşları asker ceketinin koluyla sile sile yürüdü ve daha Selim'e yaklaşmadan:

- Selim Ağa, dedi. Allah aşkına, ne suç işledim? Tüfeğimi aldın... Sen de asker oldun. Komutanım duyarsa be-

ni en azdan iki yıl içeri atar. Belki daha fazla. Ne yapmak istiyorsun?.. İstediğini yap... Ama şu tüfeği bana ver.

Sesi acıklıydı; çaresiz bir çocuk gibi yalvarıyordu. Görünüşü de o kadar acılı idi ki, Selim bile kalbinin içinde Muzaffer için bir acı duyuyordu.

- Âlâ. Âlâ. Askermiş kepaze! Utanmadan çocuk gibi yalvarıyor da! Askerin ilk işi silâhını gözetmek değil mi, kalpazan? Veririm sana silâhını, korkma.

Tüfeği iki bacağı arasına kısarak şarjörü çekip çıkardı Selim ve tüfeğin şarjörünü cebine atar atmaz tüfeği Muzaffer'e uzattı:

- Al!

- Ya şu parçası?

- Şimdi iyice dinle. Bu çatıda bekleyeceksin beni. Bir saat sonra geri döner, şarjörü de geri veririm sana. Ama ben geri dönmeden önce çatıdan çıkarsan şarjörsüz kalacağın gibi atsız arabasız da kalırsın. Anladın mı?

- Amma da çattık belâya yahu! Atı da ne yapacaksın?

- Çukurca'ya gideceğim.

- Çukurca burnunun dibinde.

- Arabayla gitmek istiyorum.

- Ya şarjör?

- Çatıya gir ve... beni bekle.

- Bir saat sonra geri dönmezsen?

- Bir saat sonra geri dönmezsem atı da, arabayı da Reis Bilâl'in evinde bulacaksın.

Selim sustu. Dudaklarından hafif bir gülümseme uçtu.

- Uzlaştık değil mi?

Muzaffer omuz silkti:

- Şeytanca bir hesap, ama uzlaştık diyelim.

- Bekleyecek misin?

- Beklemeyip de ne bok yiyeceğim? Bekleyeceğim elbet. Tüfeksiz, atsız, arabasız komutanın gözüne görünemem ya.

- İyi. İçeriye gir şimdi.
- Bu kadar mı?
- Hayır.
- Daha ne?
- Her şeyden önce komutanın mektubunu bana ver, sonra sırtından şu üniformayı çıkar.
- Hey, yahu!.. Sen ne?.. Kırkıncı tahtan mı eksik senin? Sen...

Selim, Muzaffer'i çatının içerisine itti ve onbeş dakika sonra, sırtında Alman üniforması, arabaya atladığı gibi atı Çukurca'ya sürdü.

9

Köyde kimsenin gözüne görünmek istemiyordu; bu yüzden atı yamaca doğru sürdü. Bahçeler uykuya dalmışlardı. Bayırların tepeleri daha aydınlıktı; ama bu aydınlık gittikçe sönüyor ve esmer karaltılar yavaş yavaş evlerin damlarına çöküyordu.

Selim, Reis Bilâl'in evi yanında durduğu zaman etraf iyice kararmıştı artık. Selim arabadan atladı, garip bir sarsıntıyla çevresine göz gezdirdi, gözüne kimseler ilişmeyince yumruğunun tersiyle alnında birikmiş terleri silerek Bilâl'in evine doğru yürüdü.

Evde lâmba henüz yanmamıştı ve pencere camı evin beyaz duvarında kara bir delik gibi görünüyordu. Selim pencereyi vurdu ve üçbeş adım geri çekilerek gözlerini evin kapısına kaldırdı. Şimdi, Bilâl'in evine gelip onu rahatsız ettiğine pişmandı.

Az sonra kapı açıldı, eşikte Reis Bilâl durdu.

- Selim! Sen misin, Selim? dedi Reis Bilâl ve Selim'e doğru yürüdü, gözleri üniformasında.

- Benim Bilâl Ağa, korkma... Şey... benimle gel, bir dakika. Söyleyeceğim var.

Kopuk kopuk konuşuyordu Selim.

Bilâl, Selim'e yaklaştı. Selim'in yardıma ihtiyacı olduğunu hissetmiş olacaktı ki, kolunu tutarak Selim'i ahıra doğru çekti.

- Sen de... sen de mi asker oldun?

- Sorma. Vakit kalmadı. Sonra anlatırım... Yardımına ihtiyacım var.

- Söyle.

- İki at eyerle. En iyilerinden. "Dızman" kimde?

- Tavlada. İki yıl önce Demirci Yakup satın aldıydı.

- Âlâ. İkincisi... Senin "Yaşın" nasıl?

- İyi ama...

- Rica ederim. İkisini eyerle. Alim içerde mi?

- İçerde. Görmek istiyorsundur belki. Çağırayım mı?

- Hayır. Sen git, Bilâl Ağa. Ben de geliyorum. Atları eyerleyince, bayırın dibindeki meşeliğe sür. Seni orada bekleyeceğim. Ben, atlarla, bayırdaki eve varmadan önce sen bu arabayla Çukurca'dan çık, Akmesçit yolunda Kör Cemil'in bahçesi yanında bırak arabayı. Ve hemen geri, evine dön. Göze görünmemeye çalış...

Reis Bilâl,başını göğsüne eğmiş, yüzü kederli, Selim'i dinliyordu. Çukurca'nın üzerinde sönen günle birlikte köy meydanlarında koşuşan çocukların sesleri, kuşların cıvıltıları da kesilmişti. Reis Bilâl hâlâ susuyordu. Yalnız bir kere içini çekti, kansız, renksiz yüzünü Selim'in yüzüne doğru kaldırdı ve başıyla bayırın üstündeki verandalı evi işaret ederek:

- Şaraberi mi? dedi.

Selim cevap vermedi; Bilâl de sorusunu bir daha tekrarlamadan yürüdü. Fakat avlu kapısına varmadan önce

durdu, dönerek uzun adımlarıyla Selim'in yanına gitti. Yavaş, fakat heyecanlı bir sesle ve çabuk çabuk konuştu:

- Ben Çukurca'yı elli yıldır bilirim. Ve Çukurca'da eceli gelmeden ölen tek bir kişi hatırlamıyorum. Olmadı böyle bir şey burada. Rus girdi bu köye; çıktı. Alman girdi; çıktı. Çıfıt geldi. Ermeni geldi... hepsi canlı olarak geldiler, canlarıyla çıktılar. Çukurca bu! Bunu unutma. Dede Cavit'in uzun ömrü boyunca görmediği şeyi sen ona göstermeye kalkma Selim. Her şeyi yaparım senin için, her şeyi!.. Ama, bana, can alacağım, yardım et, deme ha! Tanrı verdi, Tanrı alır. Öldürmeye hakkın yok... Kim olursa olsun.

Bilâl konuşurken Selim, gözlerini yere indirmiş, ayaklarının uçlarına bakıyordu.

- Eee, nasıl? Eyerleyim mi atları?

- Eyerle, Bilâl Ağa.

- Sana söylediklerimi unutma ama.

Selim ses çıkarmadı.

10

Selim bayırın dibindeki meşeliğe, Bilâl de tavlalara yürüdü. Az sonra iki hayvanın kafası arasında, hafif bir koşuyla koşarak Selim'in arabası yanında durdu Reis Bilâl ve yavaş, fısıltılı bir sesle sordu:

- Hangisine bineceksin?

- Bilmiyorum.

Uzun ve soğuk bir sessizlik oldu. Selim, kımıldamadan, bayırın üstündeki verandalı eve bakarken aynı fısıltılı sesle:

- Schreiber... Schreiber'in ata bindiğini gördün mü hiç, Bilâl Ağa?

- Tatar mı ki ata binsin! Otomobile bindiğini gördüm, dedi Reis Bilâl ve az sustuktan sonra, ilâve etti – Ama çizmelerinde mahmuz var.

- Hangisine bineceksin?

- Yaşın'a. Eyer kayışlarını iyice sıktın mı?

- Sıktım. Kendin de bir gözden geçir ama.

Selim atların kayışlarını, eyerlerini yoklarken, Bilâl üç beş adım kenara çekilmiş, düşünceli bir tavırla Selim'e bakıyordu. Selim uzun uzun eyerleri yokladı, sonra, eli Yaşın'ın eyerinde, az ötede duran Reis Bilâl'i kaşları altından süzdü ve atın sırtına atladı. Reis hâlâ o düşünceli tavrıyla Dızman'a yaklaştı.

- Neden Şaraberi'ye at götürüyorsun, Selim? Söylemeyecek misin bana?

- Şimdi değil. Belki yarın, dedi Selim ve âdeta kendi kendine konuşur gibi, alçak bir sesle ilâve etti: Allah kısmet ederse...

Sonra iki atı da bayırdaki teraslı eve doğru sürdü. Reis Bilâl ise, içini çeke çeke, arabaya yaklaştı, atın yularlarını eline aldı.

11

Bayırdaki evin avlu kapısı önünde iki Alman askeri duruyordu; terasta bir subay. Subayın üniformasının bütün düğmeleri açıktı. Şapkasızdı subay. Seyrek, sarışın ve kısa kesilmiş saçları özenerek arkaya taranmıştı. İki dirseğini terasın korkuluğuna dayamış, başı avuçları arasında batı ufkunun sönmek üzere olan kızıllıklarına bakıyordu. Bakarken, içeride akordiyonla çalınan müziği dinliyordu. Akordiyonun sesi bayırdan aşağı süzülerek meşeliğe kadar uzanıyordu. Terasın korkuluğuna dayanmış duran subay kımıldamıyordu hiç. Avlu kapısı önündeki silâhlı iki

asker de sessizdi ve terastaki subay gibi, onlar da akordiyonla çalınan müziği dinliyorlardı.

Derken terasta kapı açıldı. Odaların birinden başka bir subay çıktı. Onun da başı açıktı. Üniformasının bütün düğmeleri çözülmüştü. Bir elinde rakı şişesi, öbür elinde sigarası batı ufkuna bakan sarışan subaya yaklaşıp yanında durdu ve o da sarışın subayın baktığı yere baktı; sonra iki elini birden açarak:

Doch eh die welt es schikken,
Mag Meisters Treu, Aug'segnend Blicken...

diye sağlam sesiyle bir şiir söylemeye başladı; ama şiirin mısralarını bitirmeden geniş bir kahkaha salıverdi.

Selim, "Yaşın"ın sırtında bayırda durunca, subay doğruldu; gözleri Selim'de, ağır adımlarıyla yürüyerek merdivenleri indi. Kapı önünde duran iki asker silâhlarını kaldırdılar, sonra birisi avludaki subaydan yana dönerek bağırdı:

- Eine Deutsche, Herr Leutnant!

Şimdi Selim çitin yanındaydı. Askerler soğuk bakışlarıyla Selim'i süzüyorlardı. Subay, avlu kapısına yaklaşırken, Selim "Yaşın"ın sırtından atlayıp uzun adımlarıyla yürüdü, subayın karşısında sırık gibi dimdik durdu, çizmelerinin ökçelerini birbirine vurup sert bir selâm verdi; sonra, iç cebinden bir zarf çıkarıp subaya uzattı. Subay zarfı Selim'in elinden aldı, eve döndü.

Üçbeş dakika sonra Hauptman Schreiber avlu yolu boyunca Selim'e doğru yürüyordu ve yürürken tabancalı kemerini beline bağlıyordu. Kapı yanında dimdik duran iki askerin arasından geçince Selim'in yüzüne bakarak Rusça sordu Hauptman Schreiber:

- Sen mi getirdin mektubu?

- Ben, Herr Hauptman! dedi Selim.

- Ne vakit çıktın Akmesçit'ten?

- Bir saat önce, Herr Hauptman.

- Bravo!

Sonra bakışlarını Selim'in yüzünden "Dızman"a çevirdi.

- Aman ne at! Ne at! Kimin bu hayvan?

- Benim, Herr Hauptman.

Gene Selim'den yana döndü ve soluğu Selim'in soluğuna karışacak kadar, Selim'e yaklaştı:

- At değil, kuğu sanki.

Subayın gözleri içinde bir gülümseme belirdi. Gözündeki monokl kendiliğinden düşüverdi ve Hauptman Schreiber elini kaldırarak, Selim'in yanağını âşıkane bir tavırla hafifçe çimdikledi:

- Sen de çirkin değilsin. Tatar mısın?

Selim, "puşt" diye düşündü, ama subayın sorusuna sağlam bir sesle cevap verdi:

- Tatar, Herr Hauptman!

- Seninle fazla konuşmaya, maalesef vaktim müsaade etmiyor bu akşam. Severim siz Tatarları.

Sustu. Monoklunu gözüne takarken, Selim'in yüzüne, Selim'e bir kıymet kesermişçesine baktı ve ilâve etti:

- Kadınlarınızın çok sevilecek bir hususiyetleri yok, ama erkekleriniz hoş mahlûklar doğrusu. Nerede yaralandın?

- Sivastopol'da, Herr Hauptman. Alma vadisinde. Balaklava'nın sekiz kilometre kuzeyinde.

- Bravo! Kolsuz da orduda kaldın demek. Hem ata da binen. Bravo!

- Bu ata, kolsuz değil, bacaksız bir kişi bile kolay kolay binebilir, Herr Hauptman.

- Neden?

- Anlıyor insanı. Dizginsiz, baş ve gövdesiyle kolayca idare ediliyor. Herr Hauptman.

- No, no! Şaka bir yana.

- Ciddî söylüyorum. Gövdeyi sola ya da sağa eğmekle, dolu dizgin giderken bile, hayvanı sağa sola çevirebilirsiniz. Ama yalnız dolu dizgin koşarken. Koşusu da pek rahat. Bazen kişi kendini atın sırtında değil de koltukta oturur sanıyor. Geceleyin uyku sararsa, gene koşarken, yarım saat kadar hayvanın boynuna yatıp uyumak mümkün.

- No! No!

- Öyle, Herr Hauptman. Ama kötü bir huyu var. Bazen ansızın başını yanıbaşına atıp binicisinin dizini ısırıyor.

- Neden?

- Ben de bilmiyorum. Çok uğraştım ama huyundan vaz geçiremedim hayvanı. Bu yüzden üzengileri gayet kısa bağlıyorum ve dizlerim yüksekte kalıyor. Hayvanın ecdadı Petersburg'da jokeylerin atı imiş. Köylüler sebep olarak bunu gösteriyorlar. Doğru mu bilmem.

- Acayip!

- Deneyin, Herr Hauptman, isterseniz.

- Vaktim yok, şekerim. Başkomutan beni acele Akmesçit'de bekliyor. Vakit yok. Aşağıda otomobilim var. Olmayaydı Akmesçit'e kadar sürerdim. Belki başka bir zaman.

Selim'in içinden garip bir titreme geçti. Konuşamıyordu artık. Dili tutulmuş gibiydi. Kalbi sıkılıyordu. "Dızman"ın sırtına atlayıp birdenbire kaçmak istedi. Fakat Hauptman Schreiber az ötede duran iki askerden yana dönerken Selim'in içinde, nereden geldiğini bilmediği, bir güç uyandı.

- Gidebilir miyim, Herr Hauptman? diye sordu Selim.

- Tabiî, askerim. Serbestsin. At ile mi gidiyorsun Akmesçit'e?

- Hayır, Herr Hauptman. Atları tavlaya süreceğim önce. Sonra yaya...

- Acele et öyleyse. Aşağıda benim arabam var, talihliysen, otomobil ile gidersin.

- Teşekkür ederim, beyim.

Şimdi Selim'in yüzü sert ve katıydı. "Yaşın"ın sırtına atlarken, subay kapının yanında duran iki askere Almanca bir şeyler söyledi ve tekrar "Dızman"dan yana döndü:

- Yazık doğrusu bu ata binemeyeceğim.

- Otomobile kadar binin, Herr Hauptman. Yollar öylesine çamurlu ki...

- Öyle mi?

- Evet, efendim. Ben atları sonradan tavlaya sürerim ve Akmesçit'e yaya giderim. Zaten izinliyim.

- İyi söyledin, bravo! Komutanın olsaydım, sana Feldfebel rütbesi verirdim. Getir atı!

Selim "Yaşın"ın sırtından fırladı ve "Dızman"ı Schreiber'e yanaştırdı.

- Koşusunu denemek istiyorsanız, emrediniz otomobilinizi şoseye kadar sürsünler ve sizi orada beklesinler. Bahçelerin arasındaki yol düz ve yumuşak. Beş dakika sonra şosedesiniz. Otomobilden daha çabuk belki.

- Ne akıllı kafa! İyi bir yardımcı olabilirdin bana. Komutanlıkta hizmet eri misin?

- Hayır, Herr Hauptman. İkinci tabur, birinci bölük eri.

Hauptman Schreiber hafif bir atlamayla "Dızman"ın sırtına bindi. Atın sırtında güzel bir oturuşu vardı. Bir süre kımıldamadı. Sonra kemerdeki tabancasını arkasına çekti, eldivenlerini ellerine geçirdi. "Dızman"ın yelesini okşadı, dizginleri çekerek geniş bir çevre yaptı. Güzel bir oturuşu vardı ve "Dızman" Schreiber'in altında çok daha dilber ve canlı görünüyordu. Kulakları dimdikti, gözleri ateşliydi, kendisine gerçek ve üsluplu bir binici bindiğinden olacaktı ki, arada bir sevinçle başını sallıyor, ayak değiştiriyor, sevincini dışarıya vurmak istermişçesine homurdanıyordu.

- Nasıl, Herr Hauptman? diye sordu Selim. Gözleri subayın atın dizginlerini tuttuğu ellerindeydi.

- İyi. Böylesine Türk Sultanı da binmemiştir belki. Sat bana.

- A, olmaz.

- Sormazdım ama iyi bir çocuğa benziyorsun. Bağışlıyorum; senin olsun.

- Teşekkür ederim, Herr Hauptman.

- Ama koşturacağım. Şu bindiğin kısrakla beni geçersen yarım litre rakı kazanırsın. Ve üstelik elli Mark kazanırsın. Tertemiz Alman Mark'ı. Nasıl anlaştık mı?

- Anlaştık, efendim. Bir sırrı daha var.

- Neymiş?

- Hayvan iyice hızını alınca, dizginleri bırakabilirsiniz. Koşusu daha iyi olur o zaman.

- Âlâ, denerim.

Hauptman Schreiber "Dızman"ı mahmuzladı.

12

Köy Sovyet'i binasına vardıklarında hafif karanlık yeryüzüne çökmüştü artık. Berber Hasan'ın evinin yanındaki bahçelerin gerisinden kocaman kızıl ay gökyüzüne çıkıyordu. Görünürde kimseler yoktu; binanın önünde öğle vaktinden beri duran otomobil çoktan şoseye sürülmüştü.

Akmesçit şosesine çıkan yolun ucunda durdular. Az ötede Berber Hasan'ın avlusunun duvarı dibinde köpek havlıyordu. Selim "Yaşın"ıyla yolun sonunda, "Dızman" dan hayli uzakta duruyordu. "Dızman", koşu başlayacağını sezinlemiş olacaktı ki, biraz sinirli, biraz da oynak, durmadan kafasını sallıyor, geri geri giderek, sağrısını kâh sağa, kâh sola atıyordu.

Derken Hauptman Schreiber monoklünü gözüne taktı, eğerde doğruldu, başını çevirerek Selim'e baktı, gülümsedi ve ansızın mahmuzlarını sıktı. "Dizman" hemen ileri fırladı. Nallardan sıçrayan ve Selim'in yüzüne uçan nemli

toprak parçalarından ürkmüş olacak ki, "Yaşın" arka ayakları üzerine dikildi ve vahşi bir kişnemeyle, durduğu yerden dört nala koştu.

İki yüz adım kadar bir mesafe ayırıyordu ikisini.

Hauptman Schreiber'in omuzları azıcık öne doğru eğiliydi, fakat başı dimdikti ve arkasına bakmıyordu. Eyerde oturuşundan, gerektiğinde "Dızman"ı, daha da hızlı sürebileceğini iyice anlıyordu Selim. Ve yüzü ciddî, bütün bakışları subayda, subayla kendi arasındaki mesafeyi uzatmamaya bakıyordu Selim.

Berber Hasan'ın evi arkada kaldı. Yol dümdüz ve yumuşaktı. Etraf sessiz sakindi. Yalnız Selim'in altında, hâlâ dört nala koşan "Yaşın"ın derin derin soluduğu duyuluyordu.

Ay, bahçe ağaçları gerisinde saklandı. İlerledikleri yol kararda ve korkuya benzeyen bir şey Selim'in, dizlerinden tâ kalbinin içine sokuldu. Schreiber, "Dızman"ı dolu dizgin bırakmış olacaktı ki, gittikçe uzaklaşıyordu. Mesafe uzuyordu. Subay her an Selim'in gözlerinden kaybolacak gibiydi. Karanlığın içinde yalnız sırtı beliriyordu.

- Pes!.. Uyan, kolsuz kepaze, uyan, dedi Selim içinden kendi kendine.

Az sonra yolun bahçe ağaçları seyreldi, gene ay göründü ve Selim, Kör Cemil'in bahçesine yaklaştığını anladığı zaman, Yaşın'ı dolu dizgin koyuverdi.

Yaşın, kafasını uzatmış, dört ayağı da havada, havanın içinde yayından bırakılmış bir ok gibi, uçuyordu sanki. Selim'se bütün gövdesiyle hayvanın boynuna yatmış, dudaklarında Yaşın'ın yelesinden uçan kıllar, burnunda rutubetli, ekşice ter kokusu, ama yüzü sakin ve soğuk, soluğunu göğsünde tutmuş, gözleriyle aradaki mesafeyi ölçüyordu. Mesafe kısalıyordu. Yüz adım. Yüz elli... yüz... elli... Dızman'ın nallarından sıçrayan toprak parçalarının havada uçarken vızıltıları duyuluyor.

Yaşın yolun ortasında koşuyordu. Selim arada bir sağına bakıyordu, soluna bakıyordu, sonra gene subaya. Aradaki mesafe hâlâ kısalıyordu. Kırk adım... otuz... yirmibeş adım... Yaşın, Dızman'ın nallarından kopan toprak keseklerinden korunmak için, Dızman'ın sağına geçmeye çalışıyordu. Ama nafile! Binicinin isteğini dinlemeye mecburdu. Az sonra, sanki iki hayvan birbirine eklenmişti. Demin onları ayıran mesafe yoktu artık. Selim'in yüzü öncesinden daha ciddî, daha keskindi. Başını hayvanın boynundan kaldırarak subayın bir sağına, bir soluna bakıyordu Yaşın. Dızman'ın hemen arkasından koştuğundan subayın haberi yoktu galiba, "Dızman"ı hep aynı tempo ile sürüyor, hep aynı oturuşla oturuyordu eyerde.

Derken Selim, Yaşın'ı subayın soluna sürdü ve atın ileriye uzanmış kafası subayın üzengilerine yetişir yetişmez, eyerde doğrularak, elini Hauptman Schreiber'in beline doğru uzattı; uzatırken de müthiş bir sesle bağırdı:

- Dizginleri bırakınız!

"Dızman" arka ayakları üstüne dikilip vahşi bir kişneme savurdu; "Yaşın" ise ayaklarını sapıta sapıta,yirmi adım kadar ötede durdu, ürküntüyle kafasını sallayarak kişnedi.

Selim ayaküstü, elinde tuttuğu tabancayı elleri ve dizleri üstünde kalakalmış subayın kafasına doğrultarak soğuk bir sesle konuştu:

- Tabancanız bende, Herr Hauptman. Kılıfı yoklayınız, isterseniz. Kılıf boş... Üzengileri daha kısa bağlamalıydım. Dizginleri bırakınız diye bağırdım, sözümü dinlemediniz. Yazık. Sözümü dinlemiş olsaydınız, sadece bir atın sırtından öbür atın sırtına geçecektiniz. Ben de atın sırtından düşmezdim.

Hauptman Schreiber, hâlâ dizleri ve elleri üstünde, gözlerini Selim'in yüzüne dikmiş, bakıyordu. Hayli sustuktan sonra:

- Şaka mı yoksa... dedi ve sustu.

Sesinde hem şaşkınlık, hem de korku beliriyordu.

- Şaka değil, Herr Hauptman.

- Sırtında Alman üniforması...

- Yalnız bir saat için... ödünç aldım askerinizden. Geri vereceğim.

Hauptman Schreiber birden ayağa fırladı. Selim iki adım geri çekildi, yavaş fakat sert bir sesle, dişleri arasından konuştu:

- Yanlış bir hareket daha yaparsan kendini ölmüş bil!

- Seni... seni şarlatan. Seni barbar!.. Asiatische barbar!

- Ya sen?

- Asyalı barbar!

- Seni tekgözlüklü barbar!.. Marş!

- Cevap verirsin sen daha.

- Âlâ. Ama şimdi uslu ol, sözümü dinle.

- Kiminle konuştuğundan haberin var mı?

- Var. Herr Hauptman Schreiber ile. Bense Çilingir'in oğlu Selim'im. Aramızda çok büyük bir fark var, Herr Hauptman, çok büyük. Günahkâr bir adamım ben. Hiç kimsem yok. Bir sevgilim vardı, o da beni bıraktı. Canımın bir kuruşluk değeri yok. Ölürsem hiç kimse ağlamayacak. Hiç kimse! Ama sen... Oooo, sen başkasın. Evinde çocukların da vardır belki. Seni bekliyorlardır. Dikkatli ol. Bu kadar tatlı diller döktüm, senin yüzünden ömrümde ilk defa olarak atın sırtından düştüm. Kaçayım deme sakın! Kaçayım deme ha! Öldürürüm seni. Bir iti öldürür gibi öldürürüm seni!

Subay fazla ses çıkarmadı.

Selim atları tutup, Muzaffer Biber'in bulunduğu çatıya doğru yürüdü. Kör Cemil'in bahçesi kıyısında Muzaffer'in arabası duruyordu. Arabaya yaklaşırken Selim gizlice Reis Bilâl'i aradı. Görünürde kimseler yoktu. Selim iki atı

arabanın arkasına bağlarken, gözleri subayda, başını arabadan yana kaldırdı:

- Atla!

- Nereye?

- Sonra öğrenirsin. Acele mi?

Araba hareket etti.

Selim arabanın solunda yürüyordu. Gözleri Schreiber'deydi. Arada bir bıyık altından kendi kendine gülümsüyordu. Subay susuyordu. Hayli sustuktan sonra yavaş bir sesle sordu:

- Sigara içebilir miyim?

- Hayır, dedi Selim.

- Neden?

- Çünkü yasak.

Kısa bir sessizlik oldu. Sonra Hauptman Schreiber başını Selim'den yana uzatarak garip ve fısıltılı bir sesle konuştu:

- Buraya bak, sana bir şey söyleyeceğim. İyice dinle.

- Söyle.

- Dinliyor musun?

- Söyle dedim ya.

- Beni yanlış anlama... Kaçmak niyetim yok benim. Elinde silâh var. Kaçmak istersem öldüreceğinden eminim. Bense ölmek istemiyorum. Anladın mı? Sen de beni öldürmekle ne kazanacaksın? Hiç. Ama anlaşabiliriz. Zaten bu gece ben Kırım'dan Romanya'ya uçakla hareket edeceğim. Başkomutan mektubunda yazıyor... İstersen al, oku. Yani anlaşabiliriz. Demin bana söylediklerin doğru... Evimde çocuklarım var, karım var. İyice dinle beni... Simferopol'de kaldığım yerde saklı altınlarım var. Ama çok altın. Anladın mı?..

- Kimden çaldın?

- Çocuk olma. İyice dinle.

- Söyle söyle, dinliyorum.

- Kendi adamlarından birini bul, buraya getir. Ben bir mektup yazar, o altınları...

- Beni satın almak istiyorsun ha?

- Çocuk olma. Böyle bir fırsat bir daha...

Selim durdu, gözleri içinde kıvılcımlar parlıyordu, subayın yüzüne baktı:

- Bunu bir Rus'tan duymuş olsaydım şaşmazdım, Herr Hauptman. Ama sen, sırtında şu üniforma ile... Tuh! Ben bir Alman olsaydım beynime bu tabancanın kurşunlarını boşaltmasından büyük bir iftihar duyardım. Şimdi beni dinle. Sus!

Fazla konuşmadılar.

13

Nisan sonuydu. Toprak, genç bir gelin kadar güzeldi. Turna sürüleri o bahar da, her bahar gibi. Çukurca'nın tarlaları üzerinden geçtikten sonra, Salgır yavaş yavaş sakinleşmiş, billûrlaşmıştı; güneşin ılık ve parlak ışıkları altında yeşil kıyılarını yalayarak, hiçbir şeyden habersiz, yüzyıllar boyunca aktığı gibi, hafif bir şırıltıyla Kırım'ın bozkırlarına doğru akıyordu. Tarlalarda ekinler çoktan boy atmışlardı ve acayip, hem de çok acayip, daha Nisan'ın başlarında yemyeşil başakların arasından çıkıp tarlaların yüzüne serpilmiş kocaman kan damlaları gibi gelincik çiçekleri görünüyordu. Bulutlar gökyüzünü terk etmişti. Gökyüzü açık ve berraktı. Güneş toprağı ısıtıyordu, toprak ise, derin bir sessizlik içinde, bağrında sakladığı nimetini açmış, bütün heybeti ve güzelliğiyle insanları bekliyordu. Ama görünürde kimseler yoktu, tarlalar boştu. Hele Çukurca! Çukurca, yüzyılların sırrını kendinde saklayan bir mezarlık gibiydi. Sırtını güneşe ve tarlalara çevirmişti Çukurca, geçmiş ve geri dönmeyecek acı ve tatlı günlerini

hatırlıyordu; sessizce Salgır'ın şırıltısını dinliyordu Çukurca.

Selim, Çukurca'dan Hauptman Schreiber'i yakaladığı günün akşamı ayrıldı. Sırtından genç Muzaffer'in üniformasını çıkarıp Muzaffer'e verdi, uzun yol gideceğinden dolayı "Dızman"ın ve "Yaşın"ın eyerlerini, kayışlarını kendisi tetkik etti. Alman subayın "Dızman"ın sırtına binmesini emretti, kendisi de "Yaşın"a bindi ve Muzaffer Biber'le vedalaşıp Yanköy'ün arkasındaki Binbaşkoba taraflarında dağlarda dolaşan çetecilerin yoluna koyuldu.

Hiç kimsenin gözüne ilişmemek için Salgır'ın kıyısınca, sık ormanlar içinden gitmeyi tercih ediyordu. Fakat daha Çukurca'dan çıkmadan bahçelerin içinde bir çatırtı duyuldu. Durdular. Selim, elinde tuttuğu tabancasını Hauptman Schreiber'in kafasına doğrultarak kulak kabarttı. Subay yavaş ve titrek bir sesle:

- Öldürmeyeceğim diye söz verdin, unutma! dedi.

Ve o anda bahçelerden bir atlı çıkıp Selim'in on adım kadar uzağında durdu.

Selim sordu:

- Kim var orada?

Atın üstündeki adam, aradaki sessizliği bozmaktan korkarmış gibi, gayet yavaş bir sesle cevap verdi:

- Benim.

- Sen misin, Muzaffer?

- Hı.

Genç Muzaffer Biber, atın sırtından atladığı gibi, elinde tüfeği, yürüdü, gelip Selim'in yanında durdu; bir elinde tüfeği, öbür eli "Dızman"ın yelesinde:

- Ben, Selim Ağa, dedi, düşündüm taşındım ve şu karara vardım: İtler yesin Almanı! Bak işte, şu atın üstünde oturan kepazeye! Ne işi var onun Çukurca'da? Ne işle Germanya'nın içinden kalkıp Çukurca'ya geldi? Germanya şöyledir böyledir diye söylüyorlar ama sanmam Çukur-

ca'dan güzel olsun. Germanya Çukurca'dan güzel olsaydı gelir miydi şu adam bizim Çukurca'ya? Gelmezdi elbet. Bu bir! Geride başka bir mesele daha var. O da Ruslar. Eh, Ruslar da puşt pezevenkler doğrusu. Ne yalan söyleyeyim, onlar da emdi bizim milletin kanını. Yalnız kanını emmediler, daha neler neler yapmadılar! Ama sana bu söylediklerimin aynını bizim babaya söylediğim zaman, bilir misin ne dedi bana? Masal! Evet, masal söyledi bana. Masal ama öyle zaman zaman içinde, kalbur saman içinde diye başlayan masallardan değil, gerçek masal! Bir zamanlar bir ırgat varmış. Bu ırgatın çok, ama çok zâlim bir efendisi varmış. Efendisi bu ırgatı çok işletirmiş, dövermiş, ırgatı kaçmasın diye geceleyin zincire vururmuş, boynuna boyunduruk kormuş, gündüzleri elini ayağını kelepçelermiş, yüzüne tükürürmüş, beline kırbaç vururmuş, yapmadığı zulüm kalmazmış, çok fenaymış, çok fenaymış, uzun sözün kısası çok fenaymış. Ama günün birinde ormanın kenarında efendisiyle birlikte tarladan dönerlerken ormanın içinden bir kaplan ikisinin üzerine fırlamış. Eh, ne yapsınlar? İkisi de ölecek. Ah, canım ırgat demiş, efendisi; gel şu kaplanı öldürelim. Irgat da, ah canım efendi, demiş, şu zâlim kaplanı birlikte öldürelim de canımızı kurtaralım. İkisi beraberce kaplana saldırmışlar. Şimdi ben şöyle düşünüyorum: Biz de Urusun ırgatıyız. Ama ne yapalım? Almanlar Kırım köylerini yaktılar, şehirlerde Müslümanları kurşuna dizdiler. Öyle mi? Bu savaş da masaldaki zâlim kaplana benziyor. Efendimiz Uruslarla beraber savaşı bitirelim de, ırgat olup kalırsak bile, hiç değilse canımızı kurtaralım. Çünkü yaz geldi, tarlaya çıkmak gerek. Eh, cansız tarlaya kim çıkacak, ekine kim bakacak? Yani meseleyi düşündüm ve şöyle dedim kendi kendime: Uruslardan savaştan önce bir ziyan görmedin sen Muzaffer. Yalnız dayını sürdüler, onunla da aranız açıktı. Ağabeyin de Rus ordusunda. Eh, bir yıl kadar Alman askeri oldu. Eh, ne oldu

işte? Bu askerliğini de kendi milletin için yapmadın ya. Uzun sözün kısası şu: Ben da dağlara gitmek isterim. Alır mısın beni de?

Selim gülerek başını salladı.

14

Daha gün ağarmadan Küçükyanköy'e vardılar. Selim, Hauptman Schreiber'le birlikte, köyün kenarında kaldı. Muzaffer de Gani isimli adamı arayıp buldu ve daha güneş doğmadan Küçükyanköy'ün eteklerine kadar inen yeşil yamaçlardaki kocaman ceviz ağaçlarının altından yürüyerek her iki kenarı da yaban fundalıklar, sık ağaçlarla örtülü bir dağ yoluna saptılar.

Gani, boylu poslu, kalın kemikli, koyu esmer bir adamdı. Selim'i sessizce selâmladı, elini sıktı. Selim:

- Beni Lüba aramış, deyince, Gani'nin suratı, nedense asık ve somurtkan oldu. Gani, Muzaffer'i baştan ayağa süzdükten sonra, dargın bir tavırla üçünün önüne geçip köyden iki kilometre uzaklaşana kadar onlara kılavuzluk etti. Ancak yüksekte, dağ yoluna sapınca, Selim'i ceketinin kolundan tutarak kenara çekti, yavaş, âdeta fısıltılı bir sesle sordu:

- Şu çocuğu da ne diye getirdin buraya?

- Kimi, Muzaffer'i mi?

- Muzaffer mi, her ne ise, ama buraya getirmen iyi olmadı.

- Neden?

- Sonra anlarsın.

Şimdi Selim'in sesinde, Muzaffer'i getirdiğinden ötürü bir pişmanlık duyuluyordu.

- Ben getirmedim onu, kendisi isteyerek geldi, dedi.

- Başka bir yer bulamadı mı gidecek?

- Almanlarla savaşmak istiyor.

Gani'nin dudakları ucuna acı bir gülümseme takıldı. Gözlerini yere indirdi ve uzanarak, Selim'in ceketinin yenini tekrar tuttu, Selim'i yola çekti:

- Âlâ. Yürü. Ben geri, köye dönüyorum.

- Biz?

- Bu yol boyunca ilerleyin. Üçüncü kilometrede Lüba ile karşılaşacaksınız. Yoldan çıkmayın. Tehlikelidir.

Sustu. Az sustuktan sonra gözlerini Selim'in yüzüne dikti:

- Nerede bulunduğundan haberin var mı?

- Var, dedi Selim.

Gani'nin yanından ayrılmadan önce, Selim düşünceli, biraz da tedirgin bir tavırla Muzaffer'e baktı ve bir süre tereddüt ettikten sonra, Gani'den yana döndü.

- Şamil A. adında birini tanır mısın?

Gani, Selim'e bakmıyordu. Selim'in sorusu üzerine düşünüyordu galiba; ama, nedense cevap vermedi; senin Şamil'inden bana ne, demek istermişçesine omuz silkti ve Selim'e bakmadan döndü, Küçükyanköy'e doğru yola koyuldu.

Güneş doğmuş olacaktı ki, gökyüzüne doğru yükselen dağların tepeleri ve kurşun rengindeki uçurumlar ışıl ışıldı. İlerledikleri yolun aşağısındaki düzlüğe inen yamaçlarda söğütler ve bodur çalılar arasında kuşlar cıvıldaşıyordu. Havaya dağ çiçeklerinin ağır kokuları siniyordu. Tek sıra halinde ilerliyorlardı. En önde Hauptman Schreiber. Yüzünün rengi uçuk. Başı açık. Omuzları düşük. Gözleri sönük. Başı göğsüne inik. Arada bir durup etrafına bakıyor. Dağların sarp yamaçları, yaban armut ve vişne ağaçlarının çiçekleri, leylâklar ve bütün bu güzel tabiat içinde hüküm süren ağır sessizlik onu hayattan daha uzaklaştırıyor, daha umutsuz bırakıyordu.

Subayın arkasından Muzaffer gidiyordu. Gözlerinde hayata ve dünyaya, belki dünyayı ve hayatı henüz iyice tanımadığından olacak, suçsuz bakışlar ve dudaklarında içinin sevincini belirten tatlı bir gülümseme vardı. Arada bir en arkadan gelen Selim'e dönüyor ve gözleriyle Hauptman Schreiber'i işaret ederek, alaycı bir gülümsemeyle:

- Şaraberi tasalı, Selim Ağa, diyordu.

Selim cevap vermiyordu. Muzaffer tekrar soruyordu:

- Öldürecekler mi acaba?

Muzaffer'in sesinden, subayın kaderiyle ilgilendiği belli oluyordu, ama Selim'den ses soluk çıkmayınca:

- Ay ayy, efendim, ben bir Şaraberi olmak istemezdim, diye başını sallıyordu.

Üçüncü kilometrede Lüba'yla buluştular.

Burada, yolun dönemecindeki yamaçta kurşun renginde kocaman bir kaya vardı. Kayanın gerisinden bir kadın çıktı. Otuz, belki otuz beş yaşlarında, sırtında kısa meşin bir ceket, ayaklarında çizmeleri, başındaki deri kalpağı sağ kulağı üzerine yatırılmış; kara gözlü, beyaz yüzlü, kızıl yanaklı bir kadındı bu. Ceketinin bütün düğmeleri açıktı ve belindeki Alman kemerinin arasına sokulu uzun mavzeri gözüküyordu.

Selim öne çıkarak kadının karşısında durdu:

- Sen Lüba mısın? diye sordu Selim.

Kollarını göğsü üstüne kavuşturdu kadın:

- Belli değil; kimine Lüba, kimine Nelüba[60]. Sizler Küçükyanköy'den mi geliyorsunuz?

- Tamam.

- Kiminle buluştunuz Küçükyanköy'de?

- Gani'yle.

---

[60] Lüba: Ruslarda kadın ismi. İsimden başka sevimli mânasına gelir. Nelüba ise sevimsiz demektir.

Kayanın gerisinden üç kişi daha çıktı. Üçü de silâhlıydı. Birisinin başında Alman miğferi vardı. Üçü, önce Hauptman Schreiber'i süzdüler, sonra soğuk bakışlarını Muzaffer'in yüzüne çevirdiler. Araya uzun ve ağır bir sessizlik çöktü. Kadın Selim'e bakıyordu ve gölerinin içindeki kâh gülümseyip yumuşayan, kâh kabarıp kıvılcımlanan bakışları Selim'e dağlara geldiğine hem korku, hem de sevince benzeyen büyük bir kaygı veriyordu. Kadın gözlerini yere indirdi, bir süre toprağa baktı, sonra başını kaldırarak, subaydan yana çevirdi:

- Alman mı?

- Alman, dedi Selim.

Ve kadın gülümseyerek, Selim'in koluna uzandı, Selim'in kolunu tuttu. Yan yana yürüyüp kayanın gerisinde gözden kayboldular.

On dakika sonra gene yan yana kayanın gerisinden çıktıklarında kadının dudaklarındaki gülümseme daha sıcak, gözleri içindeki ışıklar daha keskindi; sesi de çılgındı. Başına Alman miğferi giymiş olan adama bakarak:

- Sen, Grişa, dedi kadın, Alman'ı Kozlov'a sür. Mektup vereceğim sana. Mektubu da, Alman'ı da Kozlov'un kendisine teslim et. On adam al beraberine; sakın kaçmasın. Derhal hareket et.

Sonra gözlerini Muzaffer'in yüzüne çevirdi:

- Bu kahramanı, sen Nikola, Pançenko'nun grubuna sür.

Nikola isimli Rus, sakalının uzun kıllarını kaşıyor, aynı zamanda gözlerini Muzaffer Biber'in Alman üniforması üzerinde gezdiriyordu.

- Bu da bizden mi, Lüba? diye sordu.

Lüba'nın yerine Selim cevap verdi:

- Bizden.

- Sen de kim oluyorsun?

- Senin neyine benim kimliğim? Aynı çanaktan çorba içmedim seninle, ne de içeceğim! Pançenko'nun grubuna götür diye emir verilmedi mi sana?

- Verildi.

- Yallah öyleyse.

- Sen ne?.. Bana emir mi veriyorsun?

Fakat lâfının sonunu bitirmeye vakit kalmadan Lüba sert bir bakışla Rus'un yüzüne baktı. Rus fazla ses çıkarmadı.

Ayrılırken Muzaffer mutlu ve memnundu. Elini Selim'in omuzuna koydu:

- Uzun sürmez, Selim Ağa, dedi. Ekin zamanı Çukurca'dayız. Düğünümde "Toy Ağası" olacaksın. Unutma ama ha!

Selim'le Lüba yalnız kaldılar. Kayanın gerisindeki yolun kenarında atsız bir araba duruyordu. Arabanın arka tekerlekleri arasında zayıf bir duman tütüyordu. Arabanın arkasındaki ateşin üzerinde bir kazan vardı.

Selim'le Lüba arabaya yaklaştılar. Bir süre sessiz durduktan sonra gözlerini Selim'in yüzüne kaldırdı Lüba:

- Yorgun musun? diye sordu.

- Evet, dedi Selim.

- Öyleyse yat, uyu. Korkma, Alman gelmez buralara. Gelirse de korkma, ben uyumayacağım.

Selim'in silik ve duru dudaklarından hafif bir gülümseme uçtu:

- Avrat korumasını şimdiye kadar denemedim, ama korkusuz uyuyacağım sanırım. Sonra?

- Sonra Pançenko'nun grubuna gideceğiz.

Selim'in kaşları çatıldı:

- Öyleyse neden ötekilerle birlikte gitmedik? Niçin?..

- Çünkü seninle kalmak istedim. Yalnız başımıza. Nasıl? Hoşuna gitmiyor mu?

Selim ses çıkarmadı. Az sustuktan sonra:

- Âlâ, dedi. Önce uyuyayım. Yorgunum ben.

- Uyu. Arabaya çık. Yastık yok ama, istersen başını dizime yaslayabilirsin.

- Sağol. Köylüyüm ben. En güzel uyku toprağın üstündedir benim için.

Selim yamacın dibine, kurşun renginde kayanın gölgesine uzandı. Yolun karşı yakasında top top çalılar, bodur kızılcık ağaçlarının arasında güneşin iyice kızdırdığı açıklıklarda türlü renkte, türlü boyda keskin kokulu çiçekler gözüküyordu. Göze görünmeyen atların homurtuları işitiliyordu. Çiçek kokuları, karşıda güneşin ışıklarını üstüne almış toprağın sıcaklığı, atların homurtuları Selim'i daha uykulu ediyordu. Önce vücudunu saran uykuyu kendinden kovmak istedi. Kızıltaş'ı düşündü. Kendisini Kızıltaş'a bağlayan hiçbir şey bulamayınca, Çukurca'yı hatırladı. Çukurca'yı hiçbir zaman bu kadar kendine yakın hissetmemişti. Kalbini, bütün canını Çukurca'da bırakmıştı sanki. Bektaşlıların taşlı, dikenli, çorak bayırlarında Reis Bilâl'ler, Demirci Yakub'lar, Kaytaz'lar, Değirmenci Rıdvan'lar ve hepsinin önünde Alim, hepsi başlarını kaldırmışlar, dağlarda bir yerde uzanmış yatan Selim'e bakıyor, uyanınca da ayağa kalkıp Çukurca'ya gelecek diye Selim'i bekliyorlardı sanki.

Gözleri yavaş yavaş kapandı, ağır ve derin bir uykuya daldı Selim.

Ancak akşama yakın bir zamanda uyandı. Gökyüzü bulutlu, hava serindi. Lüba, atı arabaya koşmuş, Selim'in üzerinde dikilmiş duruyordu. Selim esnedi, esnerken gülümsedi ve hâlâ uykulu gözlerini uğuşturarak:

- Saat kaç? diye sordu.

- Akşam oluyor, dedi Lüba.

- Uyudum mu ben?

- Çocuk gibi.

Selim arabaya baktı:
- Gidiyor muyuz?
- Evet.
- Hazır mısın?
- Neye?
- Yola.
- Hazırım.

Az sonra tek atlı araba, arabanın arkasında Reis Bilâl'in Yaşın'ı, Demirci Yakup'un Dızman'ı bağlı, kocaman çam ağaçlarının altında dağ yolu boyunca "Pançenko"nun grubuna doğru ilerliyorlardı.

Atı kadın sürüyordu. Meşin ceketini sırtından çıkarıp yanıbaşına bırakmıştı. Beyaz ama kirlice ve dar bulûzunun ıslak koltukları altından ter kokuları arabada sırtüstü uzanmış yatan Selim'in burnuna geliyordu. Selim sessizce Lüba'nın bulûzu altında beliren sütyenine, yuvarlak omuz başlarına, uyurken kaynakta yıkanıp özenerek arkaya taradığı parlak, siyah saçlarına bakıyor ve bakarken Natalya'yı hatırlıyordu. Dallarıyla kendilerini örten kocaman kocaman çam ağaçlarında bir dargınlık, bir küskünlük vardı sanki. Rüzgâr esmiyor, etrafta kuş uçmuyor, çamların arasından bir çıkıp bir kaybolan gökyüzü gittikçe kararıp küskünleşiyordu.

Uzun süre konuşmadılar. Neden sonra kadın başını Selim'den yana çevirip gülümsedi ve tekrar ileri bakarak sordu:
- Adın ne?
- Selim.
- Güzel ad. Kaç yaşındasın?
- İhtiyar bir adamım ben, şekerim.
- Öyle mi? Nerede ihtiyarladın?
- Önce Kolhozda, sonra da savaşta.
- Evli misin?
- Ne demek istiyorsun?

- Yani geceleyin koynunda kadınla mı uyuyorsun yoksa kadınsız mı?

Lüba, başını tekrar Selim'den tarafa çevirerek gözlerini Selim'in gözleri içine dikti, parlak dişleriyle güldü.

- Kadınsız, dedi Selim.

Lüba sustu. Hayli sustuktan sonra Selim'e bakmadan sordu:

- Canın çekmiyor mu?

- Senin çekiyor mu?

- Utanmaz, seni!..

Gene uzun bir sessizlik oldu. Sonra Selim sordu:

- Oynaşın var mı senin?

- Ne gezer! İsteyen çok, ama yüz vermem ben öyle kolay kolay.

- Öyle! Kancık yaltaklanmayınca erkek köpek...

Araba durdu ve Lüba oturduğu yerde bütün vücuduyla Selim'den yana döndü:

- Evli değilim dedin ama, görüyorum ki bu konuda tecrüben benimkinden eksik değil.

- Evli değilim demedim ki, kadınsız uyuyorum dedim. Ocak dolusu çocuklarım var.

- Senin neyin var neyin yok kimse bilmiyor, sanırım. Ama benim hoşuma gidiyorsun.

- Öyle mi?

- Öyle. Gel yanıma otur.

- Yalnız yanına mı?

- Ya nereme?

- Sen, iki gözüm, at sür, geç oluyor.

- Doğru. Geç oluyor, fazla gitmeyeceğiz. Burada uyuyacağız.

- Nerede?

- Arabanın üstünde elbet, nerede olacak? Yatak odasında mı?

Lüba ayağa kalktı, meşin ceketini, üstüne oturduğu boş çuvalları Selim'in yanına attı:

- Yer ver; yatabilir miyim senin yanında?

- Yat, dedi Selim.

Fakat Lüba, Selim'in yanına uzanırken Selim ayağa kalktı, bir süre Lüba'ya bakıp durduktan sonra arabadan atladı. Eliyle arabanın kenarını tutuyor ve Lüba'nın yüzüne bakıyordu. Lüba yavaşça, fakat ateş gibi bir sesle:

- Utanma, dedi. Utanma... İşe. Bakmayacağım.

Selim sessizce arabadan ayrılıp çam ağaçlarının arasında gözden kayboldu. Tekrar arabaya döndüğü zaman hem çam ağaçlarının tepelerine, hem de yola karanlık çökmüştü. Orman ağır ve sessizdi, yalnız kuru ve çürük dalların kırılıp yere düştüğü işitiliyordu.

Selim arabanın yanında durdu; kırılan kuru dalların çıkardığı sesleri dinledi; sonra, hâlâ düşünceli bir tavırla, arabanın altına sokularak yere sırtüstü uzandı; hayli yattı, sonra yanıbaşına döndü, kolu başının altında, iri gözleriyle karanlığın içine baktı; baktıkça gözleri yaşarıyordu. Neden sonra elini başının altından alıp yumuşak, taze, baharla nefes alan toprağı okşadı.

Aradan uzun dakikalar, belki saatler geçti; Selim ses soluk çıkarmadı. Lüba arabada dizleri üstünde durarak başını arabanın kenarından aşağıya eğdi:

- Uyudun mu, Selim? diye sordu Lüba.

- Hayır, uyumadım, diye cevap verdi Selim.

- Üşüyorsun değil mi? Hava soğuk...

- Biraz serin, ama üşümüyorum.

- Elini ver, bakayım.

Lüba iki elini uzatarak Selim'in elini avuçları içine aldı:

- Elin soğuk. Üşümüşsün. Gel, seni ısıtayım. Arabaya çık. Ben de... Soğuk doğrusu.

- .....

Evli değilim demiştin. Korkma... Hastalık yok bende.

Selim susuyordu. Yüzü acılı ve Lüba'dan uzaktı. Ama uzaklığı başka bir şey yüzündendi. Şimdiye kadar bilmediği, tanımadığı, ama her zaman içinde, kalbinin içinde sakladığı, yıllar yılı kanı ve soluğuyla beslediği bir şey yüzündendi. Elini Lüba'nın avuçları arasından çıkarıp hâlâ arabanın kenarından aşağıya sarkık Lüba'nın kolunu saygıyla okşadı okşadı, sonra kendi kendine, Lüba'ya, sanki uzak bir geçmişe ve belki de yakın bir geleceğe söyler gibi, yavaş ve fısıltılı bir sesle:

- Bağışla, Lüba... Evliyim ben, dedi.

Ve Lüba'nın kolunu bırakarak tekrar arabanın altına sokuldu, toprağa uzandı, belki hayatında ilk defa olarak, sessizce, fakat en acı gözyaşlarını döküp ağladı.

Dağlar, karanlıklara bürünmüş çamlar, uçurumlar sessizdi ve sessizlikleriyle Selim'in yaralı kalbini dinliyordu.

15

Yalta ile Akmesçit arasındaki şosede Alman askerleri görünmüyorlardı artık. İki yıldan beri dağlarda dolaşan sekiz-on kişiden kurulu çeteler, köylünün malını, hayvanını alıp götürüyor, köyleri talan ediyor, silâhlı şebekeler dağlardan inip şehirlerde sivil halkın arasına karışıp dağılıyorlardı. Daha Nisan'ın ortalarında Kerç, Kefe, Sudak, Karasupazarı'nın Rus ordusunun eline geçtiği haberi dağlara ulaşmıştı ve Kızıl Ordu komiserleri tarafından teşekkül edilmiş büyük çete grupları aylardan beri barındıkları dağlardaki gizli yerlerini terk edip onlar da şehirlere iniyorlardı. Fakat onların yerlerini başkaları alıyordu. Kırım topraklarında savaş sona erdi derken, dağlarda türlü kılıkta, türlü dilde konuşan, türlü maksatla evini bırakmış

kimseler peyda oluyordu. Bunların çoğunluğunu Tatarlarla Ruslar teşkil ediyordu. Ama aralarında Rum, Ermeni, Alman, hatta Yahudiler de eksik değildi. Dağlarda dolaşanların çoğu silâhsızdı ve silâhlanmak için bir tabancaya sekiz on kurşuna binlerce ruble veriyorlardı. Niçin, neden silâhlandıklarını kendilerinden başka kimse bilmiyordu. Bunlar önceki çetecilere benzemiyorlardı. Öncekiler gibi dağlardan köylere inmiyorlardı, köyleri basmıyor, köylünün malını talan etmiyorlardı; sessizce yaşıyor, alçak seslerle konuşuyorlardı. Haftada bir veya iki defa bazıları köylerinin yakınlarına gidip orada hısım akrabalarının kendileri için bıraktıkları ekmekleri alıp tekrar dağlara çekiliyorlardı. Hepsi sakallıydı, esvapları yırtıktı, yüzleri kirliydi, hayattan bezgin ve yorgun insanlardı ve bazen günlerce birbirinin yanında yatıp ağız bile açmıyor, konuşmuyorlardı.

Selim de dağlarda, bu insanların arasında üç hafta yaşadı. Her yerde Muzaffer'i aradı ama hiçbir yerde Muzaffer'in ismini bile duymadı. Hauptman Schreiber'le Çukurca'dan kaçtıktan sonra birkaç ay içinde âdeta ihtiyarlamıştı. Sakalı uzamıştı, gözkapakları kıpkırmızıydı, gözleri yorgundu. Gece gündüz uyuyordu, yahut da sırtüstü yatıp sessizce gökyüzüne bakıyordu. Bazen yalçın bir yamacın dibinde, etrafı kamışlıklar, kuru otlar ve çalılıklarla çevrili çirkef suyun kıyısına gidip oturur, dizleri arasına kıstırdığı bir dalı yontup oyalanırdı. Ya Alim'i ya da Kızıltaşlı Bekir'in kızı Ayşe'yi hatırlayıp vakit öldürürdü.

Bir gün öğle üstü, gene suyun kıyısına gitti, yere oturup ayaklarını yıkadı ve ayakkabılarını giymeden oturduğu yerde uyumak için sırtüstü uzandı. Ama uyuyamıyordu bir türlü. İlk defa olarak kendi ömrünün sonunu düşündü. Ömrü nasıl sona erecekti? Nerede ve nasıl? Merakla düşünüyor, kendi ömrünün sonunu türlü türlü görüyordu ama nasıl sona ereceğini kestiremiyordu bir tür-

lü. Doğruldu. Ayakkabılarını ayaklarına geçirirken, suyun karşı yakasında kuru çalılar, otlar kımıldanır gibi oldu. Kulak kabarttı. Derin bir dikkatle otlara, çalılara baktı. Az sonra otların arasından bir kirpi çıktı. Selim gülümsedi. Nereden geldi bilinmez, kanatları kara, fakat göğsü beyaz ve kızıl bir kuş gelip kirpinin tam karşısında, yere kondu. Kirpi kuşa, kuş kirpiye bakıyordu. Fakat kirpi suya doğru ilerlemeye başlayınca kuş uçtu. Selim, soluğunu tutmuş, kirpiyi seyrediyordu. Kirpi suyun kıyısına yaklaşmıştı, fakat durmuyordu bir türlü.

Selim:

"- Eh, vallahi, şu kirpi suya dalacak değil ya" diye düşündü. "Kirpi suda yüzemez ki..."

Fakat yanılıyordu Selim. Kirpi şimdi suda, Selim'in bulunduğu kıyıya doğru yüzüyordu. Selim, gözleri kirpide, içinden:

"- Vallahi, köylü değilmişim ben; kirpinin suda yüzdüğünü bilmiyordum." dedi.

Kirpi, Selim'in bulunduğu kıyıya çıkmış, minicik gözleriyle Selim'e bakıyordu. Selim ayağa kalkıp kirpiye yaklaştı, ama kirpinin üzerine eğilirken, kirpi birdènbire toparlandı.

Selim, kirpinin yanında duruyor, gülüyordu. Sonra:

- Gereğin yok ona, Selim. Her şey kendi yerinde ve hür oldukça güzeldir. Bak hele, seni görünce toparlandı, ne kadar çirkin oldu, diye düşünerek yamacı tırmandı.

Tam bir saat sonra yola çıkmaya hazır duruyordu Selim.

Kıyı köylerinden bir adam, kenardan Selim'i uzun uzun seyrettikten sonra, elleri ve ayakları üstünde sürüklenerek Selim'in yanına geldi:

- Nereye canım, bu hazırlık?

- Köye, ağam, köye! dedi Selim.

Köylü şaşkın şaşkın Selim'in yüzüne bakıyordu:

- Senin köyün nerede? Anadolu'da mı sandın? Uruslar Akmesçit'de bizimkileri telgraf direklerine, köprülere asıyorlar; köyler kan içinde.

- Ne diyorsun?

- Öyle elbet. Ya ne sandındı?

- Gidip görmek istiyorum.

- Çocuk olma. Sabret. Biz de hoşumuza gittiği için bu dağlara gelmedik ya. Belki Almanlar Kırım'ı tekrar ele geçirirler. O zaman hepimiz ineriz dağlardan.

- Siz bekleyin, ağam. Ben gidiyorum. Hem ben burada Almanlar'ı beklemiyorum ki. Onlar gelirlerse benim başımı okşayacak değiller. Hoşça kal.

Köylü omuz silkti ve fazla konuşmadı; Selim Çukurca yoluna koyuldu.

16

Küçükyanköy'ün arkasındaki yeşil yamaçlarda kocaman ceviz ağaçları altından geçerken Selim'in gözlerine ne bir kişi ilişti, ne de bir hayvan. Köye girip Gani'yi arayacaktı, ama nedense bu fikrinden hemen vazgeçti. Tavşanpazarı'na yaklaştığı zaman güneş artık akşamın yolunu tutmuştu, ışıkları gittikçe zayıflıyordu ve doğudan batıya esen hafif rüzgâr Akmesçit şosesinin ötesinde sararmaya yüz tutmuş ekin tarlalarını uyutuyordu. Tavşanpazarı'nın birbirinden uzak evleri derin bir sessizliğe bürünmüştü. Çıt yoktu. Yalnız şosenin orta yerinde bir tavuk gıt gıt sesleriyle eski ve kuru gübrelerin içinde kendine yem arıyordu. Şosenin kıyısında devrilmiş bir araba vardı ve arabanın etrafında kırık, yırtık eşyalar duruyordu; yamaca da bir hayli kuş tüyleri serpilmişti.

Selim küçük, ahşap bir evin yanından geçerek şoseye çıktı. Şosenin karşı yakasında kalın, ihtiyar bir dut ağacı-

nın karaltısında, birbiri üstünde dört ceset yatıyordu. Cesetleri görünce Selim'in ayaklarından kalbine garip bir titreme geçti. Üç cesedin sırtında köylü esvabı vardı, ama dördüncüsü çırılçıplaktı. Çıplak cesedin rengi, ölülerin hayli zamandan beri yolun kenarında yattıklarını gösteriyordu.

Selim, cesetlere yaklaştı ve çıplak cesedin genç Muzaffer Biber olduğunu anlayınca, eliyle yüzünü örttü, geri, şosenin orta yerine çekildi. Şosede dururken az arkada ahşap evden biri çıktı. Uzun boylu, saçlı sakallı, kalın kemikli, belki de seksen yaşında ihtiyar bir Rus'tu bu. Selim'in yanında durdu. Şimdi Selim de, ihtiyar da sessizce cesetlere bakıyorlardı. Derken ihtiyar başını Selim'in yüzüne çevirdi ve gözleriyle ölüleri işaret ederek:

- Tatarlar, dedi.

Selim ses çıkarmadı.

Az sustuktan sonra Rus devam etti:

- İyi değil bu savaş. İyi değil, oğlum, iyi değil. Savaş mı olur böyle? İhtiyar bir adamım ben. Hem, çok ihtiyar bir adamım. Çok da savaş gördüm. Hey, kendim de savaştım. Bilir misin, benim büyük ağabeyim, benden sekiz yaş büyüğü, Plevne'de öldü. Küçüğü de bin dokuz yüz dörtte. Evet, evet, biz de savaştık. Zaman oldu Türk bizi vurdu, zaman oldu biz Türk'ü vurduk. Türk iyi insan... Türk teslim olmaz; ölünceye kadar savaşır. Onlar bizi öyle kahpece vurmazlardı. Benim köylü esir düştü Balkanlar'da. Otuz yıl yaşadı Türk topraklarında. Her gün Rusya'yı özlemiş Türk'ün elindeyken. Sonra döndü Rusya'ya, ama ömrünün sonuna kadar Türk! Türk! Ne güzeldi Türk topraklarında, diye içini çekti. İşte öyleydi o zamanlarda savaş. Ama şimdi... Ho, ho, oho! Kardeş kardeşi vuruyor. Hem kimi? Tatarları! Ben yirmi yıldır işte şu evde yaşıyorum. Tatarlardı komşularım. Gerçeği bilmek ister misin? Söyleyeyim sana. Ziyan görmedim ben Tatarlardan. Müs-

lüman olmasına Müslümandı onlar da. Onlar da Türk'e benziyorlar, ama Tanrı var, Tanrı! İyi insanlardı. Ama bizimkiler ne yaptılar Tatarlara? Yanköy'de Tatarları kurşuna dizdiler, birçoğunu da ağaçlara astılar. Bütün gün pencereden şu ölülere bakıyorum ve kendi kendime, haksızlardı bizimkiler diyorum.

Evet, çıplak ceset genç Muzaffer Biber'di. Genç, sağlam ve güzel erkek vücudunu hayâsızca, namussuzca delik deşik etmişlerdi, namussuzca başka bir vücudun altına bırakmışlardı.

Selim yanındaki Rus'a bakmıyordu, onun söylediklerini dinlemiyordu. Yavaş yavaş yürüdü, ceketini çıkarıp Muzaffer'in üstüne örttü. Dut ağacının ötesinde ekin tarlası başlıyordu. Tarlaya girdi, ekinleri çeke çeke çıkardı, bir mezar kadar bir yer açtı. Toprak kuru ve gevşekti burada. Dizleri üstüne çöktü, bıçağıyla toprağı kazıyor, ağlaya ağlaya eliyle toprağı çukurdan atıyordu.

Mezar hazırdı. Tek koluyla Muzaffer'in cesedini belinden kavrayıp kaldırdı, götürüp çukura yatırdı. Ağlamıyordu artık. Son gözyaşlarını döküp bitirmiş gibiydi. Bir hayli ekin, yeşil ot, yaprak kopardı; otlarla, yapraklarla, tazecik ekinlerle Muzaffer'in yüzünü örttü, sonra dizleri üstüne çökerek toprakları mezara çekti, Muzaffer'i toprakla örttü, avucu içindeki toprağı sımsıkı sıkarak ayağa kalktı. Çukurca'ya doğru yürüdü.

Acele etmiyordu. Arada bir başını çevirip batı ufkuna bakıyor, güneşin batmasını bekliyordu. Adımlarını daha ağır, daha yorgun atıyordu. Güneş de tembelce iniyordu ufka ve gittikçe zayıflayan ışıklarını tarlaların üstünden toplayıp batmaya kıyamıyordu bir türlü.

Çukurca'ya iki kilometre kala ekin tarlasının yanındaki bahçelerden biri çıktı. Adam, tarlanın kenarında durarak uzun uzun Selim'e baktıktan onra, Selim'e doğru yürümeye başladı. O da acele etmiyordu ve Selim gibi, o da

yorgun ve bezgin görünüyordu. Arada bir duruyor, derin bir dikkatle Selim'e bakıyor, sonra gene Selim'e doğru yürümesine devam ediyordu. Ancak on beş yirmi adım kala, adam iki kolunu birden açarak, Selim'e doğru koştu, Selim'in boynuna atıldı, Selim'in kuru, sıcak yanaklarını öpe öpe, incecik ve acıklı bir sesle ağlamaya başladı.

Uzun uzun ağladıktan sonra yatıştı. Ekinlerin içinde yan yana oturdular. Selim avucunun içiyle genç adamın yanaklarındaki gözyaşları silerken yavaş bir sesle:

- Söyle Alim, ne oldu Çukurca'da? diye sordu.

Alim sessizce, dilsiz bir adam gibi, Selim'in yüzüne bakıyordu.

- Kim var Çukurca'da?

Alim omuz silkti:

- Hiç kimse?

- Bilâl Ağa?

Alim, kuru gözlerini toprağa indirdi, kopuk kopuk anlatmaya başladı:

- İki gün önce geldiler Uruslar köye. Dede Cavit'i camiin yanındaki ağaca astılar. Dede Cavit'le Kaytaz'ı da astılar... Hasan Ağamla, on beş kişiyi cami duvarı dibinde kurşuna dizdiler. Bunları ben kendi gözlerimle gördüm. Sonra daha başkalarını da vurmuşlar, ama ötekileri ben görmedim... Sonra milleti köy meydanında topladılar. Meydanda ben Bilâl Ağamın yanında duruyordum. Bilâl Amcam bana: Sen kaç, Alim, dedi. Kaç dağlara git, orada Selim'i arayıp bul, gördüklerini Selim'e söyle, dedi, dağlarda kalsın, sen de onun yanında kal ve köye gelmeyin, dedi. Çünkü bu köy artık bizim değil, dedi. Köye dönmeyin, dedi. Sonra hepsini Akmesçit'e sürdüler. Çukurca'da kimsecikler kalmadı. Beni Natalya aldı yanına. İki gün iki gece bayırdaki evde, Natalya'nın yanında kaldım. Dün oraya Ruslar geldiler. Eh... Ne yapayım artık Çukurca'da? Kaçtım. Seni aramaya koyuldum.

Alim sustu. Bir şey daha söylemek istedi, ama söylemeden iki kolunu birden Selim'in boynuna attı ve tekrar ağlamaya başladı.

Fazla konuşmadılar. Selim, Çukurca'nın bahçelerine bakarken, Alim'in başını okşuyordu. Ayağa kalkarken Alim yavaş bir sesle:

- Nereye gideceğiz, baba? Dağlara mı? diye sordu.

Selim, gözlerini Çukurca'nın bahçelerinden ayırmaksızın cevap verdi:

- Hayır, Alim. Hayır! Dağlarda ne işimiz var? Dağlar geyikler içindir. İnsanoğlu uzun zaman yaşayamaz dağlarda. Bir gün, bir hafta, bir ay, çok çok bir yıl belki yaşar, ama sonunda gene de köye döner, köyde yaşar.

- Köye gidersek bizi de öldürecekler.

- Öyle, Alim. Ama dağlarda hayat yok. Ben yaşadım dağlarda, biliyorum. Dağlarda hayat yok.

Sonra Alim'in yüzüne bakarak konuştu:

- Gel, köye dönelim, Alim... O köy bizim köyümüzdür. Bizim Çukurca'mızdır. Korkma. Öldüreceklerse de korkma. Bak, Ruslar Dede Cavit'i öldürdüler, değil mi? Ötekileri de öldürdüler değil mi? Korktu mu onlar?

- Korkmadılar.

- Eee, gördün mü? Bilir misin, Alim? Bazen bana öyle geliyor ki, ölmek yaşamaktan iyidir. Yaşamak elbette güzeldir. Ama yaşamak için ev lâzım, toprak lâzım, ateş, su, ekmek lâzım. Bunlar olmayınca ölmek daha iyi. Eee? Sen ne düşünüyorsun?

Alim başını göğsüne eğmiş, sessizce Selim'i dinliyordu.

- Söylesene, Alim. Gidelim mi Çukurca'ya?

Alim omuz silkti ve yavaşça:

- Gidelim istiyorsan, dedi.

- Aaaa! Bak, güzel çocuksun. Gel gidelim. Gidelim Alim.

Yanyana, elele Çukurca'ya doğru yürüdüler. Sessizce ilerliyor, birbirlerine bakmıyorlardı. Batmak üzere olan güneşin ışıkları altında toprak güzeldi; Selim'i bu güzel toprağa bağlayan hiçbir şey kalmamıştı artık... Alim'se toprak sevgisini henüz tatmamıştı daha ve belki ölüm de, hayat da aynıydı onun için.

Londra, Fulham, 1955 – 1956

BÜTÜN ESERLERİ

"Her sayfası demeyeyim; hemen hemen her bölümü gerçek olaylar üzerine kuruldu. Köy hayatı ve toprak sevgisinden başlayarak, gitgide savaşlara ve ölüme uzanan zincirin her halkasında yaşamın ve yaşamanın sıcak soluğu var. Roman, bir bakıma, 1937-1945 yılları arası Kırım'ın ve Kırım Tatarları'nın tarihî aynasıdır. Romana büyük çaba harcandı; yazılırken ayrıca okur da düşünüldü. Roman kişilerinin çilekeş, korku ve tehlikelerle dolu hayatları şiirsel duygu ve sevilerle süslendi."

CENGİZ DAĞCI

O TOPRAKLAR BİZİMDİ

ISBN 975-437-041-9

